

ZBORNİK O

tomu maticu

ZBORNİK o TOMI MATIĆU

HRVATSKI KNJIŽEVNI POVJESNIČARI

ZNANSTVENI ZBORNICI

Sv. 4.

IZDAVAČ:

Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu

Zagreb, Ulica grada Vukovara 68

SUIZDAVAČI:

Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Filozofski fakultet u Zadru Sveučilišta u Splitu

Hrvatsko filološko društvo, Zadar

Hrvatsko filološko društvo, Zagreb

Pedagoški fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku

GLAVNI UREDNIK:

prof. dr. sc. Tihomil Maštrović

UREDNIČKI ODBOR:

prof. dr. sc. Stipe Botica, prof. dr. sc. Stipe Grgas, prof. dr. sc. Nikica Kolumbić, prof. dr. sc. Stanislav Marijanović, prof. dr. sc. Tihomil Maštrović, prof. dr. sc. Borislav Pavlovski

RECENZENTI:

akademik Stjepan Babić

akademik Miroslav Šicel

TAJNIK UREDNIŠTVA:

Marinko Šišak, prof.

TOMO MATIĆ

Književni povjesničar i filolog

*Zbornik radova sa znanstvenoga skupa
Zagreb – Osijek – Zadar, 20. – 24. travnja 1998.*

Zagreb, 1998.

T. Hoag

Edicija *Hrvatski književni povjesničari* donosi radove napisane nakon održanih znanstvenih skupova posvećenih pojedinim hrvatskim književnim povjesničarima. Nakon *Zbornika o Mihovilu Kombolu* (prvo izdanje izašlo je godine 1983., a ponovljeno izdanje 1997.), te *Zbornika o Slavku Ježiću* tiskano-godine 1997., kao treći zbornik u navedenom nizu objavljen je godine 1998. i *Zbornik o Franji Fancevu*. Već za trajanja skupa o Franji Fancevu brojni su književni povjesničari, kritičari i teoretičari književnosti podržali inicijativu da se naredni znanstveni skup posveti uglednom književnom povjesniku akademiku Tomi Matiću (Brod na Savi, 1874. – Zagreb, 1968.), prvom predsjedniku Akademije pod hrvatskim imenom (1942. – 1946.), čija znanstvena djelatnost nije u nas dovoljno poznata i afirmirana, ponajviše stoga jer ga se u nedemokratskom ozračju komunističke Jugoslavije uglavnom prešućivalo ili marginaliziralo zbog spomenute dužnosti u Akademiji, dakako uz časne iznimke nekolicine kolega u struci.

I doista, navedena inicijativa urodila je plodom i znanstveni skup o Tomi Matiću uspješno je održan od 20. do 24. travnja 1998. na tri radne sjednice od kojih je prva bila u Zagrebu, druga u Osijeku, a treća, posljednja, u Zadru, s time da su se popratne manifestacije zbivale u Slavonskom Brodu, Kutjevu i Požegi, srediinama vezanim uz Matićev život i znanstveno-istraživački rad. Već i mjestima održavanja pojedinih radnih sjednica željela se istaknuti važna odrednica Matićeva znanstvenoga književnopovijesnog diskurza; on je naime podjednako savjesno i temeljito istraživao hrvatsku književnu baštinu i na hrvatskom sjeveru i na hrvatskom jugu prepoznajući njezine integralne silnice, kao i ulogu što ju je imala u povijesti hrvatskoga naroda, pri čemu nije zaboravio, dovodeći komparatističkim istraživanjima hrvatsku književnost u suodnose s europskim književnostima, prepoznati i njezine stvarne umjetničke vrijednosti.

Važno je također istaći da se organizatorima niza znanstvenih skupova *Hrvatski književni povjesničari*, a to su već tradicionalno Odsjek za povijest hrvatske književnosti Zavoda za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, filozofski fakulteti te filološka društva, iz Zadra i Zagreba, u organizaciji skupa o Matiću pridružio i Pedagoški fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, čime su se organizacijski na jednom važnom filološkom projektu našle gotovo sve važnije hrvatske ustanove u kojima se sustavno provode književnopovijesna i uopće filološka istraživanja.

Nakon održanog znanstvenoga skupa uredništvo edicije *Hrvatski književni povjesničari* odlučilo je objaviti pristigle radove u *Zborniku o Tomi Matiću*. Tako se, eto, u javnosti pojavljuje novi, četvrti zbornik u knjižnom nizu *Hrvatski književni povjesničari*. Tridesetak stručnjaka nastojalo je s različitih motrišta rasvijetliti bogati stvaralački opus Tome Matića. Ovaj skup radova o Tomi Matiću ujedno je prinos njegovih kolega u ispravljanju nepravdi što su učinjene uglednom književnom povjesničaru, a kako u prosincu 1998., kada se *Zbornik* objelodanjuje, bilježimo tridesetu obljetnicu Matićeve smrti, zbornik je i prinos na uzdarje njegove ljudske čestitosti i znanstvenog poštenja.

Tihomil Maštrović

Radovi sa znanstvenoga skupa

THE HISTORY OF THE UNITED STATES

OF AMERICA

FROM THE FIRST DISCOVERY TO THE PRESENT TIME

BY

W. H. CHAPMAN, M. A.

OF THE UNIVERSITY OF CAMBRIDGE

AND

W. H. CHAPMAN, M. A.

OF THE UNIVERSITY OF CAMBRIDGE

AND

W. H. CHAPMAN, M. A.

OF THE UNIVERSITY OF CAMBRIDGE

AND

W. H. CHAPMAN, M. A.

OF THE UNIVERSITY OF CAMBRIDGE

AND

W. H. CHAPMAN, M. A.

OF THE UNIVERSITY OF CAMBRIDGE

AND

W. H. CHAPMAN, M. A.

OF THE UNIVERSITY OF CAMBRIDGE

AND

W. H. CHAPMAN, M. A.

OF THE UNIVERSITY OF CAMBRIDGE

AND

W. H. CHAPMAN, M. A.

OF THE UNIVERSITY OF CAMBRIDGE

AND

W. H. CHAPMAN, M. A.

OF THE UNIVERSITY OF CAMBRIDGE

AND

W. H. CHAPMAN, M. A.

OF THE UNIVERSITY OF CAMBRIDGE

AND

W. H. CHAPMAN, M. A.

OF THE UNIVERSITY OF CAMBRIDGE

AND

W. H. CHAPMAN, M. A.

OF THE UNIVERSITY OF CAMBRIDGE

AND

W. H. CHAPMAN, M. A.

OF THE UNIVERSITY OF CAMBRIDGE

AND

W. H. CHAPMAN, M. A.

OF THE UNIVERSITY OF CAMBRIDGE

AND

W. H. CHAPMAN, M. A.

OF THE UNIVERSITY OF CAMBRIDGE

AND

W. H. CHAPMAN, M. A.

OF THE UNIVERSITY OF CAMBRIDGE

AND

W. H. CHAPMAN, M. A.

OF THE UNIVERSITY OF CAMBRIDGE

AND

W. H. CHAPMAN, M. A.

OF THE UNIVERSITY OF CAMBRIDGE

AND

W. H. CHAPMAN, M. A.

OF THE UNIVERSITY OF CAMBRIDGE

AND

W. H. CHAPMAN, M. A.

OF THE UNIVERSITY OF CAMBRIDGE

Tomo Matić i Akademija

Kad sam na proslavi 125. obljetnice Hrvatske akademije kao njezin glavni tajnik predstavljao *Spomenicu* koja je tim povodom bila objavljena, završio sam svoje izlaganje riječima:

»Posljednje su stranice ove *Spomenice* ispunjene popisima članova i časništva Akademije, najprije sadašnjih, a onda umrlih. Takve smo popise znali susretati i u našim *Ljetopisima*. Novost je ovdje ipak da su se po prvi put našli na popisu svi članovi Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti iz ratnoga razdoblja. Mnogi su od njih bili članovi pa i časnici Akademije i prije toga. Time je naša Akademija počela ispravljati nepravde prema svojim bivšim članovima. Oni su naime svojim znanstvenim i umjetničkim djelima također ugrađeni u svekoliku zgradu Akademijinu, koja se, po riječima prvoga predsjednika Franje Račkoga, „neće tresti pred svakim vjetrovom političke nezvjesnosti jer je sazdana da služi svakome znanstvenom i umjetničkom dobru, narodu hrvatskomu ponajprije“ «

Među tim članovima koji su bili izostavljeni u poratnim Akademijinim *Ljetopisima*, a bili su članovi Akademije prije Drugoga svjetskoga rata, bio je profesor Tomo Matić. Štoviše, profesor je Matić potpredsjednik i predsjednik Akademije. Prigoda je sada, kad se osvjetljava njegov lik, iznijeti njegovu djelatnost i u Hrvatskoj akademiji.

Kad je godine 1920. ravnatelj osječke gimnazije, po struci profesor hrvatskoga i francuskoga jezika, dr. Tomo Matić poslao Akademiji u Zagreb svoj rad *Osnovna misao Luče mikrokozma*, bilo je dovoljno da se cjelokupna dotadašnja Matićeva znanstvena djelatnost uzme u obzir te da ga se na osnovi toga najprije kandidira, a onda na glavnoj skupštini 25. travnja 1921. i izabere za člana-dopisnika u Historičko-filološkiom razredu. Jer, izvjestitelj je tada, kako čitamo u *Ljetopisu*¹, naveo – od 1893. godine kad je Matić objavio svoj prvi članak – tridesetak što manjih što većih radova objavljenih u poznatim časopisima kao *Archiv für slavische Philologie* (najviše radova), zatim *Nastavni vjesnik*, *Studien zur vergleichenden Literaturgeschichte*, *Grada za povijest književnosti hrvatske*, *Jagičev zbornik*, *Ljetopis* i dr. Kad se danas, iz povijesne perspektive, razmotre ti radovi, uočava se podloga na kojoj će nicali drugi. To su, od kroatističkih tema, Reljković, Zoranić, Kačić, Zrinski i, dakako, Dubrovnik, a od romanističkih Molière i prerade njegovih kome-

¹ Ljetopis JAZU, sv. 36 (za godinu 1921.), Zagreb, 1922., str. 64. – 68.

dija, također vezanih uz Dubrovnik. Ostale teme, poput Kuhačevića, Vetranovića, Božićevića i Kavanjina, govore u prilog ne samo Matićevoj široj znanstvenoga zanimanja nego, isto tako, o ozbiljnosti kojom je prilazio svakoj temi. Radilo se dakle već tada o poznatomu i priznatomu stručnjaku čije su rasprave – zbog akribičnosti kojom su pisane – izborile svoje mjesto i u *Radu* kao središnjem Akademijinu časopisu. (npr.: *Hrvatski književnici mletačke Dalmacije i život njihova doba*, Adam Tadija Blagojević, *Osječka humanistička gimnazija od osnutka do godine 1848.*, *Autor pjesme »Sličnorični natpis groba Zvekanovoga«* i dr.), ali i u *Starim piscima hrvatskim*, npr. *Djela Matije Antuna Relkovića*. Filoloških će radova biti kasnije sve više, pogotovo pošto prof. Matić godine 1932. bude umirovljen i preseli se u Zagreb. Čini se stoga sasvim razumljivim što je, kako piše u *Ljetopisu*², »umirovljeni srednjoškolski ravnatelj u Zagrebu« prof. dr. Tomo Matić izabran za »izvanrednoga pravoga člana« Akademije 14. travnja 1938. godine (proglašen na svečanoj sjednici 18. lipnja 1938. kad je rečeno da se kao »član dopisnik još od godine 1921. ističe i u Akademiji gdje obilno surađuje raspravama iz područja literarne i kulturne historije«).³ Referat su podnijeli profesori Stjepan Ivšić i Franjo Fancev navodeći da je »poslije 30 radova prikazanih« već u prvome prijedlogu za dopisnoga člana prof. dr. Tomo Matić objavio još 14 »strogo naučnih radova«⁴. Osim već spomenutih radova u *Radu* predlagачi ističu još i rasprave *Arhivski prilozi o hrvatskim franjevcima u doba Napoleona I.*, *Došenova »Jeka planine«*, *Isusovačke škole u Požegi*, *Kazalište u starom Osijeku*.

Otada se Tomo Matić sasvim približio Akademiji, nastavljaajući svojim plodnim znanstvenim radom u Akademijinim izdanjima (usp. *Josip Keresturi i njegovi pogledi na političke prilike poslije smrti Josipa II*, *Korajčev prijevod Molièrove komedije »L'Avare«* i dr.), odnosno *Pjesme Antuna Kanižlića*, *Antuna Ivanošića* i *Matije Petra Katančića* u ediciji *Stari pisci hrvatski*. Na glavnoj godišnjoj skupštini 7. lipnja 1940. izabran je, na osnovi sveukupnoga dotadanjega opusa, za redovitoga pravoga člana i, u istoj sjednici, za potpredsjednika Akademije s mandatom na dvije godine (1940./41. – 1942./43.), pošto je dotadnji potpredsjednik Stanko Hondl podnio ostavku zbog slaboga zdravlja.

Tada su, posebice od uspostave Banovine Hrvatske, u Akademiji već bile u tijeku određene pripreme za promjenu imena Akademije. Vrhunac je takva nastojanja dosegnut prijedlogom potpredsjednika Stanka Hondla na skupnoj sjednici od 8. studenoga 1939. »da se hitno sazove izvanredna glavna skupština, na kojoj će se donijeti prijedlog za promjenu imena Akademije, a u odbor za studij promjene Pravila i njihovo prilagođivanje novim prilikama« izabrano je sedam članova među kojima i dr. Tomo Matić.⁵ Na skupnoj sjednici od 2. prosinca 1939. zaključeno je da će se »jednoglasno

² Ljetopis JAZU, sv. 51 (za godinu 1937./38.), Zagreb, 1939., str. 4.

³ Isto, str. 74.

⁴ Isto, str. 129.

⁵ Ljetopis JAZU, sv. 53 (za godinu 1939./40.), Zagreb, 1941., str. 37.

usvojeni prijedlog odbora za promjenu Pravila podnijeti izvanrednoj glavnoj skupštini«. ⁶ Izvanredna glavna skupština održana je istoga dana, ali je zbog pomanjkanja kvoruma (23 prisutna člana od ukupno 34) nastavljena 6. prosinca 1939. Nastavku skupštine 6. prosinca 1939. priključila su se još 2 člana, a priopćena je i »jednoglasno odobrena poruka i želja akademika Roberta Frangeša Mihanovića, koji zbog bolesti ne može iz kuće izlaziti, da se njegov glas za promjenu Pravila primi telefonskim putem«. ⁷ Prijedlog je Pravila glasio da »mjesto Jugoslavenska akademija ima biti Hrvatska akademija« te da

»mjesto: pečat s državnim grbom i natpisom Jugoslavenska akademija ima biti: pečat s grbom Banovine Hrvatske i natpisom Hrvatska akademija. Za prijedlog su glasovali svi nazočni članovi i putem telefona R. Frangeš Mihanović, čiju su izjavu primili i skupštini priopćili dr. S. Hondl i tajnik dr. D. Boranić.« ⁸

Taj je skupštinski zaključak podnijet na potvrdu banskoj vlasti 19. prosinca 1939. Dopisom od 15. siječnja 1940. stigao je odgovor bana da se zaključak izvanredne skupštine »ne može uzeti u postupak, jer taj zaključak nije stvoren u skladu s Akademijinim pravilima« te »konačnu odluku o tom treba da donese Hrvatski Sabor«. ⁹ Međutim, Hrvatski sabor više nije bio sazivan. O tomu je Matić u svojim uspomjenama napisao:

»Da je tko bana zapitao u čemu zaključak o promjeni imena nije u skladu s Akademijinim Pravilima i na čemu se osniva njegovo mišljenje da odluku o promjeni imena ima donijeti Hrvatski sabor, mislim da bi ban sa svojim pravnim savjetnicima bio u neprilici.«

Radilo se dakle, u najmanju ruku, o banovoj samovolji.

Akademik Tomo Matić bio je prisutan svim tim sjednicama te stoga sudionikom spomenutih događaja. Bio je prisutan i na skupnoj sjednici Akademije 19. travnja 1941. na kojoj

»predsjednik Bazala izvješćuje, da se uprava na dogovoru 11. o. mj. složila u mišljenju, da je promjena imena Akademije u „Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti“ nužna posljedica proglašenja Nezavisne Države Hrvatske i da Akademijin zaključak o tome od 6. prosinca 1939. samim tim proglašenjem dobiva sankciju kao sastavni dio narodne volje i odluke o samostalnom političkom i kulturnem životu. Stoga je uprava uputila istoga dana Državnom novinskom uredu obavijest, kojom je javnosti saopćeno, da je zaključak izvanredne glavne skupštine od 6. prosinca 1939. o promjeni Akademijina imena stao na snagu.« ¹⁰

Predsjednikov je izvještaj prihvaćen jednoglasno. Treba, naime, spomenuti da je Akademija djelovala u starome sastavu sve do 12. srpnja 1941. kada je donesena Zakonska odredba o Hrvatskoj akademiji znanosti i umjetnosti.

⁶ Isto, str. 38.

⁷ Isto, str. 42.

⁸ Isto, str. 43.

⁹ Isto.

¹⁰ Ljetopis HAZU, sv. 54 (za godinu 1941./1943.), Zagreb, 1943.; Dodatak, str. 202.

Podatci o svemu tomu nalaze se u *Ljetopisima Akademije*. Sve se do naših dana mislilo da je to jedino vrelo. Međutim, na Badnjak godine 1991. posjetio je Hrvatsku akademiju prof. dr. Željko Matić i predao Akademiji zapečaćeni zamotak spisa svoga djeda, pokojnoga akademika Tome Matića. Kad sam, kao glavni tajnik, otvorio zamotak, utvrdio sam da se u njemu nalazi knjižica *Moje đauke uspomene iz požeške gimnazije (1883. – 1891.)* i četiri rukopisa pod ovim naslovima: *Moje uspomene od mladih dana do starosti, Iz doba kad sam bio na čelu Hrvatskoj akademiji znanosti i umjetnosti, Poslije 8. svibnja 1945.* i *Iz mojih uspomena na profesora Rešetara*. Na osnovi zaključka Uprave Akademije priredio sam za tisak najzanimljivije dijelove Matićeva rukopisa i objavio u *Vjesniku Hrvatske akademije* i, u nastavcima, u *Večernjem listu*. Ovdje ponavljam u izvodima najzanimljivije dijelove iz toga vriednoga štiva, osobito iz drugoga i trećega poglavlja Matićevih uspomena (*Iz doba kad sam bio na čelu Hrvatskoj akademiji znanosti i umjetnosti* i *Poslije 8. svibnja 1945.*) kako bi i čitatelji ovoga zbornika mogli biti obaviješteni.

Na početku svojih uspomena Matić najprije objašnjava motive zašto piše uspomene, pa kaže:

»Akademija je u to doba [tj. od 1942. do 1946., nap. M. M.] i pod ustašama i pod partizanima proživljavala teške dane, pa sam neke karakteristične momente iz njezina života, za koje mislim da je dobro da ne stanu u zaborav, pribilježio u prikupljenim ovdje uspomenama. Te sam uspomene počeo bilježiti već 1943. i dalje sam ih zapisivao ubrzo poslije samih događaja, dok sam ih se još živo sjećao.«

Već je rečeno da je u prijelomnim travanjskim danima godine 1941. predsjednikom Akademije bio Albert Bazala, a Tomo Matić potpredsjednik. Rečeno je također da je u srpnju 1941. izašla Zakonska odredba kojom se ukida Jugoslavenska akademija i osniva Hrvatska akademija. Za tu je odredbu, piše Matić u svojim uspomenama, doznao »tek iz novina«. Tada je također doznao da su vlasti imenovala prvu desetoricu akademika »uzetih između članova Jugoslavenske akademije« i da bi njemu, valjda zato što je »kao potpredsjednik već otprije bio u upravi Akademije [...] imali biti povjereni pročelnički poslovi do konstituiranja Akademije«.

Nakon toga akademik Matić opisuje organizaciju Hrvatske akademije. Naime, desetorici prvih, zakonskom odredbom imenovanih članova, bila je zadaća da izrade nova Akademijina pravila i predlože nove članove Akademije. Prvi je zadatak završen relativno brzo: pretresen je članak po članak dotadašnjih Pravila te usvojeno ono što je odgovaralo novoj situaciji. Posao je završen do 6. kolovoza 1941. i nova su Pravila poslana na potvrdu nadležnim vlastima. Drugi je zadatak bio mnogo osjetljiviji. Akademik Matić, kao i drugi tadašnji članovi Akademije, smatrali su »da u Akademiju dođu u svakom pogledu vrijedni ljudi«. O tome je desetorica prvih članova vijećala na nekoliko sastanaka »opširno i pominjivo«. Trebalo je kao nove članove predložiti i izabrati znanstvenike i umjetnike iz redova ukinute Akademije,

kao i izvan nje. »Već u prvim počecima tih vijećanja«, piše Ministarstvu nastave novi Akademijin pročelnik Tomo Matić,

»opaženo je, da u pojedinim strukama imamo malo valjanih znanstvenih radnika, pogotovu ako se pri izboru članova nove Akademije, kako je i posve opravdano, uzme u obzir i ispravnost njihova rada u javnom narodnom životu. Nestašica valjanih znanstvenih radnika često se osjeća i kod drugih malih naroda, a u nas se osim toga ne smije zaboraviti, da je odgoj hrvatskoga znanstvenoga podmlatka već u svjetskom ratu 1914. – 1918., a pogotovu kasnije u Jugoslaviji, dakle duže od četvrt vijeka, jako stradao radi općih nepovoljnih prilika.«

Zato se o svakom novom članu posebno raspravljalo. U tom je sklopu zanimljivo mišljenje o kandidaturi sveučilišnoga profesora Vladimira Varićaka, »jednoga od najstarijih članova ukinute Akademije«. Svi su članovi složno izjavili »da je Varićak, iako po rođenju Srbin, i u Akademiji i u sveučilištu kao profesor i rektor bio uvijek i u najtežim vremenima uz hrvatske profesore«. Nakon rasprave i o drugim kandidatima utvrđeno je jednoglasno da će se izbor izvršiti tajnim glasovanjem. Najprije će se glasovati »o svim pravim članovima Jugoslavenske akademije«, i to tako da je izabran onaj kandidat koji dobije natpolovičnu većinu glasova (tj. najmanje šest glasova). O onima koji ne budu izabrani u prvom glasovanju, glasovat će se još jednom po istom principu kao i u prvom glasovanju. Nakon toga pristupit će se glasovanju za predložene kandidate »izvan kruga pravih članova ukinute Akademije«.

Izborna je sjednica održana 22. kolovoza 1941. u nazočnosti svih deset prvih članova Akademije. U prvom su glasovanju izabrani većinom glasova ili jednoglasno ovi pravi članovi bivše Akademije (složeni po redosljedu tadanjih razreda): Milan Rešetar, Albert Bazala, Vladimir Varićak, Artur Gavazzi, Fran Tućan, Željko Marković, Antun Šercer, Krunoslav Babić, Martin Pilar, Božidar Širola, Artur Schneider, Ivan Meštrović i Vladimir Nazor. U drugom su glasovanju izabrani: Dragutin Boranić, Vladoje Dukat, Ljudmil Hauptmann i Ljubo Babić. To znači da je pored prve deseterice izabrano još 17 članova bivše Akademije. Od kandidata »izvan kruga pravih članova ukinute Akademije« izabrani su većinom glasova ili jednoglasno: Hamdija Kreševljaković, Antun Barac, Vinko Krišković, Edo Lovrić, Miroslav Šuntek, Mihajlo Lanović, Mihovio Gračanin i Milan Budak. O rezultatu glasovanja službeno je 28. kolovoza 1941. obaviješteno Ministarstvo nastave uz molbu da izabrane kandidate »Ministarstvo nastave predloži Poglavniku na potvrdu«.

Navodeći u rukopisu imena izabranih članova, Matić je uz Rešetarovo ime stavio zvjezdicu i napisao »vertatur!« (okreni) i na poledini iste stranice dopunio svoj prikaz napomenom da je poslije izbora uputio pismo u Firenzu prof. Rešetaru javivši mu »da su u našem historičko-filološkom razredu nanovo izabrani svi pravi članovi osim Kasumovića«. Na to je pismo dobio Rešetarov odgovor 2. rujna 1941. koji je u cijelosti Matićevom rukom prepisan na poledini. Rešetar piše da ga je veoma razveselila vijest što su u

»našem razredu predloženi svi stari članovi osim onoga jednoga, koji već godinama nije nikada dolazio u Akademiju niti se za nju brinuo« te je tako »samo oduzimao mjesto mlađem čovjeku, koji bi radio za Akademiju i u njoj«. Rešetar nastavlja da ga

»baš iskreno veseli, što se bar većina deseterice nije dala zavezati, da sudi o starim članovima, ne sa strogo naučnog gledišta, nego s krivo shvaćenog političkog [...]. Ako političari ne htjednu potvrditi moj izbor, ne će mi ni izdaleka biti tako teška osuda s političke strane, koliko bi mi bilo teško nepriznavanje sa strane mojih kolega i prijatelja od nauke i od pera.«

Bit će da je Matiću bila neugodna cijela izborna procedura i da se u pismu požalio kad je Rešetar na kraju pisma napisao da razumije Matićevu želju »da se riješi teške brige, koja Vam je naprćena«.

U Akademiji se iščekivala potvrda novih Pravila i novih članova. Pravila su potvrđena već 2. rujna 1941., »no potvrda novih članova se neobično zategla«. Nakon dvomjesečnoga čekanja otišli su akademici T. Matić, F. Fancev i S. Ivšić (koji je tada bio predstojnik povijesno-jezikoslovnoga razreda i rektor Hrvatskoga sveučilišta) ministru M. Budaku da požuri potvrdu novoizabranih akademika. Ministar je obećao da će to učiniti. Do sada nije pokretao to pitanje jer se i sam nalazio među predloženim kandidatima, »pa nije hotio, da se misli, da radi toga požuruje potvrdu«. Nekoliko dana nakon toga dobio je Matić ministrovo pismo s molbom da mu »žurno pošaljem prijepis spisa, kojim je Akademija zatražila potvrdu izbora novih akademika«. Na osnovi takva ministrova pisma Matić je zaključio da je Akademijina zahtjeva »nestalo ili u Ministarstvu nastave ili u vladinu Predsjedništvo«. Matić je odmah poslao ministru Budaku prijepis zatraženoga spisa.

Ministar Budak otišao je uskoro za poslanika u Berlin, a na njegovo je mjesto postavljen Stjepan Ratković, rektor Visoke pedagoške škole. Budući da ni nakon mjesec dana nije dolazila potvrda izbora novih akademika, otišao je Matić novom ministru Stjepanu Ratkoviću. Poučen lošim iskustvom, ponio je sa sobom još jedan prijepis spisa kojim je Akademija tražila potvrdu novoizabranih članova. I loše ga iskustvo nije prevarilo.

»Kada sam državnom tajniku Ratkoviću rekao radi čega sam došao, odgovorio mi je, da njemu nije ništa poznato, a ja sam mu nato odmah predao prijepis spisa.«

Ratković mu je obećao da će nastojati što prije riješiti taj problem. Prvih dana prosinca ministar Ratković telefonski je obavijestio Matića »da je stvar u ministarstvu riješena i da ide na potvrdu Poglavniku«. Otada je prošlo više od mjesec dana. Potvrda izbora objavljena je u *Narodnim novinama* tek 5. siječnja 1942. Na osnovi toga vidjelo se da Poglavnik nije potvrdio izbor šesterici članova. S tim u vezi Matić razmišlja ovako:

»Za trojicu nije bilo sumnje da im izbor nije potvrđen zato, što su tada bili internirani sa ostalim masonima (Tućan, Meštović, Barac); za Bazalu smo se domišljali, da nije potvrđen u prvome redu radi komemorativnoga govora o kralju Aleksandru u skupnoj sjednici Akademije 10. X. 1934. (v.

Ljetopis, sv. 47); Varićaku je potvrda uskraćena očito zato, što je bio pravoslavni Srbin, iako je sa strane Akademije bio istaknuto, da se on u doba Jugoslavije prema Hrvatima u svakoj prigodi ispravno ponašao i u Akademiji u Sveučilištu, kako sam to kasnije i u komemoraciji njegove smrti istakao 25. I. 1942. u glavnoj skupštini Hrvatske akademije; za Schneidera smo zaludu nagađali, što bi mogao biti razlog uskrati potvrde, a nije se niži kasnije moglo ništa pouzdano doznati.«

Dvadeset dana nakon potvrde novoizabranih akademika sazvana je glavna skupština Akademije na kojoj je izabrana uprava. Skupštini su bila nazočna 22 akademika. Od toga je 20 akademika glasovalo da akademik Tomo Matić bude predsjednik Hrvatske akademije (po 1 glas dobili su akademici Zimmermann i Hendl). Akademiku Franji Fancevu povjereni su svi tajnički poslovi »dok se u novom Poslovniku konačno ne odredi, hoće li Akademija imati kao do sada dva tajnika (književnoga i gospodarskoga) ili samo jednoga«.

I na tu je potvrdu Akademijina časništva trebalo također čekati.

»Već su i dva mjeseca bila prošla [piše Tomo Matić] a potvrda nikako ne dolazi. Mene su na sastancima u Akademiji nekoliko puta pitali članovi, što je s tim, no ja im nijesam znao ništa reći, a ujedno sam dakako i izjavio, da se ja u poslu potvrde svojega izbora za predsjednika nipošto ne mislim ni na koga obraćati.«

Spis o izboru predsjednika i glavnoga tajnika Hrvatske akademije čekao je u Predsjedništvu vlade u hrpi riješenih spisa.

»Čijim je nemarom ili može biti čijim je nastojanjem taj spis pokopan među riješene spise (ad acta), nije se dakako nikada doznalo.«

Bilo kako bilo, potvrda je predsjednikova izbora, datirana 28. veljače 1942., stigla u Akademiju tek 31. ožujka iste godine. Tom viješću završava drugi odjeljak Matićevih uspomena.

U trećem se odjeljku govori o *rekviziciji Akademijinih kuća*. Današnjem je čitatelju zacijelo slabo poznato da je Akademija imala nekoliko kuća na današnjem Trgu hrvatskih velikana i u Križanićevoj ulici. To je kompleks zgrada u kojem danas stanuju studenti, a u jednom je dijelu smještena i poliklinika. Prije su tamo stanovale brojne obitelji, pa je Akademija imala svojedobno lijep prihod od najamnina. Taj je kompleks zgrada željelo za svoje potrebe iznajmiti Ministarstvo narodnoga gospodarstva. Kad je to ministarstvo ukinuto, razgovor o najmu nastavilo je Ministarstvo trgovine. Prvi je sastanak o najamskoj odšteti vođen između Hrvatske akademije i Ministarstva trgovine 22. srpnja 1941.

»No upravo toga dana prije podne bio sam kao pročelnik Hrvatske akademije pozvan u Redarstvo za javni red i sigurnost k ravnatelju Eugenu Kvaterniku, koji mi je priopćio, da država prešno treba Akademijine kuće na Trgu Kulina bana i u Križanićevoj ulici za smještaj Ravnateljstva za javni red i sigurnost.«

Matić je upozorio Kvaternika da Akademija upravo vodi razgovore o tome s Ministarstvom trgovine, »pa neka državne vlasti među sobom uredie pitanje,

s kim će Akademija dalje o tome poslu razgovarati«. Kvaternik je predlagao Matiću da država kupi od Akademije spomenute kuće, »no to sam odmah odbio radi toga, što je već onda naglo opadala kupovna snaga novca«. Kvaternik je tada iznio prijedlog da država sagradi Akademiji novu zgradu »koja bi bila iste vrijednosti i donosila isti prihod«. Obje su se strane sporazumjele da se o tome još pregovara.

Međutim, umjesto nastavka razgovora došlo je već sutradan, tj. 23. srpnja 1941., naređenje na osnovi zakonske odredbe da se »iz razloga javnoga reda, mira i sigurnosti« moraju iz Akademijinih kuća iseliti svi stanari u roku od 14 dana. »Vrlo je karakteristično«, nastavlja Matić, »za postupak Ravnateljstva za javni red i sigurnost s Hrvatskom akademijom da je na nju i stanare njezinih kuća odmah u početku bez ikakvih stvarnih razloga primijenjena zakonska odredba o ispražnjenju stambenih prostorija iz razloga javne sigurnosti« jer se ta odredba odnosi prvenstveno na zabranu stanovanja »opasnim i nepoćudnim osobama«.

Razgovori s Ravnateljstvom za javni red i sigurnost o tome da se Akademiji sagrade nove zgrade ipak su nastavljeni. Napravljen je čak i nacrt ugovora »kojim bi se Državni erar obavezao, da će u zamjenu za spomenute Akademijine nekretnine sagraditi i predati u vlasništvo i posjed Hrvatskoj akademiji zgrade sa zemljištem iste površine, vrijednosti i unosnosti«. Jedan je primjerak nacrtu ugovora ostavljen Akademiji, a drugi je predan izaslaniku spomenutog ravnateljstva V. Majceniću.

O nacrtu ugovora raspravljala su na dvije svoje sjednice desetorica prvih akademika. Složili su se u zaključku da se »ne smatraju vlasnima, da kao tijelo imenovano samo za vođenje određenih poslova Hrvatske akademije do njezina konstituiranja sklope ugovor, koji duboko zadire u imovinu Akademijinu«. Zbog toga je Matić otišao ministru Budaku koji se »posve složio s mišljenjem, da se konačno sklapanje ugovora ima prepustiti Hrvatskoj akademiji poshje njezina konstituiranja«.

Kasnije se međutim pokazalo da, unatoč nacrtu ugovora, od gradnje novih kuća za Akademiju neće biti ništa. Zato je Akademija »bila prisiljena« da 4. prosinca 1941. predloži Ravnateljstvu za javni red i sigurnost novi nacrt ugovora »po kojem bi Državni erar uzeo Akademijine kuće u najam za godišnju najamninu od 1,300.000 (milijun tri stotine tisuća) kuna, koju je svotu usmeno ponudio sam ravnatelj E. Kvaternik«. Dok su pregovori trajali i sastavljali se novi nacrti ugovora, Ravnateljstvo za javni red i sigurnost najprije je »bez pitanja i dozvole« adaptiralo unutrašnje prostorije, a zatim odustalo od plaćanja bilo kakve najamnine. Tek 17. veljače 1942. ponuđen je Akademiji novi nacrt ugovora po kojem bi daljnji pregovarač i sklapanac ugovora o najmu bila »ustaška nadzorna služba zastupana po zapovjedniku Eugenu Kvaterniku«. Novi pregovarač prihvaća kao najamninu svotu od 1.300.000 kuna.

Akademija nije htjela prihvatiti novoga pregovarača nego je svakako željela »sklopiti ugovor s Državnim erarom, budući da je Ustaška nadzorna služba samo izvršni organ, a nije pravna osoba«. Takvo je gledište iznijela

Akademija u posebnoj promemoriji ministru nastave, a također i »pred Poglavnikom, kada smo bili 26. III. 1942. od njega primljeni«. I Poglavnik je smatrao da Ustaška nadzorna služba nije pravna osoba nego samo izvršni organ »kojega može nestati za dvadeset i četiri sata« te bismo u tom slučaju »ostali bez kompasciscenta«. Pravna osoba nije čak ni Ministarstvo unutar-njih poslova »pa se zato ugovor ima sklopiti s Državnim erarom«.

Unatoč svemu do sklapanja ugovora s Državnim erarom nije dolazilo jer je »Ustaška nadzorna služba uopće postupala s Akademijom samovoljno i – može se bez pretjerivanja reći – upravo neprijateljski«. »Punih devet mjeseci nije platila ni banice najamnine«, tako da je tek u travnju 1942. godine »na nebrojena požurivanja sjetila se namiriti taj dug«. Najamnina se i dalje uplaćivala neuredno, »a od listopada 1942. pa do ukinuća Ustaške nadzorne službe u veljači 1943.« nije uopće naplaćena nikakva najamnina. Svi napori Akademije da sredi najamničke odnose ostajali su najčešće bez uspjeha.

»Ustaška je nadzorna služba radila što je hotjela, a Akademija nije mogla naći zaštite.«

Akademija nije nikada doznala kamo je odnesen sav sanitetski uređaj koji je bio u zgradi »iako taj uređaj ima milijunsku vrijednost«.

Nakon ukinuća Ustaške nadzorne službe počelo se u Akademijine kuće useljavati Ministarstvo narodnoga gospodarstva, »ali su usred selidbe Akademijine kuće rekvirirane od njemačkih SS-Truppen« koje su zauzele sve prostorije, dakako bez znanja Akademije. Nije imalo nikakva uspjeha nastojanje da se SS-Truppen iseše iz zgrade iako je Akademija poduzimala određene korake. »Uzaludni su bili svi moji pismeni i usmeni pokušaji« da dođe do razgovora s ministrom unutrašnjih poslova kojemu se željelo prikazati »što je sve Akademija pretrpjela počevši od samovoljne rekvizicije njezinih zgrada izvršene od Ustaške nadzorne službe i što bi se imalo učiniti, da Akademija dobije od Državnog erara jamstvo za naknadu milijunske štete«. Na kraju ovoga odjeljka predsjednik Matić rukom dopisuje da Akademijina nastojanja dugo nisu imala nikakva uspjeha.

»Akademija nije u najviših državnih vlasti nalazila ni trunka susretljivosti. Predugo bi bilo dalje pričati sav križni put, što ga je Akademija u tome poslu prevalila, dok nije napokon neumornim i požrtvovanim nastojanjem gospodarskoga tajnika prof. M. Šanteka postigla, da je u prosincu 1944. potpisan ugovor kojim se država obvezuje na readaptaciju zgrada poslije iseljenja državnih ureda.«

I to je bilo sve. Golem je trud uložen, a do iseljenja državnih ureda iz Akademijinih zgrada nije dolazilo sve do kraja rata. Akademija je tako ostala bez najamnine, a onda i bez svojih zgrada.

Iako o tome nema posebnoga odjeljka, u Matićevim se spisima nalazi nekoliko priloga, najčešće pisama poslanih pojedinim osobama ili ustanovama, koji potkrepljuju ono što Matić u zapisima tvrdi. Tako među Matićevim priložima ima i nekoliko dopisa iz kojih se vidi Akademijin angažman u spasavanju Dubrovačkoga arhiva. Budući da ta problematika tematski i vre-

menski pripada početnom razdoblju rada Hrvatske akademije; sadržaj ćemo pisama iznijeti ovdje.

Prvo je pismo upućeno 27. rujna 1941. ministru nastave. U njemu se navodi da je uprava državnoga arhiva u Dubrovniku zamolila Hrvatsku akademiju »da se i Akademija kao najviši hrvatski znanstveni zavod pridruži nastojanju oko spasavanja arhiva stare Dubrovačke republike«. Radilo se naime o tome da je tamošnji veliki župan deložirao Dubrovački arhiv iz prostorija Kneževa dvora kako bi tamo smjestio svoj ured. Arhivalije su smještene u vlažne podrumске prostorije »te im prijeti propast i uništenje«, a time ujedno onemogućava bilo kakav znanstveni rad. Akademija smatra da je Dubrovački arhiv »naš najdragocjeniji arhiv, te nema sumnje da bi dobrom glasu mlade hrvatske države u stranom svijetu jako naškodilo, kada bi se daljim toleriranjem nekulturnoga postupka državnih upravnih organa izazvala sumnja, da i sama država takav postupak odobrava«. Umjesto da se narodno blago čuva, »bacaju se u vlažne podrumске prostorije najznatniji arhivi naše države«. Time će »dragocjeni svjedoci hrvatske prošlosti« istrnuti u vlahi i zauvijek propasti. Ovakav postupak upravnih vlasti »mora do dna duše ogorčiti« ne samo svakoga Dubrovčanina nego »svakoga obrazovanog Hrvata, u kojemu ima narodnoga ponosa i ljubavi za hrvatsku prošlost«. Zato Akademija moli ministra da se u Kneževu dvoru »dostojno pohrani arhiv Dubrovačke republike«.

Stvari očito nisu krenule nabolje »nego su se još znatno pogoršale« kad se Akademijin pročelnik Matić nanovo 28. studenog 1941. svojim dopisom Ministarstvu unutrašnjih poslova zauzeo za spasavanje Kneževa dvora i arhiva u Dubrovniku. Akademija moli »da se Knežev dvor u Dubrovniku bez odlaganja u cjelini prepusti Državnom arhivu«, a ne da se dragocjeni spomenici narodne prošlosti »upotrebljavaju za pisarne i spremište drva, ugljena i samovoza«.

Akademija je, zajedno s predstavnikom Konzervatorskoga zavoda dr. Ljubom Karamanom i upraviteljem Dubrovačkoga arhiva dr. B. Truhelkom, uputila apel ministru unutrašnjih poslova 29. prosinca 1941. za otklanjanje teških posljedica što su nastale u Kneževu dvoru i arhivu otkako se tamo nalaze uredi Velike župe. Ministru se dosta detaljno predočava značenje Dvora i Arhiva za povijest hrvatskoga naroda, pogotovu što bi arhiv trebao postati »jedna od glavnih škola za praktično školovanje naših mladih povjesničara, a za neka područja, i stranih«.

Koliko je od svega toga bilo koristi, iz priloženih se spisa ne vidi. U svakom slučaju ostaje činjenica da je Akademija i u ratnim prilikama stala u zaštitu kulturnih dobara hrvatskoga naroda.

Četvrti odjeljak Matićeva rukopisa posvećen je *problemu krstionice kneza Višeslava*. Budući da se ta krstionica nalazila u venecijanskom muzeju Correr, još je pokojni don Frane Bulić nastojao da se ona prenese u Hrvatsku. Za uzvrat trebalo je spomenutom muzeju dati dvije Carpacciove slike iz Strossmayerove galerije (*Sv. Petar mučenik i Sv. Sebastijan*). O tomu se ra-

spravljalno još u Jugoslavenskoj akademiji, a nakon njezina ukinuća i u Hrvatskoj akademiji.

»Dok se u jednu ruku naglašavalo osobito historijsko i nacionalno značenje krstionice za Hrvate, isticala se s druge strane velika internacionalna i umjetnička vrijednost Carpacciovih slika.«

Prema pismu Ministarstva nastave bilo je vidljivo »da je Poglavlak *odredio* [istaknuto i u originalu, M. M.], da se izvrši zamjena Carpacciovih slika i krstionice kneza Višeslava«. U istom je pismu bilo sugerirano da bi možda bilo dobro učiniti kopije tih slika i da je Ministarstvo nastave voljno snositi materijalne troškove kopiranja slika. Akademija je takve uvjete prihvatila i na prijedlog akademika Ljube Babića kopiranje je slika povjereno akademskom slikaru Zlatku Prici.

Pošto je kopiranje u Akademiji već uznapredovalo, prenio je vladin savjetnik Vladimir Kirin želju talijanske vlade da se kopiranje obavi u Veneciji i, osim toga, da za taj posao treba poslati u Veneciju na teret talijanske vlade slikara Režeka.

»Odgovorio sam smjesta, da to ne može biti, jer je Akademijinom odlukom kopiranje povjereno drugome, i s pravom sam se zapitao, zašto se u poslu slika iz Strossmayerove galerije radi bez znanja Akademijina i bez njezine privole.«

Time pritisak vlasti na Akademiju nije završen jer je Akademija uskoro obaviještena da se zamjena Višeslavove krstionice i Carpacciovih slika neće izvršiti u Zagrebu nego u Veneciji i da kao povjerenik za zamjenu u Veneciju ide Vladimir Kirin. Na takvo samovoljno preinačivanje dogovorenoga (tj. promjena slikara i određivanje delegata) predsjednik Akademije Matić reagirao je pismom upućenim predsjedništvu vlade i ministarstvu vanjskih poslova. U pismu spomenutome ministarstvu između ostaloga piše:

»U poslu zamjene Carpacciovih slika i Višeslavove krstionice imala je Akademija razgovora s Predsjedništvom vlade i s Ministarstvom vanjskih poslova, i pri tome su u dva puta kao gotove odredbe iznesene stvari, u kojima je svakako trebalo sporazumjeti se s Akademijom.

Na osnovi usmenoga razgovora Akademijina predsjednika i akademika Lj. Karamana s Poglavlakom i doznake potrebnih sredstava od Ministarstva nastave Akademija je kopiranje Carpacciovih slika prema zaključku galerijskoga odbora povjerila akademskom slikaru Prici. Kad je taj posao već bio preko polovice dovršen, priopćeno je predsjedniku brzoglasom iz Predsjedništva vlade, da će kopiranje slika izvršiti u Veneciji akad. slikar Režek.

Neko vrijeme poslije toga 1. svibnja o. g. priopćio je Akademiji, po nalogu toga Ministarstva, profesor O. Delorko želju iznesenu u noti talijanskoga poslanstva, da se zamjena izvrši u Veneciji 22. svibnja, a kao povjerenik za samu zamjenu, koji će u tom poslu putovati u Veneciju, označen je profesor V. Kirin.

Akademija ne može ni naslućivati, od koga su potekle te dvije odredbe, no da se u buduću ne događaju ovako neugodni nesporazumi, uprava Akademije, pozivajući se na položaj Hrvatske akademije određen u Pravilima potvrđenim od Poglavnika, općenito je zamolila i Predsjedništvo vlade i g.

Ministra vanjskih poslova, da činovnike upute, da u poslovima Akademijinim ne izdaju na svoju ruku određaba bez njezina znanja i privola.

Budući da je u poslu Carpaccio-Višeslav u Akademiju u ime Ministarstva vanjskih poslova dolazio profesor O. Delorko, potpisani predsjednik smatra svakako svojom dužnosti istaći, da je g. Delorko uvijek i u svemu bio prema Akademiji vrlo taktičan, obziran i susretljiv.«

Ministarstvu vanjskih poslova bilo je osobito stalo da se udovolji talijanskoj želji da zamjena Višeslavove krstionice bude u Veneciji. Na to je Akademija napokon »iako nerado« pristala, ali je »odredila za to kao svoga delegata akademika Ljubu Karamana«. Ministarstvo je također obećalo da će o vladinu trošku poslati u Veneciju slikara Pricu. Međutim,

»Prica nije nikada vidio Mletaka, jer su mu Ravnateljstvo za javni red i sigurnost i Ustaška nadzorna služba uskratili putnicu za Italiju, dakako bez naznake razloga [...]. I tako su kopije Carpacciovih slika ostale nedovršene.«

Svečanost predaje Višeslavove krstionice, na kojoj je Akademiju zastupao akademik Ljubo Karaman, održana je u Veneciji.

Sad su Talijani očekivali da će Akademija prirediti u Zagrebu svečanost preuzimanja Višeslavove krstionice uz predaju dviju Carpacciovih slika. S tim u vezi u Akademiji je prevladalo mišljenje da se »može prirediti samo takva svečanost, gdje će glavna točka biti znanstveno predavanje o značenju krstionice«, kojom bi prigodom predsjednik Matić samo pozdravio uzvanike. Kao predavač mogao je doći u obzir samo akademik Ljubo Karaman, kao arheolog i povjesničar umjetnosti. Međutim, Karaman je to otklonio iz slijedećih razloga: kao povjesničar umjetnosti može o krstionici reći tek nekoliko riječi, a o pokrštenju Hrvata kao glavnoj temi vezanoj za krstionicu postoje različita mišljenja, pa ne bi bilo zgodno da se na svečanosti govori polemički. Karaman se naime slaže sa Šišićevim mišljenjem da su Hrvati pokršteni »istom oko g. 800.«, a ne već u sedmome stoljeću. Matić je uvažio Karamanove razloge, pa je problem predavača prigodom svečanosti ostao otvoren. Matić bi kao predsjednik Akademije mogao izgovoriti samo »nekoliko banalnih riječi«, jer nije po struci povjesničar, a to nije dovoljno u ovakvim prigodama. Zato je čitav problem iznesen pred skupnu sjednicu Akademije 4. srpnja 1942. na kojoj je zaključeno »da će se krstionica bez svečanosti besplatno izložiti od 8. do 14. srpnja, da je mogu pogledati svi, koji se zanimaju za tu časnu hrvatsku starinu«.

Na to je reagiralo Ministarstvo vanjskih poslova, želeći svakako privoljeti Akademiju da se prigodnim svečanim predavanjem otvori izložba Višeslavove krstionice, jer je, po mišljenju Ministarstva »politička potreba da bude svečanosti«. Akademik Matić nije htio popustiti pritisku Ministarstva te je dvojici emisara »izriječom kazao« da su mu zaključkom Akademije »vezane ruke« te da niti smije niti može mijenjati taj zaključak. Matićev je stav bio da će 8. srpnja bez svečanosti biti izložena Višeslavova krstionica.

Dan uoči otvaranja izložbe (7. srpnja 1942.) dobila je Akademija pismenu odluku Ustaške nadzorne službe koja glasi:

»U interesu javne sigurnosti zabranjuje se Hrvatskoj akademiji znanosti i umjetnosti u Zagrebu održavanje svake proslave ili skupne svečane sjednice na dan 8. srpnja 1942., a povodom prenosa krstionice kneza Višeslava iz Kr. Italije u Nezavisnu Državu Hrvatsku.«

Da bi provela tu svoju odluku, Ustaška je nadzorna služba zaplijenila oglas što ga je Akademija u povodu izložbe dala u novine, a 8. srpnja već su »u jutro detektivi i stražari kružili oko Akademije, da paze, da se ne bi općinstvo puštalo u zgradu, da vidi krstionicu«. Oko 10 sati istoga dana pozvan je u ustaško redarstvo i sam Matić, gdje mu je »ista zabrana još jednom priopćena na potpis«. Tom je prigodom akademik Matić usmeno a onda istoga dana i pismeno uputio prosvjed Ustaškom redarstvu u kojem stoji:

»Vaša odluka od 7. VII. 1942. br. 199-Taj-1942., kojom se Hrvatskoj akademiji znanosti i umjetnosti zabranjuje – kako je u odluci rečeno – u interesu javne sigurnosti održavanje svake proslave ili skupne svečane sjednice na dan 8. srpnja 1942., a povodom prenosa krstionice kneza Višeslava iz kraljevine Italije u Nezavisnu Državu Hrvatsku, osniva se na posve krivim obavijestima. U Hrvatskoj akademiji nitko živ ništa ne zna o kakovoj proslavi ili skupnoj svečanoj sjednici uređenoj za 8. srpnja o. g. Upravo protivno je istina: skupna sjednica Hrvatske akademije je od 4. o. mj. zaključila, da će se 8. do 14. o. mj. krstionica kneza Višeslava u Akademijinoj palači bez svakoga svečanog otvaranja besplatno izložiti, da mogu pogledati taj časn timerik hrvatske starine svi Hrvati, koji se za nj zanimaju pa sam kao predsjednik obavijestio o tome Ministarstvo nastave, da škole upozori na tu izložbu, a novinama sam poslao kratku bilješku, da će krstionica javnosti biti izložena 8. – 14. o. mj. Da ne bude i dalje krivog tumačenja Akademijinih namjera, ne će krstionica biti uopće javnosti izložena.«

Time spor nikako nije bio završen. Ministarstvo vanjskih poslova i dalje je insistiralo da se krstionica izloži.

Ministarstvo je odmah poslalo dvojicu svojih pregovarača u Akademiju. Na sastanku u Akademiji, kojem je prisustvovao i tajnik Akademije akademik Franjo Fancev, Matić je iznio prigovor »kako je nedostojan postupak redarstva s Akademijom«. To su potvrdili i predstavnici Ministarstva uz napomenu da »za postupak redarstva nijesu oni odgovorni« i da žale što je »do toga postupka došlo«. Istaknuli su također »da Poglavlak želi, da bude proslava«. Nato su predstavnici Akademije zatražili »da se o tome pošalje spis, koji će se iznijeti pred skupnu sjednicu, jer ona sama može mijenjati svoje zaključke«. Postupak je redarstva u vezi sa zabranom izložbe Višeslavove krstionice toliko uznemirio akademika Matića da je 9. srpnja uputio prosvjedno pismo Ministarstvu vanjskih poslova. Ponavljajući na početku pisma ono što je dan ranije rekao predstavnicima ministarstva, Matić ističe da se na postupak redarstva »Akademija s punim pravom mora žaliti«, jer se na osnovi »posve neistinitog obrazloženja ne samo izdaju odluke uvredljive za Akademiju, nego još i šalju u jutro 8. o. mj. detektivi i redari, da – prema riječima same redarstvene odluke – u interesu javne sigurnosti spriječe neke svečanosti i sjednice, koje su u tko zna čijoj mašti nikle i bez sumnje dobile

vrlo opasne konture, dok se sve tako oštro pokrenulo, da se zaštiti ugrožena javna sigurnost«. Ono što je Matiću bilo osobito teško prihvatiti jesu zadnji stavak odluke prema kojem bi se »i za budućnost učinilo priređivanje kakove svečanosti ili sjednice u vezi s Višeslavovom krstionicom zavisnim od redarstvene dozvole«. I nastavlja:

»Akademija nije do sada ni u najcrnjim danima hrvatskoga narodnoga života nikada trebala redarstvenoga dopuštenja za svoje svečane sjednice, a svijesna je, da nije ništa učinila, da sada najednomi dođe pod redarstvenu pasku, pa voli i ne imati svečanih sjednica nego ih priređivati uz takova ograničenja.«

Potvrdom Akademijinih Pravila uzakonjena je praksa, »koja postoji evo već tri četvrti vijeka, t. j. otkad hrvatski glavni grad ima uopće Akademiju«, da se održi godišnje bar jedna svečana sjednica, a sada, naglašava Matić:

»[...] ustaško redarstvo hoće da na osnovi posve neistinitoga obrazloženja sve to zbrise jednim potezom pera i da držanje svečanih sjednica učini zavisnim od redarstvenog dopuštenja. Budući da je to svc – ne znam gdje niti čijom krivnjom – nastalo kao posljedica izvještaja, koji je potekao iz Ministarstva vanjskih poslova, odjela za kulturne veze sa inozemstvom, Akademija se obraća na to Ministarstvo, da ono učini, što je potrebno, da se ispravi nepravda nanесena Hrvatskoj akademiji i zaštiti ugled hrvatskoga najvišeg znanstvenog zavoda.«

I nakon svega toga pritisak vlasti nije popuštao. Vlada je i dalje »uporno zastupala mišljenje, da postoji politička nužda, da se u vezi s Višeslavovom krstionicom priredi svečanost«. S druge pak strane Matić je smatrao »da poslije onakoga postupka ustaškoga redarstva kao čovjek i Hrvat« nikako ne može »pod redarstvenim pritiskom nastupiti i govoriti u javnosti kao predsjednik Akademije«, pa je donio odluku da dalje ne može ostati na čelu Akademije, »jer bi to značilo činiti pritisak na njezinu (Akademijinu) slobodnu odluku, kojom bi ona u novoj skupnoj sjednici eventualno promijenila svoj prijašnji zaključak o nepriređivanju svečanosti u vezi s Višeslavovom krstionicom«. Dosljedan u svojim stavovima Matić se odlučio i na posljednji korak: dana 13. srpnja 1942. predao je potpredsjedniku Akademije svoju ostavku na predsjedničku dužnost:

»Čast mi je saopćiti Vam, da se odričem predsjedništva Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, i molim Vas, da se u moje ime srdačno zahvalite i gg. akademikima na požrtvovnoj suradnji i povjerenju, s kojim su me susretali.«

O svojoj ostavci obavijestio je akademik Matić i ministra nastave »da ne bi vlada tko zna kako tumačila moju ostavku«.

Matić ističe u pismu ministru da od početka njegova predsjednikovanja postoji prema Akademiji određeni animozitet što stvara velike teškoće koje su mu »potkapale živce i zdravlje uopće«. Iako su spomenute teškoće i nevolje brojne, Matić smatra da su najveće ove:

I. Odmah nakon osnutka Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti »rekvirirane su velike Akademijine stambene zgrade na Trgu Kulina bana i

u Križanićevoj ulici i razoren sav njihov sanitetski uređaj«. Nisu uspjeli pokušati da se sklopi ugovor s Državnim erarom koji bi Akademiji »davao kakovo jamstvo sa strane države za readaptaciju zgrada u slučaju iseljenja državnih organa«. Takvim je postupkom vlasti Akademija ostiromašena.

2. U vezi s preslikavanjem i predajom Carpacciiovih slika neki su referenti Ministarstva vanjskih poslova »počeli tako postupati, kao da je Akademija njihov podređeni ured«.

3. Došla je i zabrana Ustaškoga redarstva radi »neke tobožnje proslave ili svečane sjednice u vezi s Višeslavovom krstionicom«. Ta je odluka donešena »upravo čudnom lakoumošću i neoprostivom površnošću« jer su »pobrkane i iskrivljene činjenice«, pa se »u interesu javne sigurnosti« poveo postupak »protiv najvišega hrvatskog znanstvenog zavoda«.

Predsjednik Matić potanko opisuje događaje vezane za spomenute teškoće zbog kojih je i ranije kario podnijeti ostavku, ali je »pazio da se ne prenagli«. Njegovo se »unutrašnje uvjerenje sve više bumilo« protiv nepravdi nanesenih Akademiji, a kad je došlo do »one i onakve odluke ustaškoga redarstva«, konačno je odlučio podnijeti ostavku.

Nakon Matićeve ostavke Ministarstvo je nastave odlučilo da ono u ime vlade priredi 13. kolovoza predaju Višeslavove krstionice Akademiji. Dan ranije pozvani su u Ministarstvo nastave Akademijin predsjednik Tomo Matić i potpredsjednik Stjepan Škreb gdje im je priopćeno da »sutrašnju proslavu priređuje državna vlada i da će ona biti domaćin te proslave«. Predsjednik je Matić zamoljen da u ime Akademije primi krstionicu. Ministar je ujedno izrazio žaljenje što je »uplitanjem nezvanih faktora došlo do spomenute redarstvene zabrane«, pa predlaže Akademiji da tu njegovu izjavu, kao izjavu nadležnoga ministra, »uzme na znanje«. Matić je prihvatio takvu ispriku i pristao na rješenje da, iako je u demisiji, primi u ime Akademije na svečanosti, priređenoj od Ministarstva nastave, Višeslavovu krstionicu. Tako je Višeslavova krstionica došla 13. kolovoza 1942. godine u Akademiju.

Ostavka je predsjednika Matića razmatrana na skupnoj sjednici Akademije 4. rujna 1942. Članovi su Akademije jednoglasno izrazili želju da predsjednik Matić povuče svoju ostavku. Na tako izraženu jednoglasnu želju predsjednik je Matić u istoj sjednici povukao svoju ostavku.

U vezi s ostavkom primio je nekoliko dana nakon skupne sjednice Akademije pismo ministra nastave Stjepana Ratkovića u kojemu izražava uvjerenje »da će se razni poslovi, zbog kojih Akademija ima poteškoća, moći kako treba uskladiti« i da Hrvatska akademija »ne će ostati bez Vašeg vodstva koje joj je do sada bilo toliko na korist«. Ministar napominje da Matićevu ostavku nije službeno zaprimio, pa ga moli »za ljubaznost, da biste me izvoljeli ovlastiti, da taj dopis smatram kao vaše pismo upravljeno meni osobno i da ga ne moram za drugu kakvu svrhu upotrebiti«. Matić je odgovorio ministru Ratkoviću da je na skupnoj sjednici Akademije 4. rujna 1942. svoju ostavku »na složnu želju Akademijinih članova – iako teška srca – povukao«. Nastojat će i dalje vršiti predsjedničke dužnosti unatoč teškoćama

»koje se prave Akademiji vrlo često bez ikakve potrebe, a na štetu opće hrvatske stvari«. Čovjek bi očekivao da će o tome tako misliti i oni »koji – rekao bih – žele Akademiju učini *à tout prix* svojom promičbenom podružnicom«.

Time je spor u vezi s Višeslavovom krstionicom bio nekako izgladen. Nastojanjem ministra Ratkovića, koji je bio »jedan od rijetkih, vrlo rijetkih« pomagača Akademije, opozvana je konačno i odredba o zabrani Akademijinih sjednica. Tako je Akademija dobila bar formalnu zadovoljštinu. To je ujedno i posljednja Matićeva konstatacija u ovom odjeljku. Idući se odjeljak Matićevih sjećanja odnosi na probleme vezane za *korijensko pisanje*.

Dana 28. travnja 1941. osnovan je zakonskom odredbom Hrvatski državni ured za jezik. U 3. paragrafu te zakonske odredbe stoji da će Hrvatski državni ured za jezik »raditi u vezi s Hrvatskom akademijom znanosti i umjetnosti u Zagrebu i s Hrvatskim sveučilištem u Zagrebu«. Unatoč tomu, Hrvatski državni ured za jezik nije »nikada ni u kojem jezičnom ili pravopisnom pitanju niti pokušao doći u vezu s Akademijom«. Kasnije je (14. kolovoza 1941.) donesena zakonska odredba o hrvatskom jeziku, o njegovoj čistoći i o pravopisu, imenovano je pravopisno povjerenstvo, ali »nije ni to povjerenstvo nikada potražilo veze s Akademijom«.

O pravopisnim su se problemima uspostavljale veze s Akademijom na drugi način. Najprije je posjetio Akademiju Poglavnikov brat profesor Jozo Pavelić. Njega je akademik Matić poznao iz Nadbiskupske gimnazije, gdje je Jozo Pavelić vrlo kratko vrijeme službovao. Jozo je Pavelić htio čuti Matićevo mišljenje o uvođenju korijenskoga pravopisa.

»Rekao sam mu (Jozi Paveliću) bez okolišanja da je po mojem mišljenju fonetsko pisanje zgodnije.«

Osim toga fonetsko je pisanje i povijesno opravdanije. Često se pogrešno tvrdi

»da je fonetika po svome postanju srpska. Naši su stari hrvatski pisci prošlih vijekova pišući svojim narodnim jezikom jače naginjali na fonetiku.«

Za razliku od toga u to su doba »srpski književnici pisali slavenosrpskom jezičnom mješavinom i u pravopisu se držali etimologije«. Fonetski je način pisanja uveden kod Srba »u devetnaestom vijeku, a i to poslije oštih borba i jakoga otpora državne vlasti«. Nakon takva Matićeva mišljenja Akademija je, bar neko vrijeme, ostala po strani.

Do razgovora o pravopisu došlo je u Akademiji nešto kasnije na zamolbu ministra nastave Stjepana Ratkovića. Sastanku su, osim ministra Ratkovića, prisustvovali predsjednik Matić, rektor Stjepan Ivšić te profesori Dragutin Boranić i Blaž Jurišić. Odmah je na početku razgovora ministar Ratković izrazio bojazan »da bi sređivanje novoga pravopisa moglo doći u loše ruke, pa bi mu drago bilo, da se mi toga posla prihvatimo«. Ostali prisutni nisu se ustezali iznijeti svoje mišljenje »da korijensko pisanje ne smatramo zgodnim«. Nakon dužega razmatranja cijeloga problema došlo je do dogovora »da će rektor Ivšić izraditi nacrt, dokle bi se po njegovu mišljenju smjelo poći u etimologiziranje pravopisa«. Tek na osnovi takva nacrta sva bi se četvorica posavjetovala i poslala ministru svoje mišljenje. Ministar je

Ratković obećao da će nam »za našu informaciju« poslati spise iz kojih ćemo razabrati dokle se u pravopisnim poslovima došlo.

Iz poslanih se spisa moglo razabrati da je prvi prijedlog izradio Hrvatski državni ured za jezik, ali taj prijedlog nije bio prihvatljiv »jer se u njemu nije dosta daleko išlo u pisanju po postanju«. Drugi je prijedlog izradilo *ad hoc* imenovano povjerenstvo. Međutim, među članovima povjerenstva nije bilo jedinstvenoga mišljenja. »Profesor Stojković je u svojem odvojenom mišljenju pošao u primjeni etimološkoga principa dalje od ostalih članova povjerenstva«, ali to nisu prihvatili drugi članovi, pa Stojkovićev »radikalniji prijedlog nije bio prihvaćen«.

Nakon određenoga vremena pozvao je rektor Ivšić profesore Matića, Boranića i Jurišića na dogovor u rektorat. Tu im je izložio svoj pogled u vezi s etimološkim pravopisom, odnosno mišljenje »do kojih bi se granica smjelo poći u korijenskom pisanju«. Budući da je Ivšićev elaborat bio veoma stručno obrazložen i prihvatljiv, »svi smo se složili u tome« da taj prijedlog pošaljemo u ime Akademije Ministarstvu nastave. Nade, da će Akademijin prijedlog biti prihvaćen, bile su slabe jer je naš nacrt bio »još umjereniji od svih ranije iznesenih prijedloga, koji su redom bili svi odbijeni«. Strahovanje nije iznevjereno: prijedlog je odbijen.

Nedugo zatim imenovan je pročelnikom Hrvatskog državnog ureda za jezik prof. I. Skorjač, funkcionar u bivšoj Šubašićevoj vladi »i poznati dugogodišnji suradnik Rudolfa Hercega, najistaknutijega borca za korijensko pisanje u Seljačkoj stranci«. Prije toga imenovanja bilo je nastojanje da se profesor Ivšić nagovori da prihvati pročelničko mjesto u Hrvatskom državnom uredu za jezik, ali je Ivšić na te ponude odgovorio »da to ne može nikako učiniti, kada njegov prijedlog za uređenje toga pitanja [tj. pravopisa, M. M.] nije prihvaćen«. Tako je Hrvatski državni ured za jezik proveo i ozakonio svoj novi nacrt korijenskoga pravopisa ne obazirući se mnogo na druge prijedloge, među ostalima i na prijedlog što ga je, zamoljena da to uradi, bila ponudila Hrvatska akademija.

Akademik Matić zatim navodi da je Hrvatski državni ured za jezik dobio na osnovi zakonske odredbe »apsolutni monopol« o brizi za jezičnu ispravnost. Osim toga, nitko drugi osim toga ureda nije smio »objelodaniti ni jedno djelo, koje bi sadržavalo jezične propise«. Razumije se da »eventualna kritika toga ureda ne bi mogla izaći u štampi« jer oni koji su radili u spomenutoj privilegiranoj instituciji nisu svojom spremom bili dorasli postavljenoj zadaći ili nitko od njih »nije imao smjelosti da zastupa svoje mišljenje«. Zato se »Hrvatski državni ured za jezik nije usudio u javnosti niti muknuti protiv uvlačenja nakaznih kovanica niti protiv gonjenja dobrih i starih hrvatskih riječi kao tobožnjih srbizama«. Tako se, na primjer, urednik jednoga časopisa »morao javno u svom listu ispričati« što je upotrijebio riječ »pogreb«, jer tobože nije hrvatska. A ta je riječ potvrđena u hrvatskim književnim tekstovima već na početku 16. stoljeća, i to »upravo sa čakavskoga područja, kojemu barem do sada nitko nikada nije ponicao hrvatstva«.

Matić je i kao predsjednik Hrvatske akademije »imao posla s jezičnom kritikom Hrvatskoga državnoga ureda za jezik«. Naime, bio je zamoljen da u knjizi *Naša domovina* napiše članak o Hrvatskoj akademiji znanosti i umjetnosti. Dva mjeseca nakon predaje članka zamoljen je da, kao i ostali suradnici, svoj tekst proširi. Zato mu je rukopis vraćen s napomenom »da je u njemu Dr. Klotz-Klaić od Hrvatskoga državnoga ureda za jezik moj fonetski pravopis ispravio prema korijenskom pisanju«. Tomu se akademik Matić nije protivio, ali se veoma iznenadio kad je ustanovio da mu je tekst jezično ispravljan. Zato je vratio rukopis uredniku *Naše domovine* dr. Vladimiru Bazali s obrazloženjem da je nakon pregledavanja svoga članka došao do zaključka da se može fonetski način pisanja promijeniti u korijenski jer je to »određeno zakonskom odredbom i propisima«. Može se dirati i u jezik da se ispravi »što je doista nevaljalo«. Dobro je također što se neki brinu oko čistoće jezika. Međutim, »naši se čistunci ni malo ne obaziru na upotrebu pojedinih riječi u sadašnjosti i prošlosti, proglašujući srbizmima stare i dobre hrvatske riječi«, kao što su npr. *babica* koja se »u tome značenju govori od Slavonije i Bosne do Krka«, zatim *onomadne* iako je tu riječ zabilježio već Jakov Mikalja, a poznaju je »svi naši stari leksikografi kajkavci, čakavci i štokavci«, pa *četvrt, vijek, na osnovi* itd. I dok se, s jedne strane, gone stare i dobre hrvatske riječi, s druge se, »uvode kao zamjena za internacionalne tuđice, prihvaćene od svih kulturnih naroda, neukusne kovanice skalupljene najvećim dijelom u duhu njemačkih složenica«. Zato se mnogi »domaći ljudi često u čudu pitaju, što te riječi upravo znače, a pogotovu ne znamo, zašto bi one imale biti bolje od riječi, što smo ih do sada upotrebljavali«.

»Da sam znao [završava svoje pismo akademik Matić] da ću poslije gotovo pedeset godina rada u hrvatskoj knjizi kao suradnik *Naše domovine* dospjeti pod jezičnu cenzuru ovakve vrste, odmah bih rekao, da u takve poslove ne želim ulaziti.«

Sada predsjednik Matić ne želi praviti nepravilike, pa neće povući svoj rukopis, ali se taj rukopis valja smatrati »samo građom«, pa treba odrediti nekoga »koji će na osnovi te građe sastaviti članak o Hrvatskoj akademiji« za knjigu *Naša domovina*, »a to sve uz uvjet, da sastavljač također potpiše članak, jer ja ne mogu nikako pristati, da se članak izdade pod mojim imenom«. Nakon tog pisma predsjednik Matić konstatira da mu se više nitko nije javio u svezi s njegovim rukopisom.

Idući odjeljak nosi naslov *Pisama*. U njemu se opisuje događaj vezan uz Poglavnikov dolazak u Akademiju. Naime, u Akademijinim je prostorijama priređena izložba njemačke plastike. Dan uoči otvaranja izložbe (17. travnja 1942.) »posjetio je izložbu Poglavnik u pratnji njemačkoga poslanika, priređivača izložbe i novinara«. Za taj posjet predsjednik Matić nije znao, pa tada u Akademiji nije bilo nikoga osim podvornika.

»Penjući se stepenicama u prvi kat Poglavnik je opazio natpis *Pisarnica*, koji je bio napisan na kartonu i prabit na zidu hodnika upravo spram stepenica.«

Kad se uspeo na prvi kat i vidio, »Poglavnik je prišao k natpisu, strgao ga sa zida i razderao na dvoje«, rekavši podvorniku da se hrvatski kaže *pisarna*, a ne *pisarnica* i produžio prema izložbenim prostorijama.

Sutradan je predsjednik Matić našao na svome stolu razderani natpis, a podvornik mu je ispripovijedao što se dogodilo. Matić nije na to odmah reagirao nego je nakon sedam dana poslao Poglavniku dopis u kojemu, između ostaloga, kaže da, prihativši se dužnosti predsjednika Akademije, ne smije prešutjeti istinu, »kada to zahtijeva dobro i ugled Hrvatske akademije«. Matić zatim opisuje Poglavnikov postupak, osobito napomenu da treba na natpisu stajati *pisarna* jer *pisarnica* nije dobra hrvatska riječ.

»Tako je pred njemačkim odličnicima i pred novinarima Hrvatskoj akademiji prigovoreno, da ona – najviši hrvatski znanstveni zavod – ne zna svoga jezika, i time je dakako javno ponižena, a bez opravdana razloga.«

A istina je da je riječ *pisarnica* od starine hrvatska riječ, potvrđena u rječnicima ovih hrvatskih leksikografa: Belostenca, Jambrešića, Stullija, Voltića, a nalazi i u rukopisnom rječniku Senjanina Pavla Vitezovića. Nasuprot tomu, riječ *pisarna* nema starih potvrda jer se javlja tek u drugoj polovici 19. stoljeća, kad su hrvatski književnici počeli rabiti taj oblik riječi, oslanjajući se vjerojatno na češke i na leksikografska djela Bogoslava Šuleka.

Dopis navedenoga sadržaja nije Matić poslao običnom službenom poštom, bojeći se da bi dopis mogao biti u Predsjedništvu vlade »zaustavljen, tako ne bi niti došao do Poglavnika«. Zato je pismo uputio »izravno na župana pri Poglavniku, prof. Balena, i zamoli ga da spis iznese pred Poglavnika«. Balen je jednom kasnijom zgodom obavijestio Matića da je pismo predao adresatu koji je »ostao začuđen i rekao, da se tako (t. j. *pisarna*) u njegovo doba govorilo i učilo.« Međutim, Akademiji nije nikada ništa odgovoreno.

U daljnjem se poglavlju govori o preventivnoj cenzuri Akademijinih izdanja. Akademija je morala, kao i ostale ustanove, prijaviti Državnom izvještajnom i promičbenom uredu sve rukopise što ih je u određenoj godini namjeravala tiskati. Spomenuti bi ured »uzeo te prijave na znanje« te dopustio ili zabranio tiskanje. Tako je Akademija, u skladu s propisima, na početku 1942. prijavila sve rukopise što ih je prema svome proračunu bila odredila za tisak. Nakon toga od Akademije je zatraženo da se Državnom promičbenom uredu pošalju »na preventivnu cenzuru« i sami rukopisi predviđeni za tisak.

Akademija nije tom zahtjevu udovoljila jer je smatrala da znanstveni radovi »već po naravi svojoj ne mogu biti predmet preventivne cenzure«. Pored toga »postojala je i opravdana bojazan, da bi se preventivnom cenzurom znanstveni radnici odbijali od rada«, što bi svakako bilo štetno. Takav je stav Akademije priopćen Ministarstvu nastave uz molbu da kod nadležnih vlasti podupre izneseno mišljenje.

Ministarstvo nastave udovoljilo je Akademijinoj molbi i zamolilo Predsjedništvo vlade »da poduzme potrebite korake, kako bi se opravdanom traženju Akademije izašlo u susret«. Ministarstvo se istodobno obvezalo da

će zamoliti Akademiju »da upozori svoje urednike i suradnike, da kod uređivanja i objelodanivanja Akademijinih izdanja budu oprezni i imaju pred očima političke i kulturne prilike« u postojećoj državi, pa da se eventualno »unutar same Akademije izvrši potrebna predcenzura, da ne bi nastale neugodne posljedice poslije tiskanja Akademijinih djela, osobito povijesne i političke naravi«. Predsjedništvo je vlade bilo ipak drukčijega mišljenja, pa je Ministarstvu nastave odgovorilo »da se cenzura, o kojoj je riječ, mora izvršiti«. Na taj su način svi Akademijini rukopisi, određeni za tisak, »stavljani pod predcenzuru, kojoj bi Akademija mogla izmaći samo tako, da obustavi sav svoj rad«.

Takav stav vlasti osjetio je među prvima upravo predsjednik Matić kad je Akademija odlučila tiskati kritično izdanje *Razgovora ugodnog* Andrije Kačića Miošića, što ga je Matić priredio za tisak u ediciji *Stari pisci hrvatski*. Zbog cenzorskoga zahvata u taj rukopis reagirao je akademik Matić pismom upućenim 21. siječnja 1943. Ministarstvu narodne prosvjete (Glavnom ravnateljstvu za promičbu). Budući da je cijelo to pismo, pohranjeno u prijepisu među priložima Matićevih uspomena, zanimljivo također zbog Matićeva stava prema izdanjima starih djela uopće, citirat ćemo ga obilnije.

»Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti je, preuzevši prema zakonskoj odredbi o svom osnutku prava i obveze ukinute Jugoslavenske akademije, odlučila nastaviti kritično izdavanje dokumenta za političku poviest, za poviest jezika, književnost i uobće kulturnoga rada hrvatskoga naroda od najstarijih vremena (Monumenta historico-iuridica, Monumenta spectantia historiam, Codex diplomaticus, Starine, Stari pisci hrvatski, Građa za poviest hrvatske književnosti). Tekstovi tih poviestnih dokumenata moraju biti kritički izdani i vjerno izrađeni po najstarijim i najboljim rukopisima ili izdanjima, tako da se svaka samovoljna i tendenciozna promjena takoga teksta smatra u znanstvenom svijetu falzifikatom poviestnoga dokumenta, a na priređivača i izdavača takoga izdanja pada sramotna ljaga falzifikatora poviestnih spomenika.

U sjednici poviestno-jezikoslovnoga razreda Hrvatska akademija je 12. V. 1942. zaključila, da se kao 27. knjiga Starih pisaca hrvatskih izdane poznato djelo hrvatskoga književnika Andrije Kačića *Razgovor ugodni*, priređeno za štampu od akademika T. Matića, a primljeno za stare pisce hrvatske još u ukinutoj Akademiji dne 13. XII. 1940. Prema zakonskim propisima zatraženo je i dobiveno dopuštenje za štampanje te knjige od Državnog izvještajnog i promičbenog uređa odlukom br. 12755-1942 od 7. IX. 1942., i kako se knjiga slagala, slali su se otisci na cenzaru tome Glavnom ravnateljstvu. Sve je teklo u najboljem redu, tek u otiscima zadnjih araka knjige zatražio je cenzor dvie promjene u tekstu Kačićevih pjesama.

Evo o čemu se radi:

U Kačićevoj pjesmi o obrani Sinja od Turaka g. 1715. (izdanje od g. 1759., str. 274) pjeva pjesnik, kako je Bogorodica molila Isusa, da se smiluje Sinjanima:

Zarad, sinko, Tvoje gorke muke
ne da puka u *nevirne ruke*.

U drugoj pjesmi moji Grgur Kačić iz Brista kralja Matiju neka pokara senjske uskoke, što na svojim četovanjima po pograničnim krajevima sultanova carstva robe kršćane:

od starine tvoje podložnike
koji sada *dvore nevrtnike*.

Po mišljenju cenzorovu valjalo bi staviti u prvoj pjesmi u *dušmanske ruke*, a u drugoj *dvore protivnike*.

Već po onome, što je gore rečeno o kritičkim izdanjima poviestnih spomenika, jasno je svakomu, da Hrvatska akademija tih promjena ne može prihvatiti, jer bi na nju i na priređivača izdanja u znanstvenom svijetu pala ljaga falzifikatora poviestnoga dokumenta, budući da je *Razgovor ugodni* danas spomenik hrvatske književne prošlosti upravo tako, kao što su nadpisi, listine i stare kronike i historije spomenici političke i pravne prošlosti hrvatske.

Ali i inače [...] prijedlozi Akademijina cenzora su, da najblaže kažemo, vrlo nezgodni i za samu državnu upravu. Smijemo li mi – već iz obzira prema njima samima – naše hrvatske muslimane identificirati s Turcima-Osmanlijama, od kojih je hrvatski narod teške muke mučio kroz vjekove? Prema takome shvaćanja ne bi se uobće mogli izdavati stari domaći poviestni i književni spomenici, koji se bave Turcima-Osmanlijama, jer se u njima, posve naravno, odsieva neprijateljsko razpoloženje, koje je prema Turcima-Osmanlijama postojalo ne samo kod nas, nego u cijeloj zapadnoj Evropi. Tada uobće ne bismo smjeli izdavati Gundulićeva *Osmana*, Martićeve *Osvetnike*, Mažuranićevu *Štiri Smail-age*. [...] Nije do sada poznato, da je ikoja cenzura pravila neprilika potpunim izdanjima *Razgovora ugodnoga* namijenjenim puku: nije im u Kačićevo doba ništa zamjerila stroga i sumnjičava cenzura mlitačke republike, a poslije smrti pjesnikove je bez zapreka često *Razgovor* izdavan za zloglasne reakcionarne vlade Metternichove, za Bachova absolutizma, za Khuena, za beogradskoga režima – pa zar da sada Nezavisna Država Hrvatska spriječi *prvo znanstveno kritično izdanje* najpopularnijega djela starije hrvatske književnosti, koje je spremio najviši hrvatski znanstveni zavod [...] Prepuštam Vama, g. ravnatelju, da prosudite, kako bi to odjeknulo u hrvatskoj javnosti, koja zna, da Hrvatska akademija ima doskora izdati *Razgovor ugodni* i očekuje to izdanje, i kako bi to mogla upotrebiti neprijateljska promičba, da Hrvatima naškodi u stranom kulturnom svijetu.

Zato upravo Hrvatska akademija smatra svojom dužnošću da Vas na to upozori, jer Akademija može *Razgovor ugodni* izdati samo vjerno i potpuno (t. j. bez mienjanja i brisanja) upravo onako, kako ga je Kačić napisao, ili bi se teška srca morala uobće odreći izdavanja hrvatskih poviestnih i književnih spomenika, jer izkrivljavati takve spomenike Akademija ne smije ne samo radi svojega dobrog glasa nego i radi dobroga glasa hrvatskoga naroda.«

Iako o tome izdanju *Razgovora ugodnoga* Andrije Kačića nema više govora u tom dijelu Matičevih spisa, ima na završetku drugoga dijela. Naime, Matičevo je izdanje Kačićevih djela izdala Hrvatska akademija 1942. i 1945. godine u ediciji *Stari pisci hrvatski*. Dana 21. srpnja 1949. sreo se Tomo Matić slučajno s prof. Antinom Barcem koji je tada bio tajnik Akademijina

književnoga odjela. Barac je tom prilikom iznio Matiću podatak da neki vraćaju to izdanje, a neki neće da ga prime jer je izašlo u Hrvatskoj akademiji. Zato je iznesen prijedlog da bi »Akademija dala naštampati novi naslovni list, na kojem bi bilo naznačeno, da je knjiga izdana od Jugoslavenske akademije« i da bi se, prema tome, promijenila »također godina izdanja«. Unatoč Barčevu uvjeravanju Matić nije nikako htio pristati da se njegovu izdanju Kačićevih djela »dade novi naslov, koji ne odgovara istini«. U vezi s tim Matić na kraju kao *post scriptum* dodaje da je Jugoslavenska akademija »ipak dala kasnije naštampati novi naslovni list« na Matićevo izdanje *Razgovora ugodnoga* s promijenjenim imenom Akademije, ali je »ostala netaknuta godina izdanja 1942., iako te godine Jugoslavenska akademija faktično nije postojala«. Tko je promjenu izvršio, Matić ne zna.

Matić nakon toga opisuje neprilike u svezi s izdanjem Šišićeve *Povijesti Hrvata za kraljeva iz doma Arpadovića*. Akademija je također uputila svoje prigovore ministru narodne prosvjete koji je, uz jednu napomenu da se na određenoj strani doda bilješka, odobrio tiskanje knjige. Šišićeva je knjiga dotiskana početkom prosinca 1944. i otišla u prodaju, »pa se činilo, da je time stvar svršena«. Stvarnost je ipak bila drugačija. Početkom veljače 1945. doznao je Matić od prof. Kniewalda da je dr. Ivo Guberina napisao članak o Šišićevoj knjizi i da će »poslije toga knjiga biti zaplijenjena, a za Akademijina izdanja uopće da će se postaviti cenzorski odbor od tri osobe«. Guberinin članak nije izašao, a »Glavno je ravnateljstvo za javni red i sigurnost [...] Šišićevu knjigu zaplijenilo u cijelosti«, pa je »redarstvo odnijelo svih 150 komada Šišićeve knjige, što ih je našlo u Akademiji«.

Završni se odjeljak ovog dijela rukopisa odnosi na *odlazak Vladimira Nazora u partizane i problem njegova daljnjeg članstva u Akademiji*. Matić navodi da je Nazor bio zadnji put u Akademiji 19. studenoga 1942. na sjednici svoga razreda i na skupnoj sjednici Akademije. Nedugo zatim »stali su se u Zagrebu pronositi glasovi, da je on (Nazor) otišao k partizanima«. Oko toga su se odlaska splele razne priče. Jedna je od tih bila da Nazor nije otišao dobrovoljno »nego da su ga partizani, kad se bio uputio u Dalmaciju, ugrabili i silom odveli u šumu«. Tu su verziju dosta dugo podržavali i službeni krugovi, iako je, »koliko ja znam, ustaška vlada o tome šutjela«.

Što se Akademije tiče, problem se Nazorova članstva u Akademiji pojavio tek krajem travnja 1944. kad je izašla 54. knjiga *Ljetopisa* u kojemu je »među članovima umjetničkoga razreda štampano i ime Nazorovo«. To je bio povod da predsjednik Matić bude pozvan na razgovor kod ministra prosvjete Makanca.

»Situacija je bila za Akademiju nezgodna: sama ustaška vlada, koja je mogla imati, a bez sumnje i imala, o Nazorovu prijelazu k partizanima autentičnih informacija, nije o tome u javnosti dala nikakve službene izjave, a sada se tražilo od ministra prosvjete, da Akademiju pozove na red, što Nazora još priznaje za svojega člana.«

Dok državne vlasti šute, Akademija je pozvana da »prva u javnosti osudi Nazora«.

Prije odlaska ministru prosvjete Matić se posavjetovao s profesorima Karamanom i Šantekom koji su tada bili Akademijini tajnici. Složili su se da Matić iznese mišljenje Akademijine uprave kako »Akademija kao znanstveni zavod nikako ne može pristati, da pokrene kampanju protiv Nazora radi njegova političkoga držanja«.

Matić je tako i postupio. Iznio je ministru Makancu stav da Akademija može, na osnovi svojih Pravila i Poslovnika, »povesti postupak o prestanku članstva samo onda, ako koji član ne vrši dužnosti prema Akademiji«. Prijedlog mora poteći na sjednici odgovarajućega razreda (u Nazorovu slučaju na sjednici umjetničkoga razreda), »a onda se prijedlog iznosi pred skupnu sjednicu, koja ga sa svojim mišljenjem upućuje glavnoj skupštini, gdje treba da za prestanak članstva glasuju tri četvrtine nazočnih članova«.

Tu je ministar Makanec presjekao predsjednika Matića riječima: »I onda, jelte, staje taj zaključak na snagu tek za godinu dana?« Matić navodi da je to »dakako potvrdio i još dodao, da isključeni član sve do kraja te godine dana ima pravo zatražiti iznovičnu odluku glavne skupštine«. Po Matićevu mišljenju Akademija ima pravo zvati na odgovornost svakoga svoga člana samo u slučaju povrede dužnosti prema Akademiji. Ako se pak koji akademik »ogriješi o državne zakone, odgovara – razumije se – kao i svaki drugi građanin samo pred redovnim sudom«. U slučaju da sudskom presudom akademik »izgubi neporočnost, prestaje automatski biti članom Akademije« jer Akademijina Pravila »izrijekom određuju, da članovima mogu biti samo neporočne osobe«.

Tako iznesenu Matićevu obrazloženju nije se ni pokušao suprotstavljati ministar Makanec »te je uopće u toku cijeloga razgovora njegovo (ministrovo) ponašanje na me činilo dojam [...] da me je k sebi pozvao zato, jer nije mogao ignorirati želja i prigovora« onih kojima je Nazorovo članstvo u Akademiji bilo »crvena krpa«.

Nakon toga razgovor se vodio o drugim problemima vezanim uz rad Akademije, prvenstveno o ekonomskim prilikama i mogućnostima znanstvenoga rada.

»Time se naš razgovor syršio, a pitanje Nazorova članstva nije nikada više ni s koje strane pokretano.«

To su ujedno i završne riječi Matićevih uspomena vezanih za razdoblje dok je bio na čelu Hrvatskoj akademiji znanosti i umjetnosti.

Kao i prethodni rukopis, jednako je tako zanimljiv rukopis Matićevih uspomena pod naslovom *Poslije 8. svibnja 1945.* To je razdoblje koje obuhvaća njegovu aktivnost kao predsjednika Hrvatske akademije od 8. svibnja 1945. do 25. travnja 1946. kada je odlukom Ministarstva prosvjete tadanja Akademija reorganizirana u Jugoslavensku akademiju znanosti i umjetno-

sti. Time je praktično prihvaćena ostavka dotadanje uprave, upućena istom ministarstvu još 9. veljače g. 1946., a Torno Matic prestao biti ne samo predsjednikom Akademije nego i njezinim članom.

Prvi susret s novom vlasti imao je predsjednik Matic već 11. svibnja 1945. kad je telefonski obaviješten da će u Akademiju doći izaslanica Ministarstva prosvjete radi preuzimanja Akademijine knjižnice. Na osnovi ovlaštenja Ministarstva prosvjete trebalo je izaslanici predati knjižnicu, gotovinu, vrijednosne papire i arhivu Akademije. O primopredaji »sačinit će se kratki zapisnik«. Prisutni članovi Uprave Akademije (Matic, Karaman, Šantek), kao i upravitelj Strossmayerove galerije Schneider, izjavili su »da Akademija nije državni zavod« te je njezina knjižnica »privatno vlasništvo«, pa je »prema državnoj upravi samostalno tijelo«. Nakon te izjave odustala je izaslanica Ministarstva od preuzimanja Akademijine knjižnice.

Ali spomenut slučaj naveo je predsjednika Matic da posjeti prof. Kajfeša »koji je tada bio u Ministarstvu prosvjete načelnik odjela za visoke škole i znanstvene zavode«. Matic je izložio Kajfešu položaj Akademije i zamolio ga da dođe u Akademiju. Kajfeš je to ubrzo i učinio jer je »želio čuti moje mišljenje o znanstvenim institutima, što bi se imali osnovati u vezi s Akademijom i pod njezinim vodstvom«. Maticovo je mišljenje bilo da pri osnivanju instituta valja biti oprezan jer paralelni instituti »za istu znanstvenu struku« nemaju svrhe. Osim toga, »uzdržavanje valjanih instituta je vrlo skupo«, a problem je također »koliko imamo spremnih stručnjaka«. »Svakako je bolje«, smatra Matic, »da za pojedine grane znanosti imamo jedan dobar institut, valjano opremljen sredstvima i stručnjacima, nego dva loša.« U tom je razgovoru Matic iskoristio priliku da iznese svoj stav o učenju stranih jezika u školama. Ne treba se voditi »časovitim političkim simpatijama ili antipatijama, nego prema potrebama našega naroda«. Ali iz kratka Kajfeševa odgovora bilo je jasno da se tu ne može više ništa učiniti u smislu Maticevih sugestija.

U drugoj polovici svibnja 1945. posjetio je predsjednik Matic zajedno s predstojnikom filološkoga razreda Stjepanom Ivšićem člana Akademije Vladimira Nazora, koji je tada bio predsjednik ZAVNOH-a, u želji »da mu preporučimo interese Akademijine«. Nazor je odgovorio da je voljan zauzeti se za Akademiju, »ali u lične poslove da ne može ulaziti«. Za ove Nazorove riječi kaže Matic da ih je tek kasnije shvatio »u pravome iju značenju«. Nazor je zamolio »da mu za njegovu orijentaciju o prilikama u Akademiji pošaljemo promemoriju«. Matic je promemoriju sastavio i poslao Nazoru. Budući da je cijela promemorija priložena ovom rukopisu predsjednika Matic, moguće je navesti njezine osnovne misli. Na početku se promemorije kaže:

»Kada je nastojanjem Strossmayerovim 1866. osnovana u Zagrebu akademija, imala je ona prema biskupovoj ideologiji postati naučni centar za sve južne Slavene. No u realnome životu nije ta Strossmayerova misao ostvarena. Kako su pojedini i jugoslavenski narodi s vremenom nacional-

no i kulturno ojačali, osnivali su redom za sebe posebne akademije, i tako je nastala Srpska akademija u Beogradu, Bugarska akademija u Sofiji i Slovenska akademija u Ljubljani. U vezi s tim već se u doba Austro-Ugarske u Hrvatskoj javljala misao, da se i Zagrebačka akademija prozove hrvatskim narodnim imenom, a ta je misao pogotovu ojačala i otela mah, kada je nerazboritom politikom beogradske centralističke vlade u Kraljevini S. H. S. i kasnije u Jugoslaviji i jugoslavensko ime dobilo antihrvatsko značenje.

Posljedica je toga svega bila, da je sama Jugoslavenska akademija u izvanrednoj glavnoj skupštini 6. XII. 1939. *jednoglasno* [istaknuto i u originalu, M. M.] zaključila, da svoje ime mijenja u Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti. U toj skupštini je od 34 člana, što ih je tada Akademija imala, bilo nazočno 26 članova, pa iako su prema tome za zaključak o promjeni imena glasovali tri četvrtine svih akademika (među njima i sadašnji predsjednik ZAVNOH-a akademik Vladimir Nazor), nije vlada toga zaključka predložila vladaru na potvrdu. Misao dakle, da se Jugoslavenska akademija prozove narodnim hrvatskim imenom nije potekla tek iz ustaških krugova.

Kako je u Federativnoj Jugoslaviji osnovno načelo jednak postupak sa svima narodima, ne može se niti pitanje Akademije rješavati drugačije. Po našem mišljenju bi bilo jedino razborito rješenje, da sve tri akademije zadrže sadašnja narodna imena, jer bi uklanjanje narodnoga imena iz naziva akademija izazvalo nezadovoljstvo ne samo kod Hrvata nego također kod Srba i Slovenaca.

Iako je zakonska odredba ustaškoga režima od 12. VII. 1941. bila bez sumnje silovit zahvat državne uprave u autonomiju najvišega hrvatskog znanstvenog zavoda, bila je još veća sreća, da je u toj odredbi bilo zajamčeno, da će se prva desetorica članova Hrvatske akademije uzeti između članova Jugoslavenske akademije. To je doista i provedeno, pa time je spriječeno, da u akademiju uopće nije nitko ušao imenovanjem, a da nije prije redovno bio izabran za akademika ili u Jugoslavenskoj ili kasnije u Hrvatskoj akademiji. Od današnjih 27 akademika samo su četvorica došla u Akademiju redovitim izborom iz krugova izvan članstva Jugoslavenske akademije, a 23 su bili akademici već prije 1941. Nijesu dakako ušli u Hrvatsku akademiju svi članovi Jugoslavenske akademije. Prva je smetnja bila, što je Pavelić za izbore izvršene 1941. pridržao sebi potvrdu novih izabranih članova i time se doista i poslužio, da neke briše. To pravo potvrde pošlo je kasnije akademiji za rukom ukloniti, tako da su počevši od 1942. izbori akademika bili nezavisni od potvrde državne vlasti.«

Nakon iznesenoga Matić donosi u promemoriji pregled svih članova Hrvatske akademije koji su bili također u Jugoslavenskoj akademiji (23 člana), zatim 4 člana koji nisu ranije bili članovi Akademije, onda 3 člana koje je Hrvatska akademija izabrala, ali nisu bili potvrđeni i, konačno, 7 imena onih članova Hrvatske akademije koji na izborima 1941. godine »nije su postigli većine glasova«.

Budući da 1941. godine nije potvrđeno više članova nego što ih Matić u promemoriji navodi, stavljena je oznaka N. B. gdje se kaže da je Barca i

Schneidera »Akademija nanovo izabrala 1944., kada više nije trebalo potvrde državnih vlasti«.

Matić je smatrao da s osnovnim mislima u promemoriji treba upoznati i ministra Vrkljana, pa je otišao k njemu i osobno mu predao promemoriju.

»Ministar je bio osobito lubezan, nije škrtario priznanjima Akademiji, pače i mojemu radu, i uvjeravao me, da će Akademijino pitanje biti uređeno za osam dana.«

Rekao je Matiću da je »Nazor za ime hrvatsko, a niti Srbi se ne protive«.

Međutim, stvari su krenule drugim putem. Najprije je 30. svibnja odveden u logor prof. Miroslav Šantek, akademijin gospodarski tajnik. Da se Šantek pusti iz logora, zauzeo se Matić kod Vladimira Nazora, a potpisao je i posebnu izjavu u Šantekovu korist. Šantek je za tjedan dana pušten na slobodu, ali se sudski postupak protiv njega »završio tek 1947. osudom na kaznu lišenja slobode od šest mjeseci, uvjetno na godinu dana«. Nedugo je zatim i dr. Ljubo Karaman »bio odsjedio tri nedjelje u logoru«, a onda je došao još jedan težak udarac za Matića jer je bio uhićen pročelnik Akademijina filološkoga razreda akademik Stjepan Ivšić. Ivšić je »početkom srpnja 1945. osuđen na deset godina izгона iz Zagreba s gubitkom časnih prava«. Nakon godinu dana profesor je Ivšiću »dopušten povratak u Zagreb, a poslije se vratio i na sveučilište«, jer je, misli Matić, Nazor intervenirao.

Akademija se uopće našla u vrlo teškom položaju jer nova »državna vlast nije priznavala ni nje ni njezine uprave«, a nije bilo ni financijske pomoći. Predsjednik Matić molio je i kumio na sve strane, nešto i postigao, ali je sve to bilo premalo da Akademija nastavi s normalnim radom. Osim toga, »i s najamninom za veliku Akademijinu kuću kod džamije na Trgu Kulina bana bilo je neprilika«. U Akademijinu se kuću odmah u svibnju 1945. uselila Ozna, ali »nitko nije plaćao stanarine« unatoč urgencijama i požurnicama kod nadležnoga ministarstva. Kad je otišla Ozna, došla je IX. divizija KNOJ-a. Kad je Akademija pitala za razjašnjenje, odgovoreno je »da će Savezna vlada donijeti načelno rješenje o najamninama za kuće uzete u državnu upotrebu«. Međutim, nikakvo rješenje nije stiglo; umjesto toga Akademijine su zgrade postale studentski dom.

Uskoro su se počeli pronositi glasovi da će se Akademiji oduzeti Strossmayerova galerija, da će Akademija ostati bez svojih prostorija pošto se iz njih iseli Državni arheološki muzej, da se »i ne pitajuć Akademije« imenuje kustos galerije slika itd. Zbog svega je toga Akademija zamolila Ministarstvo prosvjete »da ne dopusti kršenja njezina prava da sama odlučuje u svojim poslovima, koje joj je pravo u Pravilima zajamčeno upravo u interesu napretka znanosti i umjetnosti u Hrvatskoj«. U dopisu se također ističe da spomenuta prava ima Akademija od svoga osnutka.

Nekoliko dana nakon toga uslijedila je na Okružnom sudu u Zagrebu »rasprava o zapljeni knjige akademika Zimmermanna *Kriza kulture*, što ju je Akademija izdala g. 1943.«. U ime Akademije sudskoj je raspravi prisustvo-vao predsjednik Matić. Zimmermann je branio svoju knjigu, Matić je poma-

gao Zimmermannu korektnim prikazom postupka u Akademiji pri izdavanju svake knjige, pa tako i Zimmermannove. Sve to nije pomoglo jer je sud »zabranio raspačavanje i prodavanje« Zimmermannove knjige, u kojoj se, po mišljenju suda, širi, izaziva, raspiruje nacionalna, vjerska i rasna nejednakost i mržnja, propagira nasilno rušenje ustavnoga poretka, odnosno nanose uvrede i klevete »protiv prijateljskih zemalja u cilju remećenja dobrih međunarodnih odnosa i međunarodnoga mira«.

Od obećanja ministra Vrkljana da će pitanje Akademije biti povoljno riješeno, »jer se nitko ne protivi, da se Akademija zove hrvatskom«, također nije bilo ništa. U jesen 1945. pronijeli su se glasovi o dvjema različitim strujama glede rješenja budućega rada u Akademiji: jedna je struja bila za imenovanje elektora, druga za postavljanje kuratorija. Došlo je na red i Akademijino ime: »jedni su za ime jugoslavensko (Rittig i s njime mlađa generacija), a drugi za hrvatsko«. Matić napominje da se ti glasovi »nijesu mogli pouzdano provjeriti«.

Dok su se tako odvijale stvari, »Akademija je bila osuđena na nerad« jer joj je bila uskraćena financijska državna pomoć, »pače i isplata stanarine za Državni arheološki muzej za cijelu godinu 1945.«.

Nova je neprilika nastala početkom veljače 1946. kad je Zagreb trebalo posjetiti nekoliko ruskih znanstvenika. Novine su donijele vijest da će Sovjeti biti dočekani na Sveučilištu, »a Akademija nije bila nijednom riječi spomenuta«. O tome se na sjednici Akademijine uprave raspravljalo i donesen je zaključak »da u tom poslu predsjednik i književni tajnik pođu k pomoćniku ministra prosvjete I. Frolu« i razlože mu kako bi se u nezgodnom položaju našla Akademija »ako bi je pri dočeku ruskih učenjaka mimoišli«. Uprava je čak predlagala da za taj slučaj preda »upravne poslove činovnicima, pomoćnicima književnog i gospodarskog tajnika i pomoćniku knjižničarevu, prepuštajući Ministarstvu da odredi dalje što je potrebno«.

Međutim, do posjeta Ministarstvu prosvjete nije došlo jer je javljeno da je pomoćnik ministra zauzet mnoštvom stranaka, a zatim da ruskih znanstvenika ipak neće biti u Akademiji s obzirom na »ustaške tragove« u njoj. Na takvu kvalifikaciju reagirala je Akademijina uprava još istoga dana. Naime, 9. veljače 1946. poslan je Ministarstvu prosvjete ovaj dopis:

»Potpisanim članovima uprave Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti čast je priopćiti Ministarstvu prosvjete da s obzirom na položaj Akademije nikako ne mogu dalje ostaći na svojim mjestima i mole, da Ministarstvo odredi sve, što smatra potrebito za dalje vođenje Akademijinih poslova«.

Dopis su potpisali: predsjednik dr. Tomo Matić, potpredsjednik dr. Stjepan Škreb, književni tajnik dr. Ljubo Karaman i gospodarski tajnik dr. Miroslav Šantek.

Ostavka nije izazvala nikakvu reakciju niti je imalo promijenila odnose između Akademije i nadležnog ministarstva.

Promijenio se samo ministar: Ante Vrkljan otišao je u Saveznu vladu u Beograd, a 26. veljače 1946. za novoga je republičkog ministra prosvjete imenovan dr. Zlatan Sremec.

U to je doba Gradski narodni odbor zatražio od Akademije da »u svojoj kući u Križanićevoj ulici br. 3 provede pregradnje i adaptacije«, kako bi se u njoj opet moglo stanovati. Akademija je na to odgovorila da je ne samo ta njezina kuća nego i one njezine kuće na Trgu Kufina bana br. 8, 10, 12 i 14 bile sagrađene za stanovanje, ali su joj »nasilno oduzete i bez pitanja i privole Akademijine preučešene za pisarnice i zatvore«. Zbog toga je Akademija došla u težak ekonomski položaj te »ne može udovoljiti traženju Gradskoga narodnoga odbora« da sama preuredi kuću »jer bi to značilo Akademiju, teško oštećenu samovoljom ustaša, sasvim ekonomski uništiti«. Zato Akademija predlaže da se njezina kuća u Križanićevoj ulici uzme uz najamninu »za svrhe, za koje se u svome sadašnjem stanju može upotrebiti«. To je ujedno bio povod da Akademija uputi pismo Ministarstvu prosvjete s molbom da se »uzme u zaštitu najviši hrvatski naučni zavod, koji se već sada nalazi na rubu ekonomske propasti«. Akademijina je uprava »na osnovi svoga dosadašnjega iskustva došla do uvjerenja [...] da ne može preuzeti dalje nikakve odgovornosti za poslove Akademijine« te ponovno moli da se u smislu njezine ostavke što prije razriješi dužnosti.

Dvadesetak dana poslije (25. travnja 1946.) došlo je iz Ministarstva prosvjete ovo rješenje:

»Prema ukazanoj potrebi za reorganizaciju Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu i radi izrade novih pravila, koja će odgovarati današnjim narodnim potrebama i temeljnim načelima osnivača Jugoslavenske akademije Josipa Jurja Strossmayera odlučujem da se privremeno vođenje poslova Jugoslavenske akademije povjeri ovim njenim članovima: Dru. Bazali Albertu, Dru. Boraniću Dragutinu, Dru. Markovića Željku, Dru. Tućanu Franu, Dru. Vouku Vali.

Smrt fašizmu – Sloboda narodu.

Ministar prosvjete:
Dr. Zlatan Sremec.«

Tim je aktom akademik Tomo Matić prestao biti predsjednikom Akademije, a nakon mjesec dana i članom jer je iz novina doznao da je »obavljena ovih dana kooperija starih i proveden izbor novih članova Akademije«. U novoustrojenoj Akademiji njegova imena nije bilo.

Prigodom jednoga susreta s prof. A. Barcem doznao je Matić da je Vladimir Nazor pri reorganizaciji Akademije »predložio deset članova i među njima također mene, koji da sam Akademiju sačuvao u najgorim vremenima, kada je za to – veli – trebalo i pameti i odlučnosti, no kasnije da sam ja bio brisan utjecajem drugih faktora«. Barac se nada da će i dalje surađivati u Akademiji »iako za sada nijesam član«. Na to je Matić odgovorio Barcu »da što se tiče mogla članstva, da ja volim da ostane tako, kako je sada«.

Tako je i ostalo. Predsjedniku Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti Tomi Matiću više nikada nije obnovljeno članstvo u Akademiji iako je njezinim dopisnim članom bio punih 17 godina (1921. – 1938.), a u radnom sastavu 8 godina (1938. – 1946.). Štoviše, kad je akademik Matić preminuo

1968. godine, Akademijin ga *Ljetopis* nije ni spomenuo! Tu je nepravdu, učinjenu svome predsjedniku i još nekim članovima, ispravila sadašnja Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti *Spomenicom* što ju je izdala u povodu svoje 125. obljetnice.

TOMO MATIĆ I AKADEMIJA

Sažetak

U članku se razmatra djelatnost prof. Tome Matića u okviru bivše Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti čiji je dopisni član postao godine 1921., 1938. izvanredni pravi član, 1940. redoviti pravi član i potpredsjednik. Godine 1941. imenovan je pročelnikom novoosnovane Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti. Godine 1942. izabran je za predsjednika Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, na čijem čelu ostaje do 1946. godine. Otada se Matićevo članstvo više ne spominje u Akademijinju *Ljetopisu*. Tu je nepravdu ispravila sadašnja Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti u *Spomenici* što ju je izdala u povodu svoje 125. obljetnice.

TOMO MATIĆ AND THE ACADEMY

Summary

This article describes the activities of Prof. Tomo Matić within the former Yugoslav Academy of Arts and Sciences, whose corresponding member he became in 1921. In 1938, Matić became the Academy's associate member and in 1940 its regular member and deputy chairman. In 1941, Matić was appointed the head of the newly founded Croatian Academy, and in 1942 he was elected the chairman of the Croatian Academy of Arts and Sciences, and remained in this office until 1946. From that point on, Matić is no longer mentioned in the Academy's *Ljetopis* (Yearbook) as its member. This injustice was corrected by the present Croatian Academy of Arts and Sciences in *Spomenica* (Commemorative Book) that was published to mark its 125th anniversary.

Vanja Radauš: *Dr. Tomo Matić*. Medalja u bronci, promjera 7 cm. Djelo je nastalo 1968., u godini Matičeve smrti. Na poledini je centralno klas pšenice, lijevo je godina 1874. (godina Matičeva rođenja), desno je godina 1968. i potpis: Učenici i prijatelji.

Matićevi *Stari pisci hrvatski*

U raspravljanju o Matićevu udjelu u pripremanju i tiskanju tekstova hrvatske dopreporodne književnosti dobro se podsjetiti na početke serije *Stari pisci hrvatski* što ju je potkraj šezdesetih godina prošlog stoljeća pokrenula Jugoslavenska (danas Hrvatska) akademija znanosti i umjetnosti. Njezin glavni pokretač i voditelj, Vatroslav Jagić, mnogo će se kasnije u svojim *Spomenima* osvrnuti na te početke konstatacijom kako im je tada svima najvažnije bilo što je moguće brže početi objavljivati djela hrvatske pisane riječi prošlih stoljeća koja mogu pridonijeti afirmaciji hrvatskog naroda na području kulture u najširem smislu; pri tom su za tada – sjećao se Jagić – ostavljali po strani »majčicu prirodu« (prirodne znanosti), opravdavajući se tvrdnjom kako im ona, tj. »majčica priroda« neće uteći.¹ Imao je dakako na umu tadašnji položaj Hrvatske u Austro-Ugarskoj Monarhiji u kojoj je hrvatski narod bio izložen opasnosti od germanizacije i mađarizacije na Sjeveru i od romanizacije na Jugu.

Na radu oko pripremanja tekstova starih pjesnika za Akademijinu seriju angažirali su se tada prvi ljudi hrvatske filologije, na čelu s Vatroslavom Jagićem², koji će, što sam, što u suradnji s drugima, prirediti i tiskati prvih pet knjiga: Marulića (knj. I.), Šiška i Džoru s drugim pjesnicima *Ranijina zbornika* (II.), Vetranovića (III./IV.), Dimitrovića i Nalješkovića (V.). Suradnici su mu bili Franjoj Rački, Ivan August Kaznačić i Đuro Daničić. Međutim, Jagić uskoro, otpušten iz službe, odlazi u svijet, a seriju nastavljaju drugi značajnici naše filologije: Sebastijan Žepić, autor poznatog *Latinsko-hrvatskog rječnika*³, Šime Ljubić, pisac prvog hrvatskog književnog leksikona⁴, te Franjo Petračić⁵. Nakon njih javljaju se Dubrovčani Luko Zore⁶ i Pero Bud-

¹ Vatroslav Jagić, *Uspomene i sjećanja*, u knjizi: *Jagićevi kraći spisi*, uredio i članke sa stranih jezika preveo Mihovil Kombol, Matica hrvatska, Zagreb, 1948., str. 382.

² Rafo Bogišić, *Vatroslav Jagić i Akademijina serija »Stari pisci hrvatski«*, Forum, XXV, br. 9/10, Zagreb, 1986.; isto u Bogišićevoj knjizi *Tragovima starih*, Književni krug Split, Biblioteka znanstvenih djela, Split, 1989., str. 173. – 186.

³ *Latinsko-hrvatski rječnik*, Zagreb, 1881. – Za *Stare pisce hrvatske* uredio tekstove za knjige VI., VIII., X. i XI.

⁴ Šime Ljubić, *Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmazia*, Beč, 1856.

⁵ Petračić je priredio djela Marina Držića u knj. VII., 1875.

⁶ Luko Zore bavio se pitanjem autorstva *Jedupke* i kompozicijom Gundulićeva *Osmana*.

mani⁷, pa Armin Pavić, pisac *Historije dubrovačke drame*⁸ i jedan od prvih profesora hrvatske književnosti na netom obnovljenom zagrebačkom Sveučilištu. Budmani će prirediti četiri knjige *Starih pisaca hrvatskih* (SPH)⁹, za njim onda slijede Matija Valjavac¹⁰, Ivan Broz¹¹ i Josip Aranza¹² s po jednom knjigom. S drugim izdanjem Gundulićevih djela u seriju se uključio i Đuro Körbler. I tu se na taj znameniti niz nadovezuje Tomo Matić, koji je predmet našeg savjetovanja.

S Matićem nastaje stanovit zaokret u izdavanju naših starih pjesnika. Naime, još 1867. u pravilniku za objavljivanje djela hrvatske književnosti prošlih vremena bilo je određeno da se imaju tiskati prvenstveno tekstovi hrvatske pisane riječi dubrovačko-dalmatinske regije.¹³ Teško je sada ulaziti u razloge zbog kojih je Akademijin odbor baš tako zacrtao seriju, no čini se da je jedan od presudnih faktora mogao biti taj što je književnost naših jadranskih gradova bila najbliže onome što se moglo smatrati književnošću u užem smislu riječi i što se, prema europskim mjerilima, narod koji ima takvu književnost mogao staviti uz bok ostalih europskih naroda. S Matićem, naime, u seriju SPH ulazi i sjeverna Hrvatska, ulazi Relković¹⁴, pa onda Kanižlić, Ivanošić i Katančić¹⁵ i poslije slavonski Dalmatinac Vid Došen¹⁶, a onda i Petar Zrinski¹⁷. I Matićevi »stari pisci« s juga Hrvatske, naime Andrija Kačić Miošić¹⁸ i Filip Grabovac¹⁹ nisu iz obalnih gradova; oni pripadaju dalmatinskom zaleđu. Matić je po broju priređenih knjiga nadmašio i Jagića i Budmanija: priredio je i opremio sedam svezaka SPH. Pored toga, postarao se za objavljivanje Karnarutićeva *Vazetja Sigeta grada* i dvaju Vitezovićevih tekstova: *Odiljenja Sigetskoga* i *Sejčice*.²⁰

⁷ Pero Budmani, dugogodišnji urednik Akademijina *Rječnika*, priredio je za SPH Petra Zoranića, Antuna Sasina, Savka Gučetića Bendeviševića, Dominka Zlatarića i dijelom Jurja Barakovića i Antuna Gledevića.

⁸ Armin Pavić, *Historija dubrovačke drame*, JAZU, Zagreb, 1871. – Za seriju SPH priredio je djela Ivana Gundulića i Junija Palmotića.

⁹ Knjige XV., XVI., XVII. (zajedno s M. Valjavcem) i XXI.

¹⁰ Za SPH priredio knjige XVII. (s P. Budmanijem), XVIII. i XX.

¹¹ Priredio knj. XIX. (dopune Palmotićeveim djelima).

¹² Josip Aranza priredio je knj. XXII. (Jeronim Kavanjin).

¹³ Vatroslav Jagić, *Predgovor* (s »nacrtom« za izdavanje »starih hrvatskih pisaca«), SPH, knj. I, JAZU, Zagreb, 1869., str. 1. – 3.

¹⁴ Matija Antun Relković, SPH, knj. XXIII, JAZU, Zagreb, 1916.

¹⁵ Antun Kanižlić, Antun Ivanošić i Matija Petar Katančić, SPH, knj. XXVI, JAZU, Zagreb, 1940.

¹⁶ Vid Došen, SPH, knj. XXXIV, JAZU, Zagreb, 1968./1969.

¹⁷ Petar Zrinski, SPH, knj. XXXII, JAZU, Zagreb, 1957.

¹⁸ SPH, knj. XXVII, 1942. i XXVIII, 1945.

¹⁹ SPH, knj. XXX, 1951.

²⁰ Grada za povijest književnosti hrvatske, knj. 29, Zagreb, 1968.

Svojim prvim znanstvenim prilogom javlja se Matić kao devetnaestogodišnjak 1893. s radom o Relkoviću²¹, koji mu je evo od samih početaka znanstveničke karijere bio na srcu. A sljedeći njegovi prilozi bili su s područja komparatistike, jedan o *Planinama P. Zoranića* prema Sannazzarovoj *Arcadiji*²², drugi o Molièreovoj komediografiji²³. Studiju o Zoraniću tiskao je u uglednom Jagićevu *Archivu für slavische Philologie*, i to iste godine i u istom broju u kojem je objavljena prevažna rasprava Konstantina Jirečeka *Der ragusanische Dichter Šiško Menčetić (1897)*²⁴; za njom će onda dvije godine poslije biti publicirana i druga značajna Jirečekova studija, pod naslovom *Beiträge zur ragusanischen Literaturgeschichte*²⁵.

Jireček sa spomenutim dvjema studijama značio je pravu prekretnicu u proučavanju naših starih pjesnika. Dotada su se istraživači uglavnom oslanjali na informacije starih dubrovačkih biografa; ti su doduše već od sredine 16. stoljeća bilježili podatke o svojim sugrađanima koji su se isticali pisanom riječi, ali su ostajali krajnje oskudni u pogledu njihovih biografija, a i u pogledu kanona njihovih djela.²⁶ Od Jirečekovih studija nadalje istraživači za podacima o životima i djelima tragaju u arhivima. A put je otvorio taj bečki profesor koji je u istraživanju posegnuo za arhivima, upravo za dubrovačkim arhivom u koji su vlasti Republike još od srednjega vijeka pohranjivale svoje poslovne i druge knjige, s mnoštvom podataka o svojim sugrađanima iz svih područja života i djelovanja.

Jirečekove pouke da se za podacima o piscima i djelima traga u odgovarajućim arhivima, uz tada aktualno učenje H. Tainea o rasi, miljeu i povijesnom trenutku, otvarale su velike mogućnosti osvjetljavanju određene epohe i pojedinaca u njoj, sa svime što uz nju ide, ali su istodobno mogle istraživače usmjeriti na sakupljanje svega i svačega, i onoga što ima i onoga što nema mnogo veze s promatranim predmetom. Problem se zapravo svodio na razumno odabiranje između obilja podataka i vizije što ju je istraživač

²¹ Tomo Matić, *O književnom radu Matije A. Relkovića*, Vienac, XXV, Zagreb, 1893., str. 643. – 646., 660. – 663., 675. – 678., 694. – 695. i 707. – 710.

²² Tomo Matić, *Zoranić's Planine und Sannazaro's Arcadia. Ein Beitrag zur Geschichte der älteren kroatischen Literatur*, Archiv für slavische Philologie, Bd. 19, Berlin, 1897., str. 466. – 498.

²³ Tomo Matić, »L'Avare« i njegovi prethodnici. (Prijevod doktorske disertacije *L'Avare de Molière et ses devanciers*), Nastavni vjesnik, Zagreb, 1898., str. 150. – 158., 228. – 239. i 336. – 345.

²⁴ Archiv für slavische Philologie, Bd. 19, Berlin, 1897., str. 22. i d.

²⁵ Archiv für slavische Philologie, Bd. 21, Berlin, 1899., str. 399. i d.

²⁶ Pavle Popović, *O radu na dubrovačkoj biografiji*, u knjizi: *Biografska dela Ignjata Đurđevića*, Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskog naroda, drugo odelj., knjiga VII, izdao i objasnio Petar Kolendić (Uvod), Beograd, 1935., str. IX. – XLVII.

o određenom piscu i njegovu djelu stvarao u sebi. No za hrvatsku književnu povijest takav je trend bio dobrodošao zbog veoma slabe istraženosti književnog života u našim jadranskim komunama, pa je stoga utvrđivanje pouzdanih činjenica o piscima i djelima bila nužna pretpostavka svakog iole ozbiljnog suđenja o fenomenu zvanom književnost.

Istina je, i prijašnji su priređivači pojedinih pisaca u seriji SPH nastojali utvrditi što više podataka i o piscu i o njegovim djelima, ali su se pretežno oslanjali na zapise starih dubrovačkih biografa i na podatke u sarnim književnim djelima određenih pisaca.

Pokušaj da se na nov način priredi jedan pisac za seriju ide od XXII. knjige (1913.), s djelom Jeronima Kavanjina, *Bogatstvo i ubošтво*²⁷; Josip Aranza, nekad Jagićev student u Beču i potomji profesor hrvatskih gimnazija, pobrinuo se za to vjerojatno po broju stihova najveće književno djelo sveukupne hrvatske književnosti starijega razdoblja. Upravo na Aranzu, po redoslijedu, nastavlja se tri godine poslije Tomo Matić s Relkovićem (1916.).

Kad se Jagić, i s njim Kukuljević, dao na priređivanje djela Marulićevih, imao je na raspolaganju samo tiskanu *Juditu*, istina, u više starih izdanja, a sve ostalo od toga znamenitog pisca bilo je u rukopisu. Ništa od Šiška i Džore, od Nalješkovića i Vetranićeva, za njihova života, sve do 19. stoljeća, nije bilo objavljeno, što vrijedi i za neke druge pisce. Ali i onda kad su priređivači imali u rukama staro izdanje, ono nije bilo lako čitljivo, prvo, zbog kompliciranog pravopisa, a onda i zbog toga što su se naše knjige najčešće tiskale u tuđini u okolnostima u kojima nijedan slagar nije znao hrvatski, pa su se stoga često pravile tiskarske pogreške koje je danas teško uočiti.

Matić nastupa s piscima koji su uglavnom imali tiskana djela, počevši od Relkovića, Kačića i nadalje, ali ni ta tiskana izdanja nije uvijek bilo lako pročitati. Pa i kad su tekstovi bili uspostavljeni, opet je ostao važan zadatak: što je moguće ispravnije djela transkribirati, opskrbiti ih komentarom, ukratko: djela je trebalo podati publici koja nije bila navikla na stari jezik i koja uostalom ni u drugoj polovici 19. stoljeća još nije bila definitivno pridobijena za domaću, hrvatsku knjigu.

Pregledom Matićevih predgovora piscima što ih je on pripremio i opremio za tiskanje u *Starim piscima hrvatskim* može se ustanoviti da se njihov autor podosta pridržavao Taineove metode; no valja konstatirati da u tom nije pretjerivao. Preuzimao je one postulate tenovskog učenja koji su mu prema njegovim vlastitim gledanjima mogli biti korisni. Slijedio je dakako i Jirečeka. Za svaku važnu informaciju obraća se na mjesto gdje ju je jedino pouzdanu mogao naći: u matice rođenih i umrlih, ako ih je tada bilo, pa u gradske i državne arhive za koje je ocijenio da bi mogli sadržavati građe za pisca kojega je obrađivao. Već na prvom koraku, tj. na pripremanju Relkovićevih djela (1916.) može se zapaziti s koliko pažnje i opreza Matić pro-

²⁷ SPH, knj. XXII, 1913.

učava svaku dotada izrečenu tvrdnju o piscu, i za sve što je u njemu napisano a nije provjereno traži potvrdu u odgovarajućim arhivima, za Relkovića dakako i u ratnim arhivima u Beču, ali i u područnim arhivima tadašnje Vojne granice, u kojoj je Relković, kao i njegov otac, služio i djelovao. Tako će poslije postupiti s ostalim slavonskim piscima, s Kanižlićem, Ivanošićem i Katančićem (1940.), a nakon toga s Kačićem (1942. i 1945.), te u vremenu nakon Drugog svjetskog rata s Grabovcem (1951.), sa Zrinskim (1957.) i s Došenom (1968./1969.). Pristupajući obradi navedenih pjesnika, Matić minuciozno preispituje svaku upitnu tvrdnju, traži pisani dokument, poznatim činjenicama dodaje nove, dotada nepoznate. Osobitu pozornost posvećuje pitanju recepcije pojedinih djela, što se ogleda u pažljivom praćenju prijema djela u raznim stratumima publike; zanima ga naročito odjek djela u užoj i široj sredini. Tako vrlo pomno prati prvo i sljedeća izdanja Kačićeva *Razgovora ugodnog*, zatim način kako su ga prvi i potonji čitaoci doživljavali, kao i način kako je prodirao u susjedne zemlje i narode.

Pripremajući određenog pisca Matić je svaku pojavu i svaki tematski krug popratio odgovarajućim osvjetljenjem na široj, hrvatskoj i europskoj razini. Obradujući, na primjer, Katančićeva ritmička načela, Matić smatra potrebnim da se posebno pozabavi historijatom pokušaja da se kod nas uvede klasični način građenja stihova, od Čevapovića do Vebera i Preradovića. Kako su Slavonci pretežno nabožni pisci, Matić smatra neophodnim promotriti začetke nabožne poezije u nas, poezije koja započinje još duboko u srednjem vijeku. Osvrće se i na slavonsku crkvenu pučku pjesmu, uočavajući njezinu povezanost s nabožnom poezijom u Bosni, s kojom je Slavonija ne tako davno činila jedinstvenu crkvenu provinciju. Takvu povezanost omogućivala je uz ostalo i bliskost jezika i jezičnog izraza u bosanskim pjesmama.

Matić je kao Jagićev učenik mnogo polagao i na komparativno sagledavanje i proučavanje pojedinih pisaca. Uostalom, jedan od njegovih prvih radova, kako je naprijed rečeno, bavi se usporedbom Zoranićevih *Planina* sa Sannazzarovom *Arcadijom*²⁸, i malo poslije jedan drugi, što je također naprijed rečeno, obrađuje jednu Molièreovu komediju i njene prethodnice²⁹. Prirodno je stoga da i pisce koje odabire za obradu promatra i komparativno, izučavajući njihovu vezu s drugim piscima, nakon čega onda sagledava i njihove originalne postupke. Valja svakako napomenuti da se nije zanio onim famoznim trendom traganja za izvorima kako bi doveo u pitanje vrijednost pisaca koji su preuzimali motive i oblike iz drugih literatura. Upravo je on upozoravao na to kako je, na primjer, Kanižlić preuzete motive umio učiniti svojim, odnosno kako je svojim tvorevinama i na tuđoj građi uspijevao udariti osobni pečat.

Matić je pokazivao osobit osjećaj za pučku poeziju, pa je i pisce koje je pripremao za Akademijine *Stare pisce*... promatrao posebno s gledišta ko-

²⁸ V. bilj. 22.

²⁹ V. bilj. 23.

liko slijede izraz narodne pjesme. Pri tom – bilo je to doba velike popularnosti tvorevinâ narodne muze – podosta opširno prikazuje recepciju *Razgovora ugodnog* najprije na sjeveru Hrvatske, pa u Srba u Južnoj Ugarskoj, a onda i u Bugara; konstatira čak i to da je Kačićevo djelo dospjelo do srpskih i ruskih monaha na Sv. Gori na Atosu. Matić prati sudbinu Kačićeva *Razgovora* i u zapadnoeuropskom svijetu. Prvi glas o Kačiću na Zapadu mogla je biti Pavićeva *Descriptio* (1764.)³⁰ zbog univerzalnog latinskog jezika kojim je pisana. Ipak, pravi, široki put Kačićevoj *Pjesmarici* (s uvjerenjem kako je riječ o autentičnim narodnim pjesmama) u zapadnom svijetu otvorio je talijanski putopisac Alberto Fortis koji u jedno svoje djelo (1771.)³¹ unosi talijanski prijevod *Pisme od Kobilića i Vuka Brankovića* predstavljajući je kao narodnu usmenu tvorevinu a da i ne spominje Kačića; no tri godine poslije u glasovitom putopisu *Viaggio in Dalmazia* (1794.)³² Fortis Kačića smatra skupljačem i zapisivačem narodnoga usmenog blaga, i time mu utire put među zapadne učene ljude.

Matićevo pisanje o Kačiću, što se može reći i za ostale »njegove« pisce, iscrpan je prikaz ne samo književnih već i općekulturnih prilika u vremenu o kojem je riječ. Uključeno je tu i razmatranje o shvaćanju pisane riječi, sad kao svjedočenje povijesti, sad kao književne kreacije. Nije tu mogao izostati ni Ivan Lovrić sa svojim reagiranjem na Fortisove zapise (1776.)³³, kao ni polemika koja se potom razvila. Zadivljuje erudicija visovačkog fratra Gašpara Vinjalića koji brani Kačićeve pjesme, pozivajući se na Homera, Vergilija i Dantea isticanjem kako Kačić ima pravo slobodno pisati i slagati pjesme kako mu se čini da je dobro, što u krajnjoj liniji znači sasvim slobodan odnos prema historijskom događanju.³⁴

U čitavu radu Tome Matića, a posebno u njegovim pričeđivačkim potvratima, osjeća se naglašena naklonost prema širokim slojevima puka; možda se upravo zato s toliko ljubavi i posvetio istraživanju pisaca koji su i sami svojim tekstovima bili usmjereni na najšire narodne slojeve. Nije to bilo zato što bi on smatrao da je tek tzv. utilitarna književnost ona prava, već u prvom redu zato što je bio duboko uvjeren kako su »njegovi pisci« dobro spoznali da je njihova, dakle slavonska, kao i ona dalmatinsko-zagorska, publika trebala i mogla prihvatiti na onom stupnju baš takvo štivo kakvo su oni stvarali. Matić je vrlo živo osjećao da je ta književnost nezaobilazni instrument za uzdizanje i potvrdu ljudskog dostojanstva zaostalog i slabo obrazovanog, pretežno nepismenog puka.

³⁰ Emerik Pavić, *Descriptio soluta et rythmica regum, banorum slavinarum seu Illyricorum*, Budim, 1764.

³¹ Isti, *Saggio d'osservazioni sopra l'isola di Cherso ed Osero*, Venecija, 1771.

³² Alberto Fortis, *Viaggio in Dalmazia*, Venecija, 1774.

³³ *Osservazioni di Giovanni Lovrich sopra diversi pezzi del Viaggio in Dalmazia*, Venecija, 1776.

³⁴ V. Matićev predgovor Kačićevu *Razgovoru*, SPH, knj. XXVII, Zagreb, 1942., str. XXXVIII.

Jedan od važnih, ali istodobno i ponajtežih zadataka u priređivanju starih tekstova za tisak, jest njihovo čitanje, odnosno modernom grafijom ispravno prenošenje tih starih tekstova. Prve je korake, dakako, učinio Jagić, pa za njim njegovi prvi i potomji nasljedovači u radu na Akademijinoj seriji. Znatna olakšanja novim spoznajama donio je Maretić svojom opširnom studijom iz povijesti hrvatskoga pravopisa latinskim slovima (1889.)³⁵, a onda u prvim desetljećima 20. stoljeća Rešetar sa svojim tekstološkim raspravama. Za Relkovića (1916.) Matić se morao zadovoljiti Maretićevim i vlastitim istraživanjem, jer se Rešetarova prva izdanja u seriji *Stari pisci hrvatski* javljaju tek godinu dana poslije, tj. 1917., pa onda 1922. i 1926.³⁶

Matić je svako svoje izdanje popratio i osvrtom na jezik pjesnikov, na njegove glavne pravopisne osobine i na način kako je sam vršio transkripciju. Već u dijelu predgovora izdanju Relkovićeve djela (1916.) iznosi i svoje postupke u transkripciji, pod naslovom *Kako je priredeno ovo izdanje*; u tom dijelu svoga predgovora Matić uz ostalo govori i o načinu kako je Relkovićeve djela iz autorova pravopisa prenosio u aktualan način pravopisanja. Na sličan način o svojim postupcima u transkripciji govori Matić i u svim ostalim svojim izdanjima u Akademijinoj seriji; tako postupa i s Karnarutićevim *Vazetjem Sigeta grada* i s Vitezovićem djelima što ih objavljuje izvan serije SPH, u *Gradi za povijest književnosti hrvatske* (1968.).³⁷

Vodeći računa o tome da su naši stari pjesnici s Juga slijedili uglavnom talijanski način bilježenja određenih hrvatskih glasova, a oni na Sjeveru da su se pomagali mađarskim načinom, Matić je u svojim zabilješkama objasnio vlastite postupke; polazio je, razumljivo se, od dotadašnjih dostignuća u čitanju starih tekstova, kao i od vlastitih spoznaja, svjestan da ni talijanski ni mađarski pravopis ne odgovara u svemu potrebama hrvatskoga glasovnog sustava. Posebno se pozabavio pisanjem primarnog i sekundarnog *ij* i *dj*; zatim pitanjem kako razriješiti složene grafeme kao što su *ch*, *cs*, *li*, *ly*, *gni*, *gny* i sl.; kako čitati, pa prema tome i pisati slova *c*, *g*, *s*, *x* itd. Matić napominje kako neki pisci pišu slovo *h* gdje mu nije mjesto, a ne pišu ga tamo gdje mu jest mjesto. Problem je dakako i u razrješavanju pisanja refleksa staroslavenskog *jata*. Lakše je u slučajevima kad se takav nađe u stihu, jer u takvim prilikama pomaže pjesnikova metrika. Teže je kad je u pitanju proza, jer još uvijek se ne zna pouzdano kako se on u određenim regijama izgovarao u narodnom govoru, kao jedan ili kao dva sloga.

Priređujući djela Petra Zrinskoga, Matić se susreo s članom jedne prastare hrvatske magnatske porodice koje se životni prostor u povijesnom

³⁵ Tomislav Maretić, *Istorija hrvatskog pravopisa latinskijem slovima*, Djela JAZU, knj. 9, Zagreb, 1889.

³⁶ Rešetar je priredio XXIV, XXV/1 i XXV/2 knjigu SPH, s djelima Ignjata Đurđevića.

³⁷ V. bilj. 20.

hodu kretao u više hrvatskih pokrajina, usredotočivši se na ozaljsko središte obitelji, na središte gdje su se dodirivali i čakavski i kajkavski i štokavski dijalekt, što je dakako imalo stanovitog utjecaja ne samo na Petrov pjesnički jezik i izraz, već i na pravopisna načela.

Koliko je Matić, recimo tako, bio moderan u čitanju naših starih pjesnika možda najbolje može ilustrirati njegovo praktično čitanje Karnarutićeva *Vazetja* u usporedbi s pogledima Josipa Vončina koji danas zacijelo ide u sam vrh poznavalaca tekstoloških problema u hrvatskoj filologiji i koji se i sam pozabavio čitanjem, odnosno transkribiranjem Karnarutićeva djela.³⁸ Vončina je dakako unio stanovite korekcije u Matićeva rješenja, ali ostaje činjenica da Matićeva izdanja, među njima posebno *Vazetje*, idu u red onih koja se najviše približavaju suvremenim tekstološkim načelima; po tome njegovi »stari pisci hrvatski« pripadaju onima najbolje priređenima.

MATIĆEVI STARI PISCI HRVATSKI

Sažetak

Tomo Matić se kao znanstvenik javlja u vremenu kad je rad na tiskanju starih hrvatskih pjesnika već bio dobro napredovao, ali je objavljivanje djela hrvatskih pisaca prošlih vremena još uvijek bio jedan od najprećih zadataka. Svojim živim uključenjem u taj posao Matić je išao tragom svoga učitelja, utemeljitelja serije *Stari pisci hrvatski*, Vatroslava Jagića. Matić je za tiskanje priredio sve glavne Slavonce: Matiju Antuna Relkovića, Matiju Petra Katančića, Antuna Kanižlića, Antuna Ivanošića i Vida Došena te Dalmatince Andriju Kačića Miošića i Filipa Grabovca, a izvan serije još i jedno djelo Brna Karnarutića i dva djela Pavla Rittera Vitezovića. U tom njegovu radu jasno dolaze do izražaja njegove bitne znanstveničke osobine: izvrsna upućenost u građu o kojoj piše, postojana strpljivost u traganju za relevantnim činjenicama, jasnoća u suđenju i preglednost u oblikovanju spoznaja. Njegova tekstološka rješenja i monografski prikazi pisaca što ih je on pripremio i opremio za njihov put do znanstvene i ostale kulturne javnosti idu zacijelo među najbolje što ih imamo.

³⁸ Josip Vončina, *O jezičnim kontaktima u Karnarutićevu »Vazetju Sigeta grada«*, u *Zborniku o sigetskoj epopeji*, Hrvatsko filološko društvo Zadar, Filozofski fakultet u Zadru i Senjsko muzejsko društvo, Zadar, 1986., str. 21. – 29.

MATIĆ'S OLDER CROATIAN WRITERS

Summary

Tomo Matić emerged as a scientist in a period in which the work on publication of older Croatian poets was already well under way. However, the publication of Croatian authors from past periods was still one of the most urgent tasks. Matić's enthusiastic commitment to this task was in part due to the influence of his teacher Vatroslav Jagić, the founder of *Stari pisci hrvatski* (Older Croatian Authors) series. Matić prepared for publication all major Slavonian authors: Matija Antun Relković, Matija Petar Katančić, Antun Kačić Miošić, Filip Grabovac, and outside the series one work by Brno Karnarutić, as well as two works by Pavao Riter Vitezović. Matić's essential characteristics as a scientist are clearly indicated in his editor work: outstanding knowledge of the material he is dealing with, determined patience in his search for relevant facts, clear-sightedness of his judgement and clear presentation of the results of his study. His textual solutions and monographic portrayals of individual authors, prepared and arranged by him in order to be presented to the scientific and general public, are undoubtedly among the best we have.

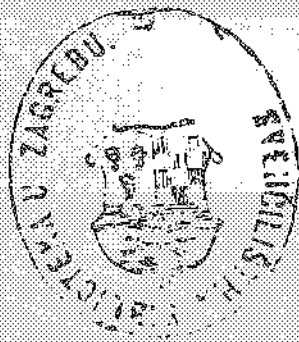

Fotografija Tome Matića iz vremena kada je bio član-dopisnik Akademije (1921. – 1938.), objavljena uz njegov članak *Prva osječka gimnazija* u osječkome *Hrvatskom listu* (XVIII, br. 86, str. 18) na Uskrs 1937.

PETAR ZORANIĆ

Napisao

dr. T. Matic

ZADAR
Brzolisnom „Narodnoga Lista“
1909

Unutrašnja naslovnica Matiove knjige *Petar Zoranić*, (Zadar, 1909.)

Prilog Tome Matića proučavanju Petra Zoranića

Kad se u Jagićevu *Archivu* godine 1897. pojavio rad Tome Matića na njemačkom jeziku o Zoranićevim *Planinama* i Sannazzarovoju *Arcadiji*, bio je to ujedno i prvi studiozan prilog o zadarsko-ninskom pjesniku 16. stoljeća.¹ Kao važna tema Zoranić se javlja i u Matićevu rodoljubnom eseju o hrvatskoj svijesti u starih Zadranu, koji je objavio godine 1904.² što je bila dovoljna naznaka da se u Matićevu svijest taj pjesnik već tada bio duboko usadio. Zato će samo pet godina poslije uslijediti Matićeva monografija *Petar Zoranić*, objavljena 1909., koja je ocijenjena kao prva sintetička studija o Zoranićevu djelu *Planine*.³ No to i neće biti sve, jer se Tomo Matić još jednom pozabavio Zoranićem objavivši kraći rad o pjesnikovim predcima i to ponovno na njemačkom jeziku, također u Jagićevu *Archivu* 1916.⁴ Međutim, zadarsko-ninski pjesnik će i dalje biti prisutan u Matićevim razmišljanjima, jer ga je on, kao značajnu kulturnu i književnu osobnost svoga vremena, do lično ugradio u svoju monografiju o hrvatskim književnicima mletačke Dalmacije i o životu njihova doba, koju je objavio 1925. i 1927.⁵

Vrijednost Matićevih radova o Zoraniću ne može se ocjenjivati samo prema sadržaju i općenitoj vrijednosti pojedinih priloga, jer se njihova vrijednost povećava kad ih smjestimo u vrijeme kad su nastali, uzimajući u obzir proučavanja koja su o Zoraniću obavljena i objavljena prije Matića, kao i one priloge koji su objavljeni poslije, a koji su nastali i bili potaknuti njegovim zrelim i realnim pogledima, zaključcima i pretpostavkama. Moglo bi se

¹ Tomo Matić, *Zoranić's Planine und Sannazaro's Arcadia. Ein Beitrag zur Geschichte der älteren kroatischen Literatur*, Archiv für slav. Philologie, Bd. 19, Berlin, 1897., str. 466. – 498.

² Tomo Matić, *Hrvatska svijest u starih Zadranu*, Svačić, za god. 1904., Hrvatska knjižarnica, Zadar, str. 19. – 22.

³ Tomo Matić, *Petar Zoranić*, Matica dalmatinska, Zadar, 1909., 55 str.

⁴ Tomo Matić, *Zoranić's Vorfahren*, Archiv für slav. Philologie, Bd. 36, Berlin, 1916., str. 177. – 181.

⁵ Tomo Matić, *Hrvatski književnici mletačke Dalmacije i život njihova doba*, Rad JAZU, knj. 231, Zagreb, 1925., str. 192. – 283.; knj. 233, 1927., str. 22. – 84. – Čitav taj Matićev tekst objavljen je i u knjizi njegovih studija *Is hrvatske književne baštine* (MH, Zagreb – Slavonska Požega, 1970., str. 17. – 211.) a tako i njegova mala monografija *Petar Zoranić* (str. 213. – 248.) pa ćemo se u nekim bilješkama pozivati na stranice toga izdanja.

slobodno reći da je Matićev Zoranić dugo živio u svijesti onih koji su nastavili na njegov rad.

Nije nevažno napomenuti da je svoju komparativnu studiju o Zoranićevim *Planinama* i Sannazzarovoj *Arcadiji* Matić napisao kao dvadesettrogodišnjak, koji je 1896. tek završio studije i doktorirao na temi o Molièreovu *Škrtcu* u Beču, gdje je diplomirao francuski jezik. Tu je svoju disertaciju, prevevši je s francuskoga na hrvatski, godine 1898. i objavio.⁶

Usput treba spomenuti da je Matić svoj prvi književnopovijesni rad objavio već 1893., još kao student, pišući, kao rođeni Slavonac, o književnom radu Slavonca Matije Antuna Relkovića.⁷ Ali ta tri spomenuta književna imena – Relković, Zoranić i Molière, kojima će se Matić baviti u više navrata, kao da zacrtavaju i označuju širok dijapazon tema i preokupacija, koje obuhvaća opus ovog znanstvenika.

Shvaćajući hrvatsku književnost kao kulturološku i pjesničku cjelinu, njega jednako interesira i njemu bliži Slavonac i nešto dalji Dalmatinac, a razumijevajući hrvatsku književnost kao dio europske literature, on se bavi Molièreovim preradama kod nas, zapravo tekstovima kojima su se europske vrijednosti na svoj način integrirale u naše duhovne i kulturne prostore.

Ta raznovrsnost tematskog interesa nije i jedino što krase Tomu Matića, koji je već vrlo mlad postao ozbiljan znanstvenik. On s jednakom akribijom obrađuje sitne prinose, pabirke iz hrvatske kulturne i književne prošlosti kao i kad priređuje kritička izdanja izvornih književnih tekstova. Ta raznovrsnost njegovih tematskih preokupacija i njegovih znanstvenih pristupa učinila je da je svaki njegov rad prožet širokim i realnim pogledima vezanim za pojedine književne i druge probleme, da se o svemu želio svestrano informirati, pri čemu se posebno ističe njegov smisao da sva pitanja i sve pojave smjesti u okvire realnoga života. Zato su njegovi zaključci ponajčešće jasni i dugotrajni.

Kako smo već rekli, Matić se Zoranićem bavio samo neko vrijeme, ali ipak u rasponu od dvadeset godina. Međutim, sve ono što je napisao i objavio bilo je u svoje vrijeme novo i poticajno. Naime, prvi njegov rad pojavio se godine 1897., u vrijeme kad su o Zoraniću prethodile tek štire biobibliografske obrade, od Appendinija, Ljubića i Kukuljevića do Šafařika, ali je srećom imao pred sobom već i Budmanijevo izdanje *Planina*, koje je objavljeno 1888. u Akademijinu izdanju *Stari pisci hrvatski*.⁸ Budmani, međutim, kao i on, nije imao prethodnih ozbiljnijih radova o Zoraniću, pa je o njemu mogao znati uglavnom ono što je našao u pjesnikovu djelu.

⁶ Tomo Matić, *Molièreove komedije u Dubrovniku*, Rad JAZU, knj. 166, Zagreb, 1906., str. 75. – 163.

⁷ Tomo Matić, *O književnom radu M. A. Relkovića*, Vijenac, XXV, Zagreb, 1893., od str. 643. u više nastavaka.

⁸ *Djela Petra Zoranića, Antuna Sasina, Savka Gučetića Bendeževića*, SPH, knj. XVI, prir. P. Budmani, Zagreb, 1888.

Matić je svojom komparativnom obradom odnosa između *Planina* i Sannazarove *Arcadije*, koju je temu usput bio našeo već Appendini⁹, otvorio jedno od ključnih pitanja za razumijevanje i vrednovanje Zoranićeva djela. Pri obradi te problematike Matić je temi prišao sa svom ozbiljnosti i širom, proučivši pri tome i odjeka Sannazarova djela u drugim stranim literaturama. Međutim, iako su u njegovo vrijeme obrade djela starije hrvatske književnosti bile opterećene proučavanjem stranih utjecaja, čime se umanjivala vrijednost domaćih stvaralaca, Matić ni u tako istaknute komparativnoj obradi nije pretjerano naglašavao ulogu književnih utjecaja nego je upozorio i na Zoranićev vlastiti put, na njegova odstupanja, na crte domaćega podneblja kao i na specifične odlike njegova rodoljublja koje su proizašle iz teških domaćih prilika. Kao jednu od razlika Matić ističe kako kod Sannazzara

»der Schauplatz seines Romans ist schliesslich eine griechische Provinz. Es kommt uns aber ein wenig sonderbar vor, wenn unser Zoranić erzählt, dass Paprat, der Sohn des Gottes Dunaj (Donau) und der Save, sich in Stana, die Tochter Neptun's und Geliebte Apollo's, verliebte – oder wenn er uns sagt, dass Velebit, der Sohn Atlant's, von der Ruhme der Schönheit der Grossmutter Zoranić's, Zorica, angezogen, in die Gegend kam, wo er sich noch heute als ein in den gleichnamigen Berg verwandelter jüdling befindet.«¹⁰

Želeći pokazati kako je Zoranićev roman nastao i iz specifične hrvatske književne klime, on ga uspoređuje s Hektorovićevim *Ribanjem i ribarskim prigovaranjem*:

»Das Werk Zoranić's steht in der älteren kroatischen pastoralen Literatur nicht ganz vereinzelt da, denn abgesehen von den Pastoraldramen, die streng genommen auch hierher gehören, wollen wir insbesondere ein Werk hervorheben, das in seiner Composition an Planine erinnert – es ist die bekannte Dichtung Hektorović's (1487 – 1576): *Ribaše i ribarsko prigovaraše* (Fischfang und Fischergespräche). Die beiden Werke sind nichts anderes als eine Reihe von idyllischen Scenen aus dem Leben der Hirten [...] Doch auf den ersten Blick zeigt sich schon in der äusseren Form ein wesentlicher Unterschied zwischen beiden Dichtungen, indem Hektorović sein ganzes Werk in den bekannten Zwölfsilbern mit dem Doppelreime verfasst hat, Zoranić's Planine dagegen einen bunten Wechsel von Prosa und Versen verschiedensten Baues aufweisen.«¹¹

Iako je ovim svojim radom u Jagićevu *Archivu* Matić upozorio da se Zoranićevim pjesništvom moramo ozbiljno pozabaviti, neko vrijeme poslije njega još uvijek nije bilo odgovarajućih pristupa. Jedino što je Milorad Medini u svojoj *Povjesti hrvatske književnosti u Dalmaciji i Dubrovniku*

⁹ To Appendinijevo zapažanje, koji je Zoranića prvi i uveo u književnu povijest, kako primjećuje F. Švelec (uvod u knjizi: Petar Zoranić, *Planine*, SPH, knj. XLI, JAZU, Zagreb, 1988., str. 2.), spominje i Matić (*Petar Zoranić*, u knjizi: T. Matić, *Iz hrvatske književne baštine*, op. cit., str. 214.).

¹⁰ T. Matić, *Zoranić's Planine und Sannazaro's Arcadia*, op. cit., str. 477.

¹¹ *Ibid.*, str. 475.

(1902.) pokušao, naravno, služeći se obilato Matićevom interpretacijom, dati »cjelovitu interpretaciju *Planina*«. ¹² Proslava Zoranićeva jubileja u Ninu 1908. bila je popraćena tek nekim publicističkim napisima, uz jedini vredniji prilog Luke Jelića, s podacima o Zoranićevu podrijetlu. ¹³

Novi pomak učiniti će ponovno Tomo Matić, i to svojom monografijom o Zoranićevu životu i djelu, koja je objavljena godine 1909. ¹⁴ Autor je obradio mnoga pitanja koja nameće složeno Zoranićevo djelo – o pjesnikovu rođenju, o njegovim predcima, o drugim njegovim djelima koja sam pjesnik navodi u svojim *Planinama*, o sadržaju romana te o društvenim i kulturnim okolnostima u kojima je pjesnik stvarao. Nije, razumije se, izostavio ni pitanje stranih izvora, započevši s konstatacijom: »Sasvim je naravno da Zoranićeve *Planine* nijesu mogle niknuti iz domaćega tla« ¹⁵, to jest da Zoranić nije mogao takvo svoje djelo izgraditi oslanjajući se samo na narodnu, folklornu poeziju i Marulićevo pjesništvo, pa zato »njihovu kolijevku valja tražiti u pastirskoj poeziji što se razvila u Italiji« ¹⁶. Kad bi se ta Matićeva tvrdnja shvatila doslovno, bilo bi to pogubno za Zoranićeve *Planine*. Ipak treba naglasiti kako se od učenog pjesnika Zoranića, koji je prošao solidnu humanističku naobrazbu, i to u vrijeme kad je vladao renesansni polet za imitacijom antičkih i drugih literarnih obrazaca, nije moglo drugo ni očekivati. Zato s velikim smislom za komparacije, za zapažanja podudarnosti, Matić analizira Zoranićevo djelo i pokazuje kako su se neki tematski kompleksi, pa i čitavi motivi nekih stranih djela odrazili u našeg Zoranića. Ne radi se samo o Sannazaru nego i o drugim, renesansnom pjesniku omiljenim poetama kao što su Ovidije, Vergilije, Petrarca, Boccaccio i Dante, na koje upućuju neka precizna podudaranja u mikrostrukturama.

Uza sve to Matić nije izostavio navesti i odstupanja u odnosu na ta djela navevši kao vrlo uočljiv primjer prijetvore koje ne nalazimo u Sannazzara, koje je Zoranić sastavljao prema djelima drugih pjesnika pa ih je, prilagodivši ih na svoj način, uključio u roman. Na kraju tog, sedmog poglavlja svoga rada Matić zaključuje:

»Zoranić je dakle u svojim prijetvorima motive stranih pjesničkih djela lokalizirao u svojem rodnom kraju, okrstivši ličnosti imenima domaćih vrela, stabala i cvijeca. Njegove su pripovijesti prema tomu tuđinke odjevene u domaće ruho. Pripovijedanje je kičeno i razvučeno, nema u njem živosti i krepčine. Pa ipak tim pripovijestima pripada časno mjesto: Zoranić je najstariji pripovjedač za kojega zna historija hrvatske književnosti.« ¹⁷

¹² To ističe F. Šveclec, op. cit., str. 2.

¹³ Luka Jelić, *Proslava Zoranićeve četiristogodišnjice u Ninu*, Smotra dalmatinska, XXI, br. 42, Zadar, 1908., str. 2. – 3.

¹⁴ Op. cit. u bilješci 3.

¹⁵ Tekst citiran prema knjizi *Iz hrvatske književne baštine*, op. cit., str. 225.

¹⁶ Ibid., str. 226.

¹⁷ Ibid., str. 241.

Druga je stvar je li najprikladnija Matićeva usporedba, kad za metamorfoze u *Planinama* kaže da su »tudinke odjevene u domaće ruho«, ili kad govori o kićenom i razvučenom pripovijedanju, jer bi suvremeni pristupi i pitanju utjecaja i pitanju stila dali vjerojatno drugačija vrednovanja, pogotovu kad se pojedine mikrostrukture promatraju i raščlanjuju sa stajališta funkcionalnosti.

Na početku četvrtoga poglavlja svoga rada Matić navodi i glavnu činjenicu koja potvrđuje samostalan Zoranićev put u temeljnoj koncepciji djela, to jest da »Sannazarovo djelo, uza sve alegorije i aluzije što su u nj upletene, kao cjelina nema alegoričnoga značenja kako ga imaju Zoranićeve „Planine“«¹⁸. Da bi to i argumentiro, on u daljnjoj analizi navodi »iz „Planina“ momente gdje očito izbija alegorično značenje djela«¹⁹.

Ovim radom Matić još uvijek nije završio baviti se temom o Zoraniću. Godine 1916. on je, ponovno u Jagićevu *Archivu*, objavio svoj kraći prilog o Zoranićevim predcima. Iscrpivši ipak time svoje unutrašnje poticaje prema zadarsko-ninskom pjesniku, ne zaboravljajući i dalje vrijednosti njegova djela, naročito u svom radu o hrvatskim književnicima mletačke Dalmacije (1925. i 1927.), Matić o Zoraniću nije više posebno pisao.²⁰

Stoga bismo konačan Matićev sud o Zoranićevu djelu mogli svesti na ono što je izrekao na završetku spomenutog rada, lomeći se između ustaljenih stajališta o književnim utjecajima i uvjerenja o Zoranićevoj originalnosti:

»Zoranić je – vidi se po svemu – gojčnac talijanske knjige. Mada u njega nije bilo snage da mladoj hrvatskoj književnosti sam po sebi otvori nove puteve i vidike, ipak je znao književnom djelu svojem, koje je hranu sisalo iz tuđoga tla, udahnuti svoje duše. Ako i jest Zoranićevo literarno ruho posuđeno, ali bol i plač pjesnikov, što su odjeknuili u času kad su se na narodni život naš spuštale teške tmine, bili su iskreni, potekli su od srca.«²¹

Ipak, unatoč tako izraženom sudu, mnoga pitanja koja je Matić načeo, a poneka i argumentirano razradio, potaknula su zavidan broj onih koji su ga slijedili u daljnjim istraživanjima. Poslije Matićeve monografije o Zoraniću počeli su se javljati ozbiljniji znanstveni prilozi u kojima su se produbljivala i širila neka pitanja koja je upravo Matić otvorio, posebno ona o stvarnom utjecaju Sannazara i drugih pjesnika (Josip Torbarina), o domaćoj stvarnosti u *Planinama* (Josip Badalić, Jakša Ravlić), o novim pogledima na Dantegov utjecaj (Ante Petravić, te u novije vrijeme Franjo Švelec, Dunja Fališevac), o pučkim pjesnicima u Zoranićevu romanu (Franjo Fancev), o rodoljublju kao važnoj komponenti poetske strukture djela (Branko Vodnik, Nikica Kolumbić). Nastavljajući Matićevim putem dala su svoje rezultate i arhivska is-

¹⁸ Ibid.

¹⁹ Ibid., str. 242.

²⁰ U toj studiji-monografiji Matić spominje Zoranića u više navrata, osvjetljujući njegovim primjerom društveno, političko, kulturno i književno stanje toga vremena. Vidi *Kazalo imena* u knjizi *Iz hrvatske književne baštine*, op. cit., str. 446.

²¹ U istoj knjizi, str. 248.

traživanja (Stjepan Antoljak), da ne spominjemo radove o Zoranićevu jeziku. Dobar dio pitanja raspravljan je na dvama simpozijima o Petru Zoraniću (1959. i 1969.), a vrijedni su kritički te bibliografski prilozi u nekim novijim izdanjima *Planina*, posebno u drugom izdanju edicije *Stari pisci hrvatski* (knjiga XLI.), što su je 1988. priredili Franjo Švelec i Josip Vončina.

Stoga i danas kad se piše i raspravlja o Zoraniću, Matićev prilog u osvjetljavanju vrednota njegova djela ne može se nikako zaobići.

PRIOLOG TOME MATIĆA PROUČAVANJU PETRA ZORANIĆA

Sažetak

Iako Slavonac, Tomo Matić je u svome znanstvenom radu pokazivao jednak interes za sjeverne kao i za južne hrvatske pisce. Posebice se bavio zadarsko-ninskim pjesnikom Petrom Zoranićem pišući o njemu od 1897. do 1927. godine.

Svojom komparativnom obradom odnosa između *Planina* i Sannazzarove *Arkadije* (1897.), on je otvorio jedno od ključnih pitanja za razumijevanje i vrednovanje Zoranićeva djela, a svojom manjom monografijom o tom pjesniku (1909.) upotpunio je sliku o okolnostima u kojima je živio i stvarao Zoranić.

Mnoga pitanja koja je Matić o Zoraniću načeo potaknula su zavidan broj drugih istraživača da se tim pjesnikom bave. Stoga se ni danas kad se raspravlja o Zoraniću, Matićev prilog u osvjetljavanju vrednota njegova djela ne može zaobići.

BEITRAG VON TOMO MATIĆ ZUR ANALYSE VON PETAR ZORANIĆ

Zusammenfassung

Obwohl Tomo Matić Slavonier war, hat er während seiner wissenschaftlichen Arbeit gleiches Interesse sowohl für kroatische Schriftsteller aus dem Norden als auch aus dem Süden gezeigt. Er hat sich besonders mit dem in Zadar und Nin lebenden Schriftsteller Petar Zoranić befaßt, über den er von 1897 bis 1927 geschrieben hat.

Durch seine komparative Bearbeitung des Verhältnisses zwischen *Planine* (Gebirge) und Sannazzars *Arkadien* (1897) hat er eine der Schlüsselfragen für das Verständnis und die Bewertung von Zoranićs Werk gestellt, und in seinem kleineren Bildband über diesen Schriftsteller (1909) hat er das Bild über die Verhältnisse vervollständigt, in denen Zoranić gelebt und geschaffen hat.

Viele Fragen, die Matić bezüglich Zoranić gestellt hat, haben eine ansehnliche Zahl von anderen Wissenschaftlern dazu angeregt, sich mit diesem Schriftsteller zu befassen. Deswegen ist auch heute bei der Diskussion über Zoranić Matićs Beitrag für die Verdeutlichung seines Werkes unumgänglich.

Tihomil Maštrović

Hrvatska svijest u starih Zadranu u interpretaciji Tome Matića

I mi bismo od ovud pobigli, dali nas slatkost baščine uzdarži.

Petar Zoranić: *Planine*, kap. XVI.

Tomo Matić je o naslovljenoj temi izvještavao u više navrata, napose u svojoj prvoj objavljenoj knjizi *Hrvatska svijest u starih Zadranu*¹, ali i u različitim člancima o književnom radu pojedinih pisaca iz Zadra, mahom iz starije hrvatske književnosti: Brne Karnarutića, Jurja Barakovića, Šimuna Kožičića Benje, leksikografa Ivan Tanzlingera Zanottija, te osobito o djelu Petra Zoranića, objavivši o autoru prvog hrvatskog romana *Planine* nekoliko članaka, a godine 1908. u Zadru i posebnu, ujedno i svoju prvu knjigu², te u nekim književnopovijesnim i tekstološkim člancima, osobito pak u raspravi *Hrvatski književnici mletačke Dalmacije i život njihova doba*.³

I.

Želeći istaći temu hrvatskoga domoljublja u starijoj hrvatskoj književnosti, Matić je prepoznao zadarski književni krug kao mjesto gdje se ona snažnije negoli u ijednoj drugoj hrvatskoj primorskoj sredini očitovala; stoga je odlučio o toj činjenici izvijestiti u posebnom prilogu. U zadarskoj književnoj periodici o toj temi pisalo se i ranijih godina, kada su 1893. u *Iskri* i 1897.

¹ T[omo] Matić, *Hrvatska svijest u starih Zadranu*, Napisao Dr. T. Matić, Preštampano iz koledara *Svačić*, Tiskom Ive pl. Hreljanovića, Senj, Nakladom Hrvatske knjižarnice, Zadar, 1903.

² Isti, *Petar Zoranić*, Napisao dr. T. Matić, Izdanje »Matice dalmatinske«, Brzotiskom »Narodnoga lista«, Zadar, 1909. – Na 3. str. otisnuta posveta izdavača: *Budiocu hrvatske narodne svijesti o četristo-godišnjici rođenja. Matice dalmatinska*.

³ Isti, *Hrvatski književnici mletačke Dalmacije i život njihova doba*, Napisao član dopisnik dr. T. Matić, Rad JAZU, knj. 231, Zagreb, 1925., str. 192. – 283.; knj. 233, Zagreb, 1927., str. 22. – 84.

u *Lovoru* objavljeni članci M. Grgurića⁴ i Marka Stanića⁵ o rodoljublju starijih zadarskih književnika, no ti tekstovi po ozbiljnosti pristupa zaostaju za Matićevim rodoljubnim esejem s jasnim književnopovijesnim odrednicama *Hrvatska svijest u starih Zadranu* u kojem najavljuje svoje poimanje cjelovite književnosti kao povijesti naroda. Poruke Matićeva teksta, aktualne u složenim nacionalnim i političkim prilikama u Dalmaciji, potakle su izdavača koledara *Svačić*, kao i mnogih drugih za hrvatsku književnost vrijednih djela, Hrvatsku knjižarnicu u Zadru, da njegov prilog već u kolovozu 1903. objavi najprije kao članak u *Svačiću* – »hrvatskom ilustriranom koledaru za prestupnu godinu 1904.«, jedinoj hrvatskoj književnoj smotri što je izlazila te 1904. godine, ali istodobno, ocjenjujući visoku vrijednost teksta, i kao zasebnu knjigu, posvetivši je »omladini – uzdanici naroda hrvatskoga«.⁶

Da je Hrvatska knjižarnica imala osobit sluh za proučavanje naše književne prošlosti dokazom je i činjenica da iste 1903. objavljuje knjigu Petra Kasandrića *Oporuka Hanibala Lucića*, godine 1904. knjigu Ive Prodana *Je li glagolica pravo svih Hrvata?*, godine 1905. Matoševe *Ogleda*, potom nezaobilazan Marjanovićev književnopovijesni pregled i prva sintetska povijest hrvatskoga realizma *Iza Šenoe*, a godine 1907. Karličevu kapitalnu monografiju *Matica dalmatinska*, te *Narodne pripovijesti mitične* što ih je sakupio Marcel Kušar.

Isti izdavač početkom dvadesetog stoljeća tiska i književna djela brojnih hrvatskih književnika, pa su tako u zasebnim knjigama tiskane pjesme Vladimira Nazora (*Knjiga o kraljevima hrvatskijem*, 1904.), Rikarda Katalinića Jeretova (*Inje*, 1904.), Milana Begovića (*Život za cara*, 1904.), Ivana Trnskog, (*Mač Zmaj-Despota Vuka u Peraštana*, 1904.), Stjepka Ilijića (*Ali-beg Čengić i Biserka*, 1906.); proza Vjenceslava Novaka (*Disonace*, 1906.), putopis Ante Tresića Pavičića (*Po Ravnim kotarima*, 1906.); drame Ćirila Ivekovića (*Finis regni*, 1904.) i Srdana Tucića (*Povratak*, 1907.), i dr., pokazavši time naročit interes za mnoga vrijedna djela hrvatske književnosti. Uloga zadarske Hrvatske knjižarnice početkom dvadesetoga stoljeća u promicanju hrvatske knjige i uopće književnosti bila je uistinu velika. Mnogi vrsni pisci iz svih hrvatskih krajeva, zaslugom toga vrijednog nakladnika, upravo u Zadru objavljuju svoja književna i znanstvena djela, pa je tako zahvaljujući Hrvatskoj knjižarnici, uz djelatnost ostalih izdavača, a osobito Matice dalmatinske, Zadar bio, poslije Zagreba, najvažnije izdavačko središte hrvatske knjige na početku XX. stoljeća.⁷

⁴ M. Grgurić, *Hrvatstvo naših starih pjesnika*, Iskra, III, br. 15/16, str. 121. – 122.; br. 18/20, str. 146.–148.; Zadar, 1893.

⁵ Marko Stanić, *Stari zadarski pjesnici, hrvatski rodoljubi*, Lovor, I, br. 3; Zadar, 1897., str. 21. – 22.

⁶ V. bilj. 1. – Na prvoj stranici otisnuta je posvota nakladnika: *Omładini – uzdanici naroda hrvatskoga poklanja Hrvatska knjižarnica. Zadar, na Veliku Gospu 1903.*

⁷ Tihomil Maštrović, *Izdavaštvo*, poglavlje u knjizi: *Drama i kazalište hrvatske moderne u Zadru*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1990., str. 25. – 38.

Godine 1904., kako rekosmo, jedina književna smotra u Hrvata bio je koledar *Svačić*, što ga je izdavala zadarska Hrvatska knjižarnica i u kojem surađuje Tomo Matić.⁸ Osim u *Svačiću* Tomo Matić surađuje i u zadarskom književnoznanstvenom časopisu *Glasnik Matice Dalmatinske*, pa tako godine 1902. prikazuje novije znanstvene publikacije o prošlosti Dalmacije⁹, a godine 1903. objavljuje prikaz književnopovijesnog pregleda *Povjest hrvatske književnosti u Dubrovniku i Dalmaciji* Milorada Medinija.¹⁰

Političke prilike krajem devetnaestoga i početkom dvadesetog stoljeća u Dalmaciji i potreba jačanja svijesti o hrvatskom pravu na istočnu obalu Jadrana i osobito prava na primorske gradove i bogatu kulturu što je u njima stoljećima stvarana, u doba kada je austrijska vlast poznatom strategijom *divide et impera* potpomagala talijanaške političke opcije jednoga dijela pučanstva, najčešće doseljenog u pokrajinu, bile su okvir potreba za sviješću o jasnim hrvatskim nacionalnim i kulturnim osobitostima što ih je uspješno znala prepoznati i premicati zadarska Hrvatska knjižarnica. Matićev tekst o hrvatskoj nacionalnoj svijesti najistaknutijih pisaca što pripadaju književnoj baštini glavnoga grada Dalmacije izvanredno se dobro uklapa u navedena nastojanja.

II.

Djelo Tome Matića *Hrvatska svijest u starih Zadranu* nevelik je, popularno napisan književnopovijesni tekst sa zadaćom prepoznavanja osobite tematske usmjerenosti pisaca zadarskoga književnoga kruga u isticanju hrvatske nacionalne i domoljubne svijesti, kao važnoga motivskog određenja njihovih književnih tvorbi, i to na način daleko izraženiji negoli je to slučaj s piscima u drugim hrvatskim primorskim sredinama, pa je to, smatra Matić, ujedno i jedna od najvažnijih, ujedno i najprepoznatljivijih označnica pisaca što ih povezuje tzv. zadarski književni krug.¹¹

Opisujući proces kroatiziranja dalmatinskih gradova što je započeo u sedmome stoljeću, Matić naglašava da jedna od prvih poznatih činjenica o hrvatstvu tih sredina dolazi upravo iz Zadra, i to iz godine 1177., kada su papi Aleksandra III. Zadranu dočekali pjevajući pjesme »svojom jezikom

⁸ Među suradnicima *Svačića* susrećemo i ova književna imena: (poezija:) F. Galović, V. Nazor, B. Lovrić, M. Sabić, S. Iljić, J. Kapić i dr., (proza:) V. Car Emin, J. Ivakić, R. Katalinić Jeretov, J. Kosor, A. G. Matoš, Adela Milčimović, S. Miletić, R. Nikolić, Vj. Novak, P. Petrović Pečija, M. Pogačić, S. Tucić, A. Tresić Pavičić i dr., (drama:) M. Begović, V. Car Emin, M. Cihlar Nehajev, A. Kostelić, M. Marjanović.

⁹ Tomo Matić, *Dvije znanstvene publikacije o prošlosti Dalmacije*, *Glasnik Matice Dalmatinske*, II, sv. 1, Zadar, 1902., str. 43 – 56.

¹⁰ [Tomo] Matić, *Bibliografske crtice. Povijest hrvatske književnosti u Dubrovniku i Dalmaciji*, (Knjiga I.) Napisao Dr. Medini. – Izd. »Matice Hrvatske«, *Glasnik Matice Dalmatinske*, III, sv. 1, Zadar, 1903., str. 50. – 65.

¹¹ V. bilj. 1, str. 6.

slavenskim«¹². Mletačka vlast u šesnaestom stoljeću favorizira talijanski jezik, a kako svjedoči Mlečanin Giustiniano, u Zadru sam narod govori i živi po hrvatskom običaju, a isto tako i jedan dio plemstva, dok drugi plemići (bez sumnje u prvom redu naseljenici mletački) govore i odijevaju se na talijansku. Dok su ostali primorski gradovi – Trogir, Split i Dubrovnik – sačuvali posvema svoj narodni karakter, u Zadru, sijehu mletačkog providura, tuđinci su pomalo rastakali hrvatski narodni karakter grada sustavno uvođeci talijanski jezik i običaje u život njegovih stanovnika.

Ipak, ističe Matić, ni dvjesto godina ljutoga gospodstva mletačkog i sustavnog otuđivanja nije moglo Zadru zbrisati njegov narodni karakter – u duši njegovih sinova gorila je još uvijek žarkim plamom ljubav prema svom hrvatskom narodu, hrvatskom jeziku i svim svetinjama našim.¹³ Nigdje, naglašava dalje Matić, – ni u Dubrovniku, ni u Spljetu, ni na Hvaru – nisu književnici tolikom ljubavi i žestinom isticali svoj hrvatski karakter kao upravo u Zadru, a sve bez sumnje zato, zaključuje on, »jer je baš njihova djeđovina navalama tuđjinskim bila ponajjače povrijedjena u svojim narodnim svetinjama«¹⁴.

Potom Matić navodi redom one hrvatske književnike iz Zadra koje drži, kako on kaže, »najznatnijim zatočnicima hrvatske misli, što nam ih je narodna vila odnimala«¹⁵. Na prvome mjestu spominje Petra Zoranića (1508. – između 1543. i 1569.), Zadrana rodom i odgojem, premda se smatrao Nijnjaninom, koji je 1536. napisao roman *Planine*. Matić izdvaja i opisuje Zoranićev san o njegovom boravku u Perivoju Slave, gdje je među vilama različitih narodnosti susreo i vilu Hrvatice koja mu se tuži da, zbog nepomnje i nehaja hrvatskoga naroda, u svom krilu, za razliku od ostalih vila Latinke, Grkinje i Kaldejke, nema puno lijepih i mirisnih jabuka, odnosno književnih djela napisanih na narodnom jeziku, premda »zna dobro da među njenim Hrvatima imade mnogo mudrih i učenih, koji bi umjeli pohvaliti, proslaviti i narešiti sebe i narod svoj, al se stide priznati sinovima vile Hrvatice, te kad pjevaju i pišu, pišu tuđjim jezikom«¹⁶. Matić naglašava kako je Zoranić svojim djelom želio upozoriti na pogubnu činjenicu njegova doba da su se neki hrvatski sinovi stali stidjeti svoga roda i jezika, stali su se odricati onoga, čega se čovjek ne može odreći a da se tirne ujedno ne odreče samoga sebe.

Da su Zadar i Zadrane Mlečani željeli otuđiti od hrvatskoga naroda, rječitim nam je svjedokom, drži Tomo Matić, drugi Zadrana, nešto mlađi od Zoranića – Juraj Baraković (1548. – 1628.) kojemu se Vila Slovinka tuži što mu se njegov rodni dom otuđuje svojoj hrvatskoj starini i što su se njegovi sugrađani oglušili na njene pozive:

¹² Isto, str. 4.

¹³ Isto, str. 6.

¹⁴ Isto.

¹⁵ Isto.

¹⁶ Isto, str. 7.

*oni voliše Latinki pogoditi
 Sramni su možebiti jazikom svojime,
 ter vole govoriti svaki čas tujtme,*

pa im poručuje da se on svoga hrvatskoga jezika ne želi odreći:

*a ja ću mojime govori ljudem svim,
 jer sam ja sasvine po Bogu dičan njim;
 ja drugim ne umim od moga poroda
 govoriti neg ovim, koji mi Bog poda.*

Barakovića boli što neki Zadrani ponekad zaboravljaju svoju narodnu pripadnost, jer pjesnik smatra da njegov rodni grad pripada slavenstvu, a i vila mu kazuje da je Zadar od bogova sagrađen i dan »za dar« Slovanu, sinu boga Neptuna, neka ga on uživa u slavi. Usprkos tuđinima koji su se digli na Slovanov grad, pjesnik ljubav prema Zadru iskazuje stihovima:

*iko ne će braniti rodni grad vruć i smin,
 ni dostojan biti zvan toga grada sin*

zaneseno stavljajući ga uz bok Rimu i Ateni:

*od Rimljanov starih slika,
 Zadre grade, naša diko,
 i Atene sva priliko!*

Stari zadarski pjesnici, ističe Matić, ponosili su se pred svim svijetom svojom hrvatskom narodnom svijesti, uvjereni da su Hrvati grana velikog stabla slavenskoga. Onu pak hrvatsku čeljad što se pod utjecajem gorde Venecije stala odricati svoje hrvatske starine, nemilo su šibali, i kako on reče, »svim žarom svoje hrvatske duše« predbacivali im u svojim književnim djelima da se »otudjuju krvi svojoj«.¹⁷

Tomo Matić je stoljetnu borbu za glagoljicu prepoznao kao borbu za nacionalni identitet, osobito onda kada su se u petnaestom stoljeću s jedne strane zaredale osmanlijske provale i posvemašnje ratne nevolje u velikom dijelu hrvatskih zemalja, a s druge kada su hrvatske strane obilježile kukavne prilike za hrvatsku riječ, i to u doba kada su se u Europi već naveliko tiskale knjige. Tada je bilo potrebno za hrvatsko povijesno pismo – glagoljicu – i za hrvatski jezik izboriti se novim oružjem – tiskom. Tomo Matić izdvaja nastojanja zadarskog patricija Šimuna Kožičića Benje (1460. – 1536.), modruškoga biskupa i osnivača glagoljaške tiskare u Rijeci. Matić ističe njegov važan doprinos u promicanju hrvatske knjige, naglasivši činjenicu da je taj Zadrani tiskao o svom trošku na Rijeci 1531. glagoljski misal te djelo *Knjižice od žitje rimskih arhiereov i cesarov* posvetivši to historiografsko djelo poznatom diplomatskom zastupniku hrvatskoga bana Berislavića, biskupu Tomi Nigeru. U tu posvetu prelio je Kožičić sav žar rodoljubne svoje duše

¹⁷ Isto, str. 7.–9.

pozivajući ga da »u zalog ljubavi što je medju njima«, požuri »složiti knjižice od hrvatske zemlje i od hvale njene«, kako ga je već zamolio, jer, nastavlja čestiti Zadrani, ako je pogana ruka Hrvatskoj otela slobodu, ipak je slava naše zemlje obilata i velika, kako to i sam Niger znade. On neka samo napiše tu knjigu, a Kožičić će je o svom trošku tiskati. Komentirajući tu posvetu, Matić ističe da se ona i danas duboko doima, osobito, kako on reče, kada se spozna »kakvom nježnom ljubavi govori zadarski patricij o svojem hrvatskom narodu, te kako neprestano misli i radi na čobru njegovu«¹⁸. I dalje Matić poručuje svom čitatelju:

»[...] zar ti ne će dušu zaokupit ozbiljne misli, kad se zaneseš u ono lijepo doba, gdje je Zadar u krilu svojem narodu hrvatskom odgajao take sinove!«¹⁹

Grad Zadar nam je, navodi dalje Tomo Matić, dao i prvog hrvatskog pjesnika koji je proslavio sigetskoga junaka Nikolu Šubića Zrinskoga – Brnu Karnarutića (oko 1515. do 1520. – 1572.)²⁰ Znao je, piše književni povjesnik, da je njegova pjesnička ruka preslaba da savije dostojan vijenac oko čela onakovu mužu, da nema snage da »izreče njegovu čast i slavu veliku«, kako stoji u posveti njegova spjeva *Vazetje Sigeta grada* naslovljenoj Jurju Zrinskomu, sinu Nikolinu. Ipak proslavio se kao prvi od hrvatskih pisaca koji je opjevao hrvatskoga Leonidu i sigetski boj, pa tako Hvaranin Hortenzije Bartučević veli o Karnarutiću:

*A Sigetom si steć hotil zlatnu krunu
Kom će Hrvati već časni bit na punu.*

Knjigu *Hrvatska svijest u starih Zadrana* Tomo Matić završava ne stroгим znanstvenim govorom već toplim, gotovo pjesničkim slikama:

»Eto takovi su bili stari Zadrani. Svaka radost i bol hrvatskoga naroda našla je odjeka u njihovu sreću – svako nastojanje i borba za najdraže nam svetinje narodne našla je u Zadru oduševljenih zatočnika. I kada se čovjek zanese u tu lijepu prošlost, kada duševnim okom zahvati djela i rad Zoranića, Barakovića, Kožičića, Karnarutića i tolikih drugih žarkih Hrvata zadarskih, sve mu se nekud čini, da ni u hladnoj smrti nije ugasnuo žar ljubavi njihove – čini mu se kao da vidi duhove njihove, gdje lebde nad ljubljenim rodnim gradom, gdje puni nade u ljepšu budućnost drhću nad srećom njegovom. A na ozbiljnom radu naših vremena red je da oživi i ispuni nade i želje prošlih vjekova!«²¹

Matićeva rasprava *Hrvatska svijest u starih Zadrana* objavljena je godine 1903. Napisana je očito tako da bi ju razumjeli širi čitateljski krugovi. Za-

¹⁸ Isto, str. 9. – 11.

¹⁹ Isto, str. 11.

²⁰ Matićev interes za Karnarutića, te potreba da se objavi najvažnije Karnarutićevo književno djelo, potvrđen je njegovim tekstom objavljenim 65 godina kasnije: *Karnarutićevo »Vazetje Sigeta grada«*, Grada za povijest književnosti hrvatske, knj. 29, IAZU, Zagreb, 1968., str. 5. – 39.

²¹ V. bilj. 1, str. 12.

vršavajući ju pozivom: *na ozbiljnom radu naših vremena red je da oživi i ispunji nade i želje prošlih vjekova*, znanstvenik, ili preciznije rečeno, književni povjesnik i filolog, Tomo Matić i sebi je dao zadaću da u daljnjem radu, na svom stručnom i znanstvenom području, obavi ozbiljan posao kvalitativne prezentacije i interpretacije književnih djela starih hrvatskih pisaca, pa tako i onih književnih djela što su ih napisali spomenuti Zadrani.

III.

Slijedile su brojne Matićeve znanstvene rasprave, stručni članci, te napokon i iznimno vrijedna, tekstološki priređena, kritička izdanja djela starih hrvatskih pisaca, među kojima i *Vazetje Sigeta grada* (Mleci, 1584.) Brne Karnarutića, što ga je Matić tekstološki priredio i s bogatim napomenama i komentarima objavio u Akademijinoj *Gradi za povijest književnosti hrvatske*.²² Sudeći tada u znanstvenom diskursu o djelu uglednog Zadrana, koje je ujedno i najstarije hrvatsko književno djelo u kojem je u stihu obrađena sigetska tragedija, nastalo prvih godina poslije smrti hrvatskoga bana Nikole Šubića Zrinskog, te o recepciji tog djela, Matić zaključuje:

»Priznavajući Karnarutićevom *Vazetju* kulturno-historijsku vrijednost da je to prvi naš ep s hrvatskom gradom, naša je kritika o književnoj vrijednosti toga djela već u prošlim generacijama posve trijezno sudila: vidjela je u *Vazetju* tek nešto oplacmenjenu rimovanu kroniku bez veće kompozicije i dublje karakteristike, koja je nama radi svoje prostote i iskrenosti draga kao naš najstariji štampani izvor o sigetskom boju.«²³

Sličnu znanstveničku trezvenost sadrži i Matićeva rasprava o Petru Zoraniću objavljena u Zadru u zasebnoj knjizi 1908., u kojoj Matić pedantno pronalazi talijanske izvore prvog hrvatskog romana, nastavivši svoja istraživanja iz godine 1897. objelodanjena u Jagićevom časopisu *Archiv für slavische Philologie*, gdje je raspravom *Zoranić's Planine und Sannazaro's Arcadia*²⁴ pružio jedno od prvih u znanstvenome svijetu zapaženih djela s područja hrvatske komparatistike.²⁵ Utvrđujući da je Zoranić mnoge prepoznatljive motive stranih pjesničkih djela lokalizirao za hrvatske prilike, pokazavši kako je njegovo pripovijedanje kičeno i razvučeno, kako mu nedostaje živosti i svježine, on nije ni tom prigodom zaboravio opetovati da mu u hrvatskoj književnosti pripada častno mjesto najstarijeg pripovjedača i vrlo rodoljuba, zaključujući »ako i jest Zoranićevo literarno ruho posuđeno, ali

²² V. bilj. 20.

²³ Isto, str. 6.

²⁴ T. Matić, *Zoranić's Planine und Sannazaro's Arcadia. Ein Beitrag zur Geschichte der älteren kroatischen Literatur*, Archiv für slavische Philologie, Bd. 19, Berlin, 1897., str. 466. – 498.

²⁵ Usp. Josip Pupačić, *Tomo Matić*, predgovor u knjizi: Tomo Matić, *Iz hrvatske književne baštine*, Matica hrvatska, Zagreb – Slavonska Požega, 1970., str. 9.

²⁶ V. bilj. 2, str. 55.

bol i plač pjesnikov, što su odjekivali u času, kada su se na narodni život naš spuštale teške trmine, bili su iskreni, potekli su od srca«²⁶. Zoraniću se Matić vraća i u svojim kasnijim radovima pa je tako objavio godine 1916. u berlinskom *Archivu für slavische Philologie* novu studiju o prvom hrvatskom romanopiscu.²⁷

Pišući o zadarskom leksikografu Ivanu Tanzlinger Zanottiju (1651. – 1732.), Matić je isticao da je Tanzlingerova glavna zadaća bila težnja za njegovanjem i čišćenjem hrvatskoga književnog jezika, pa je tom cilju bilo usmjereno i njegovo nastojanje za izdavanjem rječnika. Tanzlinger je čitav životni vijek posvetio sakupljanju građe za svoj talijansko-hrvatsko-latinski rječnik, i u tom poslu je koristio sve što je do tada bilo na području leksikografije u nas napravljeno.²⁸ Tim rječnikom, koji na žalost do danas nije objavljen već je ostao u rukopisu, taj, za narodni jezik osobito zauzeti jezikoslovac, želio je stvoriti pretpostavke za sve oblike komuniciranja hrvatskim jezikom, pa tako i pretpostavke za što bolji književni rad na narodnom jeziku. U predgovoru rječnika upozorava na brojne tuđice u hrvatskom jeziku te ističe »[da ne umijede veće Hrvat čovik svoju riječ izreći čistim naravskim slovinskim] jezikom, ako nju ne hoteci s ita[lijanskom] besidom ne pomiješja ili pomrsi«²⁹. Njegov rječnik pokazat će, drži zadarski leksikograf, da hrvatski jezik nije nepodesan i oskudan, kako neki misle, već će se za svaku talijansku riječ u njemu naći tumačenje.

»U narodnom i književnom životu hrvatskom Tanzlinger je zanimljiva pojava«, naglašava Matić, »već u mladim svojim danima još kao klerik počeo je izrađivati rječnik da hrvatski jezik zaštiti od bujice talijanskih tuđica. [...] Sin Nijemca, koji je kao vojnik u mletačkoj službi došao u Zadar, Tanzlinger je tu u centru mletačke uprave, gdje je bio u cijeloj Dalmaciji ponajjači priliv talijanskoga elementa, ne samo naučio hrvatski jezik, nego ga je također zavolio i prigrlio kao svoj. Da i nema drugih svjedočanstava, već bi time bilo potvrđeno, da se zadarski puk, iz kojega je potekla mati Tanzlingerova i među kojim je on proživio svoje mlade dane, sredinom sedamnaestoga vijeka nije bio otuđen hrvatskom jeziku, iako je taj jezik upravo u Zadru bio izvrnut jakom pritisku imigracije.«³⁰

Baveći se studijem starije hrvatske književnosti, Tomo Matić je došao do spoznaje da se povijest razvitka književnosti ne može razumjeti bez poznavanja cjelokupnoga života narodnoga, stoga je jedan dio svojih najznačajnijih radova, oslanjajući se na Taineovu metodu, posvetio upoznavanju pojedinih općih odrednica hrvatskoga društvenog, nacionalnog i socijal-

²⁷ T. Matić, *Zoranić' Vorfahren*, Archiv für slavische Philologie, Bd. 36, Berlin, 1916., str. 177. – 181.

²⁸ Isto, *Prva redakcija Tanzlingerova rječnika*, Rad JAZU, knj. 293, Zagreb, 1953., str. 253. – 279.

²⁹ Isto, str. 257. – Tanzlingerov citat iz rukopisa njegova rječnika što se čuva u Arhivu HAZU naveden je prema Matićevom čitanju.

³⁰ Isto, str. 278. – 279.

nog života u prošlosti. Svoj rad Matić temelji na arhivskim i bibliotečnim istraživanjima, usredotočen na vrijednost izvorne građe i oslanjajući se na pouzdanost primjerenog dokumenta. Dakako, svaki podatak dokumentarnog značaja, svaka obavijest što je izranjala iz mora arhivske građe, nije književnom povjesniku bila sama sebi svrhom, već sredstvom da se oživi književna riječ i otkriju motivi njezina nastanka te smisao njezinih umjetničkih poruka. Matić nastoji u prvom redu odrediti opće okvire sredine u kojoj nastaje književno djelo, da bi potom od općega krenuo k pojedinačnom, od općih povijesnih i društvenih odrednica piščeve životne sredine k ličnosti književnika i njegovog stvaralačkog okoliša, od cjelokupnog života naroda k životu i djelu pojedinih pisaca. Na taj način on nas približava epohi o kojoj govori i predočava nam onaj život što ga skrivaju djela suvremenika. Takav književnopovijesni pristup ima za cilj pokazati kako narodni život ima temeljni utjecaj na književno stvaralaštvo. Stoga analizom književnih djela Matić u njima pronalazi onu istu stvarnost koju je nastojao sagledati u obrnutom postupku. U tom poslu Matiću su književnopovijesna istraživanja društvenopovijesne uvjetovanosti književnoga teksta, kao i recepcija djela, važniji od njegovih estetskih određenja. Dakle, bez obzira na razinu umjetničke vrijednosti književnih djela, analiza životne i književne stvarnosti, u Matićevu književnopovijesnom diskurzu, uzajamno se potvrđuju.³¹

U navedenom smislu već je i rasprava *Hrvatska svijest u starih Zadranu* iz godine 1903. pokušaj Tome Matića da se pokaže karakterističan duh hrvatskoga naroda uvidom u jedan dio njegove književne baštine, situirane u grad Zadar u kojem je penetracija stranih utjecaja bila osobito naglašena, da bi u kasnije objavljenim filološkim raspravama o pojedinim zadarskim književnicima, temeljem analize teksta, uz ostala njegova obilježja, potvrdio svoje već iznesene opće ocjene.

Istovjetnost zaključaka što ih Matić ostvaruje kroz ta dva metodološka pristupa i književnopovijesna postupka osobito je sustavno provedena i zorno predočena u njegovoj već spomenutoj raspravi *Hrvatski književnici mletačke Dalmacije i život njihova doba*. Analizi društvenih i nacionalnih prilika Matić je prisposobio dokaze što ih je pronalazio u književnim djelima, a govoreći književnopovijesnim diskurzom o samim književnim djelima, u njima je tražio potvrdu povijesne zbilje u kojoj su djela nastala. Razmatrajući narodnu svijest i politiku u doba Republike Sv. Marka u Dalmaciji, Matić, nakon svestrane analize brojnih aspekata, od političkih do gospodarskih, od socioloških do kulturoloških, od jezičnih do književnih, zaključuje kako je »narodna svijest hrvatska bila u naših književnika u mletačkoj Dalmaciji budna«, te da su

»već najstariji književnici dalmatinski svjesni da su grana hrvatskoga naroda, a svijest narodne im individualnosti jače je zaplamsala, kako je i sas-

³¹ Usp. Josip Bratulić, *Tomo Matić*, predgovor u knjizi: Milan Rešetar – Tomo Matić – Franjo Fancev – Josip Badalić – Slayko Ježić – Jakša Ravlić, *Izabrana djela*, PSHK, knj. 121/I, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1983., str. 55. – 64.; J. Pupačić, n. d., str. 5. – 14.

vim naravno, upravo ondje gdje je tudi elemenat snažnije potiskivao Hrvate, dakle u Zadru. U cijeloj nam starijoj književnosti jedva će se naći pisaca koji po živoj narodnoj svijesti mogu stati uz Zadranc Zoranića i Barakovića. Već u predgovoru kojim pjesnik poklanja *Planine* Hrvatima i svome učitelju, ninskom kanoniku Mateju de Matheis, za kojega zna da je „dobar baščinac i Hrvatim poštovan“, pripovijeda Zoranić kako mu se vila „po običaju hrvatskom gizdavo dali počteno narešena“ potužila što hrvatske zemlje „prez hvale i časti krozi nepomniju vašu zagluhle stoje“. Dakle već i sam postanak *Planina* prepleo je Zoranić nacionalnim i patriotskim motivima, a ti motivi izbijaju i kasnije u djelu i postizavaju kulminaciju u poznatoj viziji u perivoju Slave.«³²

IV

Matićevim tragom prepoznavanja jasno oblikovane hrvatske svijesti u književnim djelima hrvatskih pisaca što su u šesnaestom stoljeću djelovali u Zadru krenuli su poslije i mnogi drugi hrvatski književni povjesničari. O toj temi, poslije Matića, jedan od ponajboljih priloga napisao je, ne slučajno, književni povjesničar Mihovil Kombol, potvrđujući implicate u svojoj raspravi *Zadar u hrvatskoj književnosti* objavljenoj 1944., i potom iznova 1964.³³ svu valjanost zaključaka iznesenih u Matićevom tekstu, *Hrvatska svijest u starih Zadrana* te u njegovim prinosima poznavanju književnog djela Petra Zoranića, Jurja Barakovića, Šimuna Kožičića Benje, Brne Karnarutića, te u određivanju vrijednosti leksikografskog rada Zadrana Ivana Tanzlingera Zanottija.

HRVATSKA SVIJEST U STARIH ZADRANA U INTERPRETACIJI TOME MATIĆA

Sažetak

Krajem godine 1903. u zadrarskom kalendaru *Svačić* – hrvatskom ilustriranom koledaru za prestupnu godinu 1904., jedinoj hrvatskoj književnoj smotri što je izlazila 1904., Tomo Matić je objavio rodoljubni esej *Hrvatska svijest u starih Zadrana*. Vrijednost njegova priloga potakla je zadrarsku Hrvatsku knjižarnicu, izdavača koledara *Svačić*, da Matićev tekst objavi i kao zasebnu knjigu, posvetivši je »omladini – uzdanici naroda hrvatskoga«, a to je ujedno i prva objavljena knjiga Tome Matića.

³² V. bilj. 3, str. 190.

³³ Mihovil Kombol, *Zadar u hrvatskoj književnosti*, Alma Mater Croatica, VII, br. 5–8, Zagreb, 1944., str. 41. – 58. Također i rasprava: Isti, *Zadar kao književno središte*, u knjizi: *Zadar – izbornik*, Matica hrvatska, Zagreb, 1964., str. 589. – 598.

Zauzeti istraživač starije hrvatske književnosti dr. Tomo Matić je u navedenom članku, te u još nekoliko svojih radova, osobito u knjizi *Petar Zoranić* (Zadar, 1909.), te u raspravama *Hrvatski književnici mletačke Dalmacije i život njihova doba* (Rad JAZU, Zagreb, 1925. – 1927.) i *Prva redakcija Tanclingerova rječnika* (Rad JAZU, Zagreb, 1953.) uočio važnu osobitost zadarskoga književnog kruga: jasno očitovanje hrvatskog domoljublja i nedvojbeno zalaganje za hrvatske narodne interese. On to pokazuje na primjerima književnih ostvarenja zadarskih književnika: Petra Zoranića, Jurja Barakovića, Šimuna Kožićića Benje i Brne Karnarutića, te u leksikografskom radu Ivana Tanzlingera Zanotti.

OLD ZADAR'S NATIONAL CONSCIOUSNESS AS INTERPRETED BY TOMO MATIĆ

Summary

The Zadar Calendar *Svačić* – the Illustrated Croatian Almanac for the Leap Year 1904, published towards the end of 1903 as the only literary magazine published in Croatia in 1904, included an article by Tomo Matić entitled *Hrvatska svijest u starih Zadrana* (Old Zadar's National Consciousness). The significance of Matić's paper prompted the Croatian Publishing House, Zadar, the publisher of the *Svačić* almanac, to reissue Matić's text as a separate edition, dedicated to the »young generation – the mainstay of the Croatian people«.

In the aforementioned article, as well as in a number of his other works, notably the book *Petar Zoranić* (Zadar, 1909) and the treatises *Hrvatski književnici mletačke Dalmacije i život njihova doba* (Croatian Authors in Dalmatia During the Venetian Rule and the Life of their Era) (Rad JAZU, Zagreb, 1925–1927), and *Prva redakcija Tanclingerova rječnika* (The First Editorial Staff of Tanclinger's Dictionary) (Rad JAZU, Zagreb, 1953). Dr. Tomo Matić, known as a dedicated researcher of the older Croatian literature, was able to spot the essential peculiarity of the Zadar literary circle: clear profession of national loyalty and unconcealed support of Croatian national interests. According to Matić, this is illustrated by the literary works of Petar Zoranić, Juraj Baraković, Šimun Kožićić, Brno Karnarutić, and the lexicographical achievements of Ivan Tanzlinger Zanotti.

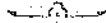

HRVATSKA SVIJEST U STARIH ZADRANA.

== NAPISAO ==

DR. T. MATIĆ.

PREŠTAMPANO IZ KOLEDARA SVAČIĆA.

ZADAR 1903. ❖ ❖ ❖ ❖ ❖

NAKLADOM HRVATSKE KNJIZARNICE.

Josip Kekez

Tomo Matić o književnosti u Dalmaciji i Slavoniji

U ediciji *Pet stoljeća hrvatske književnosti*¹, u jednomu je svesku predočeno čak šest književnih povjesnika: svaki s tek 2 – 3 članka, ogleđa ili rasprava. Takav postupak nije, nadamo se, proveden zato što bi bila riječ o drugorazrednim istraživačima nego valjda stoga što su koncepcijski međusobno dosta srodni; zatim što su se velikim marom bavili hrvatskom književnosti, ne prelazeći problemski njezine vanjske granice.

S obzirom na istraživački rad Tome Matića (Brod na Savi, 1874. – Zagreb, 1968.), dodajmo još u uvodu, prema sjećanju, jedini koji je na Sveučilištu studentima redovito i susjedno govorio o Matićevim zaslugama i tako ujedno promicao ljubav i prema hrvatskoj književnosti, navlastito starijih razdoblja, bio je profesor Milan Ratković, dugogodišnji pročelnik Katedre za stariju hrvatsku književnost, čija je možda i ponajveća zasluga baš u tomu što je uvažavao svoje suvremenike sustručnjake odnosno što je kompletirao Katedru novim, mlađim kadrom koji je s vremenom od hrvatske književnosti prije preporoda učinio najzanimljivijim područjem istraživanja, pa onda i konzumiranja.

Ako je Vatroslav Jagić u prošlom stoljeću postavljao osnove znanosti o hrvatskoj književnosti, kada su se književnopovijesno iskazali još, recimo i Šime Ljubić, Matić će, zajedno s još nekima upotpunjavati, ali i nasljedovati rad njih obojice te, za razliku od Jagića, čitav će ga život gotovo jedino zanimati pojave prisutne isključivo u hrvatskoj književnosti. S obzirom na oskudno vrijeme i s obzirom na Hrvatsku i s obzirom na književnost u Hrvata, dogodit će se da je ostvario manje i zacijelo drugačijim pristupom nego što bi to učinio u povoljnijim društvenim i političkim okolnostima.

U razdoblju što ga omeđuju godine 1893. i 1968. Matićeva bibliografija radova sadrži 152 jedinice.² To doduše ne bi trebalo smatrati konačnim, nego tek približno konačnim, jer je do nekih izvora danas podosta teško doći.³ Ra-

¹ Milan Rešetar – Tomo Matić – Franjo Fancev – Josip Badalić – Jakša Ravlić, *Izabrana djela*, priredio Josip Bratulić, knjiga 121/I, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1983.

² *Bibliografiju radova Tome Matića* izradio je Josip Pupačić kao popratni prilog Matićevoj knjizi *Iz hrvatske književne baštine* (Zagreb – Požega, 1970., str. 413. – 429.).

³ Pupačić o tome kaže: »Nastojao sam da ova bibliografija bude što potpunija i da obuhvati što više autorovih radova bez obzira na njihov opseg i važnost. Ipak ne vjerujem da

dovi su raznovrsni po sadržaju, premda nisu ni odviše različiti. Kreću se od rasprava o hrvatskoj književnosti, zatim recenzija i prikaza, kraćih članaka i sjećanja do priređivanja kritičkih izdanja starijih hrvatskih pisaca. Od književnopovijesnih rasprava dvije su najreprezentativnije: *Hrvatski književnici mletačke Dalmacije i život njihova doba* (Akademijin Rad, knj. 231. i 233.) i *Slavonsko selo u djelima hrvatskih pisaca potkraj osamnaestoga vijeka* (Akademijin Rad, knj. 324.). U objema raspravama, osim što je riječ o književnosti, rekonstruiran je život prema književnim djelima, jednom u Dalmaciji, a onda u Slavoniji, a s druge strane istodobno je navedena društvena motivika u djelima starijih pisaca. Ta motivika osim književnopoetički, kao izlučeno zasebno gradivo, višestruko je zanimljivo.

Podatke za svoju raspravu, rekosmo da nisu isključivo književnopoetički, Matić nije nalazio samo u književnim djelima nego i u arhivskim dokumentima i raznovrsnim drugim vrelima. Posebno, na primjer, tako, što se vrlo često, može biti i ponajviše, poziva na Jerolima Kavanjinu Splićanina (1674. – 1714.) i njegov golemi didaktični spjev biblijske motivike u trideset pjevanja, zvan *Bogatstvo i uboštvo*⁴, gdje je epski naširoko pisac prikazivao glasovite osobe iz hrvatske, ponajviše splitske prošlosti. Da je Matiću u ovoj raspravi književnost prvenstveno vrelo za povijesnu rekonstrukciju životne svakodnevice u jednom dijelu Hrvatske, prvo je vidljivo prema naslovu kojim se navješćuje ne jedino govor o književnicima nego i o »životu njihova doba«, ali i prema koncepciji odnosno poglavljima dotične rasprave. S jedne strane doduše, ti su aspekti književni, ali su još više politički, sociološki, gospodarski i višestruko drugačiji. S druge pak strane, književno nisu beznačajne okolnosti u kojima pisci djeluju, premda se to već danas smatra zastarjelim postupkom i, zasebno prema opsegu i isključivosti, neprimjerenim. Tako je početni dio rasprave tvoren »statističkim bilješkama o mletačkoj Dalmaciji«. Slijedi aspekt života u Dalmaciji pod Mlečanima, pa će početno biti rečeno:

»Puna četiri vijeka – od dužda Petra Orseoia, pa do godine 1420. – otimali su se Mlečani s vladarima hrvatskim za dalmatinske primorske gradove, dok nijesu napokon, početkom petnaestoga vijeka, za slabih nasljednika Ludovika Anžuvina, definitivno spremili pod svoju vlast dalmatinsko primorje do poljičke župe.«

O odnosu, na primjer, dalmatinskih gradova prema Mlečima i prema hrvatsko-ugarskomu kralju, Matić pronalazi podatke u više hrvatskih književnih djela, kao u *Vili Slovinki* Jurja Barakovića, pa u Kavanjinovoj epopeji, pa u djelu Filipa Grabovca itd. Matić nadalje dotični odnos postavlja u društvenu okolicu. Ponajprije kaže:

»Mlečani su vrlo dobro znali da im stanovnici dalmatinskih gradova nisu odani«,

je ona potpuna i da se ne bi našao možda još neki štampani rad koji nije ovdje naveden. Tome se ne može izbjeći uz teškoće na koje čovjek nailazi pri takvu radu. Možda je taj posao trebalo započeti prije par decenija dok je još mnogo toga bilo i svježije i pristupačnije.«

⁴ Taj je sažeti naslov u XIX. stoljeću ispostavio Ivan Kukuljević Sakcinski prema izvornomu naslovu *Poviest vandjelska bogatoga a nesrećna epuluma i ubogoga a čestita Lazara*.

a ponajmanje plemstvo, da bi zatim postao još određenijim:

»U svim se mletačkim izvještajima ističe da puk mrzi svoju vlastelu, i s time je računao svaki Mlečanin kojega je vlada poslala da upravlja gradovima dalmatinskim.«

Zašto pak sam Matić književne pojave postavlja tako kako ih postavlja, vidljivo je prema pozivanju na Kavanjina:

»Kavanjin [je] živo osjećao kako tuđinski gospodari grubo eksploatišu hrvatski narod. Videći da su upravo sinovi njegova naroda znali biti stupovi carstva osmanlijskoga i da su prolijevali krv svoje braće, eda svijetom jače odjekne moć i slava Polumjeseca, sjetio se Kavanjin i Mlečana:

*I Bnečani svisti tanke,
ovu ruku čineć svoju,
nek opanci krote opanke,
njih se služe sve u boju,
da se biju janjičarom
i dodiju istim carom.*

*Znađu bo oni, kad svoj svoga
tira i hoće da obori,
da čestokrat čiča toga
gospodi se mir otvori:
zlo 'e, kud na oko plače
i kad narod svoj tko tlače.*

*Du sam sebe ni obali
jaki narod na zavađe,
još bi s njega svit požali,
kraljevo bi još i sade;
nu kē ostaju naše vlasti,
nek se čuvaju te propasti.«*

Mlečani su sve činili, čak i podilaženjem, da bi puk pridobili na svoju stranu. Ipak će Matić razložno zaključiti da su Mlečani skrhalo slobodu dalmatinskih gradova i da hrvatski narod – i plemstvo i puk – eksploatiraju u svoju korist.

Jednak je pristup Matić primijenio u poglavlju o Turcima, s puno arhivskih pojedinosti i potvrda nadenih u književnim djelima. Sva turska zlodjela, grabež, palež, umorstva, odvođenja u ropstvo, podrobno su, ponekad i suhoparno analizirana.⁵ »Strahom od Turaka«, piše Matić, »odišu i djela hr-

⁵ Pisac rasprave navodi kako su Mlečani branili teritorij od upada Turaka: »Nó već krajem petnaestoga vijeka bavili su se zadarski rektori mišlju kako bi što brže mogli javiti u same Mletke čim bi se na granici opazilo da se Turci spremaju protiv mletačkoga teritorija. Godine 1499. poslali su u Mletke nekoga Poja, kancelara novigradškoga, da razloži kako bi se za četiri ure moglo javiti iz Zadra u Friaul svako sumnjivo kretanje Turaka. Prema toj osnovi bila bi početna stanica za opažanje Grahovo na teritoriju turskom. Odande bi se po noći vatrom, a

vatskih književnika mletačke Dalmacije, a najrječitiji su tomu svjedoci Marulićeva *Judita* i Zoranićeva *Planine*.«

O životu klera i inače o toj važnoj sastavnici narodnoga života, riječ je u poglavlju *Vjera i crkva*, a poglavlje nakon njega naslovljeno je: *Prikazivanja dramska, igre i običaji uopće*. Zanimljivo je i za povijest književnosti i za, što je Matiću najvažnije, opis narodnoga života što sve doznajemo od starih hrvatskih pisaca o *kićenju žena i djevojaka*.

»Već je Kasandrić u predgovoru Matićina izdanja Marulićeve *Judite* (str. LXV) upozorio da je odijevanje i kićenje Juditino prije polaska u tabor Olofernoj opisano prema savremenoj nošnji spljetskih gospodja. Judita je ponajprije put vodom umila i namazala vonjem, a onda je splela kosu i postavila vitice (pletence). Zaodjenu se kontušem „urehom svom“, ruke je okitila ošvom (vrpcom) i uši ušerezima (naušnicama), a obula je čizmice s podvezima. Pletence su sjale upletenim zlatnim žicama i zvonile trepetljicama, svilena svita je bila iskićena zlatnim cvijećem i skuti obilno posuti pirlitima (bisercima) [...] Poslije se još napose ističe da je Judita lice naličila bjelilom i rumenilom: *Rumena ter bila lica sva učini*. Lićenje lica se spominje i u kasnijim crkvenim prikazanjima: u Gazarovićevoj *Skazanju života svete Guljelme, kraljice ugarske* kazuje dvorarin da će kraljica dovesti sa sobom dvorkinje „s kime hoti uizrest, ke joj maste lišca“.

No razumije se da se o tajnama ženskoga kićenja »najradije i najviše govori u komedijama«, piše Matić, pa u skladu sa svojim uobičajenim pristupom književnomu djelu, obrazlaže da je prava šteta što je taj scenski oblik u staroj hrvatskoj književnosti mletačke Dalmacije slabo zastupljen, jer bismo upravo iz komedija štošta doznali o tajnama budoarskim.

U zadnjemu poglavlju Matić govori o plemstvu i prostom puku, gospodarskim prilikama, jeziku, narodnoj svijesti, književnosti i znanosti, obrazovanju pa i o praznovjerju. Pritom dakako nije smetnuo s uma Zoranićev prigovor o zapostavljanju hrvatskoga jezika, što je kao domoljubno pitanje u Hrvata susljedno prisutno kroz sva razdoblja, pa je i na nama danas da se zanosimo za tako zdravim rasuđivanjem kako ga je izrekao Zadrarin Zoranić u XVI. stoljeću, ali i njegov mlađi sumještani Juraj Baraković, čije stihove Matić izdvaja.⁶

po danu dimom javljalo od jednoga brijega do drugoga u smjeru Zečevo – Ostrovica – Nadin, dok ne bi vijest stigla u Zadar. Od Zadra bi linija toga optičnog telegrafa išla preko otoka Molata, Lošinja i južne česti otoka Cresa (kod Osora) do Pulja, a odande zapadnom istarskom obalom (Rovinj – Porč – Piran) do Tržića (Monfalcone) i Gradiške.«

⁶ »[...] nikakor imat var vrhu nje ne htije,
ali jim ne biše umila ugodit,
al oni volije Latinki pogodit.
Sramni su može bit jazikom svojime
ter vole govorit svaki čas tujime,
a ja ću mojime govorit ljudem svim,
jer sam ja sasvime po Boga dičan njim:
ja drugim ne umim od moga porođa
govorit neg ovim, koji mi Bog poda.«

U Matičevu je tekstu zahvaćen i problem talijanizacije. Jer, u skladu sa Zoranićevim reagiranjem talijanski je jezik u gradovima mletačke Dalmacije sve snažnije pritiskao govorenje na domaćemu hrvatskomu. U nastavku je ispostavljen razložen govor o raznim pojavama u hrvatskomu društvu i hrvatskoj književnosti na jugu: o hrvatskoj književnoj tradiciji; o hrvatskoj književnosti naspram stranim književnostima; o tzv. usmenoj poeziji, pa i o bugaršćicama; o odjeku praznovjerja i etnoloških pojedinosti u djelima hrvatskih pisaca. Matić je podatke sam izlučivao iz pisanoknjiževnih djela ili bi komentirao Kavanjinova zapažanja. U gradivu iz praznovjerja su i astrološki podatci, koje Matić popraća komentatom:

»Knezovi i gradske općine imaju svoje redovne astrologe, a u univerzitetima se od četrnaestoga do šesnaestoga vijeka namještaju profesori te tobožnje nauke.«

Postupak koji je Matić primijenio na književnost, društveno-političke odnose i kulturna zbivanja u mletačkoj Dalmaciji bit će ponovljen u raspravi *Slavonsko selo u djelima hrvatskih pisaca potkraj osamnaestoga vijeka* (Akademijin *Rad*, knj. 324.), ali i u raspravi *Prosvjetni i književni rad u Slavoniji prije Preporoda*⁷. O drugoj raspravi Bratulić sažeto kaže:

»To je najopsežniji i najkomplektniji prikaz kulturnog, prosvjetnog i književnog života ne samo Slavonije, nego i širih područja: Bosne, sjeverne Hrvatske i Dalmacije, koje u ispitivanju često dotiče. Matić je prikazao brojne segmente života u Slavoniji, kako u gradu, tako i na selu. Od posebnog je značenja zapažanje o otvaranju Slavonije utjecajima, ljudima i kulturnim strujanjima Hrvatske i Dalmacije.«⁸

Te se riječi gotovo podjednako odnose i na analizu stanja u mletačkoj Dalmaciji, ali i na slavonsko selo XVIII. stoljeća. Tako kada govori o životu i svijetu mletačke Dalmacije, čim uoči srodnost sa zbivanjima u Slavoniji, odmah takvu asocijaciju stavi u analogiju između Juga i Sjevera. To se vidi primjerice na asociranju Relkovićeva *Satira*, koji je inače središnje vrelo, uz ona arhivska, i u slučaju rasprave o slavonskomu selu. Uostalom, danas se *Satir* ne baš rijetko smatra najpotpunijim, pa i najpouzdanijim, enciklopedijskim izvorom o životu u Slavoniji XVIII. stoljeća.

Ponajprije će kazati da je Slavonija u osvit XVIII. stoljeća mirom karlovačkim (1699.) prešla ispod sultanove vlasti u sklop zemalja Habsburške Monarhije, pa na taj način ušla u komunikaciju s kulturom zapadne Europe. Onodobni seoski život u Slavoniji najzornije je uprisutnjen u djelima trojice pisaca: Matije Antuna Relkovića, Vida Došena i Adama Blagojevića. Za njih će Matić kazati:

»Svoj trojici je zajednička karakteristična crta, da su poduže boravili u tuđem svijetu i imali priliku vidjeti kako se misli i u kakvim se prilikama živi izvan Slavonije, u zemljama koje su bile znatno naprednije od njihova zavičaja.«

⁷ Djela Hrvatske akademije, knj. 41, Zagreb, 1945.

⁸ Josip Bratulić, *Tomo Matić*, u knjizi: M. Rešetar – T. Matić i dr., n. d., str. 60. – 61.

U Matičevoj raspravi jedva da se nađe išta što se i u drugačije ne zna o književnomu stvaralaštvu trojice pisaca. No, Matić je samosvojan po tomu što on rekonstruira seoski život u Slavoniji, za razliku od drugih, čiji je postupak posve obrnut, što znači književnosno-poetički odnosno motivsko-tematski pretežit, a donekle je takav i u izražajnomu smislu. Ponajprije će Matić kazati da je Relković namjerno za »ruho svojega *Satira*« uzeo usmenu poeziju i njezinu versifikaciju jer je to bio najbolji način da knjiga, obrazovanje, poduka svake vrste postane narodnom svojinom. Zatim slijedi analiza sadržaja, ističući da je Relković pun razumijevanja prema slavonskomu težaku, premda podvrgava kritici sve nedostatke ondašnjega seoskoga ponašanja, dok Došen primjerce u *Aždaji* kritizira sve poreke svih društvenih slojeva, a ne jedino tzv. prostih ljudi. Jedino će biti da je Matić bolje, a posebno potpunije od drugih zapažao kako Relkoviću nije bila prvenstveno svrha da Slavoniju izdigne samo kulturno i gospodarski nego i moralno. Također i s obzirom na Došena, premda će biti da ni Matić nije problem domislio dokraja:

»Došen je svoju *Aždaju sedmoglavu* izradio na vjerskoj osnovici.«

Korio je i odvrćao čitatelje od svih grijeha, pa i od sedam smrtnih grijeha, ne samo Došen nego i Relković, a to što Relković nije bio svećenik, ne treba nas ometati u zaključku. Matić će kazati da niti osnovna misao djela, niti razlozi kojima je čitatelje uznastojao pridobiti za sebe nisu bili duhovna svojina Došenova, sve je on to u obilju našao obrađeno u starijoj crkvenoj knjizi. Ali i u onoj iz XVIII. stoljeća. To se odnosi i na Relkovića, koji je crkvene propovijedi i posebno tzv. prilike više i raznovrsnije koristio od Došena.

Osim književnosno i filološki inače, Matičevo je djelovanje dakle značajnije obiljem društvenih, gospodarskih, kulturnih, vjerskih i etnoloških pojedinosti, koje su možda, s jedne strane, išle na užtrb njegovoj osnovnoj djelatnosti, ali uvijek na informativnu korist osnovnim nacionalnim potrebama. Pisao je stručne recenzije i kritike, osim spomenutih, još i nekoliko rasprava o piscima i književnim oblicima, još jednom s područja južne Hrvatske i zavičajne Slavonije, te o preradi Molièreovih komedija u Dubrovniku i Frankopanovu prijevodu Molièreova *Georga Dandina*⁹. Nego, posebno je značajan Matičev rad kao priređivača kritičkih izdanja starijih hrvatskih pisaca. Priredio je tako brojne tekstove, više nego ijedan hrvatski filolog prije njega, »te tako pomogao istraživanje i proučavanje pisaca naše kulturne baštine«¹⁰. Ponovno je primijenio načelo uvažavanja pisaca s juga i sa sjevera. Priredio je kritička izdanja pisaca iz rodne Slavonije: Relkovića, Kanižlića, Ivanošića, Katančića i Došena¹¹; zatim Kačića, Grabovca, pojedina djela Karnarutićeva i Vitezovićeve, pa Petra Zrinskoga. Na osnovi toga nije

⁹ Značajan je i Matičev prijevod i popratni komentar *Poljičkoga statuta* na njemačkomu jeziku (1912.).

¹⁰ Josip Bratulić, n. d., str. 62.

¹¹ Priređivanje Došenovih djela dovršio je Antun Đamić.

nimalo problematično zaključiti da je filolog Tomo Matić najzaslužniji kao priređivač kritičkih izdanja starijih hrvatskih pisaca.

Međutim: kao povjesničar književnosti u užemu značenju, najzaslužniji je upravo po istraživanju i opisu književnoga stanja u Dalmaciji i u Slavoniji. Matićevo zanimanje za povijest književnosti starijih, onodobno književno još nejasnih, razdoblja, s dviju najvećih hrvatskih regija, ne treba objašnjavati samo brojem pisaca i trajnošću književnoga života nego zacijelo još i time što je Matić bio svjestan značenja južnoga i sjevernoga krila za književnopovijesno, pa u izvodu i svako drugo jedinstvo hrvatskoga naroda.

TOMO MATIĆ O KNJIŽEVNOSTI U DALMACIJI I SLAVONIJI

Sažetak

Razmatrajući Matićeve književnopovijesne rasprave o književnosti u Dalmaciji i Slavoniji, autor dolazi do sljedećih spoznaja: 1. Tomo Matić najzaslužniji je kao priređivač kritičkih izdanja starijih hrvatskih pisaca; 2. kao povjesničar književnosti najzaslužniji je upravo po istraživanju i opisu književnoga stanja u Dalmaciji i u Slavoniji; 3. njegovo zanimanje za povijest književnosti starijih, onodobno još nejasnih razdoblja, iz dviju najvećih hrvatskih regija, ne treba objašnjavati samo brojem pisaca i trajnošću književnoga života nego zacijelo još i time što je Matić bio svjestan značenja južnoga i sjevernoga krila jednoga/istoga uzleta za književnopovijesno, pa u izvodu i svako drugo jedinstvo hrvatskoga naroda; 4. u pristupu književnomu djelu Matić je postupao suprotno od uobičajenoga: zanimaju ga, doduše, pisci i njihova djela, ali još više život njihova vremena, za što podatke nalazi u književnosti i među arhivskim dokumentima.

TOMO MATIĆ ON DALMATIAN AND SLAVONIAN LITERATURE

Summary

Based on his study of Matić's literary-historical essays on Dalmatian and Slavonian literature, the author of this paper makes the following conclusions:

1. Tomo Matić's greatest contribution are his critical editions of older Croatian authors; 2. As a literary historian he takes the credit primarily for his study and portrayal of the literary life in Dalmatia and Slavonia; 3. His interest in the history of literature of older, i. e. at the time not yet fully illuminated periods, which originated in the two largest Croatian regions, is not founded solely on the great number of authors and the continuity of literary life in these regions, but on Matić being aware of the importance of the contribution of the southern and western wing to unified effort at achieving literary-historical oneness, and consequently all other form of oneness of the Croatian people; 4. In his approach to the literary work, Matić proceeded contrary to what is considered common: Although he was interested in authors and their works, he showed a much greater interest in the life as it was in their days and as illustrated in literary and documentary sources.

Hrvatski književnici mletačke Dalmacije i život njihova doba.

Napisao član dopisnik dr. T. Matić.

Primitljeno u sjednici historičko-filološkoga razreda Jugoslavenske akademije
znanosti i umjetnosti 21. februara 1925.

(Svršetak.)

V.

Prikazivanja dramska, igre i običaji uopće.

Svjatovnih hrvatskih drama iz mletačke Dalmacije ima sasvim malo, a nešto se obilnije sačuvalo crkvenih prikazanja. O samome prikazivanju su vijesti vrlo oskudne. Po svem sudeći, može se pouzdano reći, da su se crkvena prikazanja u šesnaestom i sedamnaestom vijeku prikazivala i u crkvama. Za šesnaesti vijek ima indirektna potvrda u zabrani izrečenoj 1535. u konstitucijama spljetskoga nadbiskupa Andrije, gdje se zabranjivalo i svjetovnjacima i kleru priređivati „aliqua festa aut aliquas repraesentationes in ecclesiis vel aliis locis nostrae jurisdictioni subiectis, nec fiat aliqua mutatio cum barbīs vel capillariis sine nostra speciali licentia vel vicarii nostri...“¹ Udara se dakle na svečanosti i predstave u crkvama i drugim mjestima podložnim nadbiskupovoj jurisdikciji i napose se napominje, da su učesnici upotrebljavali umjetne brade i vlasulje. Zabrana je jamačno bila izazvana tadašnjim prikazivanjima, koja su po svojem izvođenju bila u opreci s karakterom mjesta posvećenoga službi Božjoj, ako baš i nije predmet drame sam po sebi bio takav, da ne bi pristajao u crkvu. U tome nas utvrđuju i konstitucije sinoda spljetske i zadarske metropolije od godine 1570., koje naređuju biskupima, da uopće ne dopuste prikazivanja iz života Spasitelja i svetaca: „Cum Sathanæ astutia, qui nihil aliud molitur, nisi ut omnibus rationibus suam augeat tyrannidem et bona etiam opera corrumpat, accidat ut, cum repraesentationes Passionis et

¹ Furlati o. c. III. 444.

Josip Bratulić

Tomo Matic, proučavatelj hrvatske književnosti u Slavoniji

Tomo Matic (1874. – 1968.), povjesničar hrvatske književnosti, kulture i društva rođen je u Brodu na Savi – Slavonskom Brodu, ali se osjećao Požežaninom, odakle su mu bili roditelji i gdje je proveo djetinjstvo i mladost. Taj zavičajni osjećaj bio je ona pokretačka snaga koja ga je već od dačkih dana upućivala na promišljanje o rodnoj Slavoniji, njezinim piscima i kulturnim radnicima, a zatim o prilikama u kojima se Slavonija našla nakon oslobođenja od Turaka nešto prije 1700. godine. Dok su drugi krajevi Hrvatske s kulturološkoga stanovišta bili već ušli u obzor književnopovijesnih istraživanja, Slavonija je ostala nekako po strani od takvih istraživanja i proučavanja. Osim Josipa Forka, koji je u Programima Osječke gimnazije pisao o slavonskim piscima te – osim o Matiji Antunu Relkoviću, o kome je i sam pisao u *Vijencu* 1893., drugi su pisci morali čekati na arhivska istraživanja o svojim životima nakon čega su književni povjesničari mogli dati ocjenu o vrijednosti njihovih djela.

Krenuvši iz Požeške gimnazije, gdje su mu profesori bili ugledni znanstveni radnici, na studij u Beč, on je postao studentom Vatroslava Jagića, i usvojio je sve postavke svoga učitelja o filologiji kao znanosti o svim područjima kulturnoga, književnoga, jezičnoga, povijesnoga i narodnosnoga života. Kako je studirao i romanistiku, to jest francuski jezik i književnost, prirodno je da je na jagićevsku filologiju nacijepio i tada veoma modernu koncepciju komparatističkog proučavanja hrvatske (i drugih) književnosti. I njegova disertacija plod je takvoga promišljanja: *Molièreov »L'Avare« i njegovi prethodnici* (izašlo tiskom 1898. – prije stotinu godina!). Godinu dana ranije u Jagićevu *Archivu* izašla je studija o Zoranićevim *Planinama* i Sannazzarovoj *Arcadiji*. Slijede rasprave o Mériméeovim mistifikacijama, o Molièreovim komedijama u Dubrovniku, o Frankopanovu prijevodu Molièreova *Georgesa Dandina*. Hrvatska se komparatistika, nakon ranih radova Vatroslava Jagića, upravo u Tomi Matici iskazala kao ozbiljna i nezaobilazna disciplina književne povijesti i književne kulture.

Ipak – Tomu Matici privukli su drugi, važniji poslovi, a to su istraživanja o hrvatskim piscima i hrvatskoj književnosti. Već prvom takvom tiskanom raspravom o Petru Zoraniću (Zadar, 1909.) pokazao je svoju metodologiju istraživanja starijih pisaca i starih tekstova: vrstan poznavalac domaće i stranih književnosti, pouzdan tekstolog, ustrajan arhivski istraživač, k tome i do-

bar poznavalac leksika starije hrvatske književnosti, mogao je suvereno ući u sve tajne hrvatske starije književnosti.

U krug starih hrvatskih pisaca želio je prvenstveno uvrstiti i pisce iz Slavonije, kojih do tada nije bilo u znamenitoj Akademijinoj seriji *Stari pisci hrvatski*. Tako su nakon nekoliko kraćih i dužih rasprava, studija i recenzija o Matiji Antunu Relkoviću, 1916. izašla Relkovićeva *Djela među Starim piscima hrvatskim*, s uvodnom raspravom, s originalnim i prevedenim tekstovima najpoznatijega slavonskog pisca. Koliko je i tada bilo teško naći sve što treba za takvo izdanje potvrđuje podatak da je Tomo Matić *Ezopove basne (Esopove Fabule za slavonsku u skulu hodeću dicitu sastavljene, Osijek, 1804.)* priredio prema rukopisu, jer nije mogao utvrditi da je ta knjiga tiskana – tada se nije našao ni jedan primjerak knjige; sačuvan je ipak jedan jedini primjerak u Muzeju Slavonije u Osijeku.

Iako je uvijek bio zainteresiran za cjelokupnost korpusa hrvatske književnosti, te je pisao o brojnim hrvatskim piscima i njihovim djelima iz svih dijelova Hrvatske, ipak je briga o slavonskim piscima kod njega bila pretežitija. Gotovo polovicu svoga književnog opusa posvetio je slavonskim piscima. Od onih rasprava koje nisu jače vezane za slavonsku problematiku treba spomenuti raspravu od golemo značenja koja je izašla u *Radu Akademije 1925. – Hrvatski književnici mletačke Dalmacije i život njihova doba*. Ta je opsežna rasprava izašla u godini kad se slavila tisućgodišnjica hrvatskoga kraljevstva, kojemu je kolijevka bila Dalmacija. Godinu dana ranije, u novopokrenutoj praškoj *Slaviji*, koja je trebala zamijeniti Jagićev *Arhiv*, izašla je rasprava *Iz Slavonije osamnaestoga vijeka* – koja je prethodnica brojnih rasprava, studija i prikaza o društvenim, gospodarskim, vjerskim, političkim i književnokulturnim prilikama u Slavoniji, od njezinog oslobođenja od Turaka do sredine XIX. stoljeća.

Od 1925. do 1940. kad su među knjigama *Starih pisaca hrvatskih* izašle, u Matićevoj priredbi, *Pjesme Antuna Kanižlića, Antuna Ivanošića i Matije Petra Katančića*, Tomo Matić je pisao o brojnim problemima starije hrvatske književnosti iz Slavonije, poimence o piscima Katančiću, Blagojeviću, Došenu, o obojci Relkovića, o Jurju Križaniću i o Korajcu; o osječkoj gimnaziji i o kazalištu u starom Osijeku, o požeškom isusovačkom kolegiju i akademiji, o borbi protiv nepismenosti u Slavoniji, a onda i o drugim pitanjima kulturnoga i gospodarskoga života u Slavoniji.

Dvadeset i šesta knjiga *Starih pisaca hrvatskih*, s pjesmama Antuna Kanižlića, Antuna Ivanošića i Matije Petra Katančića bila je pravi dobitak i za Akademijinu seriju, i za hrvatsku književnu povijest. U toj su knjizi sabrane (ili upravo pomno odabrane) pjesme pisaca koji su među najmlađim starim piscima, ali koji su bitno utjecali na razvitak hrvatskoga jezika u XIX. stoljeću, uostalom kao što je na sličan način na razvitak našega jezika utjecao i Relković i Andrija Kacić Mirošić, kojega je djela – i *Razgovor i Korabljicu* – Matić priredio i objavio u Akademiji dvije godine kasnije, 1942. Iste godine u osječkom *Hrvatskom listu* pisao je o Filipu Grabovcu, mučeniku

hrvatske narodne misli. Njegova će djela također prirediti za Akademijinu zbirku *Stari pisci hrvatski*.

Od 1940., kad su objavljene pjesme slavonskih pisaca, do 1947., kad su »ponovno« s promijenjenim naslovnim listom izašla Kačićeva djela, izašle su dvije temeljne Matičeve knjige: hrestomatija *Iz hrvatske književnosti u Slavoniji prije Preporoda*, u HIBZ-ovoj ediciji *Tekstovi i pregledi* (1942.), a u izdanju HAZU, kojoj je bio predsjednikom, *Prosvjetni i književni rad u Slavoniji prije Preporoda* (1945.). U njima je sažeo svoja književnopovijesna i arhivska istraživanja o piscima iz Slavonije; o onima koji su na knjižnom polju ostavili vidljiva traga sastavio je hrestomatiju s pregledom njihova rada i izborom iz njihovih djela; o ostalima je pisao načinom stare filološke akribije – uz opći pregled cjelokupnoga pismenoga stvaralaštva, dani su pouzdani biografski i bibliografski podaci o svim piscima koji su pisali na hrvatskom i na latinskom jeziku.

Podsjetimo se: to su dani ratnoga vihora, a on je o svome vremenu posredno izrekao svoj sud: 13. travnja 1941. u osječkom je *Hrvatskom listu* objavio raspravu o Mateši Kuhačeviću, s naslovom *Hrvatski pjesnik u tamnici na Spielbergu*. Senjanin Mateša Kuhačević bio je osuđen na doživotnu tamnicu zbog svoga slobodarskog mišljenja i rada. Ta opomena onima koji su nekritički, raširenih ruku, dočekali Nijemce u Zagrebu i drugdje, trebala je biti upozorenje da nikakva sloboda, pa ni sloboda mišljenja ne dolazi s tuđinskom vojskom. Nakon kapitulacije Italije, 1943., ali i nagodbe s Mussolinijem, kad se talijanski diktator sklonuo na sjever Italije i utemeljio tzv. *Repubblica di Salò*, opet njegov glas u *Spremnosti: Sad te svaka rđa gazi... Kako su hrvatski književnici mletačke Dalmacije mislili o Mlečanima*. Izašlo je to 21. svibnja 1944.

Nakon dviju svojih knjiga o Slavoniji – do izdanja *Adrijanskoga mora sirene* Petra Zrinskoga 1957., objavio je još nekoliko temeljnih rasprava o slavonskom udjelu u hrvatskoj književnosti: 1945. raspravu o Katančićevoj knjizi *De poesi illyrica libellus*, kojoj se ponovno ušlo u trag, u *Osječkom zborniku* o Katančiću kao učenjaku i pjesniku, o Barjaktarijevu latinskom prijevodu Orbinijeva *Il Regno degli Slavi*, o narodnom životu i običajima u požeškoj županiji, o Tomikovićevu *Životu Petra Velikoga*, o Kačićevu *Razgovoru* među kajkavcima, o školskoj drami *Judita i Holoferno* u Slavoniji, uz studije o hrvatskoj leksikologiji – o Vitezovićevu i Tanzlingerovu rječniku te još veoma zanimljivi leksikografski papiri iz starih hrvatskih pisaca.

Opsežna i temeljita studija *Slavonsko selo u djelima hrvatskih pisaca osamnaestoga vijeka* (*Rad*, 325, 1961.), u nekom je smislu pandan njegove radnje iz 1925. o piscima iz Dalmacije. Uz obilje arhivskih podataka, glavni izvor za poznavanje slavanskog sela ipak su pisci koji su o slavonskom selu pisali, imajući otvorene oči za sve probleme tek oslobođenih krajeva i njezinih stanovnika, koji su novim upravnim podjelama, pod novim gospodarima upali u nove neprilike, koje nisu bile lakše od onih iz kojih su ih izvukli pobjedonosni prohod austrijske vojske.

Nakon njegove smrti (1968.), a umro je u 94. godini života, izašla je knjiga njegovih rasprava *Iz hrvatske književne baštine* (1970.) koju je priredio te kao urednik potpisao Josip Pupačić (glavni urednik Vlatko Pavletić). Knjiga je imala neobičnu sudbinu. Profesor Milan Ratković je, uz devedesetu godišnjicu Tome Matica, predložio Matici hrvatskoj još 1964. da izda knjigu njegovih rasprava, jer

»do mnogih se njegovih studija danas teško dolazi, jer su objavljene po edicijama koje su postale već prave rijetkosti. Bilo bi stoga svakako dobro, a bilo bi to i znak pažnje prema jednoj od najznačajnijih ličnosti hrvatskoga kulturnog života, da se u zasebnoj knjizi izdaju bar neki od Maticinih radova. [...] Skroman i povučen, Matic čitav svoj život posvećuje proučavanju hrvatske kulturne i književne prošlosti, znajući da time obavlja veoma koristan i značajan patriotski posao. I danas, iako u visokim godinama, on u tišini svoga zagrebačkog doma neumorno i brižljivo priprema nove radove, nove priloge o hrvatskoj književnosti.«

Posla se primio tadašnji asistent na Katedri za stariju hrvatsku književnost, Josip Pupačić. Čudno ali istinito! Knjiga se doista pojavila u izdanju Matice hrvatske, odnosno njezinoga Nakladnog zavoda, uz novčanu pomoć Odbora Matice hrvatske iz Slavonske Požege (danas bismo rekli Ogranka Matice hrvatske, odnosno prema novom Zakonu o udrugama, Matica hrvatska Slavonska Požega. Da čudo bude veće, tako doista piše u impresumu, na kraju knjige.) Knjiga je izašla nakon Maticine smrti, 1970. Ni jednom riječi ne spominje se da je autor već umro i da je sahranjen u Požegi na groblju svete Elizabete. U tiskari u Zadru stari su dug izvršili, ne obavijestivši izdavača o konačnom izlasku knjige iz tiska.

Priređujući izbor iz njegovih rasprava za seriju *Pet stoljeća hrvatske književnosti*, 1983., u knjizi s puno autora, nastojao sam prikazati njegovu važnost i posebnost. Kako je knjiga narasla više nego je izdavač želio, od svakoga je autora ponešto izostavljeno. Tako i od Tome Matica.¹ Vrijeme je da se u punini sagleda književni rad Tome Matica, a tome pridonosi i ovaj znanstveni skup i zbornik referata i saopćenja koji će biti tiskan nakon njega, da afirmira skromnog i dobrog čovjeka, profesora, akademika i eksakademika Tomu Matica.

¹ Izostavljena su dva rada: *Urota P. Zrinskog i F. K. Frankopana u prigodnim hrvatskim pjesmama njihova doba*, Građa za povijest hrvatske književnosti hrvatske, knj. 28, Zagreb, 1962., str. 229. – 261. i *Moje uspomene na Vilima Korajca*, Nastavni vjesnik, L, Zagreb, 1941/42., str. 249. – 258.

TOMO MATIĆ, PROUČAVATELJ HRVATSKE KNJIŽEVNOSTI U SLAVONIJI

Sažetak

Kao filolog, učenik Vatroslava Jagića, Tomo Matić je područje slavenske filologije shvaćao široko, te ga je zanimalo sve što se odnosi na kulturni život naroda, od jezikoslovlja do povijesti književnosti, od etnografije do povijesti jezika. Videći da je slavonska sastavnica starije hrvatske književnosti znatno zapuštena, on je najveći dio svoga znanstvenog zanimanja i rada posvetio književnosti i piscima iz Slavonije. Izdavao je i kritička izdanja dopreporodnih pisaca, pisao je o brojnim slavonskim piscima i o životu u slavonskom selu, na temelju književnih svjedočanstava. Sastavio je i hrestomatiju slavonskih pisaca i monografski prikaz književnog rada u Slavoniji prije preporoda, tj. do sredine XIX. stoljeća. Time je, uz dotadašnje spoznaje o hrvatskoj književnosti u Dalmaciji (pretežno čakavske, u kasnijim razdobljima i štokavske) i u središnjoj Hrvatskoj (pretežno kajkavske) otvorio i stranicu slavonske starije književnosti (štokavske). Zato je njegov prilog hrvatskoj književnoj povijesti, posebice onoj posvećenoj Slavoniji, nezaobilazan i trajan.

TOMO MATIĆ — RESEARCHER OF CROATIAN LITERATURE IN SLAVONIA

Summary

As a philologist and a disciple of Vatroslav Jagić, Tomo Matić had a broad conception of Slavic philology and showed interest in everything that had to do with the cultural life of a nation. His interests thus ranged from linguistics to history of literature, from ethnography to history of language. Aware that the backbone of older Croatian literature was rather neglected, he dedicated the greatest part of his professional interests and work to the literature and authors in Slavonia. He issued critical editions of pre-Croatia-National-Movement authors, and wrote on many Slavonian writers and the life of rural Slavonia based on literary testimonies. He also compiled a chrestomathy of Slavonian authors and a monograph of literary creation in Slavonia in the period before the Croatian National Movement, i. e. up to the mid-nineteenth century. The previous knowledge of the Croatian literature in Dalmatia (predominantly written in čakavian, later on also in štokavian dialect) and central Croatia (predominantly Kajkavian) had thus been enriched by a new chapter on older Slavonian literature (written in štokavian dialect). Matić's contribution to the history of Croatian literature, notably that written in Slavonia, is, therefore, indispensable and has a lasting value.

MILAN REŠETAR
TOMO MATIĆ
FRANJO FANCEV
JOSIP BADALIĆ
SLAVKO JEŽIĆ
JAKŠA RAVLIĆ

Izbor iz djela Tome Matića objavljen je u prvome svesku 121. knjige edicije
Pet stoljeća hrvatske književnosti (prir. Josip Bratulić, Nakladni zavod
Matice hrvatske, Zagreb, 1983., str. 55–157.

Vinko Brešić

Matićeva »brodska Judita«

I.

Dva su razloga zbog kojih bi se moglo očekivati da u svojoj bogatoj bibliografiji književni povjesničar Tomo Matić (Brod na Savi, 12. VII. 1874. – Zagreb, 21. XII. 1968.) ima radova i na temu u čijem bi središtu mogao biti Slavonki Brod. Prvi, jer je rođen u ovome gradu, drugi, jer najveći dio njegova znanstveno-stručnog zanimanja pripada slavonskim temama. Središnje mjesto, međutim, zauzimaju Požega, Matićev pravi zavičaj, i Osijek, grad u kojemu je neko vrijeme službovao. Memoarsko-autobiografski Matićevi članci najbolje svjedoče o razumljivoj privrženosti Požegi kao gradu svojeg djetinjstva i rane mladosti, pa se to nesumnjivo odrazilo i na njegovu profesionalnu biografiju. Ta ista biografija pokazuje, međutim, kako je ovaj samozatajni Slavonac drugi dio svojih znanstveno-stručnih tema vezao za Dalmaciju i Dubrovnik, pa to samo relativizira pokušaj da se Matiću pristupi drukčije negoli to upravo zahtijeva njegov opus, naime, kao istraživaču stare, odnosno dopreporodne hrvatske književnosti i kulture.

U tome opusu i brodske teme nalaze svoje mjesto, i to na dvojak način: bilo kao izdvojene, više ili manje samostalne istraživačke Matićeve jedinice, bilo kao dio Matićeva općeg zanimanja za dopreporodnu Slavoniju. U ovome drugom slučaju ističu se dva kapitalna Matićeva rada: *Prosvjetni i književni rad u Slavoniji prije Preporoda* (Djela HA, knj. 41, Zagreb, 1945.) i *Slavonsko selo u djelima hrvatskih pisaca potkraj osamnaestoga vijeka* (Rad JAZU, knj. 324, Zagreb, 1962.), odnosno prikazivanje u njima pojedinih pisaca brodskega kruga poput Blaža Tadijanovića, Ive Velikanovića, Marijana Lanosovića i dr. U prvoj skupini, tj. među radovima koji su uže vezani za Brod, svega su četiri naslova od kojih tri vezana za Brliće: *Brlićeva narudžba hrvatskih knjiga iz Dubrovnika g. 1834.* (Nastavni vjesnik, Zagreb, 1932./33.), *Ignjat Alojzija Brlić i Ivanošićev »Sličnorični natpis groba Zvekanovog«* (Grada za povijest književnosti hrvatske, knj. 25, Zagreb, 1955.), *Jedna hrvatska školska drama iz Slavonije iz osamnaestog vijeka* (Grada za povijest književnosti hrvatske, knj. 27, Zagreb, 1956.) te *Književni rad Luke Orlovićanina* (Rad JAZU, knj. 324/11, Zagreb, 1962.).

Jedan među njima posebno je zanimljiv, jer se radi o svojevrsnome Matićevu otkriću koje je u prvi plan odjednom stavilo nekoliko stvari: prvo Slavoniju i njezinu književnost 18. stoljeća, potom uglednu brodsku porodicu

Brlić, a zatim i samoga Matića kao važnog i pouzdanog istraživača i filologa. Štoviše, upravo to otkriće u posljednje je vrijeme u samome središtu pažnje naše kulturne javnosti. Riječ je o *Jednoj hrvatskoj školskoj drami iz Slavonije iz osamnaestog vijeka* danas poznatijoj pod imenom *Slavonska Judita*.

II.

Prvi put Matić spominje slavonsku *Juditu* u raspravi *Prosvjetni i književni rad u Slavoniji prije Preporoda* 1945. O njoj referira sasvim ukratko: da su u Brodu daci franjevačke gimnazije već priređivali hrvatske predstave, jedna takva »actio comica idiomate illirico« da je bila prikazivana oko 1770., zvala se *Judit, victrix Holofernus* te da je sačuvana u prijepisu Andrije Antuna Brlića, koji je i sam u njoj glumio. To je »jedina sačuvana hrvatska drama iz osamnaestoga vieka, za koju je pouzdano posvjedočeno, da se doista prikazivala od daka starih naših latinskih škola u Slavoniji«, zaključuje Matić, te dodaje kako su »napose zanimljivi njezini intermediji, sastavljeni u stilu hanswurstovskih lakrdija«, da je govor brodske Hanswursta i žene mu Kolumbine »prošaran aluzijama na brodske mjestne prilike« te da je »mjestimice dijalog bio prepusten improvizaciji glumaca« (Matić, 1945:112). Pri tome se Matić u bilješci poziva na svoj izvor, tj. petu knjigu *Uspomena na Brod*, Ignjata Alojzija Brlića.

Deset godina kasnije Matić se vratio temi školske *Judite*, ovaj put posvetivši joj cijelu raspravu (*Jedna hrvatska školska drama iz Slavonije iz osamnaestog vijeka*). Ponovivši osnovne tvrdnje iz ranijeg rada, Matić dodaje kako tekst drame u Brličevim *Uspomenama* »nije niti potpun niti uvijek pouzdan«, pa ga sada u *Gradi* donosi »u cjelini i posve vjerno po starome rukopisu« koji je dobio na upotrebu od Zdenke Benčević-Brlić. Prije samoga teksta drame Matić dodaje kako je *Juditin* potpisani prepisivač »anbreas Antonius Brlić esekini« u doba njezina prikazivanja bio čak prvog razreda brodske franjevačke gimnazije (*major parvista*) te je u *Juditi* igrao ulogu sluškinje Habrahame. Nadalje, ističe Matić, »osim brodske *Judite* nema u hrvatskoj drami starijeg doba izravnoga traga Hanswurstu, popularnome junaku njemačke pučke lakrdije« (Matić, 1965:90), njezin prijepis nije datiran, ne spominje se godina izvedbe, ali je prihvatljiva procjena Ivana Brlića da je to s obzirom na Andrijino školovanje moglo biti oko godine 1770. Sam je rukopis stariji, pretpostavlja Matić, jer ga Andrija potpisuje u Osijeku i jer sam naznačuje na kraju prvog čina kako prazninu u rukopisu, tj. »mali intermedium« popunjava po sjećanju.

Potom se Matić dotiče same izvedbe hanswurstovskih intermedija, pa tako na osnovi rečenice na kraju prvog čina kako je »meštar morao znati izvesti jedan mali intermedium od Hansbursta« (prema: Matić, 1956:89), a u drugome da se »dijalog i prikazivanje imaju izvesti po uputama profesovima« (Matić, 1956:89) zaključuje da se tu moglo improvizirati, ali pod profesorovim vodstvom. Sumnja, međutim, Matić da su ti intermediji »prepleteni

prostim uličnjačkim riječima« na franjevačkoj pozornici bili uistinu izvedeni u takvu obliku u kakvu su do nas došli, drugim riječima, da je u njihovu preoblikovanju sudjelovao i sam prepisivač.

Baveći se nadalje Brlićevim prijepisom, Matić zaključuje kako je on dio većeg rukopisa (»iskinut iz većeg rukopisa«), da je na posebnu listu »priklupljen naslov drame i *personae agentes*« te da su »na dva tri mjesta« u prepisivanju sudjelovala »barem dvojica« pisara. Drugu ruku spomenut će Matić u komentaru naslova drame. Naime, u Brlićevim *Uspomenama* stoji: »Argumentum: *Judit victrix Holofernis. Thomas tuzlich Poeta.*« (Brlić: 43) U Matićevu prijepisu stoji samo prvi dio (Argumentum: *Judit victrix Holofernis*), a izostavljeni dio ovako komentira:

»Ovdje je drugim crnilom i drugom rukom dodano ime gimnazijalca, koji je prikazivao Juditu: *Thomas Tuzlich, Poeta*, a u „Personae agentes“ je precrtao ime Juditino i prikazivačevo.«

(Matić, 1956:91)

U popisu likova, na mjestu gdje se pojavljuje Judita, odnosno ime učenika koji je glumi, Matić stavlja novu bilješku, koja upućuje na prethodnu, tj. na intervenciju »druge ruke«.

Upravo ta druga ruka, kojom se Matić više ne bavi, izazvala je u naše vrijeme znatne nesporazume. Oni se u najkraćem svode na pitanje autorstva jedine slavonske *Judite*.

Čitanjem, naime, Brlićeva tiskanoga prijepisa neki su istraživači navedenome Tomi Tuzliću bili skloni pripisati ne samo glavnu ulogu u drami već i njezino autorstvo. To uostalom izriječkom čini prepisivačev sin Ignjat Alojzije kad kaže:

»Sudeći po sadržaju naslova, sastavio je predstavu i lakrdiju Tomo Tuzlić, učenik pjesništva, ili kao što se latinski naziva: Poeta.«

(Brlić: 43)

Sam Matić, osim u spomenutoj bilješci, Tuzlića više i ne spominje, tj. ostavlja ga među glumcima, čime ujedno i pitanje autorstva ostavlja otvorenim. Tomo Matić, naime, ni u jednom svojem radu ne spominje *Juditina* autora!

III.

Na Danima hvarskog kazališta 1978. brodska *Judita* postaje predmet ozbiljne pažnje prvi put nakon Matića. U okviru rasprave *Putovi slavonskog školskog i građanskog kazališta XVIII. stoljeća* Dionizije Švagelj posvećuje pažnju ovoj »slavonskoj bufoneriji« i njezinu priređivaču Tomi Matiću. Za Matićevu *Juditu* Švagelj ističe kako »taj Matićev rad nije integralno saopćen rukopis vjerojatnog prepisivača i glumca Andrije Antuna Brlića«, te dijeli s njime sumnju kako je ovaj rad »toliko pučki papren i oštar da je skoro nevjerojatno, e da bi se tako mogao zboriti na đачkoj sceni onog vremena« – bez obzira koliko niti Došenova *Aždaja sedmoglava* u tome smislu ne bi bila bezazlena (Švagelj: 179).

Stanislav Marijanović pak u okviru svoje teme *O proučavanju drame i kazališnog života u Slavoniji 18. stoljeća* značajnu pažnju posvećuje Tomi Matici. On ga naziva »vrtnim i pouzdanim znanstvenikom i najboljim poznavocem izvora za slavonsku kulturnu, prosvjetnu i književnu povijest«, koji je »najšire razmaknuo međe i ukupnim našim saznanjima o povijesti kazališne umjetnosti u Slavoniji, navlastito u Osijeku, Slavonskoj Požezi i Slavonskome Brodu« (Marijanović: 383). Potom je istakao njegovo izdanje školske drame *Judit, victrix Holoferus* te podsjetio na Maticine ocjene njena mjesta i uloge u hrvatskoj dramskoj književnosti. Pri kraju rasprave Marijanović pripovjeda kako mu je u ostavštini Antuna Andrije Brlića, u Slavonskome Brodu, dobrotom one iste gđe Zdenke Benčević-Brlić, koju spominje i Matic, »uspjelo pronaći i rolu s tekstom uloge Hanswursta i šlagvortom Kolumbine«. Pronađena rola, nastavlja Marijanović, ide uz zadnju scenu 3. čina te »predstavlja posve novu varijantu od objelodanjene, a započinje ne Kolumbininim potčikivanjem nego Hanswurstovim monologom, kojega u Maticinev izdanju nema«. Zamjetna su i druga odstupanja, naročito u lokalnome, ne više slavonskom, već baranjskome koloritu što je autora navelo na zaključak kako je »u brodskoj hanswurstovskoj lakrdiji dijalog mogao biti prepušten improvizaciji samog glumca u znatnoj mjeri i, drugo, da je *Judita* kao *acto comica* igrana i u drugom kojem mjestu s redovničkim učilištem, a možda i u Baranji odnosno u Osijeku, gdje je komad i prepisan« (Marijanović: 390–391).

Marijanović na kraju pronađenu rolu smatra važnom zbog eventualnog *Juditina* uprizorenja.

Do uprizorenja je uistinu i došlo. Pod imenom *Slavonska Judita* u Osijeku je 20. siječnja 1994. premijerno izvedena ova drama; za scenu ju je prilagodio Marin Carić, a izvedena je i na drugim hrvatskim scenama. Okolnosti su htjele da je lik Judite glumila Dubravka Crnojević-Carić koja se brodskoj *Juditi* posvetila i na drugi način.

Naime, u Puli 1995., na Prvome hrvatskom slavističkom kongresu, a potom 1996. i na znanstvenome skupu u povodu 800. obljetnice Osijeka, Dubravka Crnojević-Carić referirala je upravo o ovoj drami. Tumačeći je kao tipično manirističko djelo, autorica u oba svoja rada prihvaća Brlićevu tvrdnju o učeniku Tomi Tuzliću kao autoru ove brodske školske drame.¹ Što se Matic i njegove redakcije *Judite* tiče, napominje kako se on »nije previše bavio autorstvom drame«, dok »Thomasa Tuzlića kao mogućeg autora tek površno dotiče« (Crnojević-Carić, 1996:171).

Istodobno *Judita* je bila predmet pažnje i Pavla Pavličića. U svojem prilogu na Danima hvarskog kazališta 1995. pod naslovom *Slavonska Judita i*

¹ »*Judit, victrix Holoferus* školska je drama izvođena na hrvatskom jeziku oko godine 1770. u Brodu. Napisao ju je Thomas Tuzlić, učenik, poeta (ako je vjerovati *Uspomenama na stari Brod*, gdje sam na taj podatak naišla), koji je ujedno igrao i ulogu Judite.« (Crnojević-Carić, 1998:115) – »*Judit, victrix Holoferus* školska je drama koju je na hrvatskom jeziku napisao Tomo Tuzlić, učenik, poeta.« (Crnojević-Carić, 1996:171)

književna tradicija, baveći se neobičnostima toga komada na teatrološkoj, književnopovijesnoj i teorijskoj razini, Pavličić primjećuje kako bi se s teatrološkog gledišta moglo zaključiti »kako je profesor možda bio ujedno i autor, a ako ne to, onda makar kompilator, ili supervizor kompilacije koju su možda obavili sami učenici«. Dalje se ovaj autor pitanjem *Juditina* autorstva ne bavi.

Međutim, Pavličić ipak posredno, baveći se trećom Juditinom razinom, daje zaključiti kako ovu dramu ipak nisu mogli napisati učenici, jer se »ne ponaša kao prava školska drama koja bi morala više nastojati da pokaže učenička znanja«. Naprotiv, nastavlja Pavličić,

»prije bi se moglo kazati da ta znanja ulaze u komad usput i slučajno, ne kao glavni motiv, nego kao sporedni, kao sredstvo, a ne kao cilj. Zabavni dio važniji je od ozbiljnoga, spektakl je naglašeniji od poučnosti. Ukratko, reklo bi se da je *Judita*, koliko god da svoj legitimitet duguje školskoj drami, prije svega zamišljena kao društveni događaj, pri čemu se mnogo računa vodilo o recepcijskim mogućnostima izvanškolske publike.«

(Pavličić: 237)

Pavličićevi zaključci posredno ulaze u polemiku s Marijanovićevim o mogućoj izvedenosti *Judite* izvan Broda. S obzirom na okolnosti izvedbe, tj. na činjenicu da »tekst nije nastao da bi bio drama, da bi, dakle, postao književnim predloškom trajne vrijednosti koji će se onda povremeno izvoditi i u kazalištu«, Pavličić naime zaključuje kako je *Judita* napisana »upravo za jednu određenu izvedbu i teško da je računala na još koju osim premijere« (Pavličić: 238). No, u isto vrijeme njegovi zaključci posredno polemiziraju i s ostalim spomenutim radovima, u prvom redu s tezom Đubravke Crnojević-Carić, odnosno Brlićevom tezom o *Juditinu* autorstvu.

Upravo zato ostaje dovoljno razloga da se cijela diskusija o jedinstvenoj slavonskoj školskoj drami smatra ne samo nedovršenom već na svoj način tek započetom. A to zapravo znači da se i nije pomaklo mnogo dalje od onih spoznaja koja nam je prije pedesetak godina pružio Tomo Matić. Nakon svega njegov oprez u pogledu autorstva ne »slavonske« već – kako je sâm naziva – »brodske *Judite*« danas treba uzeti s velikim uvažavanjem.

Čini se, naime, malo vjerojatnim da je brodsku *Juditu* kakva je do nas doprla mogla napisati jedna ruka, ponajmanje ruka jednog srednjoškolca.

Literatura:

- Ignjat Alojzije Brlić, *Uspomene na stari Brod*, Đakovo, 1888., str. 42. – 63.
- Dubravka Crnojević-Carić, *Jedna hrvatska školska drama*, u zborniku radova: *Prvi hrvatski slavistički kongres*, Zagreb, 1998., str. 115. – 127.
- Dubravka Crnojević-Carić, *Stilski kompleksi u Tuzličevoj Juditi (ili maniristički osjećaj svijeta)*, u zborniku: *Književni Osijek*, Pedagoški fakultet, Osijek, 1996., str. 171. – 176.
- Stamislav Marijanović, *O proučavanju drame i kazališnog života u Slavoniji 18. stoljeća*, u zborniku: *Dani hvarskog kazališta*, Split, 1978., str. 374. – 399.
- Tomo Matić, *Jedna hrvatska školska drama iz Slavonije iz osamnaestog vijeka*, Građa za povijest književnosti hrvatske, knj. 27, Zagreb, 1956., str. 87. – 119.
- Tomo Matić, *Prosvjetni i književni rad u Slavoniji prije Preporoda*, Djela HA, knj. XLI, Zagreb, 1945.
- Pavao Pavličić, *Slavonska Judita i književna tradicija*, u zborniku: *Dani hvarskog kazališta*, Split, 1995., str. 224. – 241.
- Dionizije Švagelj, *Putovi slavonskog školskog i građanskog kazališta XVIII. stoljeća*, u zborniku: *Dani hvarskog kazališta*, Split, 1978., str. 162. – 212.

MATIĆEVA BRODSKA JUDITA

Sažetak

Judit, victrix Holofernis, školska drama sačuvana u prijepisu A. A. Brlića, »jedina je sačuvana hrvatska drama iz osamnaestoga vieka, za koju je pouzdano posvjedočeno, da se doista prikazivala od đaka starih naših latinskih škola u Slavoniji«. Utvrdivši njezin pouzdan tekst te zaključivši kako »osim brodske *Judite* nema u hrvatskoj drami starijeg doba izravnoga traga Hanswurstu, popularnome junaku njemačke pučke lakrdije«, književni povjesničar Tomo Matić izravno ili posredno upozorio je i na pitanja njezina nastanka, autorstva i izvedbe.

On prihvaća ocjenu da je drama izvedena 1770.; ali ne i u obliku koji je do nas došao, rukopis je stariji, intermedij popunjavan po sjećanju, a u preoblikovanju možda je sudjelovao i sam prepisivač, odnosno »barem dvojica«.

Došavši u najnovije vrijeme u središte zanimanja stručne kritike, pa i na kazališnu scenu, tzv. *Slavonska Judita* pokušava se kao autorsko djelo pripisati jednome od glumaca – Tomi Tuzliću (D. Crnojević-Carić), kako je to prvi učinio prepisivačev sin I. A. Brlić. Iako Matić ne spominje *Juditina* autora, iz dosadašnjih radova o ovoj temi (D. Švagelja, S. Marijanovića, P. Pavličića) daje se zaključiti između ostaloga i to kako ovu dramu nisu mogli napisati učenici, dakle niti Tuzlić, odnosno kako Matićev oprez u pogledu autorstva »brodske *Judite*« danas treba uzeti s velikim uvažavanjem.

MATIĆ »JUDITA AUS BROD«

Zusammenfassung

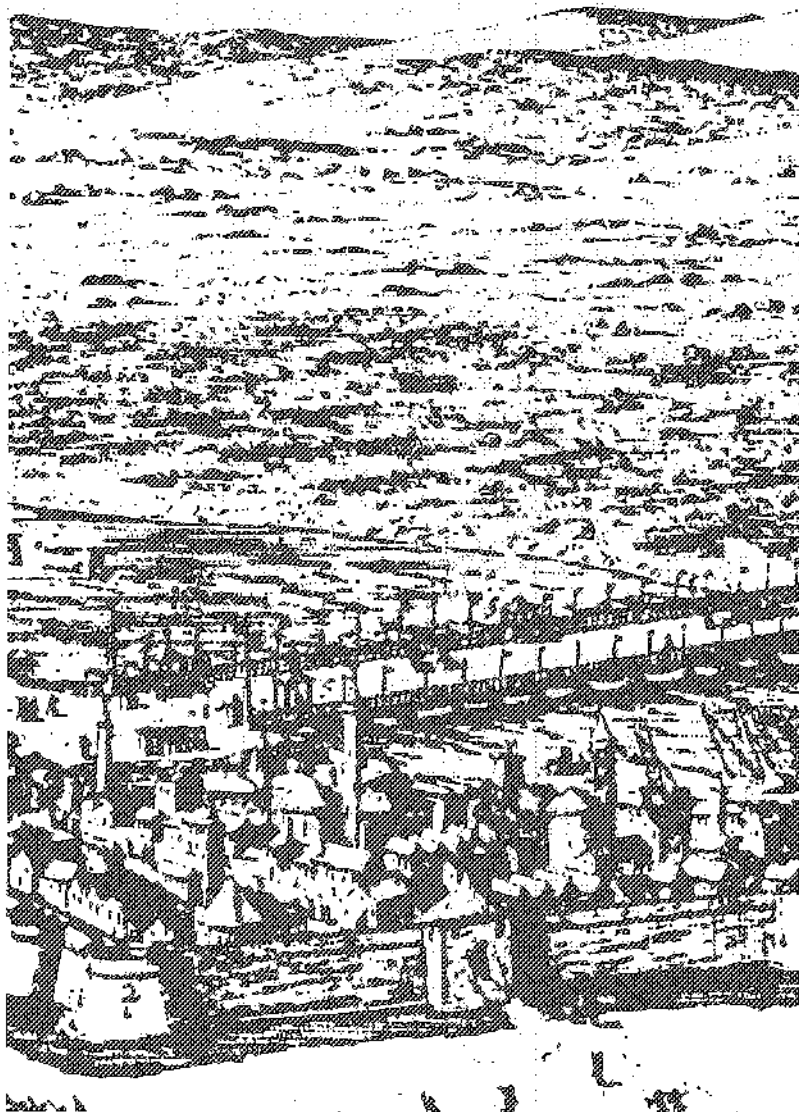
Judit, victrix Holofernis, das in der Abschrift von A. A. Brlić erhaltene Schuldrama »ist das einzige erhalten gebliebene Drama aus dem achtzehnten Jahrhundert, von dem zuverlässig bewiesen ist, daß es wirklich von den Schülern unserer alten lateinischen Schulen in Slawonien aufgeführt wurde«. Indem er den genauen Text festlegte und schlußfolgerte, daß es »außer der *Judita* aus Brod im älteren kroatischen Drama keine direkten Spuren von Hanswurst, dem beliebten Helden des deutschen Volksschwanks, gibt«, hat der Literaturhistoriker Tomo Matić direkt oder indirekt auch auf die Frage ihrer Entstehung, des Autors und der Aufführung hingewiesen.

Er vertritt auch die Meinung, daß das Drama 1770 aufgeführt wurde; aber nicht in der Form in der wir es heute kennen, das Manuskript ist älter, das Zwischenspiel ist der Erinnerung nach vervollständig worden und an der Umgestaltung hat vielleicht auch der Kopist selbst bzw. haben »zumindest zwei« mitgewirkt.

Da die sog. *Slawonische Judita* in der letzten Zeit im Mittelpunkt des Interesses der Fachkritik steht, versucht man das Werk einem der Schauspieler – Tomo Tuzlić (D. Crnojević-Carić) zuzuschreiben, was als erster der Sohn des Kopisten I. A. Brlić getan hat. Obwohl Matić den Autor von *Judita* nicht erwähnt, so kann aus den bisherigen Arbeiten zu diesem Thema (D. Švagelj, S. Marijanović, P. Pavličić) unter anderem gefolgert werden, daß dieses Drama nicht von den Schülern geschrieben werden konnte, dh. auch nicht von Tuzlić bzw. daß Matićs Vorsicht im Hinblick auf den Autor der »*Judita* aus Brod« strengstens beachtet werden muß.

**TOMO
MATIĆ**

**IZ HRVATSKE
KNJIŽEVNE BAŠTINE**

Tomo Matić: *Iz hrvatske književne baštine* (prir. Josip Pupačić, Knjižnica studija i monografija o hrvatskoj kulturnoj baštini, Matica hrvatska, Zagreb – Slavonska Požega, 1970.)

Branka Brlečić-Vujić

Matićeva slika slavonske književne baštine 18. stoljeća između *kulturne povijesti* i umjetničke vrijednosti

U središtu znanstvenoga zanimanja i istraživačkoga rada za Tomu je Matića slavonska književna baština 18. stoljeća.¹ Odnos prema vlastitoj književnoj baštini predstavlja za istraživače jedinstvenu cjelinu odnosa što ga je ovaj književni povjesničar imao i razvijao sukladno vlastitoj književnoj prošlosti »kako one historijske tako i one prosvjetne i literarne provenijencije«².

Povijest književnosti, pa bila u Matića povijest jednoga segmenta – *Prosvjetni i književni rad u Slavoniji prije Preporoda*³ – nosi u sebi dvostruki odnos.

»Ona je s jedne strane uvijek određena nekim povijesnim i, dakako, književnim činjenicama, određena je izvorom podataka [...] koji su manje ili više znanstveno provjereni, a upravo izbor tih provjerljivih činjenica čini onaj kod koji nam omogućuje da razumijemo o čemu se tu zapravo radi, što to zapravo jest i kako se to odnosi prema drugim nizovima činjenica, prema društvenim, znanstvenim, političkim ili „čisto estetskim“ pojavama. S druge strane, međutim, povijest književnosti pretpostavlja i određeni kontinuitet – ili dio – kontinuitet koji je samo slučaj prekinutoga kontinuiteta... Nešto pojednostavljeno rečeno, kod činjenica i kod vrijednosti ne mogu se pri tome o povijesti književnosti sami po sebi uskladiti: među njima uvijek postoji i neka napetost [...]«⁴

Proučavatelj slavonskih kulturnih i književnih, političkih i socijalno-gospodarstvenih prilika u Slavoniji 18. stoljeća imao je na umu sljedeće:

¹ Primjerice – *Djela Matije Antuna Reljkovića*, Priredio za tisak i uvod napisao Tomo Matić, Stari pisci hrvatski, knj. 23, Zagreb, 1916.; *Pjesme Antuna Kantičica, Antuna Ivanošića i Matije Petra Kataničića*, Priredio za tisak i uvod napisao Tomo Matić, Stari pisci hrvatski, knj. 26, Zagreb, 1940.; *Iz stare hrvatske književnosti u Slavoniji prije Preporoda*, Sabrao i uvod napisao Tomo Matić, Tekstovi i pregledi, sv. 4, Hrvatski izdavački bibliografski zavod, Zagreb, 1942.; *Slavonsko selo u djelima hrvatskih pisaca potkraj osamnaestoga vijeka*, Rad JAZU, knj. 11 (324), Zagreb, 1962.

² Tomo Matić, *Prosvjetni i književni rad u Slavoniji prije Preporoda*, Djela Hrvatske akademije, knj. XLI, Zagreb, 1945.

³ Isto, str. 5. – 7.

⁴ Usp. Milivoj Selar, *Prilog raspravi (o osobini povijesti književnosti kao književno-znanstvenoj vrsti)*, Croatica, XXI, sv. 33, Zagreb, 1990., str. 44. – 45.

»Poslije oslobođenja Slavonije od turske političke vlasti započelo je nastojanje, da se narodu, koji je bio i u duševnom i u gospodarskom pogledu jako zaostao, dade knjiga, koja će ga prosvietliti i povesti putem napredka. U prvoj polovici osamnaestoga vieka imalo je to prosvjetno nastojanje izraziti vjerskomoralni karakter, a pisci su bili od reda svećenici i redovnici. Počevši od druge polovice vieka ulaze u hrvatsku književnost u Slavoniji sve više obće prosvjetne ideje onoga doba, a kao pisci se javljaju također svjetovnjaci, osobito koji su u naprednijim zapadnim zemljama imali prilike upoznati, kako je njihov zavičaj zaostao i intelektualno i gospodarski.

U tome prosvjetnom radu – vjerskoga i svjetovnoga karaktera – javlja se u drugoj polovici osamnaestoga vieka, barem kod nekih pisaca, i nastojanje oko umjetničkoga izgrađivanja književnih djela.

Narodna prosvjeta i odgoj bili su sve do Preporoda iztaknuta karakteristična crta hrvatske knjige u Slavoniji, pa iako je ta književnost dala malo djela jače književne vrijednosti, svakako je u nacionalnom i kulturnom životu hrvatskoga naroda izvršila veliku zadaću time, što je Slavoniju, nemilo zapuštenu za turskoga gospodstva, odgojila i pripravila, da se u doba Preporoda pridruži književnom i uobće kulturnom radu u hrvatskoj narodnoj zajednici.«⁵

Potonje je Tomo Matić napisao u Zagrebu, pod nadnevkom »mjeseca srpnja 1944. godine«, upozorivši na radove koji su mu predhodili – kao »rezultat proučavanja rada pojedinih pisaca«⁶.

Tomo je Matić uočio *sile pokretnice* u slavonskoj književnoj baštini 18. stoljeća – životvorne sile koje omogućuju povijesni slijed i narodni opstanak, oblik nacionalne povijesti u duhovnoj strukturi – »prinos za kulturnu poviest onoga doba«⁷ – ali je potonjem dao i duhovnopovijesne označnice zapadnoeuropske kulture u povijesnom slijedu hrvatske književnosti.

Primjerice – za Relkovića će upozoriti:

»Boravak u Njemačkoj učinio je na njega dubok dojam. A drugčije nije moglo ni biti: iz svojega zavičaja, koji je još prije šestdesetak godina bio pod Turčinom i tek se malo po malo počeo pridizati iz teške zapuštenosti i zaostalosti, došao je Relković u Sedmogodišnjem ratu u njemačke zemlje, znatno naprednije u kulturnom i gospodarskom pogledu, gdje se – osobito u Pruskoj za Fridrika II. – svojski nastojalo oko racionalnoga unapređivanja narodnoga gospodarstva. Razlika je bila suviše velika, a da se ne bi duboko dojmila čovjeka bistra oka i razbora, kakav je bio Relković. Boraveći kao zatočeni častnik u Frankfurtu na Odri u kući obrazovana Niemca, koji mu je s pripravnošću otvorio svoju knjižnicu, Relković je, posve u duhu Fridrikova doba, naučio francuzki i stao čitati francuzke knjige. No kako sam opisuje dojam, što je na nj učinila Njemačka, učio je on u prvom redu iz žive knjige kulturnoga života, koji ga je okruživao. Karakteristično je za graničarskoga častnika, da je on dugi Sedmogodišnji rat sa svim rat-

⁵ T. Matić, n. d., str. 5.

⁶ Isto, str. 6. – 7.

⁷ Isto, str. 65.

nim grozotama i nevoljama shvaćao kao školu, dobru školu života u kojoj se moglo mnogo naučiti.«⁸

točno razgraničavajući povijesne činjenice u užem značenju riječi od umjetničkih činjenica:

»Zato je i Relkoviću da se oduži Slavoniji koja ga je rodila i odgojila, iz tuđine joj na dar doveo „Satira“, da pouči seljaka kako će se pridići iz kulturne zaostalosti, u koju je zapao za dugoga turskog gospodstva.«⁹

Istodobno Tomo će Matić dati za Relkovića pored etičke odrednice i estetsku:

»Relković je i po vremenu i po značenju prvak svjetovne prosvjetne književnosti u Slavoniji: prije njega je književnost imala vjerski karakter [...].«¹⁰

Tomo je Matić za povijest književnosti u Slavoniji 18. stoljeća dao – u skladu s izborom podataka – provjerljivih činjenica – označnice: *prosvjetni i književni rad*. Također, glede Relkovića primjereno je zaključio – kako *Satir* pobuđuje pozornost s kritičkim nabojem bilo pozitivnoga bilo negativnoga predznaka.¹¹ Potonja je odrednica na tragu prihvata književnoga djela prema obzoru očekivanja između činjeničnoga stanja¹² i umjetničke vrijednosti djela – između kojih je napetost, neslaganje; recepcija koju je i označio, i pokušao izmiriti u prisposobi kulturnoga kruga slavonske baštine 18. stoljeća sa segmentom južnohrvatske nacionalne književnosti. Prisposobu je podastro u Kanižličevoj *Svetoj Rožaliji* i Katančićevu odnosu ne samo spram Kanižlića nego i Relkovića

»Kanižlić je spjevao Rožaliju u suton baroka, kada su racionalizam i klasicizam osamnaestoga vieka, već i u Slavoniji krčili staze drugčijemu shvaćanju književnosti, pa iako Rožalija upravo zato i nije ostavila dubljih tragova u mlađih književnika pjesnikova užega zavičaja, izuzevši Ivanošića i Katančića, svakako je Kanižlić stvorio njome djelo, s kojim se po umjetničkoj izradi ne mogu takmiti književna djela, što ih je Slavonija dala hrvatskoj književnosti do Preporoda.

M. P. Katančić, koji se među književnicima svojega doba izicao književnom naobrazbom i znanstvenom spremom, mnogo se zanimao za Rožaliju. Već 1798. u djelu *De Istro ejusque adcholis commentatio* (str. 144.) stavio je Kanižlića u isti red s dubrovačkim i dalmatinskim pjesmama: „Quos si non superavit, aemulatus certe est...“, a dva decenija kasnije je u *De poesi illyrica libellus* (rpk. iz g. 1817.) dosudio Kanižličevoj Rožaliji najodlučnije mjesto uobće u starijoj hrvatskoj književnosti i pod sieđu glavu usred intenzivnoga znanstvenoga rada nije žalio truda, da priredi tekst Kanižličeve pjesme i dade čitaocu Rožaliju „emendatam, expunctis typo-

⁸ Isto, str. 68.

⁹ Stari pisci hrvatski, knj. 23, str. 61. – 63.

¹⁰ Isto, str. 76.

¹¹ Isto.

¹² T. Matić, *Slavonsko selo u djelima hrvatskih pisaca potkraj osamnaestoga vijeka*, n. d.

thetarum et scribarum mendis et accentibus, qui prave positi lectorem remorabantur, universis, integram et sibi similem»¹³

i u Relkovićevu odnosu prema narodnoj pjesmi:

»Poznat je Relkovićev odnos prema narodnoj pjesmi i običajima. Već u njegovo doba ukrštavala su se u zapadnoj Europi u tome pogledu dva različita shvaćanja: prosvjetni utilitarizam pitao je prije svega, da li narodna pjesma i običaji dobro ili loše djeluju na intelektualni, moralni i gospodarski razvitak i napredak naroda, ali uzto se u drugoj polovici osamnaestog vieka budio već i tzv. preromantizam, koji se zanimao za narodni život, običaje i pjesme same po sebi bez obzira na njihovu koristnost ili štetnost. Relković je dakako, kao pristaša prosvjetne struje, naprećac osuđivao kao štetne i nevaljale narodne pjesme [...].

[...] Pogotovu je Satir grmio proti prelu, koltu, posielu i divanu, jer je te narodne običaje smatrao leglom nemoralā i bezposličjenja. No to nije smetalo Relkoviću, da iz narodnih pjesama, u kojima njegovi zemljaci „sva svoja junački učinjena čila pivaju i u uspomeni drže“, uzme stih i njime zaodjene svoje prosvjetne ideje, jer se nadao – i u toj se nadi nije prevario – da će ih narod u tome ruhu radije prigrliti.«¹⁴

Želim upozoriti na dva pristupa hrvatskih književnih povjesničara na-
zočnoj problematici koju je uočio Tomo Matić.

U *Hrvatskoj reviji* javit će se Antun Barac s osvrtom u povodu hrestomati-
tije Tome Matića *Iz hrvatske književnosti u Slavoniji*.¹⁵ Upozorivši preko Ma-
tićeva rada na motivacijski i stilski pluralizam u književnosti 18. stoljeća,
gdje dolazi do izražaja staro i novo, učeno i narodno, napredno i konzerva-
tivno, Antun Barac začuđuje paradoksalnom tvrdnjom – u toj književnosti
ne vidi vrijednost, a za Kanižlića i njegove stihove zaključuje:

»Doimaju se kao vješto poslagano umjetno cvijeće namjesto da privlače
toplinom kakvu osjećamo iz svake prave umjetnine.«

Za njega Matićeva knjiga o slavonskim pjesnicima ostaje u označnici
»kulturno-historijskog stajališta, ne tražeći u njoj umjetnost«. Obzor očeki-
vanja za svakoga čitatelja ostaje u »smislu za kulturne i nacionalne napore
vlastitoga naroda u prošlosti«.¹⁶

Antun je Barac u odnosu naprama književnoj baštini 18. stoljeća u Sla-
voniji preko negativnoga predznaka u povijesnom slijedu hrvatske književ-
nosti uspostavio diskontinuitet – prekinuti povijesni slijed – poglavito prema
razdoblju baroka.

Dubravko Jelčić, vrtni poznavatelj i proučavatelj književnosti u Sla-
voniji, u *Povijesti hrvatske književnosti* – poglavito u cjelinama *Stilski plurali-*

¹³ Isto, str. 62. – 63.

¹⁴ Isto, str. 102. – 103.

¹⁵ A. Barac, *Iz hrvatske književnosti u Slavoniji prije Preporoda*, Hrvatska revija, XVI, br. 7, Zagreb, 1943., str. 393.

¹⁶ Isto.

zam XVIII. stoljeća i Hrvatski književni romantizam¹⁷ – kojoj prethodi istraživalački rad u knjizi *Preporod književnosti i književnost preporoda*¹⁸, uspostaviti će povijesni slijed hrvatske književnosti u cjelovitoj slici. Integralnoj *Povijesti hrvatske književnosti* pridodat će duhovnopovijesne odrednice zapadnoeuropske kulture, u ozračju u kojem se odvijao čitav povijesni razvitak hrvatske kulture.

Dubravko će Jelčić poticajno upozoriti:

»Upravo zahvaljujući slavonskim piscima i njihovu jeziku, prijelaz iz XVIII. u XIX. stoljeće, odnosno prijelaz iz prosvjetiteljstva i klasicizma u preporod i romantizam, nije u povijesti hrvatske književnosti bio onako nagao i ne predstavlja ni izdaleka onako oštru prekretnicu, kako se to još nedavno mislilo i naučavalo, dok se zanemarivala „slavonska komponenta“ hrvatske književnosti XVIII. stoljeća i gubio iz vida njezin ulog.«¹⁹

Autor knjige *Preporod književnosti i književnost preporoda* detaljnim će istraživanjem i interpretacijom upozoriti na »bogatstvo i europski koncept našega XVIII. stoljeća u Slavoniji, dosad toliko zanemarenog i podcijenjenoga«²⁰, koji je u nekim segmentima utirao put »hrvatskom književnom romantizmu«²¹.

Tomo je Matić, s jedne strane, dobro znao što znači model *kulturna povijest* – pragmatična potreba odgojne vrijednosti – u književnosti 18. stoljeća u Slavoniji; ali u isto vrijeme u odnosu naprama Kanižliću i Katančiću²², poglavito na one dijelove njihova pjesmotvora koji navješćuju buđenje poezije slobodnih osjetila – dat će bitnu znakovitost zapadnoeuropske umjetnosti nadolazećega stoljeća. Pretražitelj slavonskoga književnoga kruga svjestan je značenja; semantika nazočnoga znakovnoga sustava u didaktičnom nauku ne izražava samo izvanjski oblik nacionalne kulture nego i životvorne sile koje omogućuju povijesni slijed – u književno-estetskoj vrijednosti.

Potonja odrednica zorno je istražena i produbljena u Dubravka Jelčića u označnici cjelovite *Povijesti hrvatske književnosti*, kojoj pridružujem Matka Peića i njegove prethodne znanstvene radove: *Barok i rokoko u djelu Antuna Kanižlića*²³ i *Slavonija – književnost*²⁴ – knjiga u kojoj se nalazi članak *Zaboravljeni Tomo Matić*.

¹⁷ Dubravko Jelčić, *Stilski pluralizam XVIII. stoljeća; Hrvatski književni romantizam*, u knjizi: *Povijest hrvatske književnosti*, Zagreb, 1997., str. 70. – 88. i 89. – 115.

¹⁸ Dubravko Jelčić, *Preporod književnosti i književnost preporoda*, MH, Zagreb, 1993.

¹⁹ Isto, str. 12.

²⁰ Isto.

²¹ Isto, str. 135. – 143.

²² Tomo Matić, *Iz hrvatske književne baštine*, Matica hrvatska, Zagreb – Slavenska Požega, 1970.; isti, Katančićev »*De poesi illyrica libellus ad Ceges aestheticae exactus*«, Rad HAZU, knj. 280, Zagreb, 1945.

²³ Matko Peić, *Barok i rokoko u djelu Antuna Kanižlića*, Rad JAZU, knj. 365 (knj. 15), Zagreb, 1972., str. 5. – 133.

²⁴ Matko Peić, *Slavonija – književnost*, Osijek, 1984.; *Zaboravljeni Tomo Matić*, u knjizi: *Slavonija – književnost*, n. d., str. 188. – 190.; isto u *Glasu Slavonije*, Osijek, 22. veljače 1975.

Vrijedno je pripomenuti: *Vallis aurea*²⁵ – Zlatna požeška dolina – podarila je rođenjem ili obrazovanjem trojicu proučavatelja slavonskoga književnoga kruga 18. stoljeća: *Tomu Matića, Matka Peića i Dubravka Jelčića!*

Tomo je Matić, pišući o Relkoviću i o Katančiću, dao bitne značajke i obilježja nadolazećega hrvatskoga književnoga romantizma – u onoj oznaci koja hrvatsku književnost odčitava u zajedništvu sa zapadnoeuropskom, ali i one značajke koje obilježavaju samosvojnost hrvatske duhovnosti.

Primjerice, čitam u *Prosvjetnom i književnom radu u Slavoniji prije Preporoda*:

»Vidjeli smo, da se Relkovićevo prosvjetno utilitarističko prosuđivanje narodnih običaja još za života njegova sukobilo s Katančićevim shvaćanjem narodnih običaja, osobito kola, kao častne narodne starine, koju valja čuvati kao djedovsku baštinu. Katančićeva obrana kola bila je posljedica njegova historijskoga gledanja na narodni život, a historizam je bio jaka komponenta romantičnog shvaćanja svieta, koje se tada već budilo.«²⁶

Svijest o svojoj samobitnosti, koju određuje *djedovska baština, narodni običaji, proučavanje vlastite nacionalne povijesti* po Matiću je bitna značajka hrvatske književnosti pred nadolazećim stoljećem gdje Hrvatsku i Europu združuje *historizam*.

Tomo je Matić progovorivši o Katančiću, progovorio o njegovu odnosu prema Kanižliću – *o ljupkoj nježnosti u skladu s prirodom; o slatkoći pjevanja i ritmu glazbe...*²⁷ u *Svetoj Rožaliji*²⁸, koja nosi estetiku *ljudskoga srca*. Katančićevo/Kanižličjevo zazivanje zore jest zazivanje novoga doba koje Tomo Matić osvjetljava u prispodobi Relković – Kanižlić – Katančić. Zajedništvo zamišljenoga ustrojstva pronalazi u asocijativnom krugu plesa – kola čiju zoru i novo doba osvjetljava podjednako i vedrina i mitski svijet antike – i u Kanižlića i u Katančića.

Tomo će Matić upozoriti:

»Dakako, i u Katančića prevladavaju pjesme klasicističkoga smjera; njihov sviet pun je klasičnih bogova, muza i nimfa – svoje pjesničke pozdrave prijatelju šalje pjesnik iz Budima u Požegu „*latis callibus*” – franjevac mladomisnik prikazuje „*primum sacrificium Superis*” – a u hrvatskim Razgovorima pastirskim slavonski volari i kozari oko Valpova i pod požeškim Sokolovcem pjevaju o Panu, Dafnisu i o metamorfozi mladića Đurđica, koji se gledajući u bistrom vrelu svoje lice sam u se zaljubio i pretvoren bio u cviet. No uz klasicistički smjer izbija u Katančića snažno također utjecaj narodne pjesme njegova zavičaja: njegove pjesme u kolu su odjek slavonskoga narodnog kola [...].«

²⁵ Dubravko Jelčić, *Vallis aurea*, Zagreb, 1977.

²⁶ T. Matić, *Prosvjetni i književni rad u Slavoniji prije Preporoda*, n. d., str. 103.

²⁷ Usp. Stanislav Marijanović, *Povratak zavičajnicima*, IC Revija, Osijek, 1983., str. 40. – 95.

²⁸ M. Peić, n. d.; Branka Brlečić-Vujić, *Model pučkog smijeha u Kanižličjevoj »Svetoj Rožaliji« i Književnost u Slavoniji u 18. stoljeću*, u knjizi: *Hodočašća izvorima*, Osijek, 1994., str. 11. – 38.

Relkovićevo anatemiziranje veselja, kola, plesa, glazbe, kićenje djevojaka nasuprot je Katančićeva *Fructus auctumnales* (Zagreb, 1791.), u kojem se »pjeva i pleše, a pravo na opstanak imaju i Pan i Nimfe i Vile i Apolo, ali nema pravo da Neuki Satir od kola sudi«²⁹.

Nasuprot Relkovićevo Satiru stoji Katančićev Pan. Askeza nadopunjena uljudbenom i profinjenom Katančićevom ghirlandom:

Igra kolo kod Valpova grada, – Kolo igra!

*Na glavi joj zakvrčeni vlasi,
a kitice narešene iglam,
desno uho nakičeno cvitkom,
a obadva mendušam bisernim*

(Igra kolo)

s tamburom u rukama koja srce topi, tilo prinemaže, u zagrcanoj objijesti scherza Kanižlićeva slavuja iz Svete Rožalije, koja je u suzvučju Katančićeve Ševe, koja koketno

*Hodeć glavu podigne,
skladno sakupi krila,
a očima nanamigna,
kano da bi umila.*

(Ševa)

Kanižlić je u tempu svatovca, zagrcanoj objijesti ritma pučke seljačke pjesme u inačicama poskočice, bećarca i kola, slavonskoga drmeša u ritmičnom nizanju tempa furiosa:

*Nek te smeta buka, praska, vriska, jeka,
škripnja, rika, tuka, lupa, vika, zveka.*

Tonalnost menueta i ronda zamijenjena je u Kanižlića atonalnošću pučkoga smijeha u frivolnoj caklini, u potrazi za vitalnošću pučkih temelja u kojem se europska plesna i glazbena ghirlanda preobražava u akustičnu arabsku rokoko objijesti i samosvojnosti nacionalne kulture. Poput Mozarta i Beaumarchaisova *Figara* koji uzvikuje *Prognajmo žalost!* to čini u travestiranoj frivolnoj slici Fragonardovih *Kupačica* Kanižlićev slavuj:

*U pogledu onog vidi radost niku,
svoju u vodenom ogledalu sliku.
Kao da se neće kupat, vodom brca,
gleda kako teče i s kljunićem štrca.
Od nike dragosti opet zaroniva,
da se u radosti ladnoj naslađiva.*

²⁹ Usp. Matija Petar Katančić, *Satir od kola sudi*, u knjizi: *Fructus auctumnales* (Jesenji plodovi), Zagreb, 1791.

*Okolo se okreće i kano da pliva,
s krilcima trepeće i umorno živa.
Odleti na stranu, pruža se, raskrili,
kljun tare o granu, glavom strese i s krili.
Tribi se i čisti, perje vuče i vadi;
da na red namisti, s kljunom češlja, gladi.
Kao da zafali za vodicu zdravu,
kako zna, nju fali i piva joj slavu.*

On ostaje zrcaliti bistrinu smijeha, pršteći neobuzdano u ritmu rokoko ghirlande. U aksiologiji igre Kanižlićev slavuj sadrži u sebi toliko vitalne snage, raspršujući je oko sebe poput vodoskoka u dekoru travestiranih poseljačenih dvorskih parkova. Za njega nevolje, patnje i lišavanje ne postoje unutar vizije jednog takvog vitalnog izobilja nasuprot baroknoj zbilji. Zagrcana objest scherza prskava od radosti ostaje vibrirajuća prema idealnoj premisi krjeposti didaktične zadaće, dobivajući oznaku u krivulji ronda *vo-dom brca* i *menueta okolo se okreće*.

Ghirlanda radosti/dragosti kupanja slavića poput otvorene lepeze najvešćuje rađanje novog humanizma čiji je tvorac i gospodar igre. Budenje pučke emotivnosti kao bitne znakovitosti zapadnoeuropske umjetnosti u epifanijskoj je slici svjetlosti, koju je čovjek idući kroz život upio svojim zjenama, i u ljudskom joj smislu želi dati sklad putem smijeha.

Matićeva je prispodoba Relković – Katančić:

»Katančić je u duhu preromantičkih strujanja svojega doba volio narodnu pjesmu i običaje, pa je posve prirodno, da se u svojim pogledima na svijet nije mogao složiti s Relkovićem, koji je bez sentimentalne ljubavi za stariju i narodne običaje sve pojave narodnoga života prosuđivao samo po tome, da li su na korist ili na štetu duševnom i gospodarskom napredku slavonskoga sela. I tako je Relković kolo žigosao kao leglo nemorala, a Katančić je – po svojem običaju – pjesmu, u kojoj brani kolo kao prastari narodni običaj, zaodjenu u ruho klasične mitologije: u Fruškoj gori kod starinskoga grada Jaska zaigrale su nimfe da proslave svetkovinu Apolonovu, a „niki mladi Satirić“ stao im se rugati:

... Kakov budalasti tanac? Potražci Turaka!
Tu žena vrime gubi, gubi tu poštenje divojka.

I tada po nalogu Apolonovu muza poviesti Klio ušutka „mladu ludu“ poučivši ga da se u Panoniji igralo kolo u staro zlatno doba trista godina prije nego „Turčina Meka poznađe“, a ako je Satiru doista do morala, neka radije kudi plesove gradske:

Tko b' naše stare pivao, tko b' šumskih pismi Divica,
da b' kola ne bilo? Satiru, tebe Bake derale!
Pojd' odovud! Nisi vridan čuti blage popivke
nit kolo motri oni koje motri svetac Apolo«³⁰

³⁰ T. Matić, n. d., str. 77.

poslužila kao temeljni poticaj autorici naslovljene teme u istraživanju književnosti u Slavoniji u 18. stoljeću³¹, poglavito onaj dio koji je u svezi s modelom slavonskoga kola. Obijesni slavonski bečarac ditiramske zdravice pijane čaše – koju je anatemizirao Relković – čitam (iz prethodnoga Matićeva istraživanja) u stihijskoj rastvorbi bijesnoga Relkovićeve kola vezanoga uz pučku pozadinu.

Teški glasovni instrumentarij vizualnog zvučnog i značenjskoga počela u scherzu je unutarnjeg rasipanja, obijesno se prelijevajući svojom vikom i ciklom, rastvarajući se u ekstazi rokokoovskog kićenoga upitnika i baroknog ruinizma. Osobita semiologija i geologija prostora ravnice i svijeta satkanog od praiskonskih počela prirode vezana uz pučku pozadinu u slici je pijanog bečarca širokog kao obzor i ustašasanog kao zrelo žito, gdje sjetno s Relkovićevo opomenom, kajući se tužno bugari tambura, tražeći u mraku svjetlost Reda. Dionizijeve nagonске i strasne snage didaktičnim smiješkom žele biti ukroćene, otklanjajući se vitalnošću rokokoovske ghirlande u prostoru zemlje koja je u oku, u zvuku, u mirisu, u dodiru, u strasnoj dosanjanosti tvarnosti i tjelesnosti zemlje.

Matićeva sintagma *kulturna povijest* – pragmatična potreba odgojne vrijednosti – u književnosti 18. stoljeća u Slavoniji, upotpunjena pjesmotvorima Kanižlića i Katančića – buđenjem poezije slobodnih osjetila – dobila je svoju uspravnicu u pomirbi između Relkovića i Katančića u Peićevom duhovnom prostoru zavičajnosti zemlje Slavonije – duhovnom krajoliku Domovine:

»Kolo! Ne zaboravi da kolo nisu samo oni koji plešu kolo, nego i oni koji gledaju kolo. Plesači su ti jedna vrsta Slavonaca – ljudi srca, a gledači su druga vrsta Slavonaca – ljudi pameti. Ravničari plesači u Slavoniji više osjećaju, a planinci gledači više misle...«³²

Pomirba koja je svjesna nacionalne hrvatske samobitnosti iskonske pučke podloge – nazočna u svim segmentima u slavonskoj književnoj baštini 18. stoljeća koju je poticajno označio Tomo Matić između *kulturne povijesti* i *umjetničke vrijednosti* – slika je životvorne sile.

³¹ B. Brlečić-Vujić, *Književnost u Slavoniji u 18. stoljeću*, n. d.; usp. Milovan Tatarin, *Tomo Matić i slavonska književna baština 18. stoljeća*, u zborniku: *Književni Osijek. Studije i eseji*, Osijek, 1996., str. 185. – 196.

³² Matko Peić, *Stihije*, u knjizi: *Izabrana djela*, PSHK, Zagreb, 1982., str. 210. – 211.

MATIĆEVA SLIKA SLAVONSKE KNJIŽEVNE BAŠTINE 18. STOLJEĆA IZMEĐU KULTURNE POVJESTI I UMJETNIČKE VRIJEDNOSTI

Sažetak

Autorica slijedi Matićevu sintagmu »kulturna povijest« – pragmatičnu potrebu odgojne vrijednosti – u književnosti 18. stoljeća u Slavoniji, ali istodobno istražuje nazočnu Matićevu prosudbu književnoga djela kao umjetničke vrijednosti – oslobođenog didaktičnog nauka. Semantika nazočnog znakovnog sustava ne izražava samo izvanjski oblik nacionalne kulture i životvorne sile koje omogućuju povijesni slijed nego i Matićev odnos naprama – primjerice – Kanižliću i Katančiću, na one dijelove njihova pjesmotvora koji navješćuju buđenje poezije slobodnih osjetila – bitnu znakovitost zapadnoeuropske umjetnosti nadolazećeg stoljeća.

MATIĆ'S BILD VOM SLAWONISCHEN LITERARISCHEN ERBE DES 18. JAHRHUNDERTS ZWISCHEN KULTURGESCHICHTE UND KÜNSTLERISCHEM WERT

Zusammenfassung

Die Verfasserin verfolgt Matić's Syntagma »Kulturgeschichte« – die pragmatische Notwendigkeit des erzieherischen Wertes – in der Literatur des 18. Jahrhunderts in Slawonien, untersucht aber gleichzeitig auch Matić's Bewertung des literarischen Werkes als von der didaktischen Belehrung befreite künstlerische Leistung. Die Semantik des anwesenden Zeichensystems beinhaltet nicht nur die äussere Form der Nationalkultur und der lebensschaffenden Kraft, die die geschichtliche Abfolge ermöglichen, sondern auch Matić's Stellungnahme zu, beispielsweise, Kanižlić und Katančić bezüglich jener Teile ihrer Dichtung, die das erwachen der Poesie freier Sinne – ein wesentliches Merkmal der westeuropäischen Kunst der nachfolgenden Jahrhunderts – ankündigen.

Življena i pisana povijest osamnaestoljetne Slavonije u Matićevim književnopovijesnim radovima

I.

Početak Matićeva znanstvenoga bavljenja književnošću simbolično je obilježen radom o Matiji Antunu Relkoviću. Bio je to rad *O književnom djelu Matije Antuna Relkovića* koji je kao student objavio u *Vijencu* 1893. godine. Od tada, pa do gotovo posljednjih trenutaka duboke starosti 1968., njegov je sedamdesetpetogodišnji radni vijek ispunjen obiljem književnoznanstvenih radova od kraćih kritičkih ogleda i leksikoloških crtica do opsežnih komparatističkih i sintetičkih kulturnopovijesnih i književnopovijesnih studija, pregleda i hrestomatija, obuhvaćajući raznorodna predmetna područja od leksikologije, povijesti školstva i kazališta, sociologijskih i etnologijskih problema slavonskoga sela do književnoznanstvenih tema iz stranih i domaće književnosti.¹

Posvećujući znatan dio svojega rada filologijskim poslovima u užem smislu, arhivskim istraživanjima, privedivanju kritičkih izdanja², problemima tekstologije i genetičke kritike, među obiljem od preko 150 bibliografskih jedinica ne zatečemo rada koji bi bio posvećen ili bi problematizirao isključivo književnoteorijska ili metodologijska pitanja. Ljubav i skrb za nepročitanu književnu baštinu i želja za njezinom prezentacijom, oživljavanjem i čuvanjem od zaborava, prevagnula je naspram čisto spekulativnoga književnoteorijskog promišljanja ili estetsko-stilske valorizacije. Rukovodeći se ponajviše vrhovnim filologijskim načelom *ad textum*, Matić je neophodnost i nužnost osnovnih filologijskih predradnji, kao temelja znanstvenoga

¹ Usp. bibliografiju radova T. Matića koja obuhvaća razdoblje od 1893. do 1964. i bilježi 141 znanstveni rad: A. Djamić, *Bibliografija radova Tome Matića. O devedesetoj godišnjici života*, Filologija, knj. 5, 1967., str. 193. – 202. Usp. i nekrologe: A. Djamić, *In memoriam. Tomo Matić*, Filologija, knj. 6, 1970., str. 391. – 392.; M. Kuzmanović, *Tomo Matić*, Croatica, I, sv. 1, 1970., str. 434. – 435.

² U okviru edicije *Stari pisci hrvatski*, izdanja JAZU, T. Matić je priredio šest knjiga kritičkog izdanja literarnog opusa sedmorice književnika: knj. 23. – M. A. Relković; knj. 26. – A. Kanižlić, A. Ivanošić i M. P. Katančić; knj. 27. i 28. – A. Kačić Miošić; knj. 30. – F. Grabovac; knj. 32. – P. Zrimjski; knj. 34. – V. Došen, koju je uredio zajedno s A. Djamićem.

proučavanja književnosti, smatrao, osobito kada je riječ o hrvatskoj književnosti, u onome trenutku najvažnijim zadatkom naše književne znanosti.³

Baštineći tradiciju filologijskog smjera znanosti o književnosti i ostajući vjeran adekvatnome mu historijsko-genetičkom modelu književne historiografije, kako ga je još šezdesetih godina devetnaestoga stoljeća inaugurirao njegov učitelj, znameniti filolog, slavist Vatroslav Jagić (1838. – 1923.), Matić je ostao vjeran pozitivističkoj paradigmi znanja, kada su se u Europi, ali i u nas, već odigrali otpori spram pozitivizma počevši od Diltheya (1838. – 1911.) u Njemačkoj, Crocea (1866. – 1952.) u Italiji i eminentno »antipozitivističke pobune« kakvu je razvila dvadesetih godina ovoga stoljeća anglo-američka *nova kritika*. I premda su se u nas javljali – europskim tendencijama sinkroni – otpori spram filologijsko-pozitivističkog modela književne znanosti, počevši od dvadesetih godina u radovima Branka Vodnika, Mihovila Kombola i Josipa Bognera⁴, ili pak u eminentno »antipozitivističkim« na kročeanским pozicijama zasnovanim Halerovim istupima⁵, koji se u konfrontaciji s pozitivizmom Antuna Barca, radikalno priklanjaju estetičkom pristupu literaturi i »unutarnjem pristupu« književne historiografije, kod većine znanstvenika, izuzev Halera, obrat u proučavanju književnosti nije išao za radikalnom negacijom historijsko-filologijskog pristupa kao takvog, nego za izgrađivanjem svijesti o granicama njegova dometa i onemogućavanjem njegove apsolutne supremacije kao samosvrhovitog i sterilnog pukog gomilarja činjenica.

Kada je riječ o književnopovijesnim istraživanjima starije hrvatske književne baštine, neminovnost odmaka od predznanstvenih prikupljačko-inven-

³ Znakovite su Matičeve riječi upućene M. Peiću: »Ja sam vama mladima priredio tekstove naših starih Slavonaca – lingvistički, a vi ćete, vjerujem, to obraditi – estetski, književno.« Usp. M. Peić, *Slavonija – književnost*, Osijek, 1984., str. 189. – 190.

⁴ Usp. primjerice članke: Spiro Asper [M. Kombol], *Faze novije hrvatske književnosti*, Nova literatura, I, br. 7/8, Beograd, 1928./1929., str. 185. – 189.; J. Bogner, *Dobar početak književnih revidiranja*, Riječ, XXV, br. 13, Zagreb, 1929., str. 6. – 9.; B. Vodnik, *Lingvistika i literatura*, Jugoslavenska knjiva, VI, br. 1, Zagreb, 1922., str. 16. – 21. – Zaključak je ipak kako ovi polemički osvrti nisu narušili dominaciju i dugo trajanje filologijskog smjera u hrvatskoj znanosti o književnosti kao i Jagićev historijsko-genetički pristup književnosti, te da je više riječ o isprekidanosti ove u osnovi pozitivističke paradigme znanja. Usp. o tomu na primjeru komparatističkih radova u hrvatskoj književnosti: B. Kogoj-Kapetanić, *Komparatistička istraživanja u hrvatskoj književnosti*, Rad JAZU, knj. 350, Zagreb, 1968., str. 305. – 404. Autorica u zaključku navodi kako »dugo pripremani obrat u proučavanju literature u hrvatskoj znanosti nije išao za tim da historijsko-filološki pristup negira kao takav, nego da se modernizira odnos prema njemu, jer srž svih tadašnjih obnoviteljskih intencija bijaše u tome da se izgradi svijest o granicama njegova dometa i onemogućuje njegove šablonizirane i sterilne upotrebe« (ibid., str. 396.). O Vodnikovom stavu kao antifilologizmu, ali tek u smislu negacije ogoljelog filologizma bez vrijednosne i smislono-misaone orijentacije i ipak načelno pozitivističkoj poziciji usp. opširnije: N. Pogačnik, *U sjeni mrtve paradigme – Branko Vodnik kao književni povjesničar*, Osijek, 1987., str. 65. i dalje.

⁵ Usp. o »antipozitivističkoj pobuni« i protupozitivističkoj poziciji A. Halera, apsolutno suvremenoj spram angloameričke *Nove kritike*, kao i njegovoj polemici s A. Barcem: Z. Fosavac, *Albert Haler*, Zagreb, 1978.

tarskih radova i nužnost njihova profiliranja u inicijalnu znanstvenu poziciju, mogao je uistinu ponuditi tek pozitivizam sa svojim tipičnim modelima kao što su *historizam*, *psihologizam* ili pak *sociologizam*. Pružanje relevantne i znanstveno utemeljene građe, njezino idejno usustavljivanje i artikuliranje po načelu znanstvenosti u kategorijalnom smislu, bilo je moguće tek primarnim popunjavanjem i izgrađivanjem pozitivističkoga modela znanosti, kako bi ovaj uopće mogao biti osporen.

Tihim i skromnim, ali ponad svega ustrajnim znanstvenim radom sa vidnom akribijom, sustavnošću i enciklopedičnošću, jednostavnim i čitljivim, rekli bismo gotovo popularnim znanstvenim stilom, Matić je ostao u okviru Jagićeva projekta književne znanosti, prirodno se naslanjajući na pozitivistički model znanstvenosti u načelnom i praktičnoznanstvenom vidu. Njegov nam se rad ipak ne doimlje anakronizmom nego naprotiv izrazito suvremenim i danas, ne samo dragocjenim i korisnim nego i nadasve aktualnim. Iscrpljenost čisto strukturalističko-semiotičke paradigme znanja, koja unatoč svim svojim provjerljivim rezultatima i egzaktnim postupcima na tragu de Saussureovih lingvističkih zasluga, završava redukcionističkim funkcionalističkim zahtjevima za izolacijom književnog teksta od »izvanjskih« čimbenika i posvemašnjim inzistiranjem na sinkroniji, vraća nas gotovo po iskušanom načelu tzv. »trojnog koraka«, ponovno autorima koji su se iskušali upravo na filologijsko-pozitivističkom modelu s kojim današnji smjerovi istraživanja književnosti ostvaruju tipsku, premda ne i metodologijsku ili teleologijsku srodnost. Mislimo pri tomu na niz inovacijskih zahvata na području književne znanosti, od teorije recepcije nadalje, koji su ukazali na otvorenost pitanja i potrebu radikalne revizije književne historiografije i to iz perspektive recipijenta.⁶ Povijest književnosti pokazala se kao otvoreno pitanje naše znanosti, na koje ona, ma kako ju strukturalizam nastojao marginalizirati, mora odgovoriti. A takav odgovor *eo ipso* isključuje mogućnost isključivo imanentnog, unutaršnjeg ili estetičkog pristupa i uključuje neminovnost uvažavanja i tzv. »izvanjskih čimbenika« kao i uklapanja književnog teksta u povijesnost i vremenitost, što ima za izravnu posljedicu širenje predmetnoga područja književne znanosti, interdisciplinarnost i izučavanje interakcijskih odnosa između književne proizvodnje, raspodjele, recepcije, kao i ukupnog socioekonomskog i kulturalnog sustava na koji se ona oslanja.

Matićevi književnopovijesni radovi problematizirajući u prvome redu referencijalnu dimenziju književnih tekstova i njihov suodnos s izvanjezičnom stvarnošću, a u puno manjoj mjeri njihova formalno-strukturalna ili estetsko-stilska obilježja, oslanjajući se na pozitivizam i to na premisama historizma, na kojima se povijesno i konstituirala književna historiografija kao znanstvena disciplina, književnu pojavnost svake vrste tumače upravo

⁶ Usp. H. Robert Jauss, *Literaturgeschichte als Provokation der Literaturwissenschaft*, 1967., u hrv. prijevodu: *Povijest književnosti kao izazov znanosti o književnosti*, prev. B. Tolić, u knjizi: M. Beker, *Estetika recepcije. Suvremene književne teorije*, Zagreb, 1986., str. 253. – 272.

na ovakav način. Svaki književni tekst Matić uklapa u mrežu ukupnih socio-ekonomskih, kulturalno-ideologijskih i prostorno-vremenskih pretpostavki i na taj način ostvaruje dubinu perspektive: povijesnu, idejnu, psihološku i kulturalnu. Ma kako nam danas izgledala dalekom pozitivistička vjera u smislenost ideje povijesti i mogućnost kauzalnog povezivanja općepovijesnih i književnopovijesnih činjenica, kada se ova potonja kao duhovna činjenica promatra tek kao dio progresivno zamišljenog povijesnog slijeda, skrb za raznorodne tipove konteksta koje iskazuje pozitivizam bliska je suvremenom poimanju intertekstualnosti u najširem smislu.⁷ Linearno-sintetički model književnopovijesne naracije pozitivističkoga tipa, kakav je upravo Matićev književnopovijesni diskurs, danas bi možda bio zamijenjen montažnom slobodom višega reda, ali bi im problematiziranje suodnosa književne i izvanknjiževne zbilje, pisma i življenja, unutarnjeg i izvanjskog, kao i kompleksnost i raznolikost njihovih prijelaza i interferencija, ostalo zajedničkim, gotovo uporišnim mjestom.

Ostvarujući dakle bliskost sa suvremenim (poststrukturalističkim) paradigmama znanja, ponajviše u pristupu književnosti, premda ne i u metodologiji i ciljevima, Matićevi književnopovijesni radovi danas su aktualni i onda kada je riječ o užem predmetnome području. Suvremena svijest o *protejskoj* naravi književnosti i naša nemoć da odgovorimo na pitanje koje sve tekstove treba supsumirati pod pojam književnosti, što književnost na posljetku jest, a što nije, neprestano nas dovodi do potrebe relativiziranja aktualnih kriterija naše estetske prosudbe i širenja pojmovnog opsega književnosti, koji se na taj način ponovno približuje filologijskom poimanju književnosti u najširem smislu.⁸ U tome smislu filologija – kao znanstvena disciplina od helenizma do devetnaestoljetne »enciklopedije klasične filologije« – jednako kao i suvremena znanost o književnosti, ne poznaje čvrste granice kojima bi oštro odijelila svoje predmetno područje, kao što je to primjerice u novijoj povijesti učinila kročeanska estetika. Otvarajući pristup svojemu predmetnome području svim pisanim dokumentima, poimajući književnost kao ukupnost pisanih, kulturnih i jezičnih spomenika određenoga naroda, upravo onako kako je Matić učinio u svojemu književnopovijesnom pre-

⁷ U svojoj najširoj i najradikalnijoj verziji (Barthes, Kristeva) *intertekstualnost* označuje odnose između bilo kojeg teksta (u širokom smislu označavanja) i cjelokupnosti znanja, potencijalno neograničene mreže kodova i prakse označavanja koje mu dopuštaju da ima značenja. O pojmu intertekstualnosti usp. M. Beker, *Ufjecaj i intertekstualnost*, u knjizi: *Uvod u komparativnu književnost*, Zagreb, 1995., str. 47. – 60. Usp. i definiciju intertekstualnosti J. Cullera: »Intertekstualnost je na taj način manje naziv za odnos djela prema određenim ranijim tekstovima a više (je to) određenje njegova udjela u diskurzivnom prostoru (određene kulture.« (Ibid., str. 55.)

⁸ Filologiju je moguće najšire definirati kao proučavanje pisanih dokumenata nekog jezika i njegove književnosti. Ti dokumenti mogu biti knjige, rječnici, povijesni i pravni spisi, kodeksi, rukopisi najrazličitijih vrsta, natpisi uklesani u kamen, metal, glinu, numizmatički uzorci i podatci na njima, itd. Usp. A. Stamač, *Smjerovi istraživanja u književnosti*, u knjizi: *Uvod u književnost : teorija, metodologija*, Zagreb, 1986., str. 559.

gleđu dopreporodne književnosti u Slavoniji, tradicionalna filologija skuplja, usustavljuje, čuva i objašnjava svu relevantnu građu ne rukovodeći se apriornim estetskoaksiološkim odrednicama i nastoji zadržati nepristrastan objektivistički ideal znanstvenosti. Podredivši ovome idealu svu svoju radnu energiju, i u kategorijalnom smislu ga nikad ne iznevjerivši, Matić ga je izložio provjeri na onome području svojega istraživanja spram kojega ipak nije mogao zatomiti duboko emotivan odnos. Bio je to korpus zavičajne književnosti i ono, za Slavoniju gotovo sudbenosno, *rodno mjesto*: osamnaesto stoljeće, kojemu je posvetio znatan prostor u kvantitativnome i kvalitativnome smislu: od filoloških predradnji u užem smislu, do opširnih povijesosintetičkih studija, pregleda i hrestomatija u kojima je nastupila sinteza najvišeg stupnja: objektivnoznanstvenih ideala i osobne participacije u predmetu: *slavonstvo*, vanjskoga i unutarnjega pristupa građi, povijesti i književnosti.⁹

II.

Prve obavijesti o književnim radnicima u Slavoniji nalazimo u bio-bibliografskim bilješkama njihovih suvremenika slavonskih franjevacalatinista: E. Pavića, G. Čevapovića, J. Jakošića¹⁰, istovremeno kada na sjeveru

⁹ Usp. primjerice samo Matičeve radove posvećene M. A. Relkoviću, od prvog rada – *O književnom radu Matije A. Relkovića*, Vijenac, XXV, Zagreb, 1893., str. 643. – 646., 660. – 663., 694. – 695. i 707. – 710. – do radova objavljenih u Jagičevu *Archivu für slavische Philologie: Neue Beiträge über M. A. Relković*, Archiv f. slav. Philologie, Bd. 32, Berlin, 1911., str. 159. – 170.; *Relković' »Satir« in Ragusa*, Archiv f. slav. Philologie, Bd. 35, Berlin, 1914., str. 437. – 443.; *Zur Enttöschungsgeschichte von Relković' »Satir«*, Archiv f. slav. Philologie, Bd. 36, Berlin, 1916., str. 476. – 482.; *V. Došen, insbesondere seine Jeka und der Streit um Relković' Satir*, Archiv f. slav. Philologie, Bd. 37, Berlin, 1920., str. 55. – 81.; kao i: *Relkovićev prijevod Pilpujevih basana*, Rad JAZU, knj. 220, Zagreb, 1919., str. 156. – 169.; *Relković ili Reljković?*, Građa za povijest književnosti hrvatske, knj. 28, Zagreb, 1962., str. 325. – 331.; na posljertku i njegovu kritičko izdanje Relkovićevih djela: *Djela Matije Antuna Relkovića*, Stari pisci hrvatski, knj. 23, JAZU, Zagreb, 1916. Usp. i njegovu antologiju: *Iz hrvatske književnosti u Slavoniji prije Preporoda*, Zagreb, 1942.; cjelovit književnopovijesni prikaz: *Prosvjetni i književni rad u Slavoniji prije Preporoda*, Djela HAZU, knj. 41, Zagreb, 1945.; kao i opširnu književnopovijesnu i kulturalnopovijesnu studiju: *Slavonsko selo u djelima hrvatskih pisaca potkraj osamnaestog vijeka*, Rad JAZU, knj. 324, Zagreb, 1962., str. 5. – 61.; također: Tomo Matić, *Studije i sjećanja*, prir. i predgovor napisao J. Bratulić, u knjizi: Milan Rešetar – Tomo Matić – Franjo Fancev – Josip Badalić – Slavko Ježić – Jakša Ravlić, *Izabrana djela*, Pet stoljeća hrvatske književnosti, knj. 121/I, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1983., str. 69. – 135.

¹⁰ Pavićev *Ramus viridantis olivae*, Horanyijevu *Hungarorum et provincialium i Novu memoriam*, Čevapovićev *Synoptico-memorialis catalogus i Recensio*, kao i Jakošićev spis *Scriptores Interamniae* Matić navodi u predgovoru knjizi *Prosvjetni i književni rad u Slavoniji prije Preporoda* (1945.) i njihovim se radovima služi, što je vidljivo kako u njegovim komentarima, tako i u biografsko-bibliografskim bilješkama na kraju knjige. Usp. i J. Jakošić, *Scriptores Interamniae vel Pannoniae Saviae nunc Slavoniae dictae anno 1795 conscripti (cum continuatione anni 1830)*, izdao M. Šrpepl, Građa za povijest književnosti hrvatske, knj. 2, Zagreb, 1899., str. 116. – 153., također i prijevod S. Sržana, *Slavonski pisci (1795 – 1830)*, Revija, XXVIII, br. 1, Osijek, 1988., str. 59. i d.

Hrvatske nastaje rani književnohistoriografski rad te vrste: Krčelićeva knjižica *Pregled pisaca iz kraljevine Slavonije od 14. do zaključno 17. stoljeća* (1774.), kratki povijesni pregled latinskih i »slovinskih« pisaca u sjevernoj Hrvatskoj od A. Gazottija do Pavla Rittera Vitezovića. Krajem 19. stoljeća u nekoliko izvješća osječke realke počevši od školske godine 1883./4. gimnazijski profesor J. Forko objavljuje svoje *Crtice iz slavonske književnosti 18. stoljeća*¹¹, koristeći se pritom i fondom privatnih knjižnica i franjevačkih samostana, ali se zadržava tek na biografsko-bibliografskoj obradi i opširnim sadržajnim parafrazama, bez širega kontekstualiziranja i sređivanja obilne građe.

Prijelomni trenutak u pristupu slavonskoj književnosti označuje Vodnikova književnopovijesna studija *Slavonska književnost u XVIII. vijeku* (Zagreb, 1907.), kojom je zapravo i okončana predznanstvena etapa u izučavanju slavonske književnosti. Četiri desetljeća poslije nastaje Matićev književnopovijesni pregled slavonske dopreporodne književnosti *Prosvjetni i književni rad u Slavoniji prije Preporoda* (Zagreb, 1945.), s ciljem sabiranja i prosudbe dosadašnjeg rada:

»[...] ne samo da vidimo, što smo do sada uradili, nego još više da utvrdimo, gdje nam je znanje slabo i nepouzđano i gdje treba da se mlade generacije prihvate posla.«

(Matić, 1945., nepag.)

Premda se u radu koristi rezultatima Vodnikove studije, što je eksplicitno vidljivo u njegovim kritičkim bilješkama, Matićev se pregled, po izuzetnoj akribičnosti, pozitivističko-filologijskom pristupu i skrbi za sve relevantne književne i kulturne djelatnike, kao i različite tipove diskursa od pragmatičko-utilitarnih do eminentno književnih, u osnovi nastavlja više na ove rane osamnaestoljetne i devetnaestoljetne bio-bibliografske radove negoli što u pogledu pristupa i dispozicije građe nasljeđuje Vodnikov obrazac.

Obogativši predznanstvene radove svojih prethodnika novim, često i vlastitim arhivskim istraživanjima, osobenim smislom za sustavnost i sintezu, uklapajući književni život Slavonije u ukupni povijesni i sociodruštveni intertekst aktualnoga joj razdoblja, dovodeći ih međusobno u kauzalno-posljedične i funkcionalne relacije, i imajući neprestano u vidu specifičnosti njezina evolucijskoga tijeka i njezinu funkcionalnu opterećenost mnoštvom pragmatičko-društvenih funkcija, Matić je ostvario sve do danas najpotpuniji književnopovijesni pregled slavonske osamnaestoljetne književnosti.

Ne samo u slavonskim književnim povjesnicama nego i u nacionalnoj književnoj historiografiji uopće, uobičajilo se na slavonsku osamnaestoljetnu književnost gledati kao na neki zasebni *corpus separatum* na tlu hrvatske književnosti.¹² Unatoč često isticanoj činjenici kako je jedna od najznačajni-

¹¹ Usp. pretisak Forkovih izvještaja iz školske godine 1885./6. u knjizi: J. Forko, *Crtice iz slavonske književnosti 18. stoljeća*, Viukovci, 1994.

¹² Usp. primjerice: B. Vodnik, *Književni rad u Slavoniji*, u knjizi: *Povijest hrvatske književnosti. Knjiga 1. Od humanizma do potkraj XVIII. stoljeća*, Zagreb, 1913., str. 342. i d.; S. Ježić, *Prosvjećivanje oslobođene Slavonije*, u knjizi: *Hrvatska književnost od početka do danas*.

jih novina na području nacionalne književnosti osamnaestoga stoljeća priključivanje novooslobođene slavonske pokrajine i njezine književnosti matici hrvatske književnosti, njezin se književni rad od kraja XVII. stoljeća pa do tridesetih godina XIX. stoljeća, pokazuje do te mjere specifičnim da se promatra kao samostalna književnost, premda se ponajčešće svodi na nekolicinu autora i nekoliko stilskih usmjerenja. Međutim, tek nam Matićev književnopolitjski pregled dopreporodne slavonske književnosti opsegom izabranog korpusa, sustavnošću u prezentaciji njihovih sinkronijskih i dijakronijskih relacija, pozitivističkim uvidom u njezin posve osobeni tip razvitka, generički repertoar i status, pruža znanstveno utemeljene pretpostavke da književnost u Slavoniji kao korpus književnih tekstova imenujemo upravo *slavonskom književnošću* s punim povijesnim i književnopolitjskim legitimitetom.

Pojmovi *Slavonija* i *slavonska književnost* postaju kompatibilni i ekvipolentni: njihov je sadržaj različit jer se odnosi na različite modalitete zbilje: u jednom slučaju na konkretnu povijesno-zemljovidnu realnost osamnaestoljetne Slavonije kao pokrajine, u drugom na realnost pisanih dokumenata, ali im je opseg identičan. Slavonska je književnost korpus književnih tekstova nastankom vezan uz prostor nekadašnje Savske Panonije, međurječja, *Interamnija*, čije su zemljovidne granice definirane rijekama: Ilovom, Dunavom, Dravom i Savom, a koji se tek sada naziva Slavonijom: »nunc slavoniae dictae« kako nas izvješćuje Jakošić i ponavlja Relkovićev *Satir* u svojoj uvodnoj apostrofi Slavoniji. Tek po oslobođenju od turske vlasti ime Slavonija postaje toponim za pokrajinu, koja je zapravo po svom teritorijalnom opsegu samo dio, upravo *turski dio* velike srednjovjekovne Slavonije.¹³ Slavonija kao pokrajina započinje živjeti istodobno s njezinom novovjekom književnošću: povijest književnosti u Slavoniji započinje novovjekom političkom poviješću Slavonije kao pokrajine vraćene u sastav habsburške države. Stoga donju granicu slavonske književnosti: *terminus ante quem non*, Matić određuje datumom iz političke povijesti: oslobođenjem Slavonije od turske vlasti, mirom u Karlovcima 1699., dok se njezina gornja granica, ne toliko čvrsta, proteže do tridesetih godina 19. stoljeća, s kojima je nastupila konačna integracija hrvatskoga književnoga i kulturnoga prostora. O slavonskoj se dakle književnosti, kao zasebnom pokrajinskom odvjetku nacionalne književnosti, može govoriti u povijesnokronologijskom slijedu od trenutka oslobođenja od turske vlasti pa do preporoda kada ona prestaje živjeti kao zasebna književna tradicija i postaje prirodno ukorporirana u nacionalnu književnost u modernom smislu riječi. Stoga ju treba lučiti od devetnaestoljetnih i ovostoljetnih pojava svjesnoga regionalizma i promatrati kao cje-

1100 – 1945., Zagreb, 1944., str. 174. i d.; R. Bogišić, *Književnost u Slavoniji nakon oslobođenja od Turaka*, u knjizi: M. Franičević – F. Švelec – R. Bogišić, *Povijest hrvatske književnosti*, knj. 3, Zagreb, 1974., str. 337. i d. Izuzetak je Kombolova *Povijest hrvatske književnosti do Preporoda* (Zagreb, 1945.; 21961.) u kojoj nije izdvojen posebice korpus slavonske književnosti nego se drži načelne razdiobe po stoljećima i najznačajnijim autorima.

¹³ O granicama srednjovjekovne Slavonije usp. J. Bösendorfer, *Crte iz slavonske povijesti*, Osijek, 1910., str. 62. i d.

loviti književno-kulturalni fenomen hrvatske književnosti¹⁴ s prepoznatljivim prostorno-vremenskim koordinatama i determiniran u prvome redu povijesnim i socioekonomskim čimbenicima.

Slavonski su pak pisci autori koji su ili podrijetlom Slavonci, ili su uz Slavoniju vezani životnim djelovanjem, ali i oni autori »koji se nisu upravo ni rodili u Slavoniji niti u njoj radili a ipak se njihov književni rad ne može izkinuti iz slavonske knjige, da se ne ozlijedi cjelina« (Matić, 1954., str. 6.). Tako su hrvatski franjevci rodом iz Ugarske Stjepan Vilov i Emerik Pavić slavonski pisci, kao što su to i Dalmatinci Vid Došen i Josip Milunović, Slunjanin Š. Štefanec, dok Ličanin J. Krmpotić, koji se po svojem književnome radu u većini novijih književnopovijesnih radova ubraja u slavonske pisce, u Matićev pregled nije uvršten.¹⁵

Ovakav Matićev izbor slavonskih autora svjedoči o njegovu organskome poimanju slavonske književnosti. Slavonska je književnost jedinstven, cjelovit i nedjeljiv korpus unutar hrvatske nacionalne književnosti, kojemu »izvanjski« biografski čimbenici, iako relevantni, nisu presudni e da bi se na njima mogla dosljedno i znanstveno utemeljeno izgraditi književnopovijesna sinteza. S druge pak strane, kod Matića presudnu ulogu pri izboru književnih tekstova nemaju ni estetski kriteriji. Sastavljajući izbor iz spisa hrvatskih pisaca iz Slavonije on u predgovoru izrijekom veli kako nije mogao »uzeti u obzir u prvome redu, a još manje kao jedini kriterij, umjetničku vrijednost djela«, nego je nastojao iz starih slavonskih pisaca »pribrati ono što je karakteristično za njihove poglede na svijet i život« (Matić, 1942., nepag.).

Istovjetni kriteriji izbora uvjetovali su i naslovnu sintagmu Matićeva književnopovijesnoga pregleda: *Prosvjetni i književni rad u Slavoniji prije Preporoda*. Odlučni kriterij u izboru tekstova nije dakle umjetnička vrijednost, ne stoga što takvih tekstova nije bilo, niti stoga što ju književni povjesnik ne bi mogao prepoznati, nego zato što bi takav kriterij bio posve neprimjeren naravi, statusu i funkciji ove književnosti.

»Hrvatska književnost u Slavoniji bila je u osamnaestom vijeku u prvome redu namijenjena odgoju i prosvjeti naroda, isprva na čisto vjerskoj osnovi, a u drugoj polovici vijeka usto također u duhu općih prosvjetnih ideja onoga doba, tako da se samo u nekih pisaca vidi i nastojanje oko umjetničkoga izgrađivanja književnih djela.«

(Matić, 1942., nepag.)

¹⁴ Matić naime inzistira na cjelovitosti hrvatske nacionalne književnosti što je vidljivo već iz njegovih naslovnih sintagmi: *Iz hrvatske književnosti u Slavoniji prije Preporoda*, 1942.; *Hrvatski književnici mletačke Dalmacije i život njihova doba*, RAD JAZU, knj. 231, Zagreb, 1925., str. 191. – 283.; *Slavonsko selo u djelima hrvatskih pisaca poskraj osamnaestoga vijeka*, 1961.

¹⁵ J. Krmpotića u slavonske pisce ubrajaju primjerice J. Forko, 1884., str. 75. i d., I. Kovačević, *Neki prigodni pjesnici hrvatski iz Slavonije pod konac 18. vijeka i na početku 19.*, Nastavni vjesnik, XXIII, Zagreb, 1915., str. 370., kao i novija hrvatska historiografija, dok ga Jakošić, Bösendorfer, M. Pavić, *Književna slika Slavonije u 18. vijeku* (Glasnik biskupija bosanske i srijemske, XVII, 1889., str. 125. i d.) kao i Matić ne drže Slavoncem.

Stoga se autor odlučuje za skromniji filologijsko-pozitivistički pristup građi koji, kauzalno povezujući izvanjske povijesne i socioekonomske čimbenike s književnopovijesno relevantnim činjenicama, ima za cilj predočiti ne samo umjetnički uspjele tekstove, premda književnu i umjetničku vrijednost dakako ne smije ispustiti iz vida, nego upravo one tekstove u kojima se zrcali »duševni život naroda« – kako bi rekao Jagić, ili njihov »pogled na svijet i život« – kako bi rekao Matić. Matićeva načela izbora relevantnih književnih tekstova apsolutno korespondiraju s funkcijom koju je onodobna slavonska književnost imala: nastojanje oko narodnoga odgoja i prosvjete.

Ostvareno načelo koherencije između vlastite metode istraživanja i predmetnoga područja na koje je upravo takav model primjenjiv, kao najveća vrijednost Matićevih književnopovijesnih radova, ima za posljedicu stvaranje relativno opsežnog korpusa znanstveno relevantnih tekstova koji su, premda još ne mogu obrazovati književni sustav u užem smislu, međusobno ulančani do te mjere da je moguće govoriti o zasebnoj i cjelovitoj, premda specifičnoj i još uvijek estetski neemancipiranoj književnosti. I dok bi drukčiji, primjerice kroćeansko-estetički, pristup doveo do sužavanja opsega književno relevantnih tekstova i njihova svođenja na nekolicinu književno relevantnih autora – bili bi to vjerojatno tek Kanizlić, Katančić i Ivanošić – i stilskih usmjerenja – barok, neoklasicizam, elementi predromantizma – Matić nam je filologijsko-pozitivističkim pristupom pružio obimnu građu, znanstveno usustavljenu i obrađenu čija je cjelovitost sačuvana svojevrsnim odricanjem od vrhovnoga estetičkoga suda, koji bi i sam povijesno uvjetovan i promjenjiv, prepustimo li mu konačnu riječ, slavonskoj osamnaestoljetnoj književnosti nanio više štete negoli koristi.¹⁶

U književnopovijesnom pregledu slavonske dopreporodne književnosti Matićev je pristup građi filologijski u najširem smislu riječi što podrazumijeva prikupljanje i usustavljanje svih dostupnih pisanih dokumenata na hrvatskome i latinskome jeziku latiničkom, ćiriličkom i glagoljskom grafijom: od vjersko-utilitarne literature: lekcionara, katekizama, molitvenika, hagiografija, homilija i crkvenih pjesama, do eminentno književnih tekstova: stihovanih, proznih i dramskih, od pojedinih žanrova znanstvene proze: astronomijskih, zemljovidnih i historiografskih tekstova i biobibliografskih kataloga, znanstveno-teoloških djela i radova s područja jezikoslovlja: prijevođa, rječnika i gramatika, pravopisnih priručnika, do pučkih knjižica o gospodarstvu, čuvanju zdravlja i kratkih uputa za čitanje. On bilježi tiskana izdanja i rukopise, knjige, pjesmarice, brošure, pamflete i sitne priručnike s dva lista džepnoga formata kakve su bile *abecevice*. Osnovni kriterij koji odlučuje o njihovoj pripadnosti korpusu slavonske književnosti jest činjenica

¹⁶ Istovjetni stav kako estetske vrednote ne smiju utjecati na opseg književnopovijesnog (komparatističkog) istraživanja Matić je obzario u svojem ranom komparatističkom radu. Molićev »L. Avare« i njegovi prethodnici, Nastavni vjesnik, VI, Zagreb, 1898., str. 150. – 158., 228. – 239. i 336. – 345.

da su ili nastankom vezani uz Slavoniju ili su pak Slavoniji namijenjeni, kao što su to bili prvi katekizmi: latinički i ćirilički što su ih isusovci izdali za Slavoniju 1696. u Trnavi, od kada i započinje povijest nove slavonske latiničke književnosti.

Izabrani korpus on usustavljuje na taj način što supsumira pojedine tekstove pod klasu istovrsnih primjera. Pri tomu mu načela klasifikacije nisu isključivo literarne kategorije što je korespondentno naravi i funkciji onodobne slavonske književnosti, koja nije uspjela ostvariti jedinstveni književni razvitak, pa onda ni zaokruženi književni žanrovski sustav, tako i činjenici što je u tekstovima slavonske osamnaestoljetne književnosti teško uočiti homogene stilske formacije. Tako Matić književne opuse pojedinih autora ne prezentira monografskim nizanjem pojedinih djela, niti pripadnošću pojedinim stilskim formacijama, nego ih raspoređuje u nadređene klase istovrsnih primjera s kojima su međusobno povezani većinom zajedničkih obilježja, ponajčešće je to pripadnost istom tematskom krugu.¹⁷

U prvoj grupi tekstova nalazimo tekstove posve heterogenih stilskih i književno-estetskih obilježja: od pučkoutilitarne književnosti do proznih teoloških djela, Katančićeva prijevoda Biblije, glagoljskih knjiga, pa sve do autorskih tekstova izrazite estetske kvalitete kakvi su Kanižlićeva *Sveta Rožalija* (Beč, 1780.) i Ivanošićev *Svemogući neba i zemlje Stvoritelj* (Zagreb, 1788.). Njihova se supripadnost istoj klasi osniva samo po pripadnosti istom tematskom krugu: nabožnoj tematici, dok su po eminentno književnim kategorijama posve divergentni. Najviše ocjene Matić je udijelio Kanižlićevoj *Rožaliji* uvrstivši ju pak u podklasu nabožne literature: svetačkih legendi u stihovima u koju ubraja i tekstove A. Bačića, A. J. Knezovića i A. Turkovića. Od tih pisaca Kanižlić se po Matićevu sudu u »Svetoj Rožaliji daleko odvojio nastojanjem, da vjerski predmet umjetnički obradi«, kao i osobenim »baroknim shvaćanjem i prikazivanjem duhovne ljubavi«, što je Matić uočio već u njegovim pjesmama iz molitvenika. Elemente »barokne kićenosti« zamjećuje i u Ivanošićevim stihovima *Svemogućem neba i zemlje Stvoritelju* uspoređujući ga s Kanižlićem, dok Došenovu *Aždaju sedmoglavu* (Zagreb, 1768.) omjerava s Relkovićevim *Satirom* (Dresden, 1762.), ali ne po estetsko-stilskim kvalitetama samih tekstova već po stupnju njihove vjerodostojnosti naspram zbilje.

¹⁷ Tako je Matić primjerice Ivanošićeve pjesničke tekstove razdijelio u nekoliko skupina: njegov pjesnički tekst *Svemogući neba i zemlje stvoritelj* (Zagreb, 1788.) u kojemu zamjećuje elemente »barokne kićenosti«, pribrojio je nabožnoj literaturi kojoj posvećuje treće poglavlje, čok će u petom poglavlju u kojem obraduje djela svjetovne tematike njegove pjesme razdijeliti u nekoliko podskupina: *Pjesmu od junačstva viteza Peharnika, regementa ogulinskoga obrstara* (Zagreb, s. a.) i *Pismu od uzetja Turske Gradiške ili Berbira grada* (Zagreb, s. a.) pribrojiti će ratničkim pjesmama među kojima, konstatira Matić, upravo ove Ivanošićeve, jedine imaju književne vrijednosti, *Opivanje sličnorično groba J. A. Colnića* (Zagreb, 1786.) Matić je uvrstio u prigodnice otkrivši i ovdje elemente baroka, a po svjetovnoj tematici i *Sličnorični nadpis groba Zvekanovoga*, kao jedini do sada poznati spomenik slavonskoga humora prije preporoda, pripada ovoj skupini.

U Vodnikovoj su studiji *Slavonska književnost XVIII. stoljeća*, čija se dispozicija dijelom temelji na književnim kategorijama, točnije stilskim kvalifikativima kao načelima periodizacije, Kanižlić i Ivanošić predstavljani u zasebnom poglavlju s naslovom *Poezija baroknoga stila*¹⁸, dok su Došenova *Aždaja* kao i cijeli kompleks nabožno-utilitarne literature, kako ne-udovoljavaju estetsko-stilskim kriterijima, izostavljeni. Osim barokne struje Vodnik konstatira i *pseudoklasicističku* s Katančićem kao predstavnikom, dok Matić stilske kvalifikative klasicizma zamjećuje i kod Franje Sebastijanovića i uopće u prigodnicama gdje se klasicističke reminiscencije isprepliću s predromantičkim shvaćanjima narodnoga života. Ovaj kompleks prigodnica, među kojima se po stilskim elementima izdvaja barokistička Ivanošićeva prigodnica *Opivanje sličnorično groba J. A. Čolnća* (Zagreb, 1786.), a po klasicizmu Katančićevi i Sebastijanovićeви stihovi, Matić je pridružio kompleksu *ratničkih pjesama* koje je Vodnik obradio u poglavlju *Nastavljajući Kačićevi*.¹⁹ Iz kompleksa ratničkih pjesama, po stilski prepoznatljivim elementima, Matić izdvaja Ivanošićeve stihove u kojima je za razliku od drugih, uz duh narodne pjesme i elemente »barokne kićenosti«, bilo i »pjesničkoga dara«. Kako je vidljivo iz izloženog, Matić i u ovoj grupi tekstova stilsku i estetsko-aksiologijsku neuravnoteženost prigodnica i ratničkih pjesama poravnava tematskom pripadnošću svjetovnoj, suvremenoj tematici. Različiti tipovi diskurza supsumiraju se u prvome redu svojim sadržajnim planom u istu klasu; u prvoj grupi tekstova to je nabožna, a u potonjoj svjetovna tematika.

Nešto koherentnijih obilježja jest skupina tekstova iz četvrtoga poglavlja gdje Matić cjelovito predstavlja pučko-prosvjetiteljsku struju: od pojave Relkovićeve *Satira* 1762. i njegovih prijevoda Ezopovih, Fedrovih i Pilpajevih basana do Filipovićevoг *Razgovora priprostoga* iz 1822. i njegovih pedagoško-prosvjetnih nastojanja koji tridesetih godina XIX. stoljeća, uoči preporoda, predstavljaju »zadnji izdanak pučke prosvjetne knjige.« Vodnik će u svojoj studiji ovoj struji, izbjegavajući joj pridodati književnoznanstvenu nominaciju i naslovivši je *Prosvjećivanje i jozefinizam*, rukovodeći se i u ovom slučaju aksiologijskim odrednicama, znatno suziti prostor, svodeći je na tek tri autora: Relkovića, Blagojevića i Krmpotića.²⁰

U šesto poglavlje Matić je uvrstio dramske književne vrste, u sedmo osobeni tip pragmatičko-utilitarne literature: pučke knjižice o gospodarstvu,

¹⁸ B. Drechsler [Vodnik], *Slavonska književnost u XVIII. vijeku*, Zagreb, 1907., str. 9. – 26.

¹⁹ Usp. Vodnik, 1907., str. 68. – 91. O pjesnicima koji su opjevali austrijsko-rusko-turski rat usp. i N. Andrić, *Iz ratničke književnosti hrvatske, literarna slika XVIII. vijeka*, Zagreb, 1902.

²⁰ Usp. Vodnik, 1907., str. 27. – 52. U zaključku ove studije zanimljiva je Vodnikova afirmativna ocjena idejno-kulturalnog značaja prosvjetiteljske struje kao »životne klice« slavonske osamnaestoljetne književnosti, koja proturječi s njezinim estetsko-stilskim kvalitetima. Iz verificiranja ove struje kao zakonodavne u idejnom i periodizacijskom smislu, proizlazi i Vodnikova ocjena cjelokupnoga značaja slavonske književnosti koja »nije bila zamišljena za budućnost, već u prvom redu za svoje doba«.

kakav je primjerice *Kućnik* Iosipa Stjepana Relkovića i upute za čuvanje zdravlja, u osmo različite žanrove znanstvene proze: od prijevoda djela o Petru Velikome i Napoleonu do astronomijskih, teoloških i povijesnih djela posvećujući najviše prostora »učenom« Katančiću i na poslijetku, deveto je poglavlje popunio radovima s područja jezikoslovlja, opremivši na kraju, ovaj svoj iscrpni književnopovijesni pregled, imenskim kazalom i preglednim bio-bibliografskim katalogom svih spomenutih autora.

Ovakav izbor tekstova kao i dispozicija građe u izravnoj su vezi kako s Matićevim znanstvenim spoznajama o naravi i funkciji slavonske osamnaestoljetne književnosti, njezinoj presudnoj limitiranosti povijesnim i socioekonomskim čimbenicima, tako i s njegovim shvaćanjem prirode književnosti općenito. Ukupni povijesni i socioekonomski kontekst aktualnoga razdoblja nužan je oslon spram kojega svaki tekst, kao i klasa srodnih mu tekstova, stoji u determinirajućem i interferirajućem odnosu. Stoga Matić u uvodnim poglavljima svojega književnopovijesnoga pregleda dopreporodne slavonske književnosti dijakronijskim slijedom iznosi važne događaje iz političko-državne povijesti, dok se u preostalim sedam poglavlja koncentrira na prosvjetni i književni rad. Kako bi pružio kauzalno objašnjenje duge prevlasti vjersko-utilitarne literature u Slavoniji onoga vremena, on smatra nužnim dati sažet uvid u odvijanje vjerskoga života Slavonije pod Turcima, iz čega se u novooslobođenoj Slavoniji i javila potreba za podukom u najelementarnijim vjerskim pitanjima. Književnost je uvijek odgovor na potrebe trenutka i ne nastaje proizvoljno kao posljedica individualne piščeve nakane nego je za njezinu pojavnost odgovorno recipijentsko očekivanje zadano adekvatnim potrebama ili barem spremnošću na određeni tip književne poruke. Tako Matić na primjeru Relkovićeve *Satira* referira o uvjetima koji su doveli do određene recepcije i istražuje ne samo pasivni vid recepcije običnih čitatelja koji je mjerljiv brojem izdanja *Satira* nego i aktivni vid recepcije što je vidljivo iz žustre polemike koja se razvila oko *Satira*, ali i produktivni vid recepcije o čemu svjedoči *Došenova Jeka plantine* i Katančićeva pjesma *Satir od kola sudi*.²¹ Relkovićeve *Satir*, spram kojega Matić nije mogao zatomiti duboko emotivan odnos, postaje poprištem gdje će autor ispitati i eventualne promjene u kognitivnom ili socioekonomskom ponašanju slavonskoga seljaka koje je izazvao *Satir* postavši mu »savjetnikom i učiteljem u životu«. Znakovito je međutim, što Matić, istražujući ukupne izvantekstualne komunikacije u koje je pojedini tekst stupio, činjenice iz političke povijesti promatra kao površinsku, događajnu razinu, koja može poslužiti tek kao okvir za relevantno situiranje književnoga teksta. Sinteza najvišega stupnja, kojoj književni povjesnik mora težiti, ne dopuštajući da u potrazi za pojedinačnim izgubi uvid u cjelinu, moguća je pak detekiranjem onih čim-

²¹ O produktivnoj recepciji kada književnici stvaraju novo književno djelo na temelju ili pod utjecajem drugih, kao i o navedenoj pasivnoj i aktivnoj recepciji, kako je definirano u Schmelingovoj knjizi: *Vergleichende Literaturwissenschaft* (1982.); usp. M. Beker, 1995., str. 44. O polemici oko *Satira* usp. T. Matić, 1945., str. 74. – 77.

benika koji su smješteni na *dubinskoj*, nedogađajnoj, *življenoj* razini povijesti²², gdje su čitljivi različiti oblici »duševnoga života naroda«, koji se opet po logici uzročnoga reciprociteta ponajbolje oslikavaju u književnosti. Na taj način, ovo u osnovi kasnoromantičko stajalište kako su sve duhovne i povijesne manifestacije u jednom narodu u biti iste prirode i supstance, u modusu književnopovijesnoga istraživanja omogućuje da dekodirani elementi služe za stvaranje samog sustava iz kojeg su proistekli. Tako je Matić na temelju *Satira*: književnopovijesne činjenice, rekonstruirao ukupne socioekonomske i povijesnokulturne uvjete života slavonskoga seljaka iz druge polovine osamnaestog stoljeća, iz kojih je opet sam *Satir* i proistekao.²³ *Pisana*, književna povijest aktualizira se u *življenoj*, fenomenologijskoj dimenziji.

III.

Narativno-sintetički vid književnopovijesne eksplanacije u Matićevu književnopovijesnom pregledu *Prosvjetni i književni rad u Slavoniji prije Preporoda* nije dopuštao opširnije amplificiranje površinske, događajne razine povijesti dubinskim strukturama koje te događaje uvjetuju, nego se ograničio na detektiranje onih presudnih »izvanjskih« čimbenika koji osvjetljuju ne toliko smisao (*Sinn*) pojedinog književnoga teksta, koliko njegovo značenje (*Bedeutung*)²⁴ u aktualnom kontekstu. U svojoj je pak opširnoj studiji *Slavonsko selo u djelima hrvatskih pisaca potkraj osamnaestog stoljeća*, koja u tematskom i metodologijskom smislu izlazi iz okvira književnopovijesne studije u užem smislu i poprima obrise šire kulturalnopovijesne studije, Matić sjedinjujući biografsko-psihologijski i sociologijsko-historicistički pristup na premisama pozitivizma, otvorio prostor upravo ovim temeljnim, *dubinskim* strukturama koje spram književnopovijesnih činjenica (književnih tekstova) imaju determinirajući i interferirajući odnos.

Književni tekstovi »slavonskih autora«, Relkovićeve *Satir*, Došenova *Aždaja sedmoglava* i Blagojevićeve *Pjesnik putnik*, determinirani su ukupnim dubinskim ekonomsko-socijalnim i psihologijsko-antropologijskim strukturama osamnaestoljetne Slavonije i tako postaju dragocjeni izvori za poznavanje narodnoga života. Matiću stoga nije cilj komparirati međusobni »pisani« suodnos između ovih tekstova, premda se služi i tom metodom, koliko

²² O razlici između dubinske, nedogađajne i površinske, događajne razine povijesti usp. A. J. Greimas, *O događajnoj i o temeljnoj povijesti*, Dometi, br. 1/2, Rijeka, 1981., str. 11. – 20.

²³ Opisujući primjerice nastojanja vojničkih vlasti oko gradnje cesta, i opće prilike u kojima su živjeli slavonski seljaci u novooslobodenoj Slavoniji, Matić se poziva upravo na Relkovićeve *Satir*, Usp. T. Matić, 1945., str. 27. i d.

²⁴ O distinkciji između smisla (*Sinn*) i značenja (*Bedeutung*) u književnom tekstu, što je prvi naznačio G. Frege, *Über Sinn und Bedeutung* (1892.), usp. E. D. Hirsch, *Načela tumačenja*, prev. na srp. T. Vučković, Beograd, 1983., str. 235. i d.

ocrtati njihov odnos spram *življene* i *zbijske* dimenzije slavonskoga sela, koju pak ovi tekstovi tematiziraju.

Književni tekstovi trojice autora – Relkovića iz slavonske Granice, Došena podrijetlom iz mletačke Dalmacije i Blagojevića iz Podravine – povezani su ne samo sinkronošću svojega pojavljivanja i osobenim pristupom temi slavonskoga sela, što bi samo za sebe bilo dostatno za tematološko istraživanje²⁵, nego i istovjetnim nakanama njihovih autora: nastojanjem za intelektualnim, moralnim i ekonomskim napretkom slavonskoga seljaka, kao i identičnim biografskim kodovima. Svoj trojici autora zajedničko je da su svojim životom i djelovanjem vezani uz Slavoniju, ali i to da su »pođuže boravili u tuđem svijetu i imali prilike vidjeti kako se misli i u kakvim se prilikama živi izvan Slavonije, u zemljama koje su bile znatno naprednije od njihova zavičaja« (Matić, 1962., str. 9. – 10.).

Frankfurt na Odri, Graz i Beč – gradovi u kojima oni borave i školuju se – relevantne su književnopovijesne činjenice, ne kao »izvanjski« biografski podaci, nego zato što im je boravak u »tuđem svijetu« omogućio bolju i objektivniju procjenu svojega slavonskog »vilajeta«. Na taj način »izvanjski« biografski čimbenici, stojeći u funkcionalnoj vezi s genezom njihovih životnih stavova i nazora, postaju gradbeni elementi od kojih može započeti književnopovijesna sinteza. Kroz svaku od ovih osobnih biografija reflektiraju se dublje povijesne i političko-ideološke strukture, koje se na površinskoj razini efektuiraju u vidu osobnih stavova autora. Relković je »dijete slavonske Granice«, potekao iz seljačke kuće i od rane mladosti pa do starosti proboravio, osim za vojevanja po europskim bojištima, u svojem zavičaju, odgojen u graničarskoj vojničkoj disciplini i posve u duhu terezijansko-jozefinskoga prosvijećenoga apsolutizma uvjeravao je svoje seljake na poslušnost caru i carici, vjerujući kako graničarske vlasti vode narod moralnom, ekonomskom i intelektualnom napretku. Došen je pak »življeg temperamenta« i teološke naobrazbe kao svećenik upoznao život našeg naroda u neusporedivo širem opsegu – od mletačke Dalmacije, banske Hrvatske do vojnički uređene Granice – i stoga je oštrom rječju korio ne samo seljake nego i »veće« koji u saobraćaju s »manjima« oholo dižu glavu i prije svega misle na svoje interese. Blagojević je kao činovnik u centralnim uređima državne uprave u Beču zadojen jozefinskim pogledima na kmetstvo i ulogu poljodjelstva u društvenoj zajednici, a još od mladosti uviđevši izbliza svu bijedu kmetškoga života, najoštrije je korio slavonske spahije »da su kmetu još gori nego što su mu bili Turci« (Matić, 1962., str. 61.).

Relkovićev, Došenov i Blagojevićev život i njihovi životni stavovi posve transparentni u njihovim tekstovima, imaju dovoljno zajedničkih elemenata da mogu tvoriti »idealnu cjelinu« kojoj mora težiti i koju mora pretpo-

²⁵ Znakovito je što je upravo V. Jagić, s prvim nastupom hrvatske komparatistike i znanstvene hrvatske historiografije uopće, u svojoj *Historiji književnosti naroda hrvatskoga i srpskoga* (1867.) uveo tematološka istraživanja. Usp. B. Kogoj-Kapetanić, 1968., str. 326. i d.

stavljati književnopovijesna sinteza u Matićevoj vizuri. Ova se pak idealna cjelina zasniva na organskoj povezanosti književnoga izričaja kao književnoga fenomena s općim socioekonomskim i kulturalnim pretpostavkama sredine u kojoj je ta književnost nastala. Stoga Matiću sličnosti i razlike u pristupu temi slavonskoga sela jesu samo indikatori koji oslikavaju kompleksnost ovoga problema, a ne sami sebi cilj. Tematološko istraživanje koje poduzimlje grupirajući tekstove trojice autora oko teme slavonskoga sela, upravljeno je u prvom redu analizi sadržajne razine književnih tekstova i njihova suodnosa s izvanknjiževnom zbiljom, a ne analizi njihovih formalno-strukturalnih sastavnica ili estetsko-stilskih obilježja. Stoga je uže predmetno područje ove Matićeve studije istraživanje raznolikih kompleksa značenja koje aktualiziraju ovi tekstovi i omjeravanje stupnja njihove vjerodostojnosti i *istinolikosti* sa stvarnošću onodobne Slavonije u svojoj kompleksnosti raznolikih vidova življenja: od obrađivanja polja, timarenja stoke, uređivanja putova, ekonomsko-socijalnih udruživanja u zadruge, sklapanja brakova, narodnih običaja i praznovjerja, pa sve do etičkih normi i uopće »pogleda na život«.

U književnoznanstvenom aspektu Matićev se objasnidbeni model kreće u granicama *objektivnoga tumačenja* teksta²⁶ kako ga je postulirala pozitivistička paradigma znanja i to na premisama historizma, psihologizma i sociologizma. U okviru ovoga modela značenje je književnoga teksta određeno ilokucijskom intencijom njegova autora, pa je za njegovo razumijevanje i tumačenje potrebno u prvome redu rekonstruirati značenje koje je sam autor kognosticirao. Ova je pak rekonstrukcija moguća poznavanjem autorove osobne biografije, njegovih društvenih i kulturalnih socijalizacija, sustava ponašanja i etičkih normi kao i ukupnih socioekonomskih pretpostavki kolektiva kojemu pripada.²⁷ Značenje dakle nije limitirano individualnim strukturama autorske ličnosti, a ako o njima i ovisi, one su u manjoj mjeri posljedica urođenih dispozicija, koliko stečene u procesu školovanja, odgoja, profesionalnih usmjerenja i uopće interakcija s okolinom. Primarna situacija Relkovića, Došena i Blagojevića nije izdvojenost iz kolektiva, kako je postulirao modernistički projekt umjetnosti, već naprotiv oni unatoč svojoj pripadnosti višim staležima: vojničkom, svećeničkom i činovničkom, imaju bezuvjetne simpatije prema prostom seljačkom puku za čiji se napredak zalažu i kome na poslijetku i upravljaju svoje tekstove. Kao što značenje

²⁶ O *objektivnom tumačenju* književnoga teksta usp. E. D. Hirsch, 1983., str. 233. i d. Ovaj aspekt tumačenja ponovno je aktualan primjerice kod komunikacijski orijentiranih analiza teksta; usp. G. Waldman, *Komunikacijski sustav teksta*, u knjizi: *Suvremena teorija pripovijedanja*, ur. V. Biti, Zagreb, 1992., str. 131. – 158.

²⁷ Usp. citat iz uvodne napomene u knjizi: T. Matić, *Hrvatski književnici mletačke Dalmacije i život njihova doba*, 1925.: »Jer ako i ne možemo pisce smatrati tek pukom rezultantom rase, mileua i momenta, ne vodeći računa o individualnosti njihovoj, opet nema sumnje, da su one čestice savremenoga društva, te su uza svu svoju, često i vrlo veliku individualnu snagu još uvijek pod jakim utjecajem društvenog ambijenta, u kojem žive i rade.«

svakog pojedinog teksta ovisi o ilokucijskim intencijama njegova autora – uvjetovanim njegovim konkretnim interesima – prijam je teksta određen recepcijskim potrebama, očekivanjima i spremnošću recipijenata. Kada su ove dvije strukture homologne, kao na primjeru *Satira*, dolazi do uspjeha, kao što disparantnost između autorske intencije i spremnosti recipijenata, polučuje neuspjeh. Tako se dogodilo primjerice da je Blagojevićev prijevod *Kinki, nikoji kokinkinezijanski događaji drugim zemljama hasnoviti* (Beč, 1771.) doživio potpun neuspjeh jer su Coyerove reformne socijalno-ekonomske ideje bile posve neprimjerene kulturnoj razini slavonskoga seljaka.²⁸

Smislovi *Satira*, *Aždaje* i *Pjesnika putnika* ne mogu dakle biti identični, jer je svaki od njih dodatno opterećen osobnim biografskim kodovima, što se onda očituje i u različitim pojedinačnim stavovima i oštrici kritike koju upućuju – primjerice kada je riječ o stavu prema kmetstvu ili crkvenim redovima – ali je njihovo značenje istovjetno. Oni nastaju kao refleks suvremenih ideja terezijansko-jozefinskoga prosvijećenoga apsolutizma, žele privesti neuki seljački puk putu ekonomskog, socijalnog i kulturnog napretka, svoju pouku ilustriraju »živim slikama iz života suvremene Slavonije« i zaodijevaju ju u stihove, a namijenjeni su širim narodnim slojevima. Na taj su način *Satir*, *Aždaja* i *Pjesnik putnik* postavljeni u kompatibilnu ravan: svaki od ovih tekstova oslikava narodni život, do te mjere da je Relkovićeve stihove moguće ispravno razumjeti i tumačiti tek Došenovim²⁹, ili obrnuto, i svaki od njih ima posve izvjesnu referencijalnu vrijednost čiji se stupanj istinolikosti omjerava s drugim eminentno povijesnim izvorima.

Oni nisu samo subjektivne mikropovjesnice nego i pojedinačni uzorci velike cjeline s kojom stoje u interferirajućem odnosu. Stoga književni povjesnik iz njih može saznati više nego iz službene institucionalizirane političke povijesti koja se zadovoljava pukim registriranjem događaja. Oni nam govore: kako su uistinu živjeli Slavonci, u što su vjerovali, kakve su im bile kuće, kakve ceste ili škole, kako su se liječili, od čega su bolovali, kako su svetkovali i slavili, kako su stanovali i kako su se odijevali, kakve su naravi bile njihove socijalne veze i odnos prema državnoj vlasti, kakve su im bile radne navike, kakva demografska situacija i uopće njihove mentalne dispozicije. Stoga se u odnosu uzajamnoga ilustriranja, gotovo montažnom tehnikom koja ipak ne narušava linearno-sintetički vid Matićeva diskursa, pronalaze Relkovićevi i Došenovi, a u puno manjoj mjeri i Blagojevićevi stihovi, statistički podatci preuzeti iz povijesnih izvora, zapisi vojnih kumpanija, izvještaji apostolskih vizitatora, Relkovićeve pisma i njegovi izvještaji vojnoj regimenti, kao i putopisne zabilješke profesora budimskog sveučilišta Ma-

²⁸ Usp. T. Matić, 1962., str. 18. – 19.

²⁹ Usp. primjerice T. Matić, 1962., str. 30. i d., gdje Matić Relkovićeve stihove o »raspigništvu« slavonskih svatovskih gozbi ilustrira Došenovim stihovima i izrijeком veli kako Relkovića, »koji u kudenju nije prevršivao mjeru« ne bismo »niti pravo razumjeli« bez Došena.

tije Pillera i Ludovika Mitterpachera³⁰ i austrijskog vladinog savjetnika Fridrika Taubea.

Upravo u ovom aspektu kada Matic uspoređuje sliku: *imago* slavonskoga sela i njegovih žitelja u tekstovima slavonskih autora sa slikom slavonskoga sela kako su je uobličili neslavonci, njegova književnopovijesna studija obiluje komparatističkim ekskurzima i interdisciplinarnim pristupom, gdje koristi rezultate književne i političke povijesti, sociologije i etnologije. Promatrajući tako temu slavonskoga sela kao interkulturalni fenomen, on problem suodnosa *pisane* i *življene* dimenzije osamnaestoljetne Slavonije razmatra usporedbom globalne slike koju su o sebi samima stvorili sami Slavonci – u prvom redu slavonski autori Relković i Došen – sa slikom, predodžbom o Slavoniji i Slavoncima kakvu su stvorili strani putopisci: Piller i Mitterpacher, koji u Požezi borave 1782. godine, dakle tek nekoliko godina poslije drugoga izdanja *Satira*. Pjesničke stihove Slavonaca on ovjerava nefikcionalnim, putopisnim zapisima stranaca.

U svojoj ranijoj studiji *Narodni život i običaji u požeškoj županiji krajem osamnaestog vijeka* (1951.) Matic donosi izvornik i prijevod onog dijela putopisa budimskih profesora koji se odnosi na narodni život i običaje požeškoga kraja, komentirajući ih u bilješkama Relkovićevim stihovima, kao što će kasnije u znatno opširnoj studiji *Slavonsko selo u djelima hrvatskih pisaca* (1962.) stihove iz *Satira* komentirati putopisnim zabilješkama. U prvome slučaju temeljni izvor su putopisne zabilješke a komentar stihovi, dok je u drugom slučaju obrnuto: temeljno vrelo za poznavanje seoskoga svijeta su stihovi a komentar su putopisne bilješke. Riječ je ipak o samo prividnoj inverziji jer tek prihvaćeni nadređeni okvir znanstvenoga rada i temeljni problemski kompleks – u prvome slučaju etnologijski problemi slavonskoga sela, u drugome – tematski kompleks slavonskoga sela u književnosti – odlučuje koje će obavijesti Matic situirati u linearni slijed teksta, a što u bilješke i komentare.

F. Taube³¹ pak, koji u Slavoniji boravi godine 1776., dakle pet godina prije budimskih profesora i tri godine prije drugog izdanja *Satira*, »nije se znao uvijek oteti staroj navici Nijemaca da naše krajeve i ljude smatra na po

³⁰ Budimski profesori: Matija Piller (1733. – 1788.), profesor »historiae naturalis« i Ludovik Mitterpacher (1734. – 1814.), profesor »oconomiae rusticae« u lipnju 1782. dolaze u Požegu kako bi ispitali uzroke čestih vatri koje su se od 1779. javljale u eminovačkoj okolini i uzbuđivale stanovništvo. Pretražujući tlo, vode i uopće prirodne osobine požeškoga kraja oni ne pronalaze ništa što bi moglo objasniti misteriozni postanak ovih vatri, ali su rezultate svojih opažanja iznijeli u knjizi *Her per Poseganum Sclavoniae provinciam* (Budim, 1783.). Dio iz ovc knjige koji se odnosi na narodni život i običaje, Matic je objavio u izvorniku i hrvatskom prijevodu u radu: *Narodni život i običaji u požeškoj županiji krajem osamnaestog vijeka*, Zbornik za narodni život i običaje, knj. 35, Zagreb, 1951., str. 5. – 27.

³¹ Friedrich Wilhelm Taube (1728. – 1778.) 1776. po nalogu Josipa II. za potrebe državne uprave putuje po Slavoniji i 1777., po povratku u Beč izdaje knjigu *Historische und geographische Beschreibung des Königreichs Slavonien und des Herzogthums Syrmien* (Leipzig, 1777.).

divljima« i donosi podatke koji se ne mogu pronaći ni u tako »stroгих moralista kakvi su bili Relković i Došen«. Stoga na više mjesta Matić upozorava na neobjektivnost i nepouzdanost Taubeovih sudova³² naspram točnih i vjernih zapažanja mađarskih putopisaca. Mjerilo korespondencije putopisnih zabilježaka mađarskih putopisaca s Relkovićevim i Došenovim stihovima zalag je njihove vjerodostojnosti, dok sudovi F. Taubea, različiti od Relkovićevih i Došenovih, imaju status slabijih, tendencioznih, afektivno obojenih i manje vjerodostojnih izvora. Tako primjerice Taube negativno sudi o doseljavanju Dalmatinaca u Slavoniju, sudeći kako su oni još ljeniji od Slavonaca, tako da zemlja neće imati od njih nikakve koristi, a razlog je tomu – po Matićevu sudu – to što bi austrijskom vladinom savjetniku bilo puno draže kada bi državna uprava u Slavoniju privukla Nijemce.³³ Nasuprot tomu Piller i Mitterpacher sasvim drukčije govore o radinosti slavonskih seljaka i seljakinja. I u opisu seljačkih kuća Taube je »prevršio mjeru« nazivajući ih »in den hungarischen Ländern« i opisujući ih kao »kolibe od naboja, pokrite slamom ili trskom, bez staklenih prozora, tako da su više slične svinjcima nego stanovima razumnih stvorova«, dok Piller i Mitterpacher sasvim drukčije govore o seljačkim kućama u tim krajevima.³⁴

Uključujući izrijeком u svoja razmatranja istraživanje dojma, predodžbe kakvu su o Slavoncima imali stranci, uspoređujući ih međusobno i smatrajući ih zanimljivim i korisnim, Matić u svoja tematološka istraživanja uključuje problem slike, predodžbe neke druge zemlje i njezine kulture, čime se na području komparativne književnosti bavi *imagologija*. Ova je slika kako ističu Cl. Pichois i A. M. Rousseau:

»[...] individualna ili kolektivna predodžba intelektualnih, afektivnih, objektivnih i subjektivnih elemenata. Nijedan stranac nikad ne vidi neku zemlju kao što bi oni koji su u njoj rođeni i u njoj žive htjeli da vidi. To znači da su afektivni elementi jači od objektivnih.«³⁵

Koliko se pak slika o Slavoniji i Slavonkama, kako su je uobličili slavonski pisci Relković i Došen uklapa u globalnu sliku što je Slavonci stvaraju o sebi samima, a potom kao temu preuzimlju hrvatski pisci sve do novijega vremena, Matić je već ranije naznačio u radu *Bolesni simptomi obiteljskoga života po slavonskim selima u osamnaestom stoljeću* (1936.). U osnovi je toga problema pitanje: koliko je postojanost književne teme o »pustopašnosti

³² Tako Matić već u prvom bio-bibliografskom komentaru o Taubeu iznosi nepouzdanost njegovih informacija, primjerice njegove vijesti o poligamiji u onodobnoj Slavoniji, komentirajući ih ovako: »Da je doista bilo tako, zar ne bi bili strogi moralisti Relković i Došen ošto prekorili tako težak porok?« Usp. T. Matić, 1962., str. 8.

³³ Usp. T. Matić, 1962., str. 39. – 40.

³⁴ Ibid., str. 37. – 38.

³⁵ Cl. Pichois – A. M. Rousseau, *Komparativna književnost*, prev. J. Belan, Zagreb, 1973., str. 89. – O *imagologiji* kao grani komparativističkih istraživanja usp. M. Beker, 1995., str. 32. – 34. O analizi *imaginarea* kao predmetnome području *Nove povijesti* usp. N. Ivić, *Povijest i semiotika*, Dometi, br. 1/2, Rijeka, 1981., str. 5. – 10.

slavonskih djevojaka i žena« koja se proteže od Relkovića pa do J. Kozarca i sve do naše suvremenosti, utjecala na stvaranje stereotipne predodžbe o »lakomislenim« Slavonkama, gdje je njezino genetsko ishodište i postoji li tome uzrok u realnim povijesnim ili zemljovidno-ambijentalnim čimbenicima.³⁶ Matićev je odgovor potvrđan:

»Bogatstvo zemlje, koje nije ljudima zadavalo preteških briga za krušac svakidašnji, stvorilo je povoljno tlo za razvitak bezbrižne slavonske rase, koja se hotjela, da se u obilju, koje je uz razmjerno malo truda davala plodna zemlja, u svakom pogledu nauživa života.«

(Matić, 1936., str. 216.)

Ova Taineova pozitivistička kategorija sredine, podneblja, klimatsko-ambijentalne situacije, udružena s čimbenikom povijesnih okolnosti – tursko gospodstvo i s njim u vezi česte vojne, u kojima su žene i djevojke dolazile u doticaj s vojskama što su prolazile Slavonijom, a potom vojnički stalež »u kojem se i oficir i vojnik, osobito boraveći izvan zavičaja, naučio na veću slobodu života« – rezultirala je osobitim tipom »bezbrižne slavonske rase«.³⁷ Oslanjajući se u cijelosti na relevantnost Taineovih kategorija – *le milieu, le moment, le race* – Matić utvrđuje osobiti slavonski psihološki *etnotip*: »bezbrižnu slavonsku rasu«, čija je slika ponajprije prezentna u Relkovićevim i Došenovim stihovima, a kao potvrdu za njezinu vjerodostojnost navodi i povijesne izvore: vojne spise »babogredske kumpanije« i to upravo iz razdoblja kada je u Babinoj Gredi kao kapetan sâm Relković (1782. – 1786.), jer oni »donose – u neku ruku kao komentar Satiru i Aždaji – samo provjerene fakte zbiljskoga života, te je kod njih u mnogo manjoj mjeri opravdana sumnja, da nije pisac – kao što to biva kod književnih djela – efektu ili svrsi za volju fakte realnoga života preudeso ili prikazao svjetlijim ili crnijim bojama« (Matić, 1963., str. 218.).

Istražujući socioekonomske i u prvome redu moralne probleme slavonskoga sela iz Relkovićeva vremena, Matić nas izyještava o niskom stupnju morala, slabom natalitetu, veneričkim bolestima i »lakomislenosti slavonskih udavača« i uopće hedonističkom shvaćanju života. Relkovićeve i Došenove oštre riječi »protiv raspojasanosti slavonskih djevojaka i žena u *Satiru* ili *Aždaji*« – po Matićevu sudu – ne treba odbiti na preveliku »moralizatorsku revnost Relkovićevu ili Došenovu« nego u njima treba vidjeti dokumentarno potvrđenu istinitost i opravdanost, vjernu sliku »zbiljskoga života«. Stoga Matić s jednakom pozornošću i revnošću bilježi suvremene statističke podatke, Relkovićeve i Došenove stihove o »pustopašnosti« ženskoga svijeta, njihovome pogubnom igranju u kolu, korištenju sredstava protiv začeca i pobačajima, Relkovićeve nevolje s babogredskim udavačama. Katom Ba-

³⁶ Usp. T. Matić, *Bolesni simptomi obiteljskoga života po slavonskim selima u osamnaestom stoljeću*, Hrvatska smotra, IV, Zagreb, 1936., str. 215. – 223.

³⁷ U kasnijem radu *Slavonsko selo* (1963., str. 24.) Matić je preoblikovao ovaj iskaz »bezbrižne slavonske rase« u »olako shvaćanje života«, pa je cijeli iskaz dobio drukčiju scemantičku nijansu.

bićevom i Katom Čobićevom kao i njegove prijave *regimenti o veneričkim bolestima kod žene iz Štitara*. Sve ove pojedinosti koje ocrtavaju dubinsku, nedogađajnu, upravo *življenu, zbiljsku* dimenziju onodobne Slavonije, dio su mozaika koji treba strpljivo i mukotrpno sastavljati e da bi se dobila idealna cjelina koja bi bila vjerna slika narodnoga života.

Stoga će rezultate ove studije kao predradnje, Matić prirodno ukorporirati u svoju kapitalnu sintetičku studiju *Slavonsko selo u djelima hrvatskih pisaca potkraj osamnaestoga stoljeća* učinivši nadosobni identitet: slavonsko selo, slavonsku pokrajinu i mentalitet njezinih žitelja »idealnim junakom« s osobenim i prepoznatljivim karakterološkim i psihološkim crtama. Ovakav opseg istraživanja prirodno je vodio interdisciplinarnome pristupu u kojemu važnu ulogu imaju povijesni izvori u užem smislu, statistički podatci, sociološka i etnologijska istraživanja, književnopovijesna istraživanja zavičajne književne baštine i komparativistički ekskurzi.

Najvažniji su pak izvori za upoznavanje narodnoga života osamnaestoljetne Slavonije pjesnički stihovi Slavonaca: Relkovića i Došena. Tako se dogodilo da su uistinu *slabi* povijesni izvori: književni tekstovi, po svojem značenju, ali i stupnju vjerodostojnosti, prevagnuli nad *jakim*, premda upravo potonji, kao povijesni izvori u užem smislu, po Matićevim riječima, jedini »donose samo provjerene fakte zbiljskoga života.« To je moguće jer se i susret *pisanog* i *življenog*, koji Matićevi radovi aktualiziraju, ne odigrava na površinskoj događajnoj razini povijesti koja bilježi važne datume iz političkoga života nego upravo na življenoj i svakodnevnoj dubinskoj razini iz koje proishode – svi oblici »duševnoga života naroda«, kojemu je književnost tek jedan, premda najznačajniji, vid.

Dovodeći tako neprestano u suodnos i utvrđujući korespondentnost književne i izvanknjiževne zbilje, *pisane* i *življene* dimenzije osamnaestoljetne Slavonije, Matić je u svojem književnopovijesnom diskursu objedinio »izvanjski« i »unutarnji« pristup književnosti, naslijedio pozitivistički model znanosti i prekoračio njegove granice i tako znanstvenom erudicijom i empatijom kako se razabire u ovdje analiziranim radovima, prikazao kompleksnost ispreplitanja života i književnosti³⁸ jednog odvjetka iz bogatstva varijanata hrvatske književnosti.

³⁸ Usp. osvrt na izbor Matićevih radova: *Iz hrvatske književne baštine*, Zagreb – Slavonska Požega, 1970.; I. Slaviček, *Veza književnost – život*, Revija, XI, br. 2, Osijek, 1971.: »Matić je (a to se u ovoj knjizi posebno vidi u radu „Slavonsko selo u djelima hrvatskih pisaca potkraj osamnaestog vijeka“) umio da osvjetli život jednoga vremena i stvaralaštva u njemu, sa svim onim finim međusobnim vezama, koje bi čovjeku manje moći zapažanja ostale skrivene ili bar ne toliko jasne, umio da zapazi utjecaj života na književnost i istovremeno književnosti na život, da shvati ne samo autora svog vremena nego i autora koji računa na čitaoce svog vremena.«

ŽIVLJENA I PISANA POVIJEST OSAMNAESTOLJETNE SLAVONIJE U
MATIĆEVIM KNJIŽEVNOPOVIJESNIM RADOVIMA

Sažetak

Na temelju Matićevih književnopovijesnih radova *Prosvjetni i književni rad u Slavoniji prije Preporoda* (1945.) i *Slavonsko selo u djelima hrvatskih pisaca potkraj osamnaestog stoljeća* (1961.) istražujemo njegove metodologijske i idejno-teorijske odrednice, načela njegova izbora i dispozicije književne građe, određivanje opsega relevantnoga mu predmetnoga područja kao i temeljni objasnidbeni model koji primjenjuje, iz čega nastojimo detektirati i Matićeve poglede na književnost uopće, kao i njihovu aktualnost spram suvremenih pristupa književnosti.

ERLEBTE UND GESCHRIEBENE GESCHICHTE
DES ACHTZEHNHUNDERTJÄHRIGEN SLAVONIENS IN
LITERATURGESCHICHTLICHEN WERKEN VON MATIĆ

Zusammenfassung

Auf dem Grund der literaturgeschichtlichen Werken von Matić: *Prosvjetni i književni rad u Slavoniji prije Preporoda* (Pädagogische und literarische Arbeit in Slavonien vor der Nationalen Wiedergeburt) (1945) und *Slavonsko selo u djelima hrvatskih pisaca potkraj osamnaestog stoljeća* (Slavonischer Dorf in den Werken kroatischer Schriftsteller am Ende des achtzehnten Jahrhunderts) (1961), erforschen wir seine methodologische und ideentheoretische Richtungen, Prinzipien seiner Auswahl und Dispositionen der Literaturstoffe, die Bestimmung des relevanten Fachbereiches sowie das Grundmodell, das er verwendete, woraus wir strebten Matić's Ansichten über die Literatur überhaupt zu detektieren, sowie ihre Aktualität im Bezug zum modernen Zutritt Literatur.

PROSVJETNI I KNJIŽEVNI RAD U SLAVONIJI PRIJE PREPORODA

NAPISAO

DR. TOMO MATIĆ

IZDALA

HRVATSKA AKADEMIJA ZNANOSTI
I UMJETNOSTI

U ZAGREBU

TISKARA G. ALBRECHT (P. AČINGER), ZAGREB, RADIĆEVA UL. 26.

1945.

Tomo Matić: Prosvjetni i književni rad u Slavoniji prije Preporoda (Djela Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, knj. XLI, Zagreb, 1945., 176 str.)

Slavonija u književnopovijesnim i jezikoslovnim prilogima Tome Matića na njemačkome jeziku

I.

Dostupni podatci govore o ukupno petnaest Matičevih radova na njemačkome jeziku različitih predmetnosti objavljivanih u berlinskome časopisu *Archiv für slavische Philologie* urednika Vatroslava Jagića u tisku Weidmannsche Buchhandlunga (Weidmannova knjižara) u širokom vremenskom rasponu od 1901. do 1920. godine. Tu zbirku čine prilogi: *Ein kroatisches Gedicht zu Ehren Napoleon's I* (sv. 23, 1901.), *Die Widmung eines Gedichtes Vetranić's* (sv. 26, 1904.), *Ein Gedicht Kačić's als Volkslied in Slavonien* (sv. 26, 1904.), *Prosper Mérimée's Mystifikation kroatischer Volkslieder* (sv. 28 i 29, 1906. i 1907.), *Ein Bruchstück von Molières »George Dandin« in der Übersetzung F. K. Frankopans* (sv. 29, 1907.), *Reduplizierung der Präposition »za« in Ostjiek* (sv. 31, 1910.), *Neue Beiträge über M. A. Relković* (sv. 32, 1911.), *Der kroatische Schriftsteller M. A. Kuhačević und der Aufstand von Brinje* (sv. 35, 1914.), *Relković' Satir in Ragusa* (sv. 35, 1914.), *Urkundliches über einige kroatische Schriftsteller* (sv. 35, 1914.); *Josip S. Relković' Bemühungen um die Hebung des Schulunterrichtes in seiner Heimat. Ein Beitrag zur Kulturgeschichte Slavoniens* (sv. 36, 1916.), *Zoranić' Vorfahren* (sv. 36, 1916.), *Zur Entstehungsgeschichte von Relković' »Satir«* (sv. 36, 1916.), *Ein Gundulić im Dienste des preussischen Königs Friedrich Wilhelm I* (sv. 36, 1916.), te *V. Došen, insbesondere seine Jeka und der Streit um Relković' Satir* (sv. 37, 1920.). Tome valja pribrojiti i posebnu raspravu *Molières Tartuffe und die italienische Stegreifkomödie* u prvom svesku djela *Studien zur vergleichenden Literaturgeschichte* izdanog u Berlinu godine 1901., te oslikani prijevod *Poljičkoga zakonika* (naslovljen *Statut der Poljica*) s Matičevim uvodom i primjedbama tiskan u dvanaestome svesku zbirke *Wissenschaftliche Mitteilungen aus Bosnien und der Herzegowina* u Beču 1912. godine.¹ Kako je vidljivo i iz njemačkih naslova spomenutih Matičevih priloga, njegova je rodna Slavonija (rođen 1874. godine u Brodu na Savi, a u Kutjevu završava pučku izobrazbu), njezina društveno-gospodarska i književna povijest zauzimala značajno mjesto u njegovom stvaralaštvu još od davne 1893., kada raspravom *O*

¹ Matić je kasnije svoj njemački prijevod tiskao i zasebno kao *Statut der Poljica* u Beču iste godine. — cf. str. 7. — 74.

književnom radu M. A. Relkovića objavljenom u časopisu *Vijenac* ulazi u krug vrsnih književnopovijesnih naobraženika, u kojem ostaje djelatatan sve do svoje smrti u Zagrebu 1968., a njegov bi mu uvjerljivi jezikoslovno-povijesni postupak i nadalje trebao jamčiti vrlo visoko mjesto među povjesničarima hrvatske pretpreporodne književnosti.²

Matićevi su prilozi u ovom priopćenju prema svojim osnovnim značajkama podijeljeni u dvije glavne skupine – skupinu *književnopovijesnih* i skupinu *jezikoslovnih* radova. U skupini književnopovijesnih radova riječ je o sljedećim Matićevim člancima: *Josip S. Relković' Bemühungen um die Hebung des Schulunterrichtes in seiner Heimat. Ein Beitrag zur Kulturgeschichte Slavoniens* (Nastojanja Josipa S. Relkovića glede podizanja učilišne nastave u njegovom zavičaju. Prinos prosvjetnoj povijesti Slavonije), *Zur Entstehungsgeschichte von Relković' »Satir«* (O povijesti nastanka Relkovićeve *Satira*) i *V. Došen, insbesondere seine Jeka und der Streit um Relković' Satir* (V. Došen, posebice njegova *Jeka* i prijepor oko Relkovićeve *Satira*). U skupini jezikoslovnih radova dan je prikaz njegove sažete rasprave *Reduplizierung der Präposition »sъ« in Osijek* (Podvostručenje prijedloga *sъ* u Osijeku). Pozornost je pri tome posvećena napose Matićevim prinosima o *Satiru* Matije Antuna Relkovića.

II. Josip S. Relković: sljednik velikoga oca

Matić je napis o starijem sinu Matije Antuna Relkovića, Josipu³ (rođenom u Zadubravlju kod Slavenskoga Broda 14. ožujka 1754., umrlom 16. listopada 1801.) i njegovom nastojanju glede podizanja učilišne nastave u zavičaju iz kojeg je potekao objavio 1916. godine, tijekom svoga uredništva hrvatskog izdanja *Lista državnih zakona* i predavaštva na Theresianumu. Uz opis najznačajnijeg djela Josipa S. Relkovića, *Kučnika* (1794.), Matić Josipa S. Relkovića označuje kao čovjeka koji se trudio »u najvećoj mogućoj mjeri promicati postavke o gospodarskom, naobražbenom i čudorednom uzdizanju slavenskoga puka iznesene u *Satiru*« (cf. str. 165. Matićevog priloga).⁴

² Ipak, čini se da je Matićeva djelatnost sve do danas ostala pomalo zaboravljenom unatoč njegovoj rečenici "Ja sam vama mladima priredio tekstove naših starih Slavonaca – lingvistički, a vi ćete, vjerujem, to obraditi – estetski, književno." izrečenoj u jednom od razgovora s Matkom Pečićem. – cf. *Zaboravljeni Tomo Matić*, u knjizi: *Slavonija – književnost*, IC Revija, Osijek, 1984.

³ Josip S. Relković (prema onodobnom pravopisu ponjemčen kao Joseph Relkovich ili Relkovichs) požeški je učenik društvenih znanosti i mudroslovlja, a potom i zagrebački sjemeničar. Iako ga je sâm njegov otac, Matija Antun Relković, odgovarao od redovništva, ipak ga u pismu mlađem sinu Ivanu iz godine 1782. navodi kao uzor. Matić se ovdje za potkrjepu podataka poslužio člankom *Pisma M. A. Relkovića* iz časopisa *Vijenac*, pisac kojega je godine 1896. bio znameniti povjesničar književnosti David Bogdanović. – cf. str. 614. časopisa

⁴ Ovaj Matićev članak prevela je Vida Flaker kao *Nastojanje Josipa S. Relkovića na podizanju školske nastave u njegovu zavičaju. Prilog kulturnoj povijesti Slavonije*, u zborniku *Doprinos Slavonije hrvatskoj književnosti* (Vinkovci – Zagreb, 1968.). Radi se zapravo o priopćenju sa znanstvenog skupa održanog u Vinkovcima rujna 1966. priređenom za zbornik radova.

Da bi ostvario te svoje nakane, Josip S. Relković na vlastiti je zahtjev polagao povjerenstveni ispit za svjetovnoga i crkvenoga učitelja u Petrovaradinu 31. listopada 1776., a godine 1783. prijavljuje se za svećenika mitrovičke župe. Godinu dana poslije, nakon imenovanja župnikom u Duboviku, mjestu sjeverno od Slavonskoga Broda, suočio se s nedostatkom hrvatskih udžbenika, te se ponudio prevesti *Catechismus für die katholischen Gränz-Kinder* (Vjeronauk za katoličku graničarsku djecu). Svoju riječ Relković je održao 1784. priredivši *Vjeronauk* za tisak, kada se i seli iz Dubovika u Ivankovo, odakle od Dvorskoga ratnog vijeća (Hofkriegstat) traži 600 f. za tiskanje njemačko-latinsko-slavonskoga rječnika u osječkoj Divaltovoj tiskari, što Vijeće, zbog ratnih okolnosti, ne dopušta. Glede ove Relkovićeve zamolbe, Vijeće 1789. godine dobiva i odbijenicu Dvorske pisarnice (Hofkanzlei) jer je već započeo rad na »ilirsko-njemačko-latinsko-talijanskom« rječniku (Matić, str. 168. – 69.), kojeg pak Matić, na osnovi svojih istraživanja, pripisuje Joakimu Štulliju, za kojega se zna da je godine 1782. došao u Beč kako bi pridobio naklonost Josipa II.⁵

Iako spominje da je Dvorsko ratno vijeće 7. listopada 1797. pohvalilo Relkovića za njegov vrstan srednjoučilišni rad (nakon imenovanja vinkovačkim župnikom, 17. prosinca 1794.), Matić navodi kako ipak ni u Ivanкову ni u Vinkovcima u župskim pismohranama nema djela *Dictionarium Latino-Germanico-Illyricum ad normam P. Ardelii Dellabella usque ad 61 phylaras protractum, sed imperfectum, in MSC.*, koje Relkoviću pripisuje Josip Jakošić u svojim *Piscima Medurječja (Scriptores Interamniae)* iz 1795. godine.⁶

Posebnu pozornost u svome radu Matić posvećuje sukobu zbog nerazumijevanja i objeda koje je na račun Josipa S. Relkovića izrekao poznati crkvoograditelj, bosansko-srijemski biskup Matej Franjo Krtica (rođen u Rijeci 1726., umro u Đakovu 31. svibnja 1805.), iz kojeg Relković izlazi kao pobjednik: naime, i sam zagrebački biskup Maksimilijan Vrhovac u Relkovićevu *Vjeronauku* nalazi sitnije jezično-pravopisne pogreške, dok biskup Krtica Relkovićev prijevod ne smatra »ni nužnim ni korisnim«. Služeci se navodima iz bečke Ratne pismohrane (Kriegsarchiv), i to posebice spisom 53 iz 1799. godine (str. 208.), Matić navodi kako je Glavno zapovjedništvo (Generalkommando) Relkovićev rukopis ipak tiskalo kao korisno djelo, zbog čega biskup Krtica u svom dopisu od 26. travnja 1800. godine od Dvorskoga ratnog vijeća traži ukinuće Relkovićeve dvojne službe predavača i duhovnika. Biskupu Krtici odgovara sâm duboko povrijeđeni Relković, potresen pogrešnim tumačenjem svojih prosvjetiteljskih napora. Oklijevajući, potvrđan odgovor na Relkovićeva obrazloženja prvo daje Veležupsko zapovjedništvo (Kantonskommando) iz Broda na Savi, a potom njegovo dvoj-

⁵ Matić je stoga sklon vjerovati kako je upravo to nastojanje ishodilo Štullijevo trodijelno *Rječoslozje ilirsko-talijansko-latinsko* (1801. – 1810.).

⁶ cf. njegov prilog u *Gradi za povijest književnosti hrvatske*, sv. II, str. 131.

stvo svećenika-predavača potvrđuje i Glavno zapovjedništvo i Dvorsko ratno vijeće (odlukom od 2. srpnja 1800.), pružajući mu zadovoljstinu i odajući mu priznanje pred sam njegov odlazak iz kruga zaslužnih slavonskih prosvjetitelja.

III. O nastanku Relkovićeve »Satira«

U članku *Zur Entstehungsgeschichte von Relković' Satir* (Archiv, sv. 36 iz 1916. godine, str. 476. – 482.) Matić govori o rukopisu koji se nalazi u vinkovačkoj Gimnazijskoj knjižnici, a koji sadrži Relkovićeve prijevode Ezopovih basni i basni indijskoga književnika Pilpaja (Bidpaja) i stariju inačicu *Satira*. Konačna je pak inačica *Satira* danas poznata samo iz *draždanskoga* (dresdenskoga) izdanja iz 1762., koje se čuva u zagrebačkoj Sveučilišnoj knjižnici. Budući da je godine 1767. unesena kao godišće objavljivanja Pilpajevih basni, Matić vinkovački rukopis smješta u 1760-e godine.

Svoj je nalaz Matić uspoređivao s Relkovićevim pismima: onima koja je prof. David Bogdanović objavio kao *Pisma M. A. Relkovića* u *Vijencu* iz godine 1896. i onima u posjedu dra Dobroslava Brlića, izdanka Brlićevih iz Slavenskoga Broda, napisanima 6. studenoga 1783. odnosno 30. siječnja 1789.

Matić u svome prilogu uvodi i kratice – *V* za vinkovačko a *D* za dresdensko izdanje *Satira* – zamjećujući i razlike: u *D*-izdanju *Satir* upoznaje Slavonca pri cijepanju drva u šumi (cf. predgovorno *Pokazanje*) i želi ga, u srokovanom samogovoru, zajedno sa sunarodnjacima podučiti boljem životu, no taj podučavateljsko-čudoredni dio u potpunosti izostaje u *V*-izdanju, a nešto malo tih nastojanja pojavljuje se na svega tri stranice na samom koncu djela! I sama se Satirova uloga poslije povećava u *D*-izdanju (cf. naslov 3. poglavlja), a napose u poglavlju o nedostatku slavonskih učilišta (odlomak 2 i 3).

Pritom se Matić bavi pače takvim potankostima kao što je slovni izgled rukopisnih stranica, obrazlažući na poslijetku sam naslov *Satira*, s posebnim osvrtom na prvo poglavlje o povezanosti vjere, izobrazbe i čudoreda, nacrtno namijenjen slavonskome puku. Prema Matiću, početno poruke prvoga poglavlja vjerojatno nije trebao izreći *Satir* nego sam Relković, o čemu svjedoči i druga stranica *V*-izdanja, gdje srok zadnja dva retka završava piščevim imenom i prezimenom. Uz to, u predgovoru za izdanje *Satira* objavljeno godine 1779. u Osijeku Relković kaže kako je prijašnje, *D*-izdanje, u Slavoniji razgrabljeno, pa je od 1762., kada je tiskano, svih 1.500 primjeraka »planulo« u roku od dvije godine. Matić je stoga mišljenja da se Relković zato odlučio otkriti, inače neimenovanog, pisca *D*-izdanja te samo djelo poboljšati, no navodi i pretpostavku da se kod *V*-izdanja radi o praobliku *Satira*. Osim toga, Relković je, iako iskusan časnik, prema Matiću tada bio popriličan književni novak, pa je možda i zato u *V*-izdanju puku htio progovoriti neposredno, kako se to primjerice činilo u homerovskim spjevovima starine. Znakovito je stoga da u *D*-izdanju nema imena pisca već se iskusniji Relković obraća čitatelju preko bajoslovnog bića – *Satira*, za izbor kojega se

Relković mogao odlučiti zbog utjecaja Kochanovskog ili kojeg drugog svojeg suvremenika.

Matić bilježi i promjene lica zamjenica i glagolskih oblika u *V*-izdanju u odnosu na danas poznato *D*-izdanje, no razvidno je da je Relković višestruke izmjene obavio ne samo u odnosu *V*-izdanja prema *D*-izdanju nego i u samim inačicama *V*-rukopisa, o čemu svjedoče još uvijek zamjetni tragovi brisanja. U *V*-izdanju Relković je naknadno umjesto drugog lica jednine (*ti*) osobne zamjenice vrlo često rabio prvo lice množine (*mi*), što na nekim mjestima (koja Matić izrijekom navodi) *bitno utječe* na smisao cijelih kitica. Ta se mjesta poglavito odnose na obraćanje samom slavonskom puku, a izmijenjena su, prema Matićevom mišljenju, jer je Relković tijekom rada na kasnijoj inačici *V*-rukopisa uvidio da je i *on sam* pripadnik toga puka, sa svim nedostacima i vrlinama. Odlučivši se pak na posljeticu za zamjenu pisca-opomenitelja Satirom, koji je *učitelj-promatrač*, Relković je naprosto morao novom liku »divjg čovika« prilagoditi jezične oblike koji više nisu odgovali.

Odgovarajući na završno pitanje je li onda stariji neispravljeni vinkovački rukopis *Satira* ili je starije štivo njegovo dresdensko izdanje, Matić zaključuje kako je, između ostalog i zbog pravopisnih nedosljednosti i dvojnosti pisanja glasova *c*, *lj*, *nj*, i *s* kao *cz*, *gl*, *ty*, *l*, *gn*, *ny*, *ñ* i *sz*, kojih u usustavljenosti i ujednačenosti *D*-izdanja nema, skloniji tvrdnji da je *V*-rukopis prethodnica *D*-izdanja *Satira*.

IV. Manje znano o »Dalmatinu od mora velebitskoga«⁷

Odajući priznanje Vidu Došenu za njegov rad i naglašujući njegovo značenje u duhovno-prosvjetnom životu Slavonije kao jedinoga ilirca-Dalmatinca, budući da je Došen rođen oko 1720. godine u pograničnom, obalnom dalmatinskom mjestu Tribanj, preuzimajući podatke iz bečke Ratne pismohrane (Kriegsarchiv), te odbacujući, kao i Pavel Josef Šafařík, prijašnje, pogrešne, navode o Vidu Došenu, koji su se većinom odnosili na senjskoga časnika Došena djelatnoga 1870-ih, Tomo Matić svojim opsežnim, gotovo tridesetostraničnim, člankom *V. Došen, insbesondere seine Jeka und der Streit um Relković' Satir* (V. Došen, posebice njegova *Jeka* i prijepor oko Relkovićeva *Satira*) rasvjetljuje, iako ne prvi⁸, dotad (članak je

⁷ Ovaj nazivak potječe od samog Vida Došena (polatinjeno Vitus Dossen), a njegovu latinsku inačicu, *Dalmata maritimus ad montem Velebit natus*, navodi duhovnik i pisac, franjevački bogoslov u Budimu i Radni i osnivač bogate budimske knjižnice, Josip Jakošić (Budim, 2. lipnja 1738. – 4. veljače 1804.), u djelu *Scriptores Interamniae vel Pannoniae Saviae nunc Slavoniae dictae anno 1795 conscripti* (Pisci Međurječja ili Šavske Panonije, sada zvane Slavonijom, popisani 1795. godine).

⁸ Došenova je djelatnost, naime, bila povod napisâ i pohvalâ koje mu je, ponajviše zbog njegove dosljedne ikavske štokavštine, upućivao Šime Starčević već početkom 19. stoljeća.

objavljen 1918. godine) nepoznate ili neprovjerene pojedinosti života tvorca *Aždaje* i *Jeka* i odlučnog *Satirovog* zagovornika.

Matić podrobno pojašnjava onodobne, osamnaestoljetne, svećeničke prilike u Slavoniji, poglavito djelovanje požeških isusovaca, gradeći na taj način podlogu za razumijevanje stvaralaštva tog prvotno ninskog duhovnika-glagoljaša (od 1746. godine), požeškog dušobrižnika (od 14. studenoga 1754. do kraja lipnja 1756.) naobraženog u mudroslovlju i bogoslovlju u Zagrebu i Grazu, te dubovičkog župnika (od srpnja 1768. godine) i predavača na požeškoj Akademiji (od 17. listopada 1773. do 27. listopada 1776.), na kojoj je radio i služio zajedno sa, u ono doba mnogobrojnim, franjevcima pristiglim iz Bosne Srebrne (Bosna Argentina) sve do svoje smrti u Duboviku travnja 1778. godine. Od posebnog su značenja pri tom za Matića Došenovi uradci koji su sudobni njegovoj službi u Slavoniji, o kojoj pak Matić pouzdane obavijesti pribavlja i netočnosti ispravlja koristeći se matićnjakom dubovičke župe i posmrtnim podacima Došenovim dobivenima u Glogovici, gdje se inače nalazi Došenov grob. Članak se svojom glavinom osvrće na Došenovu pjesmu *Jeka planine, koja na pisme Satira i Tamburaša slavonskoga odjekuje i odgovara*, tiskanu u Zagrebu 1767., potvrđenu kao Došenovu i donešenu pod naslovom *Echo montis, qui ad cantiones Satyri et Lyricinis Slavoniensis vocem reddit et respondet* i u već spomenutim Jakošićevim *Piscima Međurječja* (cf. bilj. 1)⁹, te na njegovo srokovano djelo *Aždaja sedmoglava bojnim kopjem udarena i nagršena* (tiskano u Zagrebu 1768.), koje pak Jakošić navodi pod latinskim naslovom *Draco septiceps*.

Matić zamjećuje i kako se usporednice između Došena i Relkovića ne protežu samo na vremenskoj razini (budući da je riječ o suvremenicima) i razini književnoprosvjetiteljske predmetnosti već se produbljuju i na gotovo uzgredne pojedinosti: prvo je izdanje Relkovićeve *Satira*, naime, tiskano bez piščeva imena, njegovog je *Satira* zatim objeđivao također neimenovani ocjenitelj, a i Došenova je obrana tiskana bezimeno! Uz to, Matićeva su kasnija istraživanja pokazala kako se u zagrebačkoj Sveučilišnoj knjižnici ne nalazi primjerak Došenove *Jeka planine*, za kojeg je Ivan Kukuljević Sakcinski tvrdio da je opetovano tiskan 1780. godine, nego samo onaj raniji, tiskan 1767., u kojem Došen svom pjesničkom ustrajnošću nastoji gotovo oponašateljski obraniti Relkovića od siline napáda neznanoga kuditelja razljućenog Relkovićevo m nakanom da za »pođučavatelja slavonskoga puka« postavi kozolikog Satira, jer ni *Satir* niti *Jeka* ipak ne uspijevaju, prema ocjenama mnogih književnih povjesničara, otići mnogo dalje od opsežnih opo-

⁹ Prema Matićevim podacima, Došen je neupitan tvorac *Jeka* i za povjesničara, bogoslova i pravnika Baltazara Adama Krčelića (Šenkovec kraj Zaprešića, 5. veljače 1715. – Zagreb, 29. ožujka 1778.), inače pristašu prosvijeđene vladavine Marije Terezije, kao i za pjesnika i prevoditelja Adama Tadiju Blagojevića (Petrijevci kraj Valpova, oko 1746. – Beč, ? 1797.), tvorca prigodnice *Pjesnik-putnik. Nikot dogagjai prvo i posli puta Josipa II Cessara Rimsko-Nimacskoga u Slavoniu*, koju je povodom carevog puta u Slavoniju 1768. u Beču tiskao Josip Kurzböck (Kurcpek). – cf. str. 58. i d. Blagojevićevog djela

mena, i često vrlo dugih podučno-objasnidbenih poglavlja, u kojima je kasnija osebujna slavonska duhovitost istom naznačena.

Navodeći primjere Došenove književne obrane Relkovićeve pjesništva i sudjelovanja u prijeporu nastalom oko njegovog *Satira* kao protuteže raznim nezadovoljnicima kojima je smetalo Relkovićevo časničko podrijetlo i književna neukost i inim Nesmirima Kudilovićima (sic)¹⁰, Matić ne zaboravlja istaknuti da je Došenova potpora bila tako besuzdržajna da je pritom činio i nemale pogreške: primjerice, hvaleći Relkovićeve podomaceni, mañom protuturski, rječnik, Došen *ne zamjećuje* Relkovićeve nedosljednost i krive zaključke, te prihvaća Relkovićevo *sirće* kao zamjembenicu hrvatskoj *kvasini*, griješeći u njezinom izvođenju iz hrvatske riječi *sirište* iako se bjelodano radi o riječi turskoga podrijetla – koja pak, uz još neke orječne preinake, *nestaje* iz drugog izdanja Relkovićeve *Satira* tiskanog 1779. godine! Nadalje, Došen u *Jeci* (16^b – 17^a) navodi kako iz Relkovićeve djela puk može naučiti »jezik krajev« iako je to doba vladavine Marije Terezije, a Matić ističe i kako su zbog spominjanja pridjeva *cm* i *šišan* uz Relkovićeve napadača u Došenovim djelima, što je promatrače nedvojbeno podsjećalo na tamnosmeđu redovničku opravu i franjevački postrig, i Adam Tadija Blagojević i Baltazar Adam Krčelić bili »uvjereni« kako se u slučaju Tamburaša, kojeg Došen u naslovu svoje *Jeke* spominje kao Relkovićeve protivnika, radi o nekom domaćem franjevcu.

Na tragu je Relkovićeve podučnosti, no ipak ne u tolikoj mjeri Relkovićevoj obrani usmjereno, Došenovo djelo zasnovano na starocrkvenoj i sve-topisamskoj »borbi protiv zñaja« (zapravo: protiv porokã u slavonskome puku) *Aždaja sedmoglava bojnim kopjem udarena i nagrđena*, tiskano šest godina nakon *Satira*, kojemu je, zbog općeg usmjerenja Matićevog priloga proučavanju dodirnica između Relkovića i Došena, u članku posvećena manja pozornost.

V. O osječkim i slavonskim jezičnim osobinama

Tomo Matić vjerojatno je drugi jezikoslovac koji se uopće bavio pitanjem podvostručenja prijedloga *sъ* u Osijeku; prvi od njih bio je H. Pechans, koji je takvo udvostručenje uzgredno spomenuo u svome članku o (slavonskim) pokrajinskim običajima.

Zamjećujući u svome članku *Reduplizierung der Präposition »sъ« in Osijek (Slavonien)*, objavljenom godine 1910. na 477. stranici Jagićevog *Archiva* da

¹⁰ Jedan je od najzustrijih od njih zasigurno franjevački pisac i đakovački bogoslov Đuro Rapić (1714. – 1777.), koji je kao odgovor na Relkovićeve kozonošca 1766. tiskao svoje djelo *Satir ili ti divji čovik u nauku krstjanskom ubavistit, uputit, naučit i pokrstit*, što je mnoge navelo da zbog tog protusatirskog djela Rapića poistovjete s Relkovićeveim znamenitim objediteljem, Tamburašom. Njime se, kao i Tamburašem samim, Relković pozabavio u *Fabuli od mlina i ñegovog sina* i u svojoj slovnici tiskanoj u Zagrebu 1767.

se ova *essekerska* štokavska posebnost nadovezuje na sličnu jezičnu pojavu istraživanu kod južnougarskih Krašovana¹¹, Matić oprimjeruje njezine osječke inačice *sas* i *saz* uz samoglasničke i suglasničke početke riječi (*sas obadvi- ma rukama, saš njim* i sl.), navodeći kako je moguće supostojanje ovakvog prijedložnog udvostručenja i u Petrovaradinu i u Valpovštini (Bocanjevci).

VI.

Oprimjerujući zaključke navedenim Matićevim člancima, razludžbom njihove predmetnosti ovim se pripćenjem željela naglasiti usredotočenost ovog iznimnog naobraženika i vrsnoga znalca slavonske (pretpreporodne) prosvijećenosti na književnopovijesne sadržaje, te njegovo shvaćanje pojma »književnopovijesne znanstvenosti« kao zasnovanosti izvoda na vlastitim pismohranskim istraživanjima, kretanju od pojedinačnoga (ovdje: od životnoga i/ili narodopisnoga) k općemu (ovdje: ka književnome) uz razlikovanje dviju stvarnosti (književne i neknjiževne), i kao predodžbe, ponekad pače i primjerodavne djelomične obnove, postupaka književnosti prošlosti koji se daju razabrati iz zakonitosti i ukupnosti života prošlih vremena. Takvim je svojim postupcima, napose dobro vidljivim u odabranim njemačkim priložima objavljenima u Jagićevom *Archivu*, Matić čitaocima ostavio nezaobilazne stranice nadasve pouzdanih podataka ne samo o čitavom nizu hrvatskih književnika djelatnih u pretpreporodnoj Slavoniji, posebice o Matiji Antunu Relkoviću i njegovim suvremenicima, nego je svojim jednostavnim, razumljivim slogom dopisao i odrednice ukupnog državno-društvenog i društveno-gospodarskog života u ljetopise istočne Hrvatske.¹²

¹¹ Iako Matić Krašovane smjesta u južnu Ugarsku, danas je taj izraz označnica *rumunjskih* Hrvata oko mjesta Karaša, doseljenih onamo tijekom 15. stoljeća.

¹² Osim navedenih radova, o Slavoniji općenito i o slavonskim književnicima Matić je u časopisu *Archiv für slavische Philologie* objavio i sljedeće priloge: *Ein Gedicht Kačić's als Volkslied in Slavonien* (Jedna Kačićeva pjesma kao pučka pjesma u Slavoniji), sv. 26, Berlin, 1904., str. 267. – 274.; *Neue Beiträge über M. A. Relković* (Novi prinosi o M. A. Relkoviću), sv. 22, Berlin, 1911., str. 159. – 170.; i *Relković' Satir in Ragusa* (Relkovićev *Satir* u Dubrovniku), sv. 35, Berlin, 1914., str. 437. – 443.

SLAVONIJA U KNJIŽEVNOPOVIJESNIM I JEZIKOSLOVNIM
PRILOZIMA TOME MATIĆA NA NJEMAČKOME JEZIKU*Sazetak*

Rad se, uz kratak osvrt na ukupno sedamnaest Matićevih radova na njemačkom jeziku o kojima postoje dostupni podaci, u svojoj glavini bavi njegovim uradcima objavljivanim od 1904. do 1920. u berlinskom časopisu *Archiv für slavische Philologie* urednika Vatroslava Jagića.

Matićevi su prilozima, prema svojim osnovnim značajkama, podijeljeni u dvije glavne skupine – skupinu *književnopovijesnih* i skupinu *jezikoslovnih* radova. U skupini književnopovijesnih radova riječ je o sljedećim Matićevim člancima: *Josip S. Relković' Bemühungen um die Hebung des Schulunterrichtes in seiner Heimat. Ein Beitrag zur Kulturgeschichte Slavoniens* (Nastojanja Josipa s. Relkovića glede podizanja učilišne nastave u njegovom zavičaju. Prinos prosvjetnoj povijesti Slavonije), *Zur Entstehungsgeschichte von Relković' »Satir«* (O povijesti nastanka Relkovićeve *Satira*) i *V. Došen, insbesondere seine Jeka und der Streit um Relković' Satir* (V. Došen, posebice njegova *Jeka* i prijepor oko Relkovićeve *Satira*). U skupini jezikoslovnih radova dan je prikaz njegove sažete rasprave *Reduplizierung der Präposition »sv«* in *Ostjiek* (Podvostručenje prijedloga *sv* u *Ostijeku*). Pozornost je pritom posvećena napose Matićevim prinosima o *Satiru* Matije Antuna Relkovića.

Oprimjerenjem zaključaka navedenim Matićevim člancima, razludžbom njihove predmetnosti naglašena je usredotočenost ovog iznimnog naobraženika i vrsnog znalca slavonske (pretpreporodne) prosvijećenosti na književnopovijesne sadržaje, te njegovo shvaćanje pojma književnopovijesne znanstvenosti kao zasnovanosti izvodâ na vlastitim pismohranskim israživanjima, kretanju od pojedinačnoga (ovdje: od životnoga i/ili narodopisnoga) k općemu (ovdje: ka književnome) uz razlikovanje dviju stvarnosti (književne i neknjiževne), i kao predodžbe, ponekad pače i primjerodavne djelomične obnove, postupaka književnosti prošlosti koji se daju razabrati iz zakonitosti i ukupnosti života prošlih vremena. Takvim je svojim postupcima, napose dobro vidljivim u odabranim njemačkim prilozima objavljenima u Jagićevom *Archivu*, Matić čitaocima ostavio nezaobilazne stranice nadasve pouzdanih podataka ne samo o čitavom nizu hrvatskih književnika djelatnih u pretpreporodnoj Slavoniji, posebice o Matiji Antunu Relkoviću i njegovim suvremenicima, nego je svojim jednostavnim, razumljivim slogom dopisao i odrednice ukupnog državno-društvenog i društveno-gospodarskog života u ljetopise istočne Hrvatske.

SLAVONIA IN THE LITERARY-HISTORIC AND LINGUISTIC WORKS
OF TOMO MATIĆ IN GERMAN LANGUAGE*Summary*

Briefly referring to a total of seventeen Matić's German-language works where of the data are available, the paper mainly discusses his articles published from 1904 to 1920 in the Berlin-based magazine *Archiv für slavische Philologie* (Archives of Slavic Philology), edited by Vatroslav Jagić.

According to their basic characteristics, Matić's contributions are divided in two main groups – the group of *literary-historic* and the group of *linguistic* works. In the group of literary-historic works, the paper treats the following Matić's articles: *Josip S. Relković' Bemühungen um die Hebung des Schulunterrichtes in seiner Heimat. Ein Beitrag zur Kulturgeschichte Slavoniens* (Josip S. Relković's Aspirations for the Improvement of School Tuition in His Homeland. A Contribution to the Cultural History of Slavonia), *Zur Entstehungsgeschichte von Relković's »Satir«* (On the Origination History of Relković's *Satir*), and *V. Došen, insbesondere seine Jeka und der Streit um Relković' Satir* (V. Došen, Especially His *Jeka* and the Dispute on Relković's *Satir*). In the group of linguistic works, the paper depicts his concise study *Reduplizierung der Präposition »sr« in Osijek* (Reduplication of the Preposition *sr* in Osijek). Hereby, attention is especially paid to Matić's contributions regarding Matija Antun Relković's *Satir*.

Exemplifying the conclusions by the quoted Matić's articles, the analysis of their topicality emphasizes the concentration of this unique intellectual and an excellent connoisseur of Slavonian (prerenaisance) education and culture on the literary-historic subject matters, as well as his understanding of the notion of a literary-historic scientism as the foundation of sources upon the archival research of his own, the advancement from the individual (here: from the vital and/or the ethnographic) to the general (here: to the literary) differentiating two realities (the literary and the nonliterary one), and as the conception, sometimes even as the partial exemplary restoration, of the methods of the literature of the past deducible from the regularities and the entirety of life of the past times. Through these procedures of his, especially visible in the chosen German-language articles published in Jagić's *Archiv*, Matić has left to the readers the inomissible pages of extremely reliable data not only on an entire series of Croatian men of letters active in the prerenaisance Slavonia, especially on Matija Antun Relković and his contemporaries, but has also, due to his simple, intelligible style, added the determinants of an entire state, social, and political life to the annals of Eastern Croatia.

Pogled Tome Matića na hrvatsko crkveno prosvjetiteljstvo

U svom nezaobilaznom književnopovijesnom radu *Prosvjetni i književni rad u Slavoniji prije Preporoda* Tomo Matić otvorio je znanstveni pogled prema analizi nesagledane uloge crkvenog prosvjetiteljstva u Hrvatskoj i njegovih prosvjetiteljskih i himnodijskih domašaja.

Kao što je uočio Josip Bratulić, Matićeva metodologija književnopovijesnog istraživanja profilirala se kroz tri književnokritička postupka:

»[...] kroz osmišljeno čitanje izvorne arhivske građe, pomno iščitavanje književne riječi, i na koncu ispitivanje te riječi u širim i općim duhovnim kretanjima u Europi.«¹

Upravo kroz usporedno sagledavanje obilježja prosvjetiteljstva u Europi, Matić je precizno dopro do sličnosti, ali i posebnosti hrvatskog prosvjetiteljstva. U svom radu *Slavonsko selo u djelima hrvatskih pisaca potkraj osamnaestoga vijeka*², Matić svoju vizuru prosvjetiteljstva započinje od analize racionalizma i empirizma u Engleskoj, od reformnih društvenih ideja u Francuskoj, da bi došao do zemalja u upravi habsburške države i ideja cara Josipa II. Austrijski car je prema fiziokratskoj teoriji francuskog ekonomiste Quesnaya smatrao da je zemlja temeljno vrelo ekonomskih dobara, te je u skladu s tim i austrijska uprava vodila osobitu brigu oko pridizanja poljodjelstva, gospodarskog i prometnog života sa svrhom jačanja općeg napretka i sigurnosti države. Nakon postavljanja takvih okvira Matić uočava specifičnu situaciju Slavonije, koja je poslije oslobodenja od Turaka, još uvijek ostala pod vlašću carske komore i vojske, podijeljena u regimente, dok se najveći dio zemlje nalazio u rukama tuđinaca tzv. spahija. Zbog takvih nesretnih političkih prilika (dugogodišnji rat s Turcima i tuđinska austrijska carska vlast), zbog iščezavanja, proljeđivanja i emigriranja domaćeg plemstva i obrazovanog građanstva, hrvatski svećenici i redovnici profilirali su se kao temeljna obrazovno-prosvjetna snaga koja je narod moralno kultivirala, prosvjećivala, pa i nacionalno održavala. Za razliku od Europe u kojoj je prosvjetiteljstvo nastojalo smanjiti utjecaj crkve u gospodarskom i kulturno-obrazovnom životu države, u Hrvatskoj su upravo crkveni redovi i doma-

¹ Josip Bratulić, *Tomo Matić*, PSHK, knj. 121/I, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1983., str. 55. – 65.

² Rad JAZU, knj. 324, Zagreb, 1961.

ći sinovi u njima nosili ideje obrazovanja i potrebe kulturno-gospodarskog napretka. Iz takvog temeljitog proučavanja društvenih i povijesno-političkih okolnosti proizlaze teme trećeg poglavlja Matičeve knjige *Prosvjetni i književni rad u Slavoniji prije Preporoda*³ (Zagreb, 1945.) posvećenog povijesnim izvorima i obilježjima crkvenog prosvjetiteljstva u Slavoniji.

Za razliku od stajališta Mihovila Kombola i Branka Vodnika koji su se u svojim povijesnim pregledima hrvatske književnosti pretežito zadovoljili općenitim registriranjem o postojanju crkvene književnosti, književni povjesničari Tomo Matić i Franjo Fancev minuciozno se posvećuju proučavanju crkvenoprosvieteljskih nastojanja. Primjerice, bez ocrtavanja povijesnog vremena i bez preciznog pregleda i opisa svih crkvenih izdanja 18. st., Vodnik će navesti sljedeću šturu konstataciju:

»Slavonska književnost ovoga doba u prvom je redu religiozno-moralna: tu se objašnjuju istine katoličke vjere, pišu se katehizmi za pučke škole, nedjeljne propovijedi i tumačenja evanđelja, život kojega sveca i slično.«⁴

Kombol priznaje franjevačkim samostanima »da su u Velikoj i Našicama bili još u tursko doba jedina skromna prosvjetna ognjišta«⁵, ali pokret hrvatskog prosvjetiteljstva vidi uvjetovanog idejnim promjenama unutar austrijske uprave:

»Pritom je apsolutizam osamnaestoga stoljeća sa svojim nastojanjima oko kmctstva, a i svojom gospodarskom i školskom politikom, često bio napredniji od zastarjelih staleža.«⁶

(Pod staležima podrazumijeva hrvatsko-ugarski staleški ustav, hrvatsko plemstvo u Saboru i županijskim skupštinama.) Naprotiv, Tomo Matić će na temelju minuciozne analize književno-povijesnih podataka doći do sljedećeg zaključka:

»[...] Nastojanje oko iskorjenjivanja nepismenosti svjedoči, kako su umniji naši duhovni i svjetovni intelektualci, koji su živjeli u narodu i s narodom, prožeti bili uvjerenjem, da bez prosvjete nema napretka, a prosvjeta da se može s uspjehom širiti samo u narodu, koji umije i voli čitati knjigu.«⁷

Bitnu, neposrednu rodoljubnu vezu svećenika s narodom, i svijest o važnosti prosvjetno-kulturne uloge u vlastitom narodu, Matić će zapaziti sljedećim citatom:

»Vjerski karakter hrvatske književnosti u Slavoniji u prvim decenijima osamnaestoga vijeka poslije izгона Turaka bio je naravna posljedica oso-

³ III. poglavlje nalazi se str. 43. – 67. i sadrži sljedeće podtome: *Nauci kršćanski, Crkvena pjesma, Lekcionari, Katančičev prijevod Biblije, Prijevodi iz crkvenih otaca, Glagoljske knjige, Pučke knjižice i naučna djela o Istočnoj crkvi, Život svetaca i svetica u prozi i stihu, Kanjižićeva »Rožalija«, Ivanošičev »Svemoguću neba i zemlje Stvoritelj«, Došenova »Aždaja«.*

⁴ Branko Vodnik, *Književni rad u Slavoniji*, poglavlje u knjizi: *Povijest hrvatske književnosti*, Matica hrvatska, Zagreb, 1913., str. 342.

⁵ Mihovil Kombol, *Povijest hrvatske književnosti do Preporoda*, Matica hrvatska, Zagreb, 1961., str. 326.

⁶ Ibid., poglavlje *Osamnaesto stoljeće*, str. 324.

⁷ T. Matić, op. cit., str. 42.

bitih prilika u zemlji: obrazovanih domaćih svjetovnjaka gotovo nije ni bilo, a redovnički i svjetovni kler u prvom je redu vrlo teško osjećao što je narod za turske vlade jako bio zaostao, a vrlo često i zastranio u vjerskom životu.«⁸

Svjestan specifičnosti hrvatskog prosvjetiteljstva Tomo Matić je posvetio punu znanstvenu pozornost otkrivanju tiskanih izdanja i knjiga preko kojih se dotad nerijetko površno prelazilo i koje se izostavljalo iz književnopolovijesnih pregleda pod izlikom da djela pripadaju području crkvene povijesti i liturgike. Stoga se danas opravdano možemo složiti s mišljenjem Zorana Kravara:

»Najbolji pregled slavonske vjerske literature 18. stoljeća daje Tomo Matić u djelu *Prosvjetni i književni rad u Slavoniji prije Preporoda*, Zagreb, 1945.«⁹

Svoj pregled prosvjetiteljskih početaka Matić započinje s istraživanjem razvoja i napretka školstva, te ističe rad požeškog i cerničkog franjevačkog samostana u 17. st., rad osječkih isusovaca koji odmah po svom dolasku 1690. u Tvrđavi počinju učiti mladež »artem legendi«. Potom navodi prve katekizme (1696. i 1697.) koje su isusovci tiskali za Slavoniju u Trnavi ćirilicom i latinicom, a služili su redovito i poučavanju u čitanju i pisanju. Matić posebice uočava značaj Misija sv. Ivana Regisa, utemeljenih od požeških isusovaca 1753. u kojima se muška i ženska mladež učila čitati, dijelili su se besplatno sitni priručnici tzv. *abecevice*, a u cjelokupnom radu protiv nepismenosti ističe se nesebični prosvjetiteljski rad požeškog isusovca Josipa Milunovića i njegov entuzijazam u poticanju naroda da prigripi knjigu kao kulturno i duhovno bogatstvo.¹⁰ Matić prvi zamjećuje da i prva tiskana knjiga najpoznatijeg slavonskog prosvjetitelja Matije Antuna Reljkovića *Slavonske libarice*¹¹ polazi prema Matićevim riječima »od vjerske prosvjete«, štoviše i od njegovanja razine himnodijskog pjevanja, jer je upravo tu knjigu Reljković namijenio vojnicima da bi naučili u svojem jeziku pjevati pjesme na slavu Božju.¹²

Izniman prosvjetiteljski entuzijazam Matić otkriva i u radu fra Blaža Tadijanovića, svećenika brođanske regimente koji je dobrovoljno pošao u zarobljeništvo u prusku tvrđavu Küstrin da bi hrvatske vojnike učio pismenosti, te je u tu svrhu i tiskao u Magdeburgu 1761. knjigu, neku vrst hr-

⁸ Ibid., str. 43.

⁹ Zoran Kravar, *Barok u staroj slavonskoj književnosti*, Književna revija, XXXII, br. 3/4/5/6, Osijek, 1992., str. 195. – 231. – Citat preuzet sa strane 201.

¹⁰ Osobito Milunovićevo zagovaranje knjige ističe se u predgovoru njegove knjige *Šest nedilja na poštenje s. Alofzija Gonzage*, Zagreb, 1759.

¹¹ Puni naslov djela glasi *Slavonske libarice, s lipimi molitvicami i naukom krstjanskim nakitite, koje gospodin oberlieutenant Relković iz svojih molbeni knjižica iz francuskoga jezika na slavonski premetnio i svojim dragim Slavoncem na njihovu korist i nauk načinio i uštampati dao*, 1761. Jedini poznati primjerak te knjižice nalazi se u Brlićevoj knjižnici u Slavonskom Brodu.

¹² Tvrdnja o namjeni Reljkovićeve knjige preuzeta je prema zaključku Tome Matića iz spomenutog rada *Prosvjetni i književni rad u Slavoniji prije Preporoda*, op. cit., str. 41.

vatsko-njemačkog rječnika *Svašta po malo ili kratko složenje imena i riči u ilirski i njemački jezik*.

U svom pregledu crkvenih prosvjetiteljskih nastojanja Matić je ujedno pružio i važan doprinos proučavanju hrvatske crkvene himnodije, te liturgijske i duhovne lirike.¹³ Već u prvim spomenutim kratkim isusovačkim katekizmima iz 1696. i 1697. sastavni dio čine *Popivke duhovne*, uz ostale dijelove kao što su: abeceda i uputa u čitanje, *Kratko pitanje i odgovaranje nauka krstjanskoga*, te *Kratko složenje bogoljubnosti*. U vjerskom i prosvjetiteljskom radu crkvenih krugova Matić uočava važnu i nezaobilaznu ulogu pjevanja himnodije, te metodu razvijanja didaktičnih popijevki, koja nastaje, ne slučajno, upravo u razdoblju prosvjetiteljstva, sa svrhom da se pjevanjem postigne svrha lakšeg i trajnijeg usvajanja zadanog gradiva. Primjerice, Matić naglašava kako već godine 1734. Antun Kanižlić kao kateheta u Požegi primjenjuje metodu prema kojoj se svake nedjelje u crkvi pjevaju temeljne vjerske istine složene u hrvatske stihove, radi lakšeg pamćenja. Veliku ulogu crkvenoj pjesmi posvećuje i isusovački misionar Juraj Muliš. Premda kajkavac, Muliš je uvijek uspijevao izvrsno prilagoditi stvaralaštvo svojih crkvenih popijevki onom hrvatskom narječju za čije govornike je namijenio pjesmarice. Njegove *Pobožne i navučene popevke* (Zagreb, 1746.) i najpoznatiji molitvenik s pjesmama *Nebeska hrana* (Zagreb, 1748.) tiskani su na kajkavskom dijalektu. Na čakavskom narječju Muliš je priredio pjesmaricu za gradišćanske Hrvate pod imenom *Duhovne Jačke*, tiskane u Györu, 1750., a 1736. tiskao je u Trnavi pjesmaricu *Bogoljubne pisme*, štokavskom ikavicom za Slavoniju. Danas upravo iz predgovora slavonskoj pjesmarici *Bogoljubne pisme* možemo najbolje uočiti Mulišovu i općenito prosvjetiteljsku metodu sastavljanja crkvene pjesmarice. Za jedan dio popijevki Muliš navodi da su većpostojeće i općepoznate u crkvenoj pjevačkoj praksi, jer su »prošasto lito pivane u Kaptolu, Velikoj, Požegi, Kutjevi, U Pečuhu, i drugih mistah«. Za drugu selekciju popijevki Muliš govori da su »bolje naredene« tj. dotjerane, a druge »nové složne« dakle prepravljene ili novostvorene. Danas bismo mogli znanstveno raščlaniti prosvjetiteljsku metodu stvaranja pjesmarice na sljedeće sastavljачke postupke koje je ona redovito sadržavala i ustalila:

1. Kao obvezni sastavljачki postupak zamjetan je prijenos hrvatskih crkvenih popijevki iz tradicije ranijih pjesmarica i takav prijenos predstavlja oblikotvornu konstantu u svim dijakronijskim stilskim periodima hrvatske crkvene himnodije.

2. Himnodijski autori nastoje doprijeti do najširih narodnih slojeva i stoga usvajaju uzus prilagodljivosti teksta narodnom poimanju i uvode vlas-

¹³ Himnodiju sačinjava zbir vjerskih tekstova koji se uz službenu dozvolu crkvene hijerarhije pjevaju pri liturgijskim obredima ili služe privatnoj pobožnosti vjernika. Liturgijska lirika podrazumijeva lirske pjesme obilježene ne samo vjerskom temom nego i službeno odobrenom obrednom funkcijom. Termin duhovna lirika podrazumijeva lirske tekstove slobodnije pjesničke vjerske inspiracije, koji nisu namijenjeni, niti funkcijom vezani uz liturgijske obrede, već služe privatnoj pobožnosti i izvanliturgijskoj pjesničkoj uporabi.

titu imitaciju usmenog narodnog pjesništva u strukturu stvaranja crkvene popijevke.

3. Iz vjersko-prosvjetiteljskih pobuda nastaje rascvat oblika didaktičko-katekizamskih tekstova, i prodor oblika liturgijskih popijevki tzv. njemačkog oblika *Singmesse*, vezanih sadržajem uz Red i Čin mise, a ne uz kalendar crkvene godine i vjersko-biblijsku tematsku inspiraciju.

Kao što je to ustanovio Ivan Fuček¹⁴ fenomen crkvene pjesme je kod Jurja Muliha zauzimao važno mjesto za uspostavljanje temeljne i duboke komunikacije misionara s narodom i naroda s vjerskim sadržajima. Svaki početak i svršetak Mulihevih misija nadogrudio bi se crkvenom pjesmom. Također, utvrđeno je da je Mulihi bio ne samo stvaralac himnodijskih tekstova (didaktičko-katekizamskih, liturgijskih tzv. *Singmesse*, i himničkih prepjeva) već i autor glazbene strukture.¹⁵ Do danas su autorski potpisane kao Muliheve skladbe dvije crkvene popijevke: katekizamsko-didaktična *Vse kaj mati Cirkva vuči* i prepjev himna *Na svet dani v Nepomuku* iz danas izgubljene pjesmarice *Laudes Dei ac Sanctorum Eius peragendae in Choro Franciscano Aetnae Provinciae Ladislajanae Collectae et conscriptae per quendam Ejusdem Proe Alumnum (Caproncae, 1749.)*.¹⁶

Brojne crkvene popijevke Jurja Muliha sačuvala su se u pjevačkoj praksi do današnjih dana. Primjerice, Mulihi je ustao u Hrvatskoj pjesme za adoraciju (obred klanjanja), pa se Muliheva pjesma na završetku adoracije *Jezuš ne ostavi nas* sačuvala do danas, te je u suvremenoj jezičnoj verziji pronalazimo tiskanu u hrvatskom crkvenom kantualu *Pjevajte Gospodu pjesmu novu* (br. 263, Institut za crkvenu glazbu i HKD Ćirila i Metoda, Zagreb, 1985., str. 232. – 233.). Razlog tom snažnom tragu Mulihevih pjesama u narodu očigledno možemo naći u Mulihevom djelovanju u duhu crkvenih prosvjetiteljskih ideja i njegova zalaganja za narodnu kulturu. Mulihi je bio potpomognut od visokih crkvenih krugova, svoje je knjižice i pjesmarice dijelio besplatno, te su njegove popijevke bile rasprostranjene i uspješno prihvaćene u narodnoj pjevačkoj praksi. O važnoj ulozi popijevke u prosvjetiteljskom širenju kulture Matić je izrekao sljedeći stav:

»Pjevanje je imalo od pamtivjeka veliko značenje u vjerskom životu, pa je posve razumljivo, da je i u Slavoniji već od prvih početaka nastojanja oko vjerske prosvjete uz katekizme njegovana pučka crkvena pjesma: kršćanski je nauk bio namijenjen razumnome shvaćanju, dok je pjesma govorila srcu.«¹⁷

¹⁴ Dr. Ivan Fuček, *Juraj Mulihi*, Zagreb, 1994.; i članak *Misao Jurja Muliha o značenju i ulozi religiozne popijevke*, *Vrela i prinosi*, FES, br. 17, Zagreb, 1987./1988., str. 82. – 112.

¹⁵ Na skladateljsku djelatnost Jurja Muliha obratio je pozornost Janko Barle u člancima: *Juraj Mulihi kao glazbenik*, *Sveća Cecilija*, XV, Zagreb, 1921. i *Jos o Jurju Mulihi kao glazbeniku*, *Sv. Cecilija*, XXX, Zagreb, 1936., str. 194. – 195.

¹⁶ Pjesmarica se u Barleovo doba čuvala u Arhivu HAZU pod signaturom l. a. 68, a zagubila se u ostavštini kanonika Janka Barle.

¹⁷ T. Matić, op. cit., str. 49.

Snažan prodor tekstova crkvenih popijevki u narod registrirao je Tomo Matić i na primjeru najpopularnije Kanižličeve knjige – katekizma i pjesmarice *Mala i svakomu potribna bogoslovica, to jest nauk krstjanski*¹⁸, o kojoj izriče sljedeće:

»[...] narod ju je doista objeručke prihvatio: po broju izdanja nije *Bogoslovicu* dostigla nijedna vjerska ni svjetovna knjiga slavonske književnosti u osamnaestome vijeku.«¹⁹

Dakle, Kanižličeva *Bogoslovica* je imala onu presudnu ulogu ulaska knjige u najšire narodne slojeve koju su na južnohrvatskom području imala djela Tome Babića, Petra Kneževića i Andrije Kačića Miošića.

Za današnje oblikotvorno razlikovanje i mogućnost klasifikacije oblika posebice je važno sljedeće Matičevo zapažanje o različitosti Kanižličeva stvaralačkog postupka:

»Ali osim pjesama, koje su pjevanjem u crkvi postale duševna svojina svih vjernika, tako da se više i ne pita za pjesnika, pa niti za podrijetlo njihovo, bilo je od uvijek i takovih vjerskih pjesama, kojima je pjesnik, iznoseći u njima svoja čuvstva i misli o Bogu i religiji, utisnuo pečat svoje ličnosti, tako da te pjesme često nisu bile pristupne shvaćanju širokih krugova vjernika, pa nisu niti mogle postati pučkim crkvenim pjesmama. Takovih pjesama ima u Kanižlića mnogo, i to su u prvom redu pjesme o duhovnoj ljubavi, kako ju je shvaćala i o njoj pjevala barokna lirika isusovačkih pjesnika, koja je upravo po Kanižliću dospjela u hrvatsku književnost u Slavoniji u zadnji čas, kada se na Zapadu već gasila.«²⁰

Navedenom tvrdnjom Matić je nagovijestio stilsko-oblikotvorno razlikovanje stvaralaštva duhovne lirike, koje se u himnodiji može imenovati i kao svjesni rascjep. Usporedo s demokratskom prosvjetiteljskom otvorenosću stvaralaštva prema svim slojevima naroda, u hrvatskoj himnodiji 18. stoljeća intenzivira se rascjep koji se stvorio iz dva suprotna polazišta himnodijskog stvaralaštva. Prvi pravac himnodijskog stvaralaštva oblikuje crkvenu narodnu popijevku na liniji širokog društvenog, općenarodnog razvoja hrvatske književnosti, kakvog su utrljali već hrvatski glagoljaši. Drugi pravac himnodijskog stvaralaštva temelji se na stvaranju rafiniranog i zahtjevnog umjetničkog prepjeva i variranja himničkih parafraza, čijem su se opredjeljenju priklonili od humanizma i renesanse, pa nadalje istaknuti hrvatski pjesnici (Marko Marulić, Džore Držić, Nikola Nahešković, Jerolim Vidulić, Paskoje Primović, Ignjat Đurđević, Ignacije Aquilini, Ivan Dražić, Andrija Vitaljić, Baro Bettera, Bartol Kašić i u jednom dijelu svoga stvaralaštva Antun Kanižlić).

¹⁸ Trnava, ³1764., ⁴1766., ⁵1773.

¹⁹ Tomo Matić, *Život i rad Antuna Kanižlića*, u knjizi: *Pjesme Antuna Kanižlića, Antuna Ivanošića i Matije Petra Katančića*, Priredio za štampu i uvod napisao Tomo Matić, Stari pisci hrvatski, knj. XXVI, Zagreb, 1940., str. XX. – XXI. i XXIX. – XXXII.

²⁰ T. Matić, *Prosvjetni i književni rad u Slavoniji prije Preporoda*, op. cit., str. 50. – 51.

Upravo u himnodijskom stvaralaštvu Antuna Kanižlića najizrazitije pronalazimo stilsko-oblikotvorni rascjep između stihova slobodne duhovne inspiracije i strukture crkvenih pučkih popijevki. Bujnost iznenađujuće marinističke metafore, barokna dinamika ukrasne kumulacije obilježavaju Kanižličev izraz u oblicima slobodnih duhovnih stihova koje pronalazimo u autorovim molitvenicama *Bogoljubnost molitvena* (Trnava, 1766.), *Bogoljubstvo na poštenje s. Frančeška Saverije* (Trnava, 1759.), *Primogući i srdce nadvladajući uzroci za ljubiti Gospodina Isukrsta* (Zagreb, 1760.). Nasuprot tome, uzmemo li na razmatranje strukturu Kanižličevih liturgijskih i katekizamsko-kalendarskih crkvenih pučkih popijevki, građenih s jakom evokacijom usmenog narodnog stvaralaštva u spomenutoj *Maloj bogoslovici*, ili u priručniku *Utočište Blaženoj Divici Mariji* (Mleci, 1759.) nailazimo na drugačiji Kanižličev stil. U tim zbirkama Kanižlića možemo smatrati samo zapisivačem postojećih pjesama iz naroda, ali je jednako opravdano i stajalište po kojem je Kanižlić i autor jednog dijela crkvenih pučkih popijevki prema utvrđenoj metodi oponašanja usmene narodne pjesme u himnodiji.

Danas sa sigurnošću znamo da su himnodijski autori itekako bili svjesni da usmjerenje vjerske obveze i širenje himnodijske pjesničke i pjevačke prakse u cjelokupnom narodu ograničavaju kriterije visoko zahtjevnog umjetničkog stvaranja himnodije. Sastavljači i stvaraoci himnodijskih zbornika osjećali su rascjep između prosvjetno-didaktične funkcije forme i visoke estetske mogućnosti stvaranja slobodne duhovne poezije. U potvrdu te tvrdnje možemo navesti napomene iz predgovora u kojima su brojni autori crkvenih pjesmarica istakli prisutnost spomenutog rascjepa i vlastite svijesti o njemu. Zadatak poučavanja i razjašnjavanja naglasio je Juraj Mulih u svom *Pridgovoru Bogoljubnim pismama*:

»Jesu nikoje podugačke, zato, da razborito postavljene stvari i priprostitij razumiju.«

Pod naslovom *Bogoljubnom štioću* Toma Babić je u izdanju svoga *Cvita razlika mirisa duhovnoga* (Mleci, 1726.) također izrazio namjenu djela:

»Drugo imadu znati ljudi mudri i naučni da ove Pisme iliti Verse nisam činio za nje, nego za dicu koja gube vrime zaludu, neka se zabavljaju u stvari duhovni pivaujući... Zato mi mudri imadu oprostiti, budući da oni mogu imati libara od svake varste Poesie, zašto se ne more i mudrim i ludim zajedno ugoditi.«

(Str. 223.)

Petar Knežević naznačio je u predgovoru svoje zbirke *Pisme duhovne razlike* (Mleci, 1765.) sljedeću izjavu:

»Znaj da sam ji učinio za ljude priproste, a prid naučnim kapicu skidujem; i tako ako u njima ne najdeš ono hitroznanje, koje se od ozbiljnih pivaoća običaje staviti, narugat nemoj se; naravnim bo načinom služio sam se za moć od onih bit prijat, koji su meni prilični.«

Rasplamsavanje tiskanih pjesmarica i zbornika crkvenih popijevki u 18. stoljeću svjedoči da je prosvjetiteljska zadaća razvijanja demokratizacije kul-

ture, tj. unošenja prosvjete i kulture u široke narodne slojeve nadviđala kod crkvenih prosvjetitelja težnju stvaranja individualnog pjesničkog pristupa u estetizaciji vjerskih stihova. Istu usporednu vjersku i kulturnu misiju pronašao je Tomo Matić i u djelatnosti brojnih manje poznatih slavonskih crkvenih prosvjetitelja kao što su fra Jerolim Lipovčić, fra Emerik Pavić, Đuro Sertić, Antun Josip Knezović i drugi. Navedeni citati crkvenih himnodičara naglašavaju vlastitu skromnost i iskazuju svijest dubokog poštovanja prema vrhunskoj umjetničkoj poeziji, kulturi i znanosti. Međutim, da bi ta umjetnička nadogradnja bila pristupačnija i dostižnija u percepciji, svijesti i postojanju jednog naroda, crkveni prosvjetitelji su se opredijelili prema stvaranju širokih temelja čitateljstva. Pritom, nipošto nije za podcjenjivati domašaje koje su ostvarili u svom radu, čak ako se ograničimo i na područje zahtjevnog stvaranja liturgijskog i himnodijskog pjesništva. U tiskanim pjesmaricama hrvatske himnodije očituju se pojedina kasnobarokna i klasicistička stilska obilježja, posebice u stvaralaštvu himničkih prepjeva i u katekizamskim dojmljivim pjesmama o pokajanju, prolaznosti, paklu i smrti, u kojima su himnodičari razvili intenzivirano-emotivnu, pokajnički egzaltiranu, bujnu kumulativno-retoričnu baroknu izražajnu maniru proživljavanja vjerske teme. U tim pjesmama ogledava se europski utjecaj kasnobaroknog senjerijanskog pristupa doživljajnosti vjerske teme, ali i hrvatske osebnosti florealnog rokoko stilskog kićenja izraza i oslikavanja narodne osjećajnosti. Usporedo i u glazbenom izrazu hrvatska himnodija 18. stoljeća slijedila je hrvatsku tradiciju pjevanja u drevnim starogrčkim ili starocrkvenim modusima (primjerice u *Cithari octochordi*), ali i unosila utjecaje harmonijskih sklopova bečkog klasicizma austrijske reforme crkvene glazbe i spajala ih s obilježjima izvornog hrvatskog folklor (primjerice pjesme Kanizlića, koje nalazimo uglazbljene u Jaićevom *Vincu bogoljubnih pisama*). Franjo Fancev i Tomo Matić tvorili su struju književnih povjesničara koji nisu olako prelazili preko domašaja i sagledavanja crkvenog prosvjetiteljstva u Hrvata. Matić nije promatrao crkvenu književnost kao funkciju unutar vjere kojoj ne treba dati pristup u profesionalno pjesništvo. Sagledavajući širi društveni i kulturološki aspekt egzistencije naroda, Matić je uočio političku specifičnost razvoja hrvatske književne povijesti i prišao području crkvenog stvaralaštva i pjesništva s filološkom istraživačkom dosljednošću.

Time je književnoj javnosti razotkrio mogućnosti književnokritičke valorizacije tog specifičnog područja i anticipirao mogućnosti današnjeg interdisciplinarnog znanstvenog istraživanja pojedine oblikotvorno-tematske književne vrste u koje nedvojbeno spada crkveno pjesništvo i himnodija.

POGLED TOME MATIĆA NA HRVATSKO CRKVENO
PROSVJETITELJSTVO

Sažetak

U svom književnopovijesnom radu *Prosvjetni i književni rad u Slavoniji prije Preporoda* Tomo Matić otvorio je znanstveni pogled prema analizi nesagledane uloge crkvenog prosvjetiteljstva u Hrvatskoj i njegovih prosvjetiteljskih i himnodijskih domašaja. Za razliku od Europe u kojoj je prosvjetiteljstvo nastojalo smanjiti utjecaj crkve u gospodarskom i kulturno-obrazovnom životu države, u Hrvatskoj su zbog posebnih nepovoljnih političkih okolnosti upravo crkveni redovi nosili začetak sustavnog obrazovanja, tiskanja knjiga i potrebe kulturno-gospodarskog napretka. Za razliku od stajališta Kombola i Vodnika koji su se u svojim povijesnim pregledima hrvatske književnosti pretežito zadovoljili općenitim registriranjem postojanja crkvene književnosti, struja književnih povjesničara u kojoj su Franjo Fancev i Tomo Matić usmjerava se na minuciozno istraživanje crkveno-prosvjetiteljskih nastojanja, te rukopisnih i tiskanih izdanja. Ujedno, Matić pruža i važan doprinos proučavanju hrvatske crkvene himnodije te liturgijske i duhovne lirike, kao i mogućnosti književnokritičke revalorizacije toga osebujnoga književnog područja.

TOMO MATIĆ'S VIEW ON RELIGIOUS ENLIGHTENMENT
IN CROATIA

Summary

In his literary-historical work *Prosvjetni i književni rad u Slavoniji prije Preporoda* (Enlightenment and Literary Work in Slavonia in the Period before the Croatian National Movement), Tomo Matić directed his scientific attention towards the analysis of at that time not yet fully appreciated role of religious enlightenment in Croatia and its achievements in education and hymnody. Unlike the rest of Europe, where the Enlightenment attempted to reduce the influence of church on economic, cultural and educational life, the religious circles in Croatia, due to a specific adverse political situation, were the promoters of systematic education, printing of books and the need for cultural and economic progress. As opposed to Kombol and Vodnik, whose historical reviews of Croatian literature are mostly confined to mere general observations of the existence of religious literature, the circle of literary historians to which Franjo Fancev and Tomo Matić belong, is devoted to detailed analysis of enlightenment efforts within the church and the study of manuscripts and printed editions. In addition, Matić has also made an invaluable contribution to the study of Croatian church hymnody and liturgical and spiritual lyric poetry, including the study of the possibility of literary-critical evaluation of this exceptional field of literature.

Korajčev prijevod Molièrove komedije „L' Avare“

Napisao T. Matić

Na prvom listu Molièrovih »Oeuvres complètes« (Paris, Firmin Didot, 1861), što ih imam iz knjižnice pok. hrvatskoga književnika V. Korajca, zapisao je on sam u nekoliko riječi, koje su Molièrove komedije po njegovu mišljenju najbolje izrađene: »Najvjekštije su — po mom sudu — izrađeni ‚l'Avare‘, onda ‚les Femmes savantes‘, pak ‚le Tartuffe‘«. Korajčeve simpatije za Molièrova *L'Avare* nijesu ostale tek pusta riječ: u njegovoj se književnoj ostavštini našao u rukopisu prijevod te komedije, koji se danas čuva u arhivu Jugoslavenske akademije (sign. IV d 83).

Molièra su počeli u nas vrlo rano prevoditi, a i dosta se njegovih djela prevelo ili preradilo, tako da je Molière u hrvatskoj prevodilačkoj knjizi prije Preporoda znatno bolje zastupan nego ikoji drugi zapadni pisac svjetskoga glasa. Najstariji naš prijevod nastao je još za života Molièrova: poslije smaknuća F. K. Frankopana nađen je u njegovoj književnoj ostavštini u Wiener Neustadtu prijevod prvih triju scena (od četvrte samo početak) komedije *George Dandin*, a u prvoj polovici osamnaestoga vijeka je u Dubrovniku vrlo slobodno prevedeno, zapravo na dubrovačku preradeno, dvadesetak Molièrovih komedija.¹ Za čudo, za Molièrovim *L'Avare* — koliko je do sada poznato — nijesu Dubrovčani posegli, da ga u cjelini prevedu ili prerade, nego mu se sačuvao trag samo u komediji *Andro Stitikeca*, gdje je *L'Avare* glavna komponenta kontaminacije triju Molièrovih komedija.² A je li Molièrov *L'Avare* bio

¹ Matić, Molièrove komedije u Dubrovniku (Rad 166, Zagreb 1907) i Ein Bruchstück von Molières George Dandin in der Übersetzung F. K. Frankopans (Archiv f. slav. Phil. 29, Berlin 1908). — Kolendić, Dubrovačka komedija »Vukašin aliti ljubav pitur« (Južni pregled X, Skoplje 1936).

² Ed. Körbler u Građi za pov. hrv. knjiž. XIII, Zagreb 1938. — Isp. Radatović, P. Kanavelević kao pisac komedija (Prilozi za knjiž. IX, Beograd 1929.). No ne bih se mogao složiti s g. Radatovićem, da je dubrovačka komedija *Jerko Škripalo* (ed. Rešetar, Četiri dubrovačke drame u prozi iz kraja XVII. vijeka) prerada Molièrova *Tordice* (isp. l. c., str. 34): u *Jerku Škripalu* je od starine poznati motiv škrtoga starca na svoj način obrađen u dubrovačkom milieu s grubo istaknutim seksualnim momentom, tako da ta komedija nikako nije blizu Molièrovu *L'Avare*.

Nevenka Košutić-Brozović

Doprinos Tome Matića razvoju hrvatske komparatistike

Kad je prije točno stotinu godina, dakle godine 1898. objavio u *Nastavnom vjesniku* hrvatski prijevod svoje doktorske disertacije *Molièrov »L'Avare« i njegovi prethodnici*, Tomo Matić započinje uvodni tekst rečenicom:

»Poput lingvistike i komparativna je studija literatura u našem vijeku lijepo napredovala«.

nakon čega daje svojevrsan manifest o potrebi i prednostima poredbenog proučavanja i književnosti kao takve, jednako kao i pojedinih nacionalnih literatura. U tom tekstu, koji ćemo zbog njegova značenja ovdje ekstenzivnije citirati, on nastavlja:

»Izuzevši rijetke ali časte izuzetke, historija je literarna prije bila suho nabranjanje natpisa djelima i biografskih data, a na ono, što danas držimo za najvažnije, mislim ideje djela i povijest njihova postanja, nije se niko ni obzirao. Književnost različitih naroda, periode jedne iste književnosti, pače i pisci iste periode proučavali su se izolirani jedni od drugih, te se nije gledalo, da se na svijet iznesu sveze, što ih sve vežu u idealnu cjelinu, ne bismo li tako mjesto točnoga inventara imena i godina dobili vjernu sliku svega, što je lijepo i veliko zamislio duh ljudski. Shvativši je u tom smislu, historija je literature historija čovječanstva, jer se u njoj ogledaju ideje, što su pokretale čitavim generacijama ljudskima, tako da su im događaji političke historije puka posljedica. Budući da nema naroda, koji bi mogao živjeti posve sam za se i oteći se svakomu tuđem utjecaju, nema ni literatura, koja bi od prvih početaka pa do danas bila odraz čiste narodne duše. Kako jedan narod stane općiti s drugim, opaža se odmah u kulturnom životu njihovu međusobni utjecaj. To je zanimljiva pojava, kojom se vrijedno iz bližega pozabaviti, a upravo u komparativnoj studiji literatura ima tome u obilju prilike. Kad bismo taj međusobni utjecaj pustili s vida, mnogo bi nam literarnih tema ostalo tamno.«¹

Danas nam se taj tekst ne čini osobito avangardnim, no moramo imati na umu da se književna komparatistika kao samostalna disciplina počela pravo razvijati tek sredinom 19. stoljeća², a u Hrvatskoj ju je već u šezde-

¹ *Nastavni vjesnik*, VI, 1898., str. 150. – 151.

² Iako o tom pitanju postoje različita mišljenja, možemo općenito ustvrditi da se sama poredbena istraživanja (uglavnom tematološke naravi) razvijaju usporedno s napretkom povijesnih i književnopovijesnih znanosti počam od druge polovice 18. st., da zaživljuju u prvoj

setim godinama počeo propagirati Vatroslav Jagić, pod čijim se okriljem za studija u Beču (1891. – 1895.) formirao i mladi Matić.³ Kako je on ujedno studirao i romanistiku, i to kod slavnoga jezičnog komparatista Wilhelma Meyer-Lübkea, imao je prilike da se tijekom studija upozna ne samo s filološkim i tekstološkim metodama Jagićevima već i s njegovim pogledima na potrebu poredbenog proučavanja književnosti⁴, dok se kod Meyer-Lübkea uputio i u metodologiju povijesno-komparativne lingvistike, osobito etimologije, što će posredno djelovati i na kasnije uporno Matićevo istraživanje izvora pojedinih djela. U okviru bečkih studija nastaju i prva tri objavljena Matićeva rada, koji će unekoliko zacrtati osnovna područja njegovih književnih interesa.

Prvi rad što ga je Matić tijekom svoje 75-godišnje znanstvene djelatnosti objavio, posvećen je Matiji Antunu Relkoviću⁵, uz kojega je u Matićevoj bibliografiji vezano čak 15-ak bibliografskih jedinica⁶. Taj prvi prilog objavljen pod naslovom *O književnom radu Matije A. Relkovića* i s podnaslo-

polovici 19. st., dok se u drugoj polovici i osobito pretkrak toga stoljeća razvijaju i u samostalnu disciplinu, afirmiranu u sveučilišnoj nastavi (Ženeva, 1886.) i u specijaliziranim glasilima (*Zeitschrift für vergleichende Literaturwissenschaft*, ur. Max Koch, Berlin, 1887.). Opširnije informacije o tom pitanju mogu se naći u većini komparatističkih priručnika, od kojih spominjem samo neke poznatije: Paul van Tieghem, *La Littérature comparée*, Paris, 1931. (srpski prijevod *Uporedna književnost*, Beograd, 1951.); I. Hergešić, *Poredbena ili komparativna književnost*, Zagreb, 1932.; A. Ocvirk, *Teorija primerjalne literarne zgodovine*, Ljubljana, 1936.; M. F. Guyard, *La Littérature comparée*, Paris, 1951.; Cl. Pichois – A. M. Rousseau, *La Littérature comparée*, Paris, 1967. (hrvatski prijevod, Zagreb, 1973.); D. Đurišin, *Theory of Literary Comparatistics*, Bratislava, 1984.; S. Wollman, *Porovnávací metoda literárnej vede*, Bratislava, 1988.; M. Beker, *Uvod u komparativnu književnost*, Zagreb, 1995.

³ Sam Matić ostao je do Jagićeve smrti tijesno vezan sa svojim učiteljem i zaštitnikom, o čemu svjedoči i bogata korespondencija (87 Matićevih i 12 Jagićevih pisama) što se čuva u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici (NSK), a obuhvaća razdoblje 1895. – 1921., i osobito je živa u godinama prije premještanja u Beč (1895. – 1903.), nakon kojeg je s Jagićem bio u stalnom osobnom kontaktu (usp. Matićev članak: *O stogodišnjici rođenja Vatroslava Jagića*, *Obzor*, LXXVIII, br. 150, Zagreb, 1938.). Iz te je korespondencije razvidno da je Jagić pratio i ohrabrivao Matićev rad, davao mu savjete i objavljivao njegove priloge u svom *Arhivu*, nadalje da mu je svojim vezama neuspješno pokušavao izraditi preimcovanje iz suplenta u profesora, da mu je izradio premještanje iz Hrvatske u Dalmaciju, a potom i na mjesto lektora hrvatskih izdanja *Lista državnih zakona* u Beču, te da ga je nakon rata predlagao za mjesto sveučilišnog profesora u Ljubljani, na što se Matić iz osobnih razloga nije mogao odlučiti.

⁴ O ulozu Vatroslava Jagića (1838. – 1823.), pod čijim su se većim ili manjim utjecajem formirali i Miliivoj Šrpel (1862. – 1905.), Nikola Andrić (1867. – 1942.) i naš Tomo Matić (1874. – 1968.), koji su »u prošlom stoljeću stvorili čvrstu podlogu za daljnju izgradnju komparativnog proučavanja književnosti kod nas« (B. Kogoj) kao i općenito o razvoju poredbenog proučavanja književnosti u Hrvatskoj, nalazimo najpotpunije i provjerene podatke u danas već nezaobilaznoj monografiji Brede Kogoj-Kapetanović *Komparativna istraživanja u hrvatskoj književnosti* (Rad JAZU, knj. 350, Zagreb, 1968., str. 305. – 404.; usp. str. 336.).

⁵ *O književnom radu Matije A. Relkovića*, Vijenac, XXV, Zagreb, 1893., str. 643. – 646., 660. – 663., 675. – 678., 694. – 695. i 707. – 710.

⁶ Bibliografski podatci prema *Bibliografiji radova Tome Matića*, objavljenoj u knjizi njegovih izabranih radova *Iz hrvatske književne baštine* (MH, Zagreb – Slavonska Požega, 1970., str. 413. – 429.), što ju je kao i samu bibliografiju priredio Josip Pupačić.

vom *Literarna studija*, a potpisan s *Tomo Matić slušalac filozofije*, uz nadnevak *Požega, 6. rujna 1893.*, nazvat će sam Matić poslije »dačkom radnjom«⁷, a predstavlja vjerojatno seminarski referat s druge godine studija i iznenađuje svojom metodologijom i svestranošću. Kao i svi Matićevi kasniji veći radovi i taj započinje općenitim uvodom (*Situacija u Slavoniji po oslobođenju od Turaka*), iza kojega slijede tri odjeljka – prvi i najopširniji posvećen je *Satiru*, drugi Relkovićevoj gramatici, dok treći nosi naslov *Pilpajeve i Ezopove basne*. S komparativističkog je stajališta svakako najinteresantniji taj treći dio, jer u njemu Matić traga za izvorima Relkovićeve prijevoda, te pokazuje za studenta druge godine zamjernu obaviještenost kao i stanovitu mladenačku preuzetnost pri iznošenju vlastitih hipoteza. Toga je i sam Matić bio svjestan te će se 16 godina poslije, pošto je u međuvremenu objavio niz priloga o Relkoviću i priredio kritičko izdanje njegovih djela (1916.), vratiti još jedanput istomu pitanju pa će u raspravi *Relkovićeve prijevode Pilpajevih basni* (1919.) sa zadivljujućom upornošću tragati za onim prijevodom i onim izdanjem Pančatantra kojim se Relković služio, u čemu je samo djelomično uspio – na temelju poredbene analize francuskog i hrvatskog teksta utvrdio je da se radi o francuskom prijevodu Sahidovu s perzijskoga (1644.), do kojeg je uspio doći u kasnijem izdanju (1708.), ali nije uspio naći konkretno izdanje francuskoga teksta kojim se Relković služio.⁸ Taj prilog sadrži osim toga i minucioznu analizu prijevoda i sa sadržajne i sa stilske strane, o čemu će biti još govora.

Vezano uz Matićevu Relkovićevianu zanimljivo je s komparativističkog stajališta još jedno pitanje – naime usporedba Relkovićeve *Satira* sa *Satyrom* poljskoga renesansnog pjesnika Jana Kochanowskoga, pisanim u obliku dugoga stihovanog monologa. Iako je usporedba s poljskim djelom pokazala niz činjeničnih podudarnosti i iako je postojala mogućnost da je Relković ratujući na poljskoj granici došao u dodir s poljskim tekstom, Matić se žaca da

⁷ Usp. *Relkovićeve prijevode Pilpajevih basni*, Rad JAZU, knj. 220, Zagreb, 1919., gdje na str. 156. kaže: »Toga sam se pitanja [tj. Pilpajevih basni] dotakao još prije puno godina u jednoj svojoj dačkoj radnji [Vijenac, 1893.]«

⁸ Među mnoštvom materijala iz Matićeve ostavštine u NSK dragocjena za praćenje njegova rada kao što su katalogi vlastite biblioteke i raznih drugih knjižnica kojima se služio, sređeni i tematski razvrstani bibliografski inventari, ispisi iz književnih djela i stručne literature pisani od dačkih dana pa do duboke starosti (npr. ispis iz Hergesiceva separata *Les littératures yougoslaves (croate, serbe, slovene, macedoniennes) dans le cadre de la littérature universelle*, objavljena u Hagu 1962.), nalazimo i *Ekscerpte i bilješke iz raznih djela* (R 7936), među kojima pod brojem 7 skup listića »Pilpaj, Ezop, Pančatantra«. Radi se o vrlo uredno radenim ispisima iz stručne literature i iz pojedinih izdanja Pilpajevih basni, od kojih su neki sudeći i po papiru i po rukopisu starijeg datuma (vjerojatno vezani uz rad objavljen 1893.), dok su drugi noviji (uz izdanja iz 1906., 1914., 1915.) bili iskorišteni za rad objavljen 1919. – Karakteristično je za Matića uopće da je on sve svoje bilješke imao tako uredno vodene i sustavno grupirane da se uvijek kad mu je trebalo mogao njima koristiti. Za ilustraciju donosimo uz ovaj tekst dvije fotografije njegovih ispisa, od kojih je jedna vezana uz rad na Relkoviću (PRILOG A), a druga uz Molièrea (PRILOG B).

Amvax-i-Subaxli von Husain Faik, ca. 1494 (engl. Übers. von Eastburn 1854)

Nov. Hamayün-nâmeh
von Ali Ethelibi unter Selim I

← el Galland, Contes et fables 1724
nur vier erste Kapitel
I 50 283

Zu Ende geföhrt von Condoune
Contes et fables 1728
(Pantuchantora 7)

Kranföung 1742 (Ant. 2. 2)

Ch. deuxton, Fables politiques et morales
de P. ph. 1, ou la conduite des
grands et des petits, Hambourg 1750
(cinq chapitres, conclusion à la fin,
premier fabuleux et à la fin 204
Not. 2, 3-7)

Mudazogabir, Vienne 1783

Nov. vertüchte Beards der
vier ersten Kapitel
Luze des lumieres (1644)
ou la conduite des rois
von David Schid u. Gaultier (Dantoh 5)

Vedonja: 1698 Paris, Fables de Pilpaj, ph. 1,
ou la conduite des rois (Kochovk, 2)

Savvin iha Kogova 1698 Paris-Brüssel
Fables de P. ph. 2, ou la conduite
des grands et des petits (Not. 2, 2)

Erzählere
fabale
Not. 2
ii

1709 Paris Conseils et maximes del
P. ph. 2 (1725 Paris-Brüssel: Fables de
ph. 2 et ses conseils ou la con-
duite des grands et des petits

s. l. sous le nom d'un 9^e Fange
(Fange 7)

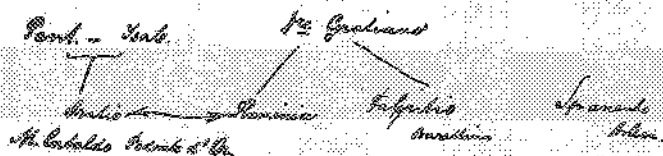
← sein rapport Vollgraff,
Eisenach 1803.

PRILOG A – Matičevo traganje za francuskim prijevodom Pilpajevih basni, kojim se Relković pri prevodenju služio (iz rukopisne ostavštine Tome Matića, u posjedu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu, sg. R7936/7)

XXXI.

36

Il Pedante.

a. È verche il detto Pant. era buono, che volentieri alla oragnella
 & alle meretricie attendeva, nonne più a più volte con la propria
 maglii sces a condurre, e più a più volte fu ella dal detto
 Pedante riconducuto & rimpicciolata sces. Specie a questo
 (come occorre ben avere visto) che il buon Pedante penne
 volentieri si espose di che questo era la maglii del detto
 Simolone; & appellato il concubino di natura dispendiosa, e
 di natura sces tra le maglii; & il marito, di cui innamorato
 fu scoperto, & pregiudicato con offension paroli a moglie,
 che la Donna, che molto l'onore era stimata, dopo
 l'averli promesso, fece del tutto condempnato il marito,
 al quale depose, e di comune accordo condempnato per bellissimo
 ingegno, & un castigo, ed esempio degli altri Pedanti,
 come nella favola si narra conserendo" 92a.

I (Consigliato di barba che d'ambrosio)

Ital. donne, son mandate a Capano al reat di lui
 une langue - Petr. 6. v. 1.

2 Ital. barbonando Petrol. & il primario per laurati barba
 vi condempnato, che rimbombano una canna di uino" 92. l.

3 Pet. di uolo, che Pant. scopre ogni cosa per rimpicciolata
 della barbonante" 92. l.

4 Sp. che non potesse la puerina condempnato del
 Pedante, e che non strano bene rimbombano" 92. l.

Grad. dit qu'il se veut pas d'amer sa fille à 84; Petr. qu'il
 l'obtenndra pombante". Grad. pedando dico, che gradano,
 Petr. rimbombano sarò quel io. 93 a.

doneše definitivnu sud o vjerojatnim poticajima koje je Relković mogao dobiti od Kochanowskoga, te završava konstatacijom:

»Ako se već ne želi vjerovati u neki plodonosni utjecaj Poljaka na Relkovića, a ono se mora priznati da su oba djela zanimljive paralelne pojave u starijoj poljskoj i hrvatskoj književnosti.«⁹

Prema kronologiji objavljivanja drugi bi po redu Matićev rad bila njegova studija *Zoranić's Planine und Sannazaro's Arcadia*, što ju je Jagić objavio u *Archivu* 1897. godine.¹⁰ Iako komponiran po već spomenutoj shemi – opći kulturnopovijesni uvod iza kojega slijede poglavlja s određenom tematikom – detaljan sadržaj *Planina*, opširan pregled razvoja pastoralne literature od Teokrita i Vergilija do Sannazzara odnosno od Hektorovića do Zoranića, zatim nasljedovanja Sannazzarova djela i udaljavanje od njega, analiza metamorfoza umetnutih pod utjecajem Ovidija i Boccaccia, analiza umetnutih lirskih pjesama, od kojih su mnoge parafraze Petrarke, ali ima i samostalnih ostvarenja, te konačno uloga Dantea u općoj kompoziciji djela. Taj zreo, promišljen i eruditski potkovan rad skrenuo je pažnju međunarodne struke na stariju hrvatsku književnost, a sam Matić dao si je mnogo truda da razluči što je Zoranić prihvatio od Sannazara, Petrarke, Boccaccia ili Dantea od onoga što je sam zamislio i ostvario. – Na Zoranića se Matić navraćao i poslije pišući o Zadru¹¹, a godine 1909. izdala mu je Matica dalmatinska kao samostalnu knjižicu monografiju o Petru Zoraniću koja daje

⁹ V. *Neue Beiträge über M. A. Relković*, Archiv für slavische Philologie, Bd. 32, Berlin, 1911., str. 168. – Člančić *Kochanowskys »Satyr«* izišao je pod br. 4 (str. 186. – 188.) tih novih prigoda što ih je Matić bio sakupio pregledavajući bečki Kriegsarchiv.

¹⁰ *Zoranić's Planine und Sannazaro's Arcadia. Ein Beitrag zur Geschichte der älteren kroatischen Literatur*, Archiv für slavische Philologie, Bd. 19, Berlin, 1897., str. 466. – 498. – Geneza toga rada nije potpuno jasna. Naime, na temelju pisma što ga je T. Matić, cand. phil., bio iz Zemuna, gdje se odmah po apsolutoriju zaposlio kao suplent na tamošnjoj srednjoj školi, uputio 2. XI. 1895. Vatroslavu Jagiću, saznajemo da je započeo raditi rad o Zoraniću slijedeći Jagićeve upute: »Čim svršim radnju dat ću se na posao za usmeni ispit, da bar u siječnju rigoroziram [...].« Kakva je bila daljnja sudbina i uloga toga rada ne znamo, no možemo pretpostaviti da je Jagić bio njime zadovoljan te da je Matiću sugerirao da ga proširi, dopuni i doradi te tako pripremi za tisk, a sam mu je u tu svrhu poslao na posudbu original Sannazzarove *Arcadije*. Ukratko, 10. XII. 1896. Matić šalje Jagiću zgotovljen rad, a ovaj mu iz Beča već 15. XII. 1896. odgovara da je rad primio i prosljedio u tiskaru, ali da je u naslovu uz »Zoranićeve Planine« dodao još i »Sannazaro's Arcadia«, jer će to jače privući pažnju, te da je u vlastitoj bilješci uz Matićev rad zauzeo drugačije stajalište o Hektoroviću od njega. »Neće Vam biti krivo što branim Hektorovićevo Ribanje. Po mojem to je upravo najkrasnije djelo naše starije literature. [...] kad se one talijanske egloghe [!] pescatorie, a ja sam ih donekle čitao, porede, vidi se, da je naš Hektorović pravi Herkul (ne samo Hektor) spram onih dosadnih ljubakanja talijanskih ribara.«

¹¹ *Usp. Hrvatska svijest u starih Zadranu*, Svačić, hrvatski ilustrirani koledar za god. 1904., Hrvatska knjižarnica, Zadar, 1903., str. 19. – 22; *Zoranić's Vorfahren*, Archiv für slavische Philologie, Bd. 36, Berlin, 1916., str. 177. – 181.; *Hrvatski književnici mletačke Dalmacije i život njihova doba*, Rad JAZU, knj. 231, Zagreb, 1925., str. 122. – 283., knj. 233, 1927., str. 22. – 84. i u knjizi: T. Matić, *Iz hrvatske književne baštine*, Matica hrvatska, Zagreb – Slavonska Požega, 1970., str. 17. – 211.

sveobuhvatnu i zaokruženu sliku zadarskog pjesnika i njegova doba, u koju je inkorporiran i najveći dio članka iz Jagićeva *Archiva* u nešto pojednostavljenoj i široj publici prilagođenoj verziji.¹²

Kako ne raspolazem točnim podatcima o Matićevu životu, teško je točno odrediti kada je nastao sam tekst njegova trećega objavljenog rada *Molièrov »L'Avare« i njegovi prethodnici*, no pretpostavljam da je napisan još za njegova studija u Beču. Znademo naime da je Matić promoviran u čast doktora filozofije 15. VII. 1896. na temelju disertacije *L'Avare de Molière et ses devanciers*, koju je naknadno preveo i objavio, kako je rečeno, u *Nastavnom vjesniku* 1898.¹³ Taj opširan Matićev rad, u kojem sa zamjernom erudicijom traga za izvorima Molièreove komedije, obrađuje – nakon već spomenutog teoretskog uvoda – *Škrtac u modernim literaturama prije Molièra*, zatim slijedi poglavlje *Molière »L'Avare« i t. zv. commedia erudita*, i konačno *Molièrov »L'Avare« i commedia dell'arte*. Cijela studija nije samo znanstveno utemeljena nego u drugom poglavlju pokazuje i Matićev smisao za književnu analizu, kojom tumači sposobnost Molièrea da od raznorodnih elemenata, preuzetih s raznih strana, ostvari jedinstven psihološki produbljen lik Harpagona. Istaknimo također da taj Matićev rad nije vezan uz hrvatsku književnost (Držićev je *Skup* samo usputno spomenut kao jedna od karika u lancu europskih škrtaca), pa je šteta što nije objavljen i u francuskom originalu, jer je ovako u literaturi o Molièreu ostao nezapažen. To je Matić unekoliko ispravio jer se nedugo po objavljivanju disertacije opet vraća Molièreu i razrađuje jedan dio same disertacije (poglavlje o Molièreovu škrtcu i *commediji dell'arte*) uzimajući za predmet komparacije lik Tartuffea. Ta studijica, za razliku od svih ostalih Matićevih radova, nije zahtijevala nova istraživanja i prikupljanja građe, a objavljena je 1901. u Berlinu na prvom mjestu nove serije najstarijega i u to doba još uvijek jedinog međunarodnoga komparatističkog časopisa *Studien zur vergleichenden Literaturgeschichte*.¹⁴

No iako u svoja prva dva rada o Molièreu ne obrađuje hrvatsku tematiku, francuski je komediograf toliko zaintrigirao Matića da će on objaviti

¹² Petar Zoranić, Matica dalmatinska, Zadar, 1909., 55 str., isti u knjizi *Iz hrvatske književne baštine*, n. d., str. 213.–248.

¹³ V. bilješku 1. – Iz korespondencije s Jagićem vidljivo je da se odmah po završetku studije o Zoraniću i Sannazzaru spremio prirediti svoju disertaciju za tisak, iz pisma od 10. XII. 1896. saznajemo da je već prevodi na hrvatski, dok 24. III. 1897. javlja da ju je pripremio za tisak. Na objavljivanje je u *Nastavnom vjesniku* znači podugo čekao.

¹⁴ *Molières Tartuffe und die italienische Stegreifkomödie*, Studien zur vergleichenden Literaturgeschichte, Neue Serie, Bd. 1, Berlin, 1901., str. 1. – 10. – O tom radu piše usputno Jagiću 14. XI. 1899.: »Još u Beču dobio sam intervencijom g. profesora Meyer-Lubka iz berlinske Königl. Bibliothek Scalinu zbirku scenarija commédie dell'arte (izdana je g. 1611, no scenariji potječu iz druge polovice šesnaestoga vijeka). Tu sam si neke stvari zabilježio, napose o utjecaju tih scenarija na francusku književnost, pa bih rado te bilješke sastavio u cjelinu.« U svom radu služio se Matić »noticama« što ih je ispisao još u Beču (v. pismo Jagiću 15. IV. 1900.), a radi se o 57 uredno ispisanih listića koji se danas čuvaju u NSK (R. 7936/1.), gdje je Matić poslije pronašao i samu Scalinu knjigu.

još četiri studije o njegovoj sudbini u Hrvatskoj. Tako godine 1904. objavljuje rad pod naslovom *Dubrovačke preradbe dviju Molièreovih komedija*¹⁵, gdje uz uvodnu studiju donosi i tekst pronađenih rukopisa *Udovice (La Comtesse d'Escarbagnas)* i *Jovadina (Monsieur de Pourceaugnac)*, a godine 1906. izlazi Matićeva magistralna studija *Molièrove komedije u Dubrovniku*¹⁶, u kojoj nabraja sve pronađene tekstove (ukupno 19), traga za njihovim prevodiocima i datumima prevođenja te analizira same prijevode odnosno prerade. Molièreu, odnosno njegovim prijevodima, posvećuje i studiju *Ein Bruchstück von Molières »George Dandin« in der Übersetzung F. K. Frankopans*¹⁷, gdje daje u prvom dijelu točan popis i opis cjelokupne Frankopanove ostavštine što se čuva u državnom arhivu u Beču, a u drugom dijelu donosi tekst odlomka koji je rekognoscirao kao Molièrova *Georga Dandina*, i to u slovenskom prijevodu, te dokazao da je fragment preveden s francuskog originala iz 1669., dakle još za života Molièreova¹⁸. – Posljednji prilog vezan uz Molièrea *Korajčev prijevod Molièrove komedije »L'Avare«*¹⁹, objavljen 1940., donosi uz sam tekst i analizu prijevoda.

Od ostalih Matićevih djela valja izdvojiti još jednu tematski izoliranu, ali vrlo značajnu studiju – *Prosper Mérimée's Mystifikation kroatischer Volkslieder* iz 1906.²⁰ Sama je studija podijeljena na pet dijelova, od kojih se u prvome daju općeniti podatci o poznavanju Hrvatske i hrvatske književnosti u Francuskoj od Fortisa do Nodiera, te o sudbini Mériméeove zbirke i o njezinu djelovanju na europske prevoditelje i nasljedovatelje, u drugome se dijelu daje sadržajni pregled 31 zastupljene balade, u trećem se govori o pjesničkoj vrijednosti Mériméeova teksta, u četvrtom o odnosu francuskoga teksta prema hrvatskomu originalu, dok je peti posvećen problemu Hasanaginice; na koncu teksta daju se prilozi – dva francuska prijevoda Đurđevićeve pjesme *Svitnjak* i tri prijevoda *Hasanaginice*. U toj iscrpnoj, dugo-

¹⁵ Građa za povijest književnosti hrvatske, knj. 4, Zagreb, 1904., str. 69. – 134.

¹⁶ Rad JAZU, knj. 166, Zagreb, 1906., str. 75. – 163.; prvi dio studije pretiskan u knjizi *Iz hrvatske književne baštine*, n. d., str. 249. – 274.

¹⁷ Archiv für slavische Philologie, Bd. 29, Berlin, 1907., str. 529. – 549.; ista je studija u hrvatskom prijevodu pod naslovom *Odlomak Molièrova »Georga Dandina« u prijevodu F. K. Frankopana* objavljena u knjizi *Iz hrvatske književne baštine*, n. d., str. 275. – 292.

¹⁸ Iako bi taj podatak mnogi komparatisti objavili s mnogo pompe, samozatajni ga Matić samo argumentirano konstatira. Napomenimo da je uopće cijela ta kratka studija izvanredan pokazatelj Matićeve erudicije, njegova dubokog poznavanja Molièrea, njegovih filoloških i tekstoloških sposobnosti (rekognosciranje teksta kao slovenskoga s primjesama kroatizama, utvrđivanje da tekst nije preveden s njemačkoga već s originala, analiza prijevoda na jezičnoj i stilističkoj razini), jednako kao i sigurnosti u poznavanju kulturoloških i književno-povijesnih prilika toga doba, te je kao takva mogla poslužiti kao školski uzor mlađim komparatistima.

¹⁹ Građa za povijest književnosti hrvatske, knj. 15, Zagreb, 1940., str. 145. – 150.

²⁰ Archiv für slavische Philologie, Bd. 28, Berlin, 1906., str. 321. – 350.; Bd. 29, 1907., str. 49. – 96.

trajno i mukotrпно radenoj studiji²¹, koja s raznih strana osvjetljuje i 1. i 2. izdanje Mériméeove zbirke (1827., 1847.), posebno su zanimljiva dva momenta – Matićev stav prema plagijatu, kojemu priznaje samostalnu pjesničku vrijednost, ali odbacuje svako iole uspješno poniranje u duh i dušu čovjeka naših krajeva, i drugo, pitanje prijevoda (npr. slučaj da je francuski tekst preveden s njemačkoga, a njemački s talijanskoga).

Uz ta četiri veća tematska segmenta – Relković, Zoranić, Molière, Mérimée – našlo bi se kod Matića niz radova s komparativističkim primjesama. Naime izdajući sa sebi svojstvenom akribijom tekstove pojedinih rukopisa, Matić ih popraća uvodnim napomenama, kao i kraćim analizama prevodilačkih postupaka ako se radi o prijevodima. Prvima pripadaju kraći tematološki ekskurzi kao *Motiv Olive u starijoj hrvatskoj književnosti*²², *Prinos za historijat motiva Lucičeve robinje*²³, *Motiv Genoveve u starijoj hrvatskoj književnosti*²⁴, a u drugima nalazimo uvodne osvrte na prijevode koji se objavljuju kao *Božičevićev prijevod Petrarkine kancone »Vergine bella che di sol vestita«*²⁵ ili *Kajkavski prijevod Voltaireove Henriade*.²⁶

Kad se nakon ovoga kronološko-tematskog prikaza osvrnemo na Matićev komparativistički opus, vidimo da on pokriva zapravo sve segmente poredbenih književnih istraživanja. Ako se držimo najuobičajenije klasifikacije tih istraživanja i njihove podjele na tri osnovna područja – emisija, recepcija i transmisija – na svakome ćemo od njih naći značajnih priloga Tome Matića.

U okviru emisije ulaze sva njegova tematološka istraživanja raznih motiva (Olive, Genoveva, robinja) i tipova, pri čemu valja osobito istaknuti praćenje škrtčeva lika u europskoj književnosti do Molièrea. U to isto područje emisije ulaze uvjetno i svi njegovi radovi o sudbini i uspjehu Molièreovih komedija u nas.

U područje recepcije ušli bi svi Matićevi radovi u kojima traga za izvorima pojedinih djela – počam od konkretnih izdanja Ezopovih ili Pilpajevih

²¹ O tome nam svjedoči i dopisivanje s Jagićem, u kojem se kroz gotovo sedam godina (od 1899. kad ga je problem Mériméeova plagijata prvi put zaintrigirao, preko 1901. kad je radnja bila praktički gotova, pa sve do 1906. kad Matić u već poslani tekst još nešto ubacuje), provlači kao crvena nit Mériméeova zbirka i prijevodi naše usmene poezije, osobito *Hasanaginice*.

²² Građa za povijest književnosti hrvatske, knj. 21, Zagreb, 1951., str. 143. – 219.

²³ Isto, str. 245. – 248.

²⁴ Građa za povijest književnosti hrvatske, knj. 29, Zagreb, 1968., str. 41. – 101.

²⁵ Građa za povijest književnosti hrvatske, knj. 9, Zagreb, 1920., str. 94. – 98.

²⁶ Građa za povijest književnosti hrvatske, knj. 25, Zagreb, 1955., str. 167. – 169.

Stranice označuju samo Matićev dodatak uz rad priopćen iz ostavštine prof. F. Fanceva.

basni, preko predloška komedija iz kojih je stanovitu inspiraciju mogao crpiti Molière za svojega Harpagona ili Tartuffea, pa sve do Sannazzara i drugih prije spomenutih pisaca u koje se ugledao Zoranić.

I na području transmisije, tj. posredništva, kojemu se u doba kada je u poredbenim istraživanjima dominirao interes za *Stoffgeschichte* nije posvećivala veća pozornost, dao je Matić značajnih doprinosa. To vrijedi prije svega za njegovo traganje u otkrivanju identiteta prevodilaca odnosno prerađivača pojedinih Molièreovih komedija kao i u analizi njihovih postupaka. Pri svakome prijevodu Matić je nastojao ući u trag konkretnomu tekstu s kojega se prevodilo²⁷, ali kada mu to ne bi uspijevalo, onda je na temelju strukture rečenice zaključivao s kojega se jezika prevodilo i na kakvoj je razini bilo piščevo poznavanje i jezika s kojega se prevodi i onoga na koji se prevodi²⁸. Ispisao je tako u svojim raspravama stranice i stranice paralelnih tekstova.

I konačno, ostavio nam je i jedan primjer danas ponovno modernoga, a u ono doba zazornog postavljanja paralela između djela među kojima nije moralo biti konkretnih dodira a ipak pokazuju stanovite srodnosti – mislim na usporedbu poljskoga i hrvatskog *Satira*.

Ukratko, Tomo Matić ostavio je za sobom neizbrisiv trag u povijesti hrvatske komparatistike i bio jednim od njezinih utemeljitelja. Svojom erudicijom i savjesnošću rasvijetlio je niz pitanja iz hrvatske književne prošlosti, i to na način koji ne ostavlja nikakvih nedoumica. Bilo bi poželjno da što veći broj današnjih istraživača pođe njegovim tragom i ostavi poput njega za sobom djela od kojih neka, možemo to mirno reći danas na zalasku milenija, ulaze u malen broj vrhunskih dostignuća hrvatskih poredbenih istraživanja u 20. stoljeću.

DOPRINOS TOME MATIĆA RAZVOJU HRVATSKE KOMPARATISTIKE

Sažetak

Cilj je ovoga priloga da lik Tome Matića, u znanosti poznatoga i cijenjenoga u prvome redu po njegovim filološkim, književnopovijesnim i kulturološkim radovima, osvjetli i s aspekta književne komparatistike, kojoj je u našoj sredini bio jednim od utemeljitelja i kojoj je unekoliko ostao vjeran do kraja. Težište je ovoga priloga upravo na prikazu Matićevih ranih radova s konca 19. i početka 20. stoljeća (Relković i Pilpaj, Zoranić i Sannazzaro, Mérimée te cijeli ciklus »molièriane«) kojima je dao nezaobilazne priloge poredbenoj povijesti hrvatske književnosti kao i metodološki uzorne primjere komparatističkog istraživanja.

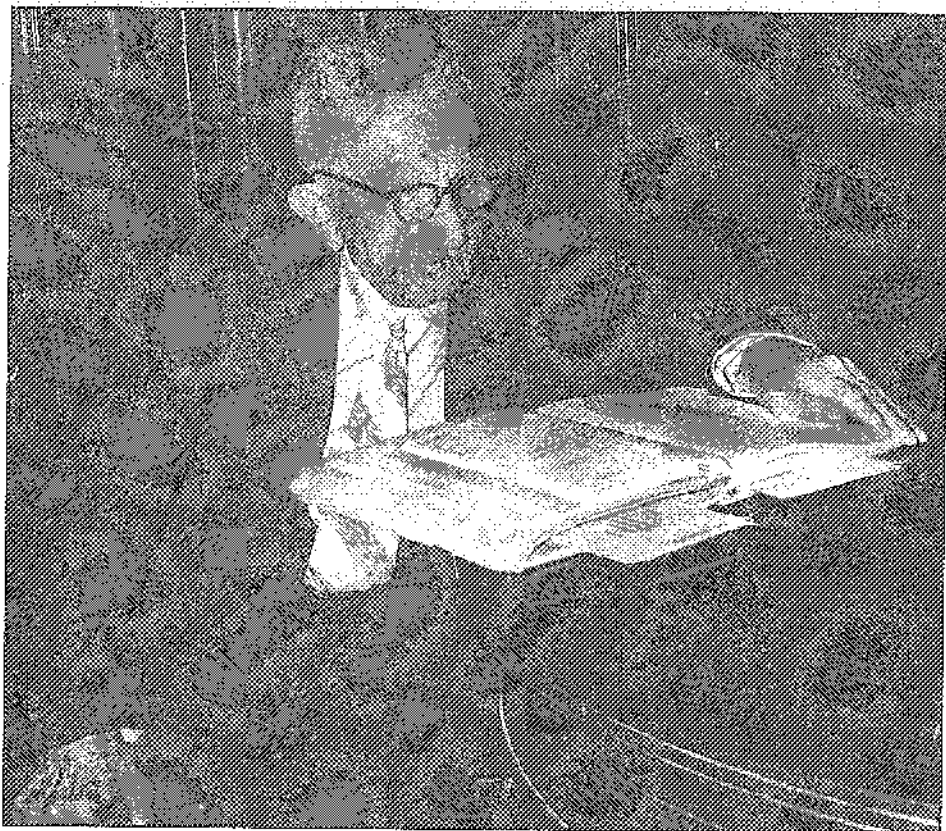
²⁷ Usp. spomenuti primjer traganja za originalom s kojega je Relković prevodio Pilpajevu basnu.

²⁸ Usp. spomenute analize Frankopanova i Korajčeva prijevoda Molièrea.

TOMO MATIĆ'S BEITRAG ZUR ENTWICKLUNG DER KROATISCHEN
KOMPARATIVISTIK*Zusammenfassung*

Das Ziel dieses Beitrages ist es, Tomo Matić, der in der Wissenschaft in erster Linie durch seine philologischen, literargeschichtlichen und kulturologischen Arbeiten bekannt und geschätzt ist, auch vom Aspekt der literarischen Komparatistik darzustellen. Er war in unseren Gebieten auch einer ihrer Gründer und er ist ihr auch bis zum Ende treu geblieben. Der Schwerpunkt dieses Beitrages liegt gerade auf der Darstellung der frühen Werke von Matić vom Ende des 19. und zu Beginn des 20. Jahrhunderts (Relković, Pilpaj, Zoranić und Sannazzaro, Mérimée und der ganze Zyklus »molièriana«), mit denen er unumgängliche Beiträge zur komparativen Geschichte der kroatischen Literatur sowie methodologisch anschauliche Beispiele der komparatistischen Untersuchung gegeben hat.

Jerolim Miše: *Tomo Matić*

Tomo Matić snimljen u njegovu domu u Zagrebu (Vlaška 70^b) 12. srpnja 1964.

Nina Aleksandrov-Pogačnik

Inspirativnost komparatistike

(Tomo Matić – karika u slijedu kroatista-komparatista)

Uistinu nije baš običajno izlaganje na znanstvenome skupu započinjati digresijom; ohrabrena, međutim, svenazočnošću postmodernih poetičko-stilskih odrednica, koje se temelje na ispovjednosti, sjećanju, evokaciji, učinit ću baš to: neću mimoći sliku iz osobnog sjećanja, što mi se spontano javilo uza samu pomisao na hrvatskoga znanstvenika, kroatista i romanista Tomu Matića (1874. – 1968.). Slika je to starog, povučenog, gotovo nekako u se uvučenoga gospodina, koji bi znao zalaziti i okružen knjigama boraviti u čitaonici našega slavističkog seminara, na Filozofskome fakultetu u Zagrebu, danas već tako davnih šezdesetih godina. Neki smo znali: to je Tomo Matić. Još češće u knjižnicu bi znao dolaziti Josip Badalić. Obojica u kasnim godinama, posvećeni i predani radu, davali su u tim studentskim jutrima našoj knjižnici nekakvo posebno ozračje znanstvene vjerodostojnosti i dostojanstva.

Tomu Matića i Josipa Badalića ne povezuje tek slučajnost osobnog sjećanja već izrazito znanstvena poveznica, književnoznanstvena, metodološka usmjerenost o kojoj će u ovome izlaganju i biti zapravo riječ – a to je komparatistika.

Obojica, stariji Matić (rođen 1874.), te mladi Badalić (rođen 1888.), slavisti, prvi kroatist a drugi rusist koji je rusku književnost promatrao u suodnošenju spram matične, hrvatske, u »kroatocentričkoj usmjerenosti« (A. Flaker), do u duboku starost ispisuju, istodobno, stranice za povijest hrvatske književnosti kao i teoriju i metodologiju hrvatske komparatistike.

Iako u našoj znanosti uopće ne postoji cjelovita studija koja bi cjelokupnost književnopovijesne baštine usustavila ne toliko s obzirom na građu, teme i postignuća već na udio pojedinih znanstvenika u izgradnji meta-jezika, infrastrukture povijesti književnosti, teorije povijesti književnosti, u iznaženju onoga što je Branko Vodnik arbitrarno imenovao oblikom, svaki bi takav studijski poduhvat neizostavno započinjao s Vatroslavom Jagićem. Anticipativna pojava tog izuzetnog filologa, kome bismo sa stanovišta sadašnjosti mnogo štošta mogli predbaciti, a neke mu pretpostavke nazvati i zabudom i zabunom, posebno ukoliko se ne bismo obazirali na problematiku devetnaestostoljetne slavistike i njene ne samo znanstvene i kulturološke, već političke uvjetovanosti i referencije, Jagićeva bi pojava svakako stajala na početku. Jagić je, name, uistinu osmislio temeljne znanstvene

premise bavljenja književnošću: predočio je određenu koncepciju povijesti književnosti, određenu metodološku osjetljivost i komparatističku usmjerenost.¹ I kada bismo sve ostalo doveli u pitanje, te metodološke naznake potpuno ga za to kvalificiraju. Naravno i *Archiv für slavische Philologie*, u kojem je nedvojbeno potaknut i ohrabren Jagićevim znanstvenim poticajima, objavljivao i njegov učenik T. Matić. Uza svoju romanističku izobrazbu, svakako izravno i neizravno dakle usmjeren Jagićevim radovima, sintagmama »komparativna mitologija«, »komparativna historija europskih literatura« i sličnima², Matić započinje svoju znanstvenu djelatnost u trajanju od punih tri četvrt stoljeća, upravo kao komparatist. U toj svojoj usmjerenosti T. Matić nije nikakva iznimka već pravilo. Svi su hrvatski znanstvenici, manje ili više, imali tu svijest o uzajamnostima europskih književnosti i hrvatske kao njihovog dijela i iskazivali potrebu za izučavanjem tih homologija. Od začetnika Jagića, preko metodološki posve minoranog i zbrkanog M. Medinija (1902.) koji je nazvan »poredbenim entuzijastom«³, do hrvatskih književnih povjesničara B. Vodnika, M. Kombola, S. Ježića, te znanstvenika kao što su, primjerice, J. Badalić, J. Torbarina, Z. Škreb, A. Flaker i V. Zmegač.

Neprijeporno jest da ih je na to usmjeravala, već u samim počecima, sama građa tzv. stare hrvatske književnosti, gdje su takve dijaloške i citatne usporednosti transparentnije, a latinski i talijanski predlošci utvrdiviji, ali mi se čini da je to tek jedan od čimbenika njihovih percepcija. Začudno je, u stvari, kako se istodobno s počecima struke, usustavljanja književnoznanstvene paradigme pozitivizma i iznalaženja književnopovijesnih odrednica nacionalne književnosti, kao njenog temeljca, javljala i učvršćivala ta svijest o širem kontekstu književnih događanja, misao o hrvatskoj književnosti kao dijelu europskih literatura i njihovoj interakciji, primanju i davanju. Upravo ta svijest o nazočnosti određenih slojeva drugih književnosti tvori metodološku komparatističku osviještenost velike većine hrvatskih znanstvenika, u rasponu od klasične vanthiegemovske misli do suvremene teorijske upućenosti k intertekstualnosti i citatnosti. Ona je isto tako utemeljila i opravdavala sintagmu *hrvatska književnost u europskom kontekstu*, kako su bili naslovljeni i znanstveni projekti i izdanja, koji u hrvatskoj znanosti imaju dugu tradiciju, kako među kroatistima tako i znanstvenicima kojima je hrvatska

¹ *Historija književnosti naroda hrvatskoga i srbskoga*, Napisao V. Jagić, Pomoćju Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Knj. I., Staro doba, U Zagrebu, Stamparija Dragutina Albrechta, 1867.; *Istorija srpske književnosti. Pregled ugadjan za školsku potrebu*, Napisao Stojan Novaković, 1867. u Beogradu [recenzija], Rad JAZU, knj. 1, Zagreb, 1867., str. 236. – 242.; *Prilozi k historiji književnosti naroda hrvatskoga i srbskoga*, Arkiv za povjestnicu jugoslavensku, IX i X, 1868.

² V. Jagićeve radove: *Trabaduri i najstariji hrvatski lirici*, Rad JAZU, knj. 9, Zagreb, 1869.; *O paralelah i izvorih naših narodnih pjesama i pripovijedaka*, Rad JAZU, knj. 1, Zagreb, 1867.

³ Vidi studiju B. Kogoj Kapetanić, *Komparativna istraživanja u hrvatskoj književnosti*, Rad JAZU, knj. 350, Zagreb, 1968.

književnost, kao materinska, bila ona građa s kojom su uspoređivali, na koju su primjenjivali i propitkivali svoja teorijska postignuća i moguće pristupe.

Ta spoznaja nije tek određeno činjenično stanje, ona zapravo jest onaj i parametar i korektiv koji kroatističku znanstvenu struku tradicionalno udaljava i štiti od provincijalne samodostatnosti, te našu književnost i bavljenje njome usuduje usmjeravati u otvorenu igru kulturoloških i aksioloških mnoštvenosti, pružajući joj mogućnost da u dijalogu odmjerava i svjedoči svoju europsku pripadnost od samih početaka (pa i avangardnost u najdoslovnijem smislu riječi, od glagoljaških prijevoda Svetog pisma do J. P. Karmova). To je važno spominjati upravo danas i ovdje kada pred našom strukom stoji veliki posao i napor upotpunjavanja korpusa hrvatske književnosti, ali i novih čitanja i propitkivanja te veće usredotočenosti na nacionalnu baštinu, što je bilo izravno i neizravno uskraćivano, kako bi se imala na umu ta dijaloška »komparatistička« svijest, implicitna gotovo cjelokupnim hrvatskim književnoznanstvenim nastojanjima.

Tomo Matić, povjesničar književnosti koji je unutar pozitivističke povijesne paradigme, koju je dobro poznao, bio najbliži onom modelu i shvaćanju književnosti kao dijelu povijesti društva, koji njemačka znanost zove »die Sozialgeschichte der Literatur«⁴, tekstolog⁵ i leksikolog, svoj je znanstveni put dugačak 75 godina započeo kao komparatist. Matićevi glavni komparatistički radovi mogu se ugrubo podijeliti u dvije skupine. Prvu čine studija *Zoranić's Planine und Sannazaro's Arcadia*, objelodanjena u Jagićevu *Archivu* 1897., *Dubrovačke preradbe dviju Molièrovih komedija* (*Grada*, knj. 4, 1904.), *Molièrove komedije u Dubrovniku* (*Rad JAZU*, knj. 166, 1906.), *Prosper Mérimée's Mystifikation Kroatischer Volkslieder* (*Archiv*, 1906.), *Ein Bruchstück von Molières »George Dandin« in der Übersetzung F. K. Frankopans* (*Archiv*, 1907.), te studija *Relkovičev prijevod Pilpajevih basna* (*Rad JAZU*, knj. 222, 1919.) i *Korajčev prijevod Molièrove komedije »L'Avare«* (*Grada*, knj. 15, 1940.). Drugu skupinu čine radovi koji ne pripadaju kroatistici već su vezani za Matićevu romanističku izobrazbu. To su: *Molièrov »L'Avare« i njegovi prethodnici* (*Nastavni vjesnik*, VI, 1898.), što je prijevod doktorske disertacije i *Molières Tartuffe und die italienische Stegreifkomödie*, u glasovitome Kochovome časopisu *Studien zur vergleichenden Literaturgeschichte* (1901.).⁶ U tim raspravama posvećenim najvećemu europskome klasicističkom komediografu, J. B. Molièreu, Matić problematizira značajnu temu vantieghemovske komparatistike, odnosno opće književnosti: plautizam u europskoj književnosti, odnosno problem književnih kontakata, izrav-

⁴ Usp. *Slavonsko selo u djelima hrvatskih pisaca potkraj 18. vijeka*, Rad JAZU, knj. 324, Zagreb, 1961., str. 5. – 61. i *Hrvatski književnici mletačke Dalmacije i život njihova doba*, Rad JAZU, knj. 231, Zagreb, 1925., str. 192. – 283. i knj. 233, Zagreb, 1927., str. 22. – 84.

⁵ Šest knjiga kritičkih izdanja u Akademijinoj ediciji *Stari pisci hrvatski*.

⁶ V. *Bibliografija radova Tome Matića*, u knjizi: Tomo Matić, *Iz hrvatske književne baštine*, priredio Josip Pupačić, Matica hrvatska, Zagreb – Slavonska Požega, 1970., str. 413. – 429.

nih i neizravnih međusobnih utjecaja. Iskazujući za svoje vrijeme izrazito moderno shvaćanje takvih utjecaja kao i problema tzv. plagijata, Matić očiglednu svezu Molièrea i Piauta, *Škrtača* i *Aulularije*, tumači zapravo eruditskim citatom, proisteklim iz tradicionalne duhovno-povijesne sveze francuske književnosti s latinskim jezično-književnim izvorima, koje se i ne pokušava sakriti i koje ne potire, što je izuzetno važno, ne samo književno-estetsku vrijednost već i osebnost velikoga francuskog i europskog komediografa.

Već je u tome ranom radu Matić iskazao odliku svih svojih kasnijih znanstvenih studija. To je iscrpno dokumentirani oris povijesnoga, kulturnoga, duhovnoga i književnoga konteksta europske književnosti, u ovom slučaju znakova i tragova nazočnosti plautovske komedije u europskim, odnosno francuskim komediografskim uradcima u razdoblju klasicizma. I druga studija, koja govori o tragovima *commedije dell' arte* u Molièrea, nastoji te sveze razumjeti kao naravnu participaciju i interakciju unutar europske književne tradicije, koji ne umanjuju individualnu stvaralačku sposobnost, već prvenstveno svjedoče povezanost svih europskih književnosti zapadnoga kruga.

»U današnjem kritičko-genetičkom proučavanju književnosti bilo bi smiješno i uskogrudno u takvim slučajevima pomišljati na plagijate.«⁷

To jasno izraženo stanovište Matiću je bilo dobrodošlo i potrebno u njegovim kroatističko-komparatističkim iscrpnim studijama o P. Zoraniću i recepciji Molièrea u Dubrovniku, kako bi, posebno u prvoj, o *Planinama* P. Zoranića, koja spada »među ponajbolje radove naše ovostoljetne komparatistike«⁸ mogao ustvrditi Zoranićevu individualnost i određenu estetsku samobitnost, usprkos postojanju očiglednoga talijanskog predloška. To je njegovo nastojanje posebno dragocjeno ukoliko se ima na umu da je bilo itekako i pokušaja i nastojanja, posebno u ono vrijeme, da se tekstovi stare hrvatske književnosti uznastoje obezvrijediti tezama o plagijatu i prijepisu.

Kako bi znanstveno utemeljio svoj kritički i književnopovijesni sud o romanu P. Zoranića kome posvećuje tri studije, pa ga J. Torbarina označava »Zoranićevim biografom i kritikom«⁹, Matić ponovno iskazuje svoju metodološku posebnost, koja je nazočna i u studiji o Molièreu. Slijedeći zapravo metodološki kod klasične komparatistike, uspoređivanja dvaju književnih čimbenika u traženju utjecaja, veza i razlika, on ga nadilazi eruditski suverenim prikazom povijesti pastirske književnosti ne bi li »lučio u Zoranićevu djelu opća mjesta pastirske književnosti od direktnog utjecaja talijanskog pisca«¹⁰

⁷ T. Matić, *Molières Tartuffe und die italienische Stegreifskomödie*, Studien zur vergleichenden Literaturgeschichte, Bd. I, Berlin, 1901., str. 41.

⁸ B. Kogoj-Kapetanić, n. d., str. 374.

⁹ J. Torbarina, *Strani elementi i domaća tradicija u Zoranićevim Planinama*, u knjizi: *Kroatističke rasprave*, Zagreb, 1997., str. 85.

¹⁰ B. Kogoj-Kapetanić, n. d., str. 375.

Upravo Matić polazi od arhetipskog predloška posebno deset Vergilijevih pastirskih ekloga (*Bucolica*), koji je otisnut u talijanskoj renesansnoj pastirskoj poeziji sve do T. Tassa. »Šesnaesto stoljeće počinje s *Arcadijom* Sannazzara, a završava s *Arcadijom* Giambattiste Guarinija koja se zove *Il pastor fido*«, zapisao je de Sanctis.¹¹ Upozoravajući na opća mjesta, na književne reminiscencije i evokacije u renesansnome pjesništvu što je bilo posve običajno, na izvore samog Sannazzarova teksta, kao na znak humanističke izobrazbe koju ti pjesnici i nisu skrivali, ponosni na nju, Matić zaključuje:

»U Italiji i izvan njezinih granica javio se cio niz pjesnika koji su – sad više, sad manje – pošli tragom Sannazzarovim. Među njih spada i Zoranić.«¹²

Da bi zapravo što više implicitno naglasio neutemeljenost nekakvog izravnog prijepisa *Arcadije*, nakon upozorenja na antičke citate u samog Sannazzara, Matić navodi cijeli splet izvora Zoranićevih *Planina*, slijed citata koji su bili normalno renesansno poetološko načelo. On stoga upozorava na citate G. Boccaccia, F. Petrarke, na Ovidijeve *Metamorfoze* (*Pripovisti i pritvori*) koje ne nalazimo u Sannazzara, ali su nazočni u Boccaccia, na alegorijski početak prema Danteovoj *Božanstvenoj komediji*, da bi mogao, uz ova opća mjesta renesansne (pastirske) poezije, ukazati na one slojeve *Planina* koji su nedvojbeno poveznica s hrvatskom kulturom i književnošću. Ti su čimbenici hrvatska književna baština, i to motivski i metrički navodi M. Marulića, tužaljka pastira Marula »prema Marulićevoj *Molitvi suprotiva Turkom*«¹³, poznavanje usmenih hrvatskih pjesama Primorja, dvije pjesme koje se pjevaju »u zuk«, što Matić označuje sintagmama »dražesna jednostavnost narodne poezije« ili »i po sadržaju i po dikciji čista narodna«. Ne treba zaboraviti niti stvarne osobe koje Zoranić spominje (Jela kojoj je pjesnik pohodio grob vrativši se u baščinu), Divnića pastira u viziji i sl., ali prije svega njegovo domoljublje i zabrinutost nad povijesnim neprilikama koje ga uznemiruju:

»Vizija u vrtu Slave odjek je boli Zoranićeve nad otuđnom djecom vile Hrvatice, a druga družba pastira do koje dolazi na svom putovanju jest slika našega nesretnog naroda koji dršće pred vukovima što provaljuju iz istočnih strana.«¹⁴

Upravo ta autentična bol pjesnikova zbog »rasute baščine«, ali istodobna ljubav i ushit zbog »slatkosti baščine«, lokaliteti i mjesta događanja koji imaju imena »domaćih vrela, stabala i cvijeća«¹⁵ jesu oni čimbenici koji Petra Zoranića, unatoč neprijepornim talijanskim uzorima, očituju hrvatskim pjesnikom koji je uspio sačuvati vlastitost, preobražavajući te utjecaje

¹¹ F. de Sanctis, *Storia della letteratura italiana*, Bari, 1912., str. 181.

¹² T. Matić, *Petar Zoranić*, u knjizi: *Iz hrvatske književne baštine*, n. d., str. 227. – 228.

¹³ Isto, str. 232.

¹⁴ Isto, str. 231.

¹⁵ Isto, str. 241.

kreativnošću, kako individualnom tako i snagom nacionalnog, književnog naslijeđa. Čimbenici koje je Matić uočio u svojim tematološkim i kronološkim istraživanjima stoga su dokaz, prije svega, homologije hrvatske književnosti i europskih literatur, posebno onih sredozemnoga kruga, prije svega talijanske.

Temu izravnijih književnih dodira, točnije transmisije, prijenosnika i posrednika među pojedinim književnostima posvetio je T. Matić opsežnu studiju o Molièreovim komedijama u Dubrovniku. U tome je radu istražio jedanaest hrvatskih prijevoda tiskanih u *Slovincu* (od 1879. do 1884.), filološki temeljito i uzorno ispitujući sve rukopisne predloške, moguće prevodioce, budući da se imena u rukopisu ne spominju, kao i družina koje su ih izvodile, te moguća mjesta izvođenja. U sloju jezično-stilskih istraživanja Matić uočava ne samo učestalost dubrovačkih lokalizama (leksikološko-semantička razina), već i tako velike razlike (na mjesto izvornih stihova uvođenje proze) da bi zatim, s pravom zaključio kako su ti prijevodi toliko slobodni da to oni više i nisu, već je točnije govoriti o preradbama Molièrea.

U svome tekstu o Frankopanovom prijevodu *George Dandina*, koji ide među najstarije prijevode, još za Molièreova života, Matić, među ostalim, značajki analizira njegove dijelove, uspoređujući ga s francuskim originalom, te, usporedno, s njemačkim prijevodom, uz zaključak kako se »Frankopanov rad bazira na francuskom originalu, a ne na frankfurtskom njemačkom prijevodu iz godine 1670.«¹⁶

Kao zaključak može se ustvrditi kako T. Matić, cjelokupnim svojim znanstvenim djelom, kako kroatističkim tako i komparatističkim, unutar pozitivističkog književnoznanstvenog stanovišta zauzima u hrvatskoj znanosti veoma značajno mjesto, prije svega kao znalac i izuzetan filološki djelatnik, na čiju se uzornu i iscrpnu dokumentarističnost moguće osloniti. Unutar ideje pozitivističke povijesti književnosti, kao veoma širokog modela znanstvenosti, Matić je književnost razumijevao kao i njegov učitelj V. Jagić, kao »najznamenitiju stranu narodnje egzistencije«¹⁷, koja, kao takva, ima također znatan utjecaj na oblikovanje narodne svijesti, samospoznaje i duhovnog napretka nacije. Ta je odrednica u najužoj svezi sa široko zasnovanom povijesti društva, odnosno svih socijalnih čimbenika koji oblikuju i pojedinca i narod. Takvu povijest književnosti, utemeljenu na historizmu, povijesti kao rekonstrukciji prošlog, Matić je, kako je to razvidno iz njegovih radova, pokušavao uravnotežiti, kako te izvanjske silnice prostora i vremena ne bi posve istisnule svijest o piscu i njegovoj individualnosti, stvaralačkoj snazi, kulturnoj i estetskoj ulozi, naravno koliko su to pozitivistička paradigma, kontekst hrvatske znanosti i vrijeme u kojem je Matić djelovao, uopće dopuštali. Uz napomenu da je unutar te ideje, kao jedino moguće s

¹⁶ T. Matić, *Odlomak Molièreova »George Dandina« u prijevodu F. K. Frankopana*, u knjizi: *Iz hrvatske književne baštine*, n. d., str. 285.

¹⁷ V. Jagić, *Djela IV*, priredio S. Ježić, JAZU, Zagreb, 1953., str. 208.

obzirom na kontekst, Matić pazio na svrhovitost i funkcionalnost podataka koji su predočavani sa svrhom i razlogom. I upravo ta svijest o široj kulturnoj isprepletenosti i povezanosti s društvenim, duhovnim i povijesnim silnicama i tijekovima u cjelokupnom europskome prostoru, dovela je Tomu Matića do komparatistike, čija je bit zapravo dijalog.

Naravno da je, metodološki gledano, njegov pristup slijedio klasičnu komparatistiku, unutar postojeće pozitivističke paradigme, kao što su zajedničke teme i motivi, književni kontakti, recepcija, transmisija i sl., temeljen na osnovnoj spoznaji o kulturi kao dijalogu, upravljenosti prema drugome; i upravo je na primjeru P. Zoranića Matić pokazao kako se unatoč jakom i nevdojbenom poticaju i predlošku talijanske književnosti, na području koje suvremena teorija komparatistike označuje interliterarnim genetskim vezama, Zoranić, zahvaljujući svojoj stvaralačkoj snazi, izborio za ravnopravnost dijaloga, koji ga svjedoči kao hrvatskog književnika ali i europskog, na tragu onih književnih modela koji su prevladavali u europskoj književnosti zapadnog, napose sredozemnog kruga.

I kada spominjemo suvremenu teoriju komparativne književnosti, bez obzira na činjenicu da je T. Matić, načelno i praktično, slijedio klasična vanthiegemovska stanovišta, ne mogu se oteti dojmu, da je on, intuitivno, zapravo izvanredno lučio dva teorijska i metodološka oslonca komparativnog proučavanja: to su intertekstualnost, mogućnost nazočnosti stranog teksta u određenome književnom djelu; kao i alteritet, promjenu citiranog teksta koji se, putem estetske komunikacije, aktualizira u drugom kulturnom, književnom i jezičnom kontekstu i sredini, te se onda nužno očituje – kao razlika.

INSPIRATIVNOST KOMPARATISTIKE

(Tomo Matić – karika u sljedu kroatista-komparatista)

Sažetak

Predložena tema govori o Tomi Matiću kao jednom u nizu hrvatskih komparatista, koji su, usporedno s osmišljavanjem i usustavljanjem književnopovijesnih stanovišta i vidova nacionalne književnosti kao prvovrsni slavisti, kroatisti, isto tako njegovali svijest o usporednosti hrvatske s (određenim) europskim književnostima. Predloženi rad upravo pokušava biti na tragu te pretpostavke, slijedeći i razmatrajući one Matićeve znanstvene radove koji problematiziraju i objašnjavaju takav književnopovijesni kontekst, naravno u okvirima i na pretpostavkama pozitivističke književnoznanstvene paradigme.

DIE INSPIRATION DER KOMPARATISTIK
 (Tomo Matić – ein Kettenglied der Kroatisten-Komparatisten)

Zusammenfassung

In der Abhandlung wird von Tomo Matić gesprochen, als von einem der kroatischen Komparatisten, die sich nicht nur mit der Sinngebung und der Systematisierung der literaturgeschichtlichen Auffassungen und mit den Aspekten der nationalen Literatur beschäftigen sondern auch, als erstklassige Slawisten, d. h. Kroatisten, das Bewusstsein von der Zugehörigkeit der kroatischen Literatur zu den Literaturen Europas, besonders zu den Literaturen des westlichen Mittelmeerraumes, pflegten. Von dieser Voraussetzung ausgehend und die Werke von Tomo Matić, sowohl komparatistische als auch romanistische, analysierend, kommt man zur Schlussfolgerung, dass Tomo Matić durch seine musterhafte dokumentarische Arbeit sowohl auf dem Gebiet der kroatischen Literaturgeschichte als auch auf dem Gebiet der Theorie und der Geschichte der kroatischen Komparatistik eine hervorragende Leistung erbrachte, in dem er für seine Zeit besonders moderne literaturwissenschaftliche Auffassungen vertrat.

Marijan Šimunić: *Tomo Matić* (1941.)

Matićevo kritičko izdanje Grabovčeva *Cvita*

Kad je Tomo Matić 1951. u ediciji *Stari pisci hrvatski*, knj. 30., objavio *Cvit razgovora naroda i jezika iliričkoga aliti rvackoga*, imao je već iza sebe iskustvo kritičarskoga rada na djelima hrvatskih pisaca u istoj ediciji. Objavio je, naime, već 1916. *Djela Matije Antuna Reljkovića* (knj. 23.). Potom je 1940. priredio *Pjesme Antuna Kanižlića, Antuna Ivanošića i Matije Petra Katančića* (knj. 26.), a 1942. u istoj ediciji *Kačićev Razgovor ugodni* (knj. 27.) i *Korabljicu* (knj. 28.).

Godine 1957. još će urediti *Adrijanskoga mora sirenu Petra Zrinskoga* (knj. 32.), a u rukopisu su ostala *Djela Vida Došena*.

Da bi uzorno učinio kritičko izdanje Grabovčeva djela, trebalo je osmisliti kontekst života i djela Filipa Grabovca, poznavanje prilika u Dalmaciji u XVIII. stoljeću i širi spektar talijanističkih tema. Matić je to uglavnom učinio znatno ranije, još dvadesetih godina u svome ponajboljem djelu *Hrvatski književnici mletačke Dalmacije i život njihova doba* (1).^{*} Tu je sakupljeno sve što je temeljito dokumentiralo i osmislilo život ovoga dijela Hrvatske pod Venecijom, ali i u dodiru s ostalom Italijom i Turcima. Obilje dokumentiranih podataka o društvenome, političkome, gospodarskom i kulturnom životu ovoga dijela Hrvatske, nadilazi gotovo sve što je na ovu temu među Hrvatima napisano. Mada je tu o Grabovcu tek nekoliko redaka i nekoliko razbacanih citata iz *Cvita*, ipak su tu bitne predradnje za svaki ozbiljniji rad kontekstualno vezan i za Grabovca i njegovo djelo, i za vrijeme u kojem je ostvareno. Prije kritičkog izdanja *Cvita* Matić je o Grabovcu objavio dvije kraće bilješke, i to *Fra Filip Grabovac, mučenik hrvatske narodne misli* (2) i *Sad te svaka rđa gazi... Kako su hrvatski književnici mletačke Dalmacije mislili o Mlečanima* (3).

Iz bitnih formulacija ovih tekstova vidi se da je T. Matić već tada imao konceptualne okosnice za kritičku obradu i Grabovčeva života i okolnosti u kojima je živio i stvarao, ali i za kritičko izdanje njegova djela.

U predgovoru kritičkome izdanju *Život i rad Filipa Grabovca* u kratkim je crtama objavio život, djelovanje, djelo, imanentnu književnu raščlambu djela, zaključne misli i, što je najvažnije, kritičko izdanje sravnjeno od retka do retka s izvornikom – prvotiskom iz 1747.

* Brojke u zagradi odnose se na popis literature na svršetku priloga.

Rekonstrukciju života fra Filipa Grabovca bilo je lako učiniti poslije knjižice fra Karla Eterovića *Fra Filip Grabovac. Buditelj i mučenik narodne misli u prvoj polovici XVIII. vijeka* (4). Matić obilno koristi pouzdanu Eterovićeovu obradu, a jedan dio Eterovićeovih arhivskih dokumenata (ima ih šezdeset i šest, iz mletačkih i drugih arhiva) upotrijebio je već ranije za svoj rad o hrvatskim književnicima mletačke Dalmacije. Zapravo u Matićevoj knjizi nema nijedne nove informacije o Grabovcu i njegovu djelu koje nema u Eterovića. Kako je Eterović najviše pozornosti posvetio Grabovčevoj djelatnosti (od Grabovčeva školovanja, studija, zvanja *lector et praedicator*, prvotiska, letka *Essortazione amorosa* iz 1729. preko zreloga života u službi vojnoga kapelana, te skrbi i silne potpore hrvatskim vojnicima i časnicima na tlu Serenissime do pokušaja čuvanja nacionalne hrvatske svijesti i duhovnog uzdizanja), to se očituje i u Matićevoj obradi autora i njegova djela.

Dakako, u središtu je pozornosti posao oko tiskanja *Cvita* i sudbina djela nakon tiska (prodaja po Dalmaciji, zabrana djela, lomče na kojima je spaljivan *Cvit*, uhićenje autora, sud i osuda, smrt na pustom otoku ...).

Tragom Eterovića, i Matić je plastično dokumentirao težak, besplodan i tragikomičan život hrvatskih vojnika u službi Mletačke Republike – što je naglašeni rođoljub Grabovac bolno osjećao i što je motiviralo brojne motive njegova djela.

Kako je to Grabovac (samopožrtvovno i temeljito) činio, može pokazati samo jedan odlomak iz Eterovićeve knjige (str. 22.).

»Za vrijeme Grabovčeva kapelovanja većekrat je harala bolest među vojnicima – bolnice bi bile pune bolesnika i ranjenika. Ovo se zgodilo u g. 1734.-5., pak g. 1737. i opet g. 1742. i 1744. Grabovac je u svim ovim prigodama pokazao vanrednu revnost i samoprijegor. To u jedan glas ističu vojni poglavari i liječnici. Kapetan Giov. Malaspina u Veroni 24. I. 1735. izjavljuje, da je Grabovac sa svom mogućom ljubavlju i brigom provideo i sada provideo brojne bolesnike u onim javnim bolnicama (Doc. 30). Dvije godine za tim guvernatur oružja u Veroni Vidal Vidali (17. II. 1737.) i gen. providur Ant. Loredan (18. II. 1737.) jednako ističu Grabovčev žar, ljubav i us trajnost danju i noću, i kad god bi bio pozvan da duhovno tješi bolesnike ili ranjenike bilo koje narodnosti. Usljed velikog napora i sam je obolio i bio u pogibelji života (doc. 31. i 33). Ovo potvrđuje i nadzornik javnih bolnica gonzo laso u priznatici istoga nadnevka dodajući, da Grabovac nije nigda štedio truda niti pazio na svoje zdravlje. [...] Grabovac je poradi napor-noga rada uhvatio tešku bolest u prsima sa začuhom i bacanjem krvi.«

Matić je tek djelomice ovim životnim podacima posvetio veću pozornost, a ono što je važno: učinio je imenitnu književnu rasčlambu i ocjenu djela (i prvoga i drugoga dijela *Cvita*) – po književnim mjerilima, osobito s obzirom na recepcijsku namjenu, pa je ustvrdio da je Grabovac prvi koji je u hrvatskoj starijoj književnosti »pokušao poznavanje tuđe i domaće prošlosti proširiti u narod i u tu je svrhu – iako u posve ograničenom opsegu – novije ratničke događaje svojega zavičaja stao pripovijedati u narodnim desetercima i time utirao putove Kačiću« (str. 11.). Matić najčešće i uspoređuje Grabovca i Kačića, ali ga postavlja i prema drugim hrvatskim književnicima

(opet sa svezom hrvatskih književnika mletačke Dalmacije): Zoranićem, Barakovićem, posebice Kavanjinom (puno je paralela s Grabovcem, primjerice obojica su na isti način tretirali i spremili u pakao »Turke, Rkače i Čifute«; Matić, 1925., str. 127.), Matešom Kuhačevićem i dr. Paralele: sličnosti i razlike svih ovih književnika do danas su nezaobilazne jer ih je Matić pouzdano obradio.

Treba istaknuti da je Matić među literaturom o Grabovcu naveo samo trinaest relevantnih jedinica na kojima je gradio svoje sudove o autoru i djelu. To je relativno oskudna literatura, ali ju je Matić znao primjereno koristiti. Kako se danas literatura o Grabovcu sastoji od stotinjak bibliografskih jedinica, zavređuje ipak istaknuti da je Matić izrekao ono bitno, što čini »grabovčevski kompleks« i bez čega nije moguće razumjeti povijesne i književne okolnosti hrvatskoga života u 18. stoljeću. Matić je Grabovčevo djelo drukčije prosuđivao od strogoga Kombola i veću pozornost posvećivao njegovoj društvenoj funkciji nego (samo) estetskim mjerilima, više Grabovčevoj »sirovoj« građi i spontanosti nego pomnom stiliziranju i estetiziranju, Grabovčevu iskrenom i neprikrivenom očitovanju nego »uvijenim frazama«. Cijenio je Matić, dakako, i estetske vrednote ovoga djela. Stoga izdvaja brojne *uspjele fragmente* Grabovčeva djela i njihovu iznimnu funkcionalnost. Do funkcionalnih odredbi i polifunkcionalnih mogućnosti djela došao je iz literature, posebice njemačke i francuske, gdje je sasvim drukčije nego u Hrvata obrađeno (i vrednovano) 18. stoljeće, vrijeme književnoga prosvjetiteljstva.

Iako su bila već poznata Matićeva tekstološka i kritičarska načela, Matić ih je u uvodnome dijelu *Cvita* još jednom detaljno obrazložio. Cijelo je djelo otisnuo *vjerno* prema prvotisku, odnosno iz nekoliko sačuvanih primjeraka *Cvita*. Našao je valjana i obrazložena rješenja za sve nesigurnosti i Grabovčeve i tiskarove za grafijski sustav hrvatskoga jezika, razriješio sve nedoumice i tamna mjesta (leksička, logička, interpunkcijska, slučajne previde i slično). Grabovac je sam, na svršetku knjige u zadnjem obraćanju »štioću« istakao:

»[...] imaj znat, da nije moja sva nepomnja, premda sam sam bio i da se s očalim služim; nego bo je najveća nepomnja štampaturova, budući da ne zna jezika našega, a ja nisam mogao na svaku rič ni na svako slovo dospiti ni pomlju stavit.«

(Str. 275.)

Matić precizno navodi sve svoje intervencije: od onih fonetske naravi (glasovi *h, ih, j*), tvorbene, morfološke i, posebice, leksičke naravi. O svemu tome Matić daje precizne upute (str. 18. – 20.) Najviše je ipak pozornosti posvetio Grabovčevu »rješenju« *grafijskoga sustava hrvatskog jezika* i brojnim nesigurnostima koje su pratile taj sustav za vrijeme tiskanja djela (pretežito u Italiji, u Veneciji).

Jedan dio uputa općenite je naravi i mogle bi se primijeniti na bilo koje kritičko izdanje bilo kojeg hrvatskog književnika tog vremena. Tako Matić kaže:

»Ima gdje gdje pače i cijelih rečenica, u kojima je smisao tako poremećen, da nije pouzdano kazati, kako se upravo hotjelo reći, doista ima također

pogrješaka, gdje se može sumnjati, da li riječ ima čitati ovako ili onako; no najvećim su dijelom pogrješke takove, da je odmah na prvi pogled jasno, kako bi riječ imala biti ispravno štampana.«

Tu je Matić postupio dosljedno:

»[...] u slučajevima ove posljednje vrste pogrješku sam muče prepravio, a nijesam to napose isticao ispod teksta, da se izdanje bez potrebe i bez ikakove koristi ne optereti nepotrebnim brojem posve suvišnih bilježaka.«

(Str. 18.)

Pomno sam pregledao Matićevo izdanje i usporedio ga s izvornikom (iz Sveučilišne knjižnice) i ustanovio da je zbilja Matić tako razriješio najmanje 350 riječi. I čini se da se zbilja ne bi ništa dobilo da je te riječi donio u svojim bilješkama.

Druge vrste Grabovčevih pogrešaka, za koje Matić kaže da su one »gdje bi moglo biti i najmanje sumnje o čitanju riječi, naznačio sam u bilješci ispod teksta, kako je štampano u Grabovca, da čitalac može sam prosuditi moju transkripciju«. Za ovaj postupak valja reći, a to mi se čini da je najvažnije za cijeli Matićev književnokritički rad, stroga vjernost izvorniku, i to od riječi do riječi, od prve do zadnje stranice. Sve Grabovčeve i tiskarove propuste, nedosljednosti, nepotpunosti, neznanja, i slučajne previde razriješio je u *bilješkama*. Ima ih čak 428: i to 30 u predgovoru, 188 u I. dijelu *Cvita*, 194 u II. dijelu i 11 u *pregledu sadržaja*.

Gotovo ih je nemoguće klasificirati: ali ih je najviše u obliku *objašnjenja*, kao stanovita *invarijantnost*. Potom slijede one koje su *popravljanje (slučajne) netočnosti*. Posebnu pozornost zavrđuju one koje su Matićev *komentar* nekim *perikopama*, dijelovima teksta. Ne valja zanemariti ni one koje su *usporednica* s ostalim formulacijama (tekstovima) hrvatske i svjetske povijesti i književnosti.

Sve je ove dijelove Tomo Matić učinio po najvišim tekstološkim, metodološkim i kritičkim standardima svoga vremena, a tome se uglavnom ne mogu naći zamjerke ni današnjim mjerilima. Uostalom za ponovljeno izdanje Grabovčeva djela, Švelčevu (5) priređivač je gotovo u cijelosti preuzeo Matićeva rješenja.

Grabovčevo je djelo, zahvaljujući Matiću, po prvi put obilnije došlo do hrvatskog čitatelja. Kako ga sudbina nije štedjela u svoje vrijeme, jer je sačuvano samo 5 – 6 primjeraka, to je tek poslije više od dvjesto godina uspio komunicirati s brojnijim recipijentima. Nekoliko kraćih, na drugim mjestima otisnutih Grabovčevih tekstova, nisu bili dovoljni da se uspostavi prava mjera i mjesto ovoga autora i djela u hrvatskoj književnosti. Hrvatska je književna povijest (i kritika) sve do najnovijeg vremena uglavnom isticala Grabovčev život, društveni rad i mučeništvo nad književnom vrijednosti njegova djela. U naše vrijeme pokazuje se znatno veća pozornost samome djelu i mogućim vrednotama što ga u sebi krije (6). Tome su, među ostalim, pridonijela i dva znanstvena skupa o Grabovcu, u Sinju 1983. i Vrlicu 1997. (7). Na obima je ime Tome Matića istoznačnica pravom, uspješnom i pouzdanom radu.

Literatura

1. Tomo Matić, *Hrvatski književnici mletačke Dalmacije i život njihova doba*, Rad JAZU, knj. 231, Zagreb, 1925., str. 192. – 283.; knj. 233, Zagreb, 1927., str. 22. – 84.
2. Tomo Matić, *Fra Filip Grabovac, mučenik hrvatske narodne misli*, Hrvatski list, XXIII, br. 1, Osijek, 1. 1. 1942., str. 17.
3. Tomo Matić, *Sad te svaka rđa gazi... Kako su hrvatski književnici mletačke Dalmacije mislili o Mlečanima*, Spremnost, III, br. 118, Zagreb, 21. V. 1944., str. 9.
4. Dr. fra Karlo Eterović, *Fra Filip Grabovac buditelj i mučenik narodne misli u prvoj polovici XVIII. vij. Njegov život, rad i stradanje*, Preštampano iz »Nove Revije«, god. 1925. – 1927., Split, 1927.
5. Filip Grabovac, *Cvit razgovora*, Splitski književni krug, knj. 13, prir. Franjo Švelec, Split, 1986.
6. Stipe Botića, *Filip Grabovac*, u knjizi: *Enciklopedija hrvatske književnosti*, Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Zagreb, 1990.
7. *Fra Filip Grabovac i njegovo djelo*, prvi dio, Kačić, XV, Split, 1983., str. 344.; *Doba fra Filipa Grabovca*, drugi dio, Kačić, XVI, Split, 1984., str. 402.
8. *Radovi sa znanstvenoga skupa Fra Filip Grabovac u kontekstu hrvatske kulture* Vrlika, 1998.

MATIĆEVO KRITIČKO IZDANJE GRABOVČEVA CVITA

Sažetak

Matić je *Cvit razgovora* otisnuo 1951. u Akademijinoj ediciji *Stari pisci hrvatski*. Tome je prethodilo višegodišnje književnopovijesno istraživanje i za ovu temu posebice relevantan rad o hrvatskim književnicima u mletačkoj Dalmaciji i životu njihova doba gdje je temeljito istražio povijesne, društvene i kulturne prilike u kojima su živjeli Hrvati pod Serenissimom. Time su učinjene predradnje za rad na Grabovčevu djelu. U rekonstrukciji Grabovčeva života i sudbine djela nakon tiskanja, oslonio se na Eterovićeva istraživanja, otisnuta u knjižnici *Nove revije* 1927. Matić tuđe rezultate koristi s mjerom, a sam ispostavlja sud o djelu, uvjerljivu procjenu i ocjenu autora i djela unutar povijesnoga hoda hrvatske književnosti. Grabovčevo je djelo tiskao vjerno, prema izvorniku. Pronašao je valjana rješenja za Grabovčeve i tiskarove nesigurnosti grafičkoga sustava hrvatskoga jezika u *Cvitu*, razriješio nedoumice i nejasna mjesta (leksička, logička, interpunkcijska, slučajne previde) iz djela. Bilješke ispod teksta (više od pet stotina) svjedoče o temeljitosti Matićeva rada, dokumentiranoj podlozi za sve tvrdnje jer je formulirao samo ono što ima književnopovijesnu potvrdu. Sva potonja izdanja Grabovčeva djela, u cijelosti ili odlomcima, nisu trebala nikakvu doradu jer je Matić, ozbiljan i pouzdan znanstvenik, učinio sav posao priličan *kritičkome izdanju djela*.

MATIC'S CRITICAL EDITION OF GRABOVAC'S *CVIT**Summary*

Matić's critical edition of Grabovac's *Cvit Razgovora* (Flower of Conversation) was published in the Academy edition *Stari pisci hrvatski* (Older Croatian Authors) in 1951. Preceding it was a year-long literary and historical research work, and the paper entitled *Hrvatski književnici mletačke Dalmacije i život njihova doba* (Croatian Authors in Dalmatia during the Venetian Rule and the Life of their Era), which is particularly relevant for this topic and represents a detailed account of historical, social and cultural circumstances in which the Croats lived during the rule of Serenissima. This paper served as a kind of preparation for a more extensive study of Grabovac's work. Matić's attempt at reconstructing Grabovac's life and the fate of his work after publication was based on Eterović's research, published in the booklet called *Nova revija* (New Review) in 1927. Matić draws on outside sources only in moderation, expressing his own evaluation of the author and his work within the historical framework of Croatian literature. This critical edition of *Cvit razgovora* (Flower of Conversation) is a true reproduction of the original. However, Matić provides some valid solutions to inconsistencies encountered in this work with regard to the system of spelling in Croatian, which apparently presented a problem to both Grabovac and his publisher. Matić was also able to eliminate other unclear spots from the text (lexical, logical, punctuative, and other oversights). Numerous footnotes (more than five hundred) bear witness to the thoroughness of Matić's work, in which each statement is based on documentary sources and expresses only that which is verified in the history of literature. All subsequent editions of Grabovac's works, whether published as complete works or excerpts, needed no revision, because Matić, a highly serious and reliable professional, did the entire work worthy a *critical edition*.

Matićevo čitanje Relkovićeve *Satira*

Prvi naputak moderne hrvatske tekstologije

Godine 1869. u uvodu prvoj knjizi Akademijine zbirke *Stari pisci hrvatski* dan je nacrt kako objavljevati djela hrvatskih pisaca iz razdoblja od XV. do XVIII. stoljeća. Nacrt je, što se jezikoslovnih odredbi tiče, štur, sadrži, naime, više pojedinosti o financiranju pothvata nego onih tekstološke naravi, no njegov šesti paragraf vrijedan je pozornosti:

»Osobito se ima gledati, da bude tekst svakoga pisca kritički izdan, da bude vjerno izrađen polag najboljih rukopisa ili gdje njih ne bi bilo, polag najstarijih štampanih edicija. Želi se, da budu sve znatnije razlikosti teksta raznih rukopisa i izdanja pobilježene ispod redka; isto se tako ište, da budu napomenuti svi znatniji popravci ili konjekture. Odstupati se od teksta izvornoga može tek u pravopisu, razumievajući i tu rieč u njezinom najstrožem značenju, koje isključuje sve promjene osobina fonetskih ili gramatičkih.«¹

Ovaj naputak Vatroslava Jagića upućen je priređivačima nove Akademijine edicije. Djela, dakle, treba priređivati kritički, tj. na temelju pravih izvornika predstaviti tekst suvremenom čitatelju tako da se ne zadire ni u jednu od jezičnih razina, a da se pritom, što je moguće više, poštuje i pišev pravopis.² Usto, svako kritičko izdanje podrazumijeva i bilješke o tekstu.

Gotovo pola stoljeća kasnije, točnije 1916., objavljena su Relkovićeve djela u dvadeset trećoj knjizi *Starih pisaca*. Njihov priređivač Tomo Matić na najboljem je tragu da ispuni Jagićeve zahtjeve. Izvornici su pouzdani: izdanja izišla za autorova života te Vinkovački rukopis, za koji Matić drži da je Relkovićeve autograf³, a koji omogućuje da se sumnja o tiskarskim i slovnim pogreškama provjere i otklone, što Matić dosljedno čini u redovitim bilješ-

¹ Vatroslav Jagić, *Predgovor*, u knjizi: *Pjesme Marka Marulića*, Stari pisci hrvatski, knj. 1, IAZU, Zagreb, 1869., str. 2.

² Pravopisna je razina posebice zamršena jer za razliku od ostalih jezičnih razina, koje valja zadržati *potpuno nepromijenjenima*, na pravopisnoj su promijene dopuštene u onoj mjeri u kojoj ne ugrožavaju izvornost teksta odnosno ne učtavaju u tekst nešto što u njemu nema i/ili ne »zatamnjuju« ono što u njemu postoji. Evo jednoga jednostavnoga ali slikovitog primjera: čestica koja je izvorno zabilježena *rek bi*, u novijim izdanjima redovito se transkribira *regbi*, a taj lik zbunjuje suvremenoga čitatelja asociirajući ga, primjetice, na iskrivljen zapis engleske riječi *rugby* (osobno sam doživjela takvu reakciju), što se ne bi dogodilo da je zadržano morfološko bilježenje *rekbi*.

³ [Tomo] Matić, [Uvod], u knjizi: *Djela Matije Antuna Relkovića*, Stari pisci hrvatski, knj. 23, IAZU, Zagreb, 1916., str. XXVIII.

kama »pod crtom«. Međutim, unatoč obilnim i pouzdanim izvorima, tekst Relkovićeve *Satira* nije u svim sastavnicama jednako providan te je na tekstologu da pronade »ključ« za ona mjesta koja su uslijed nedosljedne, ili nama danas nejasne, grafije ostala zatamnjena. Takvih »tamnih«, dvojbenih mjesta mnogo je više no što sam ih izdvojila za ovaj rad. Pozornost sam usmjerila na ona Matićeva rješenja koja su, smatram, ostala do danas upitnima. Prvo pitanje javlja se već pri transkripciji autorova prezimena.

Relković ili Reljković?

S godinom 1909. započelo je objavljivanje *Satira*, i drugih djela, pod prezimenom *Reljković*; do tada se autorovo prezime, barem što se izdanja njegovih djela tiče, redovito čitalo *Relković*. Dva lika – *Relković* i *Reljković* – javljaju se do današnjega dana, a oba imaju dovoljno autoritativne zagovornike i među našim suvremenicima; primjerice, lik *Reljković* uvažavaju Josip Bratulić⁴, Dunja Fališevac⁵, Ivo Frangeš⁶, Josip Vončina⁷, za lik *Relković* odlučuju se Dubravko Jelčić⁸, Milovan Tatarin⁹, a ima i onih koji u jednom izdanju potpisuju prvu transkripciju¹⁰, a u idućem drugu¹¹. Javivši se koncem prošloga stoljeća, bilježenje *Reljković* do danas je prevladalo, a potvrđuju ga, uz već spomenute, sljedeći povjesnici književnosti: Đuro Šurmin¹²,

⁴ Matija Antun Reljković, *Satir iliti divji čovik*, prir. Josip Bratulić, SN Privlačica, d. o. o. Vinkovci, Vinkovci, 1996., 135 [136] str.

⁵ Dunja Fališevac, *Što je Reljkoviću Satir?*, u knjizi: *Stari pisci hrvatski i njihove poetike*, SNL, Zagreb, 1989., str. 311. – 315.; isto u zborniku: *Vrijeme i djelo Matije Antuna Reljkovića*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za znanstveni rad Osijek, Osijek, 1991., str. 95. – 104.

⁶ Ivo Frangeš, *Povijest hrvatske književnosti*, Nakladni zavod Matice hrvatske – Cankarjeva založba, Zagreb – Ljubljana, 1987., 563 [564] str.

⁷ Andrija Kačić Miošić, *Razgovor ugodni nuroda slovinskoga* – Matija Antun Reljković, *Satir iliti divji čovik*, priredio Josip Vončina, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1988., 1022 [1024] str.

⁸ Dubravko Jelčić, *Povijest hrvatske književnosti. Tisućljeće od Bašćanske ploče do postmoderne*, Naklada P. I. P. Pavičić, Zagreb, 1997., 434 str.

⁹ »Upravo je Matić definitivno razriješio dvojbu oko prezimena Matije Antuna i Josipa Stipana [...]«. – Milovan Tatarin, *Tomo Matić i slavonska književna baština 18. stoljeća*, u zborniku: *Književni Osijek. Književnost u Osijeku i o Osijeku od početaka do danas. Studije i eseji*, priredio Stanislav Marjanović, Pedagoški fakultet, Osijek, 1996., str. 186., 6. bilješka

¹⁰ *Zbornik stihova i proze XVIII. stoljeća*, Pet stoljeća hrvatske književnosti, knj. 19, priredio Rafo Bogišić, Matica hrvatska – Zora, Zagreb, 1973., 371 [374] str. (Matija Antun Reljković, str. 117. – 145.)

¹¹ Rafo Bogišić, *Književnost prosvjetiteljstva*, u knjizi: *Povijest hrvatske književnosti*, knj. 3, Liber – Mladost, Zagreb, <1974.>, str. 293. – 376.

¹² *Povijest književnosti hrvatske i srpske*, Napisao Dr. Đuro Šurmin, s 21 ispravom i sa 70 portreta, Tisak i naklada knjižare Lav. Hartmana (Kugli i Deutsch), Zagreb, 1898., 317 [319] str.

Branko Vodnik¹³, Mihovil Kombol¹⁴, Antun Barac¹⁵, dok se za lik *Relković* odlučuje jedino Slavko Ježić¹⁶. U Akademijinu rječniku u natuknici *Relković* stoji:

»RELKOVIĆ, m. prezime, koje se danas obično piše *Relković*, ali u Vin-kovcima i po Slavoniji najviše se govori *Relković*. Pisci *Matija Antun* i sin njegov *Josip Stjepan* pisali su svoje prezime *Relković*.«¹⁷

Kao na potvrdu ovomu podatku upućuje se na Tomu Matića, a od pi-saca na Šimuna Štefanca. Uz natuknicu *Reljković* nalazimo:

»RELKOVIĆ, m. prezime; od *Relkov-ić*. Vidi *Relković*. Govori se *Relković* u *Klokočeviku* u Slavoniji. (T. Matić, Stari pisci hrv. 23, V.) *Književne su potvrde od jednoga slavonskoga pisca XVIII. v.* [A. Blagojević, nap. S. M.] i od *Vuka*. [...]«¹⁸

U *Leksiku prezimena Socijalističke Republike Hrvatske* postoje oba pre-zimena, zabilježena upravo u onim prostorima u koje ih je smjestio i Tomo Matić: *Relkovića* je najviše u Davoru (44 osobe, tj. 9 kućanstava), a *Reljko-vića* u Klokočeviku (15 osoba, tj. 3 kućanstva).¹⁹ Petar Šimunović spominje samo lik *Reljković* ustvrđujući kao i mnogi prije njega:

»Prezime je nastalo od osobnoga imena RELJA [...].«²⁰

Najprije spominje niz srodnih prezimena: *Reljac*, *Reljan*, *Reljanović*, *Reić/Re-jić*, *Krelja*, *Krelić*, *Krilanović* itd., te konačno:

»Spomenimo i slavonsko prezime RELKOVIĆ, koje je nosio naš istaknu-ti prosvjetiteljski književnik *Matija Antun R.* (1732 – 1798) preteča današ-njega standardnoga književnog jezika. [...] Ponovili smo nekoliko puta kako su po dijelovima ljudskog i životinjskog tijela nastala mnoga prezimena u mnogim jezicima. Ta o kojima je riječ izvedena su od imenice *krilo*.

Upravo u čakavskom arealu javlja se zamjena /kr/ sa /hr/: *hrelō* (= *krilo*), što nalazim i u svojim terenskim dijalektološkim bilježnicama.

Od tih (čakavskih i zapadnoštokavskih) oblika nastala su osobna imena *Hrelja*, *Hreljan*, *Hreljiko*, koja nahodimo u našim prvim pisanim spomeni-

¹³ Branko Vodnik, *Povijest hrvatske književnosti. Knjiga I. Od humanizma do potkraj XVIII. stoljeća*, s uvodom V. Jagića o hrvatskoj glagolskoj književnosti. Izdanje Matice dalmatinske, Izdala Matica hrvatska, Zagreb, 1913., 410 str.

¹⁴ Mihovil Kombol, *Povijest hrvatske književnosti do narodnog preporoda*, Izdanje Matice hrvatske, Zagreb, 1945., 439 [442] str.

¹⁵ Antun Barac, *Jugoslavenska književnost*, Matica hrvatska, Zagreb, 1954., 331 [332] str.

¹⁶ Slavko Ježić, *Hrvatska književnost. Od početka do danas. 1100 – 1941*, Zagreb, Nakla-da A. Velžek, 1944., VIII + 457 [461] str.

¹⁷ *Rječnik hrvatskoga ili sipskoga jezika*, Na svijet izdaje Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Obradili: S. Bosanac, D. Grdenić, J. Hamm, J. Jedvaj, S. Musulin, S. Pavičić, P. Rogić, M. Stojković, S. Živković, Dio XIII, (Rajčetić – Riječ), U Zagrebu 1953, str. 862.

¹⁸ Isto, str. 864.

¹⁹ *Leksik prezimena Socijalističke Republike Hrvatske*, Urednici: dr. Valentin Putanec, dr. Petar Šimunović, Institut za jezik, Zagreb – Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, Za-greb, 1976., str. 557., stupac 3. – 4.

²⁰ Dr. Petar Šimunović, *Hrvatska prezimena: podrijetlo, značenje, rasprostranjenost*, Gol-den marketing, Zagreb, Hrvatska, 1995., str. 233.

cima. Ondje gdje se /h/ ne izgovara nastala su osobna imena *Relja* i sl., od kojega je splitsko prezime REIĆ i slavonsko RELJKOVIĆ.²¹

Da nije isključena mogućnost dopune ovoga niza i prezimenom *Relković*, govori završna Šimunovićeve rečenica:

»Tim zanimljivim prezimenima jednom ću se zasigurno vratiti.«²²

Tomo Matić od prvih radova pristaje uz čitanje *Relković*.²³ Ponukan naglim prodorom lika *Reljković*, posebice nakon prijeloma hrvatske jezične norme koncem XIX. st., počinje sve usrdnije objašnjavati zašto valja čitati *Relković*²⁴, da bi 1962. na tu temu objavio i raspravu²⁵. Spočitava mu se nedosljednost (»dva kriterija što se međusobno potiru«²⁶) jer prihvaća *Kanižlić*

²¹ Isto, str. 233. – 234.

²² Isto, str. 234.

²³ Tomo Matić, *O književnom radu Matije A. Relkovića. (Literarna studija)*, Vienac, Zabavi i pouci, XXV, br. 40–44, Zagreb, 7. listopada – 4. studenoga 1893., str. 643. – 646., 660. – 663., 675. – 678., 694. – 695. i 707. – 710.

²⁴ Tomo Matić, *Matije Antuna Relkovića Satir iliti divji čovik. Priredio ga prema II. Reljkovićevu izdanju, uvod i bilješke napisao Dr. David Bogdanović. U Zagrebu 1909.*, Archiv für slavische Philologie, Berlin, 1909., p. o. str. 251. – 253. Isti, [Uvod] n. d., str. [V].

²⁵ Tomo Matić, *Relković ili Reljković?*, Grada za povijest književnosti hrvatske, knj. 28, p. o., Zagreb, 1962., str. 325. – 331. – U drugome odjeljku svoje rasprave (str. 328. – 329.) navodi kako se lik *Reljković* ustalio u jezičnoj – govornoj i pisanoj – uporabi. Zbog zanimljivosti navodim taj dio u cijelosti:

»Potkraj devetnaestoga stoljeća počeo je – koliko je meni poznato – Daničić pisati prezime naših književnika „Reljković“. Može biti ga je na to potaklo i to, što je to prezime našao tako zabilježeno u Vuka, no Daničić je u Akademijinu rječniku i inače znao prezime pisaca, iz kojih se u tome rječniku donose potvrde, pisati onako kako bi to prezime po svome postanju glasilo u današnjem književnom jeziku. Nema sumnje da je prezime naših pisaca po svome postanju patronimik od hipokoristika *Reljko*, koji je nastao prema imenu *Relja*, pa bismo prema tome u književnom jeziku doista očekivali da će prezime naših pisaca glasiti *Reljković*. Daničić je pošao istim putem i kod prezimena poznatoga hrvatskog leksikografa Belostenca, tako da je u Akademijinu rječniku kajkavac *Belostenec* postao *Bjelostjenec*.

Radi kontinuiteta redakcije pisali su ta imena i dalje u tome obliku Daničićevi nasljednici u obrađivanju Akademijina rječnika, a Maretić je u popisu knjiga i rukopisa upotrebljenih za taj rječnik uz prezime pisaca *Satira* i *Kučnika* naročito istakao, zašto se tako postupalo: „Iako su oba Reljkovića sami pisali sa *-i-*, u rječniku se pišu sa *-lj-*, jer im prezime dolazi od imena *Reljko*, a to od *Relja*“. Prema tome – kako mi je rečeno – po želji Maretićevoj i na naslovnom listu mojega izdanja Relkovićevih djela u Akademijinim *Starim piscima hrvatskim* (knj. XXIII) prezime autorovo promijenjeno u „Reljković“, a inače je kroz cijelo izdanje ostalo, kako sam ga ja pisao, „Relković“. Za tu sam promjenu doznao tek kada sam primio posve dovršene primjerke toga izdanja.

Od kraja devetnaestoga vijeka je pisanje *Reljković* postepeno ulazilo u knjige i prema tome se počelo i govoriti, osobito otkada je takvo pisanje uvedeno u školske knjige, ali uz sve to je u Akademijinu rječniku (knj. XIII, s. v. Relković) još i u naše dane (1953) zabilježeno da se u Slavoniji ponajviše govori Relković.«

²⁶ Josip Vunčina, *Kačić i Reljković na razmeđu epoha*, u knjizi: Anđrija Kačić Miošić, *Razgovor ugodni naroda slovinskoga – Matija Antun Reljković, Satir iliti divji čovik*, n. d., str. [7.], bilješka pod tekстом

prema *Kaniža* (iako se dotični autor potpisuje *Kanishlich*, a fonem /z/ dosljedno bilježi slovom x, nap. S. M.), a ne prihvata *Reljković* prema *Reljko* < *Relja*. Matić uistinu prihvaća Fancevljevu transkripciju²⁷, jer je riječ o zapisu koji funkcionira unutar sjeverozapadnoga hrvatskoga slovopisa²⁸ (u kojem je *s* = /z/²⁹), dok u slučaju prezimena *Relković* nema opravdanja iščitavati /lj/ iz *l*, kad nositelj toga prezimena u pisanju jasno razlikuje *Slavonac* i *priatelystvo*, *lipota* i *zemlya*. No Matić nije stao na tome da prouči kako su fonemi /l/ i /lj/ zabilježeni Relkovićevim slovopisom već proučava sve matične knjige vezane uz porodicu Relković, te (njemu) suvremeno govorno stanje u Davoru. Na temelju iscrpnoga istraživanja donosi sljedeće zaključke:

»Za orubičke matice, u kojima su očuvani najstariji upisi članova svinjarske (davorske) obitelji Relkovića, vidjeli smo da su za franjevačke uprave (1709. do 1756) uopće posve nepouzdanе u pisanju prezimena orubičkih župljana, pa je i prezime obitelji Relkovića zabilježeno u dvadesetak varijanta, tako da bi se po tim upisima moglo čitati ne samo Relković i Reljković nego isto još i kojekako drukčije: Reljoković, Reković, Rečković, Rečilko-
vić... S time je u oštroj opreci konsekventno pisanje *Relkovich* i *Relkovich* počevši od g. 1756, kada je upravu orubičke župe preuzeo svjetovni kler.

No kada bismo i prihvatili da je u tome šarenilu upisa u orubičkim maticama do g. 1756. doista sačuvana potvrda izgovora *Reljković*, kako ga je u novije doba rekonstruirao Daničić prema njegovu postanju, našli bismo se pred načelnim pitanjem, da li je ispravno nazivati naše pisce Matiju Antuna i Josipa Stjepana prezimenom kojemu poslije orubičkih matica – dakle punih dvjesto godina – nema više potvrde i kojemu u Svinjaru (Davoru), na starim te obitelji, u izgovoru nema uopće traga, a koje nije u skladu niti s pisanjem tih samih pisaca niti s pisanjem njihovih suvremenika.

Mislim da bi takav postupak bio neispravan. Ako bismo pošli tim putem i stali prema književnom govoru preuđošavati prezimena što su se razvila i ustalila prema osobinama dijalekata i lokalnih govora ovoga ili onoga kraja, gdje ćemo se zaustaviti? [...]

Prezimenena se konačno ustaljuju i stjeću – da tako rečemo – sankciju obiteljskim tradicijama starijim i mladim, njih štite ne samo navike nego i

²⁷ Dr. Fraño Fancev, *Kanishlich* = *Kanižlič*, Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti za godinu 1922., svezak 37., Knjižara Jugoslavenske akademije L. Hartman (Stj. Kugli.), Nadbiskupska tiskara Zagreb, U Zagrebu 1923., str. [102.] – 104.

²⁸ Kako je došlo da prezime Slavonca Kanižlića bude zapisano sjeverozapadnom grafijom, objašnjava Franjo Fancev u spomenutoj raspravi: »Napokon nema sumnje, da je na pisače prezimena onih, koji su u početku XVIII. stoljeća polazili požeški gimnazij, utjecala kajkavska grafika isusovaca nastavnika, koji su u Požegu dolazili od najveće česti iz Zagreba i Varaždina. I doista u „Matricula studiosorum“ požeškoga gimnazija, koja se počinu s g. 1725., nalazi se za ž u prezimenima redovno s kajkavske grafike kao: Boxichevich, Blavich, Krišanich, Kanishlich (g. 1729. dak I. razr.), Sumich (u maticama dolazi ovo prezime pisano i Xunich) i t. d.« – F. Fancev, n. d., str. 104.

²⁹ Usp. Milan Moguš – Josip Vončina, *Latnica u Hrvata*, Radovi Zavoda za slavensku filologiju, knj. 11, Zagreb, 1969., str. 73.

potrebe života u društvenoj zajednici, pa kako i filologija pomnjivo bilježi i s ljubavlju proučava uopće osobine dijalekata i lokalnih govora, ne vidim razloga zašto bismo brisali takve osobine upravo u prezimenima. Na osnovi svega što sam iznio, mislim da i autorima *Satira* i *Kučnika* treba ostaviti netaknuto prezime *Relković*, kako su ga pisali i govorili oni sami i njihovi suvremenici i kako se sve do danas govori na starini njihove obitelji u Svinjaru (Davoru).³⁰

Iako se Matičevoj raspravi nema što dodati – ona je, po mom mišljenju, pravorijek u pitanju »Relković ili Reljković« – evo i moga neznatnog prinosna. Valja se osvrnuti na *korijen* riječi, koji je glavni argument zagovornicima lika *Reljković*. Želimo li cjepidlačiti (a tekstološka djelatnost i nije drugo no neprestano sitničarenje), korijen riječi *Relković* i *Reljković* je zajednički, a on nije ni *Relko* ni *Reljko* ni *Relja* nego riječ koja uopće ne sadrži fonem /lj/ već jedino /l/. *lurelo* > *kriolo*. Ako likove promatramo tvorbeno (ne etimološki), tada možemo govoriti o dvama leksemima kao tvorbenim riječima i to leksemu *Reljko*, iz kojega je sufixalnom tvorbom nastao patronim *Reljković*, i leksemu *Relko* iz kojega je istim tvorbenim načinom nastao leksem *Relković*. To je sve što – vodeći se tvorbenim (ne etimološkim!) kriterijem – možemo ustvrditi, a to je – kao što vidimo – skoro pa ništa; ne kazuje nam ništa što već nismo znali. Pravo se rješenje krije jedino u sveobuhvatnijem istraživanju, a takvo je poduzeo jedino Tomo Matić jednoznačno ustanovivši transkripciju: *Relkovich* = *Relković*.

Matićevi filološki predšasnici

Relkovićeve *Satir* doživio je od smrti autorove pa do Matičeva objavka osam izdanja³¹ te dva izdanja osobite vrsti³².

Prvo posmrtno izdanje *Satira* slijedi posljednje izdanje za piščeva života, čak i u slovopisu, jer riječ je o vremenu koje prethodi gajici, te i dodatak prirediteljev – Relkovićeve životopis u stihu – i jezikom, i stilom, i slovopisom potpuno nasljeduje Relkovića. No već u sljedećemu dolazi do preinačivanja teksta uz, doduše, prirediteljevo objašnjenje, pa čak i ispriku:

»U tekst iliti gradivo knjige nisam dirao nimalo; jer sam oduvijek držao i držim, da, izdajući spis čiji mu drago, nije nitko vlastan preinačivati onoga, što je pisac svojom rukom napisao, [...] Meni je teško, što sam, okolnostmi vremena prinuđen, i u spoljašnji lik djela dirati morao, i dužan sam kazati, u koliko sam to učinio, moleći dragu uspomenu Relkovićeve, da mi za to oprostí.«³³

³⁰ T. Matić, n. d., str. 329., 330. i 331.

³¹ Vidjeti *Bibliografiju* na kraju rasprave.

³² Tako T. Matić imenuje prepjev na »prосто-serbskij« jezik Stefana Rajića (1793., 21807.).

³³ <I. J. Požežanin> [Janko Jurković], *Predgovor k četvrtomu izdanju*, u knjizi: M. A. Relkovića *Satir*, Polag drugoga izdanja priredjeno te novim predgovorom, potankim životopisom i likom Spisatelja urešeno., Izdanje četvrto., U Osičku 1857., str. XI.

Glavna je promjena s obzirom na izvornik jekaviziranje ikavskih oblika:

»Što se tiče slavonskoga *i*, neznam, nebi li bolje bilo, da sam ga ostavio; ali, želeć, da djelo bude naručno i drugim našim srodnikom *ekavcem*, učinio sam njim za volju, što Slavoncem može bit na štetu, poprimivši onaj način pisanja, koji mi se čini najbolji, gdje su oba glasa *i* i *e* stopljena i ujedno kratak izgovor slovakah od dugoga razlučen; – osim nekoliko miesta, gdje je morao ostati *i* sglasja (rima) radi.«³⁴

Preinaka *i* u *jelie* na mjestu praslavenskoga *ě* postat će gotovo uobičajen postupak u prošlostoljetnim izdanjima *Satira*. Evo kako izgleda početak Relkovićeve predgovora drugom izdanju *Satira* u nekoliko različitih transkripcija iz druge polovice XIX. te jedne s početka XX. st.:

IZVORNIK, 1779.	<i>Dungjerin niki na jednoj Cerkvi lip načini Thoran</i> ³⁵
1857.	<i>Dungjerin njeki na jednoj cĕrkvi liep načini toran</i> ³⁶
1871.	<i>Dungjerin njeki na jednoj crkvi liep načini toran</i> ³⁷
1895. i 1909.	<i>Dunderin niki na jednoj crkvi lip načini toran</i> ³⁸

Transkripcija ove rečenice u obliku iz 1895. javlja se i kod Matića, te sve do današnjega dana. Zanimljivo je da jedino u prvome pogajičnom izdanju na mjestu *r* nalazimo *er*, no o tome ću više reći kasnije.

Neki su priređivači osim oblikoslovnih, glasoslovnih i, naravno, prapisnih promjena, mijenjali i leksik. Jedan od »revnijih« u tome poslu bio je prireditelj iz 1875., a kojim je motivima i uvjerenjima pritom vođen svjedoči i njegov predgovor:

³⁴ Isto, str. XIII.

³⁵ MATHIE ANTUNA RELKOVICHA / SATIR, / ILLITI DIVJI CSOVIK. / U PERVOMU DILU, PIVA U VERSHE / SLAVONCEM; / A U DRUGOM DILU, / SLAVONAC / ODPIVA U VERSHE SATIRU. / Od istog Početnika, od prvih pomanjkanjah ocšlŕtjen, / uzmlöxan, i s' Dobronashafŕjem Prividiteljah, kako / i s' Dopushtenjem Viŕokih Stareshinah Drugi- / put na Svitlo dat. / U OSIKU, / PRITISKAN SA SLOVIH MARTINA DIVALT, / 1779.; [str. 1.]

³⁶ Izdanje nav. u bilj. 31, str. 15.

³⁷ *Satir* Matije A. Relkovića., Izdanje peto., (1871.), Nakladom i troškom Dragutina Harscha., U Osieku., str. VIII.

³⁸ *Satir iliti divji čovik*, Napisao Matija Antun Relković., Za porabu školsku priredio R. Strohal., U Bjelovaru 1895., Tisak i naklada J. Fleischmanna., str. 10.; Matija Antun Relković, *Satir iliti divji čovik*, S rukopisom te s prvim i trećim izdanjem »Satira« na novo sravnio, uvod napisao i tumač manje poznatih rieči dodao Mari. Šeneković gimnazijski ravnatelj, Sa slikami, Naklada Knjižare L. Hartmana (Kugli i Deutsch), Zagreb, Ilica, [s. a.; uvod potpisan:] *U Zagrebu na pepelnicu godine 1895.*, str. 1.; Književna izdanja Društva hrvatskih srednjoškolskih [!] profesora, Urednik dr. Dragutin Boranić, Knjiga treća: M. A. Relkovića *Satir*, U Zagrebu 1909., Izdaje društvo hrvatskih srednjoškolskih profesora s potporom Kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade.

»Slovnčkih i jezičnih pogrešaka ima puno. N. pr. naizlijega, noge nisu prama tilom [...]. Dativ, prepoz. i instrum. pluralis dočimaju se sad na *ima i ama*, sad ne, n. pr. laxdyivima Lyudma, mladichem i divoikama, drugima kralyem, donese gragyanom [...]. Našav ovu nedosljednost držao sam se oblikâ, koje je poprimio noviji književni jezik, samo ne u Satiru, jer bih pokvario bio stih. [...] U sklanji pridavnika nepazi se točno razlika između izvjestnih i neizvjestnih, n. pr. ucsini veliki Reverenc. Isto tako nepazi se u sklanji razlika između živa i neživa, n. pr. szunce potavni miseca; Jupiter uze (sebi) Râsta [...] Slavonsko i zamienio sam sa *ie, je*, osim u Satiru u riečih na kraju stiha, gdje sam sroka radi i ostavio, a to sam učinio s toga, da se ovom knjigom i oni okoristiti mogu, kojim je ikavština nepoznata.

Što sam se usudio neke slovnčke i jezične pogreške izpraviti, molim te vriedni pokojniče da mi oprostiš. Jezik je znatno napredovao i naobrazio se, odkako si ti preminuo, pa da se narod, za kojega si se materijalni i duševni boljak ti sabljom i perom junački borio, u istinu okoristi tvojim trudom, bilo je potrebno neke pogreške izpraviti. Silovito nisam postupao. Na temelju toga zamienio sam i tudje rieči – a tih ima veoma mnoga – kao: theatrum, aer [...] i mnoge ine našimi. Tri mjesta u životu Esopovu, nađaje tri basne Esopove i dvie Pilpajevce nisam primio, jer jim misao nije baš najčudorednija. U ostalom sva su ta mjesta neznatna i bez zanimivosti.«³⁹

Ukratko: kako izrijeком kaže, nije »silovito postupao«; samo se »držao [...] oblikâ, koje je poprimio noviji književni jezik«, zatim je »i zamienio [...] sa *ie, je*«, ispravio »slovnčke i jezične pogreške«, »zamienio [...] tudje rieči [...] našimi«, te na koncu cenzurirao dio Relkovićevih djela jer »jim misao nije baš najčudorednija«.

Matićevu izdanju neposredno prethodi izdanje Davida Bogdanovića iz 1909. godine, o kojem iste te godine u časopisu *Archiv für slavische Philologie* izlazi Matićev prikaz knjige. Nakon osvrta na Relkovićevo djelo, koje smješta »zu den interessantesten Produkten der kroatischen Literatur- und überhaupt Kulturgeschichte«⁴⁰, hvali Bogdanovićev uvodni dio, ali se kritički osvrće na njegovo odstupanje od izvornika:

»Leider hat sich Herr B. stellenweise vom Texte R.'s entfernt, weshalb im Falle einer neuen Ausgabe eine genaue Durchsicht des Textes sehr zu wünschen wäre.«⁴¹

Slijede primjeri iz Bogdanovićeve izdanja te izdanja koje je Bogdanoviću služilo kao predložak, a to je *Satir* iz 1779.:

³⁹ [Martin Seneković], *Ubaviest čitaocem*, u knjizi: *Djela Mat. Ant. Relkovića*, Na svijet izdao Mart. Seneković, profesor c. kr. vel. gimnaz. vinkovačkog, U Vinkovcih, brzotiskom Narodne tiskare N. Plavšića i dr, 1875., str. IV. – V.

⁴⁰ T. Matić, *Matiće Antuna Relkovića Satir ili divji čovik. Priredio ga prema II. Relkovićevu izdanju, uvod i bilješke napisao Dr. David Bogdanović. U Zagrebu 1909.*, n. d., str. [251.] – 252. – U prijevodu: »među najzanimljivije proizvode hrvatske književne i uopće kulturne povijesti« (prev. S. M.).

⁴¹ Isto, str. 252. – U prijevodu: »Na žalost se gosp. B. mjestimice udaljio od Relkovićeve teksta zbog čega bi u slučaju novoga izdanja bila potrebna njegova podrobna revizija«. (Prev. S. M.)

<i>Bogd.</i>	<i>II. Ausg.</i>
(S. 64) Tebi ga je pokarat nemilo	Tebi ga je pokarati <i>milo</i>
(S. 65) Ima, brate, u svakomu selu	Ima, <i>reko</i> , u svakomu selu
(S. 70) Neg bi rađe u kolu viditi	Neg bi <i>rađe</i> u kolu viditi
(S. 81) Jer družinče virno ne obara kuću gosi, kada virno služi	... <i>kad</i> ga virno služi
(S. 87) Hotila sam da ga sucu tužim	<i>Hotijao</i> da ga sudcu tužim
(S. 132) Nek se zalud kraj Dunaja šeće	<i>Neg</i> se zalud usw.
(S. 165) A kola mu poda trhom škriplju	A kola <i>mu pod trhaom</i> škriplju

Tablica je vjerno prenesena iz izvornika.⁴² Slovo *S.* označuje stranicu.

Valja primijetiti da se navedeni primjeri ne mogu uzeti kao Bogdanovićevo ozbiljnije zadiranje u tekst, s obzirom na transkripcijsku praksu koja mu prethodi. Istina, Bogdanović ne slijedi Relkovićev pravopis, ujednačuje tekst s obzirom na pisanje slova *h* (npr. *njiov* > *njihov*; *poshuma*, *berdih i dolina* > *po šumah*, *brdih i dolinah*; *hodića* > *odića*), potpuno zanemaruje naglasno bilježenje u *Satiru*, no na isti će način postupiti i mnogi ovostoljetni priređivači. Odmaci od Relkovićeve izvornika, koja navodi Matić, prije se mogu promatrati kao slovne i/ili tiskarske pogreške ili pak priređiteljevi transkripcijski previdi, nego kao ozbiljnije zadiranje u tekst. No Matićeva akribičnost ne dopušta mu ne osvrnuti se na uočene propuste.

Temeljna razlika između Matićeva izdanja i izdanja njegovih prethodnika sastoji se u tome što Matić svoja tekstološka rješenja redovito prati bilješkama o stanju izvornika. Upravo u tome i počiva bit kritičkoga izdanja i po tome je Matićevo izdanje ono što nijedno drugo prije njegova nije – dostojna zamjena izvornoga Relkovićeve teksta.

Međutim, kao i svako djelo koje se trudi biti, ali *nije*, original, i Matićevo ima svoje krhke dijelove. Upravo na njih želim upozoriti u idućim odjeljcima te ujedno razmotriti u kakvu su odnosu prema Matićevu priređivačkom radu novija izdanja Relkovićeve teksta, odnosno jesu li, i koliko, Matićeva rješenja prihvatljiva ovostoljetnim filolozima. U tu svrhu izabrala sam izdanja sljedećih priređitelja⁴³: 1. Davida Bogdanovića, 1926.; 2. Ferde Nikolića, 1952.; 3. Rafa Bogišića, 1973.; 4. Ive Bognera, 1974. [1975.]; 5. Josipa Vončina, 1988.; 6. Josipa Bratulića, 1996.

⁴² Isto.

⁴³ Potpune podatke v. u *Bibliografiji* na kraju rasprave.

Kako bih svoj osvrt učinila što preglednijim, o pojedinim primjerima Matićeva tekstološkoga pristupa govorim unutar jedne od ukupno tri jezične razine, na koliko sam ih se u ovome razmatranju ograničila: 1. pravopisnoj, 2. glasoslovnoj i oblikoslovnoj, 3. naglasnoj.*

Pravopis

Relković nema jedno pravopisno načelo već se smjenjuju načela od fonološkoga do morfološkog, a njegova nedosljednost je takva da u razmaku od deset stihova isti leksēm bilježi na dva različita načina (primjerice, *ženidba*⁴⁴ i *ženitba*⁴⁵). Godine 1892., u doba burno u svakom smislu, pa i u pravopisnom, Josip Pasarić, tadanji urednik *Vienca*, u članku *O hrvatskom pravopisu* zaključuje:

»I Matija Antun Relković piše u „Satiru“ (1779.) mnoge riječi fonetički, ali se u cijelom djelu jasno vidi, da se je naumice trsio, kako bi pisao što više etimološki.«⁴⁶

Matić u svakome trenutku poštuje pravopisno načelo kojem se priklanja Relković; nedosljedna bilježenja ne navode ga da išta ujednačava, jer takvim postupcima ne bi pridonio razumljivosti teksta, a izmijenio bi izvornik. Od kasnijih prireditelja na isti način postupa jedino Josip Vončina dok ostali mijenjaju osnovno pravopisno načelo u skladu sa suvremenom normom.

1779.	1916.	1926.	1952.	1973.	1974.	1988.	1996.
<i>niodkud</i> str. [1.], 1. r. d.**	<i>ni od kud</i> str. 61.	<i>niotkud</i> str. 57.	<i>niotkud</i> str. 5.	<i>niotkud</i> str. 125.	<i>niotkud</i> str. 21.	<i>niodkud</i> str. 875.	×***
<i>Otačsbina</i> str. 3., 2. r. d.	<i>otačbina</i> str. 62.	<i>otadžbina</i> str. 59.	<i>otadžbina</i> str. 6.	<i>otadžbina</i> str. 126.	<i>otadžbina</i> str. 22.	<i>otačbina</i> str. 876.	×

* *Napomena*: Zbog međusobne isprepletenosti primjera koji se javljaju na dvjema razinama – fonološkoj i morfološkoj – o njima govorim unutar zajedničkoga odjeljka, a o naglasima – radi preglednosti – posebno.

** *Napomena*: Izvornik (1779.) nije paginiran, no primjerak na kojem sam radila (čuva se u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu pod signaturom II E-8⁰-174) ima rukom ispisane brojeve stranica 1–178; paginacija započinje s prvom stranicom teksta i ne uključuje unutrašnju naslovnicu ni njeno naličje. Pri navođenju sam slijedila dotičnu paginaciju.

*** *Napomena*: Znak označuje da toga dijela teksta u dotičnom izdanju nema.

⁴⁴ *SATYR illiŭ DIVYI CSOVIK U VERSHE SLAVONCEM*, [Dresden], 1762., pretisak »Dukat«, edicija za očuvanje umjetničkoga i povijesnog blaga Slavonije, II. kolo, ur. Josip Bratulić, Privlačica, Privlaka, 1987., stih 1159. – U daljnjem tekstu ovo izdanje *Satira* označavat ću oznakom *S¹*. Brojka koja slijedi je broj stiha, osim ako nije posebno označeno da se radi o stranici.

⁴⁵ *S¹*, 1169.

⁴⁶ [Josip Pasarić], *O hrvatskom jeziku*, *Vienac. Zabavi i pouci*, XXIV, br. 45, Zagreb, 5. studenoga 1892., str. 715., stupac 2.

1779.	1916.	1926.	1952.	1973.	1974.	1988.	1996.
<i>otca</i> str. [26.], pjevanje II., stih [66.]	<i>otca</i> stih 196.	<i>oca</i> dio I., pjevanje II., stih 66.	<i>oca</i> dio I., pjevanje II., stih 66.	<i>oca</i> str. 131.	<i>oca</i> dio I., pjevanje II., stih 66.	<i>otca</i> stih 196.	<i>oca</i> stih 196.
<i>iztirafte</i> str. 29., pjev. III., stih [1.]	<i>iztiraste</i> stih 215.	<i>istiraste</i> I. / pjev. III., stih 1.	<i>istiraste</i> I. / pjev. III., stih 1.	<i>istiraste</i> str. 132.	<i>istiraste</i> I. / pjev. III., stih 1.	<i>iztiraste</i> stih 215.	<i>istiraste</i> stih 215.
<i>vidichesh</i> str. [76.], pjev. X., stih [88.]	<i>vidičeš</i> stih 1376.	<i>vidit češ</i> I. / pjev. IX., stih 88.	<i>vidit češ</i> I. / pjev. IX., stih 88.	x	<i>vidit češ</i> I. / pjev. IX., stih 88.	<i>vidičeš</i> stih 1376.	<i>vidi(t) češ</i> stih 1376.

Neke pravopisne zahvate ipak je bilo nužno provesti:

1. urediti pisanje velikoga i maloga slova
2. urediti interpunkciju i upravni govor
3. rastaviti riječi koje Relković unutar naglasne cjeline bilježi *in continuo*, odnosno sastaviti one koje su u izvorniku rastavljene na tvorbene dijelove.

Pritom naglašavam sljedeće Matićeve postupke:

- a) pri rastavljanju riječi koje čine naglasnu cjelinu Matić redovito odvaja riječnu česticu od glagola; to čini kod svih glagola uključujući i pomoćni glagol *htjeti*
- b) u izvorniku su rastavljeno bilježeni superlativni oblici te glagoli nastali prefiksalsnom tvorbom; Matić ih donosi spojeno.

Priloge uglavnom ostavlja napisanima vjerno izvorniku (*u večer, u jutru*); rijetko ih rastavlja (*upomoći > u pomoći, učas > u čas*), a još rjeđe spaja (*dan danas > dandanas, u napridak pored unapridak > unapridak*).

Glasovi i oblici

Glasovni sustav Relkovićeve jezika je jasan: on se može iščitati iz njegova slovopisa. Obuhvaća sve foneme suvremenoga hrvatskoga standardnoga jezika, a slova kojima su oni predstavljeni ne stvaraju bitne probleme. Jedini dvoznačan grafem u *Satiru* iz 1762. je *x*, kojim Relković označuje foneme /ž/ i /ž'/; potomji, naravno, u riječima stranoga podrijetla (*jedžek* /izv. *iexek*⁴⁷/, *madžarski* /izv. *Maxarske*⁴⁸/ i *Madžarska* /izv. *Maxarske*⁴⁹/ pored *ma-*

⁴⁷ S¹, str. 2.

⁴⁸ S¹, 459.

⁴⁹ S¹, 465.

đarski /vzv. *Magyarskoga*^{50/}), dok u onima hrvatskoga postanja, u kojima na granici morfema dolazi do tzv. jednačenja suglasnika prema zvučnosti, bilježenje je morfološko te niti ne postoji potreba za dodatnim grafemom (npr. *serčba*⁵¹). U drugom izdanju *Satira* fonem /ž/ dobiva vlastitu grafijsku sliku: dvoslov *cx*. Dvoznačni su i dvoslovi *ly* i *ny*, koji osim nepčanika [l̥] i [n̥] znače i glasovni slijed [li] i [ni]. Slovo *i* također je dvoznačno te označuje foneme /j/ i /i/, a slovo *y* osim ovih dviju vrijednosti može značiti glasovni slijed [ji] odnosno [ij]. Navedene slovopisne nedosljednosti ne stvaraju veće poteškoće pri razotkrivanju glasovnih vrijednosti. U stanovitim slučajevima od pomoći je i deseterački stih čije silabičko ustrojstvo razrješava eventualne dvojbe. Ipak, postoje slovna bilježenja koja unose stanovitu zbrku u svako dosadanje čitanje *Satira*, pa tako i u Matičevo, a razrješavanje njihova značenja ne pripada samo fonološkoj već i morfološkoj ali i nadodsjećnoj, prozodijskoj razini. Riječ je o slovni slijedovima *tj* i *er* te o slovu *h*.

a) Slovni slijed *tj*

Dok u prvome izdanju *Satira* fonem /č/ ima vlastitu, jednoznačnu slovnu sliku u vidu dvoslova *ch*, u drugome izdanju on je prikazan na dva načina: kao *tj* (*ofvetjuje, Jiltje, Pitje*) i kao *ch* (*govorechi, kucha*). Matić navedene primjere transkribira tako da u slučajevima prve jotacije *tj* prenosi kao *ć* (*govoreći, kuća*), a u primjerima druge jotacije kao *tj* (*jistje, pitje, bratja*), osim ako izvornik ne nalaže drukčije (*trechi, bracha*). U tome je dosljedan čak i onda kada ga odnosi unutar teksta upućuju da bi i zapis *pitje* mogao iščitati kao *piće*, jer mu tako nalaže srok (npr. *pitje – viche*). Svoj postupak Matić obrazlaže u predgovoru:

»U *Satiru* se nađe *tj*, što je nastalo od *t* i nastavaka -tje i -tja, u rimi sa *ch* od primarnoga *tj*: *pitje – viche* (SII, stih 1945. i 1946.), *pitju – lichu* (od *li-tati, lijetati*; SII, stih 2075. i 2076.), *povracha – bratja* (SII, stih 711. i 712.). Upravo za te supstantive (*piće, braća*) ističe Relković i u *Opomeni* na kraju *Ovčarnice*, da ih doduše piše: *pitje, bratja*, – ali da se izgovaraju: *piche, bracha*. No jer i danas ima štokavskih dijalekata, gdje je prijelaz sekundarnoga *tj* u *ć* tek djelomice izvršen (isp. Rešetar, *Der štokavische Dialekt*, str. 140.), mislio sam, da će biti kod sekundarnoga *tj* ipak bolje držati se Relkovićeva pisaña, te sam pisao *ć*, gdje on bilježi *ch*, a mjesto negova *ii, tj, ty* pisao sam *tj*.«⁵²

Valja primijetiti da Matičevo tumačenje Relkovićeva zahtjeva o izgovoru slovnoga slijeda *tj/ch* nije potpuno. Relković naime ne zagovara jotiran izgovor. Upravo suprotno; on razlikuje kako se govori i kako bi se – po nje-govu – trebalo govoriti. Pritom prilično jednoznačno shvaća vezu pravopisa i pravogovora ne uočavajući da govor i pismo nisu i ne mogu biti istovjetni:

⁵⁰ S¹, 47.

⁵¹ S¹, 136.

⁵² T. Matić, [Uvod], n. d., str. XXXIV. – XXXV.

»Na питање dakle, zašto ja pišem: *vodjen, rodjen, vidjen, ufatjen, bratja, medjuto, frxak, texko, sladko, pitje, uhshi &c.*, – zašto ne pišem, kako se običaje govoriti: *vogjen, rogjen, vigjen, ufachen, bracha, megjuto, frishak, teshko, slatko, piche, ushi &c.*, ja sam odgovorio, da vaļa najpri gledati koren riči, od kuda je ona izišla, pak onako pisati, da oni, koji nisu iz knige učili govoriti, mogu se po pravom pisańu ravnati. Jerbo se ne govori: *ja vogim, rogim, vigim, fachim*, nego: *ja vodim, dakle vodjen, a nije vogien; rodim, dakle rodjen, a nije rogien; vidim*, indi vaļa reći *vidjen*, a nije *vigjen; fatam*, dakle je *ufatjen*, a nije *ufachen*; i tako od ostalih, kakono: *brat*, a nije *brach*, – zašto bi dakle bilo bolje reći *bracha* nego *bratja*? Pak se i ne veli: *jedan izmeg vas*, nego *jedan izmed vas*, indi *medjuto* jest pričimije nego *megjuto*. *Fraxak csovik*, njegov adverbium jest *frxko*, a nije *frshko*. *Texko* dohodi od riči *texak*, *sladko* od *sladak*, a nije *teshko, slatko &c.* Najposli ne govori nitko: *daj mi pichi*, nego *daj mi piti*; zašto bi indi zvalo se *piche*, a ne bi *pitje*?«⁵³

Iz ovoga se vidi da Relković teži morfološkomu pravopisu, no očito je da pismo poistovjećuje s govorom (»vaļa reći *vidjen*, a ne *vigjen*«, podcrtala S. M.) te i u prvoj jotaciji (*vidjen*) i u drugoj (*pitje*) zagovara nejotiran izgovor. Također, ne uočava da se *d* u *sladak* ne izgovara kao *d* (*t*) u *sladka*. Matić se ne osvrće na ovo Relkovićevo nesnalazjenje već pronalazi srednje rješenje oslanjajući se pritom na dijalektološke dosege svoga vremena (Rešetar).

Suvremeni filolozi ili potpuno slijede Matićevo rješenje: *pak ostavi unapridak pitje / i poslušaj i njezino vice*⁵⁴, ili u pojedinim primjerima odstupaju od njega: *Jer ti voliš raditi o piću, / a nek vrane oko žita liću*⁵⁵ pored *ona prsten Marjanu povraća: / »Neću poći karaju me bratja*⁵⁶ te *pak ostavi u napridak pitje, / i poslušaj i njezino vice*⁵⁷, čime se iskazuje nedosljednost.

b) Slovní slijed *er*

U samoglasničkom sustavu Relkovićeva idioma pozornost izaziva i samoglasno (ili nesamoglasno?) *r*. Ono je u *Satiru* dosljedno zabilježeno slovnim slijedom *er*, koji su svi prireditelji – od Matića do Bratulića – iščitali kao fonem /r/.

Međutim, tekst *Satira* upućuje nas da možemo pomišljati i na drukčiju transkripciju:

*I takomi Pluta i Minerve
nesumnyte od toga nimerve.*

(S¹, 41 – 42)

⁵³ M. A. Relković, *Pravo i pomljivo ispisana ovčarnica*, u knjizi: *Djela Matije Antuna Relkovića*, n. d., str. 553. – 554.

⁵⁴ Andrija Kačić Miošić, *Razgovor ugodni naroda slovnskoga* – Matija Antun Relković, *Satir iliti divji čovik*, prii. J. Vončina, n. d., str. 935., stih 1945. – 1946.

⁵⁵ Matija Antun Relković, *Satir iliti divji čovik*, prii. Josip Bratulić, n. d., str. 77., stih 2075. – 2076.

⁵⁶ Isto, str. 38., stih 711 – 712.

⁵⁷ Isto, str. 73., stih 1945. – 1946.

Čitajući *I tako mi Pluta i Minerve // ne sumnjite od toga ni mrve* Matic, a potom i svi sljedeći priređivači, ukidaju srok.

Dokaza poput ovoga na žalost je malo; u inim slučajevima slijed *er* u oba je stiha oznaka samoglasnoga *r* (ili *r* uz popratni samoglasnik *e*) te do podudarnosti u krajnjim slogovima dolazi čitali ga mi kao [r] ili kao [er].

Primjerice stihovi:

*Tko odnese te novine berxie,
tkoli kaza y u smutnyu verxe.*

(S¹, 795 – 796)

u Maticеvoј transkripciji glase:

*Tko odnese te novine brže,
tko li kaza i u smutu vrže?*⁵⁸

Dokaz sličan prvotno navedenom pronalazimo u stihovima:

*A kad budesh shynyme u postelji
i on tebe primi y zagerli.*

(S¹, 1117 – 1118)

u kojima je jedini nositelj sroka samoglasnik *e* (*postelji* – *zagerli*).⁵⁹ Doduše, srok je i sa samoglasnikom *e* nepravilan, no bez njega uopće ne postoji, a upravo se na potonje rješenje odlučuju svi priređitelji: *postelji* – *zagrlj*.

Razloge odabiru takova »ključa« pri razrješavanju dvojbe [r] ili [er] navodi Josip Vončina u tekstološkim naputcima priređivačima za knjižnicu *Stoljeća hrvatske književnosti*:

»Naša je dijalektologija otkrila kako popratni samoglasnik u izgovoru poznaju dva narječja: čakavsko i kajkavsko. Stoga moramo prihvatiti načelo da u onim djelima dopreporodne hrvatske književnosti kojima je narječna osnovica čakavska ili kajkavska slogotvorno *r* valja prenositi dvoslovima *ar* ili *er* (*barz* ili *berz*, a ne *brz*). Budući da u štokavskom narječju takvo glasovno stanje nije potvrđeno, u tekstovima te narječne osnove opredjelujemo se za transkripciju *brz* (a ne: *barz* ili *berz*).«⁶⁰

Uporište da se ipak ne priklonimo zahtjevima hrvatske tekstološke tradicije ne pružaju nam samo gore navedeni – doduše, malobrojni – primjeri iz teksta *Satira* već i svjedočenje Stjepana Ivšića da je u posavskim govorima »u pjevanju i kazivanju stihova slušao *er* mjesto *r*«⁶¹, u potvrdu čemu navodi primjere *černē* (oči), *dërvo*, *sërce*.

⁵⁸ *Djela Matije Antuna Relkovića*, n. d., str. 26., stih 795. – 796.

⁵⁹ Pritom valja naglasiti *postëlji* – *zagërli*.

⁶⁰ <Josip Vončina>, *Biblioteka »Stoljeća hrvatske književnosti«*. *Tekstološka načela*, Zagreb, 1995., strojopis, str. 17.

⁶¹ Stjepan Ivšić, *Današnji posavski govor*, Rad JAZU, knj. 196, JAZU, Zagreb, 1913., str. 176. (53.)

Osim toga, domaticijskeve transkripcije također su izvor zanimljivih podataka. Prvo posmrtno izdanje *Satira* (Osijek, 1822.) potpuno slijedi Relkovićev slovoapis te nam ne pomaže u dvojbi *er* ili *r*. Već prvo sljedeće izdanje, ono iz 1857. koje je priredio Janko Jurković, pruža zanimljiv prilog ovomu razmatranju; sam Jurković bilježi *er* pa i na naslovnici stoji *Izdanje četvrto*. U predgovoru kaže:

»Za poluglasnik onaj pred *r*-om, kad sledi za njim jedan ili više suglasnika, pridržao sam znak *è*, za ništa drugo, nego što mu je obviknuo u pisanju i čitanju narod naš koji se služi latinicom, pa bi mu smetalo, da ga sad na jedan put neina.«⁶²

Prema Jurkovićevu svjedočenju *er* se pisalo i čitalo.⁶³ U čitavu izdanju ono je dosljedno bilježeno na mjestu današnjega *r*, osim u Relkovićevim bilješcima u kojima pronalazimo *krcenje*, *prvi* (umjesto *kercenje*, *pervi*), a zašto je tako stoji u priređivačevoj napomeni pod tekstem:

»Ove bilješke štampane su bez poluglasnika *è*, što ga u štampariji nije bilo, koliko bi trebalo. Al neka ga; nek se sviet i tomu malo priučava.«⁶⁴

Sljedeće izdanje, koje se predstavlja kao »peto izpravljeno«, donosi Jurkovićev predgovor četvrtomu izdanju s tim da je bilježenje *er* promijenjeno u *r*. U samom tekstu *Satira* ostavljeno je bilježenje *er* (bez nadslodka iznad *e*), no u Relkovićevim bilješcima ono izostaje, očito stoga što je tekst nekritički prenesen iz prethodnoga – Jurkovićeva – objavka; pritom je, naravno, izostala napomena o nedostatku slova. Izdanje iz 1871., koje se također predstavlja kao »peto izdanje«, donosi transkripciju *er = r* a da se razlozi takvu čitanju posebno ne objašnjavaju. Otada pa sve do današnjega dana ono postaje pravilom, iako nas izvornik *Satira* kao i dijalektološka istraživanja (Ivšić) upućuju na to da izgovor samoglasnika *e* na mjestu *r* nije isključen ni u tekstovima štokavske narječne osnove.⁶⁵

⁶² <J. J. Požežanin> [Janko Jurković], n. d., str. XIII.

⁶³ Naravno, tako govori »narod naš koji se služi latinicom«. Ovo deskriptivno imenovanje valja promatrati u svjetlu nazivlja koje je sedam godina ranije u hrvatsko jezikoslovlje uveo tekst Bečkoga književnog dogovora, u kojem ništa nije imenovano svojim pravim imenom, pa čak *nikavim* imenom, već se sve izražava opisno. – Usp. Zlatko Vince, *Puiovinna hrvatskoga književnog jezika*, SNL, Zagreb, 1978., str. 279. – 280.

⁶⁴ M. A. Relkovića *Satir*, Polag drugoga izdanja priredjeno te novim predgovorom, potankim životopisom i likom Spisatelja urešeno Izdanje četvrto, n. d., str. 174.

⁶⁵ O fonološkoj vrijednosti slovnoga slijeda *er* u *Satiru*, očitovao se J. Vončina u znanstvenome priopćenju *Stilske osobine »Satira«*, koje sam naknadno upoznala. S obzirom da se u njem navodi primjer *Minerve / merve* te objašnjenje vezano uz dotični primjer, upućujem na taj rad iako bi, po mom mišljenju, autorova završna riječ o problemu bilježenja *er* – s implicitnom tvrdnjom o Relkoviću kao »nediscipliranu stihotvoreu« (danom, doduše, u obliku pitanja) – zahtijevala egzaktan podatak o omjeru pravilnih i nepravilnih strokova u *Satiru*. – Usp. J. Vončina, *Stilske osobine »Satira«*, u zborniku: *Vrijeme i djelo Matije Antuna Relkovića*, d. n. u bilj. 6, str. 189. – 191.; posebice str. 191.

c) Slovo *h*

Kakvo je stanje s tim slovom, sažeo je Matić u rečenici:

»Slovo *h* piše Relković kojekako: ima ga i tamo gdje ga ne bi trebalo, a veoma često ga ne piše, gdje bi ga valjalo pisati.«⁶⁶

Relkovićev zavičajni govor, kao i čitav posavski dijalekt, prema zapisu Stjepana Ivšića⁶⁷, ne poznaje glasa *h*, ali slovo *h* ipak pronalazimo unutar Relkovićeve slovoписа. Riječi u kojima se ono javlja razvrstala sam u četiri skupine (pritom izostavljam slovo *h* kao dio dvoslova – npr. *sh* za glas *š* ili *ph* za glas *f*):

1. riječi u kojima *h* dolazi na mjestu gdje ga očekujemo: *hoditi, hoćeš, hodile, grihota, duhan, mehana, hasna, gluha*

2. riječi u kojima je *h* suvišno

a) imenice kojima pogrešnom etimologijom pripisuje glas *h*: *hodića* (odjeća)

b) tuđice: *hinadiu se, hinad*

c) imenica *Bog* koja je u nominativu jednine zabilježena *Bogh*, no to nije posebnost Relkovićeve bilježenja već je ono nazočno u hrvatskoj rječničkoj praksi od Vrančićeva peterojezičnoga rječnika pa nadalje⁶⁸

3. riječi u kojima slovo *h* dolazi analogijom umjesto slova *j*:

smiheš umjesto *smiješ*

nasmiha umjesto *nasmija*

Mijenjajući *smij* u *smih*, Relković mijenja i *smijati se* u *smihati se*. Matić u potonjem primjeru slovu *h* daje vrijednost glasa *j* te u skladu s tim i transkribira. Međutim, i riječ *smih* može se javiti kao *smij*, što vidimo iz stiha:

*Proiditese takvi lakerdia
koje nisu nego vridne smiha.*

(S¹, 1044 – 1045)

Ovdje Matić ostavlja čitanje *smiha*, iako na taj način ukida srok: čitajući [lakrdija] – [smiha], ne možemo govoriti o glasovnome podudaranju. Josip Vončina, unatoč tomu što izrijeком kaže da svoje čitanje temelji na Matićevu⁶⁹, u ovome ga slučaju ne slijedi te Relkovićevo *smiha* transkribira *smija*.

⁶⁶ T. Matić, n. d., str. XXXV.

⁶⁷ S. Ivšić, *Današnji posavski govor*, n. d., str. 206.

⁶⁸ [Faust Vrančić], *DICTIONARIUM QVINQUE NOBILISSIMARVM EVROPÆ LINGVARVM, Latina, Italica, Germanica, Dalmatica & Vngarica*, Venetiis, Apud Nicolaum Morettum, 1595., prelisak (broj 1407), 6. izdanje, Novi Liber, Zagreb, 1992., str. 28.

⁶⁹ »Podlogom za pripremanje [...] djela poslužilo je kritičko čitanje Tome Matića, objavljeno u scriji Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti Stari pisci hrvatski [...] knjiga 23 [...]« – J. Vončina, *Kačić i Relković na razmeđu epoha*, n. d., str. 104.

4. slovo *h* u gramatičkim morfemima

a) u genitivu množine imenske sklonidbe (*skulàh, roditeļyàh*)

b) u genitivu množine pridjevsko-zamjeničke sklonidbe (*svoih*)

c) u instrumentalu množine imenske sklonidbe muškoga i srednjega roda (*s dillih*)

d) u lokativu množine (*po svoih skellah, po drugih Zemļjah*)

Josip Pasarić u članku iz 1892. optužuje Relkovića da je »uveo onaj zlo-srećni *h* u genitivu množine imenicâ«⁷⁰. Na to se godinu dana kasnije osvrće Matić ustvrđujući da se

»u Relkovićevoj Gramatici ne nalazi [...] ni jedan genitiv plurala bez *h*, ali iz toga još ne slijedi, da ga je naš gramatičar upravo uveo. Već prije nego je Relković izdao svoju Gramatiku, bio je taj *h* više ili manje poznat hrvatskim piscima iz svih krajeva.«⁷¹

U uvodu *Djelima* iz 1916. kaže:

»[...] *h* može biti u Relkovića također znak dužine vokala, koji je pred ním, pa sam zato ondje gdje se iza vokala u istom slogu nalazi takvo suvišno *h*, stavio na vokal znak dužine, tako da n. pr. *ā* znači da je u Relkovića napisano *ah*.«⁷²

Matić dakle izostavlja, kako on kaže, *suvišno h*, a suvišnim smatra ono u genitivu množine imenske sklonidbe, dok zadržava ono u istom padežu pridjevsko-zamjeničke sklonidbe. Josip Vončina prihvaća ovakvo Matićevo čitanje te ustvrđuje:

»Reljković se opredjeljuje: za novoštokavski genitiv množine na *-a* [...].«⁷³

Prihvatimo li da je Relković bio i versifikator, više ili manje uspješan, te da su njegove rime i jezične, a ne samo poetičke, činjenice, tada uistinu možemo potvrditi oblični nastavak *-a* u genitivu množine:

*Jer gdi neima takovih poslovàh,
ondi neima Boxieg Blagosova.*

(S¹, 585 – 586)

*My videmo, xena odgovara
lipo voche od sviu stabalah.*

(S¹, 1215 – 1216)

Ni u instrumentalu množine muškoga i srednjega roda *h* ne označuje fonem već dug slog.

⁷⁰ J. Pasarić, n. mj.

⁷¹ T. Matić, *O književnom radu Matije A. Relkovića. (Literarna studija)*, n. d., str. 676., stupac 1.

⁷² Isti, [Uvod], n. d., str. XXXVI.

⁷³ J. Vončina, n. d., str. 101.

*I svatovom Marame podili,
koia faida soiakvina dillih.*

(S¹, 989 – 990)

Međutim, u genitivu množine pridjevsko-zamjeničke deklinacije Matić tom grafemu pripisuje vrijednost fonema /h/, iako se tomu protivi rimarij na isti način na koji se odupire genitivnomu dočetu -*ah*.

Npr.

*Jer u pismu sva uredba stoy
svakbi znao od dužnostih svojih.*

(S¹, 507 – 508)

Ne možemo reći da odnos likova *stoji* – *svojih* odgovara rimotvornim zahtjevima, a upravo takvo je Matićevo čitanje.⁷⁴ Osim toga, transkribirajući *dužnostih svojih* kao *dužnosti svojih*, iskazuje nedosljednost.

Postoje priređivači koji su i u pridjevskoj sklonidbi izostavljali završno *h*, a to izostavljanje označavali su izostavnikom.

Npr.

*Za svidočbu svih oblasti ovi'
zaklinjam se velikomu Jovi.*⁷⁵

Oblik *svih* svjedoči nam da priređivač priznaje završetak *ih* u genitivu množine pridjevske deklinacije, a oblik *ovi'* da je svjestan da bi čitanje glasa *h* na genitivnom dočetu prave srokovu pretvorilo u nepravu.⁷⁶

Matić se ne obazire na rimu i ostavlja lik *ovih*, a takvo čitanje potvrđuje i Josip Vončina.

Bilježenje izostavnika*

Iako to nije činio radi postizanja pravih rima, Matić je bio sklon stavljanju izostavnika. U Relkovičevu izvorniku također postoje izostavnici i to nedosljedno bilježeni uz prijedlog *s/sa*. Inače ih nema. U Matića su oni prilično učestali; nalaze se u primjerima za koje Matić pretpostavlja da su knjižni oblici, a kriterije prema kojima određuje te oblike nameće njemu suvremena norma.

U primjeru *nekga polju suze* (S¹, 660) ne prihvaća lik *polju* (3. os. mn. glagola *poljati* koji se javlja u posavskim govorima) već ga transkribira *pol'ju* upućujući na taj način na lik *poliju* odnosno glagol *polijati*. Isto čini i s oblikom *fidiashē* (S¹, 1134) transkribirajući ga kao *sid'jaše* upućujući tako na lik *sidijaše*.

⁷⁴ *Djela Matije Antuna Relkovića*, n. d., str. 17., stih 507. – 508.

⁷⁵ Bogdanović, 1909.; Bratulić, 1996., str. 19., stih 89. – 90.

⁷⁶ Prethodni primjer treba naglasiti *stoji* – *svoji*, te je – s takvim naglašavanjem – riječ o čistome sroku.

* *Napomena:* Naravno da je pitanje izostavnika pravopisno pitanje, no – kao što će pokazati navedeni primjeri – i morfološko, te stoga o njima govorim na ovome mjestu.

Usudujem se ustvrditi da najveći propust Matić čini kad bilježi izostavnike uz sve genitive s ništichnim obličnim nastavkom: *stabal', momak', koň'*. Tim je postupkom jedan potpuno samosvojan gramatički oblik predstavljen kao krnja varijanta potpuno drugog gramatičkog oblika. Staroštokavski, koji su ujedno i čakavski, genitivi *stabāl, momāk, kōňj* predstavljeni su kao krnji likovi novoštokavskih oblika *stabalā, mōmākā (momākā), kōňjā*.

Naglasci

Kao što sam upravo navela, Matić genitiv množine imenica m. r. transkribira stavljajući izostavnik: *stabal', momak'*. Vjerujem da do ovakve transkripcije ne bi došlo da se i po drugi put upustio u podrobnije proučavanje Relkovićeve naglasaka. Prvi put on je to učinio kao devetnaestogodišnjak u okviru Jagićeva slavističkoga seminara u Beču, a svoj opis naglasnih znakova u Relkovićevoj *Novoj slavonskoj i nimačkoj gramatici* objavljuje u studiji *O književnom radu Matije Antuna Relkovića (Vienac, 1893.)*. Svjestan je da bi za svako ozbiljno bavljenje naglasnim sustavom u Relkovićevoj *Gramatici* bile nužne dijalektološke predradnje, što izriče na početku svoje rasprave:

»[...] u sam izgovor koji je poslužio za podlogu našem gramatičaru, smjeli bismo se upustiti samo onda, kada bismo posvema točno poznavali pučki govor slavonske Krajine, napóse tamo oko Svinjara, rodnoga mjesta Relkovićeve.«⁷⁷

Glavni propust učinio je kada je Relkovićeve naglasne likove usporedio s likovima koje u hrvatsku rječničku baštinu uvode pisci Akademijina rječnika, a kao hrvatsku naglasnu normu potvrđuju ih 1901. u *Rječniku hrvatskoga jezika* Ivan Broz i Franjo Iveković. Tražeći u istočnohercegovačkome dijalektu štokavskoga narječja naglasne vrijednosti Relkovićeve naglasnih oznaka, *nadslovaka* – Relkovićeve nazivljem rečenō – naravno da je pogriješio. Naime, staroštokavskomu tekstu učitao je novoštokavske naglasne vrijednosti. Unatoč tomu, uspio je uočiti problem koji se nameće svim proučavateljima Relkovićeve naglašavanja: Jednim naglasnim znakom Relković izriče različite naglasne vrijednosti te jednu te istu naglasnu vrijednost bilježi barem dvama naglasnim znakovima. Ispravno je uočio da Relković nadslovcima označava samo duge slogove, i naglašene i nenaglašene, dok kratki naglasak označuje geminacijom:

»[...] naš gramatičar ne akcentuira kratkih naglašenih slovaka nikada, nego kad iza njih slijedi duga nenaglašena slovka, dobije ona akcenat, kada pak nje nema, nadomješten je u Relkovića kratki akcenat bar djelomice podvostručenim konzontanima.«⁷⁸

⁷⁷ T. Matić, *O književnom radu Matije A. Relkovića. (Literarna studija)*, n. d., str. 662., stupac 2.

⁷⁸ Isto, str. 663., stupac 2.

Udvajanje suglasnika slijedi poslije svakoga jakog kratkog akcenta, odnosno kratkosilaznoga. Dobro uočava da geminacija može biti »posljedica analogije« (skallini prema skalle), ali griješi kada tu smješta i *privarren* prema *varrati*, *neraddo* prema *raddo* jer je tu riječ o starostokavskome naglasku: *privären* i *nerädo*.

Griješi i kod imenica *zellen* i *skuppa* tvrdeći:

»Reduplikacija se nadje katkada i poslije slaboga kratkog akcenta [...].«

Međutim, ne radi se o pridjevu *zèlen*, već o imenici *zèlen*, u značenju »konj sive dlake«. ⁷⁹

Još jednom ću pribjeći poetičkim sredstvima da bih ukazala na neke jezične činjenice. Već prvi stihovi *Satira* daju nagovijestiti da raspored naglasaka ne odgovara novoštokavskom naglasnom sustavu. Naime, prvih nekoliko stihova možemo pročitati:

Slavõnijo, zèmljo plemenita,
vèlle ti si lipo ùzorita,
nakičena zèllenim gòrama,
obàljana četirim vodama.
Na priliku zemàljskoga rāja
rike tekū sa četiri krāja

[...]

Međutim, isti stihovi glase i ovako:

Slavõnijo, zèmljo plemenita,
vèlle ti si lipo uzorita,
nakičena zèllenim goràma,
obàljana četirim vodàma.
Na priliku zemaljskoga rāja
rikè tekū sa četiri krāja

[...]*

Srokovi koji su pri prvom čitanju bili nepravi, pretvorili su se ne samo u prave, nego i u čiste, odnosno ne podudaraju se samo u mjestu naglasaka nego i u vrsti. Osim toga, možda bi i Matić, da se uspio prepustiti rimotvornim zakonitostima teksta, naslutio da je kod Relkovića riječ o starijem

⁷⁹ Usp. Stjepan Ivšić, *Akcenti u Gramatici Matije Antuna Relkovića*, Rad JAZU, knj. 194, Zagreb, 1912., str. 1. – 60.; posebice str. 6.

* *Napomena:* Iščitanje naglasaka napravila sam na temelju diplomskoga rada *Naglašavanje u »Gramatici« Matije Antuna Relkovića* (Zagreb, 1997., strojopis), za koji su kao glavna građa korišteni, osim prvotiska Relkovićeve *Gramatike*, radovi Stjepana Ivšića *Akcenti u Gramatici Matije Antuna Relkovića* i *Današnji posavski govor*. Od Ivšićeva tumačenja Relkovićeve naglaske odstupila sam u primjeru *rikè*, kojemu Ivšić pripisuje novoštokavski naglasak, smatrajući da je on već ostvaren kod dvosložnih riječi u kojima kratak naglasak s uštime prelazi na prvi, dug, nenaglašen slog ostvarujući dugouzlazni (*rike*).

naglasnom sustavu. Rimarij nas, naime, može uputiti na naglasne vrijednosti; ako ne na vrstu naglasaka, a onda barem na njihov raspored.

I prvo i drugo izdanje *Satira* u usporedbi s Relkovićevom slovnicom rasterećeni su od naglasnih oznaka. Od ukupno tri nadslovka koja upotrebljava u *Gramatici*, Relković u *Satiru* koristi samo dva i to ne tako učestalo. Zadržava geminaciju kao način bilježenja kratkoga naglašenog sloga. Priređujući kritičko izdanje, Tomo Matić nije se upuštao u iščitavanje vrijednosti Relkovićeva naglasnoga zapisa, već naglasne oznake vjerno preslikava iz izvornika, a znatiželjnoga čitatelja koji želi što god više saznati o naglasnoj problematici upućuje na za to nadležnu osobu – Stjepana Ivšića, odnosno na njegove radove *Akcent u Gramatici Matije Antuna Relkovića* i *Današnji posavski govor*.

Koliko nam je i danas teško začiti na naglasne stranputice i učiniti ih prodhodnim putovima, govori suvremena tekstologijska praksa čiji je jezgrovit primjer tekstologijski naputak ovdje već spomenute, suvremene edicije, koji započinje jasno postavljenim zahtjevom:

»Tekstovi moraju biti tako priređeni da bi se danas mogli izgovoriti upravo kao što su se izgovarali u vrijeme svojeg postanka. [...] za svaki tekst [trebalo bi] pokazati njemu svojstvene fonološke i prozodijske osobine.«

a završava opravdanjem zašto će prozodijska slika i ovoga puta izostati:

»Drugi zahtjev je neizvediv: od najstarijih zapisa naše jezične građe (koji potječu iz starohrvatskog razdoblja) do sadašnjice naglasni je sustav prešao dug razvojni put [...]. Potpuno akcentuiranje svih tekstova narušilo bi vizualnu sliku [...], a posao na [...] izdavanju silno bi usporilo: jer je vrlo malo stručnjaka koji bi taj spori i naporni posao mogli obavljati.«⁸⁰

Završna riječ

Godine 1916. objavljeno je čitanje teksta Relkovićeva *Satira*, na koje su se – više ili manje, nerijetko prešutno – oslanjali svi kasniji priređivači. Činjenica je da se pojedina rješenja, koja je Matić ustoličio a hrvatska tekstološka praksa potvrdila, mogu dovesti u pitanje. Tu ponajprije mislim na nedosljednost pri iščitavanju slova *h* na početku gramatičkih morfema, transkripciju slovnoga slijeda *er te* (nepotrebno) stavljanje izostavnika. Usto, uvijek su zanimljive i – duboko zamršene – naglasne teme. Matić ih rješava na najlakši mogući način: gordijski čvor ostavlja netaknutim prepuštajući naraštajima da pronađu udarac koji će ga razmrsiti. Koliko smo do danas u tome traženju odmakli, svjedoče suvremena izdanja u kojima transkripcija nadslovaka redovito izostaje.

Na Matićeva opsežna kulturološka istraživanja nisam posebice ukazivala, ograničivši se na jezikoslovan pristup. No ne mogu ne spomenuti da

⁸⁰ J. Vončina, *Biblioteka Stoljeća hrvatske književnosti. Tekstološka načela*, n. d., str. [1.]

Matićev priređivački rad nije ograničen na jednu sastavnicu, tekstošku primjerice, zanemarujući ostale. Već njegov predgovor izdanju iz 1916., a i radovi koje je zasebno objavljivao⁸¹, svjedoče o cjelovitu i sveobuhvatnu pristupu koji se temelji ne samo na jezikoslovnoj i književnoznanstvenoj struci već uključuje povijesno, etnografsko, antropološko i ina područja humanističkih znanosti. Matićeva je djelatnost očitovanje širine znanstveničkoga duha koji se ne ustručava ući u različita područja ljudskoga djelovanja da bi stekao spoznaje potrebne za pravoriječan govor o kakvu djelu, piscu, razdoblju.

Sagledavajući Matićevu tekstošku djelatnost na primjeru njegove redakcije Relkovićeve *Satira*, ne možemo zatajiti činjenicu da ga do danas nitko nije opovrgnuo već jedino nadopunio u pojedinostima. Matićev tekstoški rad daje vrijedan primjer kako kritički prirediti tekst. Njegova načela, ali i pojedinačna rješenja, poštuju se i danas, nakon više od osam desetljeća. To može ukazivati na dvoje: ili struka nije imala snage i/ili mogućnosti krenuti dalje, ili je čitanje iz 1916. svojom uvjerljivošću premostilo dva kraja ovoga stoljeća i nametnulo se kao potpuno prihvatljivo.

Literatura

- Rafo Bogišić, *Književnost prosvjetiteljstva, Povijest hrvatske književnosti*, knjiga 3. Liber – Mladost, Zagreb, <1974.>, str. 293–376.
- Dunja Fališevac, *Što je Reljkoviću Satir?*, u knjizi: *Stari pisci hrvatski i njihove poetike*, SNE, Zagreb, 1989., str. 311. – 315.; isto u zborniku: *Vrijeme i djelo Matije Antuna Reljkovića*, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za znanstveni rad Osijek, Osijek, 1991., str. 95. – 104.
- Dr. Fraňo Fancev, *Kanisljeh = Kanizljeh*, Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti za godinu 1922, svezak 37., Knjižara Jugoslavenske akademije L. Hartman (Stj. Kugli.), Nadbiskupska tiskara Zagreb, U Zagrebu 1923., str. [102.] – 104.
- Ivo Frangeš, *Povijest hrvatske književnosti*, Nakladni zavod Matice hrvatske – Cankarjeva založba, Zagreb – Ljubljana, 1987., 563 [564] str.
- Dr. Stjepan Ivšić, *Akcentat u Gramatici Matije Antuna Reljkovića*, Rad JAZU, knj. 194, JAZU, Zagreb, 1912., str. 1. – 60.
- Dr. Stjepan Ivšić, *Današnji posavski govor*, Rad JAZU, knj. 196 i 197, JAZU, Zagreb, 1913., str. 124. – 254. i 9. – 138.
- Vatroslav Jagić, *Predgovor*, u knjizi: *Pjesme Marka Marulića*, Skupio Ivan Kukuljević Sakcinski, Na sviet izdala Jugoslavenska Akademija znanosti i umjetnosti, Stari pisci hrvatski, Knjiga prva, U Zagrebu 1869., str. 1. – 12.
- Dubravko Jelčić, *Povijest hrvatske književnosti. Tisućljeće od Bašćanske ploče do post-moderne*, Sinkronijske tablice: Ivica Matičević, Naklada P. I. P. Pavičić, Zagreb, 1997., 434 str.

⁸¹ Vidjeti jedinice o Matiću u popisu literature.

- Slavko Ježić, *Hrvatska književnost. Od početka do danas. 1100 – 1941*, Zagreb, Naklada A. Velzek, 1944., VIII + 457 [461] str.
- J. J. [Janko Jurković] Požežanin, *Predgovor k četvrtomu izdanju*, u knjizi: M. A. Relkovića *Satir*, Polag drugoga izdanja priredjeno te novim predgovorom, potankim životopisom i likom Spisatelja urešeno., Izdanje četvrto., U Osijeku 1857., str. [III.]–XIV.
- Mihovil Kombač, *Poviest hrvatske književnosti do narodnog preporoda*, Izdanje Matice hrvatske, Jubilarna izdanja o stotoj godišnjici Matice hrvatske 1842 – 1942, Kolo II., Knjiga 7., Zagreb, 1945., 439 [442] str.
- Leksik prezimena Socijalističke Republike Hrvatske*, Urednici: dr. Valentin Putarić, dr. Petar Šimunović, Institut za jezik, Zagreb – Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, Zagreb, 1976.
- T[omo] Matić, [Uvod], u knjizi: *Djela Matije Antuna Relkovića*, Priredio za štampu i uvod napisao T. Matić, Na svijet izdala Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Stari pisci hrvatski, Knjiga XXIII., U Zagrebu, 1916., str. I. – XXVIII.
- Tomo Matić, *Matije Antuna Relkovića Satir iliti divji čovik. Priredio ga prema II. Relkovićeve izdanju, uvod i bilješke napisao Dr. David Bogdanović. U Zagrebu 1909.*, Archiv für slavische Philologie, Berlin, 1909., p. o., str. [251.]–253.
- Tomo Matić, *O književnom radu Matije A. Relkovića. (Literarna studija)*, Vienac. Zbavi i pouci, XXV, br. 40 – 44, Zagreb, 7. listopada – 4. studenoga 1893., str. 643. – 646., 660. – 663., 675. – 678., 694. – 695. i 707. – 710.
- Prosvjetni i književni rad u Slavoniji prije Preporoda*, Napisao Dr. Tomo Matić, Izdala Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, U Zagrebu 1945., 176 str.
- Tomo Matić, *Relković ili Relković?*, Građa za povijest književnosti hrvatske, knj. 28, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb 1962, p. o., str. 325. – 331.
- Milan Moguš – Josip Vončina, *Latinica u Hrvata*, Radovi Zavoda za slavensku filologiju, knj. 11, Zagreb, 1969., str. 61. – 81.
- Snježana Mostarčić, *Naglašavanje u Gramatici Matije Antuna Relkovića*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Odsjek za kroatistiku, Zagreb, 1997., diplomski rad, strojopis, 20 str.
- [Josip Pasarić], *O hrvatskom jeziku*, Vienac, XXIV, br. 45 – 46, Zagreb, 5. i 12. studenoga 1892., str. 712. – 718. i 729. – 734.
- Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*, Na svijet izdaje Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Obradili: S. Bosanac, D. Grđenić, J. Hamm, J. Jedvaj, S. Musulin, S. Pavičić, P. Rogić, M. Stojković, S. Živković, (Rajčetić – Riječ), U Zagrebu 1953.
- [Martín Seneković], *Ubaviest čitaocem*, u knjizi: *Djela Mat. Ant. Relkovića*, Na svijet izdao Mart. Seneković, profesor c. kr. vel. gimnaz. vinkovačkog., U Vinkovcih, brzotiskom Narodne tiskare N. Plavšića i dr, 1875., str. I. – V.
- Dr. Petar Šimunović, *Hrvatska prezimena : podrijetlo, značenje, rasprostranjenost*, Golden marketing, Zagreb, Hrvatska, 1995., xii + 462 [464] str.
- Povjest književnosti hrvatske i srpske*, Napisao Dr. Đuro Šurmin, s 21 ispravom i sa 70 portreta, Tisak i naklada knjižare Lav. Hartmana (Kugli i Deutsch), Zagreb, Ilica, 1898., 317 [319] str.

- Milovan Tatarin, *Tomo Matić i slavonska književna baština 18. stoljeća*, u zborniku: *Književni Osijek. Književnost u Osijeku i o Osijeku od početaka do danas. Studije i eseji*, priredio Stanislav Marijanović, Pedagoški fakultet, Osijek, 1996., str. 185. – 196.
- Zlatko Vincec, *Putovima hrvatskoga književnog jezika. Lingvističko-kulturnopovijesni prikaz filoloških škola i njihovih izvora*, SNL, Zagreb, 1978, 629 [631] str.
- Branko Vodnik, *Povijest hrvatske književnosti. Knjiga I. Od humanizma do potkraj XVIII. stoljeća*, s uvodom V. Jagića o hrvatskoj glagolskoj književnosti, Izdanje Matice dalmatinske, Zagreb, 1913., Izdala Matica hrvatska, 410 str.
- [Josip Vončina], *Biblioteka Stoljeća hrvatske književnosti. Tekstološka načela*, Zagreb, 1995., strojopis, 30 str.
- Josip Vončina, *Kačić i Reljković na razmeđu epoha*, u knjizi: Andrija Kačić Miošić, *Razgovor ugodni naroda slovinskoga* – Matija Antun Reljković, *Satir illiti divji čovik*, priredio Josip Vončina, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1988., str. [7.] – 107.
- Josip Vončina, *Stilske osobine Satira*, u zborniku: *Vrijeme i djelo Matije Antuna Reljkovića*, urednik izdanja: akademik Dušan Čalić, urednici Zbornika: akademik Dragutin Tadijanović, prof. dr. Josip Vončina, Zavod za znanstveni rad Osijek, Osijek, 1991., str. 189. – 191.
- [Faust Vrančić], *DICTIONARIUM QVINQVE NOBILISSIMARVM EVROPÆ LINGVARVM, Latinae, Italicæ, Germanicæ, Dalmaticæ & Vngaricæ, Venetiis*, Apud Nicolaum Morettum, 1595., pretpisak (broj 1407), 6. izdanje, Novi Liber, Zagreb, 1992., [8] + 198 [200] str.

Dodatak

BIBLIOGRAFIJA RELKOVIĆEVIH DJELA KORIŠTENIH U OVOME RADU

- MATHIE ANTUNA RELKOVICHA / SATIR, / ILLITI DIVJI CSOVIK. / U PERVOMU DILU, PIVA U VERSHE / SLAVONCEM; / A U DRUGOM DILU, / SLAVONAC / ODPIVA U VERSHE SATIRU. / Od iftog Pocsetnika, od prvih pomanjkanjah ocilifjen, / uzmloran, i s' Dobronashafjem Prividiteljah, kako / i s' Dopushtenjem Vifokih Stareshinah Drugi- / put na Svitlo dat. / U OSIKU, / PRITISKAN SA SLOVIH MARTINA DIVALT, / 1779. [180 str.]
- MATHIE ANTUNA REKLKOVICHA / SATIR; / ILLITI; / DIVJI CSOVIK. / U PERVOMU DILU, PIVA SLICSNO / SLAVONCEM; / A U DRUGOM DILU, / SLAVONAC / ODPIVA OPET SATIRU. / Trechi put na Svitlo dat. / s' DOPUSHTENJEM STERESHINAH / U OSSIKU. 1822. 142 + [10] + VI str.
- [Sadržaj.] PRIDGOVOR k' drugom Izdavanju, str. 2. – 16.; PERVI DIO. / SATIR / PIVA U VERSHE / SLAVONCEM., str. 17. – 95.; DRUGI DIO. / SLAVONAC / ODPIVA U VERSHE / SATIRU., str. 96. – 142.; *Tolmascenje Billskih*, str. [143.] – [152.]; P. O. H. K. U. O. [ADAM PHILIPPOVICH OD HELDENTHALA KAPELAN U OSIKU = Adam Filipović], *KRATKI IZPIS XIVOTA / PRIVRIDNOGA GOSPODINA MATHIE ANTUNA RELKOVICHA / plemenitoga od Ehrendorf, Kapitana slavne / Broodske Regimente, i Pocsetnika / Knjige ove.*, str. [I.] – VI.

M. A. Relkovića *Satir*, Polag drugoga izdanja priredjeno te novim predgovorom, potankim životopisom i likom Spisatelja urešeno., Izdanje četvрто., U Osieku 1857., Prodaje knjigarnica Dr. Lehmana., [na unutr. naslovnici:] Tiskom i troškom Dr. Lehmana i ort., 174 str.

[na naličju unutrašnje naslovnice:] *Nek bude dakle i Satir slavonski, da se kadkada i um provjetri i pamet općine, štijući šaljive stvari prez omraze. / Spisatelj. [Sadržaj:] <J. J. Poženanin>, Predgovor k četvrtom izdanju., str. [III.] – XIV., [potpisano:] U Osieku na svietlo Marienje 1857.; Predgovor Spisateljev k drugomu izdanju., str. [15.] – 28.; Prvi dio. / Satir pjeva u verse Slavoncem., str. [29.] – 113.; Drugi dio. / Slavonac odpjeva u verse Satiru., str. [114.] – 162.; Bilješke., str. [163.] – 174.*

M. A. Relkovića *Satir*, Peto izpravljeno izdanje, Sa dodatkom manje poznatih rieči i izreka, Ukrašeno sa slikama, Tisak i naklada Knjižare L. Hartmana (St. Kugli), Zagreb, [s. a.], 163 [164] str.

[Sadržaj:] *Predgovor k četvrtom izdanju., str. 5. – [10.], [potpisano:] U Osieku, na svietlo Marinje 1857. / J. J. Požanin.; Predgovor spisateljev k drugom izdanju., str. 11. – 20.; Pervi dio. / Satir pjeva u verse Slavoncem., str. 21. – 96.; Drugi dio. / Slavonac odpjeva u verse Satiru., str. 97. – [139.]; Bilješke., str. 140. – [156.]; Tumač tuđih i manje poznatih rieči i imena., str. 151. – [164.]*

Satir Matije A. Relkovića., Izdanje peto., (1871.), Nakladom i troškom Dragutina Harscha., U Osieku, <Brzotiskom Ignjata Mederšickoga u Osieku 1871.>, XX + 149 [151] str.

[Sadržaj:] *Predgovor k petomu izdanju Satira., str. [III.] – VII., [potpisano:] U Osieku dana 28. svibnja 1871. / na blagdan Duhova. / Izdavatelj.; Predgovor spisateljev k drugomu izdanju., str. [VIII.] – XX., [potpisano:] M. A. Relković.; Satir., str. [1.] – 136.; Bilješke., str. [137.] – 149.; Na kojoj je što strani?, str. [151.]*

Djela Mat. Ant. Relkovića., Na sviet izdao Mart. Seneković, profesor c. kr. vel. gimnaz. vinkovačkog., U Vinkovciah, brzotiskom Narodne tiskare N. Plavšića i dr, 1875., XVI + 451 [460] str.

[Sadržaj:] *Ubaviest čitaocem., str. [I.] – V., [potpisano:] Izdavatelj.; <B. P.>, Nešto o životu i književnom radu M. A. Relkovića., str. [VI.] – XVI.; I. / PRAVI I NARAVNI MEŠTAR / ESOP, / ILITI POPISANJE ŽIVOTA I NJEGOVIH FABULA / SA NJEKOLIKO MORALSKIH FABULA FEDROVIH., str. [1.] – 135.; II. / ČUDOREDNE PRIPOVJEDKE / PILPAJ BRAMINE / INDIJANSKOG MUDROZMANCA, / ILITI / VLADANJE VELIKIH I MALIH, / ZA ONE, KOJI RADO ČUTE I PRIPOVJETAJU PRIPOVJEDKE, IZ / FRANCUZKOGA U SLAVONSKI JEZIK PRENEŠENE / PO / MAT. ANT. RELKOVIĆU, / SLAVNE BRODSKE REGIMENTE OBERLAJTNANTU / GODINE 1767., str. [137.] – 270.; III. / SATIR / ILITI / DIVJI ČOVJEK., str. [272.] – 401. [uključujući i:] Bilješke Spisateljve k Satiru.; IV. / NEK JE SVAŠTA., str. [403.] – 451.; Znatnije tiskarske pogreške., str. [452.]; Tumačenje turških i inih manje poznatih rieči i swarž., str. [453.] – 459.; Kazalo (alfabetičkim redom.), str. [460.] – [464.]*

Satir iliti divlji čovik, Napisao Matija Antun Relković., Za porabu školsku priredio R. Strohal., U Bjelovaru 1895., Tisak i naklada J. Fleischmanna, 158 str.

[Sadržaj:] <R. S.>, *Predgovor.*, str. 3.; <R. S.>, *O životu i radu Matije Antuna Relkovića.*, str. 4. – 9.; *Pridgovor drugom izdavanju.*, str. 10. – 19.; *Dio prvi. / Satir piva u verse Slavoncem.*, str. 20. – 86.; *Dio drugi. / Slavonac opjeva u verse Satiru.*, str. 87. – 124.; *Tolmačenje biliški.*, str. 125. – 138.; P. O. H. K. U. O. [ADAM PHILIPPOVICH OD HELDENTHALA KAPELAN U OSIKU = Adam Filipović], *Kratki tpsis života prividnoga gospodina Matije Antuna Relkovića, plemenitog od Ehrendorf, kapitana slavne brodske regimente i početnika knjige ove.*, str. 139. – 142.; <R. S.>, *Rječnik nekih manje poznatih i tuđih riječi i tumač nekih vlastitih imena.*, str. 143. – 156.; *Sadržaj.*, str. 157.; *Ispravci nekih opaženih krupnijih pogrešaka.*, str. 158.

Matija Antun Reljković, *Satir iliti divji čovik*, S rukopisom te s prvim i trećim izdanjem Satira na novo savrnio, uvod napisao i tumač manje poznatih rieči dodao Mart. Seneković gimnazijski ravnatelj, Sa slikami, Naklada Knjižare L. Hartmana (Kugli i Deutsch), Zagreb, Ilica. [s. a.; Uvod potpisan:] *U Zagrebu na pepelnicu godine 1895.*

Književna izdanja Društva hrvatskih srednjoskolskih [!] profesora, Urednik dr. Dragutin Boranić, Knjiga treća: M. A. Reljkovića *Satir*, U Zagrebu 1909., Izdaje društvo hrvatskih srednjoškolskih profesora s potporom Kr. hrv.-slav.-dalm. zemaljske vlade, 176 str.

[Sadržaj:] <Dr. David Bogdanović>, *Život i rad Matije Antuna Reljkovića.; M. A. Reljkovića Satir iliti divji čovik; Iz Reljkovićevih bilježaka; Neobičnije i tuđe riječi.*

Djela Matije Antuna Reljkovića, Priredio za štampu i uvod napisao T. Matić, Na svijet izdala Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, U Zagrebu, Tisak Dioničke tiskare, 1916., Stari pisci hrvatski, Na svijet izdaje Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Knjiga XXIII., U Zagrebu, Knjižara Jugoslavenske akademije (St. Kugli), 1916., XXXVIII + 679 str.

[Sadržaj:] <T. Matić>, [uvodna studija:] *I. Matija Antun Reljković.*, str. [V] – XVI.; *II. Izdaha Reljkovićevih djela.*, str. XVI. – XXV.; *III. Vinkovački rukopis.*, str. XXV. – XXXVIII.; *IV. Reljkovićeve grafike.*, str. XXVIII. – XXXI.; *V. Kako je priređeno ovo izdanje.*, str. XXXI. – XXXVII.; [V] *Literatura o Reljkoviću.*, XXXVII. – XXXVIII.; *Satir iliti divji čovik. / (1762.)*, str. [1.] – 58.; *Satir iliti divji čovik. / (1779.)*, str. [59.] – 170.; *Fabula od mlina i njegovog sina.*, str. [171.] – 175.; *Ezopove fabule.*, str. [177.] – 346.; *Pilpajeve fabule.*, str. [347.] – 460.; *Nauk političan i moralski od Pilpaj-bramine.*, str. [461.] – 493.; *Prava i pomjivo ispisana ovčarnica.*, str. [495.] – 554.; *Postanak naravne pravice.*, str. [555.] – 605.; *Nek je svašta.*, str. [607.] – 659.; *Ispravci pogrješaka.*, str. [661.] – 662.; *Gdje je što.*, str. [663.] – 679.

Matije Antuna Reljkovića *Satir iliti divji čovik*, Priredio ga prema II. Reljkovićevo izdanju, uvod i bilješke napisao Dr. David Bogdanović, Uzorna djela iz hrvatske i svjetske književnosti, Knjiga. 11., Tisak i naklada knjižare St. Kugli, Zagreb, [1926.], 232 str.

[Sadržaj:] *Sadržaj.*, str. 7. – 8.; [bez imena autora], *Život i rad Matije Antuna Reljkovića: I. Kulturne i književne prilike u Slavoniji prije Reljkovića.*, str. 11. – 18.; *II. Život Matije Antuna Reljkovića.*, str. 19. – 26.; *III. Reljkovićev »Satir«.*, str. 27. – 38.; *IV. Nešto o jeziku i stihu u »Satiru«.*, str. 38. – 42.; *V. Ostali književni rad Reljkovićev.*, str. 42. – 50.; *Literatura.*, str. 51. – 53.; *M. A. Reljkovića Satir iliti divji čovik.*, str. [55.] – 223.; *Iz Reljkovićevih bilježaka.*, str. [225.] – 232.

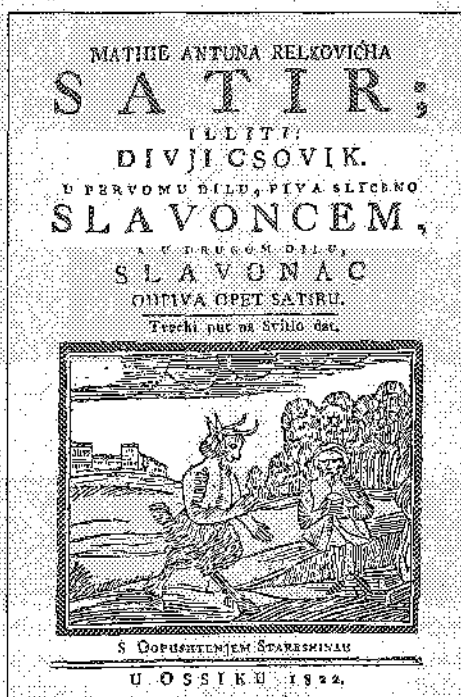
Matija Antun Reljković, *Odabrani tekstovi*, Priredio: Dr. Ferdo Nikolić, Moja biblioteka, Jugoslavenski pisci, I., Školska knjiga, Zagreb, 1952., 211 [212] str.

Zbornik stihova i proze XVIII. stoljeća, Pet stoljeća hrvatske književnosti, knjiga 19., priredio Rafo Bogišić, Matica hrvatska – Zora, Zagreb, 1973., 371 [374] str.

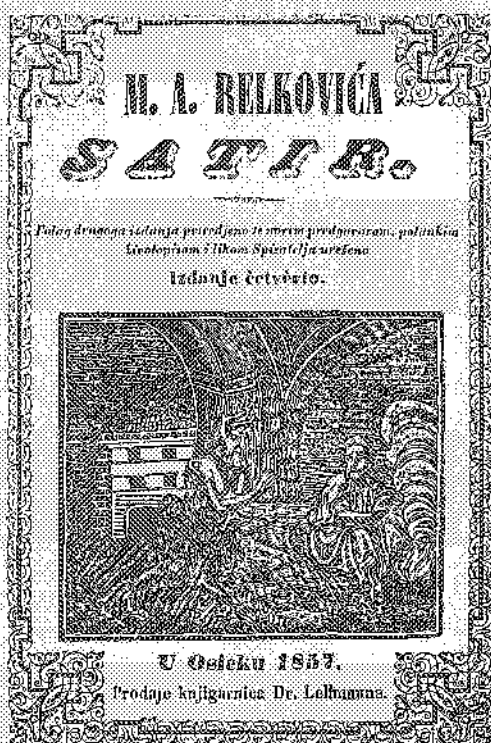
[Matija Antun Reljković, str. 117. – 145.]

Matija Antun Reljković, *Satir iliti divji čovik*, Priredio i predgovor napisao Dr. Ivo Bogner, Osijek, 1974. [1975.], Glas Slavonije Osijek, Biblioteka Vez, Knjiga 1, Urednici: Pavle Blažek i Ivo Bogner, 159 [160] str.

SATYR / illu / DIVYI CSOVIK / U VERSHE SLAVONCEM. / 1762., [Dresden], [pre-tisak], [broj knjige] 102, Dukat, edicija za očuvanje umjetničkog i povijesnog blaga Slavonije, II kolo, izdavač Privlačica, urednik knjige: Dr. Josip Bratulić, Privlaka, 1987., 91 str.

Naslovnica trećega (prvoga posmrtnoga) objavlka Relkovičeva *Satira*, koje je priredio Adam Filipović te popratio Relkovičevim životopisom u slihu (*Kratki Izpis Xivota privriddnoga Gospodina Mathie Antuna Relkovicha, plemenitog od Ehrendorf, Kapitana slavne Brodske Regimente, i Pocsetnika Knjige ove*).

Naslovnica četvrtoga izdanja Relkovičeva *Satira*, koje je priredio Janko Jurković Požezanin

Andrija Kačić Miošić, *Razgovor ugodni naroda slovinskoga* – Matija Antun Reljković, *Satir iliti divji čovik*, Priredio Josip Vondina, Biblioteka Temelji, Knjiga četvrta, Izdaje Sveučilišna naklada Liber, Urednici: Vera Čičin-Šain [i] Nikica Petrak, Zagreb, 1988., 1022 [1024] str.

Matija Antun Reljković, *Satir iliti divji čovik*, Priredio: Josip Bratulić, Školska lektira, Knjiga 2., Urednik: Vladimir Rem, Privlačica, Vinkovci, 1996., SN Privlačica, d. o. o. Vinkovci, Vinkovci, 1996., 135 [136] str.

MATIĆEVO ČITANJE RELKOVIĆEVA SATIRA

Sažetak

Godine 1916. u Akademijinu nizu *Stari pisci hrvatski* objavljena su književna djela Matije Antuna Relkovića, koja je kritički priredio Tomo Matić. Glavni njihov dio zauzima najpoznatije Relkovićevo djelo, spjev *Satir iliti divji čovik*, i to obje njegove verzije (1762., ²1779.). Autorica sagledava vrijednost toga izdanja. Pristup je jezikoslovan: raščlanjuje se i komentira Matićeva transkripcija, odnosno njegova fonološka, morfološka i prozodijska rješenja. Rad započinje razmatranjem transkripcije Relkovićeva prezimena, a završava tumačenjem naglasnih oznaka. Na temelju usporedbe Matićeva čitanja s onima koja mu prethode te posebice s onima koja slijede sve do današnjega dana, nastoji se utvrditi koliko je Matić odmakao od prvih te koliko su njegova rješenja zaživjela u potonjima.

LA LETTURA DI MATIĆ DI SATIR DI RELKOVIĆ

Riassunto

Le opere di Matija Antun Relković criticamente elaborate da Tomo Matić vengono pubblicate nel 1916 nell'edizione dell'Accademia *Stari pisci hrvatski* (Gli antichi scrittori croati). La parte principale ne viene occupata dall'opera di Relković più famosa *Satir iliti divji čovik* (Satiro oppure l'uomo selvaggio) anzi da ambedue le versioni del poema (1762, 2^a ed. 1779). L'autrice esamina il valore dell'edizione. L'approccio è linguistico. Si analizza e si commenta la trascrizione di Matić cioè le sue soluzioni sia quelle fonologiche e morfologiche che quelle prosodiche. Il saggio comincia con indagine della trascrizione del cognome di M. A. Relković e termina con interpretazione dei segnacenti. In base al paragone della lettura di Matić con quelle precedenti e specie con quelle che seguono fino ad oggi si cerca di stabilire quanto Matić abbia avanzato rispetto alle une e quanto le sue soluzioni siano accolte dalle altre.

Pripomenak uz Matičevo čitanje Kanižličeva djela

I.

Da bi se napisala pouzdana, informativna i interpretativno kvalitetna povijest nacionalne književnosti, potrebne su odgovarajuće predradnje. O kakvim je predradnjama riječ, znao je već sredinom 19. stoljeća i Vatroslav Jagić (1838. – 1923.), čovjek uz čije se ime vezuju prvi pokušaji sustavnoga znanstvenog proučavanja hrvatske književnosti¹. Spomenute predradnje podrazumijevale su i u Jagićevo i u naše vrijeme isto – sakupiti građu, načiniti kritička izdanja, bibliografije, a potom pristupiti pisanju sinteze. U Jagićevo se vrijeme hrvatska znanost o književnosti nije mogla pohvaliti brojnošću takvih predradnji²; isto ne bismo mogli reći i za hrvatsku znanost o književnosti s kraja 20. stoljeća, koja iza sebe ima plodno vrijeme prikupljanja i kritičkom aparaturom opremljena izdanja. Velik dio svoje istraživačke energije uložio je u pripremanje kritičkih izdanja djelâ *Starih pisaca hrvatskih* i Tomo Matić (Slavonski Brod, 12. VII. 1874. – Zagreb, 21. XII. 1968.).

Od 41 tiskane knjige, koliko je u Akademijinoj ediciji *Stari pisci hrvatski* objavljeno do godine 1988., šest je priredio Matić, i to: *Djela Matije Antuna Relkovića* (knj. 23, 1916.), *Pjesme Antuna Kanižlića, Antuna Ivanošića i Matije Petra Katančića* (knj. 26, 1940.), *Djela Andrije Kačića Miošića. 1* (knj. 27, 1964.), *Djela Andrije Kačića Miošića. 2* (knj. 28, 1964.), *Filip Grabovac* (knj. 30, 1951.), *Petar Zrinski* (knj. 32, 1957.), *Djela Vida Došena* (knj. 34, 1969.).

Od navedenih sedam knjiga, u kojima je Matić objavio kritička izdanja djelâ osmorice pisaca, izdvajamo knjigu 26., u kojoj su tiskane, između ostalog, i *Pjesme iz Kanižličevih molitvenika* i *Sveta Rožalija panormitanska divica*. Zanima nas, dakle, književni rad Antuna Kanižlića (1699. – 1777.) –

¹ V. radove u *Jagićevu zborniku*, uredili: I. Frangeš, A. Flaker, R. Picchio i N. Minissi, Zavod za znanost o književnosti, Zagreb, 1986.

² »Naše znanje i od najznatnijih hrvatsko-srpskih pjesnika ne prekorači do sada podataka životopisnih i bibliografskih; jedva što znamo koliko i kada tko pisa, ali kako pisa, koliko li vrijedi ono što napisa i u kakvoj ono svezi stoji sa svojim vremenom i svojim narodom – ovaka pitanja jesu doduše puno važnija, ali se na njih još ni pokušalo nije odgovoriti. Naša literarno-historijska radnja još se ne uzdiže do kritičkoga stadija; [...]« – Vatroslav Jagić, *Kratak pregled hrvatsko-srpske književnosti od posljednje dvije-tri godine*, Književnik, 1866.; ovdje citirano prema knjizi: Vatroslav Jagić, *Rasprave, članci i sjećanja*, Zora – Matice hrvatska, Zagreb, 1963., str. 172.

što i kako se pisalo o Kanižliću prije Matićeva kritičkog izdanja Kanižličeva djela iz 1940. godine i – što i kako se pisalo nakon pojave knjige 26. iz edicije *Stari pisci hrvatski*?

II.

Tekstove o Kanižliću pisane prije kritičkog izdanja i opširne uvodne Matićeve studije *Život i rad Antuna Kanižlića*³ iz 1940. godine karakteriziraju u većini slučajeva nepotpuni, a ponekad i netočni biobibliografski podaci.

Od životopisnih je podataka zanimljiv onaj o godini rođenja. Do pojave Matićeve studije kao godina Kanižličeva rođenja navodila se 1700. Ovaj je podatak prvi priopćio Antun Rumpler godine 1852., preuzeo ga je Kukuljević u svoju *Bibliografiju hrvatsku*⁴, čitamo ga zatim u tekstu Ivana Scherzera⁵, Dragutina Prohaska⁶, Julija Kempfa⁷, Franje Fanceva⁸. U svojoj *Povijesti hrvatske književnosti* Branko Vodnik⁹ donosi novi podatak:

»Antun Kanižlić rodio se u Požezi godine 1699. od oca Franje i matere Barbare.«¹⁰

O njemu vrlo ozbiljno razmišlja i Miroslav Vanino¹¹, ali ne nudi konkretan odgovor – nesklon je godini 1700.¹², a godina 1699. najvjerojatnije »nezgodnim slučajem« (M. Vanino) nije unijeta u maticeu krštenih.

³ V. u knjizi: *Pjesme Antuna Kanižlića, Antuna Ivanošića i Matije Petra Katanića*, uredio Tomio Matić, Stari pisci hrvatski, knj. 26, Zagreb, 1940.

⁴ Pod rednim brojem 722 Ivan Kukuljević Sakcinski piše: »K a n i ž l i ć A n t. Ježuvita (rođen u Požezi 1700 † 1777). – *Bibliografija hrvatska. Dio prvi. Tiskane knjige*, Brzotiskom Dragutina Albrehta, Zagreb, 1860., str. 63.

⁵ »Prve vijesti o njemu priopćio je A. Rumpler u „Katoličkom listu“ g. 1852. br. 52. Po Rumpleru rodio se Kanižlić 20. studenoga 1700. u Požezi, a umro je 24. kolovoza 1777 također u Požezi.« – Ivan Scherzer, *A. Kanižlića* »Sv. Rozalija« i »Kamen pravi smuinje«, Nastavni vjesnik, knj. III, Zagreb, 1895., str. 201.

⁶ »Rodio se negdje oko god. 1700. U Požegu dolazi iza svršenih nauka god 1733., a umro je god. 1777.« – Dragutin Prohaska, *Ignjat Đorđić i Antun Kanižlić. Studija o baroku u našoj književnosti*, Rad JAZU, knj. 178, Zagreb, 1909., str. 216.

⁷ »O. Antun Kanižlić rodio se dne 20. studenoga 1700.« – Julije Kerapf, *Požega – zemljopisne bilješke iz okoline i prilogi za povijest slob. i kr. grada Požege i požeške županije*, Štamparija »Hrvatske tiskare i knjižare«, Požega, 1910., str. 599. – Isti je podatak Kempf donio i u knjizi *Iz požeške kotline. Zemljopisne i povijesne crte za mladež*, Tisak Lav. Kleina nasljednici, Požega, 1914., str. 149.

⁸ »Rodio se 20. novembra 1700. g., kako je to prema matičnim knjigama prvi utvrdio Antun Rumpler u „Katol. listu“ g. 1852. (str. 353.) [...]« – Franjo Fancev, *Isusovci i slavonska knjiga XVIII. stoljeća*, Jugoslavenska knjiga, VI, knj. I, br. 3, 5 i 6, 1922., str. 365.

⁹ Branko Vodnik, *Povijest hrvatske književnosti. Knjiga I. Od humanizma do potkraj XVIII. stoljeća*, s uvodom V. Jagića o hrvatskoj glagoljskoj književnosti, Matice hrvatska, Zagreb, 1913.

¹⁰ Isto, str. 343.

¹¹ V. Miroslav Vanino D. I., *Ante Kanižlić (†1777). Biografski podaci, Vrela i priloge*, IV, Sarajevo, 1934., str. 84. i d.

¹² »Ako uzmemo za godinu rođenja 1700., onda moramo reći, da Kanižlić svega svoga života nije znao, koje se godine rodio.« – Isto, str. 85.

Kako problem razrješuje Tomo Matić? On kaže – godina 1700. je godina krštenja, a godina 1699. godina rođenja.¹³

Jesu li hrvatske povijesti književnosti tiskane nakon godine 1940., dakle, nakon razrješavanja problema, uvažavale Matićevo tumačenje? Odgovor je u većini slučajeva potvrđan – uvažava ga Mihovil Kombol¹⁴, Rafo Bogišić¹⁵, Ivo Frangeš¹⁶, Dubravko Jelčić¹⁷; obje godine navodi Slavko Ježić¹⁸ i Krešimir Georgijević¹⁹, a samo 1700. kao godinu Kanižlićeva rođenja nalazimo u Kombol-Novakovej *Povijesti*²⁰.

Proizlazi, dakle, da je Matićeva studija o životu Antuna Kanižlića imala znatan utjecaj na radove koji su se bavili ovim piscem.

III.

Matićev autoritet izrazito pouzdana znanstvenika posebno je došao do izražaja u odnosu na bibliografiju Antuna Kanižlića. Većinu radova pisanu na tu temu prije godine 1940. karakterizira nepotpunost, ponekad i netočnost; pouzdani su samo oni u svezi s posmrtno tiskanom *Svetom Rožalijom* (Beč, 1780.) i *Kamenom pravim smutnje velike* (Osijek, 1780.). Kada je riječ o Kanižlićevim nabožnim djelima s prevladavajućom utilitarnom funkcijom jezika (molitvenici i katekizmi), pouzdanost i nije tako česta. Ako su naslovi i godine izdanja i točni, bibliografija je nepotpuna. Na primjer: Josip Forko od šest do danas poznatih Kanižlićevih utilitarnonabožnih knjiga²¹

¹³ »Otkada je A. Rumpler po toj bilešci iznio, da je Kanižlić rođen 20. studenoga 1700. (zapravo je to dan njegova krštenja), redovno se uzima, da se Kanižlić rodio doista u studenom 1700., iako je – očito prema izjavi samoga Kanižlića – u dvanaest trogodišnjih kataloga isusovačkih (1723. – 1770.) kao godina njegova rođenja zabilježena uvijek 1699. (5., 6. ili 9. studenoga), a i u rukopisnom je imeniku profesora austrijske provincije upisano, da se Kanižlić rodio 6. studenoga 1699.« – T. Matić, *Život i rad Antuna Kanižlića*, n. d., str. XIII.

¹⁴ Mihovil Kombol, *Povijest hrvatske književnosti do narodnog Preporoda*, Matica hrvatska, Zagreb, 1961., str. 350.

¹⁵ Rafo Bogišić, *Književnost prosvjetiteljstva*, u knjizi: *Povijest hrvatske književnosti*, knj. 3, Liber – Mladost, Zagreb, 1974., str. 337.

¹⁶ Ivo Frangeš, *Lekstikon pisaca*, u knjizi: *Povijest hrvatske književnosti*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, – Ljubljana, 1987., str. 467.

¹⁷ Dubravko Jelčić, *Povijest hrvatske književnosti. Tisućljeće od Bašćanske ploče do postmoderne*, Naklada Pavičić, Zagreb, 1997., str. 75.

¹⁸ Slavko Ježić, *Hrvatska književnost od početka do danas. 1100. – 1941.*, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb, 1993., str. 170.

¹⁹ Krešimir Georgijević, *Hrvatska književnost od XVI do XVIII stoljeća u sjevernoj Hrvatskoj i Bosni*, Matica hrvatska, Zagreb, 1969., str. 219.

²⁰ Mihovil Kombol – Slobodan Prosperov Novak, *Hrvatska književnost do narodnog Preporoda*, Školska knjiga, Zagreb, 1992., str. 375.

²¹ Riječ je o sljedećim naslovima: *Obilato duhovno mliko* (Zagreb, 1754.), *Bogoljubstvo na poštenje svetoga Franješka Saverije* (Trnava, 1759.), *Utočište Blaženoj Djevici Mariji* (Mneci, 1759.), *Primogući i sardce nadvladajući uzroci* (Zagreb, 1760.), *Mala i svakomu potrebna bogoslovica* (Trnava, 1773.), *Bogoljubnost molitvena* (Trnava, 1766.).

poznaje samo – tri²²; Paul Jos. Šafařík²³ i Josip Bösendorfer²⁴ – četiri; Ivan Kukuljević Sakcinski²⁵, Dragutin Prohaska²⁶, Julije Kempf²⁷ i Branko Vodnik²⁸ – pet, a tek Franjo Fancev svih šest naslova²⁹.

Kakvu nam bibliografiju Kanižličevih djela nudi Matičeva studija *Život i rad Antuna Kanižlića*? Odgovaramo – pouzdanu, potpunu i detaljnu, jer osim naslova, koji su obično dugi, doznajemo i točnu godinu prvog i ponovljenih izdanja, broj stranica i format knjige, što znači da ih je Matić imao u rukama te na temelju izvorne građe pisao bibliografiju, a ne iz nekih sekundarnih izvora, koji su mogli sadržavati i netočne informacije.

Koliko je Matičeva bibliografija Kanižličevih nabožnoupoučnih djela (katekizama i molitvenika) prisutna u povijestima hrvatske književnosti, objavljenih nakon godine 1940.? Nakon što se pojavio Matičev tekst *Život i rad Antuna Kanižlića* kao uvod u kritičko izdanje Kanižličevih djela, više nije moguće u hrvatskim povijestima književnosti pronaći nepotpune ili netočne bibliografske podatke. Istu – Matičevu – bibliografiju nalazimo i u Kombo-lovoj, i u Georgijevičevoj, i u Bogišićevoj, i u Frangešovoj povijesti hrvatske

²² »Njegovu „sv. Rožaliju“ i „Kamen smutnje“ iztaknuo sam pobliže u svojim „Criticama“ iz „slavonske“ književnosti u 18. stoljeću 1. dielu, a od njegovih molitvenika poznata su mu tri:

1) „Utočište bl. djevice Mariji Almaškoj“, Mletci, 1759.

2) „Primogući i srce nadvladajući uzroci itd.“, Zagreb, 1760.

3) „Bogoljubnost molitvena itd.“, posvećena sv. Alojziju, Trnova, 1766. – Josip Forko, *Molitvenici i pjesmotvor o „sv. Alojziju“ oca Antuna Kanižlića, Požežanina, isusovca*, Osijek, 1891., str. 32. – 33. – Ovi su podatci točni, ali ne i rečenica: »Sva tri molitvenika doživješe više izdanja, a treći naročito izdan je u Požegi g. 1864.« (Isto, str. 33.) Netočno je sljedeće: *Utočište* nije doživjelo više izdanja; *Bogoljubnost* je doživjela više izdanja, ali ne i 1864.; godine 1864. ponovno su objavljeni prerađeni *Primogući i sardce nadvladajući uzroci* pod nazivom *Važni uzroci* u tiskari Miroslava Kraljevića. Forko je, dakle, jednom rečenicom pripočeo tri netočna podatka.

²³ Paul Jos. Šafařík u knjizi *Geschichte der illirischen und kroatischen Literatur* (Verlag von Friedrich Temsky, Prag, 1865.) poznaje: *Primogući i sardce nadvladajuće uzroke, Utočište Blaženoj Djevici Mariji, Bogoljubnost molitvenu, Malu i svakomu potrebnu bogosloviću*. Poznaje i *Bogoljubstvo na pošternje svetoga Franceška Saverije*, ali autorstvo ne pripisuje Kanižliću.

²⁴ »Kanižlić počeo je pisati molitvenike; *Primogući i srce nadvladajući uzroci* 1760. (novo izdanje Požega 1864.) i *Bogoljubnost molitvena*, Trnava, 1766., a j b o l j i slavonski molitvenik, na kojemu su i drugi gradili. Jezik je pravi slavonski i pravom se može reći, da je tek Kanižlić naučio Slavonca moliti. Napisao je i *Nauk kršćanski* 1773. i *Utočište bl. Djevice Marije*.« – Josip Bösendorfer, *Crtice iz slavonske povijesti*, Tiskara Julija Pfeiffera, Osijek, 1910., str. 421.

²⁵ I. Kukuljević ne poznaje Kanižličevo *Obilato duhovno mliko*.

²⁶ D. Prohaska, također, ne poznaje *Obilato duhovno mliko*.

²⁷ J. Kempf ne poznaje *Obilato duhovno mliko*.

²⁸ Za razliku od svojih prethodnika koji ne pripisuju Kanižliću *Obilato duhovno mliko*, Vodnik to čini, ali zato ne poznaje molitvenik *Bogoljubstvo na pošternje svetoga Franceška Saverije*. – V. B. Vodnik, *Povijest hrvatske književnosti*, n. d., str. 344.

²⁹ V. F. Fancev, *Isusovci i slavonska knjiga XVIII.*, n. d., str. 370. – 372.

književnosti. Izuzetak je jedino Ježićeva *Hrvatska književnost* u kojoj je bibliografija Kanižlićevih molitvenika i katekizama svedena na tri naslova, i Jelčićeva *Povijest hrvatske književnosti* koja se uopće ne bavi ovim oblikom Kanižlićeva stvaralaštva.

Navedene usporedbe pokazuju da je Matić kritičkim izdanjem Kanižlićevih djela obavio u odnosu na ovog pisca kvalitetnu filološku predradnju, koja je potrebna za pisanje svake povijesti nacionalne književnosti. Matićevom studijom o Kanižliću naši su povjesničari književnosti dobili pouzdan izvor bibliografskih podataka, do kojih, kako i sam Matić kaže – »nije uvijek lako doći«³⁰.

IV.

Tomo Matić si je, dakle, ozbiljnošću, analitičnošću, provjerenošću, točnošću podataka o piscima o kojima je pisao pribavio epitet pouzdana znanstvenika, u čije se informacije vjeruje bez provjeravanja. Znači li to da, kada je barem o Kanižliću riječ, ne trebamo tragati za njegovim izvornim osamnaestostoljetnim molitvenicima i katekizmima, jer je sve vrijedno iz njih Matić uvrstio u kritičko izdanje u 26. knjizi *Starih pisaca hrvatskih*, pod naslovom *Pjesme iz Kanižlićevih molitvenika? Odgovor ćemo pokušati potražiti na dvama primjerima* – prvi je književnopovijesne naravi i u svezi s Kanižlićevim izrazito barokno pisanim molitvenikom *Primogući i sardce nadvladajući uzroci* (Zagreb, 1760.), a drugi je bibliografske naravi i u svezi s *Malom i svakomu potrebnom bogoslovicom* (prvo izdanje vjerojatno iz 1760. godine).

Prvi primjer. Iz molitvenika *Primogući i sardce nadvladajući uzroci* Tomo Matić je u kritičko izdanje *Pjesme iz Kanižlićevih molitvenika* uvrstio četiri pjesnička teksta: *Nadgrobница [sv. Ignacije]*, *Rane [sv. Franceska]*, *Pisma od svetoga Alojzija, mladića andeoskoga*, *Družbe Isusove i [Pripovijest o mladiću Urbanu]*. Ovdje nas posebno zanima ovaj posljednji o mladiću Urbanu. Radi se uvjetno rečeno, o baroknom *plaču*³¹, četverodijelno komponiranom, u kojemu se Urban nakon spoznaje grijesne mladosti kaje, sjeća se kako je došlo do preobraćenja, moli Boga da mu podari što više suza kako bi mogao sprati sve svoje grijeha i pritom ga tješi »pomisao da je milost božja veća od svakog grijeha«³². Dok su prva tri dijela ispjevana u osmeračkim katrenima, četvrti je dio – onaj u kojemu pjesnik upozorava čitatelja da mu pričakavanje grijesnika Urbana treba biti primjer za povratak na pravi put – taj je, dakle, dio oblikovan polimetrički. Unutar ove polimetričnosti uočljiva su

³⁰ T. Matić, *Život i rad Antuna Kanižlića*, n. d., str. XXV.

³¹ V. Zoran Kravar, *Barok u staroj slavonskoj književnosti*, Revija, br. 3/6, Osijek, 1992., str. 207.

³² Pavao Pavličić, *Neke zajedničke crte baroknih plačeva*, u knjizi: *Rasprave o hrvatskoj baroknoj književnosti*, Čakavski sabor, Split, 1979., str. 108.

dva lika, dvije slike predmeta, dvije *carmina figurata*³³ – prvom se predočuje *svjetiljka* (PRILOG 1.), a drugom *vrh strelice okrenut prema gore* (PRILOG 2.). Koja je funkcija ovakvih izrazito artificijelnih postupaka u dijelu teksta s naglašenom utilitarnom funkcijom teksta, govorila sam nešto više na prošlogodišnjim Danima hvarskog kazališta (1997.). Ovdje zato želim samo pripomenuti da u inače doista pouzdanom Matićevu kritičkom izdanju Kanižličevih djela spomenute figuralne pjesme nisu najsretnije prošle, jer su drugačija grafijska rješenja, kao i prelomljenost »slike-pjesme« novom stranicom, zamaglile prvotni izgled (PRILOG 3. i PRILOG 4.). Stoga bi ovaj pripomenak uz Matićevo čitanje Kanižličeva djela trebalo imati na umu onda kada se piše o hrvatskim maniristima stare hrvatske književnosti, te uz Dinka Ranjina³⁴ i njegovu pjesmu broj 361 iz *Pjesni razlike Dinka Ranjine*³⁵ koja svojim formalnim izgledom podsjeća na vrh strijele i Ignjata Đurđevića koji *Ps CXVI* prepjevava u obliku križa, spomenuti i Kanižličeva *Urbana*, i to onog iz prvog izdanja molitvenika *Primogući i sardece nadvladajući uzroci* iz 1760. godine, u koje je pjesma o Urbanu uključena.

Drugi primjer. Riječ je o *Maloj i svakomu potrebnjoj bogoslovcu* koju poznajemo, uglavnom, na temelju *petog* izdanja (Trnava, 1773.). Tim se izdanjem služi i Matić u uvodnoj studiji kritičkog izdanja Kanižličevih djela u *Stanim piscima hrvatskim. Knjiga 26*.³⁶, ali pri tome nam predočuje i svoja istraživanja u svezi s prethodnim izdanjima *Bogoslovce*. Matićevi su zaključci sljedeći: osim *petog* izdanja (1773.) poznata su još dva – *četvrto* iz 1766.³⁷ i *treće* iz 1764.³⁸, a:

»Primjeraka prvoga i drugoga izdanja Kanižličeve *Male Bogoslovce* nije se do sada našlo.«³⁹

O prvom izdanju *Bogoslovce* Matić na temelju rukopisa *Historia residentiae Poseganae S. J.* zaključuje da bi bilo tiskano s proljeća 1760. Otvoreno ostaje samo pitanje *drugog* izdanja *Bogoslovce*:

³³ Riječ je o formalnom manirizmu, koji Curtius naziva *figuralna pjesma*; za takve je pjesme karakteristično da »slika u pismu ili tisku oponaša lik nekog predmeta: krilo, jaje, sjekiru, oltar, sviralu«. – Ernst Robert Curtius, *Evropska književnost i latinsko srednjovjekovlje*, Matica hrvatska, Zagreb, 1971., str. 290.

³⁴ V. Pavao Pavličić, *Dinko Ranjina kao manirist*, Umjetnost riječi, XL, br. 2/3, Zagreb, 1996., str. 133. i d.

³⁵ *Pjesni razlike Dinka Ranjine*, Stari pisci hrvatski, knj. 18, uredio M. Vajjavec, Zagreb, 1891.

³⁶ T. Matić, *Život i rad Antuna Kanižlića*, n. d., str. XXIX. i d.

³⁷ »U Sveučilišnoj knjižnici u Budim-Pešti sačuvan je primjerak četvrtoga izdanja *Male bogoslovce*. Natpis se od riječi do riječi posve slaže s natpisom petog izdanja, izuzevši dakako redni broj izdanja i godinu štampe: MALA IJ SVAKOMU POTRIBNA BOGOSLOVICA. I. PRITISKANYE CSETVERTO 1766.« – Isto, str. XXX.

³⁸ »[...] može se pouzdano reći, da je zagrebački primjerak R 2215 doista t r e ć e izdanje Kanižličeve *Male bogoslovce* od g. 1764. (isp. Fancev, Jugoslav. Niva VI, str. 371).« – Isto.

³⁹ Isto.

»O drugom izdanju knjige teško je isto pouzdano reći [...]«⁴⁰

O ovom Matiću nepoznatom izdanju Franjo Fancev 1922. godine piše:

»U god. 1760. ide i prvo izdanje „Male i svakomu potribne Bogoslovice to jest Nauk krstjanski u tri škole razcijlen...“, koje se dosad stavjalo u g. 1763. [...] Već iduće godine izlazi štampom 2. izdanje „Bogoslovice“ u dva rana razna oblika; u jednom je valjda bila preštampana u opsegu prvoga izdanja, a u drugom u izvatku, koji je sadržavao samo kršćanski nauk. Tako naime držimo, valja tumačiti mjesto kolegijske historije, gdje se kaže: Accesserunt his hoc anno liberaritate R. P. Rectoris librorum catechetorum exemplaria ex majoribus 1000, totidem ex minoribus. plura Alphabeterum in plures annos servitura (Historia, str. 262.)«⁴¹

Iz navedenog citata proizlazi da je *drugo* izdanje *Bogoslovice* izašlo godine 1761., i to u *dva različita oblika* – jedan je bio duži (*majoribus*), a jedan kraći (*minoribus*). Ovu Fancevljevu pretpostavku o postojanju dviju inačica *Bogoslovice*, duže i kraće, naši povjesničari kasnije nisu aktualizirali. Ne nazivamo je ni u Matićevu tekstu *Život i rad Antuna Kanižlića*.

Primjer koji ćemo donijeti na tragu je Fancevjevih razmišljanja.

U ljeto 1994. slučajno sam pronašla u knjižnici Franjevačkog samostana Sv. Križa u osječkoj Tvrđi knjigu pod naslovom *Nauk karstjanski* (Zagreb, 1762.). Knjigu je prema onom što piše na naslovnici napisao anonimni »Jedan iz Druخته Isufove«, a prema narudžbi kaločkog nadbiskupa Josipa Battjana. Nakon pročitanih nekoliko stranica tekst mi se učinio poznatim; sadržajno (velik stupanj tekstualne podudarnosti) i kompozicijski (trodijelni ustroj knjige – katekizam, molitvenik, pjesmarica) upućivao je na Kanižlićevu *Bogoslovicu*. Kako je već godine 1982. Miljenko Belić⁴² dokazao da je Kanižlić rado upisivao vlastito ime *Antun* kako u svoje nepotpisane (*Obilato duhovno mlko*, 1754.), tako i u svoje potpisane knjige (*Utočište Blaženoj Divici Mariji*, 1759.; *Male i svakomu potribna bogoslovica*, 1773.), to sam nestrpljivo preskočila neke stranice ne bih li pronašla *Meštovo* pitanje o Isusovu imenu, jer je u odgovor na to pitanje Kanižlić imao običaj unositi kao pojašnjenje i vlastito ime – *Antun*. Predviđanje se pokazalo točnim (PRILOG 5.) – na stranici 52. piše:

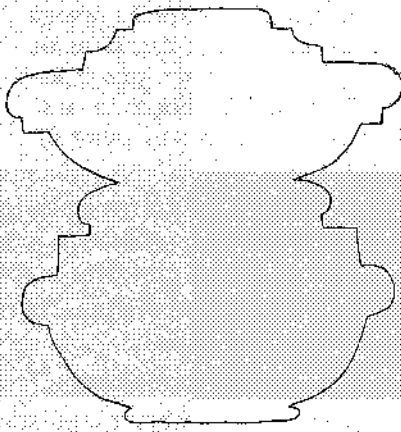
M. Kakvoje ovo ime Isus; i sętoche rechi? U. Jest ime vlastito Sina Božjega, kako moje Antun; rechiche: Spasitely.

Osim već navedena dva detalja, koja upućuju na Kanižlića kao autora – trodijelni katekizamsko-molitveniĉko-pjesmariĉki ustroj knjige i upisano vlastito ime *Antun* – još bi neki mogli ići tome u prilog.

⁴⁰ Isto, str. XXXI.

⁴¹ F. Fancev, *Isusovec i slavonska knjiga XVIII. stoljeća*, n. d., str. 371.

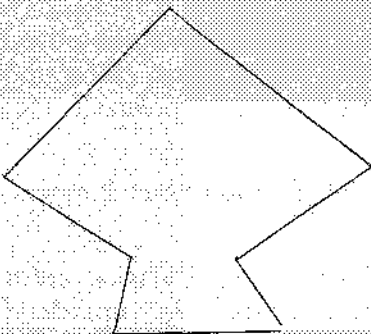
⁴² Miljenko Belić, Tko je napisao »*Obilato duhovno mlko*«, *Vrela i prinosi*, 13, 1982., str. 155 – 162.

樂 (262) 樂
 Dase posle caru, i xalofan neuzist.
 Staro pitriesie, budici za Vicsje.
 Drug nyega izdaje,
 Kojise lam po sebi nepoznaje.
 Poslamu Millofarye Boxje Angyela
 Csuvara,
 O esudnoga dara!
 Daga Urban vidi ocsima,
 Koga nie horio sluscati nutarnym ufcima.
 Odvede on Urbana na pravi put,
 Jerboga odvede knyemu,
 Koji *Jesam put* veli,
 I daga slidimo xeli,
 Kojise radi csovika uppuclil,
 Daga na pravi put uputi.
 U Berhlemsku stalicu zajdosce,
 I unyoj Isusa maloga najyofce.
 Jer kano neimade u Berhlemu stana,
 Tako neimade ni u fardcu Urbana.
 Alli stloche u jaslicah Isus mali?
 Nego da opet zemlyu zapali,
 Zemlyu fardce Urbana,
 Na milloft zvanas
 Stajafce fozip, i Diva Mati.
 Zafca, xelice znati?

Da

PRILOG 1.

樂 (265) 樂
 Etou! sada na ocsi,
 Kruna swidocsi,
 Lyubav zarad svoje vridnosti,
 Kralyicaje od Gjuh kripofnih.
 One,
 Da je i Kripoff podloxna smarti,
 Ovakobi xehla umrti.
 Pucucle!
 Etou! Izgleda!
 Neslidi Urbana fsvime,
 Mlogi nedovarucuje fcnymie.
 Pocsni sada, kakoje on fvarfci;
 Da nefvarfci, kakoje on pocsco.
 U ovomufe izgledu vidi,
 Akofi s-puta zafcao,
 Vratise;
 Putsi nafcao,
 Urbana slidi,
 I u dobriccas idi.

Budiciti pako, da nie od mochi n-
 ravne lyubav fvarfcena; nego dase u firc-
 ca nafca oliva po Duhu Svecomu; zary
 molga, i fvefardno profi po Isukarfu Ge-
 spudinu, i Spafitelju nafcemu, koji nek-
 je blagosovlyen u vike.

L I SARD

PRILOG 2.

Pjesme iz Kanižličevih molitvenika		25	Pjesme iz Kanižličevih molitvenika	
	Stani, posnitel! Put života tvoga uh od nertvava ovoga. Ne gledaj na početak; 1 dan se večerom, život smrtijom tali. Sridan on nesidrom: da ne bijaše s puta prvoga zadan, ne bi tako opravna bio našan. Tko je ovo? 12 Urban krstani imenom, mladić dabe vrtom. Star u mladosti: kripost vremenika ne stoji u broju liš 15 niti u sidu starosti. Ne boj se mrtvaša! Smrt, u sebi strahna i zlozna, ovdi je ljubeliva i radosna, jerbo je smrt od ljubavi. 20 Zeli žrti, tko ga na pravi put obrati? Androvi voditel, da mladici nauk pronađe, kakovoga druga siditi imaju. 25 Mladici!	1561		
	Gledaj prvo, s kim se družiš, da se postije čca i kaktisan ne stiši. Staro priteče buci ti za vato: drug nega izdaje, 30 koji se sam po sebi ne poznaje. Posla mu Milovide Božje anđela <u>čuvana.</u> <u>On jednog dana</u> <u>Da ga Urban viši odina</u> 31 <u>koji nije hodo putu starijom stina.</u> <u>Odvratit on Milovide na pravi put.</u> <u>Koju ga odvide k činu</u> <u>koji je sam puga veli</u> <u>i da ga sidimo, želi.</u>	1561	40 45 50 55 60 65 70 75	koji se radi žovika vrtili, da se ne stavi put spiti. U svetom kožu svitije, u čiji kura maloga odide: 45 kao ne imade u Božemu stano, kao ne imade ni u svetoj Urbanu. 45 Eto je u svitih lusu stali, nego se opet zemlo zapali, zemlju svete Urbana na Bolest svato. 50 Stajale Jozp i Diva Misa, Zelio, želi znati? Da se Urban po ljubavi priporodi, gdi se: Ius iz ljubavi rodi. 55 'Dvo' je usrok žuda ovoga: Urban ču sin Božji postati. Eto Božića novoga! Ne dvojimo, hoće li anđeli 'Slava' Bogu da vinitu pivati, 60 budući da je veliko vetele anđela svitru gručika pokoru činećega. Smjahu onde dvi božanstvene divo u prilici žovidonskoj Elve: 65 Milovide i Lubav. Ukazao jih obovičen Bog svagu opakomu i sad ukazuje gručiku svakomu. Milovide neka čeka, da se vrati, 70 a Lubav; da ga ožeže i pribrati. I nati, sad čudo počneme: to se zgada, kad se dala pripravda, vidi on odina. 75 Milovide ga okom mlim pogleda: i poče se rogit ardo od loda. Kasopitne Lubav uzde i odmah je razleže. Urbanu uzde, 1561

PRILOG 3.

Pjesme iz Kanižličevih molitvenika		27	Pjesme iz Kanižličevih molitvenika	
	od slanke sile malo do ne izdiše. 80 Goci i suze liva, ogani se ovde s vodom spidiliva. Da ne stane goriti, s vrdanini ga pobudiva, da želiće plaze, 90 uzam ga zaliva. Ah, ugodan lusu plamen ljubini, da od sime ne otuđini. Od majke mlaka jetoga: dražje su mu suze svete čitoga. 85 Plamen ovi prigopeti, nebeski budući, uzbudite svuditi gori: u arbu oude, odkud i pride. 95 Oveko Urbano dogorit Ne pitaj sad, tko ga umori, kad tako igori. Lubav ga životom rastiavi, Lubav ga životom nastavi. 100 Ovo je ljubica svrha, slave pona, slavna krusa. Eto ti sada sa nfi. 105 Krupa svitditi: Lubav zarad svoje vrdnosti kraljez je od svoji kriposti. Ona, da je i kripost peduška smrti: ovako bi želila umrti. 110 <u>Putnik,</u> <u>eto ti izgleda!</u> <u>Ne sidi Urbana savinno,</u> <u>mlogi ne dovrluje i čime</u> <u>Počni sadz, kako je on svitilo,</u> <u>da ne svitlo, kako je on počeo</u> 115 <u>U ovomu se izgledu sidi,</u> <u>ako si s putu zalio,</u>	1561		
			120	<u>vrati se!</u> <u>put si našao,</u> <u>Urbanu sidi</u> <u>i u dobru čas idi.</u>
				<i>Prilogovi i svete nakladnjaški svitci. Zapek 1960, str. 211-265. — U Kanižliču pripovijest o mladici Urbanu nema naslova. * sloboda — * Svitanje — * ponašanje — * ovičiji — * vrdanje — * goriti — * Mladici — * Vite.</i>
				-Stolbe uzdržića' usponeriu blagdan Mstrijnih, <i>Na Jantarica'</i> Neoskrvčeno začreč' (111) Zdrava, Divo stavna, koju 10 svoj zabava sin od zanjje, da otrovom pivom svoju otkrmiole duhu nije! Satele si ti sić glavu, jer (najveća' šeo je dika) on za mater' tibe pravu odšetro jest od vjka, Bez griha si ti začera 15 nte mu klad dade mivca: silo sveta, duša sveta, sva si lipa, svo si čista. <i>Na Pofale,</i> Naxodeče B. D. Marije (112) Dobru juost! Noć prehodil, Rudimo sa Zora diva, 15 Zora, boja šumce rodi, (113) nrođena danas diva. Od bezne sad svitlosti paklene se umor plaše: zdrava, Zoro od mišosti, 10 smilite, zdravo, maše! Ivo tvoje svitlo ime sko u emnih nima kariti, mladost' moe' varda k čime: o Marijo, si nam svitli! <i>Na Pona,</i> Prikazanje B. D. Marije (114) 16 Aha majka kćeroc' vudi i Isakom, otac sveti, i čime u okvu ona hodi, da se Boga ova parviti. Od tri lita male Diva, 10 svitak roni, sebe činu' ne daz Boga prikaziva, silo, svitoc, duša lita'. Prilikooga tomu daru ne vidite oči svitac: 15 prva ona sad k otaru noli čina zavie svita."

PRILOG 4.

M. Kakvoje to ime Isus ? U. Jest vlastito njegovo ime, kao moje Antun. Jest ime naiveche, i naiplemenitie od svih imenah. Ime prisveto, prislatko, duhovom paklenim strahovito, koje mi bogolyubno, i glavu naklonivsci imamo izgovarat.

Antun Kanižlić, *Obilato duhovna mlako*, Zagreb, 1754., str. 20.

Prikazi tebe istoga za slugu i robba Blaxenoj Divici Marii. Cesar Baronio Kardinal imadiasce obicsaj podpisivarise s-ovimih slovih: C. S. M. Cesar sluga Marie; Slidiga i podpiscise ovako: A. S. M. Antun Suxany Marie. Reci takojer slidechu Molitvicu.

Antun Kanižlić, *Utocsisce Blaxenoj Divici Marii, Menci*, 1759., str. 405.

M. A kakvoje ovo ime ISUS, i serochie rechi? U. Jest ime vlastito Sina Boxjega, kako moje Ancun, i rechiche: Spasitely.

Antun Kanižlić, *Mala i svkomu potrebna bogoslovica, Trnava*, 1773., str. 83

M. Kakvoje ovo ime Isus; i sEloa rechi? U. Jest ime vlastito Sina Boxjega, kako moje Antun; rechiche: Spasitely.

[Antun Kanižlić?], *Nauk karstjanski*, Zagreb, 1762., str. 52.

Prvo – kontekst nastanka *Nauka karstjanskoga* uvelike podsjeća na onaj u svezi s Kanižličevim katekizmom za djecu *Obilato duhovno mliko*: zagrebački je biskup Franjo Tauszy knjigu naručio, napisao i potpisao predgovor, što je moglo značiti da je on autor knjige. Matić je takvu mogućnost otklonio. U slučaju *Nauka karstjanskoga* situacija je, čini se, slična: kaločki nadbiskup Josip Battyán naručuje knjigu⁴³, piše i potpisuje predgovor i po svernu sudeći ništa više, jer da je suprotno na *Mestrovu* bi pitanje o Isusovu imenu *Učenik*, vjerojatno, trebao odgovoriti da je to vlastito ime *kao moje Josip*, a ne *Antun*.

Drugo – *Nauk karstjanski* je tiskan kod *Cajetana Harlu* u Zagrebu kod kojega je Kanižlić dvije godine prije objavio i *Primoguće i sardce nadvladajuće uzroke* (1768.). Godina izdanja *Nauka karstjanskoga* također ne bi trebala biti problematična. F. Fancev, navodeći rukopisnu *Historiju* kaže da je drugo izdanje *Bogoslovice* tiskano 1761., na naslovnici *Nauka* otisnuta je 1762., ali predgovor je zgotovljen »16. Travnja Godišće 1761.«, na što bi se mogao odnositi podatak iz rukopisne *Historiae*. Pripomenimo ovdje da je Matić u svojoj studiji o Kanižliću spominjao i *Historiju*, i 1761. godinu, i kaločkog nadbiskupa⁴⁴, ali vjerojatno zbog nepristupačnosti građe (knjiga), sve to ne dovodi u svezu s drugim izdanjem *Bogoslovice*.

Treće – Kanižlić je u molitveniku *Bogoljubnost molitvena* (Budim, 1794.) napisao da poznađe knjigu pod nazivom *Nauk kerstjanski*:

»Mlogi brez bogoljubstva tako u Cerkvi Kruh Nebeski blaguju, kako doma kruh svakdanji. Uzrok je, zashtobo neprocinjaju, tkoje on, koga primaju; i zato posli Pričeftjenja udij iz Cerkve bixe. Način doftojno pristupiti, i zafaliti nahoditje u knjizici od *Nauka Kerstjanskog*.«

(Str. 155., istaknuta Z. S.)

U *Nuku karstjanskome* (1762.) cijeli *Dio drugi* (str. 65. – 90.) govori doista o svetim sakramentima, ispovijedi i pričješćenju, zbog čega bi se moglo pretpostaviti da je Kanižlić svoga čitatelja uputio na svoju knjigu.

⁴³ O pučko-prosvjetnom radu požeških isusovaca Miroslav Vanino kaže da je bio toliko poznat, da je za njega znao i kaločki nadbiskup: »Mi dakako niti želimo niti smijemo umanjivati zasluge našeg Relkovića i njegova plemenitog prosvjetnog nastojanja, no valja reći istinu; danas se zna da on u istočnoj Hrvatskoj nije prvi podigao barjak narodne prosvjete, kako se dugo tvrdilo. U ovu je stvar unio svjetla naš članak iz g. 1916., a još više i svestranije spomenuta studija dr. Fanceva, koji je dokazao da u Relkovićevoj *Satiri* nema nijedne ideje koje se ne bi bili takli isusovci prije njega. Fancev je dapače držao vrlo vjerojatnim, da je Relković znao za divni rad o. Milunovića, jer je od g. 1753. do 1756. boravio u raznim mjestima brodske pukovnije, te je glas o prosvjetnom radu u Požeškoj kotlini morao doprijeti do njega, kad je *dopro do kaločkog nadbiskupa*, a dodajmo, i do pečujskog biskupa, koji je zamolio i dobio misionara u osobi o. Ivana Volantića (1753–1766). – Miroslav Vanino, *Isusovci i hrvatski narod, II. Kolegiji Dubrovački, Riječki, Varaždinski i Požeški*, Biblioteka Vrela i prinosi, knj. 1, Zagreb, 1987., str. 643.

⁴⁴ »O drugom izdanju knjige teško je isto pouzdano reći: *Historia* spomine u g. 1761. samo štampače *Abecevicā* s naukom kršćanskim za hrvatske misije oko Baje troškom kaločkog nadbiskupa („Alphabetā cum doctrinae christianae capitibus in lucem emissa...“), a osim toga se u g. 1761. i 1762. govori samo još o dijeleću katehetskih knjiga i *Abecevicu* narodu u požeškom kraju [...].« – T. Matić, n. d., XXXI.

Ako se sve navedeno prihvati kao niz slučajnosti, onda *Nauk karstjanski* (1762.) ostaje anonimno tiskano djelo; ako se navedeno ne shvati tako, onda se neznatno dopunjuje ono što je Matić o izdanjima *Bogoslovice* istražio i napisao, onda se dopuna vrši na tragu Fancevljeve pretpostavke o postojanju dviju obimom različitih inačica *Bogoslovice*.⁴⁵

5.

Zaključimo: samo dvije pripomene uz Matićevo čitanje Kanižličeva djela (točnije – Kanižličevih molitvenika i katekizama) – ona o figuralnoj poeziji i ona u svezi s *drugim* izdanjem *Bogoslovice* – pokazuju svu veličinu ovoga znanstvenika. Čak i tamo gdje nije sve istraženo i izrečeno, najčešće zbog nepristupačnosti građe, nalazimo inspirativne smjerokaze za buduća istraživanja, što znači da Matićeve sudove i ocjene ne možemo mimoći ili bitnije izmijeniti.

PRIPOMENAK UZ MATIĆEVO ČITANJE KANIŽLIČEVA DJELA

Sažetak

U radu je pozornost usmjerena na književnopovijesne tekstove u kojima se govori o Antunu Kanižliču. Pritom autorica razlikuje one nastale prije i nakon Matićeva kritičkog izdanja Kanižličevih djela u ediciji *Stari pisci hrvatski* 1940. godine. Rad pokazuje što i kako se pisalo o isusovcu Kanižliču prije Matićeva kritičkog izdanja i što i kako se pisalo nakon njega.

COMMENTS ON MATIĆ'S INTERPRETATION OF THE
WORK OF KANIŽLIĆ

Summary

In this paper attention is paid to literary history, in particular to texts about Antun Kanižlič. Herein, the author makes a distinction between the texts written before Matić's critical edition of Kanižlič's works in the series *Stari pisci hrvatski* (*Old Croatian Writers*) 1940, and those published after this edition. The paper shows, on one hand, what was written about the Jesuit Kanižlič and how it was written prior to Matić's critical edition and, on the other hand, it shows what and how it was written after this edition.

⁴⁵ *Nauk karstjanski* (1762.) je, po svemu sudeći, duža, a ne kako misli Fancev i kako naslov knjige naznačuje – kraća inačica. *Bogoslovica* je, vjerojatno, prvotno bila samo katekizam (to je bilo i *Obilato duhovno mlako!*); u *drugom* je izdanju, vjerojatno, doživjela proširenje pjesmama i molitvama, ali u knjizi čiji naslov to odmah ne govori – u *Nauku karstjanskomu*; doradom duže verzije («kaločke inačice» *Bogoslovice*) nastaje, vjerojatno, *treće*, odnosno *četvrto*, odnosno *peto*, nama danas poznato izdanje *Bogoslovice*.

Josip Lisac

Uz Matićevu obradbu Jakova Pletikose

Tomo Matić bio je istaknuti proučavatelj starijih razdoblja hrvatske književnosti, ali se javljao u znanosti i kao učenjak zainteresiran za jezična pitanja, dijalektološka, standardnojezična i osobito jezičnopovijesna. Sitnim dijalektološkim prinosom javio se u ranijoj fazi svoga rada, 1910. u Jagićevu *Archivu*, gdje se pozabavio stanovitim detaljem iz slavonskoga ambijenta¹, potkraj tridesetih godina obrađivao je neka pitanja hrvatskoga književnoga jezika, pri čemu je svakako bitno da upravo njega srećemo kao predsjednika Društva »Hrvatski jezik«, a u glasovitu Ivšićevu časopisu on i objavljuje spomenute standardološke priloge.² Uz to, on je potkraj života znatnu pozornost posvetio mnogim detaljima hrvatske leksikologije i leksikografije, a poglavito je bitan njegov interes za najreprezentativnije rukopisne rječnike, Tanelinger-Zanottijev i Vitezovićev.³ To je leksikološko i leksikografsko zanimanje sasvim razumljivo, jer je naš učenjak bio poglavito plodni priređivač naših književnih djela u Akademijinoj ediciji *Stari pisci hrvatski* i u drugim izdanjima⁴, tako da se prirodno sretao s pitanjima značenja mnogih riječi, pri čemu je valjalo u krugozor uvrstiti ona slabije poznata djela poput upravo spomenutih rječnika. Jarnačno se u Matićev interes otkrivanja nepoznatoga ili slabo poznatoga uklapalo izdavanje starih tekstova, gdje su u središtu pozornosti Slavonci (Reljković – SPH 23, 1916., Kanižlić, Ivanošić, Kantčić – SPH 26, 1940.), ali i drugi pisci, bili štokavci kao Dalmatinci Kačić Miošić (SPH 27, 1942., 1964.; 28, 1945., 1964.) i Došen (SPH 34, 1969., u suradnji s Antunom Djamićem), ili pisci drugačijega, hibridnoga jezičnog medija, poput Petra Zrinskoga (SPH 32, 1957.), ili čakavci kao Barne Karnarutić (*Grada za povijest književnosti hrvatske*, 29, 1968.; u suradnji s A. Djamićem) itd. Svakako su u tom poslu udarale u oči mnoge nepoznanice, a njih je predano i zauzeto rješavao Tomo Matić, koji je uz Franju Fance-

¹ Usp. Josip Lisac, *Tomo Matić i hrvatski jezik*, *Mogućnosti*, XLII, br. 4/6, Split, 1995., str. 183. – 190.

² V. Josip Lisac, *Ivšićev časopis »Hrvatski jezik« i Tomo Matić*, *Napredak*, XLIV, 1995., str. 271. – 274.

³ Josip Lisac, *Hrvatski leksik i hrvatska leksikografija u proučavanjima Tome Matića*, *Filologija*, 24/25, str. 209. – 219.

⁴ Matićeva bibliografija objavljena je u *Filologiji* (Antun Djamić, br. 5, Zagreb, 1967., str. 193. – 202) i u Matićevoj knjizi *Iz hrvatske književne baštine* (MFI, Zagreb – Slavonska Požega, 1970., str. 413. – 429.), a potrebno je da bude dopunjena u pojedinim detaljima.

va⁵ bio glavna energija u skupljanju podataka što su u hrvatskoj književnoj znanosti bili važni, s time da je nepobitno i značenje pojedinih činjenica u nacionalnom životu uopće. Može tko pomisliti da su npr. Dubrovčani u Matića izvan prvoga plana, ali od ranoga zapisa o Vetranoviću (*Archiv*, 26, 1904.) do kasnoga o Gleđeviću (*Analii Historijskoga instituta u Dubrovniku*, 8/9, 1962.) naći ćemo lijepi broj Matićevih prinosa o književnosti u tom našem gradu ili o drugim elementima dubrovačkoga života, pa i o povezanosti toga grada s drugima, kao npr. o Reljkoviću u Dubrovniku (*Archiv*, 35, 1914.). Prati akademik Matić Kačićevu fortunuu na raznim stranama, npr. u Slavoniji (*Archiv*, 26, 1904.), ali i među kajkavcima (*Grada za povijest književnosti hrvatske*, 27, 1956.), pa, dakle, ni kajkavska dionica nije zanearena, kao što vidimo iz članka o Mihanovićevu mladenačkom spisu o korisnosti pisanja domovinskim jezikom (*Historijski zbornik*, 2, 1949.). Razumnije se, hrvatska književnost kompleksan je organizam nesaglediv u svojoj cjelovitosti za pojedinca upućena u istraživačke detalje, ali je Matićev obuhvat tema upravo grandiozan, prisjetimo se, recimo, još i njegova priloga usmenoj i pučkoj književnosti.⁶ Upućenost na tekstove, osobito nepoznate, ili u arhivska vreća, dobro je poznata Matićeva značajka, pa ne začuđuje da je upravo on prvi donio temeljitu obavijest o vjerojatno prvom hrvatskom putopisu pisanu materinskim jezikom, o tekstu Jakova Pletikose iz pedesetih godina 18. stoljeća.

Tekst *Hrvatski putopis iz sredine osamnaestoga vijeka*, objavljen u *Ivšićevu zborniku* 1963. godine (str. 255. – 261.), obrađuje rukopis *Putovanje k Jeruzolimu god. 1752.*, i to tako da je odmah razvidna unutarnja komparativistička dimenzija, tj. uspoređuje se brojnost putopisnih tekstova u starijoj i u novijoj hrvatskoj književnosti, pri čemu je upravo starija literatura oskudna putopisima, kako kaže Matić. Kao oprezan učenjak Tomo Matić s pridržajem upozorava da piše o najstarijem hrvatskom putopisu, zatim nas upoznaje u osnovnim crtama s Jakovom Pletikosom, dalmatinskim franjevcem rodom iz skradinskoga kraja (rođen u Vaćanima 1704., umro u Sumartinu 1769.), koji se školovao i u Italiji, u Svetu zemlju pošao je 1751. vrativši se nakon više godina Domovini i svojim zadatcima u franjevačkim južnohrvatskim samostanima. Bilo je i prije Matićeva zahvata nešto literature o prvom našem putopiscu⁷, ali se o Pletikosi kao putopiscu nije znalo ništa. Ostavio je taj autor i hrvatski pisanu kratku povijest Palestine, a i inače je u tuđini veoma proširio vidike, osobito kao znalac niza stranih jezika. Grafiju Pletikosinu definira Matić kao uobičajenu u Dalmaciji, jezik pak naziva ikav-

⁵ V. *Zbornik o Franji Fancevu*, Hrvatski studiji Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb – Zadar, 1998.

⁶ Usp. Maja Bošković-Stulli, *Usmena književnost*; Divna Zečević, *Pučka književnost*, u knjizi: *Povijest hrvatske književnosti*, knj. 1, Zagreb, 1978.

⁷ *Ivšićev zbornik*, op. cit., str. 255. – 256. – U novije doba češće je u literaturi spominjan Jakov Pletikosa, a poseban članak posvetio mu je Ivan Pederin (*Prvi hrvatski putopis fra Jakova Pletikose*, Kačić, XVI, Split, 1984., str. 137. – 151.).

skom štokavštinom. Izvanredno je zanimljivo da postoji Šulekov prijepis Pletikosina putopisa, i to s promjenama u jeziku i pisan jednom od ilirskih grafija, kako sam se uvjerio i kako to glede slovopisa ističe sam Matić (str. 257.). Zanimljivo je da je taj putopis dospio u knjižnicu Ljudevita Gaja i da u katalogu te knjižnice piše o našem putopisu i ovo: *Lingua classica. Prosa pulcherrima*. Zaključuje Tomo Matić da je taj putopis pisan 1753., a zatim prepričava sadržaj uz usporedbu nekadanjega i današnjega načina putovanja ističući kako »neće biti bez interesa da vidimo kako se prije dvjesta godina iz naših krajeva tadašnje mletačke Dalmacije putovalo u Egipat i Palestinu« (str. 258.). Poznato je iz literature da Matić uglavnom nije raščlanjivao estetskih vrijednosti obrađivanih djela, ali i da je dobro osjećao te osobine.⁸ Navodeći kako Pletikosa opisuje jednu od jeruzalemskih crkava, Matić ističe da tekst citira »kao ogled Pletikosina stila« (str. 259.), dakle, bez ocjene, ali i uz tihu sugestiju o stilskoj kakvoći. Taj citat i usporedba s našim čitanjem (transkripciju obavili Mirjana Šokota i Josip Lisac) pokazuje da će biti potrebno nešto drugačije čitanje Pletikosina teksta, ali razlike nisu vrlo brojne i obično nisu velike. Pletikosino je djelo definirano kao putopis kršćanskoga hodočasnika i kao ostvarenje koje »daje neku sliku iz života naših ljudi u mletačkoj Dalmaciji prije dvjesta godina« (str. 261.); k tomu, kako je to »vjerojatno najstariji putopis pisan hrvatskim jezikom, ima on i »šire kulturno-historijsko značenje«, kako to kaže autor (str. 261.).

Progovorili smo ovdje koju riječ o povodu Matićeva priloga o Jakovu Pletikosi, jednoga od mnogobrojnih njegovih radova o hrvatskim piscima, članka korisna i doista matićevskoga u smisku načina sažete obradbe kojega od naših autora. Vidjeli smo već koliko je Tomo Matić osjetljiv na pitanje nejedinstvenosti našega književnoga, jezičnoga i duhovnog prostora, pa onda i na problem međusobne komunikacije među hrvatskim regijama. Nije teško opaziti njegovo dobro razumijevanje sociolingvističke situacije hrvatskoga jezika u starijim razdobljima, uključujući i uvide u poglavito čakavsko i kajkavsko nastojanje da se prihvaća i jezično blago iz drugih hrvatskih govora. Već iz tih spoznaja lako je vidljivo zašto nas je zainteresirao Jakov Pletikosa. On, naime, piše na početku druge polovice 18. stoljeća, kada na širokim prostorima dalmatinskim, bosanskim, slavonskim i južnougarskim književnojezični štokavski razvoj počinje poprimati obrise cjeline.⁹ Već izra-

⁸ Josip Pupačić, *Tomo Matić*, u knjizi: *Iz hrvatske književne baštine*, op. cit., str. 14.; Josip Bratulić, *Tomo Matić*, u knjizi: *Rešetar – Matić – Fancev – Badalić – Ježić – Ravlić, Izabrana djela*, Pet stoljeća hrvatske književnosti, knj. 121/I, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1983., str. 60.

⁹ Usp. Dalibor Brozović, *Hrvatski jezik, njegovo mjesto unutar južnoslavenskih i drugih slavenskih jezika, njegove povijesne mijene kao jezika hrvatske književnosti*, u knjizi: *Hrvatska književnost u evropskom kontekstu*, Zagreb, 1978., str. 9. – 83.; Račoslav Katičić, *Novi jezikoslovni ogledi*, Zagreb, 1986., str. 90. – 157. i 169. – 186.; Milan Moguš, *Povijest hrvatskoga književnoga jezika*, Zagreb, 1995. – Vrlo su brojni i tekstovi s drugačijim pogledima na hrvatsku jezičnu povijest. Usp. Stjepan Babić, *Poticaji i podaci za raspravu o početku hrvatskoga književnoga jezika*, *Jezik*, XIV, br. 4, Zagreb, 1997./1998., str. 121. – 128. – Od starije literature poglavito je važna rasprava Krune Krstića, *Povijesni put hrvatskoga književnoga jezika*,

zito prevladavaju novoštokavska obilježja, uz to je dominantna ikavica, s time da u Dubrovniku sasvim prirodno vlada ijekavština. To je već doba kada štokavština širi područje primjene, tako da nije ograničena uglavnom samo na crkveni život. Latinička je grafija već prilično sređena i ujednačena¹⁰, a i gramatička je tradicija već prilično duga¹¹, pa se novoštokavska standardizacija počinje uspostavljati s oslonom na bogatu književnu baštinu i na folklor. Paralelno teče i kajkavska standardizacija, ali će se budućnost svagdje osloniti na štokavski razvoj, uključujući i Zagreb. Tako će se Hrvati jezično ujediniti oslanjajući se na stariji razvoj, poglavito na jezik pisaca kao što su Andrija Kačić Miošić, Matija Antun Reljković, Antun Kanižlić, Antun Ivanošić, Matija Petar Katančić, Vid Došen.¹² Sve su to stvaraoci koji su nam lako pristupačni na temelju Matičevih izdanja, ali u tom su smislu ili u smislu detaljnih obradbi važni i drugi, Filip Grabovac, Adam Tadija Blagojević, Antun Josip Knezović, Josip Stjepan Reljković, Aleksandar Tomiković itd. Svima njima neutrudljivo se bavio Tomo Matić¹³ pružajući publici pa i učenicima mogućnost da se upoznaju s tekstovima pisaca kojima često umjetnička vrijednost nije bila na prvom mjestu. Međutim, upravo djela slabije estetske artikuliranosti znaju biti sociolingvistički prevažna. Nesklon da brzo zaključuje, Tomo Matić nije nam rekao mnogo o jeziku pisaca kojima se je bavio¹⁴, ali je drugima omogućio uvid u dragocjena tekstovna vrela i u cjeloviti narodni život, pa su njegove zasluge sigurno nazočne u rezultatima hrvatske filologije.

Njemu zahvaljujemo i upozorenje na prvi hrvatski putopis na dobrom hrvatskom jeziku iz doba Andrije Kačića Miošića, gdje je vrlo važno i to što

Hrvatska revija, XV, br. 8, Zagreb, 1942., str. 412. – 420. – Krstić kaže ovako: »To razdoblje, koje obasjava lik najvećega hrvatskog rodoljuba i mučenika Filipa Grabovca, neizrecivo je važno za konačni put hrvatskoga književnoga jezika po Andriji Kačiću-Miošiću. Kačićev „Razgovor“ zacijelo najraširenija hrvatska knjiga u doba Preporoda, unosi u pobjednički pohod štokavštine samonikli narodni duh i jezični zakon epske pučke pjesme. Taj zakonik nepatvorene pučke riječi stopljen s profinjenim građanskim jezičnim zakonikom Dubrovnika stvara normativni tlak, po kojemu će početkom XIX. stoljeća književni jezik dobiti svoje konačno obličje. – I na sjeveroistoku hrvatskoga tla, u Slavoniji, razvija se u XVIII. stoljeću bogata štokavska književnost, u kojoj barok i prosvjetiteljstvo nalaze svoje predstavnike (Kanižlić, Reljković). Ovat te slavonske književnosti (kao i dalmatinsko-ikavske) pada u doba prije Preporoda te pripravlja na sjevero-istoku domovine povoljno tlo za odluku Preporoditelja.« (Str. 416.)

¹⁰ Milan Moguš – Josip Vončina, *Latinica u Hrvata*, Radovi Zavoda za slavensku filologiju, 11, Zagreb, 1969., str. 61. – 81.

¹¹ Usp. Branka Jafra, *Gramatika u Hrvata i Vjekoslav Babukić*, Zagreb, 1993.

¹² Uz njih, naravno, izvanredno su važni i Dubrovčani, osobito Ivan Gundulić, pa i drugi, recimo Matija Divković iz Bosne.

¹³ V. bibliografije spomenute u bilj. 4.

¹⁴ Ipak, razumije se, redovito piše o jeziku pisaca kojima je objavljivao djela, u napomenama uz pojedina izdanja, ali i drugdje gdje je jezično pitanje osobito znatno, kao npr. u tekstu o odlomku Molièreova *George Dandina* u prijevodu F. K. Frankopana, *V. Iz hrvatske književne baštine*, op. cit., str. 275. – 292.

je riječ o proznom tekstu. Nadamo se prvom objavljivanju Pletikosina putopisa ubrzo¹⁵, a i u tom poslu i ostvarenju vidno je mjesto Tome Matića, obrađivača cjeline hrvatske književnosti i tekstologa, osobito zaslužnoga proučavatelja književne stilizacije ikavske štokavštine.

UZ MATIĆEVU OBRADBU JAKOVA PLETIKOSE

Sažetak

Tomo Matić bio je istaknut proučavatelj starijih razdoblja hrvatske književnosti, ali se javljao i kao učenjak zainteresiran za jezična pitanja, dijalektološka, standardnojezična i osobito jezičnopovijesna. Pritom je pokazao dobro razumijevanje sociolingvističke situacije hrvatskoga jezika u starijim razdobljima, a izrazio je zaslužan kao proučavatelj pisaca poglavito važnih u počecima izgradnje hrvatskoga jezičnog standarda (Andrija Kačić Miošić, Matija Antun Relković, Antun Kanižlić, Matija Petar Katančić i drugi). U tom smislu, pa i kao književnopovijesna činjenica, zaslužuje pozornost i njegova obradba prvoga hrvatskoga putopisca na materinskom jeziku, Jakova Pletikose, koji je autor neobjavljena putopisa *Putovanje k Jeruzolimu. god. 1752.*

A NOTE ON MATIĆ'S INTERPRETATION OF JAKOV PLETIKOSA

Summary

Tomo Matić was a renowned expert in older Croatian literature who also showed interest in linguistic, dialectological and linguistic-historical issues, including the issues of the standard Croatian language. In his study of these issues, he showed an exceptional insight in the socio-linguistic framework of the Croatian language in older periods. He also takes special credit for the study of authors who played a particularly important part in the earliest days of creation of the standard Croatian language (Andrija Kačić Miošić, Matija Antun Relković, Antun Kanižlić, Matija Petar Katančić, and others). In view of this, his study of Jakov Pletikosa, the author of the unpublished travelogue *Putovanje k Jeruzolimu god. 1752.* (Travel to Jerusalem in the Year 1752) who was the first Croatian writer of travel stories who wrote in the mother tongue, deserves attention, also as a literary-historical fact.

¹⁵ Nakladnik je Gradska knjižnica »Juraj Šižgorić« iz Šibenika.

PJESME
ANTUNA KANIŽLIĆA,
ANTUNA IVANOŠIĆA
I
MATIJE PETRA KATANČIĆA

PRIREDIO ZA ŠTAMPU I UVOD NAPISAO
T. MATIĆ

IZDALA
JUGOSLAVENSKA AKADEMIJA ZNANOSTI I UMJETNOSTI

ZAGREB 1940
TISAK NADBISKUPSKE TISKARE

Tomó Matić priredio je za tisak *Pjesme Antuna Kanižlića, Antuna Ivanošića i Matije Petra Katančića* te ih popraćene iscrpnim uvodom objavio u XXVI. knjizi Akademijine edicije *Stari pisci hrvatski* (Zagreb, 1940.)

Ljiljana Kolenić

Frazeologija Kanižličeve *Rožalije*

Tomo je Matić »priredio za štampu i uvod napisao« knjizi *Pjesme Antuna Kanižlića, Antuna Ivanošića i Matije Petra Katančića* u izdanju Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu 1940. godine. Ova je zbirka tekstova iz hrvatske književnosti 18. stoljeća izišla u dvadeset i šestoj knjizi *Starih pisaca hrvatskih* u tisku Nadbiskupske tiskare. Autor na kraju predgovora zapisuje: »U Zagrebu, mjeseca svibnja 1940.«

Pripremajući tekstove navedenih pisaca za objelodanjivanje, Tomo Matić upozorava kako je htio utvrditi »što se od njihovih djela sačuvalo, a kojim se knjigama barem za sada, zameo trag«. Da bi pronašao i odabrao djela Antuna Kanižlića, Antuna Ivanošića i Matije Petra Katančića, istraživao je u svim zagrebačkim knjižnicama, ali i onima u Beču, Budimpešti, Pečuhu. Osobito mu je pomogla knjižnica budimskoga franjevačkoga samostana i posebno Josip Hamm koji je proučavao rukopis Katančićeva rječnika u Sveučilišnoj knjižnici u Budimpešti i sve ostale Katančićeve rukopise tamo pohranjene pa je u tom smislu dao Tomi Matiću »neke obavijesti« koje su mu pomogle u pripremanju ovoga izdanja.

Nakon predgovora, Tomo Matić govori o životu i radu ove trojice hrvatskih književnika. Na kraju autor daje *Napomene uz ovo izdanje* gdje piše iz kojih je rukopisa i tiskanih djela pripremao tekstove za tisak. Objašnjava i kako je transkribirao tekstove.

Životu i radu Antuna Kanižlića posvećuje četrdesetak stranica teksta, Antunu Ivanošiću dvadesetak, a Matiji Petru Katančiću tridesetak. Već prebrojavanjem stranica vidljivo je kako je najviše svoje znanstvene pozornosti u ovoj knjizi *Starih pisaca hrvatskih* Tomo Matić posvetio Antunu Kanižliću. On ne govori samo o životopisu Antuna Kanižlića nego navodi iz njegovih djela dijelove manje dostupnih tekstova.

U ovom kritičkom izdanju Antun Kanižlić zastupljen je s tekstovima iz molitvenika te *Svetom Rožalijom*.

Tomo Matić izabrao je ona djela Antuna Kanižlića u kojima se zrcali barokni stil. O tome kaže:

»Govoreći o njegovim molitvenicima već smo rekli, da i u njima snažno izbija barokno shvaćanje i prikazivanje duhovne ljubavi, a *Rožalija* je upravo u cjelini pjesan tako shvaćene i prikazane ljubavi duše, koja iz svijeta bježi u samoću i čezne za Stvoriteljem i Spasiteljom svojim. U Kanižličevo

doba spuštao se već suton baroku: racionalistički osamnaesti vijek iznio je sasvim drugo shvaćanje književnosti, koje je u drugoj polovici vijeka nalazilo odjeka u književnom radu u Slavoniji. No iako nije Kanižlić jače djelovao na književnike svojega zavičaja, izuzevši Ivanosića i možebiti u nekim samo momentima Katančića, ne može mu se poreći, da je u *Rožalji* stvorio pjesničko djelo, s kojim se po umjetničkoj izradi ne mogu taknuti književna djela, što ih je hrvatskoj književnosti dala Slavonija prije Preporoda.«

Iz navoda se vidi kako Tomo Matić visoko ocjenjuje *Svetu Rožaliju* Antuna Kanižlića glede umjetničkih dosega.

U dvadeset i šestoj knjizi *Starih pisaca hrvatskih* objelodanjena je cijela *Sveta Rožalija* i izbor iz Kanižličevih molitvenika. Pod naslovom *Pjesme iz molitvenika*¹ objelodanjen je Kanižličev izbor iz zbirki *Bogoljubstvo na pošte-nje s. Frančeška Saverije* (Trnava, 1759.), *Primogući i srdce nadvladajući uzroci* (Zagreb, 1780.), *Bogoljubnost molitvena* (Trnava, 1766.), *Mala i svakomu potribna bogoslovica* (Trnava, 1773.). Tomo Matić svoj izbor pjesama što ih je uvrstio u *Molitvenike* objašnjava ovako:

»Nijesam u nj uzeo pjesama, koje su se u duhu tradicije stare hrvatske pučke crkvene pjesme pjevale i u Slavoniji, a Kanižlić ih je uvrstio u svoje molitvenike... Naprotiv, uzete su u ovo izdanje pjesme s jače istaknutim ličnim čuvstvima, i mislima autorovim, osobito pjesme o duhovnoj ljubavi baroknoga stila, kojima se Kanižlić odvojio od tradicije crkvene pjesme svojega zavičaja i pošao – barem za Slavoniju – novim stazama.«

Dalje:

»Znam vrlo dobro, da se ta granica, što sam je kušao odrediti između pjesama, koje da se iz Kanižličevih molitvenika uzmu u ovo izdanje, ne može uvijek i svagdje ročno i pouzdano povući, pa da će u izboru pjesama biti subjektivnoga shvaćanja, no mislim, da u načelu nijesam pošao rdavim putem, kada sam iz Kanižličevih molitvenika uzeo u ovo izdanje pjesme, koje su njegove barem timc, što je u njima u Slavoniji pošao novim stazama i odvojio se od tradicionalne pučke crkvene pjesme, u kojoj je također surađivao, ali za sada barem nije moguće odrediti opseg te suradnje.«

Dakle, u izbor su ušle one pjesme iz Kanižličeva molitvenika za koje se pouzdano može reći da su Kanižličeve, a ne pučke, i koje pripadaju baroknomu stilu.

Ukratko dajem životopis Antuna Kanižlića prema Matićevu proučavanju. Antun Kanižlić rođen je u Požegi 1699. U Požegi je učio i gramatičku školu, a školovanje je nastavio u Zagrebu. U isusovački je red stupio 1714. Humaniora je ponovio u Loebenu 1716./17., filozofiju sluša u Grazu od 1718. do 1721. Od 1725. do 1729. uči teologiju u Grazu i Trnavi. Bio je profesor u varaždinskoj i zagrebačkoj gimnaziji. Radio je u Pečuhu (kao hrvatski propovjednik i katehist) te na isusovačkim kolegijima, rezidencijama i misijama u Zagrebu, Požegi, Osijeku, Petrovaradinu, Varaždinu. Umro je u

¹ U *Pregledu sadržaja* piše *Pjesme iz molitvenika*, a na stranici 1. naslov glasi *Pjesme iz Kanižličevih molitvenika*.

Požegi 1777.² Najpoznatija su mu djela *Bogoljubstvo na poštenje svetoga Franješka Saverije* (Trnava, 1759.), *Utočište Blaženoj Divici Mariji* (Mleci, 1759.), *Prinogući i srdce nadvladajući uzroci* (Zagreb, 1760.), *Bogoljubnost molitvena* (Trnava, 1766.), *Sveta Rožalija* (Beč, 1780.), *Kamen pravi smutnje velike* (Osijek, 1780.). Antun je Kanižlić u povijesti hrvatske književnosti ponajprije poznat po baroknom spjevu *Sveta Rožalija, panormitanska divica*, objelodanjenom u Beču 1780., dakle, nakon autorove smrti. Tema je ovoga djela barokna: glavna se junakinja, lijepa Rožalija, odriče svjetovnoga raskošnoga života i odlazi u gorsku spilju. Ona piše roditeljima o novom životu. Stih kojim je spjev napisan jest dvanaesterac s dvostrukom rimom.

U ovom bih članku dala kratak pogled u frazeologiju (i leksik) *Svete Rožalije* Antuna Kanižlića. Već pri prvom čitanju uočit će se da je i stih različit od, primjerice, nekih drugih djela nastalih u 18. stoljeću (Reljkovićeve *Satira* ili Kačićeva *Razgovora*). Dvostruko je rimovani dvanaesterac obilježje svečana stiha koji je uporabio i otac hrvatske književnosti Marko Marulić u svojoj *Juditi*. Stoga se očekuje da će i izbor riječi i frazema biti prilagođen tome stihu. Pored toga, kada se govori o *Svetoj Rožaliji* Antuna Kanižlića, obično se kao književna vrsta spominje barokna poema, dakle, naglašuje se barokni stil ovoga djela. Posebno se upozorava na Kanižlićeve južne uzore, ponajprije dubrovačke.

Već pri prvom čitanju Kanižlićeva pjesmotvora uočavamo brojne kontraste. Upoznajemo Kanižlićevu junakinju koja se kiti u svojem »rodnom dvoru paleramskom« (asocijacija na kiceenje Judite Marka Marulića prije nego se »ukaza« Olofernu), a potom njezin jednostavan život bez uresa (Judita prije odlaska Olofernu) u spilji. Raskošan život dvorca i jednako raskošan, ali sasvim drukčiji život u prirodi. Razgovori u dvorcu, »slatke riči«, »riči od meda«, glasovi koji se »prospu po selih« s jedne strane i cvrkutanje ptica s druge. Obitelj i prijatelji u Palermu (ćaćko, majka, baka, striko, strina, seka Oliva, ujak, Luca i Juditka, teta, kum, kuma, Orka, Ljiljanka, Zorka) i ptice u gori. Poznato je da barokni spjevovi često nabrajaju različite vrste životinja ili biljaka (narodni bestijarij i herbarij) u stilske svrhe. Tako kao usporednicu živahnom životu u dvorcu, Kanižlić opisuje i živost u prirodi. Upoznajemo mnogo vrsta ptica što ih Rožalija sluša, a uz većinu njih javljaju se i onomatopejski glagoli koji dočaravaju bučnost šume usuprot »slatkim ričima« u dvorcu. Evo nekih ptica što ih sluša Rožalija i njihovo oglašivanje: *kos čokće, kreštalica kreči, zeba činče, čavke čavču, svrake cvrče i krekču, gavran grakće, vrane gaču*. Osim ovih ptica, javljaju se još: *sova, bravenak, drozd, sinica, trostokljun, žune, ditelji, lude, vige, puzavci, strižic, drozdović, kosović, slavić*. Razvidno je kako Kanižlić poznaje mnoge narodne nazive za ptice i vješto ih uklapa u djelo. Većina se ptica što su nabrojene iz *Svete Rožalije* javlja i u rječniku u gramatici Matije Antuna Reljkovića.³ Neo-

² Životopis prema knjizi: Josip Vončina, *Jezik Antuna Kanižlića*, Rad JAZU, knj. 368, Zagreb, 1975., str. 6.

³ Matija Antun Reljković, *Nova slavonska, i nimacska grammatika*, Agram [Zagreb], 1767.

bično je da je Reljković iz svojega popisa izostavio *sovju*. Valja upozoriti da je različite vrste ptica u svom rječniku zabilježio Ivan Belostenec.⁴ U Belostenčevu rječniku od spomenutih ptica nisam našla *kreštalicu, gavrana, čavku, trostokljuna, vuge, lude, strižica*. Za *svraku* Belostenec imade *sraka*, za *bravenak* imade *bravjug*. Budući da je natuknička strana u Belostenčevu rječniku kajkavska, razumljivo je da za Kanižličevu *sinicu* u *Gazofilaciju* nalazimo *senica*, za *ditelj* – *detelj*. Zanimljivo je da ptica *slavuj* u hrvatskoj književnosti, napose starijoj, i hrvatskoj leksikografiji obično imade tvorbeni dočetak koji je tipičan za umanjenice. Tako, Antun Kanižlić imade *slavić*, u rječniku Ivana Belostenca iz 1740. nalazimo *slaviček* i *(D.) slavić*, u rječniku Jurja Habelića iz 1670. *slavić*, a u prvom hrvatskom rječniku Fausta Vrančića iz 1595. *slavić*. Matija Antun Reljković u rječniku *Nove slavonske i nimačke gramatike* zapisuje *slavulj, slavak*.

Kada govorimo o narodnim nazivima, valja upozoriti i na domaća imena mjeseci. Bosanski franjevac s početka 18. stoljeća, Tomo Babić⁵, zapisao je u svojoj latinskoj gramatici hrvatska imena za mjesece, a ta se imena nalaze i u slavonskim gramatikama 18. stoljeća. Sva je ta imena zapisao u svom pjesmotvoru *Sveta Rožalija* i Antun Kanižlić. Uza svaki mjesec, Kanižlić donosi i njegova obilježja. Evo samo nekoliko stihova iz toga dijela *Rožalije*:

*Tu prvi u skutu Mlado lito i s njime
sičanj nosi ljutu studen sridozime,
s kojom on usteže sve rike i gleda,
da trk njihov sveže okovom od leda.
Tu sad led stište veljača, sad topi,
sad maglom pruište zrak, sad snigom škropi.
Tu ožujak jugu veli tirat s gore
snig i zimu dugu u Siverno more
i prolitno vrijeme budi, da se diže,
kažuć mu, da zime veće svrha stiže...⁶*

Antun je Kanižlić jezični čistunac, što se vidi i po nabranjanju hrvatskih imena mjeseci. Valja reći kako u *Rožaliji* nalazimo i domaća imena zvijezda. Osim »zvijezde« Danice tu su: *Medvidnica, Križ, Jelin, Svrdao, Palice, Zakosnjak, Kosci, Kose, Vlašići, Rodina koleša, Prihodnica*.

Josip Vončina, opisujući jezik Antuna Kanižlića, upozorava kako autor *Svete Rožalije* uporabljuje i frazeme u svojem djelu. Josip Vončina kaže:

⁴ Ivan Belostenec, *Gazophylacium illyrico-latinum*, Zagreb, 1740., pod natuknicom *ptič, ptica*.

⁵ Tomo Babić, *Prima grammaticae institutio pro tyronibus illyricis accommodata*, Venecija, 1712. – Drugo izdanje, o kojem ovdje govorim, objelodanjeno je 1745. godine.

⁶ Svi su navođi prema knjizi: *Pjesme Antuna Kanižlića, Antuna Ivanovića i Matije Pena Katančića*, Priredio za štampu i uvod napisao T. Matić, Stari pisci hrvatski, knj. 26, Zagreb, 1940. – Imena mjeseci javljaju se od 375. stiha do 410.

»Upotrebljava Kanižlić, dakako, i pojedinačne riječi umjesto fraza, izbjegavajući ponavljanje, ponekad se služi jednim i drugim.«⁷

Da bih mogla opisati frazeologiju *Svete Rožalije*, sastavila sam rječnik frazema. Najprije bih upozorila kako neki frazeolozi u frazeme tipa rečenice uvršćuju i poslovice i krilatice, a ja ću ovom prigodom upozoriti kako u *Rožaliji* imade poslovice koje se često uvode nekom rečenicom tipa »rič je znana svima«, »reče niki«, »rič je starih«, »svaki znade« i sl.⁸ Primjerice: »Rič je svima znana: koliko je ljudi / toliko ti ima i različitih čudi«, »Kako rika, (reče niki) tako vrime / i još brže teče«, »... sebi (rič je starih), nenavidnost hudi«, »jerbo svaki znade, da lip dar on steče, / komu srića pade, da prvi doteče«.

Valja reći kako frazemi u Kanižličevu pjesmotvoru imaju različite strukture i ne moraju biti ustrojstva samo tipa rečenice. Uočava se kako su u *Rožaliji* česti tzv. imenički frazemi, dakle oni kojima je središnja riječ imenica. Oni se uglavnom sastoje od pridjeva i imenice: *sinje more, bili danci, ljuta zvir, medena ričica, sida brada, virni drug/druga, crni obraz, sokolovo oko, bor zeleni, zemljica crna, ljuti lav, ljuta zvir, tvrdo srdce, rujno vino*.

Premda je ustrojstvo ovih frazema isto, dakle, sastoje se od pridjeva i imenice (ili u inverziji imenice i pridjeva), nisu svi primjeri isti s obzirom na značenjsku preobrazbu frazemskih sastavnica. Naime, u primjerima tipa *sinje more, bor zeleni, zemljica crna, bili dan* značenjska je preobrazba manjega opsega. To su frazemi u širem smislu. Ipak je riječ o frazemima jer je, primjerice, *bor zeleni* postojana sveza riječi pa je prepoznajemo kao frazem, a *tamnozeleni bor* više nije frazem jer to nije ustaljena sveza riječi. U primjerima kao *sokolovo oko, crni obraz, medena ričica* značenjska je preobrazba veća. U tim je primjerima došlo do preobrazbe u značenju obje frazemске sastavnice, pa govorimo o frazemima u užem smislu.

Dosta je frazema u *Svetoj Rožaliji* čija je jezgra glagol. Tvore se od glagola i imenice (*sići jezikom, tražiti lika, krv prolivati*), glagola i prijedložnoga izraza (*zaplesti u mreže, staviti na vagu, od ljutosti pući*), nekako drugačije (*letiti kao vutri*).

Frazemi u *Svetoj Rožaliji* često su iz usmenoga (narodnoga) pjesništva i najčešće se sastoje od pridjeva i imenice: *sinje more, bili dan/danak, crna zemljica, polje ravno, bili dvor*. Rečeno je ranije da su kao najveći uzori Antunu Kanižliču dubrovački barokni pjesnici, napose Ivan Gundulić. Vidi se to i u frazeologiji. Usporedimo li frazeologiju u *Svetoj Rožaliji* i u *Osmanu*

⁷ Josip Vovčina, n. d., str. 165.

⁸ Danica Škara govoreći o poslovicama tvrdi: »U pisanom tekstualnom okruženju poslovice je popraćena sljedećim formulacijama: *Dobro se reklo, Veli se rič, Riječ je od davnine, Stono narod kaže, Kako se reko, Kako naši stari kažu* i sl. Iz navedenog je vidljivo da narod poslovice naziva jednostavno RIJEČ.« – V. Danica Škara, *Glas tradicije*, Ziral, Mostar – Zagreb, 1997. – Ovome možemo dodati kako i Antun Kanižlić poslovice zove rič (*Rič je znana svima, Rič je starih*).

možemo naći dosta zajedničkih frazema iz narodnoga pjesništva.⁹ Valja naglasiti kako je ta narodna frazeologija zastupljena i u ostalih hrvatskih pisaca 18. stoljeća, a ne samo u Antuna Kanižlića (osobito je ona izražena u Kačićevu *Razgovoru ugodnomu*¹⁰). Slično kao i u Kačićevu *Razgovoru ugodnomu*, i u Kanižličjevoj se *Rožaliji* pojavljuju frazemske inačice u kojima je imenica jednom umanjenica, a drugi put nije. Primjerice, uz *bili dan* javlja se i *bili danak*, uz *crna zemlja* i *crna zemljica*, *raniti srdce* i *raniti srdašce*. Umanjenice su vrlo često u *Rožaliji* i kao samostalne riječi: *ptičice*, *sinak*, *Ružica*, *ružica*, *dušica*, *posteljica*, *ručice*, *cvitak*, *ričica*, *srdašce*, *vitrac*, *sestričice*, *konjic*, *vrataca*, *glavica*, *danak*, *zvizdica*, *iskrice*, *vunica*, *Juditka*, *jedinak*, *sinak*, *sestričice (male)*, *vodica*, *molitvica*, *sunšašce*. To nas opet upućuje na sličnost s *Razgovorom ugodnim naroda slovinskoga* Andrije Kačića Miošića. U 18. stoljeću umanjenica od *konj* obično je *konjic*. U Kanižličjevoj su *Rožaliji* umanjenice muškoga roda obično na *-ak* (*sinak*, *jedinak*).

Za Kanižličjevu je frazeologiju u *Rožaliji* važno istaknuti da je ona puna suprotnosti. Opća je podjela značenja frazema u *Rožaliji* na one koji govore o nesreći, zlu, propasti – i, usuprot tomu, o sreći, zadovoljstvu, miru. Usporedimo li frazeme iz frazeološkoga rječnika, vidjet ćemo kako među njima imađe suprotnih parova:

dobri čas – *zao čas*
dila huda – *dila dobra*
slatka rič – *oštra rič*
meko srdce – *tvrdno srdce*
pada noć – *zora se zabilo*.

U frazemske inačice tipa *bili dan/danak* u *Svetoj Rožaliji*, javljaju se i druge. Frazemske inačice imaju isto ustrojstvo i isto ili slično značenje, samo što je jedna sastavnica u frazemu zamijenjena drugom. Obično je ta sastavnica glagol u frazemskim inačicama *Svete Rožalije*: *prospe se* / *puče glas*, *metati/stavljati/nositi prid oči*, *viditi/sliditi krajem oka*, *proliti/prolivati suze*. Frazemske inačice *prid oči doniti/metati/staviti* javljaju se i u Reljkovićevu *Satiru*.

U *Rožaliji* se javljaju frazemi čija je struktura različita, ali im je značenje slično. Tako ako tko lijepo i umiljato govori, u *Rožaliji* su za njegov govor vezani frazemi s različitom strukturom, a jedna je sastavnica u takvim značenjima obično *med* ili pridjev koji tu imenicu obilježuje, *slatko*: *medena ričica*, *rič od meda*, *slatka rič*, *teče med* i *mliko iz usta*. Opreka je tome *rič oštra*.

Osjećaj veselja zabilježen je različitim frazemima: *srdce cvate*, *duša uzigrava*, *obasja se čelo*. Opreka je tome *venuti od tuge*, *gorko plakati*.

⁹ O frazeologiji Gundulićeva *Osmana* v.: Antica Menac i Milan Moguš, *Frazeologija Gundulićeva »Osmana«*, Forum, sv. 7/8, Zagreb, 1989., str. 197.

¹⁰ Andrija Kačić Miošić, *Razgovor ugodni naroda slovinskoga*, 1756.; drugo, dopunjeno izdanje u Mlecima 1759.

U Rožaliji se najčešće javljaju u frazemima imenice *oko* i *srdce*. Frazezi u kojima se javlja imenica *oko* mogu biti s manjom semantičkom preobrazbom poput *metati/stavljati/nositi prid oči* (= pokazati, iznijeti), *stati prid oči* (= pojaviti se), ali i s preobrazbom svih sastavnica frazema kao *zaspipiti oči* (= obmanuti). Frazezi u kojima je jedna od sastavnica *srdce* obično su vezani uz osjećaje (*cvate srdce, dati srdce, raniti srdce*). Frazezi *meko srdce* znači osjećajnost i osjetljivost, popustljivost, a opreka je takvim značenjima *tvrdi srdce* i – *srdce od leda* (koje govori o potpunoj bezosjećajnosti, emocionalnoj hladnoći).

Rečeno je već kako Gundulićev *Osman*¹¹ imade dosta frazema iz narodnoga pjesništva, i kako je to obilježje i Kanižličeve *Rožalije*. Usporedimo li pak frazeze u *Rožaliji* s onima iz Kačićeva *Razgovora ugodnoga* ili Reljkovićeve *Satira*, dobit ćemo ove podatke. Mnogo je više zajedničkih frazema u *Rožaliji* i *Razgovoru ugodnom* nego u *Rožaliji* i *Satiru*. U *Satiru* i *Rožaliji* nalazimo ove frazeze: *nositi prid oči, nemati/nejmati mira, pravi put, proliti suze, crna zemlja, žarko sunce*. A u *Rožaliji* i *Razgovoru* zajednički su frazezi: *nositi prid oči, krv proliti, škripati zubni/zubina, žarko sunce, prolivati/proliti suze/suzice, biti boj, bor zeleni, bili danak, bili dvor, gorko plakati, polje ravno, tvrdo srce/srdce, ladna vodica, crna zemljica*. Može se zaključiti da se Kanižličeva i Kačićeva frazeologija podudaraju ponajviše u narodnoj frazeologiji. Reljkovićeve je pak frazeologija iz razgovornoga jezika. U *Satiru* nalazimo i frazeze iz usmenoga pjesništva, ali je njih mnogo manje nego u ostala dva pjesmotvora. Iz toga se može zaključiti kako su, glede frazeologije, *Razgovor* i *Rožalija* »knjiškiji« od *Satira*, a *Satir* je »razgovorniji« od *Razgovora*.

Dakle, može se reći da ona djela hrvatske književnosti koja rabe u većoj mjeri frazeologiju iz usmenoga pjesništva imaju dosta sličnosti s frazeologijom u Kanižličevoj *Rožaliji*. To su ili barokni spjevovi poput *Osmana* Ivana Gundulića ili pjesmotvori koji imitiraju stil narodne poezije poput *Razgovora ugodnoga* Andrije Kačića Miošića. Usporedimo li frazeologiju *Rožalije* s onom u Kanižličevim molitvenicima vidjet ćemo da bismo mogli i po frazeologiji prepoznati istoga autora. Ipak, valja reći kako frazeologija u molitvenicima imade još manje razgovornih frazema nego ona u *Rožaliji*. U molitvenicima mnogo je više frazema povezano uz Sveto pismo i crkvu: *u ime Božje, po milosti Božjoj, nauk Božji, rajska dika, rajski dvori, rajska vrata, duše spasiti, svaki križ svoj ima, vične muke, srdce čisto, srdce skrušeno, život vični*. Čest je frazezi i *put pravi* uz koji se javljaju glagoli: *zaći, obratiti, uputiti*. Takav je izbor molitvenika u skladu sa štivom molitvenika koji vjernike želi uputiti na *pravi put*, upoznati ih s *milosti Božjom*, *spasiti* njihove *duše* i pripremiti ih za ulazak u *rajske dvore*.

I u Kanižličevim je molitvenicima frazeologija vezana uz značenjske opreke koje se mogu razvrstati u dvije skupine: zemaljski život i ulazak u raj.

¹¹ V. Antica Menac i Milan Moguš, n. d., str. 197.

Za život na zemlji vezani su frazemi *smrtni danak*, *svaki križ svoj ima*, *smrtna rana*, *srđce tvrdo*, *srđce skrušeno*, *gorke suze*, *vruće suze*, *cvit života*, *biti i proći* – a za raj *rajska vrata*, *rajski dvori*, *rajska dika*, *život vični*.

U molitvenicima je, kao i u *Rožaliji*, dosta frazema iz usmenoga pjesništva: *bili danak*, *smrtni danak*, *zvirad ljuta*, *ljuti lav*, *ljuta zmija*, *dragi kamen*, *doba gluho*. Frazemi koji se sastoje od pridjeva i imenice, a odnose se na životinje, obično imaju pridjev *ljut*: *ljuta zvirad*, *ljuta zmija*, *ljuti lav*.

Neki se frazemi javljaju i u *Rožaliji* i u molitvenicima: *doba gluho*, *tvrd srđce*, *pravi put*, *ljuta zvirad*, *bili danak*, *srđce od leda* i sl. Imenica *srđce* česta je kao sastavnica frazema i u *Rožaliji* i u molitvenicima. U molitvenicima, kao što se može očekivati, jedna je od sastavnica frazema često imenica *Bog*. U *Rožaliji* su u frazemima česte imenice *oko*, *srđce*, *put*, *rič*, *dan* (*danak*).

Tomo je Matic, priređujući za tisak pjesme iz Kanižličeva molitvenika, izdvojio samo one pjesme koje obilježuje barokni stil. Vjerojatno bi, da se sastavi frazeološki rječnik svih pjesama iz molitvenika, pa i onih pučkih, pogled u frazeologiju Kanižličevih molitvenika bio drukčiji.

Valja naglasiti kako izbor frazema u nekom djelu ne određuje samo stil, nego i tematika. O tome govore i Milan Moguš i Antica Menac, u vezi s frazeologijom Gundulićeva *Osmana*. Oni tvrde kako jezik baroknoga pjesnika u junačkoj poemi »ne može imati u cijelosti onaj karakter kakav danas nalazimo u suvremenom jeziku«. Primjećuju da frazemi u *Osmanu* Ivana Gundulića »stilistički pripadaju neutralnom ili uzvišenom stilu«, da su »emotivno obojeni«. Za razliku od »uzvišenoga« stila Gundulićeva *Osmana*, u književnom djelu *Dubravka* istoga autora, javljaju se i frazemi »sa sniženom stilističkom oznakom« u govoru satira¹². Tako velikih razlika između Kanižličeve *Rožalije* i molitvenika nema, budući da je Maticjev izbor iz molitvenika takav da se odnosi samo na barokne pjesme. Ipak, vidjeli smo da se frazeologija u ta dva djela ponešto razlikuje.

Osnovno obilježje frazeologije u *Svetoj Rožaliji* Antuna Kanižlića je česta uporaba frazema oprečna značenja, česta uporaba frazema iz usmenoga pjesništva, izostanak većega broja razgovornih frazema.

¹² V. isto.

Dodatak

RJEČNIK FRAZEMA U DJELU SVETA ROŽALIJA ANTUNA KANIŽLIČA

Rječnik frazema u djelu *Sveta Rožalija* Antuna Kanižlića sastavljen je po istim načelima kao i ostali frazeološki rječnici hrvatskih književnika u ovoj knjizi. Svi su navodi prema knjizi: *Pjesme Antuna Kanižlića, Antuna Ivanošića i Matije Petra Katančića*, Priredio za štampu i uvod napisao T. Matić, Stari pisci hrvatski, knj. 26, Zagreb, 1940.

BOJ: *biti boj* (boriti se)

*nit se njim kad svadi, niti nemir sije
nit jezičnu vadi, sablju da boj bije*

BOJ: *dizati se na boj* (pripremati se za borbu)

Međuto se druge čete na boj dižu

BOR: *bor zeleni* (bor)

*sada da pod gorom trudna prenoćivaš,
sada da pod borom zelenim počivaš*

BRADA: *sida brada* (starac)

srića nju udade i za sidu bradu

BRIME: *najtežje brime* (velike poteškoće)

*Nikad – vazda – dvoje tužno, strašno ime
jao, u paklu koje jest najtežje brime*

CVIT: *cvit mladosti* (mladost)

*Veli: »Što, Ružice, cvit gubiš mladosti?
Ah, draga dušice, pokore je dosti.*

ČAS: *dobri čas* (pogodan trenutak)

*Putuj, – kud god pođeš, u dobri čas pošla
i karno god dođeš, čula: »Dobro došla!«*

ČAS: *zao čas* (krivo odabran trenutak)

U zao čas nike taj ures izniše

ČAŠA: *gorka čaša* (nesreća, zlo)

popi gorku čašu, Isuse propeti!

ČELO: *obasja se čelo* (razveseliti se)

*obasja se čelo, lice ružnu sliku
promini veselo na vedrinu niku*

ČELO: *vedro čelo* (radost)

*Ništa mi ne smeta, jer radost vesela
i sa mnom se šeta pokoj vedrog čela*

DAN: *bili dan/danak* (dan)

*kako vrime dili čineći jednaku
noć crnu i bili dan godinu svaku
Sini zoro, sini, kad me biži sanak
ti mi mrak izmini vodeć bili danak*

DAN: *dan i noć* (uvijek, stalno)

*Ona mi odnese um na tvoje pute,
da se vas zanese i dan i noć u te*

DANAK: *smrti danak* (smrt, kraj života)

*Tecite pokorne, velim, prez pristanka
rike neumorne, do smrtnoga danka*

DILO: *dila huda* (zlo)

*s gromovitim suda stražnjeg glasom straši
da od dila huda grišnu želju plaši*

DILO: *dobra dila* (dobročinstvo, dobrota)

*Slidi dobra dila, da ne izopači
od napasti sila srdce, čuva, jači.*

DOBA: *doba gluho* (kasno doba noći, kasna noć)

*San u doba gluho, kad po noći prođe,
kao da je čudo proklinjanje, dođe*

DOLINA: *dolina suza* (ovaj svijet)

*Što vas ne probude u suza dolini
sladki glasi, lude kćere' i Eve sini*

DRUG: *virni drug* (prijatelj, drug)

*Nek te kao virni drug putem sadruži
doljac vitrac mirni i igrajuć služi*

DRUGA: *virna druga* (prijateljica, druga)

*jerbo briga moja koju imam na te,
virna druga tvoja ići će uza te*

DUŠA: *uzigra duša* (razveseliti se)

*pisme, šale, ptice, ali kad uzsluša
glas tamburske žice, uzigra mu duša*

- DUŠA:** *crna duša* (grješnost)
Duše' od griha crne blagim glasom diva
jeda li se vrne k njoj koja, poziva
- DUŠA:** *dili se duša* (*diliti se s dušom*) (umrijeti)
O nebeska pismo! Ah, što se ne diliš,
dušo moja? Gdi smo? Što kasniš? Što cviliš?
O srdašce moje, s tebe srdce cvili
ćaćka i majke tvoje, i s dušom se dili
- DVOR:** *dvor bili* (dvorac, kuća)
Misli u dvor bili, jer moguća jesu,
na svojima krilih za čas te prinesu
- GLAS:** *donijeti glas* (obavijestiti)
Poteći će mloge, koje onde jesu,
k majci hitre noge da taj glas donesu
- GLAS:** *prospe se glas / puca glas* (razglasiti, pročitati se)
Međuto glas veseli od toga čuda
prospe se po selih, gradovih, i svuda
Puče glas, da kradom odoh, da me traže
- GLAVA:** *dići glavu* (biti ohol)
Ne biše ti, sovo, hole glave dići
iz duplja ti ovo jest na svijlost ići
- GOL:** *gol i bos* (jako siromašan)
Nek na vrata grada tuda sad brez kosa
hodeći od glada gré gola i bosa
- GORA:** *crna gora* (gora)
da i čelo golo do oblaka pruže, –
gore crne i žute, nije grane ni trave
- GROHOT:** *grohotom se smijati* (glasno se smijati)
Rugaju se svrake i grohotom smiju
krečkūć: »Nejma take, lipša si od svijju!«
- IZVAN:** *kao izvan sebe* (uzbuđeno)
Što će počet mati kao izvan sebe,
što će, ne će znati, kad ugleda tebe
- JAMA:** *kopati jamu* (pripremati propast)
Još jamu jim kopa; u tom radost ima

- JEZIK:** *sići jezikom* (kritizirati, biti zajedljiv)
Jedni ti se čude tvoju glaseć diku
a drugi te kude i jezikom siku
- LONAC:** *nejmati niti lonca niti konca* (biti siromašan)
Ah, nejmam ja toga, koja niti lonca
(kako je rič) svoga nejmam niti konca
- KOSA:** *naježiti kose* (uplašiti se)
iste od straha staju naježeć se kose,
kao' i one znaju, da se grišno nose
- KOST:** *ukopati kosti* (pokopati mrtvaca)
Katanijo, što si? Za ukopat kosti,
koje kuga nosi, nejmaš mista dosti
- KRV:** *krv prolivati* (boriti se žrtvujući život)
Za mene vojnici siku se u boju
i krv mojoj dici prolivaju svoju
- KRV:** *krv udari u lice* (zastidjeti se)
Stid me žarki smeta, jedna padoh nice
kao da mi krv sveta udari u lice.
- KRV:** *žedan krvi* (sklon ubojstvu, spreman na ubojstvo)
kos začokće prvi, kreštalica kreči
kao nje žedna krvi, da sva šuma zveči
- KUGA:** *gorji od kuge* (jako loš)
Gorji brat od kuge, ako kad se smakne,
ne uzbigne šuge, koga se on takne
- LAV:** *ljuti lav* (lav, zvijer)
Nisu gore za te, neg za ljute lave;
tvoj stan dvor jest, da te svi ljube i slave
- LEDA:** *okrenuti leđa* (napustiti, pobjeći)
preko njegovih međa slavnom pridoh nogom,
kad mu okrenuć leđa rekoh: »Ostaj z Bogom!«
- LIK:** *tražiti lika* (tražiti rješenje čemu)
Čudno kupalište: mlogo nemoćnika
u to utočište ide tražit lika
- LJUTOST:** *od ljutosti pući* (biti jako ljut)
Ali toj ludosti služit ne ktijući
hotih od ljutosti na sto strana pući

- MED:** *teći med i mliko iz usta* (govoriti lijepo, umiljato)
Doće sladki striko, komu iz usta teče
med isti i mliko, kad rič koju reče
- MIR:** *nejmati mira* (biti stalno u pokretu)
Nikad nejma mira, smijuć se u šali
sve u drugog dira, da srdce opali
- MIR:** *počivati u miru* (biti mrtav)
družba prije znana i u manastiru
bratja poštovana počivaju u miru
- MOLITVA:** *molitva vruća* (iskrena molitva)
Ali više puta većma je moguća
rič oštra i ljuta neg molitva vruća
- MORE:** *sinje more* (more)
Za te u visinu glavu oštru gore
dižu, u dubinu pada sinje more
- MRIŽA:** *zaplesti u mriže* (uvući u neugodnu situaciju)
Vrat oholi diže i s očima kreće;
da u svoje mriže zaplete me, reče
- MRTAV:** *spavati kako mrtav* (čvrsto spavati)
kad on spava kako da bi mrtav bio
- MUNJA:** *sivati kao munja* (jako svijetliti)
Kao munja siva i pameti bolju
da slidi, otkriva stazu, giblje volju
- NEVOLJA:** *nevolja koga prati* (susretati se s poteškoćama)
svaki štogod pati, i kad je put dugi,
nevolja ga prati, ako nitko drugi
- NIM:** *biti kako nim i gluh* (ništa ne znati)
Budi kako nima i gluha; tko tako
hodi, mir on ima i sve trpi lako
- NOĆ:** *crna noć* (kasna noć)
O muko, o noći crne, crni rode!
- NOĆ:** *pada noć* (noćiti se)
Zato misec š njime na izminu vlada:
sunce u dnevno vrime – misec, kad noć pada

NOS: *voditi za nos* (obmanjivati)

*A što će se zgoditi? Tko se njoj obeća,
za nos će ju voditi okrenuvši pleća*

OBRAZ: *crn obraz* (nepoštenje)

*Svitlost ona slavna, budući ti srna,
tebe čini tavana i obraza crna*

OKO: *izdaju koga oči* (otkriti osjećaje)

*Ona k meni skoči: »Amo se okreni
Izdaju te oči, srdce«, veli meni*

OKO: *metati/nositi/stavljati prid oči* (pokazati, iznijeti)

*to meće san njemu prid oči, s tim vara
Kad te vide, tko si, svatko k tebi skoči,
da te udily nosi prid majkine oči
Još da me zabavlja ljubav u samoći,
vidjenja mi stavlja različna prid oči*

OKO: *razvaliti oči* (široko otvoriti oči, začuđeno gledati)

Sad krila raširi, sad razvali oči

OKO: *sokolovo oko* (oštar vid)

*stasa je visoka, tila puna snage,
sokolova oka, čudi svima drage*

OKO: *stati prid oči* (pojaviti se)

*Ali da pobigne to, nije to moći,
za čas jedan stigne, stane mu prid oči*

OKO: *uprti oči* (gledati što izravno, zagledati se)

*i da bolje vidim, s krajem oka slidim,
da se ne pripadnem, jer da bi uprla
oči, ja bi – znadem – od straha umrla*

OKO: *vara (koga) oko* (slabo vidjeti)

*Gledam. »Jesus! Što je?« zavikne, odstupim.
Vara li me moje oko? Natrag stupim.*

OKO: *viditi/sliditi s krajem oka* (gledati što neizravno)

*Strahom gledam opet, vidim krajem oka
visi Isus propet, vidim ranu boka
Vidim i ne vidim: što mislim to vidim,
i da bolje vidim, s krajem oka slidim*

- OKO: *zaspiti oči (zavarati, obmanuti)*
Nuto varke tvoje i što imaš moći!
Ter š njima da moje ti zaspješ oči?
- OVCA: *miran kao ovca (jako miran, pristojan)*
O da, bi ja njega...! Makar i brez novca,
jer je svrh tog svega miran kao ovca
- PAMET: *izići iz pameti (poludjeti)*
O smionost! Kako, Isuse propeti,
slipa mogah tako izić iz pameti
- PAMET: *pamet luda (nerazboritost)*
Što ću na to reći? O pameti lude,
koji zahodeći s puta tako sude
- PLAKATI: *plakati gorko (tužno i jako plakati)*
Strahu Božji, dodi! Vidiš, gorko plačem
grišna srdca prodi ljutim tvojim mačem
- POLJE: *bojno polje (bojište)*
Ne ću tajit, koja trpim priko volje:
tisna špiha moja bojno mi jest polje
- POLJE: *polje ravno (polje)*
nit je vidla mora niti polja ravna
- PUT: *pravi put (pošten život)*
Da srdce opako na pravi put vrati
višta je svakako da se priobrafi
- PUT: *stati na put (zaustaviti koga, priječiti koga)*
Zašto se ne javljam? Jer ako bi znali,
da ja vas ostavljam, na put bi mi stali
- PUT: *zajti s puta (početi nepošteno živjeti)*
Ne pitajte, gdi sam! To dajem na znarije:
s puta zašla nisam, slidim Božje zvanje
- PUT: *zapričiti put (spriječiti koga, onesti mu planove)*
Da tko morebiti, koji niti rići
ne zna pravo štiti, njoj put ne zapriči
- PRST: *hoditi po prstima (hodati oprezno, polagano)*
I još što se zgodi! Nenavidnost muče
i na prstih hodi, da perje izvuče

- RAT:** *krvavi rat* (rat s mnogo žrtava)
Kao bojne čete u krvavom ratu
sad napose lete, sad opet u jatuu
- REĆI:** *reče niki* (govori se)
Kako rika, (reče niki) tako vrime
- REĆI:** *reći pravo* (govoriti istinu)
Još više tamnosti, ako ću reć pravo,
nego od jasnosti imaš, svita slavo
- RIČ:** *medena ričica* (ljubazan, dopadljiv govor)
Štrila je kitica, dar, posmik dragostiv,
medena ričica i uzdis milostiv
- RIČ:** *rič od meda* (ljubazan, dopadljiv govor)
priličan je zori, kad tko u njeg gleda,
a kad što govori, riči su od meda
- RIČ:** *rič je starih* (govori se)
sebi (rič je starih), nenavidnost hudi
- RIČ:** *rič oštra/ljuta* (neljubaznost, gruba riječ)
Ali više puta većma je moguća
rič oštra i ljuta neg molitva vruća
- RIČ:** *slatka rič* (ljubazan, dopadljiv govor)
da jezika svoga medom slatke riči
srđca majkinoga on rane izliči
- RUKA:** *dati ruku* (zaručiti)
Da joj koji dađe ruku, slat od svile
običaj imade rukavice bile
- SLIKA:** *živa slika* (sličnost, istost)
O nakazi ružne, baš je prava vika
na te, da si tužne smrti živa slika
- SNIG:** *biliji od sniga* (jako bijel)
Vidiš ladu, eto, koje pokraj briga
jedro je napeto bilije od sniga
- SNIG:** *snig bili* (snijeg)
kao da se topi na licu snig bili
- SPAVATI:** *slatko spavati* (spavati mirnim snom, lijepo sanjati)
nego tu pribiva rajska radost prava,
dragi mir počiva, slatko pokoj spava

SPAVATI: *spavati kako mrtav* (tvrdo spavati)
jer čovika tako smičeš bolji dio,
kad on spava, kako da bi mrtav bio –

SRDAŠČE: *raniť srdašće/srdce* (oćutjeti tešku duševnu bol)
ćutim trnje koje, jerbo ti ne dođe,
smrtno rani moje srdašće i prođe
Vojnik ovi mali, dite na zlo budno,
srdca rani, pali, striljajući bludno

SRDCE: *cvate srdce* (biti veseo)
Drugi će i treći put pogledat na te
i radosno reći: »Sad mi srdce cvate!«

SRDCE: *dati srdce* (pokloniti ljubav i povjerenje)
Ja sam zarućnika kralja odabrala
i njemu do vika viru i srdce dala

SRDCE: *meko srdce* (osjećajnost, osjetljivost)
Majke srdce meko opet se povrne,
zacviliš: »Što reko, o žalosti emel!

SRDCE: *srdce od leda* (bezosjećajnost, nemilosrdnost)
Sladke rići daješ, usta su od meda,
srdce, s kim izdaješ, od otrovnog leda

SRDCE: *tvrdó srdce* (bezosjećajnost)
O linćino tvrda, snu gluhi, noć prođe,
a ti srdca tvrda i gluha ne dođe

SRIĆA: *crna srića* (nesreća)
Crna srića oći sveže, da nit vide,
kao u crnoj noći, kud se, kamo ide

STRAH: *umrti od straha* (jako se uplašiti, bojati se jako)
da se ne pripadnem, jer da bi uprla
oći, ja bi – znadem – od straha umrla

SUNCE: *žarko sunce* (sunce)
Kada žarko sunce žeže i peće

SUZA: *politi/prolivati suze* (plakati)
Suze me poliše dužne teći u vike
Doći će nejaka, ako je još živa,
prva draga baka, da suze proliva

SUZA: *roniti suze* (jako plakati)

Uzdahnut će mloga i suze roneći:

»Tko se nada toga, Bože dragi!«, reći

TRAG: *ići brez traga* (odlazi)

O ići brez traga, ti blago, ti vrime:

i dražji od blaga život kradeš š njime

TRN: *bosti kako trn* (jako bosti)

il neka te kako trn bude i mori

TUGA: *venuti od tuge* (tugovati, jako se žalostiti)

Ti namisto mene rod moj razgovori,

koji od tuge vene i s plačem se mori

UHO: *biti uho* (pažljivo slušati, posvetiti se slušanju)

Pisme čujem, koje, ako bi tko čuo,

bi rad on (kako je rič) vas biti uho

UM: *na um pasti* (sjetiti se, razmišljati o čemu)

što sam doma čula, nit mi na um pada,

nit to špilja, skula moja, uči sada

USTA: *otvoriti usta* (progovoriti)

Drugi reče: »Ko da hoće progovorit!

Eto, slušaj, sada usta će otvorit.«

VINAC: *vinac od lovora* (priznanje)

Između sveg zbora diva osobiti

vinac od lovora divu Stalnost kiti

VINO: *rujno vino* (vino)

Tu kolovoz vozi žito, slamu, sijeno,

i rujan svoj k lozi sud za rujno vino

VIRA: *dati viru* (zaručiti)

Ja sam zaručnika kralja odabrala

i njemu do vika viru i sredce dala

VITAR: *letiti kao vitri* (brzo ići, biti brz)

Kada vitar puše, mislim: »O da hitri

uzdisi od duše lete kao vitri!«

VODICA: *ladna vodica* (voda)

Virujte, da niti žedna sam nit gladna,

vodica za piti blizu mi je ladna

VRICA: *puna vrića* (obilje)

*Laž je, vedrim komu oku godi srića,
puna škrinja tomu, puna tomu vrića*

VRIME: *leti vrime* (vrijeme brzo prolazi)

Ajmo družbo, leti vrime

VRIME: *teče vrime* (prolazi vrijeme)

*Kako rika (reče nika) tako vrime
i još brže teče, i sva teku š njime*

ZEMLJICA: *crna zemljica/zemlja* (zemlja)

*jer mi tako dugo (misliš) glasa nije,
crna (što mi drugo?) zemljica me krije
Rasrdi se, vrije, i od zemlje crne
skoči ter se vije, val na vala srne*

ZLATO: *suho zlato* (čisto zlato)

kao da je od suha zlata saliveno

ZLO: *ići po zlu* (krenuti loše)

*Nit se srića veže, da kud ne otide:
kad ruku uzdeže Bog, sve po zlu ide*

ZNANJE: *dati na znanje* (obavijestiti)

*Ne pitajte gdi sam! To dajem na znanje:
s puta zašla nisam, slidim Božje zvanje*

ZORA: *od zore do mraka* (stalno)

Litaše od zore do mraka trkaći

ZORA: *zora se zabili* (svanuti)

ah, da se zabili zora, da mi svane!

ZUB: *skripati zubima* (biti jako ljut)

*Kad zubima škriplje i s krili klepeće,
od straha se ciplje drvje, gore ječe*

ZUB: *uzeti na zub* (proganjati, krivo osuditi)

*Svi će se početi, kad začuju, čuđit,
na zub me uzeti, krivo sudit, kudit*

ZVIR: *ljuta zvir* (zvijer, nesreća)

*Putuj, – nit mi ljutu zvir koju ti strila,
koja bi na putu na te sruć snila*

ŽEDAN: *biti nit žedan nit gladan* (ne oskudijevati)

*Virujte, da niti žedna sam nit gladna,
vodica za piti blizu mi je ladna*

ŽIV: *biti živ i zdrav* (dobro se osjećati)

*dokle: živa i zdrava budem ga uživat,
ah, dokle će slava jasnim suncem sivat*

ŽIVOT: *izgubiti život* (poginuti, umrijeti)

*On, da mene steče, život svoj izgubi, –
ah, može li veče da zaručnik ljubi?*

ŽIVOT: *životom se diliti* (umrijeti)

*Kako mi se smije, a ja tužna cvilim,
jer me živa nije, životom se dilim*

FRAZEOLOGIJA KANIŽLIČEVE ROŽALIJE

Sažetak

U ovome radu autorica opisuje frazeologiju *Svete Rožalije* (1780.) Antuna Kanižlića te je uspoređuje s frazeologijom drugih hrvatskih pisaca 17. i 18. st. Frazeološki rječnik izrađen je prema knjizi *Pjesme Antuna Kanižlića, Antuna Ivanošića i Matije Petra Katančića* što ju je godine 1940. priredio Tomo Matić.

PHRASEOLOGY IN KANIŽLIĆ'S SVETA ROŽALIJA

Summary

This article describes phraseology of *Sveta Rožalija* (1780) written by Antun Kanižlić. This phraseology is compared to the phraseology of Croatian writers of 17th and 18th century.

Tomo Matić – leksikograf

Profesor Tomo Matić nije bio leksikograf u pravom smislu riječi. U njegovim književnopovijesnim studijama te u mnogim priređenim tekstovima, leksikografska problematika je, čini se, marginalna, ali dovoljno intrigantna i privlačna da je i njoj Matić posvetio svoju istraživačku znatizelju. Zato nije čuđo što u bogatoj bibliografiji T. Matića¹ ipak nalazimo nekoliko leksikografskih studija čije značenje nije nimalo zanemarivo. Štoviše, njegova leksička zapažanja bila su od velike koristi za neka kasnija kapitalna izdanja hrvatskoga jezikoslovlja, poput Skokovoga etimološkoga rječnika primjerice.

Veliki broj po prvi put otkrivenih leksičkih jedinica Matić je zabilježio u djelima starijih hrvatskih pisaca od 15. do 18. stoljeća.² Osobitu pozornost posvetio je spjevu grofa Petra Zrinskoga *Obsida Sigetska*, iz knjige *Adrianskog mora sirena*, koju je i sam priredio 1957. godine³, a koja predstavljaju poseban istraživački opus u Matićevoj znanstvenoj djelatnosti. Na tu temu nezaobilazna su Matićeva književnopovijesna istraživanja koja su našla svoje intermedijarno mjesto između Ivekovićevih⁴ a osobito Jagićevih⁵ pionirskih analiza *Obside sigetske*, katkad grubo i pejorativno intoniranih, osobito glede »mješovitog i šarovitog« jezika Zrinskih, te novijih književnih i jezičnih Vončininih istraživanja baštine »ozaljskoga književnoga kruga«⁶, kao »[...] rasadišta istovjetnih književnojezičnih shvaćanja, ostvarenih u djelu gla-

¹ Antun Djamić, *Bibliografija Tome Matić. O devedesetoj godišnjici života*, Filologija, knj. 5, Zagreb, 1967., str. 193. – 202. (popis radova do 1964. godine sadrži 141 bibliografsku jedinicu); J. Pupačić, *Tomo Matić*, u knjizi: Tomo Matić, *Iz hrvatske književne baštine*, Matica hrvatska, Zagreb – Slavonska Požega, 1970.

² U rukopisnoj ostavštini Tome Matića, koja se nalazi u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu pod signaturom R 4809, nalazi se vrlo precizna kronološka tablica vremenske i žanrovske podjele djela hrvatskih pisaca od 15. do 18. stoljeća.

³ P. Zrinski, *Adrianskog mora sirena*, priredio Tomo Matić, Stari pisci hrvatski, knj. 32, JAZU, Zagreb, 1957. – U obradi ovoga djela Matić se služio hrvatskom *Obsidom sigetskom* (Mletci, 1660.), hrvatskim rukopisom prvih osam pjevanja iz bečke Nacionalne knjižnice i mađarskim izdanjem *Obsidio Szigethiana* (Budapest, 1906.).

⁴ F. Iveković, *Hrvatska Zrinijada prema mađarskoj*, Književnik, 3, Zagreb, 1867., str. 319. – 335.

⁵ V. Jagić, *Adrianskoga mora Sirena ili Obsida Sigetska*, Književnik, 3, Zagreb, 1867., str. 336. – 407.

⁶ J. Vončina, *Analize starih hrvatskih pisaca*, Split, 1977.

goljaških pisaca neliturgijskih kodeksa 15. (i 16.) stoljeća⁷. Matićev leksički kritički aparat u priređenom izdanju *Adrianskoga mora sirene*, a k tome još i izvrstan prilog, u časopisu Staroslavenskoga instituta *Slovo* (br. 6/8 /Vajsov zbornik/, Zagreb, 1957.) *Dvije orijentalne tudice u starih hrvatskih pisaca*, koji je upravo utemeljen na leksičkoj građi *Obside Sigetske*, osnovni su povod ovoga izlaganja. Filigranska istančanost njegove studije potaknula nas je da prelistamo Matićeve leksičke pabirke⁸, te da ih pokušamo proširiti, upotpuniti ili razriješiti neka problematična mjesta. Pritom smo se koristili novijom leksičkom građom iz najstarijih hrvatskoglagojskih rukopisnih kodeksa, koji su Matiću tada bili nepoznati ili pak nedostupni, a koji su se tek pedesetih i šezdesetih godina počeli sustavnije ekscerpirati.⁹ Za ovu prigodu nasumice smo odabrali nekoliko leksičkih jedinica iz Matićeve građe te na njih primijenili najnovije jezikoslovne spoznaje.

U članku *Leksički pabirci iz starih čakavskih pisaca*¹⁰, Matić podrobno analizira odabrane leksičke jedinice koje je danas vrijedno dopuniti. Za imenicu *mocira* za koju postoji samo jedna nedefinirana potvrda u Akademijinu rječniku (AR)¹¹, i to iz Mrnavićevih¹² stihova, Matić pokušava pronaći više potvrda¹³ te u tome uspijeva, utvrđujući točan rod (fem.), postanje (lat. *maceria*) i značenje («subhozid»). Danas je, međutim, u materijalu za *Rječnik crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije* ista riječ potvrđena dva puta i to u prijevodima biblijskih tekstova u našim najstarijim liturgijskim glagoljskim rukopisima iz 14. stoljeća. U *Pariskom zborniku* (CPar)¹⁴ iz 1375. godine koji je nastao u Lici, u Modrušu, fol. 72r, čitamo *Psalam 79,13 : da začb razoril' si mociru*¹⁵ ego (grč. ἵνα τί καθείλες τὸν φραγμὸν αὐτῆς, lat. *ut*

⁷ Ibid., str. 193.

⁸ U rukopisnoj ostavštini T. Matića (NSK u Zagrebu, sg. R 4809) zanimljive su bilješke i obrada pjesme dubrovačkoga gospara Mihe Sorge (pseudonim Miha Prota Gruzanin), *Mačus i Čavatica*, te istaknuta problematika »jata« i njegova grafija na oko 70 natuknica.

⁹ Riječ je o opsežnom srednjovjekovnom hrvatskoglagojskom korpusu koji čini šezdesetak glagoljskih liturgijskih i neliturgijskih kodeksa, čija se građa čuva i obrađuje u Staroslavenskom institutu u Zagrebu, a od 1991. godine redovito izdaje kao *Rječnik crkvenoslavenskoga jezika hrvatske redakcije*. Do danas je izašlo šest svezaka rječnika.

¹⁰ T. Matić, *Leksički pabirci iz starih čakavskih pisaca*, Slavistična revija, IV, Ljubljana, 1951., str. 60. – 65.

¹¹ Imenica je u Akademijinu rječniku označena kao »riječ tamna značenja«, uz oznaku roda je upitnik (*mocir/mocira*), a potvrđena je samo jedanput. – cf. *Rječnik JAZU*, t. 6, Zagreb, 1904. – 1910., str. 876.

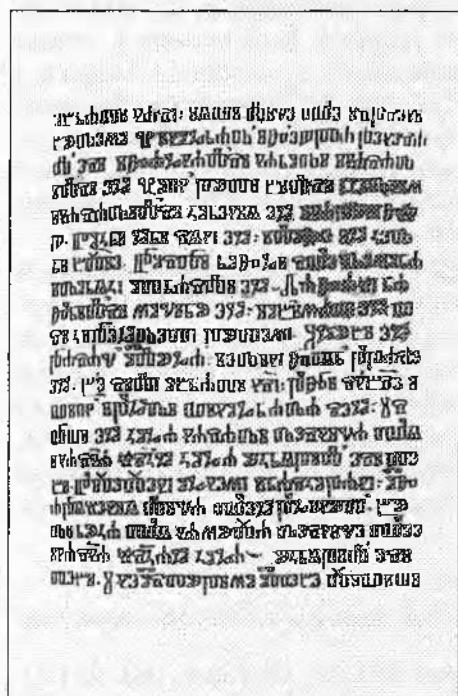
¹² Ivan T. Mrnavić (1580. – 1637.) iz *Osmanšćice: Ni grm cil ostaje, na ki se navali, / ni za stablo hoje, ko silom provali, / nego još prodira i prike mocire / i zemlje razpira, ke se pod njim cve.*

¹³ U tome mu iznično pomaže rukopis prijevoda psalama fra Luke Polovinića iz 1598.

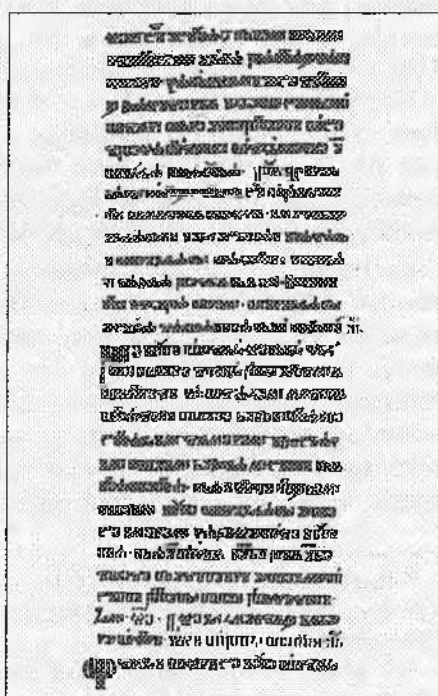
¹⁴ *Pariski zbornik* se čuva u Bibliothèque Nationale u Parizu pod signaturom *Cote Slave* 73, koja ga je otkupila 1951. godine. Zbornik su pisale tri ruke, a najveći dio (209 folija od ukupno 296) pisao je Grgur, sin Martina Borislavića iz Modruša, gdje se nalazio poznati skriptorij u 14. stoljeću. – cf. M. Tadin, *Recueil glagolitique croate de 1375*, Revue des Études slave, 31, Paris, 1954., str. 21. – 32.

¹⁵ U paralelnom tekstu u tri rukopisa je varijanta *oploti: Fraščičev psaltr* (PsFr) iz 1463., fol. 66c/15, dio brevijara (BrAc) iz 1384., fol. 19b/35 i *Pariski kodeks* (PsPar) iz 14. st., fol. 48r/16.

quid destruxisti maceriam eius), gdje je jasno da se radi o acc. sg. fem. imenice *maceria*. U drugom primjeru, u još starijem *Novakovom misalu* (MNov)¹⁶ iz 1368. godine, koji je također nastao u Lici, fol. 104d, čitamo iz *Proroka Izaije 5,2: i mociroju*¹⁷ ogradi i, ins. sg. fem. (grč. και φραγμὸν περιέθρηκα, lat. *et maceriam circurudedit*). Da je riječ vrlo rano ušla u staroslavenski vokabular, ali da već od 14. stoljeća ulazi u kategoriju arhaizama, govori činjenica o najstarijim fonetskim promjenama prelaska nenaglašenoga *a* u *o*.¹⁸ Matićeve potvrde o uporabi imenice *macera* na nekim otocima (Brač, Ugljan, Rab, Krk) i na obali, nadopunjene potvrđama iz hrvatsko-crkvenoslavenskoga leksika, proširuju kako vremensku tako i teritorijalnu jezičnu granicu toga leksema.

Pariški zbornik, 1375.

Novakov misal, 1368.

¹⁶ *Misal kneza Novaka* čuva se u Österreichische Nationalbibliothek u Beču pod signaturom *Codex slav. 8.* – cf. M. Pantelić, *Prvotisak glagoljskog Misala iz 1483. prema Misalu kneza Novaka iz 1368.* Radovi Staroslavenskoga instituta, 6, Zagreb, 1967., str. 5. – 108.; G. Birkfellner, *Glagolitsche und kyrillische Handschriften in Österreich.* Schriften der Balkankommission-Linguistische Abteilung, XXIII, Österreichische Akademie der Wissenschaften, Philologisch-historische Klasse, Beč, 1975.

¹⁷ Paralelni tekst u *Vatikanskom 4. misalu* (MVal₄) iz 14. st., fol. 105c/11, i u *Ročkom misalu* (MRoč) iz 1420., fol. 90b/21, ima *oplotomy*.

¹⁸ S. Ivšić, *Slavenska poredbena gramatika*, Zagreb, 1970., str. 60. – Oblik *močira*, koji je kao primarna natuknica ušao u Skokov tječnik, rezultat je palatalizacije. – cf. P. Skok, *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili spskoga jezika*, t. 2, Zagreb, 1972., str. 446.

Bogatu jezičnu građu, nastalu na temelju proučavanja djela starih hrvatskih pisaca, Matić je u obliku natuknica objelodanio u članku *Lexicalia iz starih hrvatskih pisaca* (Rad JAZU, knj. 315. i 327.). Ona leksička jedinica koja nije potvrđena u AR obilježena je zvjezdicom, dok se ostale nalaze u AR, ali mnoge nemaju potvrda iz književnih djela već se njihovo postojanje referira jedino na neki drugi rječnik. Tako je npr. imenica *spira*, (pripada vojnoj terminologiji) u AR¹⁹ upućena na Stullijev rječnik uz naznaku da je uzeta iz glagoljskoga brevijara, ali bez citiranoga teksta i signature. Matić, međutim, za istu imenicu donosi potvrdu iz 16. stoljeća zabilježenu u Krnarutića²⁰, ali uz naznaku da je »riječ đakako tuđa«²¹. Iz ekscerpirane građe hrvatskoglagojskih liturgijskih kodeksa danas donosimo ispravku u AR i nadopunu Matićevoj natuknici. Imenica *spira* (grč. σπειρα, lat. *cohors*) u značenju »četa«, zabilježena je dva puta jedino u *Vatikanskom 4. misalu* (MVat.)²², najstarijem hrvatskoglagojskom misalu s početka 14. stoljeća, i to u čitanju iz *Evandjelja po Mateju* (Mt 27,27), fol. 76b²³: *togda vojni semunovi priemše is(us)a na sudiči sбраše na n' vsu spiru*, i u čitanju iz *Evandjelja po Ivanu* (Iv 18,12), fol. 90c: *spira že i tisućnici i slugi ijudětskie eše is(us)a i svezavše i*.²⁴ Imenica je grčki kalk i pripada filijacijski starijem, ili čak najstarijem, sloju slavenskoga prijevoda *Evandjelja*.

Za imenicu *nija*, koja je prema AR²⁵ bila »riječ nejasna značenja i postanja«, Matić navodi dvije potvrde iz *Obside sigetske* (4,48; 12,10) u kojima se »posve dobro razabire njezino značenje«²⁶. On se nije zanimao za postanje riječi, ali kao rijetka ulazi u Matićev leksički materijal. Kasnija etimološka proučavanja objelodanjena sedamdesetih i osamdesetih godina dvadesetoga stoljeća²⁷, potpuno su rasvijetlila etimologiju ove vrlo rijetke, gotovo izgubljene, imenice. To je stara postverbalna imenica indoeuropskoga korijena **nđu-/nu-*, čije je značenje vezano uz jaku boi. Iz praslavenskoga

¹⁹ Rječnik JAZU, t. 16, Zagreb, 1956., str. 23.

²⁰ Brne Krnarutić (1515./20. – 1527./73.) iz *Vazetje Sigeta grada: Gredu kako spira, / nigdor se ne obzire*.

²¹ T. Matić, *Lexicalia iz starih hrvatskih pisaca*, Rad JAZU, knj. 327, Zagreb, 1962., str. 191.

²² *Vatikanski 4. misal* čuva se u Biblioteca Apostolica Vaticana u Vatikanu pod signaturom *Borg. illir. 4.* – cf. J. Vajs, *Najstariji hrvatskoglagojski misal*, Djela JA, knj. 38, Zagreb, 1948.

²³ Varijanta *druž'ba* zabilježena je u misalima: *Novakovom* (MNov 77b) iz 1368., *Ročkom* (MRoč 64b) iz 1420. i *Ljubljanskom* (MLab 68a) iz 15. stoljeća, te u *Pariškom zborniku* (CPar 244v) iz 1375. godine.

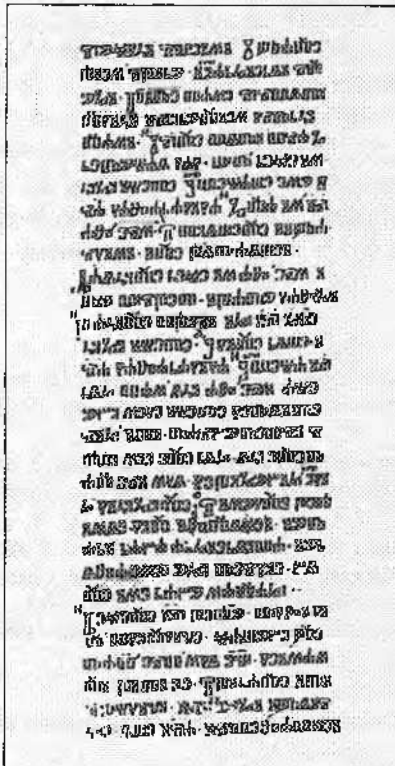
²⁴ F. von Miklosich, *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum*, Wien, 1862./65., str. 872.; I. Sreznevskij, *Slovarь drevne-russkago jazyka*, t. 3, Graz, 1956., str. 472. (primjer iz I 18,12); M. Fasmer, *Etimologičestij slovarь russkago jazyka*, t. 3, Moskva, 1971., str. 735.; *Slovník jazyka staroslovenského*, sv. 38, Praha, 1985., str. 143.

²⁵ Rječnik JAZU, t. 8, Zagreb, 1917. – 1922., str. 264.

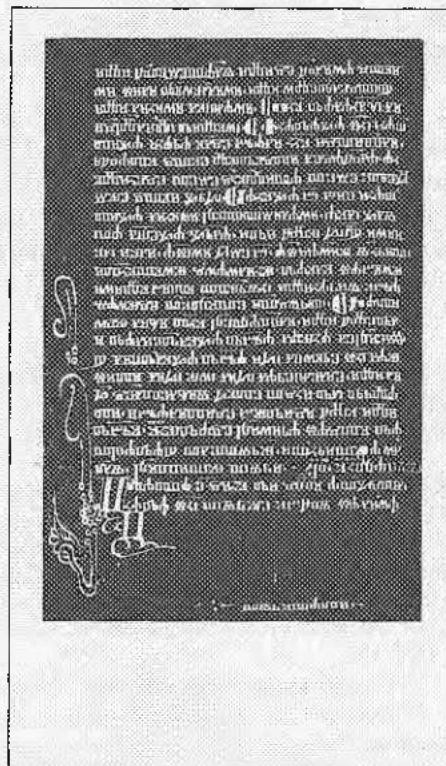
²⁶ T. Matić, op. cit., str. 221.

²⁷ S. I. Ožegov, *Slovarь russkago jazyka*, Moskva, 1968., str. 410.; M. Fasmer, op. cit., str. 92.; P. Skok, op. cit., str. 527.; A. I. Tihanov, *Slovoobrazovatel'nyj slovarь russkago jazyka*, t. 1, Moskva, 1985., str. 679.; A. I. Kuznecova – I. F. Efreanova, *Slovarь morfem russkago jazyka*, Moskva, 1986., str. 229.

oblika *ny- nastaje staroslavenski glagol *nyti*, čije je značenje također povezano za bol u fizičkom, ali i u prenesenom, duhovnom smislu.²⁸ Praslavenski, pak, nazalni korijen *nq- interferira vrlo rano s već spomenutim *ny-, osobito nakon denazalizacije, te postoji mogućnost zamijene riječi *nužda/nufa s nuja* u hrvatskoglagoljskoj redakciji. Ova zamjena je, dakle, uvjetovana grafijskim promjenama u pisanju staroslavenske suglasničke skupine *žd sa f* (ѡѡѡѡ / ѡѡ).²⁹ Na taj način se zatire i uporaba i značenje jedne riječi, tim prije ako za istu postoji jasnije razlikovni sinonim »tuga«. U hrvatskoglagoljskim kodeksima *nuja* je imenica vrlo rijetka, a do danas je potvrđena samo jedanput u *Ivančićevu zborniku*³⁰ iz 14./15. stoljeća, fol. 60b: *ili se z' nima svo-*

Vatikanski 4. misal, 14. st.

Ivančićev zbornik, 14./15. st.

²⁸ češ. *únava*, umor; rus. *unybyj*, tužan; lrv. *nujan*. – cf. M. Fasmer, op. cit., str. 9.; S. I. Ožegov, op. cit., str. 410.

²⁹ Kratak osvrt V. Jagića na leksem odnosi se isključivo na staroslavensku konsonantsku skupinu *žd/fj*, bez osvrta na porijeklo korijena riječi. – cf. V. Jagić, op. cit., str. 386.

³⁰ *Ivančićev zbornik* danas se čuva u Zagrebu u samostanu franjevac trećega reda. – cf. I. Milčetić, *Prilozi za literaturu hrvatskih glagoljskih spomenika*, Starine, 23, Zagreb, 1890., str. 40. – 79.

imi čini vrmen'nimi ili mled'nostiju ili nikimi nufami. Zatiranjem različitoga porijekla vokala *u* zatire se i semantičko obilježje leksema, koje je ipak do danas uspjelo opstati, u slabim tragovima doduše, jedino u govornom, regionalno obilježenom jeziku, u kojemu je oduvijek i postojalo.

Prvu potvrdu glagola *kazati* (*se*), lat. *monere, admonere*, u značenju opomene prema kazni koja je drugoga snašla, donosi Matić iz Barakovića³¹, uz napomenu da AR donosi nekoliko primjera iz 15. stoljeća.³² Istražujući detaljnije pronašli smo još starije potvrde toga značenja, sve starije od 15. stoljeća. U *Bečkim listićima*³³, najstarijem hrvatskoglagojskom rukopisu s kraja 11. i početka 12. stoljeća, fol. 2b/16, u *Prvoj poslanici Korinćanima* (1C 4,14) čitamo: *[ne sramlěju že vasъ pišu sū nъ ēko čeda vъzljubljenāē [naka]zaju vi.*³⁴ Budući je na ovom mjestu rukopis vrlo oštećen, tekst je rekonstruiran na temelju istoga teksta iz *Brevijara Vida Omišljanina* (BrVO)³⁵ iz 1396. godine, fol. 105a, *nakazue* i iz *Vrbničkoga 1. brevijara* (Vbč)³⁶ iz 13./14. stoljeća, fol. 79c, *nakazue* (lat. *Non ut confundam vos, haec scribo, sed ut filios meos charissimos moneo*).³⁷ U BrVO, fol. 365b, zabilježena je još jedna potvrda istoga značenja bez prefiksa iz *Propovjednika* (Eccl 7,3)³⁸: *vъ on' bo koncъ vsěhъ ljudi sr(idi)ce kažet se i život' mislū' čto nishitъ biti* (lat. *in illa enim finis cunctorum admonetur hominum*) čija je varijanta u rukopisima 15. stoljeća netočno prevedena.

³¹ Juraj Baraković (1548. – 1628.) iz *Vile Slovinke: Mnju, da se ne zgodi človiku, / ča meni, i mati ča rodi, / kazuj se po meni.* – cf. *Djela Jurja Barakovića*, Stari pisci hrvatski, knj. 17, Zagreb, 1889., str. 185.; T. Matić, op. cit., str. 41.

³² Svih pet navedenih primjera za ovo značenje glagola *kazati* pripada građi dubrovačkoga arhiva od 1400. – 1412. godine, bogatom trezoru narodnoga jezika. – cf. *Rječnik JAZU*, t. 4, Zagreb, 1892. – 1897., str. 918.

³³ V. Jagić, *Glagoljica II, Würdigung neuentdeckter Fragmente*, Denkschriften d. k. Akademie d. Wissenschaften, sv. 38, Wien, 1890.; M. Weingart, *Hlaholské listy Videnské*, Časopis pro moderní filologii, 24, Praha, 1938.; J. Vajs, *Rukověť hlaholské paleografie*, Praha, 1932., str. 138.; M. Pantelić, *Tema Posljednjega suda u prefaciji Bečkih listića*, Slovo, 36, Zagreb, 1986., str. 95. – 110.

³⁴ U četvrtastim zagradama tekst je rekonstruiran.

³⁵ *Brevijar Vida Omišljanina* čuva se u Österreichische Nationalbibliothek u Beču pod signaturom *Cod. slav. 3*.

³⁶ *Brevijar* se danas nalazi u Župnom uredu u Vrbniku. – cf. J. Vajs, *Najstariji breviář hrvatsko-hlagojsky*, Praha, 1910.; V. Štefanić, *Glagoljski rukopisi otoka Krka*, Djela JA, knj. 51, Zagreb, 1960.

³⁷ Participni oblik glagola *nakanъ* lat. *admonitus* i imenica *nakazanъ* lat. *admonitus*, potvrđeni su u *Reguli Sv. Benedikta* (fol. 48a i 22b) iz 14. stoljeća koja se čuva u HAZU pod signaturom *I a 74*. – cf. V. Štefanić, *Glagoljski rukopisi Jugoslavenske akademije II*, Zagreb, 1970.; *Regula rogovskoga samostana Sv. Benedikta*, pretisak, Zagreb, 1985.

³⁸ U Septuaginti je glagol *διδωμι* u sekundarnom značenju »opomenuti«, a u Vulgati je to *monere/admonere* u primarnom i pojačanom značenju. Varijante u brevijarima *Vatikanskom 5* (Vat5 179b) iz 14. stoljeća i u *Novljanskom 2* (N₂ 198b) iz 1495. su *skazet se*, čim je promijenjen smisao stiha, jer upotrijebljeni glagol u 15. st. znači »pokazati«. – cf. P. Skok, op. cit., str. 69.

- s p o n j e n**, nspregnut, nategnut -- s.v. calligatio : svasanje;
s p o n j e u j e..Eic ti te part. pas. i glag. imenica od spōniti,
 izvedenoga od imenice spona ; jednodobnost tom glagolu nije se do
 sada našlo potvrde, no u Vitezovića je s.v. sabilježena složenica spōniti
s p r a v n i k . U Budineovim Pokornim psalmima (din 1582, str. 76) rečeno je u
 prijevodu psalma 118., v. 33 : " U valinji tvojih bonu se poučit, / neka
 dali nojih s p r a v n i c i budu bit " -- Vulgata : Leges pone mihi,
 Domine, justificationum tuarum, et exquiram eam sumpsit. -- Značenje ime
 nice upravnik je u Budinea jasno : psalmista će potražiti pouke u riječi
 Božjoj, ona naka upravlja, pokazuje put njegovim djelima.
- s p r o a v a t i s e** . U Opsidi sigetskoj (pjev. I, strofa 15) kaže P. Zrinski,
 kako je Bog, rasudi grijesima Madjara, odlučio kazniti ih: " Zato sed
 dokonjah, da on ih okoncati, / budu da ~~XX~~ s e p r o a v a h z njih ned
 stočnosti".-- Jagic je u Knjizevniku, III, , shvatio taj glagol u znace
 nju latinskoga recardare (sjetiti era, promisljati).
- s p r t a k** . ARJ ima se tu imenicom potvrdu ~~XX~~ samo is sadarskoga leksionara, gdje je
 " in porticu Salomonis " prevedeno " pod sprtom Salomonova ", dok Zedran
 Tancinger u svomu rječniku donosi tu rijec s.v. androna, strada atretta
 lat. angiportus.
- s r e c** . U Vitezovićevu rječniku s.v. incursus : s r e c , zatoka, navala, nasrta,
 nasranjenje.

Primjeri Matičeve leksikološke obradbe pojedinih leksema (iz rukopisne ostavštine Tome Matića, u posjedu Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu)

TOMO MATIĆ – LEKSIKOGRAF

Sažetak

U književnopovijesnim istraživanjima Tome Matića posebno mjesto zauzima njegov interes za leksikografska proučavanja. Premda na margini njegovih znanstvenih interesa, leksikografski doprinosi nisu nimalo zanemarivi. Ova studija utemeljena je na nekoliko Matičevih članaka iz leksikografske tematike, koje autorica fragmentalno proširuje oslanjajući se na mlade znanstvene spoznaje o srednjovjekovnoj hrvatskoj glagoljskoj književnosti. Spajajući Matičev vrijedan leksikografski prinos s novijim spoznajama, dolazi se do pouzdanih tumačenja nekih rijetkih rječničkih jedinica, te i Matičev leksikografski rad na taj način dobiva na značenju.

TOMO MATIĆ AS A LEXICOGRAPHER

Summary

Tomo Matić's interest in lexicographical research occupies a special place within his literary-historical studies. Although appearing at the periphery of his scientific interest, Matić's lexicographical work is nonetheless extremely significant. This paper is based on several of his articles dealing with lexicographical issues, which the author fragmentarily further expands by drawing on more recent scientific knowledge on the medieval Glagolitic Croatian literature, Matić was not familiar with, and most probably had no access to. By combining Matić's invaluable lexicographical work with recent knowledge in the fields, the author of this paper was able to come up with reliable interpretations of some rare dictionary entries, thus imparting new significance to Matić's lexicographical work.

Vida Flaker

Metodološka obilježja Matićevih radova o Kuhačeviću

Tomo Matić pisao je o Mateši Antunu Kuhačeviću u dva navrata. Običan rad *Der kroatische Schriftsteller M. A. Kuhačević und der Aufstand von Briune* što ga je objelodanio 1914. u Jagićevu *Archivu für slavische Philologie* sve do danas književni povjesničari smatraju najcjelovitijom studijom o Kuhačeviću¹, a i povjesničari ga pribrajaju Matićevim radovima koji imaju »posebno značenje za hrvatsku povijest«². Današnjem pak širem čitateljstvu ta je Matićeva studija nepristupačna: neuvrštena u dva dosadašnja izdanja izabranih djela Tome Matića, ostala je neprevedena.

Drugi svoj rad o Kuhačeviću, članak *Hrvatski pjesnik u tamnici na Spielbergu* objavio je Matić 13. travnja 1941. u osječkim novinama *Hrvatski list*. Tekst toga članka uvršten je u Matićeva izabrana djela *Studije i sjećanja*, koja je 1983. priredio Josip Bratulić i objelodanio u reprezentativnoj zbirci *Pet stoljeća hrvatske književnosti*, napomenuvši da je radije odabrao taj Matićev napis »s jasnom protunjemačkom tendencijom«, nego da prevodi studiju iz Jagićeva *Archiva*³. Istini za volju, članak jest skraćena studija, ali ostaje upitno može li je zastupati kao njezin sažetak, ili se od nje zbog svoje drugovrstne, popularizatorske namjene uvelike razlikuje.

Bitne osobine Matićeve književnopovijesne metodologije utvrdili su Josip Pupačić i Josip Bratulić povezujući njezino teorijsko izvorište s postavkama Matićeva učitelja Vatroslava Jagića, s njegovim shvaćanjima književnosti kao najznačajnije strane narodne egzistencije i književne povijesti kao znanosti koja mora uzeti u obzir svekolike uvjete o kojima književnost ovisi, cjelokupni narodni život, jer u njemu nastaje onaj plemeniti ljudski duh koji se u književnosti očituje. Pupačić upravo Jagićevim pojmovima opisuje Matićevu znanstvenu metodu, koju, smatra, presudno određuje položaj »od općeg ka pojedinačnom«, od cjelokupnog narodnog života do

¹ Davor Dukić, *Epske pjesme Matića Antuna Kuhačevića*, u zborniku: *Dani Hvarskog ka-
zališta. Hrvatska književnost 18. stoljeća – tematski i žanrovski aspekti*, XXII, Književni krug,
Split, 1996., str. 186.

² Jaroslav Šidak, *In memoriam*, Historijski zbornik, XXV/XXVI, Zagreb, 1972./1973.,
str. 653. – 654.

³ [Josip]B[ratulić], *Napomena*, u knjizi: Milan Rešetar – Tomo Matić – Franjo Fancev –
Josip Badalić – Slavko Ježić – Jakša Ravlić, *Izabrana djela, Pet stoljeća hrvatske književnosti*,
knj. 121/I, priredio: Josip Bratulić, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1983., str. 157.

života pisca, od političkih, kulturnih i inih prilika do književnog djela. Pupačić uočava da Matić postupa i obrnuto, u životu kakav se očituje u književnom djelu pronalazi istu stvarnost koju je prije toga proučavao da bi djelo objasnio.⁴ Bratulić je sažetiji: za Matića je povijest književnosti naprosto povijest društva, pisčeva sudbina od značenja je samo ako se kroz nju lome dublji društveni ili politički procesi, a književno djelo tek svjedok društvenog, kulturnog i političkog života našega naroda u prošlosti, stoga je Matiću društvenopovijesna uvjetovanost književnog teksta važnija od njegovih estetskih osobina.⁵ Prema Pupačićevu mišljenju, Matić svoju metodu temelji na vlastitu arhivskom istraživanju svih vrsta dokumenata iz narodne prošlosti, na tiskanim izvorima te svjedočanstvima domaćih i stranih autora.⁶ Bratulić precizira: Matić podatke iz arhivske građe istražuje, provjerava, osvjetljava, potvrđuje, ovjerava književnim tekstom, a skupljenim podacima prepliće književnopovijesno znanje i analize narodnog života.⁷

Pupačićeve i Bratulićeve konstatacije o Matićevim polazištima i postupcima u proučavanju hrvatske književnosti vrijede i za njegovu studiju o Kuhačeviću. S obzirom na našu temu, smatramo osobito važnim i Matićev vlastiti iskaz u kojem jasno dolazi na vidjelo mjera njegove recepcije doktrine Hippolytea Tainea o rasi, okolini (sredini) i trenutku:

»Književnost prošlih vijekova može se ispravno shvatiti samo na osnovi pouzdana i točna poznavanja kulturnih, političkih, ekonomskih – jednom riječi, u najširem smislu društvenih prilika, u kojima su se odgojili i u kojima su živjeli književni radnici. Jer ako i ne možemo pisce smatrati tek pukom rezultantom rase, milicua i momenta, ne vodeći računa o individualnosti njihovoj, opet nema sumnje, da su i oni čestice savremenoga društva, te su uza svu svoju, često i vrlo veliku, individualnu snagu još uvijek pod jakim utjecajem društvenoga ambijenta, u kojem žive i rade.«⁸

Općenito, nema razloga žuriti pred činjenicom da su u Matićevoj književnopovijesnoj metodologiji uz Jagićeve prisutni, premda prilagođeni, i drugi postulati koje su u prošlom stoljeću formulirali te u praksi nastojali provesti istaknuti europski predstavnici ili sljedbenici književnoznanstvenog pozitivizma. Podrobno raspravljati o tome, prelazilo bi granice naše teme; želimo samo razmotriti način na koji je Tomo Matić pisao o Mateši Kuhačeviću (1697. – 1772.), hrvatskom književniku zle kobi i o njegovu djelu kojem je bila dosuđena tek »posthumna fluorescencija«⁹.

⁴ Josip Pupačić, *Tomo Matić*, u knjizi: Tomo Matić, *Iz hrvatske književne baštine*, Matica hrvatska, Zagreb – Slavonska Požega, 1970., str. 7. i 11.

⁵ J. Bratulić, *Tomo Matić*, op. cit., str. 56. i 59.

⁶ J. Pupačić, op. cit., str. 10.

⁷ J. Bratulić, op. cit., str. 56.

⁸ Dr. Tomo Matić, *Hrvatski književnici mletačke Dalmacije i život njihova doba*, Rad JAZU, knj. 231, Zagreb, 1925., str. 192.

⁹ Tako se o činjenici da je Kuhačevićovo djelo bilo nepoznato sve do 1878. kad je (djelomice) objelodanjeno, izrazio Nikola Andrić, promptni prikazivač Matićeve studije. V. bilješku 15.

Ljeti 1911. Tomo Matić se posvetio istraživanju spisa u bečkom¹⁰ Kriegsarchivu zanimajući se za biografsku građu o onim hrvatskim piscima 18. stoljeća koji su djelovali na prostoru Vojne granice a svojim službovanjem bili upućeni na središnje upravne vlasti. O tome doznajemo iz uvoda Matićeva kraćeg teksta *Urkundliches über einige kroatische Schriftsteller* koji je kao i njegova studija o Kuhačeviću tiskan u *Archiv* 1914. Spomenuti uvod nama je zanimljiv zato što u njemu Matić formulira svoj odnos prema arhivskom dokumentu, koji će se očitovati i u njegovoj studiji. Matić drži da za proučavanje književne djelatnosti pojedinih pisaca može biti dobrodošla i najmanja pouzdana vijest o njihovu životu i o prilikama (*Verhältnisse*) u kojima su živjeli i djelovali, a svrha je istraživanja tih pouzdanih vijesti da dosadašnje znanje upotpune, dokumentiraju ili pruže novu građu (*ergänzen, urkundlich bestätigen, neues Material liefern*).¹¹ Matić, kako vidimo, ne rangira vrijednost arhivskih podataka, pridaje im jednaku važnost bez obzira na stupanj njihove inovacije poznate građe.

Proučavajući od 1911. spise u Ratnom arhivu Matić je u njima pronašao obilje podataka o Kuhačeviću i Brinjskoj buni, što je bio dostatan razlog da se posveti pisanju studije *Der kroatische Schriftsteller M. A. Kuhačević und der Aufstand von Briune*.¹² Ona sadrži šest poglavlja, koja s metodološkog aspekta čine tri konzistentne cjeline: uvod, dokumentirana biografija, prosudbe i zaključci o književnom djelu.

Prvo, uvodno poglavlje vrlo je kratko; počinje, na karakterističan matićevski način, općim društveno-političkim odrednicama prostora i doba u kojem je živio Kuhačević: reorganizacija Vojne granice u prvoj polovici XVIII. stoljeća, uzaludnost narodnog otpora reformama, nastanak tipa graničara (*Typus des Grenzers*) koji poslovično i nepokolebljivo vjeran caru ne postavlja sebi pitanje koristi li njegova prolivena krv vlastitoj zemlji i narodu. Potom Matić kratko navodi literaturu o Kuhačeviću i prema njoj sažeto iznosi piščevu biografiju.

U posljednjem dijelu¹³ uvodnog poglavlja nalazimo primjenu Matićeve citirane postavke o piscu kao »individualnosti« i »rezultanti« društvenog

¹⁰ Tomo Matić je u to vrijeme živio i radio u Beču, službujući od 1904. kao urednik hrvatskoga izdanja *Lista državnih zakona*.

¹¹ T. Matić, *Urkundliches über einige kroatische Schriftsteller*, Archiv für slavische Philologie, Bd. 35, Berlin, 1914., str. 443. – 444. – Matić naglašava da je u tom prilogu objelodanio isključivo biografske podatke o nekim hrvatskim piscima; riječ je o Josipu Krmpotiću, Antunu Ivanošiću, Blažu Bošnjaku i Šimunu Štefanu.

¹² T. Matić, *Der kroatische Schriftsteller M. A. Kuhačević und der Aufstand von Briune*, Archiv für slavische Philologie, herausgegeben von V. Jagić, Bd. 35, Weidmannsche Buchhandlung, Berlin, 1914., str. 73. – 130.

¹³ *Ibid.*, str. 75. – Taj je dio u izvorniku vrlo kratak, opseže svega pola stranice.

ambijenta. Matić najprije Kuhačevićeva povezuje s njegovim *naslijedom*: mnogo je naslijedio (*geerbt*) od slobodnog i hrabrog duha svoga zavičaja, grada Senja koji je i carskoj vlasti i Mlecima zadavao velikih briga. Zavičajnoj uvjetovanosti piščeve individualnosti Matić priključuje njegovu povijesnu uvjetovanost političkim trenutkom: Kuhačevićovo vrijeme, vrijeme apsolutističke centralizacije zahtijevalo je apsolutnu poslušnost i ograničavanje individualnosti (*Individualität*). Na posljeticu, prema kauzalnom poretku, Matić dodaje i posljedice: Kuhačević se nije htio pokoriti pa je stradao, a stradajući u tamnici latio se pera.

Na tom (uvodnom) mjestu Matić ističe isključivo autobiografske komponente Kuhačevićeva opusa, spominjući samo njegovu autobiografiju i poslanice rođacima u kojima se tuži na svoju kob. Posebice ga je zanimala autobiografija; već je pri navodu literature zamjerio izdavaču Kuhačevićevih djela M. Magdiću što njezin tekst nije u cijelosti objavio, i štoviše, Matić je u bilješci ispod crte izvijestio o vlastitoj uzaludnoj potrazi za izvornim rukopisom. Naš književni povjesničar, koji će mnogo kasnije i sâm postati dojmiljivi autobiograf, smatra da upravo autobiografija čini Kuhačevića zanimljivom *književnom pojavom*, i to zato što se, kako kaže, hrvatska književnost na žalost ne može pohvaliti autobiografskim djelima i memoarima. Da ga autobiografija nije zanimala kao književni žanr nego kao vrsta dokumenta, dokazuje svojom sljedećom tvrdnjom koja je ujedno nagovještaj zaključka: Kuhačević je *zanimljiviji kao čovjek nego kao književnik*.

Na kraju uvodnog poglavlja Matić jasno iskazuje svoju intenciju: proučio je građu u bečkom Ratnom arhivu, posebice spise o brinjsko-ličkoj buni – da bi za poznavanje Kuhačevića i njegove okoline (*Umgebung*, »ambijent«) pronašao bogatija vrela nego što su njegova sačuvana djela. Matić, vidimo, iskazuje svoj interes kao povjesnik hrvatske kulture (zanimanje za piščev životopis ukoliko se u njemu lome dublji društveni procesi u određenom razdoblju narodnoga života), a isticanjem djela u kojima pisac tematizira svoj život iznosi razlog za pristup piscu i djelu biografskom metodom.

U sljedeća četiri poglavlja svoje studije (II. – V.) Matić niže impresivnu količinu većih ili manjih ulomaka iz zapisnika, izvješća te ostalih spisa Dvorskog ratnog vijeća i drugih austrijskih instancija koje su upravljale Vojnom granicom. Matić tu arhivsku građu izlaže kronološki, počinje zapisnikom iz 1725. u kojem se Kuhačević spominje prvi put, a završava spisom kojim je pisac uz caričin placet 19. srpnja 1772. pušten na slobodu, nakon što je 26 godina proveo u tamnicama Karlovca, Spielberga i Graza.

Matić u pravilu najprije formulira sukus arhivske »vijesti« a potom citira ulomak ili dio rečenice iz dokumenta, navodeći u bilješci njegovu godinu, vrstu i arhivski broj. U odnosu prema dokumentima Matić prakticira spomenuto vlastito načelo o jednakoj važnosti svakog pa i najneznačajnijeg podatka, u želji da dotadašnje znanje o Kuhačeviću dopuni, potvrdi ili ispravi. Stoga jednako iscrpno navodi izvješće s pikanterijama o djevojci koja je zbog posljedica svoje izgubljene nevinosti tužila studenta Kuhačevića i

zahtijevala njegovo uhićenje, kao što potanko navodi spise o piščevu službovanju i javnoj djelatnosti te izvješća koja se odnose na optužbe, istragu, presudu i dugotrajno Kuhačevićevo izdržavanje kazne. Primjerice, Matić in extenso citira izvješće Dvorskog ratnog vijeća carici Mariji Tereziji, koje izlaže argumente protiv Senjana i parafrazu njihovih protureformskih žalbi sadržanih u Kuhačeviću djelu *Synoptica informatio*, što je bila glavna osnova za optužnicu i osudu. Spomenimo usput, da će djelić tog dokumenta Matić citirati mnogo godina kasnije u svom znamenitom radu *Slavonsko selo u djelima hrvatskih pisaca potkraj osamnaestog stoljeća* kao potvrdu da se Relkovićevo mišljenje o zadrugama nije razlikovalo od mišljenja graničarske vojne uprave. Pritom će kao kontrast istaknuti sudioništvo senjskog pisca u Brinjskoj buni, a u bilješci se pozvati na svoju studiju o Kuhačeviću.

Kad Matiću nisu dostupni arhivski dokumenti u osvjetljavanju pojedinih momenata koje smatra važnima za Kuhačevića i Brinjsku bunu, oslanja se na vrela druge vrste. To su ponajviše podaci iz Kuhačevićeve autobiografije kao što ih je preveo, citirao ili parafrazirao Mile Magdić, podateci iz povijesnog djela *Spezialgeschichte der Militärgrenze* Franje Vaničeka te Kuhačevićevi stihovi u funkciji dokumenta. Istraživanje raznovrsnih vrela smatra se, kao što je već rečeno, karakterističnim Matićevim postupkom.

Kad se podatci iz različitih vrela uzajamno ne potvrđuju, naš povjesničar postaje u zaključivanju oprezan. Primjerice, aluziju u Kuhačevićevim stihovima na zlođuha koji je uzrokom njegova uhićenja, te pretpostavke Mile Magdića i Vjekoslava Pachera da je riječ o denuncijaciji senjskog biskupa Čolića, uvrijeđena navodnom Kuhačevićevom satirom, Matić je mogao glatko osporiti nakon što je utvrdio da u aktima Ratnog arhiva među uzrocima optužnice i uhićenja nema ni riječi o biskupovoj denuncijaciji; mogao je tako postupiti to više što je arhivsku građu, kako smo istakli, smatrao »bogatijim vrelom« od piščevih djela. Ali nije. Nastojao je iz Senja dobiti vijest o Kuhačevićevoj satiri, a kad mu to nije uspjelo pitanje o postojanju biskupove denuncijacije oprezno je ostavio otvorenim.

Navest ćemo još jedan, ponešto drukčiji primjer Matićeva opreza. Riječ je o bizarnoj sudbini koja je dugo vremena u hrvatskoj historiografiji pratila podatak o Kuhačevićevoj smrti. Magdić je objelodanio pogrešan podatak da je mjesto piščeve smrti Zagreb. Potom je pronašao zapis da je Kuhačević umro 7. rujna u Grazu, što je objavio Ivan Devčić 1898., a 1904. preuzeo Vjekoslav Pacher. Tomo Matić nije čitao Devčića nego Pachera. U želji da pouzdanim dokumentom provjeri podatak, pisao je u Graz, dobio izvod iz tamošnje matice umrlih i citirao ga u opsežnoj bilješci. Kako u izvodu piše da je Kuhačević *dies obitus seu sepulturae* 9. rujna, Matić se odlučuje za opreznu formulaciju: Kuhačević je umro u Grazu »in den ersten Tagen des Monats Septembers 1772« (pokopan je nedaleko Franjevačkog samostana, na groblju napuštenom od 1783.). Istu opreznu formulaciju o smrti u Grazu »u prvim danima rujna« nalazimo i u Matićevu članku o Kuhačeviću 1941. Podatak je, dakle, poznat od 1898. i dokumentirano potvrđen u Matićevoj

studiji 1914. Ante Petravić je 1917. svojim napisom o Kuhačeviću pokazao da nije čitao Matičevu studiju nego samo Andrićev prikaz Matičeve studije, te Magdića od kojeg je preuzeo spomenuti pogrešan podatak. Slavko Ježić čini se također nije čitao Matičevu studiju, u svojoj glasovitoj povijesti hrvatske književnosti 1944. ne navodi je u literaturi o Kuhačeviću. Ali navodi Petravića od kojeg preuzima i pogrešni podatak da je Kuhačević umro u Zagrebu. Drukčije postupa Mihovil Kombol koji u svojoj također glasovitoj povijesti hrvatske književnosti do preporoda 1945. spominje Tomu Matića u literaturi o Kuhačeviću, ali ne navodi naslov njegove studije. Pitanje, što je mogao biti uzrok takva odnosa prema Matičevoj studiji – ostavljamo otvorenim. Oprezno.

Povezujući svojim komentatom navode iz arhivskih spisa o Kuhačevićevim brojnim sukobima s visokim časnicima, zapovjednicima tuđincima koji su prigrabili vlast i počeli provoditi reorganizaciju graničarskog života, Matić postupno gradi lik Mateše Kuhačevića kao čovjeka nemirna, neustrašiva, buntovna. Kad ne nalazi prikladne potvrde u vrelima, Matić pribjegava psihološkom rezoniranju i sugerira zaključak, primjerice: mi ne možemo ni zamisliti Kuhačevića kao ravnodušna promatrača koji dokonno stoji po strani u trenutku kad je u narodu nezadovoljstvo reformama počelo rasti i poprimati određene oblike. Ili: Kuhačević je bio potpuno svjestan svoga položaja, jer samo kao čin ocaja može se objasniti njegov bezizgledni pokušaj bijega. Predočavajući spisima kontrapunkt vlasti omraženih tuđinača i Kuhačevićeve omiljenosti među Senjanima, graničarima i domaćim časnicima, Matić u tekstu spisa ističe (spacionira) mjesta na kojima taj kontrapunkt dolazi najviše do izražaja.

Lapidarni komentari povjestičara postupno poprimaju pripovijedni ton i Matiću uspijeva izazvati u čitatelju napeto očekivanje kako će se razriješiti zaplet koji nastaje kad optužnica prelazi s nižih prema najvišoj instanci. Potom nastaje obrat i Matić predočava Kuhačevića kao žrtvu okrutnog mehanizma vlasti. Tada ga osvjetljava i njegovim stihovima i dokumentima o brojnim ali uzaludnim pokušajima njegove obitelji da kod vlasti ishode pomilovanje. Usput osporava podatak o Kuhačevićevu sinu, iz izvješća o stričevoj molbi, logičnim zaključivanjem da sin nije više živ jer se ne spominje u sudskom dokumentu gdje su navedena djeca optuženih pokretača otpora (koji se u povijesti naziva brinjsko-ličkom bunom), i isto tako logičnom pretpostavkom da bi Kuhačević spomenuo sina u svojim poslanicama da je još bio živ. Istraživši sve što mu je bilo na raspolaganju za bolje poznavanje pisca i njegove okoline («ambijenta»), Matiću je preostalo da opravda svoj u uvodnom poglavlju nagoviješten zaključak da je Kuhačević zanimljiviji kao čovjek nego kao književnik.

U prosudbi književnika Kuhačevića, kojoj se posvećuje u posljednjem, VI. poglavlju svoje studije, Matić se ne odriče determinizma ali svoj pristup

dopunjuje psihološkim tumačenjima i uspoređivanjem Mateše Kuhačevića s drugim piscima, hrvatskim i stranim. Za svoje proučavanje imao je na raspolaganju samo onaj dio Kuhačevićeva opusa koji je 1897. objelodanio Mile Magdić¹⁴.

O nepoznatoj mu Kuhačevićевой satiri na senjskog biskupa, s kojom je prema načelu kronologije htio započeti, Matić upotrebljava kondicional i kaže da bi ona bila sasvim u skladu s ratobornim čovjekom koji je rado napadao predstavnike »autoriteta«, čovjekom kakav je bio Kuhačević prije uhićenja. Uzrok *promjene u duši* pisca objašnjava Matić strašnim dojmovima (*Eindrücke*) što su na njegovu psihu ostavile patnje za vrijeme istrage pa se psihološki može objasniti (*psychologisch erklärliche*) njegova probudena snažna religioznost. Promjena u psihičkom životu, probudena religioznost, rodoljublje, ista tamnica na Spielbergu, autobiografska tematika postaje razina na kojoj Matić povezuje Kuhačevića sa više od jednoga stoljeća udaljenim Talijanom Silvijom Pellicom. Žanrovska razlika nije mu važna nego razlika u talentu: za razliku od Pellica, zaključuje Matić, Kuhačević nije bio književno nadaren.

Prosuđujući da je neosporno najzanimljivije i najkarakterističnije Kuhačevićevo poetsko djelo *Narikovanje staroga Senja vrh mladoga Senja po vili Slovinkinji*, Matić Kuhačevića uspoređuje s Relkovićem i njegovim *Satirom*, temeljeći ovu usporedbu dvojice hrvatskih pisaca na zajedničkom dobu u kojem su živjeli i njihovoj borbi protiv običaja svojih zemljaka, premda su njihovi prigovori običajima različiti, prvi se protiv novim, a drugi starim, tradicionalnim. Usporedba se nastavlja s naglaskom na razlikama, čak i suprotnostima. Prva je razlika u recepciji djela, *Satir* je stekao u Slavoniji popularnost, Kuhačevićevo *Narikovanje* je prvi put objelodanjeno sto godina poslije njegove smrti i stoga, kaže Matić, osuđeno za sva vremena na uski čitateljski krug. Osim razlike u dobi (Relković je mlađi), Matić sve njihove druge oprečne karakteristike, od temperamenta, sklonosti, obrazovanja, privrženosti tradiciji do ideala, okuplja oko pojma »das Milieu«. Obojica su hrvatskih pisaca odgojem pa i temperamentom *plod* zavičaja i njegova podneblja, kaže Matić i proširuje svoju tvrdnju o naslijeđu, iz uvodnog poglavlja, slikovitim izrazima: Kuhačević je pravi sin svoga zavičaja, suncem obasjanog kamenog Senja što se zrcali u moru, privržen je slavnim uskočkim tradicijama, svoje ideale i sreću domovine nije tražio u tuđini, već u sebi, svojem slobodarstvu, u prošlosti rodne grude, a Relković je miran sin slavonske ravnice, koji prezire stare običaje kao što je kolo, sklon je reformama, prihvatio je nastojanja vlasti i nije ga smetalo što su nositelji bolje narodne budućnosti tuđinci. Matić pri tom uspoređivanju ističe Kuhačevićevu postojanost i neslomljivost: ni u tamnici nije promijenio svoje mišljenje da nije kažnjivo s rodoljublja kritizirati vlast i poredak. Utvrdivši da i po općoj i po političkoj

¹⁴ *Život i djela Senjanina Mateše Ant. pl. Kuhačevića, hrvatskoga pjesnika XVIII. vieka*, Na sviet izdao Mile Magdić, U Senju, Tiskom i nakladom H. Eustera, 1878.

naobrazbi Kuhačević pokazuje veću inteligenciju nego Relković, Matić zaključuje da su sve te razlike morale Kuhačevića odgojiti u bitno različitog čovjeka od Relkovića, koji nije primijetio opasne trenutke novog sistema što su prijetili da umište *individualnost njegova naroda* (*Individualität des Volkes*; pojam pobuđuje asocijaciju na W. Scherera i tzv. kulturnopovijesnu školu), nego je svaku pojavu promatrao samo sa stajališta narodnog *napretka*.

Potom Matić pronalazi sličnost Kuhačevića i poljskog pjesnika iz XVI. stoljeća Kochanowskog samo zato jer je taj šibao mračne strane svojih zemljaka; Relkovića će pak s Kochanowskim usporediti tek kasnije, u tekstu *O nastanku Relkovićeve Satira*, objelodanjenom 1916. također u *Archivu für slavische Philologie*. Matić je Kuhačevićeva zbog njegove sklonosti prema košu povezao i s Katančićem.

Na drugo mjesto po zanimljivosti Matić rangira Kuhačevićeve poslanice, posebice smatra »dirljivom«¹⁵ njegovu nježnu ljubav i poštovanje prema stricu-dobrotvoru. Dominantnu crtu Matešine osobnosti pa i poezije Matić vidi u domoljublju, ponajprije u ljubavi prema svome rodnom gradu.

Kritički se Matić odnosi napose prema Kuhačevićevim religioznim pjesmama smatrajući ih bezvrijednim parafrazama Svetoga pisma, kojima je Kuhačević dao samo: *vanjski oblik*. Prigovor je formulirao i na sljedeći način: pjesnik se nije dosjetio da *sadržaj* za svoje stihove potraži u svojoj nutрини, u svojoj duši. Koliko je Matića zanimao sadržaj, toliko je malo cijenio versifikaciju; a u nizu opsežnih Kuhačevićevih pjesama o Sedmogodišnjem ratu priznao je samo domoljubnu komponentu.

Matićev je zaključak o Kuhačeviću i njegovu pjesničkom djelu u skladu s ocjenom koju je nagovijestio na početku studije: Kuhačević ne pripada značajnim hrvatskim piscima; on je čovjek jake individualnosti, ali da je bio nadaren pisac, ostavio bi potomstvu značajnije književne proizvode; unutrašnji svijet njegovih djela ne privlači čitatelja, *ona nas zanimaju samo zato jer osvjetljaju autorovu osobnost*, čovjeka koji je smogao snage da pruži otpor tuđincima koji su prigrabili vlast u njegovoj domovini, u tom neravnopravnom boju pao je kao žrtva svoga uvjerenja.

Kad je u drugoj polovici 1913. godine objelodanjen posebni otisak Matićeve studije o Kuhačeviću, Nikola Andrić napisao je prikaz u *Narodnim novinama* pod naslovom *Hrvatski Silvio Pellico. Život i smrt jednog starog Senjanina*.¹⁵ Zahvaljujući Andriću, Matićeva je usporedba Kuhačevića s Pellicom postala topos, spominjala se bez Matićeva imena kad god i gdje

¹⁵ Dr. Nik. Andrić, *Hrvatski Silvio Pellico. Život i smrt jednog starog Senjanina*, Narodne novine, LXXIX, br. 249, Zagreb, 29. listopada 1913., str. [1.] – [3.]

god je bilo riječi o Kuhačeviću. Isto tako se u raznim inačicama ponavljala Andrićeva preformulacija Matičeve usporedbe: da sada za Pellicovo djelo *Le mie prigioni* imamo sitni, ali ipak, bar za nas, ekvivalentni hrvatski opis tužnoga tamnovanja kojim je senjski rodoljub ispaštao za svoje patriotske prekršaje. Premda je Andrić korektno i pohvalno pisao o studiji, ipak je primijetio da Matić donekle umanjuje Kuhačevićovo književno značenje i istaknuo pjesnikove krepke, svježje i posve originalne tonove u slikovitim izrazima.

Četvrt stoljeća nakon studije objelodanjene u *Archivu*, i nakon što je u međuvremenu lijep broj autora pisao u raznim novinama o Kuhačeviću, naš mu se povjesnik po drugi put posvetio.

Tomo Matić je rijetko kad surađivao u novinama. Objavio je samo sedam novinskih članaka, od 1930. do 1942., mahom u osječkom *Hrvatskom listu*, što nije čudno jer je u Osijeku službovao poslije I. svjetskog rata sve do 1932. U *Hrvatskom listu* je 13. travnja 1941. ugledao svjetlo dana i njegov članak *Hrvatski pjesnik u tamnici na Spielbergu. Senjanin Mateša Kuhačević bio je osuđen na doživotnu tamnicu zbog svoga slobodarskoga mišljenja i rada*. U odnosu na studiju iz 1914. članak je skraćena verzija, upućena široku čitateljstvu. Tomo Matić je preveo ili nešto preradio, primjerice, dio prvoga, uvodnog poglavlja o dobu i Granici, pritom imenom *Habsburgovci* precizirao državnu vlast, u Kuhačevićev skraćeni životopis umetnuo nekoliko kratkih prevedenih ili prepričanih dijelova arhivskih spisa, prenio nekoliko citata stihova. Ali je bez kondicionala spomenuo satiru, što znači da je i poslije studije pratio literaturu o Kuhačeviću. Najviše je zaključaka prenio u članak iz posljednjeg poglavlja studije, o religioznosti koja je prožela pjesnikovu dušu, o još uvijek prisutnoj nekadašnjoj njegovoj žilavoj, borbenoj naravi, spomenuo je i Pellica, koji je također radi ljubavi prema narodu dospio u Spielberg, ali je Matić pritom dodao da se i Pellicov narod: bunio protiv austrijskog jarma, i još pridodao da u Spielbergu i sada čuvar pokazuje putnicima ćeliju u kojoj je tamnovao talijanski pjesnik.

Vrlina je članka što je u posve određeni povijesni i nacionalni trenutak podsjetio čitatelje na senjskog pjesnika. Odričući se primjesa »znanstvenosti«, Matić je dao prednost svojim osjećajima i ponešto povišenim tonom, reducirajući svoj pojmovnik na izraze publicističke patriotike, predstavio je Kuhačevića kao buntovnika, ali nadasve kao mučenika. Nedugo potom, 1942., Matić je u *Hrvatskom listu* pisao o još jednom hrvatskom piscu-mučeniku, Filipu Grabovcu.

METODOLOŠKA OBILJEŽJA MATIČEVIH RADOVA O KUHAČEVIĆU

Sažetak

U prilogu se analiziraju karakteristični metodološki postupci Tome Matića u njegovoj opsežnoj studiji *Der kroatische Schriftsteller M. A. Kuhačević und der Aufstand von Brižne*, napisanoj na njemačkom jeziku i objavljenoj 1914. u Jagićevu *Archivu für slavische Philologie*, kao i u popularno pisanoj inačici te studije, novinskom članku *Hrvatski pjesnik u tamnici na Spielbergu*, objelodanjenom 13. travnja 1941. u osječkom *Hrvatskom listu*.

METHODOLOGISCHE MERKMALE VON MATIĆ'S WERKEN ÜBER KUHAČEVIĆ

Zusammenfassung

Im Beitrag werden die charakteristischen methodologischen Vorgangsweisen von Tomo Matić in seiner umfangreichen Studie *Der kroatische Schriftsteller M. A. Kuhačević und der Aufstand von Brižne*, analysiert, die in deutsch geschrieben und 1914 in Jagićs Archiv für slawische Philologie veröffentlicht wurde ebenso wie in der populär geschriebenen Variante dieser Studie, dem Zeitungsartikel *Hrvatski pjesnik u tamnici na Spielbergu* (Kroatischer Schriftsteller im Kerker auf dem Spielberg), der am 13. April 1941 in der Osijeker Zeitung *Hrvatski list* (Kroatisches Blatt) veröffentlicht wurde.

Ivica Matičević

Tomo Matić o hrvatskim književnim povjesničarima

O radovima i dostignućima kolega iz struke Matić je govorio u načelno dva tipa diskursa. Prvi se odnosi na njegove mnogobrojne znanstvene i stručne radove (studije, eseje i sl.), u kojima su hrvatski književni povjesničari i kritičari pomnije promatrani ili samo dotaknuti (u glavnome tekstu ili bilješki) s obzirom na bavljenje identičnim ili srodnim predmetom obrade kao i sam Matić u konkretnome radu. Drugi se tip diskursa odnosi na Matićeve osvrte na pojedine književnopovijesne radove, tj. žanrovski se kreće u okvirima stručnoga kritičkoga prikaza (tzv. tercijarni tekstovi ili metameta-tekstovi), kojih Matić nije napisao mnogo, tek desetak za cijeloga života. Dok je u prvome tipu diskursa osvrtnje na pojedine radove i autore determinirano kontekstom obrade predmeta, u drugome je tipu posrijedi kritička intencionalnost koja podrazumijeva svjesni autorski odabir i autorovu stručno-komunikacijsku potrebu da o odabranome izreče vlastiti sud. I dalje: dok se prvim tipom diskursa Matić bavio stalno i sustavno, tj. dok su njegove studije te istraživački i priređivački rad na rukopisima starije hrvatske književnosti primarni i upravo temeljni za njegovo svrstavanje među najznačajnije hrvatske filologe, dotle je sastavljanje kritičkih prikaza tek uzgredno (o čem eksplicite govori kvantitativni nerazmjer spram prvoga tipa) pa onda u tom smislu i nepostojano i »ne-sustavno«, što naravno ne znači da nije bilo stručno promišljeno i pisano sustavnom analitikom u pojedinom slučaju. Da se Matić kritički osvrće samo na pojedine slučajeve, i da to čini samo u prvom dijelu svoje stručne karijere – vjerojatno dok je za takvo što osjećao potrebu i dok mu se to činilo stručno dovoljno izazovnim i zanimljivim – svjedoči ponešto i činjenica da nije pisao o kasnijim velikim Kombolovim i Ježićevim književnopovijesnim sintezama. Kako je upravo kratki opis kritičkoga diskursa predmet ovoga rada, osvrnut ćemo se u njemu na – opsegom i sadržajnošću ocjene – najznačajnije Matićeve prikaze radova pojedinih hrvatskih književnih povjesničara.

U prvome dijelu prikaza Medinijeve knjige *Povjest hrvatske književnosti u Dubrovniku i Dalmaciji*¹, Matić podržava Matičinu namjeru da hrvatsku

¹ Tomo Matić, *Bibliografske crtice. Povjest hrvatske književnosti u Dubrovniku i Dalmaciji. Knjiga I. Napisao Dr. Medini. Izdanje »Matice hrvatske«*, Glasnik Matice Dalmatinske, Zadar, Godina treća, Knjiga treća, I. svibnja 1903. – 30. travnja 1904., str. 50. – 65.

književnu povjesnicu treba ispisati skupina autora, stručnjaka za pojedina razdoblja, budući da tada još ne postoji dovoljan broj pojedinačnih stručnih studija koja bi u autorskoj vizuri mogao objediniti samo jedan povjesničar. U tom smislu, kao loš primjer sinteze i pretencioznosti navodi Šurminov pregled iz 1898. godine². Ističući kako Medinijeva knjiga u cjelini izaziva povoljan dojam, jer »ti je drago susresti se s čovjekom koji misli, a ne kopira samo tuđe misli«, »tim više što je to prvi pokušaj opsežnije sistematske književne povjesti Dubrovnika i Dalmacije«³, Matić prelazi na konkretne prigovore čija se razlikovnost može tipologizirati kao: 1. prigovor autorovoj jasnoći u izlaganju (poradi, primjerice, njegova slabog objašnjenja »scenerije u našim prikazanjima«, što nikako nije u skladu s Matićevom postavkom da je Medini knjigu namijenio širokim čitateljskim slojevima)⁴; 2. prigovor uvjerljivosti u postavljanju teze (gléde iskazanog mišljenja o seljenju crkvene pučke pjesme i crkvenih prikazanja sa sjevera na jug, odnosno mišljenja da se u »Marulića vidi utjecaja „domaće lirike trubadurske“«⁵); 3. prigovor ne-logičnosti ili misaonoj nedosljednosti (kada, kako objašnjava Matić, Medini tvrdi da se Krnarutićevo *Vazetje Sigeta* ne može nazvati epom, »jer mu „nedostaje svega onoga, što se zahtijeva od epa“«, dok za Hektorovićevo *Ribanje* veli »da je to „jedina pjesma, koja se je baš mogla nazvati pravi idilski ep“«, iako i njoj, drži Matić, nedostaje bitnoga obilježja epa – radnje⁶); te 4. prigovor zbog materijalnih pogrešaka (krivo navedene godine iz životopisa pojedinog pisca ili krivo atribuiranje autorstva), kojima Matić dobrohotno tepa da su »sitnije pogrešice« tek izmakle »oku piščevu«, uopće i ne sumnjajući je li ih stručnjak poput Medinija svjestan ili ne. Budući da su na poslijetku vrline u knjizi pretežnije od mana (jer »svako djelo ima mana«), Medinijeva je knjiga znatan prinos sustavnom razumijevanju književne prošlosti Dubrovnika i Dalmacije.

Šurminova dvosveščana knjiga *Hrvatski preporod*, koju je Matić kritički prikazao u *Letopisu Matice srpske* godinu dana nakon Medinijeve knjige⁷, nije prošla tako dobro. I pored, na kraju prikaza, pokušaja ublažavanja iznesenih zamjerki, jer da je Šurminu nerijetko pojedine dijelove knjige »valjalo graditi od temelja«, Matiću se Šurminov povjesničarski pristup hrvatskoj književnosti – recimo to vrlo pojednostavljeno – nikako nije svidao. Dovoljno se prisjetiti krajnje nepovoljnoga spominjanja Šurminova rada na hrvatskoj povjesnici u kontekstu Medinijeve knjige, ponajprije stoga što je ta mošnju, tek uzgred spomenutu Šurminovu nesposobnost autorske sinteze

² Đuro Šurmin, *Povjest književnosti hrvatske i srpske*, Tisak i naklada knjižare Lav. Hartmana (Kugli i Deutsch), Zagreb, 1898.

³ Rač nav. u bilj. 1, str. 54.

⁴ Isto, str. 55.

⁵ Isto, str. 56.

⁶ Isto, str. 59.

⁷ Tomo Matić, *Gjuvo Šurmin. Hrvatski preporod. I. Od godine 1790. do 1836. Zagreb, 1903. II. Od godine 1836. do 1843. Zagreb, 1904.*, *Letopis Matice Srpske*, Novi Sad, Knjiga 229. – 234. Sveska VI. za godinu 1905., str. 104. – 111.

historijske građe, Matić sada, u kontekstu prikaza pregleda preporodnoga razdoblja, konkretizirao i potvrdio. Prigovor slabom i nevjешtom sređivanju građe, pred kojom je autor »mjestimice klonuo«, zapravo je prigovor autorovu individualnom kapacitetu historijske sinteze, što je valjda najgore što se jednom povjesničaru načelno može prigovoriti. Nadalje, Matić u tekstu zamjećuje krupnu nelogičnost izazvanu Šurminovim previdom materijalnih činjenica. Pokušavajući, naime, oprimirati reakcije na Gajev ilirizam što su se javljale na raznim stranama Hrvatske, Šurmin, na žalost, izabire pogrešan primjer: spominjući Đuru Ferića i Grgura Čevapovića zaboravlja da oni nisu nikako mogli imati neposredne veze s *Danicom*, jer su u vrijeme proklamacija ilirizma obojica pokojni (Ferić od 1820., a Čevapović od 1830.). I to nije sve: iako se Šurmin »savjesno spremao za rad« i »sabirao sa svih strana materijal o ilirskom preporodu« (riječi što djeluju ironično s obzirom na krajnji zaključak), posve su nedostavno i nepouzđano obrađena vrela o mađarskim društvenim i političkim prilikama a koja su u najužoj vezi s hrvatskim pokretom. Naime, korištena vrela u knjizi sekundarnog su karaktera, bilo da su o spomenutim prilikama preuzeti komentari pojedinih povjesničara (Matić spominje »Horvata«, a svakako misli na Rudolfa Horvata, koji tih godina objavljuje *Rat Hrvata s Mađarima 1848. godine* i *Povijest Hrvatske*), bilo da su korišteni materijali »mađarskih javnih organa«, onako kako su prevedeni i objavljeni – pretežno fragmentarno i stoga nevjerođostojno – u Gajevim *Novinama*. Krajnji Matićev zaključak kako Šurminovo djelo još nije dovršeno, jer se autor tek sprema u trećoj knjizi pisati o »književnim produktima ilirizma«, pa se o dvama objavljenim svescima ne može donijeti konačan sud, slaba je utjeha Šurminu i signal je očite ironične Matićeve »benevolentnosti« nakon ovakvih izrečenih prigovora, a napose nakon izražene temeljne sumnje u autorovu sposobnost historijske sinteze.

Tek gore od Šurmina prošao je Franjo Poljanec. U prikazu njegove *Istorije stare i srednje jugoslavenske književnosti sa čitankom za VI. razred srednjih i njima sličnih škola*⁸, kako glasi puni naziv knjige objavljene na početku 30-tih godina, Matić je mogao spojiti svoje bogato profesorsko iskustvo s iskustvom afirmiranoga književnog povjesničara. Prikaz Poljančeve nastavne knjige nalikuje tako na katalog zamijećenih »posve neobičnih, a neosnovanih tvrdnji«, kako ih je eufemistički nazvao Matić, a sve zbog toga što Poljanec tumači i shvaća književne pojave bez oslanjanja na stručne izvore i već postojeće dokaze. Zanimljivo je pritom što se sam Matić uglavnom niti ne trudi pojasniti u čem se sastoje Poljančeve pogreške, kako je to činio kod Medinija i Šurmina, ozbiljnih povjesničara kojima se prigovori, u smislu prešutnih »boljih običaja« struke, tj. objektivnoga kritičkostručnoga pristupa, moraju argumentirati. Naime, i kod Medinija i kod Šurmina, napose kod prvoga, Matić u elaboraciji određenoga prigovora staloženo i mirno (a ne

⁸ Tomo Matić, *Poljanec F. Istorija stare i srednje jugoslavenske književnosti sa čitankom za VI. razred srednjih i njima sličnih škola*. Beograd (bez naznake godišne), Nastavni vjesnik, XLI, Zagreb, 1932./33., str. 175. – 180.

kao, primjerice, Fancev bojovnički i žestoko) polemizira sa stavovima autora, želeći da čitatelj dobije što je god moguće vjerniju sliku o raspravljanomu problemu, pa da na temelju tako podastrih objašnjenja može usvojiti njegove stavove i projekcije, a ne onoga čija se knjiga prikazuje. Time pokazuje da cijeni autora i da se smatra autoru barem ravnopravnim stručnjakom, ako ne i boljim od njega u temama na koje se prigovor odnosi. Poljanca je, pak, kao da nam poručuje Matić, dovoljno samo citirati, pa da se vidi sva njegova površnost i problematičnost kao ozbiljnoga književnog povjesničara, te, u kontekstu nastavne knjige, i primjerenoga metodičara i pedagoga. Primjerice, estetika je određena kao »nauka o odricanju od zemaljskih dobara«, dok je, govoreći općenito o kršćanstvu, Poljanec zaključio kako je ono »propovijedalo borbu „protiv prirode i njenih težnja, protiv svih zemaljskih radosti i uživanja”«. Najozbiljnijim i najopasnijim iskrivljavanjem historijskih fakata drži Matić Poljančevu misao o tome kako je jugoslavenska književnost u svome razvoju jedna cjelina, čime se previđa »presudno cijepanje na zapadnu i istočnu polovicu«, odnosno utjecaj rimske i bizantske kulture na hrvatsko-slovenskim i srpskim stranama. Nadalje, neke će slučajne ili namjerne, autorove ili tiskarske pogreške izazvati u učenika samo smijeh (primjerice, umjesto *Gartlic* otisnuto je *Ljartlic*, Nikola Zrinski živio je u *Čakavcu*, Ilija Crijević postao je Ilija Grijević, Toma Kempenski je Toma Kemprenjanin itd.). Pored nesavjesnoga Poljanca, Matić smatra da dobar dio odgovornosti snose i »referenti«, »koji su knjigu predložili na odobrenje«.

Na drugoj su strani od ovako kritički prikazanih autora Matićevi filološki i književnopovijesni ljubimci – Vatroslav Jagić, Milan Rešetar i Franjo Fancev. Iz tek nekoliko nevelikih zasebnih kritičkih prikaza njihovih radova, poglavito potonje dvojice⁹, jasno se očituje preklapanje Matićevih stavova s Rešetarovim i Fancevljevim glede načina pristupa i rabljenih kriterija u obradi građe i ispisivanju pojedinih dijelova književne povijesti. Uostalom, od navedene je trojke Matić i sam učio, a njihove je rezultate koristio u vlastitome radu. Na temelju karaktera prigovora Mediniju, Šurminu i Poljancu, te na zagovaranju rada druge trojice povjesničara, vidljivo je da je načelna Matićeva književnopovijesna metodologija utemeljena na općim postulatima sustavnosti, dosljednosti, uvjerljivosti, iscrpnoj dokumentiranosti iznesenih tvrdnji, analiza i zaključaka te stalnom oslanjanju na povijesna vrela (otuda i naklonost Vaninovim *Vrelima i prinosima*)¹⁰. Koliko se pak sam

⁹ Tomo Matić, *Dokumenti za naše podrijetlo hrvatskoga preporeda (1790–1832)*. Skupio i uvodom popratio Dr. Franjo Fancev, Slavia, XVI, Prag, 1938./39., str. 616. – 619.; Tomo Matić, Milan Rešetar, *Djela Marina Držića. Drugo izdanje*. Zagreb 1930., Slavia, X, Prag, 1931., str. 410. – 411.

¹⁰ U nekoliko je navrata Matić ukratko prikazao sadržaje pojedinih knjiga *Vrela i prinosa*, uvijek s naznakama pohvale koncepciji i trudu urednika Miroslava Vanina. Za bibliografske podatke o Matićevim radovima, pa tako i o njegovim kritičkim prikazima stručnih knjiga i periodike, vidjeti *Bibliografiju radova Tome Matića (1893–1968)* u Matićevoj knjizi *Iz hrvatske književne baštine* (prir. Josip Pupačić, Matica hrvatska, Zagreb – Slavonska Požega, 1970.).

Matić u vlastitim radovima i istraživanjima držao navedenih načela, a čiju je odsutnost zamjerao drugima, zasebna je tema koja prelazi nakane ovoga rada.

TOMO MATIĆ O HRVATSKIM KNJIŽEVNIM POVJESNIČARIMA

Sažetak

Tekst je kratak opis Matičevih kritičkih prikaza pojedinih književnopovijesnih radova M. Medinija, Đ. Šurmina i F. Poljanca, na temelju kojega je vidljivo da je Matić zagovornik općih postulata znanstvenoga pristupa predmetu obrade (sustavnost, argumentiranost, logičnost), odnosno zagovornik dosljednoga poznavanja struke (oslanjanje na izvorne dokumente te provjerene i pouzdane rezultate prijašnjih istraživanja).

TOMO MATIĆ ON CROATIAN LITERARY HISTORIANS

Summary

This short essay, which describes Matić's critical accounts of individual literary-historical works by M. Medini, Đ. Šurmin, and F. Poljanac, clearly indicates that Matić is an advocate of general postulates of the scientific approach to the subject (systematic, argued and logical treatment of a subject), i. e. consistent knowledge of one's field (which relies on original documents and credible and reliable results of previous research).

STARI PISCI HRVATSKI

KNJIGA
XXXII

PETAR ZRINSKI

JUGOSLAVENSKA
AKADEMIJA ZNANOSTI I UMJETNOSTI
ZAGREB

Tomo Matić priredio je za tisak djelo Petra Zrinskog *Adijanskoga mora sirena* u Akademijinoj ediciji *Stari pisci hrvatski* (knj. XXXII, Zagreb, 1957.)

Tragom Matičeve bilješke o Antunu Nagyu

Tomo Matić poznat je po brojnim i raznolikim ostvarenjima. U ovom će se radu kazivati o dvoje: o priređivanju djela »starih pisaca hrvatskih« u istoimenoj Akademijinoj biblioteci i o prikazu jednoga od dopreporodnih slavonskih pisaca, Antuna Nagya, u knjizi *Prosvjetni i književni rad u Slavoniji prije Preporoda*.¹ Među *Starim piscima hrvatskim* bit će izdvojena knjiga naslovljena *Pjesme Antuna Kanižlića, Antuna Ivanošića i Matije Petra Katančića*.² Prije pjesama Matić donosi podatke o životu i radu samih autora navodeći i potpune nazive njihovih djela, i to izvornom grafijom (inače se u tekstu služi skraćenim, slovopisno prilagođenim, nazivima). Vrijednost je Matičeva proslava u brojnim podacima, ali i u načinu njihova podastiranja čitatelju, Matić iz predgovora Kanižličevih molitvenika izdvaja dijelove koji kazuju o grafiji³, o činu pisanja samom, o odnosu prema rječnicima – o shvaćanju jezika (i naroda). Izdvajanjem ovih Kanižličevih promišljanja Matić pokazuje i svoj vrijednosni sustav – ako je Kanižlić sam pisao o shvaćanju jezika, o činu pisanja, onda to ne treba prepričavati nego navesti. Jer, Kanižlić je poznao »sjeverne« i »južne« leksikografe, čitao crkvena i svjetovna djela i usustavio ne samo svoj leksik nego i jezik, gramatički i pravopisno, koliko je to tada bilo moguće. Kanižlić sam kazuje da slijedi uzore, ali ih ne tumači »rič po rič, nego obilatije, da ovako načinom razboritim i obilatijim nauk njihov lasnije i neumitni razumiti i primiti mogu«.⁴ U istom predgovoru *Primoguchih i sardce nadvladajuchih uzroka* Kanižlić iznosi, a Matić prenosi, kakvim će jezikom nastojati pisati: *ne kićenun i gizdavim, nego da ga i priprost razumije i zato jednu stvar s mnogim različitim rječima izgovara i tumači*. Kakva je priroda tumačenja, je li ono riječ po riječ ili je obilatije, te što se tumači, pitanja su kojima Matić obraća posebnu pozornost.

¹ Matić, Tomo, 1945.: *Prosvjetni i književni rad u Slavoniji prije Preporoda*, Djela HAZU, knj. XLI, HAZU, Tiskara C. Albrecht (P. Acinger), Zagreb

² Isti, 1940.: *Pjesme Antuna Kanižlića, Antuna Ivanošića i Matije Petra Katančića*, priredio Tomo Matić, knj. XXVI, JAZU, Tisak Nadbiskupske tiskare, Zagreb

³ U drugoj polovici 18. i prvoj polovici 19. stoljeća pisci molitvenika u Slavoniji u proslavu, obraćajući se bogoljubnom širocu, vrlo često raspravljaju o grafiji – tako je bilo u Kanižličevu pregovoru molitvenika objelodanjenoga u Pozezi 1760. godine: *Kanislich, Antun, 1760. PRIMOGUCHI / I SARDCE NADVLADAJUCHI / UZROCI / S – Kripostnimih Podpomochmah, / Za Lyubiti Golpodina / ISUKARSTA / SPASITELYA / NASCEGA / Salvim fardcem, sa Ivom duffcom, i sa Ivom jakofju.*

⁴ Navod se daje prema uvodnom Matičevu tekstu *Život i rad A. Kanižlića* u knjizi *Pjesme A. Kanižlića, A. Ivanošića i M. P. Katančića* (1940., XXV.)

Samo se pak tumačenje odnosi na utjecaje; je li molitvenik izravan prijevod kakvoga predloška ili je riječ o preradi – nasljedovanju stalnih molitveničkih mjesta (obično stranoga molitvenika) uz izbacivanje i dodavanje dijelova teksta od strane autora hrvatskoga molitvenika. Mjesta na kojima Kanižlić kazuje o načinu svoga pisanja Matić obvezno navodi⁵, ali i nadopunjuje iscrpnim podacima koje prenosi iz literature ili je sam do njih došao – istraživanjem. Tako uz *Primoguće uzroke* donosi bilješku kojom ukazuje na preradu koju je stoljeće kasnije objelodanio »jedan svećenik«⁶, a pitanje autorstva toga molitvenika aktualizira se tek četrdeset godina kasnije⁷. Iz predgovora drugoga Kanižličeva molitvenika, *Bogoljubnosti molitvene*, posljednjega djela objelodanjena za Kanižličeva života, Matić također prenosi riječi o ustrojstvu knjige – molitvenika samoga:

»Ove se molitve u različitim knjigah nahode, i kako ja tako su se i različni složnici s njima služiti.«⁸

Matić i ovaj put donosi podatke o svim otisanim izdanjima, kao i o preradama. Za sljedeće Kanižličevo djelo, *Sveti Rožaliju*, Matić ne određuje predloške (jer nije riječ o preradi), ali ne odstupa od prikaza Kanižličevih djela smještanjem u sljedeći mu kontekst; popisuje predloškom kojih je djela *Rožalija* bila.⁹

Dajući *Napomene* uz priređivanje Kanižličevih, Ivanošičevih i Katančićevih pjesama, Matić pokazuje svoja promišljanja o slovopisu te razlikovanje slova, fonema i glasa. Da ne preuzima Maretičevo izjednačivanje književnoga jezika i govora, razvidno je iz Matićevih objašnjenja uz slovo *j* koje se pojavljuje iza č, ž, š i r, a ponekad i iza ć, u komparativima slavonskih pisaca 18. stoljeća. Čak i ondje gdje sam intervenira, usustavljajući tekst sukladno jeziku ostalih slavonskih pisaca onoga vremena¹⁰, Matić bilješkom naznačuje kakav je bio izvorni tekst.

⁵ Matić (1940., XXIV) prenosi sljedeće Kanižličeve riječi iz predgovora *Primogućih uzroka*: »Istina je da ako bi tko i nimačku i ovu iliričku prošio, mogao bi reći, da su sebi većma neprilicne nego li prilicne, ali mi zato nitko ne će zamiriti, zašto bo sam nikoja ostavio razum mlogih nadvisujuća, namisto kojih mnoga sam druga nadčeo, navlastito duhovne pripovisti iliti izgled bogoljubnih duša, znajući, da su takve pripovisti kako ostalim narodom tako i našem vele drage štiti i čuti, imajući kripost ne samo voļu našu na naslićbu maknuti nego i prignuti.«

⁶ Matić (1940., XXIV)

⁷ Kao autor se *Važnih uzroka* utvrđuje Vinko Basile tek osamdesetih godina ovoga stoljeća, i to u sljedećim radovima: Lahner, Juraj, 1980.: *Zamisao isusovca o. Vinka Basilea i Hrvatsko književno društvo sv. Jeronima*, Marulić, XIII, 1. i Korade, Mijo, 1982.: *Misionar i kulturni radnik isusovac Vinko Basile (1811 – 1882)*, Vrela i prinosi, 13.

⁸ Matić (1940., XXXIII.)

⁹ Isto.

¹⁰ Matić (1940., XCVI.): »S obzirom na pisanje drugih slavonskih pisaca u ovom sam izdanju u komparativima ipak zadržao -ć-, gdje god su ga zaobilježili Kanižlić i Ivanošić, no u drugim riječima, gdje izgovoru -čj- ne bi bilo mjesta, transkribirao sam chj sa ć, ali sam u bilješci ispod teksta naznačio, kada je u Kanižlića i Ivanošića napisano chj (chy).«

Na svega nekoliko stranica *Napomena* Matić iznosi još jezikoslovnih zapažanja, među njima je i ono o nadсловnim znakovima nad samoglasnim r: bilješkom ukazuje na ono što će, usporedi li različite Kanižličeve tekstove, vidjeti pozorni čitatelj Kanižličevih djela – nadсловne znakove u *Rožaliji* vrlo vjerojatno nije stavljao Kanižlič, jer ih nema u drugim njegovim djelima, a i izričkom je sam bio protiv njih.

Uz isticanje djelatnosti na izdavanju tekstova starih slavonskih pisaca, u ovom se radu posebna pozornost obraća dijelu podataka o jednom od dopreporodnih Slavonaca koje u *Prosvjetnom i književnom radu u Slavoniji prije Preporoda* donosi Matić. Njegova je slavonska dopreporodna povijest bogata imenima kojih u drugim književnim povijestima nema ili su uz njih podateci siromašniji. Jedno od takvih, »rubnih« imena, uz koje se u različitim knjigama vezuju i netočni podateci, jest Antun Nagy. U osvjetljavanju njegova lika i značenja krenut će se od podataka koje daje Matić te će se opisom samih Nagyevih tekstova dopuniti Matićeve prosudbe o mjestu ovoga Požežanina u razvijanju pretpreporodne nacionalne svijesti.

Antun Nagy u Matića se ne navodi kao pisac molitvenika, ni u samom tekstu *Prosvjetnog i književnog rada* ni u *Biografskim i bibliografskim bilješkama* iste knjige. Možda je to i stoga što je Matić čitao Dukatov tekst *Dvije tri o životu i književnom radu Požežanina Antuna Nagya*¹¹ – daje ga u popisu literature o Nagyu – a Dukat, preuzimajući mišljenje M. Pavića¹², smatra da nije riječ o Nagyevu nego o Knezovićeveu molitveniku. Sam Dukat priznaje da nije imao u rukama taj, Nagyev odnosno Knezovićevev, molitvenik, a najvjerojatnije ga nije imao ni Pavić, pa ni mnogi drugi. Svi su znali za Knezovićevev molitvenik čije je drugo izdanje objelodanjeno na istom mjestu i u isto vrijeme kao i prvo izdanje Nagyeva molitvenika. I naslov je bio sličan, ali ne isti. Razlika je i u broju stranica. Obje su knjige otiskane 1818. godine u Budimu. Prva je naslovljena *Molitvena knjiga pod unenom Put ne-*

¹¹ Dukat, Vladoje, 1916. *Dvije tri o životu i književnom radu Požežanina Antuna Nagya*. Rad JAZU, knj. 214, Zagreb, str. 113. – 164.

¹² Pavić, Matija, 1889.: *Književna slika Slavonije u prvoj polji 19. vieka*. Glasnik biskupija Bosanske i Srijemske, tečaj XVII., br. XLX., Tiskom Biskupijske tiskare, Djakovo. – Na str. 229. Pavić kaže: »Što sam našao na jednom mjestu, da je Nagi izdao i molitvenik „Ključ raja nebeskoga“, to je pogreška. On je doduše jedan molitvenik našampao ali ne svoj nego Bünjevca Antuna Knezovića „Put nebeski“ (II. izd. 1818.)« Dukat (1916., 135.), prenoseći predgovor molitveniku, ali ne Nagyovu nego doista Knezovićevevu, o pitanju autorstva tih dvaju (a Pavić, pa onda i Dukat, misle jednoga) molitvenika kaže: »Po kazanome se razabire, da u tome predgovoru nema ništa, što ne bi moglo biti od Nagya, ali i opet ništa takovo, što bi prinuđivalo da pomislimo upravo na našeg Požežanina. Stoga će u pitanju izdavača Knezovićevev molitvenika tvrdnja Pavićeva i dalje biti glavnijem svjedočanstvom. [Istakla V. R.]«

*beski*¹³ i izrijekom kazuje ime autora (*Antun Jozip Knezovics*), dok druga nosi naziv *Molitvena knjiga Klyucs raja nebeskoga nazvana*¹⁴ i autorovo ime donosi u inicijalima; *A – N*, koji ukazuju na Antuna Nagya. Iz predgovora *bogoljubnom štiocu* prvoga i drugoga molitvenika doznaje se da je drugi molitvenik, Nagyev, pripremljen nešto ranije; 29. *Dana Miseca Travnja*, dok je prvi molitvenik napisan gotovo pet mjeseci kasnije, njegov se završetak bilježi 28. *Dana Miseca Rujna* (1818.). Još se nešto ne podudara: broj stranica. Paginiranih je stranica u Knezovičevu molitveniku 637¹⁵, a u Nagyevu znatno manje: 290. Zabuna ide od Kukuljevičeve *Bibliografije*¹⁶, ali se početkom dvadesetoga stoljeća ispravlja u Kempfovom tekstu o Požezi¹⁷, gdje se među navedenim Nagyevim djelima nalazi i molitvenik s odgovarajućim naslovom, godinom i mjestom izdanja.

Među biografskim podatcima o Nagyu u Matičevu se *Prosvjetnom i književnom radu* navodi godina života, ali ne i smrti (koja se ne može doznati ni u drugih koji spominju Nagya). Ističe se i nekoliko »stalnih mjesta«¹⁸ kazivanja o njemu: profesura i posao nadgledača (*cenzora*) školskih knjiga. Mjesta koja se vezuju uz Nagyevu ime jesu Požega, Zagreb i Budim; dok je Požega mjesto njegova rođenja, a Zagreb mjesto službovanja, Budim je grad u kojem je, prema Matičevim podatcima, Nagy proživio trideset i tri godine, sve do odlaska u mirovinu. Budim je i grad otiskivanja kalendara.¹⁹

¹³ Knezovics, Antun Jozip, 1818.: *MOLITVENA KNYIGA / POD IMENOM / PUT NEBESKI / NEGDA / IZ RAZLICHTI KNYIXICAH / IZABRANA / I U JEDNO SASTAVLYENA / PO MLOGO POSHTOVANOMU / I PLEMENITO RODGYENOMU / GOSPODINU / ANTUNU JOZIPU KNEZOVICSU / U KALACSKOM ARCI BISKUPATU / DUSHAH PASTIRU. / SAD PAKO / BOLYE POPRAVLJENA, / I DRUGI-PUT / NA SVITLOST IZLAZI / U BUDIMU / S' KRALJEVSKE MAGYARSKE MUDROUCSENE PESH-TANSKE SKUPCHINE SLOVAMIH.*

¹⁴ Nagy, Antun, 1818.: *MOLITVENA KNYIGA / KLYUCS RAJA / NEBESKOGA. / NAZVANA / U / Kojojse mloge kripostne Molitve za / Usluxenye bogolyubnih Kxrsťjanah / nahode, i sada pèrviput na /Svitlost dana / PO / A. – N. / U BUDIMU / SA KRALJEVSKE MUDRO UCSENE PESHTANSKE / SKUPCSINE SLOVIH.*

¹⁵ O Knezovičevu se molitveniku može čitati u članku: Šundalić, Zlata, 1996: *MOLITVENA KNYIGA POD IMENOM PUT NEBESKI Antuna Jozipa Knezovicsa*, u zborniku: *Književni Osijek. Književnost u Osijeku i o Osijeku od početaka do danas. Studije i eseji*, priredio Stanislav Marijanović, Pedagoški fakultet, Osijek, str. 135. – 142.

¹⁶ Kukuljević Sakcinski, Ivan, 1860.: *Bibliografija jugoslavenska, knjiga prva – Bibliografija hrvatska, dio prvi*, Brzotiskom Dragutina Albrechta, Zagreb, str. 71.

¹⁷ Kempf, Julije, 1910.: *Požega – zemljopisne bilješke iz okoline i prilozi za povijest slob. i kr. grada Požege i požeške županije*, Stamparija »Hrvatske tiskare i knjižare«, Požega, str. 606.

¹⁸ Misli se na kazivanje o Nagyu u već navodenoj literaturi; Dukat, 1916.; Kempf, 1910.; Pavić, 1889., kao i u još jednom Kempfovom djelu: Kempf, Julije, 1914.: *Iz Požeške kotline. Zemljopisne i povjesne crtece za mladež – sa 130 slika*, Tisak Lav. Kleina: nasljednici, Požega, str. 152.

¹⁹ Matić pripominje i da je Nagy trideset tri godine života proživio u Budimu (1945., 156.) Treba dodati da je osim kalendara u Budimu objelodanjena i Nagyeva *Molitvena knjiga Klyucs raja nebeskoga nazvana*, kao i *Opisanje života s. Genoveve*.

Kalendari su popularno štivo koje čini jednu od dviju skupina Nagyevih objelodanjivanih djela koje Matić u bibliografskom popisu navodi, ali u samom tekstu *Prosvjetnoga i književnoga rada* ne interpretira. Iako o drugoj skupini, prijevodima, kazuje nešto više, o njihovu sadržajnu i jezičnu ustrojstvu ne može iskazati vrijednosni sud, jer, kako zaključuje:

»[...] za Tomikovićeve i Nagyove prievode tuđih poviestnih djela, koja su po svome predmetu imala u ono doba uobće aktualno značenje, upravo radi nepoznavanja izvornika ne možemo utvrditi, koliko u njima može biti ipak izbijaju – barem mjestimice – i njihovi pogledi na velike svjetske ličnosti...«²⁰

Najznačajnije Matićeve riječi o Nagyu nisu vezane uz prijevode, a uz kalendare se vezuju posredno. Dijelom su posljednjega, devetoga poglavlja *Prosvjetnoga i književnoga rada*, a riječima o Nagyu Matić i završava svoju slavonsku pretpreporodnu povijest i ponovno posvjedočuje da mu je posebno dragom bila briga za hrvatski jezik. Rad je Antuna Nagya Matića potaknuo zaključiti:

»I u radu hrvatskih pisaca iz Slavonije su čto u predvečerje Preporoda izbijale osnovne misli, na kojima su Gaj i njegovi drugovi izgrađivali i proveli svoj program narodnoga buđenja [...].«²¹

To se Matićevo isticanje buđenja nacionalne svijesti nadovezuje na Nagyevu ideju o pokretanju *Slavonskog i horvackog Feniksa*²², novina u kojima je njihov pokretač želio »njegovati i usavršavati narodni jezik, koji nije ograničen samo na Slavoniju, nego se govori također u Hrvatskoj, južnim krajevima Ugarske, Bosni i Srbiji.«²³ Predgovori djela Slavonaca objelodanjivanih u drugoj polovici 18. i prvoj polovici 19. stoljeća pokazuju da su njihovi sastavljači razmišljali o jezičnim pitanjima, i to o njihovim različitim razinama; najčešće o slovopisnoj i pravopisnoj. Jedno od najopsežnijih takvih razmišljanja svakako je Kanižlićev predgovor molitveniku *Primoguchi i sardce nadvladajuchi uzroci*, na koji je već ukazano u prikazu Matićeva priređivanja Kanižlićevih pjesama, ali o pravilima pisanja raspravlja se i u drugim djelima; primjerice Kanižlićevom *Utočištu Blaženoj Dívici Mari*²⁴. Iznošenje slovopisnih razmišljanja ili pogleda na jezik nije bilo rezervirano za molitvene knjižice. Naprotiv. Jezik sam predmetom je opisa i u tiskovinama na-

²⁰ Matić (1945., 123.)

²¹ Matić (1945., 142.)

²² Novine su se, kako kazuje Matić (1945., 141.), u početku imale zvati *Slavonski Feniks*, a trebale su biti namijenjene i neslavonskom, širem hrvatskom čitateljstvu. Stoga se 1814., kada je odobreno njihovo izlaženje, spominju kao *Slavonski i horvacki Feniks*. Usprkos odobrenju, nijedan broj novina nije ugledao svjetlost dana.

²³ Matić (1945., 141.)

²⁴ I o tom piše Matić navodeći dio u kojem Kanižlić kazuje o svom slovopisu (1940., XXII. – XXIII.)

mijenjenim široj čitateljskoj publici. Tako i Adam Filipović Heldentalški u knjižici naslovljenoj *Razgovor priprosti illiti Vértlar s' Povértaljemse razgovara*²⁵ u *pridgovoru* kazuje o *prprostosti* svoga pisanja.

Kalendarska istina nije jednaka znanstvenoj istini, snažno je obojena borbom za čitateljstvom i potrebom osvještavanja. Tako je i u Nagya, za kojega Matić kaže:

»Godine 1813. počeo je Nagy u Budimu izdavati štokavski i kajkavski kalendar: kajkavski je izašao još samo za g. 1818., a štokavski je izdavao desetak godina.«²⁶

Usporedba Matićevih podataka s podacima iz druge literature ili s izvornicima, kalendarima samim²⁷, pokazuje: Nagy je s otiskivanjem kalendara doista započeo 1813., ali ne u Budimu, nego u Pešti; o tom svjedoči Dukatov rad s početka stoljeća, kao i novija bibliografija kalendara Divne Zečević. I Dukat i D. Zečević donose potpune bibliografske podatke Nagyevih kalendara, a D. Zečević o mjestu izlaženja kalendara kazuje obrnuto od Matića; da su tiskani u Pešti.²⁸ Uprkos tomu, autorica kalendarske bibliografije navodi i bilješke dvaju *budimskih* kalendara, iliričkoga iz 1814. i horvatskoga iz 1818. godine. Čini se da su neki kalendari tijekom vremena izgubljeni, jer Dukat navodi jedan peštanski i jedan budimski kojega nema u autoričinoj bibliografiji²⁹.

²⁵ RAZGOVOR I PRIPROSTI; I ILLITI: I Vértlar s' Povértaljemse razgovara. I Svimah Slavoncimara Poshtenje prikazuje I ADAM PHILLIPPOVICH I OD HELDENTHAL, I MISNIK. I s' Dopushtenjem plem. Stareshinah. I U Ossiku, I Pritiskano s' Slovih M. A. DIVALD, pr. Knjig. Godine 1822.

Deset godina kasnije, 1832. – nekoliko godina prije preporoda – isti Adam Filipović Heldentalški (a prema riječima Divne Zečević, 1982.: *Pučko književno štivo u hrvatskim kalendarima prve polovice 19. stoljeća, I. i II. dio [Bibliografija], Revija, Osijek*) »poziva Slavonce na ljubav prema materinskom jeziku, štokavskoj ikavštini...« (Navod se preuzima iz I. knjige, str. 119.)

²⁶ Matić (1945., 156.)

²⁷ U ovom se radu navode primjerci iz dvaju štokavskih kalendara; iz 1814. i 1817. godine, koji se nalaze u Muzeju Slavonije u Osijeku. Kalendar iz 1814. godine ne donosi, a onaj iz 1817. donosi ime autora: *NOVI I STARI / KALENDAR / ILLYRICSKI, I ZA PROSTO / GODISHTÉ / 1814. I U / KOJEMUSE / osim navadnih, i obicsajnih milsecsrñh Svetkovinah, i Svetacah mloge / druge koristne i znanya vridne stva/ri na zabavu, Nauk i radost sviuh / Shlavonacah na prvo postavlyaju. Dopustenyem, i Privolenyem Visokoga Kraljevskoga Magyarškoga Namistnoga Sabora. Pritiskano u Budimu, S' Mudro Ucsene Peshtanske Skupshthine Slovih.*

NOVI I STARI / KALENDAR / ILLYRICSKI, I ZA PROSTO / GODISHTÉ / 1817. I Kojega za potribu i zabavu Najroda Illyricskoga: I Dopustenyem i Privolenyem Visoko Kraľtjevsko Magyarškoga Namistnoga Sabora / SLOXI I ANTUN NAGY Pritiskan u Budimu I Sa Slovih Anne Landerer.

²⁸ D. Zečević (1982., 48.) uz *Novi i Stari Kalendar Illyricški* bilježi: *Peshita; 1813., 1814., 1816., 1818. i 1819.*; a uz *Novi y Sztari Kalendar Horvatzki; Peshita 1813.*

²⁹ Riječ je o iliričkim kalendarima, onom iz 1815. (Dukat, 1916., 144.) i iz 1818. (Dukat, 1916., 145.). Jedan kalendar koji donosi D. Zečević ne poznaje Dukat; »kajkavski kalendar Nagyov god. 1813. nije mi poznat« (Dukat, 1916., 144.). O njegovu postojanju svjedoči bibliografska bilješka u autoričinoj knjizi (Zečević, 1982., 49.).

Drugi se dio Matičeve bilješke o Nagyevim iliričkim (štokavskim) kalendarima mora dopuniti; Nagy je prema Dukat u kalendaru doista izdavao deset godina: od 1813. do 1823., ali Dukat pronalazi, i prenosi naslovnice, samo sedam otiskanih kalendara, od 1813. do 1819. godine. U bibliografiji D. Zečević također se pronalaze podatci o Nagyevim štokavskim kalendarima od 1813. do 1819., a za one od 1819. do 1823. nigdje nema podataka, a sami se kalendari u Muzeju Slavonije u Osijeku ne mogu pronaći³⁰.

Nakon osvjetljavanja samih podataka o kalendarima, vraćam se Matičevoj završnoj misli iz *Prosvjetnoga i književnoga rada u Slavoniji prije Preporoda*: slavonski su predpreporoditelji stvorili uvjete preporodu. Kako je to činio Nagy putem svojih kalendara?³¹ Polazeći od želje svakoj se čitateljskoj publici obratiti njezinim jezikom, rođeni Slavonac uči kajkavski i, uz »illyričke«, piše i »horvatzke« kalendar. Krećući od postavke nešto drukčije od preporoditeljske – razvijati dva jezika, štokavski i kajkavski – Nagy, *iztinkom i pravom Lubitelu tak horvatzkog kak Slavonzkog Naroda i Jezika*³², osnovna misao ista je kao i preporoditeljima: njegovati »domaći« jezik. Osim kajkavskoga i štokavskoga, za Nagya postoji i treći jezik (čakavsko narječje), a sva su tri jezika ravnopravna. Nagy hoće

»tak Horvatom, kak Slavoncem i Dalmatinom Lyubav materinskoga Jezika vusgati; Koj doizto vu szebi tak lep, tak vugoden je, kaktigod i drugi vu Europi obztojni Jeziki* z' onem szamo Iznemanyem, da ze vszema ni josche izgadjen, kakszu drugih Narodov Jeziki, Kej doizto nemoramosze chuditi, buduch da retke, ali pak chizto nikakove Knige, niti Rukopiszi vu ovemih tremih Jeziki na Szvetlozt nedohajaju, chez koje Pravopiszanya Pobolshanye, Krepozti, i Sznaga, kak takaj izto Obztojnozt ovoh treh Jezikov bisze uffati, i zadobiti mogla.«³³

Kako sam kaže, nije se »vu Horvatzki neg vu Slavonii rodil«³⁴, a kajkavski je naučio iz Habelićeva, Jambrešićeva i Belostenčeva rječnika.

Opis uporabe jednoga od Nagyevih pravopisnih obilježja, slova *h*, temeljit će se na usporedbi jezika Nagyeve *Molitvene knjige Klyuc raja nebeskoga nazvane s jezikom dvaju štokavskih kalendara istoga autora*. Molitvenik i kalendari različiti su po namjeni, a onda i ustrojstvu, ali se razlikuju i po autorovu odnosu prema građi; Nagy preuzima čitave molitveničke dije-

³⁰ Dukat (1916., 128.) navodi da »osječki gradski muzej ima zbirku njegovih iliričkih (slavonskih) kalendara od god. 1813. do god. 1819.«. Uspjela sam pronaći samo dva navedena primjerka (spomenute kalendar iz 1814. i 1817. godine).

³¹ »Kalendari koji su izlazili na hrvatskom jeziku u prvoj polovici 19. stoljeća, odražavaju jezičnu i književnu situaciju uoči preporoda...«, riječi su D. Zečević (1982., 119.).

³² Navod se preuzima iz zaglavka »horvatzkoga« kalendara iz 1818. godine (kojega u usporednom, iliričkom, kalendaru nema) naslovljenoga *Jedna Rech P. T. Poshtivanem Chlavcem*. (Dukat, 1916., 157.)

³³ Dukat (1916., 150.) – navod je dijelom spomenuta zaglavka Nagyeva kalendara iz 1818. godine (bilj. 32).

³⁴ Ponovno iz teksta *Jedna Rech P. T. Poshtivanem Chlavcem* (Dukat, 1916., 163.).

love iz Kanižličeve *Bogolyubnosti molitvene*³⁵, što utječe i na jezik ostaloga, Nagyeva molitveničkoga dijela. Kalendar i su pak Nagyev »proizvod« – jezično manje usustavljen tekst nego što je molitvenički, koji je pod izravnim Kanižličevim utjecajem.

Slovo je *h* u Nagyja pravopisnom oznakom u genitivu množine – njime se redovito označuje dužina u genitivu množine imenica i riječi u ulozi atributa, i to i u molitvenicima i u kalendarima. Tako je i u Kanižlića.³⁶

To je slovo redovito i dijelom množinskoga lokativnoga nastavka³⁷, dok se razlike u njegovu bilježenju pronalaze u instrumentalu množine. Oprimjerivanjem će biti pokazane razlike u uporabi grafema *h* u sljedećem:

1. ranijoj i kasnijoj molitveničkoj prozi Antuna Kanižlića, i to u odnosu na različite instrumentalne nastavke
2. molitveniku i kalendarima Antuna Nagyja.

Pri opisu se Kanižličevih instrumentalnih nastavaka polazi od Vončina tvrdnje:

»U tome padežu postoji u Kanižlića obilan izbor gram. morfema, a to su (prema čestoti): 1. *-ī* (grafija: *-ih*) – najčešći; 2. *-i* (bez znaka *h* za duljinu), *-ima* (ponekad s dodanim *h*) – rjeđi; 3. *-ma*, *-im*, *-mi*, *-imi* – posve rijetki.«³⁸

Zagledanje u sam korpus – Kanižličeve molitvenike – pokazuje da bi Vončinu postavku o Kanižličevim množinskim instrumentalima valjalo dopuniti; izbor je nastavaka povezan s vremenom nastajanja Kanižličevih djela. Usporedba primjera množinskoga instrumentala popisanoga sa stotinu šest slučajno odabranih stranica jednoga i pedeset drugoga molitvenika³⁹, *Primoguchih i sardce nadvladajuchih uzroka*, iz 1760. godine, i kasnije *Bogolyubnosti molitvene*⁴⁰ (čije je prvo izdanje objelodanjeno 1766., a drugo 1794. godine), pokazuje:

³⁵ Tekst je Nagyeva molitvenika uspoređivan s četvrtim izdanjem Kanižličeve *Bogolyubnosti molitvene* otisanim u Budimu 1813. godine, a nedostaje mu naslovnica (i početne stranice) te se naslov preuzima iz prvoga izdanja, a prema podatcima koje daje T. Matic (Matić, 1940., XXXIII. – XXXIII.): Kanizlich, Antun, 1766.: *BOGOLYUBNOST / MOLITVENA, / NA POSCTENYE / PRISVETE TROICE / JEDINOGA BOGA, / BLAŽENE DIVICE / MARIE, / I SVETIH, / S- Razlicsitimih Naucih, I Ito/macsenyem Svetih Obicsajah / Cerkvenih. / SLOXENA, I PRIKAZANA / SVETOMU ALOISII / DRUXBE ISUSOVE ISPOVIDNIKU*, Ternava.

³⁶ O Kanižličevu genitivu množine s obveznim *h* kao oznakom duljine raspravlja Josip Vončina u radu *Jezik Antuna Kanižlića* (Rad JAZU, knj. 368, 1975., 85.) ističući da Kanižlič prihvaćanjem gramatičkih morfema u genitivu množine ne slijedi Della Bellu nego Kašića.

³⁷ Tomo Maretić u raspravi *Jezik slavonskih pisaca* (Rad JAZU, knj. 180, 1910., 161.) kaže da se u slavonskih pisaca lokativ množine često piše bez *h*.

³⁸ Vončina (1975., 86.)

³⁹ Uzima se stotinu šest stranica *Bogolyubnosti molitvene* (od 312. do 417. str.) u odnosu na pedeset stranica *Primoguchih uzroka* (naslovnica, predgovor i 34 str. početnoga teksta) zbog slaboga pojavljivanja instrumentala množine u *Bogolyubnosti* u odnosu na brojne primjere u *Primoguchim uzrocima*.

⁴⁰ Primjeri se ovdje navode prema četvrtom izdanju molitvenika (iz 1813. godine), ali usporedba s drugim izdanjem (iz 1794. godine) pokazuje da razlika u nastavcima nema. Razlike su među tim dvama izdanjima samo slovopisne prirode.

1. znatno češće instrumentale množine u *PU* nego u *BM*; pedeset prvih stranica *PU* donose 27 riječi s instrumentalom množine, dok na stotinu šest stranica *BM* ima samo 9 takvih primjera

2. različitost / jednakost nastavaka u imenskim izrazima; u *PU* nastavak je pridjeva u svim popisanim primjerima različit od nastavka nadređene mu imenice, u *BM* nastavci su pridjeva u ulozi atributa i odgovarajuće im imenice jednaki. U *PU* najčešći je atributni (pridjevski i zamjenički) nastavak *-ima*, dok je najčešći imenički nastavak *-ih* (primjerice *s(a) svima / tolikima / različitima darovih*), ali ima i drugih kombinacija. Mladi molitvenik (*BM*) pokazuje drugo: pridjev, zamjenica ili broj u ulozi atributa i nadređena im imenica imaju jednake nastavke množinskoga instrumentala, kako pokazuju i primjeri: *megyu ostalih csudesih, megyu dvima razbojnicima...*

Tablični je prikaz sljedeći:

Primoguchi i sardce nadvladajuchi uzroci

<i>-ima</i>	<i>-ih</i>	<i>-ma</i>	<i>-mah</i>	<i>-im</i>	<i>-imih</i>
			1		1
1	2	1 ⁴¹			
	1	1			
1	2				
1				1	
1	1				
	1				
	1				
1					
1	1				
1	1				
1	1				
1	1				
		1			
9	12	3	1	1	1
21			6		
27					

⁴¹ Naslovnica, koja donosi čak šest riječi u instrumentalu množine, daje i sljedeći primjer: ... *i s-različsitima Naucih, i Pripoviltma, illit Izgledih uzmlcxani...*, gdje se uz jedan pridjev

Bogolyubnost molitvena

-ima	-ih	-ma
		1
1+1		
1+1		
	1+1	
1		
	1	
5	3	1
	8	1
	9	

Potrebno je pojasniti značenje primjera označenih s 1+1 (u drugoj tablici) i, sukladno tomu, stavljanje brojeva neodijeljenih crtom (u prvoj tablici). Na ovaj su način opisani instrumentalni imenski skupovi – veze sročnoga atributa i imenice, a tablica pokazuje postojanje razlika njihovih nastavaka u *Primoguchim uzrocima* i *Bogolyubnosti molitvenoj*.⁴² Kao što je kazano, *Primoguchi uzroci* najčešće imaju kombinaciju nastavaka *-ima* i *-ih*; prvi je najčešće nastavak atributne riječi, a drugi imenice. Kada se atribut pojavljuje u postpoziciji, imenica preuzima njegov nastavak (*-ima*) ili, ako je imenica ženskoga roda i pripada *i*-osnovama, dobiva nastavak *-ma*⁴³, dok atributna riječ ima nastavak *-im*: *s-dvoraninima svojim* (PU, 4./5.), *s-rietsma u sardce udarajuchim* (PU, 12.).

3. U opisanom tekstu dvaju Kanižličevih molitvenika nema nijednoga primjera s množinskim instrumentalnim nastavkom *-i* bez slova *h* kao oznake za duljinu, pa nastavak *-ima* od njega nikako nije »rjeđi«. Taj se nastavak

vezuju tri imenice, što nije pravilom jer ista naslovna stranica donosi i drukčije primjere instrumentalne jednine: ... *Sa svim sardcem, sa svom duscom, i sa svom jakostju*. Primjer je u sljedećem tabličnom retku sličan; na 5. se nepaginiranoj stranici uz jedan zamjenički pridjev vezuju dvije imenice (istoga nastavka) u instrumentalu množine: ... *savvima Angelih, i Serafinih*.

⁴² O variranju dvaju ili triju gramatičkih morfema u instrumentalu množine pridjeva i imenica (o kojem kazuje Vončina: 1975., 101.) stoga se može govoriti u nekim Kanižličevim djelima (kako pokazuje već naslovnica PU), dok druga djela (kao BM) treba temeljito ispitati, jer stotinu stranica molitvenika BM pokazuje suprotno.

⁴³ Taj je nastavak (*-ma*) u još dvjema imenicama koje se kao dijelovi imenskih skupova svrstavaju u tabelu, a obje su imenice ženskoga roda i pripadaju *i*-osnovama te se nalaze na naslovnici: *S-Kripostinimih Podpomochmah, s-razlicitima Naucih, i Pripovistma, illiti Izgledih uzmlaxani...* Primjeri potvrđuju Vončininu tvrdnju o »utjecaju dvojine na *i*-osnove« koji se ogleđa u Kanižličevu gramatičku morfemu *-ma* za instrumental množine tih imenica. (Vončina, 1975., 98.)

pokazuje ravnopravnim nastavku *-ih*. Opis je, kako je pripomenuto, ograničen samo na *dijelove* dvaju Kanižličevih molitvenika, ali se smatra da rezultati ukazuju na potrebu isticanja razlike Kanižličevih nastavaka u različitim djelima. Nastavak je *-i* prema Vencininim primjerima vezan uz Kanižličevo najranije objelodanjeno djelo, iz 1759. godine, *Bogoljubstvo na poštenje svetoga Frančeška Saverije*.

Nagy, kako je već rečeno, u svojoj *Molitvenoj knjizi* prenosi dijelove Kanižličeva molitvenika, te su i u njegovu molitveniku najčešći nastavci za instrumental množine *-ima* i *-ih*; uz nastavak se *-ima* slovo *h* najčešće ne bilježi (*sa svima Dillima mojima priporucujem*, KR, 65.), dok se uz nastavak *-i* bilježi (*Za Viru i Slavu Isukersta Strilyamih probodene, S' Udarcih ubiene...*, KR, 132.). U zamjeničkoj se sklonidbi pojavljuju i drukčiji primjeri; s instrumentalnim nastavkom *-i*, a bez *-h* (više puta napisano *s' nami*), ali se u tekstu kojega nema u Kanižličevu molitveniku (pa se ne može reći da ga je Nagy jezično slijedio) nailazi i na nastavak *-ima* praćen oznakom za duljinu, slovom *h* (*s kojimah*, KR, 153.). Pozornije čitanje Nagyeva teksta te uspoređivanje s Kanižličevom *Bogolyubnosti* ukazuje na djelomičnu proizvoljnost Nagyeva jezika u odnosu na jezično čvrsto ustrojen Kanižličev molitvenik. Tako usporedba, primjerice, *Litania od s. Franceska Saverie*, pokazuje da Nagy dodaje slovo *h* na mjesta na kojima ga Kanižlič nema i gdje ga ne treba; (*Apostole*, BM, 415. – *Aposhtole*, KR, 158.). Nagy i nepažljivo ispušta ili dodaje slova gubeći tako ovjerenost ili gramatičnost iskaza koju ima Kanižlič:

Sveti Francesko Saverio navishtujucsi mir (BM, 415.)

Sveti Francesko Saverio navishujucsi Mir (KR, 158.)

Pripovidaocse Evangeoske istine (BM, 415.)

Pripovidaocse Evangelske Istine (KR, 159.)

Vodgyo na putu kripostih, i kerstjanske izvrsnosti (BM, 416.)

Vodgyo na Putu Kripostih, i kerstjanske Izvrshenosti (KR, 159.)

Dok Kanižlič u *Bogolyubnosti* instrumentalni nastavak *-ima* piše bez slova *h*, Nagy se već u tekstu molitvenika koji nije uspoređan s Kanižličevim zna »potkrasti« množinski instrumental u kojem završno *h* označuje duljinu (*s' kojimah*, KR, 133.). Taj je nastavak (*-ima*), s dodanim *h* kao grafijskom oznakom duljine, čest u Nagyevim kalendarima, i to u instrumentalu množine imeničkih i pridjevnih zamjenica (*shnyimah, sa svojimah sinovi*, NSKI, 1814., *megyu ovimah*, NSKI, 1817.), u vezama atributa i imenice koja znači dvojinu (*prid mojimah ocsimah, suznimah ocsimah*, NSKI, 1814.), pri iskazivanju instrumentala glavnih brojeva *dva* i *tri* (*z' dvimah, trimah*, NSKI, 1914.), a pojavljuje se i u prijedložnom izrazu (*megyu ostalimah Bogovi*, NSKI, 1817.) koji pokazuje Nagyovo odstupanje od samoustrojenoga pravila: nastavak se *-i*, iako označuje množinski instrumental, može pi-

sati bez slova *h* (*Bogovi*). Potvrđuju to još dva primjera u kalendaru iz 1814.: *sa svojimah sinovi* i *s' kakvimase teshkocsamih (moje serdce bori)* – u obama je primjerima *h* dijelom jedne od dviju riječi, dok se u nastavku druge mogao osjećati i zališnim. Ista se imenica još jednom nalazi s nastavkom *-i*, a bez *h* (*s sinovi* – 1814.), a oznaka za duljinu ne piše se ni u primjeru *med nami* (NSKI, 1817.). Navedeni primjeri dopuštaju zaključiti da je Nagy u kalendarima nastavak *-i* u instrumentalu množine pisao i bez slova *h* (na što u promatranim stranicama dvaju Kanižličevih molitvenika nisam naišla).

Primjera je množinskoga instrumentala u Nagyevim kalendarima više nego u njegovu molitveniku (poglavito ima li se na umu mnogo manji opseg kalendara), posebice su instrumentali množine česti u kalendaru iz 1814. godine (koji je i opsežniji).

Uz riječi s nastavkom *-imah*, treba izdvojiti množinske instrumentale s nastavkom *-amih*. *Novi i stari Kalendar Illyricski, za prosto godishte 1814.* donosi: *med uhamih, sa 20 hilyadamih, s' csetirimih hilyadamih*, a u kalendaru iz 1817. godine nalazimo *nad ženamih*. Tim dvama Nagyevim nastavcima za instrumental množine treba pridodati dužu inačicu spomenutoga nastavka *-i* nastavak *-ih*. On se pojavljuje u atributnoj riječi (zamjenici) i imenici istoga imenskoga izraza (*sa svojih Dvorjanicih*, NSKI, 1914.), te još jednom u vezi iste zamjenice i imenice (*sa svojimah Dvorjanicih*, NSKI, 1814.), ali s drugim zamjeničkim nastavkom. U još dva primjera kalendar-skoga teksta Nagy nastavku *-i* dodaje slovo *h* (*s poklonih*, NSKI, 1814., *s novcih*, NSKI, 1817.).

Navedenim nastavcima, koje Nagy rabi često, dodaju se i dva koja se pojavljuju u pojedinačnim primjerima: *-imih* (*s' csetirimih hilyadamih*, NSKI, 1814.) i *-mih* (*s vedrimah nochmih*, NSKI, 1817.). U kalendarima Nagy *h* stavlja i na druga mjesta, ta se pravopisna oznaka duljine često pojavljuje u dativu (primjerice *bude namih slucilo*, NSKI, 1814., *slucishe nyimah, koi je nyimah u dil dosho*, NSKI, 1817.), u aoristu (*Obicsaj meertvaca pokapati bih slidecsi*, NSKI, 1817.), u nekim uzvicima (*Jaoh meni...*, NSKI, 1814.) i imenicama turskoga podrijetla (*halat*, NSKI, 1817.).

O pisanju se slova *h* obično raspravlja u svezi s piscima iz Slavonije, za koje se smatra da taj grafem nisu znali pravilno pisati jer ga nisu ni izgovarali. Nagyevi kalendaristi potvrđuju češću uporabu toga slova negoli je u nekih drugih pisaca, tako mu se jedanput ono »potkrada« i u kajkavskom kalendaru. Godine 1818. on će za sebe reći: *Chazt Knigh Raszudnika, i Pregledavca obnasham*⁴⁴ dok će u sljedećem retku upotrijebiti genitiv množine iste imenice bez slova *h* (*vu Vundavanyu Knig i Rukopiszov*). »Slavonski« uobičajenom pokazuje se i naslovnica kajkavskoga kalendara – Nagy je kajkavizirao riječi s naslovnice »iliričkoga« kalendara, a morfološko i sintaktičko ustrojstvo ostavio jednakim. Tako naslovnice jednoga i drugoga kalendara završavaju podacima o mjestu tiskanja i tiskari koji se čitatelju pri-

⁴⁴ Dukaf (1916., 160.)

općuju dvama nesročnim atributima: akuzativnim prijedložnim izrazom i instrumentalnim besprijedložnim/prijedložnim izrazom. Svi Nagyevi kalendarari završavaju obaviješću jednako ustrojenom kao u prvim kalendarima, 1813. godine: *Pritiskano u Peshti Slovimah Mattie Trattnera / Pritiskano vu Peshti. Z' Szlovemih Mathiasha Trattnera*⁴⁵, mijenjaju se leksičke jedinice kojima se iskazuje mjesto izdanja (u nekim je molitvenicima to Budim) i tiskare (ili tiskari), a od morfoloških se obilježja mijenjaju instrumentalni nastavci; prvotni sinkretizirani nastavak *-imah/-emih* u kasnijim se kalendarima zamjenjuje nesinkretiziranim *-ih* (i u štokavskim i u kajkavskom kalendaru). Nastavak koji imaju Kašić i Della Bella (*-ima*) na naslovnici se zamjenjuje nastavkom iz posavskoga govora (*-ih*)⁴⁶, a u samom tekstu kalendara variraju oba nastavka. Zanimljivo je da ni jedna naslovnica kojeg drugoga autora kajkavskih kalendara nema riječi *slova* (kao što Nagy ima u prijedložnim izrazima *Z' Szlovemih Mathiasha Trattnera*, 1813. godine i *Z' Vugerzke Mudre Vuchne Kupcine Szlovih*, 1818. godine), a za imenovanje tiskare ne rabe se instrumentalni izrazi nego su riječi *Szlovarnicza (Danicza Zagrebechka), Szlovotizka / slovotiska* – u kasnijim izdanjima istoga kalendara, *Stamp.* – u *Horvatzkom Kalendaru*, dijelom lokativnih izraza s prijedlogom *v* ili *vu*. Tako na naslovnici prve *Danicze Zagrebechke* piše: *Vu Zagrebu, pritizkana vu Ferencza Suppan Szlovarniczi. 1834.*

Da instrumentalno ustrojstvo s imenicom *slova* kao središtem izraza u Nagyevim kalendarima nije bilo slučajno, pokazuju ostali »slavonski« kalendarari: *Kuchevni Slavonski Kalendar* i *Novi i Stari Svetodanik – Novi i Stari Kalendar Slavonski* (koji na naslovnici ima *Slovima Divaldovima privileg. Knjigotisca.*)

Osim »slavonskih« obilježja u kajkavskim kalendarima (izgleda i ustrojstva naslovnice, slova *h* u nekim primjerima genitiva i instrumentala množine), i kajkavskih je obilježja u štokavskim kalendarima: futur II. često se rabi u jednostavnim rečenicama, gdje štokavska norma propisuje uporabu futura I., kako pokazuju primjeri: *ovo se bude iz bilyexkih triuh zimnih mise-cih lako spoznalo (NSKI, 1814.)*, *On bude nam vishe vlxnu nego ladnu i suhu godinu donio (NSKI, 1817.)*.

Htjući u početku stvoriti jezik koji je mješavina narječja (prevodeći djelo o Napoleonu), zatim razvijati oba narječja (njegovim nazivljem, jezika): štokavsko i kajkavsko, i to putem kalendara, popularnoga štiva za šire čitateljstvo, Nagy se na kraju, kako doznajemo od Matića, »uvjerio, da treba stvoriti jedno obće i jedinstveno narječje, koje će kroz knjigu prihvatiti sav narod«⁴⁷. Pretpreporodnost se Antuna Nagya prepoznaje i u načinu na koji odabire i tumači činjenice iz slavenske prošlosti; u njegovu se kalendaru iz

⁴⁵ Podatci vezani uz naslovnice različitih štokavskih i kajkavskih kalendara navode se prema: Zečević (1982., II. knj.)

⁴⁶ Vončina (1975., 86.)

⁴⁷ Matić (1945., 142.)

1817. godine potvrđuje proizvoljno, neznanstveno shvaćanje slavenske prošlosti⁴⁸. Nagyeva je istina ona koja je veličala slavensko podrijetlo, a ne ona koju bilježi povijest.

»Pučka književna istina ne oponaša, kao i svaka književna istina, stvarnost, nego izborom činjenica stvara svoj model stvarnosti«⁴⁹

Izlaganje o Matiću završavam potvrđujući postavku kojom sam započela: Matić je i kao priređivač i kao autor slavenske dopreporodne povijesti posebno skrbio o jeziku, prenoseći dijelove Kanižličevih predgovora, dajući naputke o priređivanju djela, ali i prikazujući rubne pisce koji su o jeziku razmišljali i, sukladno tomu, djelovali. Tako u njegovom *Prosvjetnom i književnom radu u Slavoniji prije Preporoda* prostor dobiva i Slavonac, Požežanin rodom, Antun Nagy.

Popis upotrijebljenih kratica

BM – *Bogolyubnost molitvena* Antuna Kanižlića

KR – *Molitvena knjiga Khyucs raja nebeskoga nazvana* Antuna Nagya

NSKI – *Novi i stari kalendar illyricski* Antuna Nagya

PU – *Primogucsi i sardcu nadvladajuchi uzroci* Antuna Kanižlića

Pripomena: Potpuni bibliografski podatci svakoga od navedenih djela navode se u bilješkama.

⁴⁸ U »ilirikom« kalendaru iz 1817. godine Nagy donosi dio naslovljen *Nekoja od Slavonacah doksu josh u neznaboxtvu i poganluku bili*, gdje izjednačuje *Slavonce* i *Slavince*, misleći zapravo na Slavene, a opisujući nerijetko božanstva i neke od običaja Germana, kako pokazuje zagledanje u izvornike na koje se Nagy poziva: Caesar, 1978.: *Der Gallische Krieg*, Wilhelm Goldmann Verlag, München i Tacitus, 1983.: *Germania, Lateinisch und Deutsch*, Philipp Reclam Jun., Stuttgart.

⁴⁹ Zečević (1982., 15.)

TRAGOM MATIĆEVE BILJEŠKE O ANTUNU NAGYU

Sažetak

U radu se kreće od podataka koje Tomo Matić u *Prosvjetnom i književnom radu u Slavoniji prije Preporoda* donosi o Požežaninu Antunu Nagyu. Posebna se pozornost posvećuje jezičnim obilježjima Nagyeva molitvenika i njegovih štokavskih i kajkavskih kalendara. Usporedbom se nastava instrumentalne množine u Nagyevim djelima i dvama Kanižličevim molitvenicima zaključuje da je u *Molitvenoj knjizi Klyucs raja nebeskoga nazvanoj* Nagy uglavnom slijedio Kanižlića kao morfološki i tvorbeni uzor, dok u kalendarima autor češće rabi slavonsko slovopisno obilježje, slovo *h*, kao dodatnu oznaku za duljinu (genitiva množine, ali i dativa, lokativa i instrumentalne, u imeničkoj, prídjevnoj i zamjeničkoj sklonidbi). U radu se potvrđuje Matićeva postavka o značenju predpreporoditelja Antuna Nagya za stvaranje uvjeta pojave hrvatskoga narodnoga preporoda.

ON THE TRACK OF MATIĆ'S NOTES ON ANTUN NAGY

Summary

The starting point for this paper are the information given by Tomo Matić in *Prosvjetni i književni rad u Slavoniji prije Preporoda* (Educational and Literary Work in Slavonia before the Illyrian Movement) about Antun Nagy from Požega. Special attention is paid to linguistic characteristics of Nagy's prayer books and of his štokavian and kajkavian calendars. The comparison of the endings for plural in the Instrumental case in Nagy's works with the forms used in two Kanižlič's prayer books leads to the conclusion that in *Molitvena knjiga Klyucs raja nebeskoga nazvana* (Prayer Book Called the Key of the Eden in Heaven) Nagy predominantly applied Kanižlič's forms as morphological and formational model, whereas in his calendars Nagy more frequently applied the Slavonian spelling characteristic – the letter *h*, as an additional indication of length (for plural in the Genitive case, but also in the Dative, Locative and Instrumental case, in nominal, adjectival and pronominal declension). The paper supports Matić's assumption about the importance of the pre-reviver Antun Nagy in preparing the path for Croatian Illyrian Movement.

STARI PISCI HRVATSKI

KNJIGA
XXX

FILIP GRABOVAC

JUGOSLAVENSKA
AKADEMIJA ZNANOSTI I UMJETNOSTI
ZAGREB

Tomo Matić priredio je za tisak djelo Filipa Grabovca *Cvit razgovora naroda i jezika iliričkoga aliti rvackoga* u Akademijinoj ediciji *Stari pisci hrvatski* (knj. XXX, Zagreb, 1951.)

Sanda Ham

Jezikoslovna vrijednost priređivačke djelatnosti Tome Matića

Jezične su prilagodbe starijih književnih tekstova suvremenoj normi već duže vremena zanimljivim i aktualnim pitanjem na koje hrvatsko jezikoslovlje odgovara ukazujući na potrebu objelodanjiivanja starijih tekstova izvornim jezikom. Tomu je tako jer je književnicima iz 19. st. u ovostoljetnim izdanjima jezik redovito usklađivan s književnojezičnom normom koja je u vrijeme ponovljenoga izdanja bila na snazi: slovopisnom, pravopisnom, a poglavito morfološkom i leksičkom. Do devedesetih je godina našega stoljeća takva prilagodba imala redovito i političku narav jer se njom krivotvorio stariji hrvatski književni jezik u namjeri prikazivanja da između maretićevske norme i starije hrvatske norme nema nikakvih razlika i da je već tijekom 19. st. bila riječ o jednom i jedinstvenom jeziku Hrvata i Srba.¹

U usporedbi s jezičnom sudbinom književnosti 19. st., književnost je 18. st. uglavnom izdavana u izvornom jezičnom obliku, a prema riječima J. Vončina:

»Stare hrvatske pisce od naknadnog su preinačavanja spasila jasna pravila Akademijine serije *Stari pisci hrvatski*.«²

a temeljno je pravilo:

»Odstupati se od teksta izvornoga može tek u pravopisu, razumievajući i tu riječ u njezinom najstrožem značenju, koje isključuje sve promjene osobina fonetskih ili gramatičkih.«³

U pravilu se kaže da od izvornoga teksta nema drugih odstupanja osim pravopisnih, pa se u tom smislu uopće ne bi trebalo govoriti o jezičnoj prilagodbi teksta priređenom prema navedenom pravilu.

Našim se najznačajnijim priređivačem književne baštine 18. st. svakako može smatrati Tomo Matić koji 20. stoljeću na ogled donosi stare, vrijedne

¹ Najsuremenije se prilagodbe svakako ne mogu pojašnjavati takvim razlozima nego je vjerojatnije da je u izdavača stvorena loša navika preuzimanja i ponovnoga tiskanja već prilagođenih tekstova, jednako kao što je i čitateljstvo naviknuto na osuvremenjena izdanja i u skladu s tim nema spoznaja o liku i vrijednosti izvornoga jezika, pa čak ni o naravi prilagodbe i preinačavanja kojom se mijenja izvorni jezik.

² Josip Vončina, *Kako priređujemo Stoljeća hrvatske književnosti*, Jezik, XLV, br. 3, 1998., str. 88.

³ Isto, str. 81.

tekstove i čiji su priređeni tekstovi ili ugledom i izvorištem mladim priređivačima, ili su jedini glas starine u našoj suvremenosti. U tom su smislu izdanja *Starih pisaca hrvatskih* osobito važna jer su vrelo za kojim se redovito poseže u potrazi za riječju staroga autora – Filipa Grabovca, Antuna Kanižlića, Antuna Ivanošića, Matije Petra Katančića, Andrije Kačića Miošića..., a nerijetko i za temeljnim podatcima o njihovu jeziku koje Matić neštedimice navodi obrazlažući svoj priređivački postupak. S obzirom na čitanost i čitljivost *Starih pisaca hrvatskih*, velika je Matićeva zasluga u popularizaciji književne baštine, i kao umjetničke i kao jezične činjenice. Njegova se priređivačka djelatnost, utemeljena na vrsnom poznavanju povijesnih, kulturnih, književnoumjetničkih i jezičnih prilika 18. st., obično ne promatra u kontekstu jezičnih prilagodbi i ne govori se o jezičnom prilagođavanju nego, kako i sam Matić redovito napominje u predgovorima, riječ je samo o transkripciji, o takvom prijenosu starijih tekstova u suvremeni slovopis »pri kojem težimo odrediti pravi izgovor pojedinog teksta prema fonološkome stanju što je vrijedilo za sredinu u kojoj je tekst nastao«⁴. Prema navedenom, temeljno je pri transkripciji odrediti valjan izgovor, jer tekstovi bi trebali biti »tako priređeni da bi se danas mogli izgovoriti upravo kao što su se izgovarali u vrijeme svojega postanka«⁵.

Tragajući za izgovorom, a prema tomu i pretpostavljajući određeno ustrojstvo »ispod« toga izgovora, Matić se oslanja na jezik samoga djela, ali ponajviše na ključne jezikoslovne spoznaje o jeziku književnika iz 18. st. koje čvrstim autoritetom zastupa Tomo Maretić, a u svezi se s tim Matić poziva i na dijalekatne osobine onoga kraja iz kojega je autor priređivanoga teksta. Prema tomu, Matićeva je recepcija hrvatskoga jezika 18. st. načelno obilježena Maretićevim pogriješnim pristupom, a pogriješnost se toga pristupa očituje pri transkripciji koja djelomično prerasta i u jezičnu prilagodbu. O pogriješnosti Maretićeva pristupa utemeljeno razlaže J. Vončina, pa se iste pogriješke mogu pripisati i dijelu Matićevih prosudbi koje su utemeljene na Maretićevu pristupu. O Matićevim prosudbama J. Vončina uglavnom ne govori, osim razjašnjavajući razlikovanje *č* i *ć* u Kanižlića i Ivanošića, a tada osporava Matićevu tvrdnju o njihovu nerazlikovanju.⁶ Međutim, navedena Matićeva prosudba, iako pogriješna, nije utjecala na transkripciju, pa Matić u suvremeni slovopis prenosi dosljedno onako kako je u izvorniku.

Od vjernoga prijenosa izvornika Matić odstupa u nekim pojedinostima koje se naspram cijele priređivačke strpljive i vrijedne Matićeve djelatnosti čine pravim jezikositnicama, ali one ipak transkripciju čine prilagodbom – riječ je o bilježenju *h*, dugom jekavskom jatu i popratnom otvorniku uz samoglasno *r*.

⁴ Isto, str. 85.

⁵ Isto.

⁶ V. J. Vončina, *Jezik Antuna Kanižlića*, Rad JAZU, knj. 368, Zagreb, 1975., str. 31.; *Stari pisci hrvatski*, knj. XXVI, Zagreb, 1940., str. XCII. – XCIII.

Za sve je pisce iz Slavonije Matićev stav o bilježenju fonema i glasa *h* jednoobrazan, a uvijek prepoznatljivo maretićevski:

»Narodni govor u Slavoniji ne zna glasa *h*, pa prema tome i stari slavonski pisci čas pišu *h*, gdje mu nema mjesta, a čas ga ispuštaju gdje bi ga trebalo pisati. U ovom izdanju nijesam dakako pisao *h*, gdje ga nema u pisaca, a gdje oni neopravdano pišu *h*, zadržao sam ga samo u nekim riječima, kod kojih se takovo pisanje održalo u pisaca i u rječnicima sve do kraja devetnaestoga vijeka, sporadički čak i duže, n. pr. (na)huditi, hrzati, hrvati se, hrda, halat, holost, mehko.«⁷

»U pisanju slova *h* Kačić je dakako posve nesiguran, tako da ga sad piše gdje bi trebalo pisati, a sad ga opet bilježi gdje mu nema mjesta [...] – Razumije se da nigdje nisam pisao *h* gdje ga nema u Kačića [...] Naprotiv, kada Kačić neispravno piše *h* gdje mu nema mjesta, ispustio sam to slovo, izuzevši samo neke riječi kod kojih se takovo pisanje u pisaca i u rječnicima sve do kraja devetnaestoga vijeka, sporadički čak i duže, npr. (na)huditi, holost, hrda, hrvati se.«⁸

»Od svih starih pisaca koji nijesu izgovarali *h* [...] možebit je u Grabovca upravo najveća zbrka [...] Slovo *h* mogli bismo posve ispustiti bez opasnosti, da se i najmanje ogriješimo o Grabovčev izgovor. Mislio sam pak da će biti možebit bolje i kod transkripcije Grabovčeva teksta ostati vjeran načelu, kojega sam se držao kod izdavanja hrvatskih pisaca iz Slavonije, koji su također posve nevjeshi u upotrebi slova *h*: nigdje nijesam pisao *h* gdje ga nema u Grabovca, a gdje on piše *h*, pridržao sam to slovo u transkripciji samo ondje, gdje je, ma i posve slučajno – napisano na pravom mjestu ili gdje se *neopravdano h* [istaknula S. H.] održalo u nekim rječima u pisaca i u rječnicima sve do kraja devetnaestoga vijeka, pače i duže, n. pr. nahuditi, hrvati se, hrzati, hrda, holost, mehko.«⁹

Na temelju se navedenoga može zaključiti:

1. Matić u bilježenju *h* ne vidi zajedničko književnojezično obilježje nego pojedinačna odstupanja od dijalekta; u jeziku priređivanih tekstova ne vidi napor prema zajedničkom književnom jeziku nego zajedničku jezičnu pogrješku.¹⁰
2. O pogrješnom bilježenju *h* Matić zaključuje na temelju dijalekatnoga stanja jer smatra da upotreba *h* i u jeziku priređivanih autora treba

⁷ Stari pisci hrvatski, n. d., str. XCIV.

⁸ Stari pisci hrvatski, knj. XXVII, Zagreb, 1964., str. LIII.

⁹ Stari pisci hrvatski, knj. XXX, Zagreb, 1951., str. 19.

¹⁰ Iz Matićevih je književnopovijesnih i književnoteorijskih gledišta razvidno da između književnika uočava međusobne sveze i povezanost. Zbog toga se njegovo nepovezivanje pojedinačnih autorskih književnojezičnih izraza u zajednički književni jezik može prosuditi u kontekstu jezikoslovne misli njegovoga doba koja u starijoj književnosti vidi samo dijalekatnost i razjedinjenost jezičnoga izraza.

odgovarati dijalektu, a ne smatra da u 18. st. postoji naddijalekatna jezična razina i da *h* pripada toj razini.

3. Matić smatra da je *h* pravilno upotrijebljeno samo na onim mjestima gdje se upotrebljava i u njemu suvremenom jeziku, a taj je suvremeni jezik onaj u kojem je *h* u *hrvati se, hrzati, hrđa*, neopravdano – dakle, jezik književnojezične maretićevske norme.
4. U skladu s naprijed navedenim, Matić transkribira ostavljajući *h* samo u nekim riječima u kojima je ono tijekom 19. st. i u njegovo vrijeme. Prema tomu, ovdje nije riječ o transkripciji jer u priređenom tekstu bilježenje *h* odgovara pretpostavljenom dijalekatnom stanju i/ili Matiću suvremenoj normi.

U književnika je 18. st. *h* bilo i dodatno morfološko obilježje kojim se bilježila dužina padežnoga (i osobnoga nastavka u 3. osobi prezenta, 2. i 3. osobi aorista) a redovito je kao oznaka dužine u genitivu i instrumentalu množine. Iako Matić tako navodi, ipak govori o *h* samo kao o znaku dužine otvornika ispred kojega je *h*, ali ne spominje da je taj otvornik padežni (ili osobni) nastavak/dio nastavka. S obzirom na to da smatra da je *h* značilo isto što i danas znači slovopisna oznaka dužine iznad otvornika, Matić tako i transkribira, primjerice u Kanižlićevoj *Svetoj Rožaliji*:

G mn: *lyudih/chyudih* = ljudi, čudi

I mn: *s-oblacih* = s oblaci

Ispravnost Matićeve transkripcije podupiru i rimovani oblici prema kojima je razvidno da je *h* samo slovopisna oznaka dužine:

Kanižlić, str. 6.¹¹

*Bitche ovdī kervi danas joshter rika,
Gdi toliko vervi perjatih vojnikah*

Matić, str. 46.¹²

*Bit će danas krvi danas jošter rika
Gdi toliko vrvi perjatih vojnikā*

Kanižlić, str. 11.

*Pod nyom Cerna Zgoda, illi s-cernim krilih
Udes nasheg Roda neprijately, cvili*

Matić, str. 50.

*Pod njom Crna zgodā ili s crnim krilī
Udes našeg roda neprijatelj, cvili*

Jednako kao što rima zasigurno otkriva da je *h* u genitivu i instrumentalu množine slovopisno, dakle neizgovorno, tako otkriva i da je *h* u lokativu množine neizgovorno, ali ga Matić transkribira kao da je izgovorno:

¹¹ Navodi su iz pretiska *Svete Rožalije*, Privlačica, Vinkovci, 1990.

¹² Navodi su iz Matićeve transkripcije *Svete Rožalije*, Stari pisci hrvatski, knj. XXVI, Zagreb, 1940.

Kanižlić, str. 2.

... cvitjem cvate put, nek te po granah
Xuberuchi prate, pticsice do stanah

Matić, str. 43.

... cvitjem cvate put, nek te po granah
žuberući prate ptičice do stanā

Kanižlić, str. 18.

Što je Udes? kako komuše što desi
Sugyeno je tako nyemu na nebesih

Matić, str. 43.

Što je udes? kako komu što se desi
sudeño je tako njemu na nebesih

S obzirom na to da se svi Kanižličevići stihovi rimuju, nije razložno pretpostaviti da se samo lokativom množine narušava rima. Osim toga, Matićev je opis Kanižličevića jezika sam unutar sebe nedosljedan – ako *h* nije izgovorno jer ga dijalekt ionako ne poznaje, zašto bi bilo izgovorno u lokativu? Čini se da je Matićeva transkripcija i ovdje dosljedno na tragu znanosti njegovoga doba i Maretićeva zaključka da se lokativ množine u slavonskih pisaca završava na *h*, ali se često piše bez *h*¹³, pa transkribira u skladu s tim, a ne u skladu sa samim tekstom iz kojega je ipak razvidno da, u Kanižličevićim gore navedenim stihovima, lokativno *h* nije izgovorno. I inače se lokativno *h* pojašnjava kao dio padežnoga nastavka jer mu je tu po etimologiji mjesto¹⁴, a Ivšić zapisuje da u lokativu množine u posavskom govoru nema *h*, ili lokativni nastavak za ženski rod navodi u obliku *-a/h/*, ali *h* ne bilježi u primjerima i poziva se na Maretićev zaključak da »Lok. pl. na *-ah* dolaze često i u slavonskih pisaca«¹⁵. Zanimljivo je pripomenuti da Ivšić navodi i primjere iz književnoga jezika 19. st. u kojima je lokativni nastavak *-ih*, *-eh*, ali s dužinom na *i*, *e*¹⁶ pa pomisao o tom da je *h* i u lokativu moglo imati ulogu kao u genitivu i instrumentalu ne treba potpuno odbaciti, a svakako valja uzeti u obzir i činjenicu da se lokativnom *h*, u Matićevo doba, ali i danas, prilazi etimološkim kriterijem, a ne sustavnim kriterijem zadanoga sinkronijskoga jezičnoga stanja.

O transkripciji je *odraza dugoga jata* u Matića malo podataka, ali je očito da i ovdje postupa usklađujući s normom svojega vremena – ne traži u tekstu jekavski dugi jednoslog, nego ijekavski dvoslog.

¹³ Tomo Maretić, *Jezik slavonskih pisaca*, Rad JAZU, knj. 180, Zagreb, 1910., str. 161.

¹⁴ J. Vončina, n. d., str. 86.

¹⁵ Stjepan Ivšić, *Današnji posavski govor*, Rad JAZU, knj. 196, Zagreb, 1913., str. 140.

¹⁶ Isto, str. 231.

U napomeni o transkripciji Kačićeva jezika, o šarolikosti (i)jekavizmima i jekavizmima u njegovu jeziku, Matić Kačićevu jednosložnu vrijednost dugoga jata pojašnjava ovako:

»Kao ikavac nije Kačić uopće umio razlikovati *ije* i *je*. U riječima što su mu bile dobro poznate iz narodnih pjesama (osobito u epitetu *bijeli*) redovno je refleks dugoga *ě* u stihu brojio kao dva sloga i pisao *ije*. U drugim je riječima, naprotiv, pisao sad *ije* sad *je* ne razlikujući dugoga i kratkoga *ě*, a samo katkada je refleks dugoga *ě* u stihu brojio kao dva sloga. Kolebao se također u pisanju riječi u kojima je sam na svoju ruku ijekavizirao glas *i* što nije postao od *ě*: [...] mjesto kratkoga *i* u takvim je slučajevima gotovo uvijek bilježio *je* [...], a mjesto dugoga *i* je pisao *ije*, *ie*, *je*, ali ih je u stihu gotovo uvijek računao kao jedan slog.«¹⁷

Opis je točan, ali je zaključak izveden iz njega pogriješan jer je u transkripciji na mjestu dugoga jata uvijek *ije*, a na mjestu kratkoga *je*. (Valja napomenuti da norma Matićeva doba u bilježenju *ije* vidi dvoslog, a ne jednoslog kao naša suvremena.) Matić napominje da se »iz samih stihova ionako razabire gdje Kačić refleks glasa *ě* broji za jedan slog, a gdje za dva«¹⁸. Međutim, Matiću su na raspolaganju bila barem dva slovopisna rješenja, kojima bi zaštitio i razlikovao Kačićeve jekavske duge jednosloge od ijekavskih dvosloga a ipak ostao u okvirima sebi suvremenoga slovopisa: bilježenje izostavnikom ili odgovarajućim naglaskom. Riječ je o tom da su i za Matićeva života hrvatski pjesnici bilježili jednosložni jekavski jat upotrebljavajući izostavnik (*je*), a da bi ga tako razlikovali od dvosložnoga jata (*ije*) koji je dijelom metričevske norme.¹⁹

Primjerice, Matićeva bi transkripcija:

*Lijepa pozdrav starcu Mjelovanu*²⁰

bila odista transkripcijom, a ne prilagodbom, da je zabilježio:

L'jepa pozdrav starcu Mjelovanu

Lijépa pozdrav starcu Mjelovanu,

a tako bi se i dugi jednoslog u *lijepa* dobro razlikovao od dvosloga *bijela* u stihu:

*Al bijela ne uzeše grada*²¹.

Bez ijedne napomene o prilagodbi (a ne transkripciji), Matić Kanižlićevo *steno* transkribira kao *stjeno*, iako je metrički jasno da je riječ o jednoslogu:

¹⁷ Stari pisci hrvatski, knj. XXVII, n. d., str. LIV – LV.

¹⁸ Isto, str. LV.

¹⁹ Na primjerima iz pjesništva S. S. Kranjčevića v.: J. Vončina, *Preporodni jezični temelji*, Zagreb, 1993.; na primjerima iz pjesništva Milana Begovića v.: Sanda Ham, *Jezik zagrebačke filološke škole*, Osijek, 1998.

²⁰ Isto, str. 438.

²¹ Isto, str. 439.

Kanižlić, str. 14.

Matić, str. 52.

*Tu Kolovoz vozi xito, slammu, sieno**Tu kolovoz vozi žito, slamu sijeno*

Matić zadržava isti naglasak (*sieno/sijeno*), ali taj naglasak svakako jednoznačno ne otkriva slogovnu vrijednost dugoga jata u obliku *sijeno*.

Opisujući Kanižlićev jezik i njegovo bilježenje *popratnoga otvornika uz samoglasno r*, J. Vončina govori i o povijesti takvoga slovopisnoga rješenja:

»Fonološki sustavi tuđih jezika ne poznaju vokalno *r*, pa se *izgovor* [istaknula S. H.] toga glasa olakšavao popratnim vokalom [...] takav način bilježenja preuzet je i u hrvatske latinične tekstove [...] bilježenje je popratnoga vokala bilo zajedničko svim našim starim književnicima [...]«²²

Zanimljivo je pripomenuti i o dijalekatnom stanju, navesti Ivšićevo svjedočenje o *izgovoru* popratnoga otvornika, u svezi s kojim pojašnjava gubitak samoglasničke uloge *r* u posavskom govoru:

»U pjevanju sam i kazivanju stihova slušao *er* mjesto *r*, na pr. cerni [...] dervo... kerčmarice (u pjevanju, Kaniža).«²³

Naveden je i primjer iz Kaniže, mjesta Kanižlićeva podrijetla, a na temelju kojega J. Vončina pretpostavlja da je Kanižlić poznavao mjesne govore²⁴, ali zasnivajući svoju prosudbu na činjenici da je bilježenje popratnoga otvornika u svih književnika 18. st., a ne samo Kanižlića, odlučno odbacuje mogućnost da samoglasno *r* gubi samoglasničku ulogu kao što je to u posavskom govoru.²⁵

Kanižlić je jedini književnik uz kojega Matić daje napomenu da u izvornom tekstu bilježi popratni otvornik uz *r* – napomena je u svezi s bilježenjem naglasaka, ali ni ondje Matić ne kaže izravno da je svako Kanižlićevo samoglasno *er*, *ar* bilježio kao *r*. Uz druge književnika nema ni takvih, makar neizravnih napomena o transkripciji, a trebalo ih je dati jer je pisanje popratnoga otvornika izrazito, stalno i tradicijsko slovopisno rješenje – općim je obilježjem u 18. st., tek je sedamdesetih godina 19. st. napušteno, a do toga je doba i središtem brojnih jezikoslovnih dvojbi i polemika i to ne samo kao slovopisno pitanje nego i kao izgovorno. Gledište suvremenoga jezikoslovlja da se popratni otvornik uz *r* nije izgovarao pođapiru i izvori iz 19. st. – primjerice, J. Vitanović pišući 1872. *Slovniciu hrvatskoga jezika* izravno kaže:

²² J. Vončina, *Jezik Antuna Kanižlića*, n. d., str. 50.

²³ S. Ivšić, n. d., str. 176.

²⁴ J. Vončina, n. d., str. 6.

²⁵ Isto, str. 50.

»Morda se tkogod začudi, što učim, da samoglas *er* valja pisati *r*. Tomu velim da se i meni čudno čini, ali kad je takov propis.«²⁶

(Misli se na Mažuranićev propis iz 1862., 1864.) Četiri je godine poslije Vitanovićeve slovnice objelodanjena Veberova – *r* je ondje pisano bez popratnoga samoglasnika, ali je ipak uz *mukli glasnik è* opširno pojašnjenje koje ukazuje i na izgovornu vrijednost, a ne samo slovopisnu:

»Mukli glasnik *è* stoji pred *r*-om, za kojim u jednoj slovcu sliedi jedan ili više suglasnikah, ter se izgovara muklo glasom, posve jednakim glasom, kojim se od prednjega suglasnika na *r* prelazi; n. p. pèrst, vèrt [...]. Kod nas Hrvatah govore na njekih otocih dalmatinskih mjesto mukloga glasa pred *r*-om otvoreno *a*, a u Zagorju *e* [...] ovamo ide i hercegovački *čarni* mjesto *cèrni* [...] ali većina je naroda zadržala mukli glas pred *r*-om, koji se u knjigah bilježi znakom *è*. Pisci, koji drže, da *r* u tom slučaju služi za glasnik, izpuštaju *è* pred *r*-om [...]«²⁷

Navedena mišljenja dvaju slovničara iz 19. st., Vebera i Vitanovića, ne mogu jednoznačno odgovoriti na pitanje o izgovornoj/slovopisnoj vrijednosti popratnoga samoglasnika uz *r*; čak ni u njihova doba, pa onda odgovora o istom pitanju u književnom jeziku 18. st. ne treba u njih ni tražiti, ali je ipak razložno napomenuti da ni suvremenici norme u kojoj je normativnim slovopisnim pravilom bilo pisati *er*, nisu suglasni kada je izgovor u pitanju – a Matićeva je transkripcija posve sigurna iako je riječ o književnojezičnom razdoblju o kojem nemamo tako brojnih svjedoka kao u 19. st. Prema tomu, najčvršći je oslonac autorov tekst, a u tekstu se, primjerice, Relkovićevo *Satira* potvrđuje rima – *Minerve/merve*:

*I takomi Pluta y Minerve
nesumnyte od toga nimerve*

koju transkripcija, oslonjena na mišljenje da se popratni samoglasnik ne izgovara, narušava i kviri.²⁸

Prikazana i navedena mišljenja i primjeri zasigurno pokazuju da se pitanju popratnoga samoglasnika uz *r* traži potanjega i jasnijega odgovora, a u svezi s tim i ponešto drukčijega priređivačkoga stava od Matićeva.

Jezikoslovlje je Matićeva doba odgovaralo na pitanja postavljena u ovom radu na svoj način i u okviru svojih znanstvenih dosega, a Matić slijedi taj način ostajući u zadanim okvirima. Koliko njemu suvremena jezikoslovna misao griješi, toliko griješi i on sam pretvarajući transkripciju u jezičnu

²⁶ J. Vitanović, *Slovnica hrvatskoga jezika za nižu realku*, Osiek, 1872.

²⁷ Adolfo Veber, *Slovnica hrvatska*, Zagreb, 1876., str. 5. – 6.

²⁸ Opširnije o tom pitanju u Relkovića vidjeti u radu Snježane Mostarkić u ovom zborniku. Primjeri su preuzeti iz istoga rada.

prilagodbu. Međutim, ni naše suvremeno jezikoslovlje još ne daje jednoznačnih odgovora na pitanje bilježenja *h*, popratnoga otvornika uz samoglasno *r*, dugog jekavskog jata u 18. st.²⁹, pa je posve moguće i vjerojatno da ni suvremeni priređivački napori ne bi dali značajnijih odnaka od Matićevih.

JEZIKOSLOVNA VRIJEDNOST PRIREĐIVAČKE DJELATNOSTI TOME MATIĆA

Sažetak

Priređivačka se djelatnost Tome Matića u ovom radu opisuje u kontekstu jezičnih prilagodbi kojima je često bio podvrgavan jezik naših starijih pisaca u ovoljetnim izdanjima njihovih djela.

LINGUISTIC IMPORTANCE OF MATIĆ'S EDITORIAL ACTIVITY

Summary

Tomo Matić's editorial activity is in this work described in the context of linguistic adjustments to which the language of our earlier writers was frequently submitted in the 20th century editions of their works.

²⁹ Takva se nejednoznačnost proteže i na razdoblje 19. st., pa će dvije vrijedne suvremene jezikoslovne knjige, objelodanjene iste godine, donijeti različita mišljenja o pitanju slogovne vrijednosti dugoga jata u Babukića – u Vončina je riječ jednoslogu, a u Tafre o dvoslogu, v.: J. Vončina, *Preporodni jezični temelji*, n. d.; Branka Tafra, *Gramatika u Hrvata i Vjekoslav Babukić*, Zagreb, 1993.

DJELA
ANDRIJE KAČIĆA MIOŠIĆA

PRIPREDIO ZA STAMPU

T. MATIĆ

KNIGA DRUGA:

KORABLICA

IZDALA

HRVATSKA AKADEMIJA ZNANOSTI I UMJETNOSTI

ZAGREB 1945

TISAK NARODNE TISKARE

Tomo Matić kritički je priredio *Djela Andrije Kačića Miošića*
koja su objavljena u Akademijinoj ediciji *Stari pisci hrvatski*
(knj. XXVII – 1942.; knj. XXVIII – 1945.)

Tomo Matić u kritici

»Uvijek sam se zaustavljao na prvom i drugom katu palače naše Hrvatske akademije, da upijem sklad stubišta, pjesmu unutarnjih stupova, svodova i lukova. Ima tu posebne ljepote neoklasicizma i secesije... Posjetilac osjeća uzvišenost hrama znanosti, najviše znanstvene ustanove hrvatskoga naroda. U tom hramu pročelnik Tomo Matić, fin, pristupačan, odmjeren, dobroćudan. Lice inteligentno, mirno, oči pametne...«¹

Svečani okvir: *Akademija*, slika unutar okvira: znanstvenik *Tomo Matić*. Stojimo pred ozbiljnim, smirenim licem znanstvenika, a u nama divljenje. Brojevi nam ponudiše štovanje: 75 godina znanstvenoga rada, 150 bibliografskih jedinica.

Slavonac rođenjem (12. 7. 1874. u Brodu n/Savi), srcem i umom hrvatskoga roda sin. S majkom u ranom djetinjstvu ostavlja rodni grad Brod, a samo zbog toga ranog odlaska ne ponese dječak nikakvih uspomena koje bi ga upozoravale da ponekad, samo ponekad posjeti rodni dom i ulice grada u kojem život udahnu davne, 1874. godine. Brod je na vjetrometini putova i sukoba, te mu ne podari bogzna kakvo gostoprinstvo, i Tomo Matić mu se više ne vraća ni kao rodnom gradu, ni uspomeni radosnoj, niti povijesti njegovoj. Slavonija je dom mu, domovina, hrvatska mati, a Brod u Slavoniji, no Tomo ne zaviri više u njegove istine, ni povijesne, ni književne, niti jezikoslovne. Nije se smatrao Brođaninom. Zašto? Što se to zbilo u njegovoj životnoj istini? Nikada ništa nije o tome rekao javno, nikada ništa napisao.

Ponio je, na polasku iz Broda, kao tajnu, ružnu uspomenu i – zaboravio i grad i bogatu prošlost njegovu. Sigurno s razlogom! I ostade dom mu neznan! Istinu mu životnu danas »lovorom« ovjenčasmo; Slavonija se »na noge« diže da ga dostojno pozdravi; Brođani pitaju, traže...

Prohladno proljetno poslijepodne provlačilo se brodskim ulicama »ozbiljna lica« zavirujući u veže, tragajući za starom oznakom kućnog broja 228 (koja bijaše jedini put do novorođenog Tome), u brodskoj *Matičnoj knjizi rođenih*. Što grad ne zna?

Ne zna kad je srušen dom uglednika mu, znanstvenika i akademika Tome Matića... Da, davnine davne zatamnile sjećanja; ratovi rasirgali, isjekli,

¹ I. L. [Ivo Lendić], *Razgovor s pročelnikom Hrvatske akademije*, Hrvatski narod, III, br. 173, Zagreb, 1941., str. 8.

razrušili i dom i ljude; a ljudi, koji to nisu, trag uništili... On staze nove, trnjem i odricanjima posute, gazi šutljivo, ali ide dalje, naprijed!

Tomo Matić student i profesor bečkoga sveučilišta, učitelj i ravnatelj hrvatskih gimnazija, znanstvenik, akademik, »najbolji naš poznavac slavonske književnosti« (Barac). »Slavonija je književni prostor njegova aktivteta.« (Štampar)

Jagićev učenik i sljedbenik, Matić već u studentskim danima ulazi u znanost raspravom *O književnom radu Matije Antuna Relkovića (Vienac, 1893.)*. Djelujući punih 75 godina kao znanstvenik, Matić je objavio oko stotinu i pedeset znanstvenih i stručnih radova (monografija, studija, rasprava, prikaza), te je godine 1921. izabran za dopisnoga, a 1938. godine za izvanrednoga pravoga člana Akademije (Pupačić).

Mnoge istine hrvatske književne povijesti i kulture plod su upornoga Matićeva istraživačkoga rada, pa je svaki objavljeni rad praćen zanimanjem stručnjaka-suvremenika. Analizirajući istine koje Matić prostire pred njih, daju i ocjene viđenog. Rađovi su mu pisani

»zualački, odmjereno, mirno [...]. Ne iztičući nikad glasno svoje mišljenje, dr. Tomo Matić je sredeno i razborito svakome od slavonskih pisaca odredio mjesto.«²

Gdje god bio, Slavoniji ususret hodio, istinu o starini joj kulturnoj iskao. Stotinu i pedeset godina turskoga gospodstva provalija je, koju radišan hrvatsko-slavonski puk teško preskače, do prvih slova pismenosti, prvih pouka školskih. Tamo, u to teško vrijeme života slavonskoga puka, uputio se znanstvenik Matić, tražeći uporno i neumorno zapretanu stvarnost hrvatsku. Ti su putovi dračem neznanja obrasli, on ih je krčio i istinu narodu svome podario...

Istine zapretane, ali ga istraživanja dovode do saznanja, da »u starije doba nijesu svećenici i redovnici bili mladeži samo učitelji vjere, nego [...] je nekoć učenje čitanja i pisanja bilo usko povezano s vjerskom poukom [...]«³. Tamo, u samostane treba poći, znao je odmah, jer su upravo ondje žarišta prosvjete i prve škole.

Saznajemo da je godine 1527. tiskana u Mlecima glagoljska knjižica, poznata u bibliografiji pod imenom *Introduitorium croatice*, »jamačno je najstariji hrvatski tiskani priručnik za poučavanje u čitanju«⁴.

Stotinu šezdeset godina kasnije, ostrogonski je primas Kolonić, poslije izгона Turaka, tiskao za Slavoniju, kod isusovaca u Trnavi latinicom i ćirilicom *Kratku abekavicu i kratak krstjanski katoličanski nauk* (Trnava, 1696. i 1697.). To su bile podloge za bitke naše, prosvjetu i prvu školsku pouku.

Početkom druge polovice 18. stoljeća u požeškom je kraju pokrenuta intenzivna akcija za suzbijanje nepismenosti, posebno u selima oko Požege,

² Antun Barac, *Iz hrvatske književnosti u Slavoniji prije preporoda*, Hrvatska revija, XVI, br. 7, Zagreb, 1943., str. 393.

³ Tomo Matić, *ABECEVICA iz 18. stoljeća*, Vrela i priinosi, br. 8, Sarajevo, 1938., str. 103.

⁴ Isto, str. 104.

gdje su misionari po poljima i pašnjacima tragali za svojim budućim učenicima. Za tu prigodu napisan je mali priručnik za poučavanje u čitanju (dva lista formata 14 × 8 cm)

A B E C E V I C A

ABCDEFGHIJKLMNOPQRSTUVWXYZ

A a b c d e f g h i k l m n o p q r f s t u v x y z

Abecevice je bila namijenjena isusovačkom prosvjetnom radu, a među pokretačima akcije najviše se isticao Josip Milunović. Da, početci teški, mukotrpnii... I uvijek tako učitelju. On počinje tamo gdje je polje nezasijano, pa kakvo sjeme odabere i kako zemlju pripremi, takav će plod donijeti.

I Tomo Matić je sjeme posijano na dobro odabranom tlu, pa i obrazovanje koje je primio u požeškoj gimnaziji temelj su znanstveniku Matiću. Brojni znanstveni radovi »odavaju zrele plodove dugogodišnjeg iskusnog radnika, najboljeg i najmarljivijeg slavonologa«⁵.

Za Matićev znanstveni opus karakteristične su velike cjeline, piše Mladen Kuzmanović u *Croatici* 1970. To su kompleksne analize cijelih književnih i povijesnih razdoblja. Matić je autor opsežnih rasprava: *Prosvjetni i književni rad u Slavoniji prije Preporoda* (1945.), za koju Josip Pupačić, u predgovoru knjizi *Iz hrvatske književne baštine*, kaže da Tomo Matić »obrađujući ogromnu građu, detaljno i argumentirano, s njemu svojstvenom znanstvenom akribijom prikazuje kulturni razvoj ove naše pokrajine od turskih vremena do ilirizma – polazeći od političke i ekonomsko-društvene pozadine, od razvoja osnovnog školstva i pismenosti preko poučne pučke i nabožne do umjetničke književnosti«⁶.

Pupačić naglašava posebnost Matićeva pristupa književnom stvaralaštvu i cjelokupnom životu, koliko taj život ima utjecaj na književno stvaralaštvo.

U *Hrvatskoj smotri* 1943. čitamo zapis Dragutina Gjurića o vrlo korisnoj novini kojom je Tomo Matić podario hrvatskoj znanosti istine o prijevremenim zbivanjima u Hrvatskoj, a u povodu Matićeva rada *Iz hrvatske književnosti u Slavoniji prije Preporoda*. Bila je sretna zamisao izdati ovo djelo, smatra Gjurić, jer je bilo uobičajeno mišljenje, da se sve do Gaja nije događalo ništa i da je »tek preporod donio prvi, nakon dubrovačkih klasika – književno stvaranje«. Istina je drukčija. U 18. stoljeću bilo je u Hrvatskoj jako književno i kulturno stvaranje, koje je pripravilo uspjeh hrvatske književnosti što započinje hrvatskim preporodom, a Tomo Matić otkriva

⁵ Emil Štampar, *Nekoliko novijih radova dr. Tome Matića*, Nastavni vjesnik, I, sv. 2, Zagreb, 1941./42., str. 111.

⁶ Josip Pupačić, *Tomo Matić*, u knjizi: Tomo Matić, *Iz hrvatske književne baštine*, MH, Zagreb – Slavonska Požega, 1970.

vrijednosti Antuna Kanižlića, Josipa Milunovića, Matije Relkovića, Vida Došena, Adama Blagojevića, Matije Katancića, Antuna Ivanošića i Adama Filipovića.

Slavonskim piscima prije preporoda Tomo Matić nije uzimao književnu vrijednost pojedinih djela kao jedini kriterij nego snagu napora autora »da Slavoniju pridignu, nakon turske okupacije, u kulturnom, socijalnom i moralnom pogledu«⁷.

Proglas Adama Filipovića za stvaranje književnog društva, dokaz je da su temelji tamo – iza o g r a d e preporodne! I Josip Juraj Strossmayer, znajući vrijednost svojih velikih ostvarenja u hrvatskoj kulturi i znanosti, ipak naglašava: »Nisam ja prvi...!«

Barčev prikaz Matićeve knjige, s posebnim osvrtom na predgovor, jasno potvrđuje da je »pisan znalčki, odmjeren i mirno, taj predgovor daje punu i zaobljenu sliku kulturnog napora naše Slavonije u spomenutom vremenskom razmaku i ujedno jasne slike ljudi koji su se u njoj u to doba bavili književnošću na hrvatskom jeziku«⁸.

Uz vrijednost Matićeva odabira, ne možemo mimoći još jednu tvrdnju Antuna Barca, o hrvatskoj slavonskoj književnosti u kojoj nalazimo »jednu od najzanimljivijih slika, što nam ih [...] može dati bilo koji dio naših starijih književnih nastojanja«. Nastala u zemlji koja se tek oslobodila turske vlasti i ušla u sklop države sa zapadnoeuropskom civilizacijom, književnost je htjela u kratkom vremenu prihvatiti sve što joj kroz više stoljeća nije bilo dostupno.

U njezinim se tvorevinama mogu susresti »i primitivnost i rafiniranost, čuvanje predaja i bezglavo jurenje za stranim«. Isusovac Josip Milunović vodi borbu za pismenost, gotovo istovremeno kada Kanižlić, također isusovac, piše stihove »kakvi su nicali samo u krilu kulturno prezasićené Europe«⁹.

Iznenaduje radni kapacitet Tome Matića, koji je u okviru edicije *Stari pisci hrvatski*, priredio sedam knjiga kritičkog izdanja literarnog opusa sedmorice starijih naših književnika.

Matija Antun Relković, knjiga 23. Antun Đamić tvrdi da je dobro što je Tomo Matić, priređivač, izabrao Relkovića, da prvi od Slavonaca uđe u kolo ostalih starih hrvatskih pisaca, i nastavlja:

»Matić ga je prihvatio znalčki, pa se ta njegova izdanja odlikuju obilnom dokumentacijom, preglednošću i kritičnošću.«¹⁰

⁷ Dragutin Gjurić, *Hrvatska književnost u Slavoniji prije Preporoda*, Hrvatska smotra, XI, Zagreb, 1943., str. 7. – 10.

⁸ A. Barac, n. d., str. 393.

⁹ Isto.

¹⁰ Antun Đamić, *Tomo Matić. In memoriam*, Filologija, VI, Zagreb, 1970., str. 392.

Josip Pupačić, u predgovoru knjizi *Iz hrvatske književne baštine* (Zagreb, kolovoz 1968.) neposredno nakon 94. rođendana Matićeva, podario mu je priznanje za sve što je učinio za hrvatsku znanost, a izborom Matićevih radova, poklonio najljepši dar znanstveniku.

Pupačić dobro poznaje Matićev rad, pa analizirajući pojednostiti iz velikog opusa želi istaknuti da je Matić neprestano imao na umu misao svoga učitelja Jagića, po kojoj:

»Povijest književnosti ne govori samo o pojedinih knjigah, već treba da uzme na um svekolike uvjete, o kojih visi razvitak, cvjetanje i propast književnosti, treba da iz cjelokupnoga života narodnjega crpe onaj plameniti nagon duha ljudskoga, koji se očituje u radnji književnoj.«¹¹

Stoga će plodovi njegova rada ostati »kulturnim dobrom hrvatskoga naroda«, zaključit će svoj zapis Pavao Tijan u *Spremnosti* 1944. godine.¹²

Slijedimo Matićeve znanstvene staze, a na njima susrećemo suvremenike mu, koji srdačnom dobrodošlicom pozdravljaju svaki njegov rad, ali i one koji ne misle tako. U *Savremeniku* 1909. Branko Vodnik piše o Matićevoj analizi Zoranićevih *Planina*, objavljenoj u Berlinu godine 1897. Odmah u početku naglašava da je to Matićeva »prva i najljepša radnja«, ali se Vodniku čini spornom Zoranićeva godina rođenja (1508. ili 1509.), pa naglašava: »[...] ja bih ipak u to ponešto sumnjao [...]«

Druga Vodnikova tvrdnja odnosi se na ime Petrus de Albis kojim je Zoranić sebe nazivao. Petrus de Albis bio je benediktinac u samostanu sv. Marije na Mljetu, pa Vodnikova misao ide ususret vjerojatnosti, da je možda taj Petrus de Albis – Petar Zoranić. Ako jest, zaključuje Vodnik, »to bi svašta promijenilo i u našem shvaćanju njegova književnoga rada«¹³.

U splitskom *Književnom krugu* 1990. javio se Franjo Švelec, dobar poznavalac Petra Zoranića, pa u svom zapisu *Iz naše književne prošlosti* kaže:

»Teško je danas prihvatiti, na primjer, Matićevu gledanje prema kojemu se Zoranić, uslijed pustoši što su je uzročili Turci, nije imao na što osloniti u tadašnjoj Dalmaciji, te je stoga, poput talijanskih pisaca onoga vremena, bježao u svijet „mirnog idiličnog pastirskog pjesništva“.«¹⁴

Raznolikost tema koje je marljivi istraživač Tomo Matić nudio čitateljstvu izazvala je pozornost suvremenika. Uz ugledna imena koja prate njegov rad susrećemo i poneki sirov zapis. Tihomir Ostojić u *Letopisu Matice srpske* piše o Matićevu radu *Molérove komedije u Dubrovniku*.

»Literarno-istoriska radnja kao što je eva T. Matića, [...] ide među najpripavije, pa recimo iskreno, i među najsuhoparnije i najdosadnije naučne poslove. Ali se oni ne mogu običi, jer se bez takih radnja analitičkih, mikroskopskih, sitničarskih, ne može doći nikad do velikih, pa ni do najvećega i konačnoga: do konstruiranja celokupnog toka i razvitka naše književnosti.

¹¹ Vatroslav Jagić, *Djela IV*, priredio S. Ježić, IAZU, Zagreb, 1953., str. 208.

¹² Pavao Tijan, *Kad se Slavonac latil pera...*, *Spremnost*, III, br. 126, Zagreb, 1944., str. 12.

¹³ Branko Vodnik, *Petar Zoranić*, *Savremenik*, IV, Zagreb, 1909., str. 111.

¹⁴ Franjo Švelec, *Iz naše književne prošlosti*, *Književni krug*, Split, 1990., str. 69.

[...] Veći deo radnje T. Matića hvata pretres pojedinih komedija Molijerovih i poređenje s originalima. [...]. Naročito se zadržao na onim mestima gde su se Dubrovčani, radi aluzija na svoje domaće prilike, odmicali od Molijera...«¹⁵

U povodu izdanja *Djela Matije Antuna Relkovića* u 23. knjizi *Starih pisaca hrvatskih*, javio se u *Prilozima za književnost, jezik, istoriju i folklor* 1921. godine Milivoje Bašić s tendencioznim namjerama: obezvrijediti Relkovića, i njegova priređivača Matića.

»Raspave o Relkoviću nema, [...] iznose se neki novi, suhoparni podaci iz dosta jednolikoga graničarskoga života Relkovićeve.«

Autor na »istom pladnju« nudi gostu-čitatelju Relkovića u »tesnom mundiru« austrijskom koji nije dao Relkoviću da se uzdigne »do stepena na kom se u istom vremenu nalazi D. Obradović«, i nastavlja:

»Relković nije imao ono što je najglavnije – muškosti i energije, i tako njegova dela ostaju bezlična i bezbojna, bez onoga silnog ličnog i reformatorskog elementa Dositejeva.«

Autor nastavlja nizati negativnosti, a onda ipak tvrdi da »njemu pripada znatno mesto u srpsko[!]hrvatskoj književnosti, on u velikoj meri naglašava novo vreme«.

Osvrćući se na priređivača Matića, prigovor:

»Ali pored svega svog truda da nam da vernu sliku pravopisa R., priređivač nije svugde uspeo. [...] priređivač pored svega svog mučenja da nam što revnije reprodukuje pravopis R-ev nije uspeo.«¹⁶

Prigovor priređivaču odnosi se i na izbor literature srpskih autora koji su pisali o Relkoviću. Tomo Matić zna zašto ih je izostavio, a znamo i mi!

Emil Štampar u zagrebačkom *Nastavnom vjesniku* 1941./42. izdvaja nekoliko radova Tome Matića zaustavljajući se, na trenutak, uz lik znanstvenika: Rodom Slavonac, pristupačan akademik, ozbiljan, ali vedra lica, nepedantan, ali solidan, dr. Tomo Matić je u svom dugom naučnom radu posvetio gotovo svu svoju ljubav za nauku svojoj užoj domovini Slavoniji. Nema gotovo nijednog slavonskog pisca kojemu nije darovao bilo raspravu, bilo sitni prilog, ili da ga ne bi bar usput upleo u drugoj književnoj sredini s nekoliko karakterističnih osobina. Pisci mu žive pred očima kao dragi i poznati prijatelji, s kojima se često susreće.

»[...] on neće htjeti pokazati da ga je pjesnička riječ zanjela, pokrenula njegove osjećaje, osvojila. Smatrao bi to nedopustivom slabošću koja nije u skladu sa znanstvenim postupkom.«¹⁷

¹⁵ Tihomir Ostojić, *Dr. Tomo Matić, Molièrove komedije u Dubrovniku*, Letopis Matice srpske, Novi Sad, 1907., str. 127.

¹⁶ Milivoje Bašić, *Djela M. A. Relkovića. XXIII. knj. Starih pisaca, priredio T. Matić*, Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor, knj. I, sv. 2, 1921., str. 274. – 280.

¹⁷ Josip Bratulić, *Tomo Matić*, u knjizi: Milan Rešetar – Tomo Matić – Franjo Fancev – Josip Badalić – Slavko Ježić – Jakša Ravlić, *Izabrana djela*, Pet stoljeća hrvatske književnosti, knj. 121/A, Zagreb, 1983., str. 64.

I zato, kad čovjek promotri, koliko se iz godine u godinu nanizalo rasprava, koje osvjetljavaju hrvatski politički, kulturni, književni i školski život prošlih vjekova, neće biti paradoksalna tvrdnja da njegov duh živi više u prošlim vjekovima nego u vrtlogu današnjice. Iz takve duševne dinamičnosti, u kojoj titra jaka žica rodoljublja, a iznad svega trijezna težnja za istinom, izvio se niz rasprava trajne vrijednosti...¹⁸ Štamparovu pozornost privukla je Matićeva rasprava: *Osječka humanistička gimnazija od osnutka do godine 1848.*, u kojoj Matić prikazuje školski život nakon odlaska Turaka. »Uz požešku gimnaziju, koja se u 17. vijeku prva u Slavoniji bujnije raspravala« Štampar prati »peripetije osječke gimnazije«, u kojoj su se »za položaj nastavnog jezika i „linguae nativae“ borila četiri jezika: latinski, njemački, koji je u prvom razdoblju uživao najbolju zaštitu, mađarski i hrvatski jezik«.

Knjiga 26. *Starih pisaca hrvatskih* drugo je Matićevo djelo, u izboru Štamparevu. O Slavoncima Kanizliću, Ivanošiću, Katančiću, uz brojne informacije o njima, Štampar naglašava važnim »vlastite i od drugih autora predrađnje, a osobito za sva tri pisca rasprave, prilozi i podatci dr. Fanceva, kojima je – bilo srušio presmione Vodnikove generalizacije i sam jasnim i oštrim sudovima sugerirao novu sliku slavonske književnosti s obzirom na isusovce – bilo novim svijetlom obasjao pojavu rodoljubivog Katančića«.

Raspravom *Josip Keresturi i njegovi pogledi na političke prilike poslije smrti Josipa II.* zauzeo je dr. Matić »stav realnog političara, gledajući u hrvatskim političkim prilikama prošlosti više slatke zanose srca, nego napore stvarnog rasuđivanja, pa je tim intonirao ovu raspravu«.

Korajčev prijevod Molièreove komedije *L'Avare* Matić je sa zanimanjem pratio i dao svoj sud o njemu, zaključujući da je taj direktan prijevod originala pomogao Šencinim idejama o orijentaciji hrvatskoga kazališta.

Tragajući za istinama, tvrdi Štampar, »trebalo je katkad raspliniti legendu, da bi se otkrilo činjenično stanje, a ni informatori za slavonsku književnost: Jakošić, Baričević, pa ni Šafarik nisu pouzdani, kako je na više mjesta utvrdio dr. Matić«. U toj borbi »iskače to više Matićeva marljivost i pozitivni rezultati, koji su mu naplatili trud užitkom pronalazača. [...] Kroz blagu ravnotežu uma i srca iskristalizirali su se podatci, raštrkani po vrelima ili tuđim radovima, u skladne slike kulturne i književne povijesti slavonske: slike pouzdane«, zaključuje Štampar.

Znajući da je »jezik najdragocjenija posuda« u kojoj se pohranjuju plodovi uma i srca za kasnija pokoljenja, Tomo Matić je »uz trajne književno-povijesne vrednote ostavio i značajne jezičnopovijesne prinose«, piše Josip Lisac u splitskim *Mogućnostima* godine 1995.

Matić je znatnu pozornost posvetio osobito teškim pitanjima hrvatskoga leksika i problemima naše leksikologije, a istraživanja su počela 1951. u

¹⁸ E. Štampar, n. d., str. 100 – 111.

četvrtom godištu *Slavističke revije* u kraćem prilogu *Leksički pabirci iz starih čakavskih pisaca*. Lisac kronološki izdvaja naslove članaka u kojima Tomo Matić izdvaja neke jezične posebnosti u djelima starih pisaca hrvatskih. Sve što je učinio bilo je »plod duga napora i velikoga filološkoga iskustva«, naglašava Lisac. Vrijedan je spomena Matićev rad *Prva redakcija Tanclingerova rječnika* tiskana u *Radu* (knj. 239., 1953.). Početak rasprave pokazuje ispravnost Matićeva gledanja na hrvatsku baštinu starijih razdoblja, a upozorava, kako nismo oskudijevali rječnicima, ali i na leksikografe, osobito kajkavce i čakavce, u kojih »često izbija nastojanje, da se posve ne saspu u uske granice svojega domaćeg narječja« (Matić).

Lisac spominje Matićev rad o Vitezovićevu *Leksikonu*, a kada je u 41. godištu *Nastavnog vjesnika* 1932./33. preuzeo uređivanje toga časopisa, prikazao je i prilog M. Vanina o leksikografu Jakovu Mikalji, nije zaboravio niti Ardellija Della Bellu (*Prosvjetni i književni rad u Slavoniji prije Preporoda*, Zagreb, 1945.), leksikografske napore Blaža Tadijanovića i Josipa Stjepana Relkovića.¹⁹

Rad je pratio poznate književne kritičare i one manje znane, ali suvremenike Matićeve, kao i one znatno mlađe, koji susrećući se s »pretrpanom znanstvenom košarom« Matićevom, ne ostadoše ravnodušni. On je stup oko kojega su savijali hrvatsku/slavonsku *tkanicu* istine. Istina i samo ona bila je naša vodilja, ista ona koju nam je u svojim radovima darovao Tomo Matić.

On se zaronjuje u našu književnu starinu i iznosi na vidjelo davno zapretane arhivskom prašinom bisere stare hrvatske književnosti (Kuntarić)²⁰.

Među brojnim djelima Matićevim, nezaobilazna su, iako rjeđa, komparativistički radovi (npr. *Zoranić's Planine und Sannazaro's Arcadia*) u kojima neka djela, iz korpusa starije hrvatske književnosti promatra i vrednuje u širem, europskom literarnom kontekstu. Matić je, ističe Kuzmanović, »istraživač izvanredno široka i raznovrsna znanstvenog interesa«²¹.

Josip Bratulić ističe Matićevu privrženost svome velikom učitelju Jagiću.

»[...] nitko kao Tomo Matić nije slijedio put, napatke i teoretske zasade velikoga učitelja – i tada, u svojoj mladosti, i mnogo kasnije kad učitelja nije bilo među živima.«²²

¹⁹ Josip Lisac, *Hrvatski leksik i hrvatska leksikografija u proučavanjima Tome Matića*, Filologija, XXIV/XXV, Zagreb, 1995., str. 209. – 215.

²⁰ Đuro Kuntarić, *Uvodne napomene*, u knjizi: T. Matić, *Moje dačke uspomene iz požeške gimnazije*, Požega, 1964., str. 16.

²¹ Mladen Kuzmanović, *Tomo Matić. In memoriam*, Croatica, I, 1970., str. 434. – 435.

²² J. Bratulić, n. d., str. 55.

Bratulić ističe tri puta Matićeva književnopovijesnog istraživanja: osmišljeno čitanje izvorne arhivske građe, pomno iščitavanje književne riječi, i na koncu ispitivanje te riječi u širim općim duhovnim kretanjima u Europi.²³

Tomo Matić ostavio je djelo koje ga svrstava među najznačajnije istraživače starije hrvatske književnosti, a neiscrpna energija i ljubav za dom i jezik hrvatski, neka budu vodič mladim generacijama hrvatskim.

TOMO MATIĆ U KRITICI

Sažetak

Tomo Matić nije književnik, nije slikar, nije glazbenik, a ipak tražimo njegov položaj u kritici. Zašto?

Slavonac rođenjem (Brod n/S, 12. srpnja 1874.) požeški gimnazijalac, bečki student i profesor sveučilišta, učitelj i ravnatelj hrvatskih gimnazija, znanstvenik, akademik, najbolji naš poznavач slavenske književnosti, (Barac).

Rano se odlučio na mukotrpan put znanstvenika raspravom *O književnom radu M. A. Reškovića (Vienac, 1893.)* na kojem je ostao do konca života (Zagreb, 1968.). Stotinu i pedeset znanstvenih i stručnih radova (monografija, studija, rasprava i prikaza) u 75 godina znanstvenoga rada! Najbolji i najmarljiviji naš slavonolog, zapisat će B. Štampar. Detaljno i argumentirano, s njemu svojstvenom akribijom, prikazao je kulturni razvoj Slavonije od turskih vremena do ilirizma (Pupačić).

Širok je dijapazon Matićeva interesa: povijest hrvatske književnosti i jezika, povijest školstva, odgoj mladih generacija, udžbenici, poznate osobe iz hrvatske kulture, kazalište...

»Kad se Slavonac lati pera...«, zapisao Pavao Tijan u *Spremnosti* 1944. godine. *Bogatstvo istina podarit će svoje narodu*, dovršimo Tijanovu misao.

TOMO MATIĆ IN DER KRITIK

Zusammenfassung

Tomo Matić ist weder Schriftsteller noch Maler, er ist kein Musiker, und wir suchen seine Stelle in der Kritik. Warum?

Er ist ein gebürtiger Slavonier (Brod n/S, 12. Juli 1874) der das Gymnasium in Požega gemacht hat, ein Wiener-student und Universitätsprofessor, Lehrer und Schulleiter, Wissenschaftler, Akademiker, der beste Kenner der slawonischen Literaturschichte (Barac).

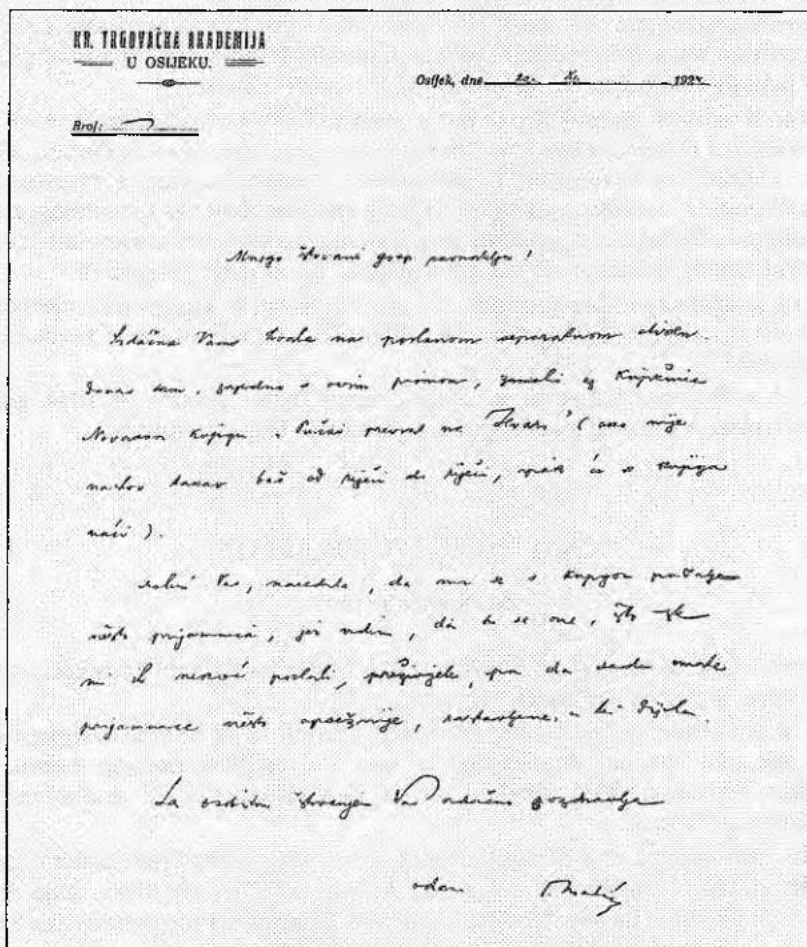
Sehr früh machte er sich auf den mühsamen Weg eines Wissenschaftlers mit der Abhandlung *O književnom radu M. A. Reškovića (Über die literarische Arbeit von M. A. Rešković) (Vienac, 1893)* und bis zum Tode gab er die wissenschaftlichen

²³ Isto, str. 59.

Arbeiten nicht auf (Zagreb, 1968). Hundertfünfzig wissenschaftliche und fachliche Arbeiten (Monografie, Studien, Besprechungen und Abhandlungen) in 75 Jahren der wissenschaftlichen Arbeit. Der beste und der fleissigste unser Kenner der Slawonien (Slawonologe), so hat E. Štampar aufgeschrieben. Er hat in allen Einzelheiten und argumentiert, mit der für ihn bezeichnende Art und Weise Akribie, die kulturelle Entwicklung Slawoniens von der Turkenzeit bis zum Illyrismus dargestellt (Pupačić).

Der breite Diapason ist das Interesse von Matić: Geschichte der kroatischen Sprache und der Literatur, Schulgeschichte, Erziehung der jungen Generationen Lehrbücher, bekannte Personen aus der kroatischen Kultur, Theater...

Wenn er in Angriff der Schreibfeder nimmt..., hat Pavao Tijan in *Spremnost* 1944 niedergeschrieben. *Ein Reichtum wird er seinen Volk schenken* wir den Gedanken von Tijan.

Matićevo pismo iz Osijeka Franji Fancevu od 20. studenoga 1924. (NSK)

Tomo Matić kao suradnik u *Gradi za povijest književnosti hrvatske*

Sigurno je da je uz mnoštvo drugih različitih pristupa proučavanju hrvatske književnosti najvrjednija svoja djela Tomo Matić dao izdavajući nekoliko knjiga *Starih pisaca hrvatskih*. To će hrvatskoj književnoj znanosti ostati trajna vrijednost za proučavanje i otkrivanje hrvatske književne i kulturne prošlosti.

No, ne manju vrijednost imat će oni Matićevi radovi koji su bili kao neka pratnja njegovih napora da znanstvenoj javnosti prezentira izvorne tekstove pojedinih većih ili manjih djela, poglavito iz starije hrvatske književnosti, a to su većinom oni njegovi prilozi koje je on objavljivao povremeno i u većem vremenskom rasponu u Akademijinoj *Gradi za povijest književnosti hrvatske* i s pravom Josip Pupačić, priređivač Matićevih znanstvenih tekstova, ističe kako je za nas od posebnog značenja¹.

Dakako, neke je izvorne tekstove objavio i u drugim edicijama (primjerice u Akademijinu *Radu*, u *Vrelima i prinosima* i dr.), ali najveći dio onih tekstova koji nisu bili obuhvaćeni edicijom *Stari pisci hrvatski*, Matić je objavio u Akademijinoj *Gradi*.

Naravno, svi njegovi prilozi u *Gradi* ne idu u istu kategoriju, jer tu ima i tekstova koji predstavljaju sitne znanstvene priloge, kao što su *Zadnji dani Lovre Mahnića* iz 1904., *Kazalište u starome Osijeku* iz 1938. ili *Prinos za historijat motiva Lucičeve Robinje* iz 1951. godine, zatim izvornih tekstova manjeg formata (*Pjesma Petra Divnića »U pohvalu od grada Šibenika«*) i niz drugih sličnih priloga kakve je objavljivao i u drugim časopisima, posebno dugogodišnjom suradnjom u *Nastavnom vjesniku*.²

Ovom prilikom pokazat ćemo značenje onih njegovih radova kojima je izvan edicije *Stari pisci hrvatski* Tomo Matić, surađujući u Akademijinoj *Gradi* u rasponu od preko šezdeset godina, obogatio fond izvornih tekstova stare hrvatske književne baštine.

¹ Tomo Matić, *Iz hrvatske književne baštine*, priredio Josip Pupačić, Matica hrvatska, Zagreb – Slavonska Požega, 1970. – V. uvodni prilog, str. 13.

² Potpunu bibliografiju Matićevih radova, objavljenih od 1893. do 1968., v. u op. cit., str. 413. – 429.

U kratkom presjeku njegovih radova zadržat ćemo se na nekim značajkama njegova pristupa s namjerom da uputimo na neke bitne crte njegova osebjunog znanstveno-istraživalačkog napora.

Već i kratki pregled naslova njegovih izdanja izvornih tekstova u *Gradi* svjedoči o kolikoj se količini proučenih, istraženih i otkrivenih djela radi. Dakako, takvim se radom bavio uz sve druge vrste znanstvenih priloga, od 1904. do 1968. godine zbog čega se mogu zapaziti i neke različitosti u znanstvenim obradama.

Tako već godine 1904. objavljuje on u *Gradi* dvije dubrovačke prerade Molièreovih komedija, *Jovadina* i *Udovicu*, 1920. godine Božićevićev prijevod Petrarkine kancone *Vergine bella, che di Sol vestita* i pjesmu Petra Divnića *U pohvalu grada Šibenika*, a zatim 1932. godine objavljuje Došenovu *Jeku planine*, 1940. Korajčev prijevod Molièreova *Škrta*, 1951. *Motiv Olive u starijoj hrvatskoj književnosti*, 1955. *Kajkavski prijevod Voltairove Henrijade*, Skvadrovićevu pjesmu *Mačus i Čavalica* i jednu hrvatsku školsku dramu iz Slavonije iz 18. stoljeća, 1962. prigodne pjesme o uroti zrinsko-frankopanskoj, te naročito plodne 1968. godine, uz opsežnu pjesmu o svetoj Genovevi, daje i kritičko izdanje Karnarutićeva *Vazetja Sigeta grada* i Vitezovićeve *Odiljenja sigetskog sa Sejnčicom*.

Za Matićev pristup izdanjima izvornih tekstova u *Gradi* (kakav je i njegov pristup u SPH), karakteristična je njegova sistematičnost, akribija, ali i nastojanje da uz potrebnu tekstološku obradu svaki tekst prezentira tako da se njime može služiti i šira čitateljska publika. Većina njegovih predgovora takvim izdanjima sadrži kulturnopovijesni i književnopovijesni uvod, opis rukopisa i pregled prethodno objavljenih izdanja te potrebnu filološku obradu, posebno s obzirom na jezik, grafiju i ortografiju. To je osobito zastupljeno u njegovim priložima zadnje ali najplodnije faze.

Izostavljajući sustavnost, zaustavit ćemo se na njegovu objavljivanju Vitezovićeve spjeva *Odiljenje sigetsko* prema prvom izdanju iz 1684. godine.

Uz kulturnopovijesni i književni prikaz, Matić daje komparativnu raščlambu u odnosu na spjev Petra Zrinskog i Brne Karnarutića te prikaz ranije tiskanih izdanja uz potrebna tekstološka objašnjenja.

Matić ni tu, nastojeći na svestranoj obradi, ne zazire od stanovitih vrednovanja iako je njegova procjena da »hrvatski stihovi Vitezovića nijesu svjedoci pjesničkog talenta«³, na neki način prestroga i vjerojatno površna jer su kasnije raščlambe utvrdile njegovu stihotvoračku umješnost i nesumnjivi poetski talenat.

U skladu s Matićevom metodologijom nalazimo malo podalje njegov tekst kojim kao da ublažava raniju preoštru tvrdnju, pa kaže:

³ Matićev predgovor izdanju Vitezovićeve *Odiljenja sigetskog*, Grada za povijest književnosti hrvatske, knj. 29, JAZU, Zagreb, 1968., str. 103.

»[...] ipak su danas za nas zanimljivi književni spomenici u kojima se ogleda duševni život i rad čovjeka, koji je u časovima ozbiljnoga političkoga previranja nastojao da probudi narodnu svijest i utre putove književnog i uopće nacionalnog jedinstva hrvatskog naroda.«⁴

U nastojanju da prodre u duševni život Vitezovićev, Matić se ne suzdržava, za vrijeme kad je pisao, godine 1968., dati pomalo smjelo zapazanje:

»No živa njegova hrvatska svijest doživjela je bolno razočaranje u nastojanju da se Hrvatskoj pridruži barem nešto od Bosne i Dalmacije, a pogotovu kada je od oslobođenih krajeva Hrvatske i Slavonije širok pogranični pojas spram Sultanova carstva otkinut ispod banske vlasti i podređen vojničkim vlastima.«⁵

Matićevim kritičkim izdanjem Karnarutićeva *Vazetja Sigeta grada* i Vitezovićeva *Odiljenja Sigetskog* poslužili su se kasniji priređivači tih djela pa tako i priređivači zbornika izvornih tekstova o Sigetskoj bitki Liberova izdanja iz godine 1971. Prireditelji su unijeli posvetu Adamu Zrinskom te autorov tekst *Prijaznivi Štavče*, primijetivši da je taj dio u svom izdanju Matić izostavio. I doista, u predgovoru on spominje te dijelove, ali ostalo je i dalje nepoznato zašto ih nije unio u svoje kritičko izdanje. Međutim taj je propust zanemarljiva pojedinost u odnosu na cjelokupni njegov rad na kritičkom izdavanju tekstova.

Upravo nam 29. broj *Grade*, koji je objavljen 1968., pokazuje kako je Matić posljednjih godina svoga života intenzivno radio na kritičkim izdanjima, pa je u tom svesku *Grade* objavio tri opsežna djela (*Karnarutićevo »Vazetje Sigeta grada«*, *Motiv Genoveve u starijoj hrvatskoj književnosti* i *Vitezovićevo »Odiljenje Sigetsko«* i *»Sejncica«*) koji ukupno iznose preko 5000 stihova.

Matić se nije hvatao samo još neobjavljenih hrvatskih književnih djela koja predstavljaju važnu kariku u lancu razvoja starije hrvatske književnosti nego je isto tako znanstvenoj javnosti otkrivao i neka manje poznata i možda manje uspješna književna ostvarenja, ali kojima se kao primjerima hrvatske pisane riječi upotpunjuje slika hrvatskog kulturnog i književnog života pojedinog razdoblja. Zato njegovi predgovori takvim izdanjima, uz nužne filološke i tekstološke obrade, najčešće sadrže i studiozan pregled svih pojava vezanih za dotičan tekst te objašnjenje kulturnog konteksta u kojemu su ti tekstovi živjeli.

Već iz ovog prikaza Matićeve suradnje u Akademijinoj *Gradi* možemo zapaziti da je dobrim dijelom objavljenih tekstova u toj periodici Matić nadoknadio ono što do njegova vremena nije moglo biti objavljeno u najadekvatnijoj Akademijinoj ediciji *Stari pisci hrvatski*. Nekim je objavljenim tekstovima nadoknadio i ono što bi bez njegova sudjelovanja još uvijek osta-

⁴ Ibid.

⁵ Ibid.

la nenadoknadiva praznina za poznavanje nekih starih hrvatskih tekstova koji su nezaobilazni u povijesnom prikazu starijeg razdoblja (već spomenuto *Vazetje Sigeta grada* i *Odiljenje sigetsko*) kao i nekih tekstova koji Matićevim objavljivanjem upotpunjuju sliku hrvatskog literarnog života u određenim razdobljima, pa makar i nemaju veće pjesničke vrijednosti (primjerice tekstovi o Olivi i Genevevi).

Josip Pupačić, na kraju već spomenutog priloga, ovako ocjenjuje vrijednost cjelokupnog Matićeva znanstvenog rada:

»Matićeva je glavna zasluga što je u svom opsežnom opusu iznio i sistematizirao mnoštvo prije nepoznatih ili nedostupnih podataka i činjenica i što je na osnovu njih stvorio sliku cijelih područja hrvatskih književnosti prije ilirizma, bez koje slike danas ne bismo mogli ni zamisliti kompletnom povijest naše starije književnosti, a pogotovo ne cjelovite likove pojedinih pisaca.«⁶

Već i sam pogled na pregled njegovih izdanja u Akademijinoj *Gradi za povijest književnosti hrvatske* budi u nama zahvalnost čovjeku koji je svojim opsežnim i temeljitim radom djelovao na osvjetljivanju hrvatske kulturne baštine, čuvajući time i u najtežim vremenima nedirnuti hrvatski nacionalni osjećaj.

TOMO MATIĆ KAO SURADNIK U GRADI ZA POVIJEST KNJIŽEVNOSTI HRVATSKE

Sažetak

Iako je Tomo Matić najvrjednija svoja djela dao u nekoliko knjiga edicije *Stari pisci hrvatski*, svoje izvorne tekstove iz starije hrvatske književnosti prezentirao je u Akademijinoj *Gradi za povijest književnosti hrvatske*, gdje je u razdoblju od preko šezdeset godina obogatio fond izvornih tekstova stare hrvatske baštine.

Iz pregleda njegove suradnje s Akademijinom *Gradom* zaključujemo da je svojim tekstovima dobrim dijelom nadoknadio ono što do njegova vremena nije moglo biti objavljeno u najadekvatnijoj Akademijinoj ediciji *Stari pisci hrvatski*.

Između ostalih, tu idu *Vazetje Sigeta grada* i *Odiljenje sigetsko* sa *Sejničicom*, bez kojih bi pregled hrvatske književnosti iz starijih razdoblja bio nezamisliv.

⁶ T. Matić, *Iz hrvatske književne baštine*, n. d., str. 14.

TOMO MATIĆ ALS MITARBEITER BEI GRADA ZA POVIJEST
KNJIŽEVNOSTI HRVATSKE

Zusammenfassung

Obwohl Tomo Matić seine wertvollsten Werke in einigen Büchern der Ausgabe *Stari pisci hrvatski* (Alte kroatische Schriftsteller) herausgab, präsentierte er seine ursprünglichen Texte aus der älteren kroatischen Literatur in *Grada za povijest književnosti hrvatske* (Material für die kroatische Literaturgeschichte) der Akademie, wo er im Zeitraum von mehr als sechzig Jahren den Fundus der ursprünglichen Texte aus dem alten kroatischen Erbe bereicherte.

Aus dem Überblick seiner Zusammenarbeit mit *Grada* können wir sehen, daß er mit seinen Texten größtenteils das nachholte, was bis zu seiner Zeit in der adäquatesten Akademie-Ausgabe *Stari pisci hrvatski* nicht veröffentlicht werden konnte.

Die wichtigsten Texte sind auf jeden Fall die in der geschichtlichen Darstellung des älteren kroatischen Literaturzeitraumes unumgänglichen *Vazetje Sigeta grada* (Einnahme der Stadt Siget) und *Odiljenje sigetsko* (Der Abschied von Siget) mit *Sejručica*.

JUGOSLAVENSKA AKADEMIJA
ZNAHOSNA I UČESNA
ODJELNI TAJNIKAR

Broj: 857-V-53. Zagreb, I.XII.1953.

Predmet: Matić: "Četiri pisma
V. Jagića - prihvata se za
Štampa.

Gospodin
dr. Tomo Matić

Zagreb
Vlaška ul. br. 70 e

Na 11. sjednici V. Ocjela od 17. XI. 1953. god. zaključeno je, da se prihvata za Jagićevu korespondenciju Vaš rukopis "Četiri pisma Vatroslava Jagića", koja je pisao bratu dr. Ivanu Jagiću.

Kopija sadrži potjepisa, a originali pripadaju gđi Vandi Heidel, te je potrebno, da se znađe, kome će pripasti honorar.

28. I. 1953. S.F. - S.N. I

Jugosl. ak. 2. i a., odjela za filologiju Z.

U vezi s dopisom od 1. XII. 1953. br. 857-V-53, čest mi je javiti, da honorar za četiri pisma V. Jagića pisana bra. Ivanu J., što su prihvaćena na 11. sjednici korespondencije, pripada gđi Vandi Heidel (Zagreb, Vlaška 70B/E).

Pa se može biti došlo npr. kod gđe Vande Heidel korespondencije, da bi Ivan J., kome su pisma napisana, moge biti čim profesor V. J., kome se zaključeno u dopisu, nego njegov sinovac.

ODJELNI TAJNIK:
/Akad. dr. Antun Barac/
L. Stara-Barac

Dopis Akademijina »odjelnog tajnika« Antuna Baraca od 1. prosinca 1953. i Matićev odgovor od 28. veljače 1953.) (autograf, NSK, R 4809/1b)

Mnogo štovana gospođo!

Duboko me potresla vijest, da nema više
meće nana Vašega supruga, kojega sam
osobito štovao i kao plemenitoga čovjeka
i kao pomagateljinijsoga hrvatskog naučnog
radnika, pa Vam molim, da u velikoj svojoj
bolu punitu s veoma eigenjenom obitelji
moje sačinje.

Ure mi je kao, što se tako dogodilo,
da dragoga mi pokojnika nijesam mogao
otpratiti do groba: jučerašnji Večernji list
(od 17. I.) javio je, da će sahrana biti tek
19. I. a kada sam u današnjega broja
satanao, da je sahrana ve danas, nije mi
više bilo moguće na vrijeme stići na kirogoji.

Pa odličnom štovanjem odani Vam

T. Matic

Zagreb, Vukova 70E, 18. I. 1962.

Pismo Tome Maticá od 18. siječnja 1962. gdi Mari Ivšić povodom smrti njena
supruga, uglednoga slavista prof. Stjepana Ivšića (NSK, P. 4836c)

Mijo Korade

Požeški kolegij u istraživanju Tome Matića

I. Uvod

Povod Matićeva zanimanja za isusovački požeški kolegij u prvom redu dolazi od činjenice što je on kao gimnazijalac boravio u »Požeškoj kolegiji«, to jest u ustanovi i zgradi koju Požežani tako nazivaju sve do danas. A radilo se zapravo o orfanotrofiju, koji je u nadograđenoj zgradi nekadašnjeg isusovačkog kolegija osnovao 1835. zagrebački biskup Aleksandar Alagović. Drugi je razlog Matiću bio njegov opći interes za proučavanje slavonske književnosti i kulture u 18. stoljeću, a u čemu su upravo požeški isusovci dali velik doprinos. Nedovoljno istražena uloga isusovačkog učilišta i njihovih pisaca potakla ga je da u svojim radovima donese nove priloge o njoj. O Matićevim radovima o isusovačkim piscima, poglavito o pjesničkom i književnom radu Antuna Kanižlića, govore drugi na ovom skupu, a ovdje želim prikazati njegovo istraživanje različitih vidova djelatnosti požeškog kolegija.

Istina, prije Matića su o požeškom kolegiju i prvoj javnoj gimnaziji u Slavoniji pisali Julije Kempf u svom glasovitom djelu *Požega* (1910.), G. Velečić u *Spomen-izvještaju gimnazije* (1926./7.), a ukratko i usput Miroslav Vanino (1916.)¹ i Franjo Fancev (1922.)², jer su se usredotočili na prosvjetni rad isusovaca u požeškom kraju. O nekim aspektima djelatnosti kolegija, primjerice o glazbi, pisao je Janko Barle u *Svetoj Ceciliji* (1908. i 1912.)³, a Milan Turković o gospodarstvu Kutjevo.⁴

¹ M. Vanino, *Nekoliko crtica o analfabetskim tečajevima i ostalom pučko-prosvjetnom radu požeških isusovaca XVIII vijeka*, Vjesnik književnog društva sv. Jeronima, IV, 1916., str. 113. – 120. – O drugim vidovima djelatnosti požeškog kolegija Vanino je objavio još dva rada: *Bratovština muke i smrti Isusove u Požegi*, Katolički list, LXVIII, 1917., str. 52. – 54. i 67. – 70.; *Tijelovske procesije u XVIII stoljeću u Požegi*, Katolički tjednik, XXIII, 1932., str. 19. – 20.

² F. Fancev, *Isusovci i slavonska knjiga XVIII stoljeća*, Jugoslavenska knjiga, VI, 1922., str. 181. – 193., 365. – 380. i 455. – 462.; Isti, *Prilog kulturnoj historiji Slavonije XVIII vijeka*, Zbornik za pučku prosvjetu, I, 1922., str. 26. – 33.

³ J. Barle, *Glazbeni našastar požeških Isusovaca od g. 1776.*, Sv. Cecilija, II, Zagreb, 1908., str. 9. – 10.; Isti, *Nešto o crkvenoj glazbi kod požeških Isusovaca*, Sv. Cecilija, VI, Zagreb, 1912., str. 80.

⁴ M. Turković, *Prošlost opatije B. D. Marije Vallis honesta de Gotho seu Kutheveva 1232–1773*, Sušak, 1933.

II. O požeškom kolegiju u zborniku »Vrela i prinosi«

Matić je u Vaninovu zborniku *Vrela i prinosi* objavio sljedeća četiri rada koji donose nove doprinose o djelovanju požeškog kolegija:

1. *Isusovačke škole u Požegi (1698–1773)*⁵,
2. »*Abecevitica*« iz XVIII vijeka za analfabele u požeškom kraju⁶,
3. *Isusovački kolegij i akademija u Požegi u godini 1773.*⁷,
4. *Knjižnice zagrebačkoga, varaždinskoga i požeškoga kolegija i osječke misije*⁸.

1.

U prvoj studiji Tomo Matić daje prvi zaokruženi prikaz povijesti i djelovanja isusovačkog kolegija u Požegi. Na početku studije donosi popis izvora kojima se služio. To je u prvom redu *Historia residentiae Poseganae Societatis Jesu, quae deim prosperis fatis in collegium assurexit* (1698. – 1772.), rukopisna kronika kolegija, za koju ustanovljuje prve kromičare (Marko Stručić do 1708. i Franjo Ksaver Rovis do 1713.), a nastavlja ju službeni kromičari kroz ostale godine. Zatim su dva sveska dnevnika: *Diarium residentiae Poseganae Societatis Jesu inchoatum la die novembris anno 1709* i *Liber novus Diarii conscribi inceptus anno 1739, potom Matricula studiosorum* (1725. – 1837.), te *Litterae annuae* za godine 1700., 1703. i 1737. (godišnja izvješća Austrijske provincije, koje mu je ustupio Miroslav Vanino). Među drugim izvorima navedeni su dnevnik osječke gimnazije i franjevačkog samostana u Osijeku, neka starija tiskana djela kao putopis Matije Pillera i Ljudevita Mitterpachera po Slavoniji, Taubeov opis Slavonije i druga djela i literatura.

Matić na početku prikazuje prilike u Slavoniji koncem 17. stoljeća nakon oslobođenja od Turaka i ukratko spominje franjevačke samostanske škole, koje su bile jedine školske ustanove u Slavoniji prije dolaska isusovaca. Objašnjava potom povod dolaska isusovaca u Požegu; naime zagrebački je kanonik Josip Babić ustupio kutjevačko vlastelinstvo isusovcima uz uvjet da se nastane u Požegi i otpočinu pastoralni i prosvjetni rad. Zatim opisuje njihov dolazak u grad, povelju cara Leopolda iz 1700. kojom daruje Kutjevo isusovcima, gradnju i uređenje kolegijske zgrade i crkve. Ukratko govori o razviku gospodarstva u Kutjevu i prvi naglašava da su se isusovci bavili ljekarništvom (Franjo Rovis i drugi) i osnovali 1740. ljekarnu u kolegiju. Iz navedenih kronika iznosi nekoliko kritica o društvenom stanju u Sla-

⁵ *Vrela i prinosi*, 5, 1935., str. 1. – 61.

⁶ *Vrela i prinosi*, 8, 1938., str. 103. – 107.

⁷ Isto, str. 108. – 115.

⁸ *Vrela i prinosi*, 11, 1940., str. 47. – 67.

voniji, posebno o pobunama kmetova i graničara te stalnoj opasnosti od ta-mošnjih hajduka.

Potanko opisuje osnivanje gimnazije godine 1698. (koju godinu je već ustanovio u prijašnjim radovima Franjo Fancev), nastavu i razvoj školske djelatnosti; prikazuje prvotne školske zgrade i podizanje nove godine 1727.; zatim prefekte i profesore, te knjižnicu. Donosi statistiku učenika i njihovu stalešku pripadnost (plemići, građani, svećenici i slobodnjaci), te posebno ističe veliki broj siromašnih učenika i brigu odgajatelja za njihovo uzdržavanje i prehranu. Posebno je zanimljiv podatak, koji Matić donosi iz kolegijskih kronika, o siromašnim đacima koji su prosili po gradu, zbog čega su znali nastati neredi i tučnjave, što oslikava okolnosti u kojima je radila požeška gimnazija.

Različiti vidovi djelatnosti požeških gimnazijalaca vidljivi su u Matićevom opisu nastanka i razvoja đачkih Marijinih kongregacija, glazbene družine (od kojih su većina bili profesionalni glazbenici, te imali poseban stan u kolegiju), pjevačkog zbora i njihovih javnih nastupa. Posebno naglašava da su učenici prvi put nastupili na hrvatskom jeziku već godine 1710. Potanko opisuje okolnosti i tematiku gimnazijskih kazališnih predstava i donosi popis svih predstava po godinama (to je ujedno i prvi popis predstava iz hrvatskih kolegija). Prema kolegijskoj *Matriculi* opisuje školovanje i uspjeh kasnije poznatih slavoaskih književnika, kao što su Antun Kanižlić, Josip Milunović, Antun Ivanošić, Josip Stjepan Relković, Adam Tadija Blagojević i Franjo Sebastijanović. Među slavnim isusovačkim đacima bio je i poznati barun i vojskovođa Franjo Trenk.

Prosvjetni rad u suzbijanju analfabetizma u požeškom kraju osvjetljuje novim podacima iz spomenutih izvora o osnovnim školama koje isusovci osnivaju u tom kraju. Donosi zanimljiv podatak da je na njihov poticaj gradska uprava tek 1757. otvorila prvu osnovnu školu u Požegi. Govori o početnicama ili »abecevicama« koje su dijelili besplatno, te otkriva da je 1770. osnovana u istom gradu i njemačka škola.

Osvjetljava okolnosti nastanka prvog javnog višeg učilišta u Požegi, tj. Akademije sa studijem filozofije i teologije (1760. i 1763.). Opisuje njezin rad i broj studenata.

U prilogima rasprave Matić dodaje popis superiora i rektora kolegija, prefekta škola i profesora te statistiku gimnazijskih đaka i studenata Akademije za pojedine godine. Ti su popisi i statistika jedini učinjeni do danas i vrlo su korisni za upoznavanje požeških profesora i broja polaznika gimnazije i Akademije. Matićev je zaokružen prikaz kolegija bio jedini i najbolji sve do monumentalnog djela Miroslava Vanina, koje je objavljeno tek u novije vrijeme.⁹

⁹ M. Vanino, *Požeški kolegij*, u knjizi: *Isusovci i hrvatski narod. II*, Zagreb, 1987., str. 503. – 691.

2.

Matić godine 1938. upoznaje javnost s jednim tekstom slavonskih »abecevice«, koje su požeški isusovci objavljivali i dijelili u tome kraju. »Abecevica« često spominju kolegijske kronike. Njima su isusovci širili pismenost i vjersku poduku u gradu i okolnim selima. Tomo Matić prvi donosi faksimil jednog takvog pronađenog letka na četiri lista iz sredine 18. stoljeća, koji sadrži slaganje slova i kratki tekst o temeljnim vjerskim istinama. Tek je u novije vrijeme nastavljeno istraživanje sličnih početnica iz 17. i 18. stoljeća¹⁰, ili su pronađeni novi primjerci¹¹. Posebice su također istraživane »abecevica« ili katekizmi-početnice plodnog pučkog misionara i pisca Jurja Muhiha¹², te franjevačke početnice u Bosni i Hercegovini iz 19. stoljeća.¹³

3.

U članku *Isusovački kolegij i akademija u godini 1773.*, govori o požeškom kolegiju neposredno nakon ukinuća Isusovačkog reda. Matić prema popisu inventara imovine koji je tada učinjen, a pun je zanimljivih vijesti o kulturnom životu požeškog kraja te pruža detaljnu sliku o stanovništvu i ekonomskim prilikama, daje opis kolegijskih i školskih zgrada. Donosi podatak kako se u to vrijeme predlagalo da se umjesto studija filozofije i teologije u Požegi otvori graditeljska škola koja bi više odgovarala potrebama požeške županije. Također opisuje kako je bivša kolegijska ljekarna pretvorena u gradsku ljekarnu koju je vodio Pavao Thaller, prijašnji kolegijski ljekarnik, zbog općih interesa jer je to bila jedina ljekarna u tom kraju.

4.

O bivšoj isusovačkoj knjižnici u Zagrebu pisao je Franjo Fancev¹⁴, dok Matić donosi mnoštvo zanimljivih podataka o njihovim knjižnicama u Za-

¹⁰ Usp. J. Bratulić, *Hrvatske početnice do narodnoga preporoda*, pogovor pretisku *Prve hrvatskoglagoljske početnice 1527*, Zagreb, 1983.; A. Jembrih, *Kratka ozbukvica (1696)*. Prilog povijesti hrvatskih početnica, *Vrela i prinosi*, 17, 1987./88., str. 3. – 51.

¹¹ Usp. F. E. Hoško, *Negdašnji hrvatski katekizmi*, Zagreb, 1985., str. 170.

¹² Usp. I. Fuček, *Juraj Muhih – život i djelo*, Zagreb, 1994., str. 87. – 92., 101. – 104. i passim; Z. Velagić, *Juraj Muhih, učitelj Riječi i slova*, *Vrela i prinosi*, 21, 1996./97., str. 31. – 50.; Isti, *Nepoznata Abecevica Jurja Muhiha iz godine 1737.*, *Vrela i prinosi*, 1, 1996./97., str. 187. – 192.; I. Martinović, *Kajkavska Abeczevicza iz 1746. godine – dosad nepoznato djelo Jurja Muhiha*, *Vrela i prinosi*, 21, 1996./97., str. 193. – 268. – I. Martinović je priredio i izdanje pretiska Muhihove *Abecevica* iz 1746. (HAZU, Dubrovnik – Varaždin, 1997.).

¹³ Usp. V. Pandžić, *Hrvatske početnice u Bosni i Hercegovini u 19. stoljeću*, u knjizi: M. Pranjić – N. Kujundžić – I. Biončić (ur.), *Uloga Katoličke crkve u razvoju hrvatskog školstva*, Zagreb, 1994., str. 125. – 138.

¹⁴ F. Fancev, *Kr. sveučilišna knjižnica u Zagrebu*, u knjizi: *Sveučilište Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca u Zagrebu 1874–1924.*, Zagreb, 1925., str. 191. – 224.

grebu, Varaždinu, Rijeci, Požegi i Osijeku. Opisuje način kako su isusovci nabavljali knjige, zatim količinu i tematiku knjiga. Za nabavljanje knjiga i uređenje knjižnice u Požegi pronalazi podatke u kronikama, pa tako spominje da su 1725. u Veneciji kupljena djela crkvenih naučitelja sv. Bernarda i sv. Leona Velikog te nekih novijih teologa. Godine 1735. knjižnica je dobila posebnu prostoriju, godine 1755. nabavljena su prva dva sveska djela *Illyricum Sacrum* Danielea Farlatija, 1762. djela iz filozofije i teologije za potrebe Akademije itd. Opis knjižnih fondova pojedinih isusovačkih kolegija Matić iznosi prema inventarima učinjenim nakon ukinuća Reda. Premda su ti inventari dosta neprecizni i površni, iz njih je razvidno svo bogatstvo tih starih knjižnica. Požeška je knjižnica imala preko 1200 djela, a po temiatici antičkih autora, crkvenih otaca i naučitelja, novovjekih teologa; zatim iz crkvene i svjetovne povijesti, renesansne i novovjeke književnosti i leksikografije, hrvatskih pisaca i leksikografa itd. Posebnu zanimljivost požeške knjižnice čine, pokazuje Matić, tri primjerka Molièrovih komedija, više dramskih djela isusovačkih i drugih autora, djela humanista Ariosta, Bemba, Guarinija, te Dubrovčana Ruđera Boškovića i Benedikta Staya. Posebno ističe da je bila od svih najbogatija glagoljskim knjigama, i objašnjava razlog: tamo su studirali klerici i svećenici iz južnih dijelova Hrvatske, posebno iz Senjske biskupije.

III. Drugi radovi o požeškim isusovcima

U časopisu *Sveta Cecilija* Matić je opširnije nego u radu *Isusovačke škole* opisao glazbenu i pjevačku aktivnost požeških đaka.¹⁵ Kolegijski orkestar i pjevački zbor često su preko godine nastupali za vjerskih blagdana, procesija, raznih drugih svečanosti i đačkih priredbi, pa su svojom kvalitetom i raznolikim programima bili prava atrakcija za čitav kraj. U knjizi *Prosvjetni i književni rad u Slavoniji prije Preporoda* (Zagreb, 1945.) Matić također dosta opširno govori o raznim aspektima djelovanja požeškog kolegija. Tako opisuje ljekarničku službu koju su požeški profesori i časna braća obavljali u gradu i čitavom kraju, kolegijsku ljekarnu, djelovanje i značenje gimnazije i Akademije, prosvjetni rad na opismenjavanju požeške kotline, katekizme Antuna Kanižlića i Jurja Muliha te kazališne predstave požeških učenika.¹⁶ U dodatku *Biografske i bibliografske bilješke* na kraju djela donosi podatke o slavonskim isusovačkim piscima koji djeluju u Požegi: Jurju Barjaktariju, Antunu Kanižliću, Josipu Milunoviću, Jakobu i Franji Pejačeviću.

U raspravi *Slavonsko selo u djelima hrvatskih pisaca potkraj 18. vijeka* navodi neke narodne običaje u Slavoniji, koje su opisali Piller i Mitter-

¹⁵ T. Matić, *Muzika i pjevanje u isusovačkom kolegiju i gimnaziji u Požegi*, Sv. Cecilija, XXX, br. 3, Zagreb, 1936., str. 77. – 80.

¹⁶ T. Matić, *Prosvjetni i književni rad u Slavoniji prije Preporoda*, HAZU, Zagreb, 1945., str. 27. – 29., 31. – 32., 37. – 38., 39. – 41., 43. – 45. i 104. – 109.

pacher u svom putopisu, a također ističe ulogu prosvjetne i književne djelatnosti Antuna Kanižlića i Josipa Milunovića te »abecavica« požeških isusovaca u opismenjavanju tamošnjeg kraja.¹⁷

Zanimljiv i nov doprinos o književnoj djelatnosti požeških isusovaca, Matičev je prikaz jednog rukopisa Jurja Barjaktarija, požeškoga profesora i prosvjetnog djelatnika te ravnatelja gimnazije nakon ukinuća Reda. On je, name, na latinski jezik preveo poznato povijesno djelo Mavra Orbinija *Il regno degli Slavi* (Pesaro, 1601.), a osim originala sačuvala su se i dva kasnija prijepisa.¹⁸ Donekle u opis požeškoga kolegija ide i Matičevo korištenje putopisa *Iter per Poseganam Schlavoniae provinciam* (Budim, 1783.) dvojice isusovaca, profesora u Budimu, Matije Pillerera i Ljudevita Mitterpachera. Često citira to djelo u ranijim prikazima Slavonije toga vremena i u radovima o isusovačkom prosvjetnom radu. Zatim je kasnije predstavio i opisao to djelo, te u *Zborniku za narodni život i običaje* objavio dio, u originalu i hrvatskom prijevodu, koji govori o narodnim običajima u Slavoniji.¹⁹

IV. Zaključak

Tomo Matić u svojim radovima osvjetljava i predstavlja nekoliko važnih činjenica iz prosvjetnog i kulturnog djelovanja isusovaca u Slavoniji u 18. st. Tako je prvi opisao nastanak i djelovanje požeškog kolegija, te gimnazije i Akademije u Požegi. Posebno ističe neke vidove djelatnosti te ustanove kao što su kazalište, ljekarništvo i prosvjetni rad u osnivanju škola i objavljivanju početnica. Upozorio je na Piller-Mitterpacherov putopis po Slavoniji i objavio jedan njegov dio, te na Barjaktarijev latinski prijevod Orbinijeva djela. Svoje je istraživanje Matić temeljio na kronikama, dnevnicima i drugim izvorima, a koliko su bili važni njegovi radovi za upoznavanje raznih vidova djelatnosti požeškog kolegija, pokazuje činjenica da je istraživanje te tematike nastavljeno tek u novije vrijeme.

¹⁷ Rad JAZU, knj. 324, Zagreb, 1962., str. 19. – 20. i 55. – 58.

¹⁸ T. Matić, *Barjaktarijev latinski prijevod Orbinijeva «Il regno degli Slavi»*, *Historijski zbornik*, 3, Zagreb, 1950., str. 193. – 197. Usp. S. Antoljak, *Hrvatska historiografija do 1918.*, I, Zagreb, 1992., str. 85.

¹⁹ *Zbornik za narodni život i običaje*, knj. 35, Zagreb, 1950., str. 5. – 27. – Djelo je u latinskom originalu i hrvatskom prijevodu Stjepana Sršana objavljeno pod naslovom: *Putovanje po Požeškoj županiji u Slavoniji 1782 god.*, Osijek, 1995.

POŽEŠKI KOLEGIJ U ISTRAŽIVANJU TOMA MATIĆA

Sazetak

Nekoliko povijesnih studija posvetio je Tomo Matić nastanku, djelovanju i značenju isusovačkog kolegija u Požegi (1698. – 1773.). Prvi je sustavno prikazao različite vidove kolegijskoga života: rad gimnazije, glazbeni život, školsko kazalište, ljekarnu, prosvjetno djelovanje u gradu i okolici, te osnivanje i značenje Akademije. Također je prvi upozorio na »abecevice«, početnice za opismenjavanje, koje su požeški profesori objavljivali i dijelili u gradu i okolici. U svojem se istraživanju Matić obilno koristi kolegijskim kronikama i drugom arhivskom gradom. U kasnijim se radovima više puta osvrće na djelovanje požeškoga kolegija, posebice na njegov kazališni, prosvjetni i ljekarnički rad. Od važnosti je, među ostalim, i njegovo prikazivanje i djelomično objavljivanje putopisa po Slavoniji Matije Pillera i Ljudevita Mitterpachera.

DIE ROLLE DES POZEGER KOLLEGIUMS BEI DER ARBEIT VON TOMO MATIĆ

Zusammenfassung

Einige Geschichtsstudien widmete Tomo Matić der Entstehung, der Wirkung und der Bedeutung des Jesuitenkollegiums in Požega (1698 – 1773). Er hat als erster systematisch die verschiedenen Aspekte des Lebens im Kollegium dargestellt: Tätigkeit des Gymnasiums, Musikleben, Schultheater, Apotheke, aufklärerische Tätigkeit in der Stadt und Umgebung sowie die Gründung und die Bedeutung der Akademie. Er hat außerdem auch als erster auf die »ABC-Fibeln«, die Lesebücher für die Alphabetisierung hingewiesen, die die Požeger Professoren veröffentlicht und in der Stadt und in der Umgebung verteilt haben. Bei seiner Forschungsarbeit bedient sich Matić in großem Umfang der Chroniken des Kollegiums und anderen Archivmaterials. In seinen späteren Werken bezieht er sich mehrmals auf das Wirken des Požeger Kollegiums, vor allem im Bereich des Theaters, der Bildung und der Apotheke. Von großer Bedeutung ist unter anderem auch seine Darstellung und die teilweise Veröffentlichung des Reiseberichtes von Matija Piller und Ljudevit Mitterpacher durch Slavonien.

Rođacima, prijateljima i znancima javljamo da je

Dr. Tomo Matić

primivši Svete sakramente i posebnih apostolskih blagoslov Svetog Oca Pavla VI preminuo u Gospodinu 21. prosinca 1968.

Pogreb pokojnika obaviti će se 24. prosinca 1968. u 14 sati na groblju Svete Elizabete u Slovenskoj Pečagi.

Svega misa zadušnica služit će se u ZAGREBU, u katedrali Sveta Petra, u subotu 28. prosinca 1968. u 9 sati.

POCIVAO U MIRO BOŽJEM

MILICA i RENATA
zabao

ZELJKO - otac
DENIS - prapučnik

Osmrtnica Tome Matića

Goran Novaković

Povijest hrvatskoga školstva u djelima Tome Matića

Prosvjetno-književne teme u djelima Tome Matića

Tomo Matić (rođen 12. srpnja 1874. u Slavonskom Brodu), književni je i kulturni povjesničar koji je svojim radom, svojim ustrajnim, ozbiljnim i temeljitim istraživanjima u znatnoj mjeri osvijetlio hrvatsku književnu riječ. Pritom se posebno posvetio temama vezanim uz svoj zavičaj.

U središtu našeg interesa njegov je znameniti rad *Prosvjetni i književni rad u Slavoniji prije Preporoda*¹, u kojem je Tomo Matić dao prikaz kulturnog, prosvjetnog i književnog života Slavonije, ali i šire (Bosne, sjeverne Hrvatske i Dalmacije). Područje koje se u ovom Matićevom djelu posebno izdvaja i koje je predmet njegovoga trajnog znanstvenoga interesa je školstvo i to posebno u Slavoniji. Prosvjetni život toga vremena povezan je s književnim životom i prihvaćanjem književnih tekstova, ali ponajprije s općim porastom obrazovanja i kulture.

Svakako je potrebno istaknuti da je Matić u istraživanju ovih tema, važnih za prosvjetni i kulturni život Hrvatske, proučio izvornu građu o radu Franjevačkog i Isusovačkog reda u Slavoniji i o povijesti njegovih gimnazija i na toj razini osvijetlio razvoj hrvatskoga srednjeg i višeg školstva te pučke prosvjete u 17. i 18. stoljeću i to posebno u gradovima Osijeku i Požegi.

O temi koja je zaokupljala Matićevu znanstvenu pozornost iznio je niz točnih podataka (o kojima je u naše dane pisao dr. Mijo Korade²) te dao kronološki pregled javnih gimnazija. Riječ je o podatcima koji su od šireg značenja, a dio su Matićevih zapažanja o školovanju Hrvata u prijašnjim razdobljima, kada se ono odvijalo u susjednim zemljama, a od druge polovice 16. stoljeća u novonastalim učilištima austrijske monarhije (Beču, Grazu).

¹ Dr. Tomo Matić, *Prosvjetni i književni rad u Slavoniji prije Preporoda*, Djela Hrvatske akademije, knj. 41, Zagreb, 1945.

² Dr. Mijo Korade, *Hrvatske srednje škole u 17. i 18. stoljeću*, Nastavni vjesnik, br. 5/6, Zagreb, 1997.

Pavlini i isusovci

Matić piše o prethodnici kasnijih javnih gimnazija u Hrvatskoj – gimnaziji u pavlinskom samostanu u Lepoglavi (otvorena 1503.). Premda je bila zatvorenoga tipa, to jest za potrebe pavlinskoga podmlatka, u njoj su školovani i svjetovni mladići.

Potom slijedi niz podataka o novom crkvenom redu – isusovcima ili Družbi Isusovoj (osnovani 1540.) i njihovom školskom radu koji je brzo došlo u hrvatske krajeve. Godine 1604. Družba otvara prvu stalnu rezidenciju u Dubrovniku, u kojoj uz kratke prekide drži gimnaziju, koja tek 1685. postaje kolegij. U Zagreb, na Grič prvi isusovci dolaze 1606. i iduće godine otvaraju gimnaziju. U Rijeci se nastanjuju 1627. i iste godine otvaraju gimnaziju, u Varaždinu 1632. i započinju sa školskim radom 1636. Nakon oslobođenja Slavonije od Turaka dolaze 1698. u Požegu. U Osijeku od 1728. vode nepotpunu gimnaziju koju zbog nedostatka sredstava moraju 1737. zatvoriti, a tek zaslugom Marije Terezije otvaraju gimnaziju 1765.

Franjevačke latinske škole

Osim gimnazija osnovanih od isusovaca, i drugi su redovnici u to vrijeme otvarali srednje škole. Franjevci su kroz to razdoblje povremeno u svojim samostanima držali privatne škole za vlastite redovničke kandidate i u njima su poučavali i vanjske dječake. Tako se spominju latinske škole osnovane oko 1640. u samostanu u Velikoj kod Požege, te oko 1650. u Našicama.

O teškim prilikama u kojima su djelovali tadašnji franjevci i njihovim nastojanjima oko školovanja svojega redovničkoga podmlatka, ali i poučavanja svjetovne mladeži i to prije svega u čitanju i pisanju te učenju latinskoga jezika, piše Matić sljedeće:

»Nema sumnje da su slavonski franjevci, koliko su nepovoljne prilike dopuštale, nastojali oko odgoja i obrazovanja redovničkoga podmlatka već od početka turskog vladanja, a koliko se razabire iz vijesti iz sedamanestog vijeka, centar njihova školskog rada bio je velički samostan.«³

O svjetovnom karakteru veličke gimnazije i one u Našicama te o sporovima biskupske jurisdikcije u Slavoniji, što je bilo u uskoj vezi s prijamom na školovanje mladića koji se nisu školovali za svećenički rad, saznajemo da su to bile više škole. Posebno je zanimljivo Matičevo zapažanje da se osim veličke i našičke samostanske škole spominje u zadnjim decenijama prije izгона Turaka također škola u Požegi. Dalje Matić razmišlja:

»To je jamačno bila samo osnovna škola, jer se ne može vjerovati da bi velički franjevci kraj svoje gimnazije i sjemeništa u Velikoj imali i u susjednoj Požegi još jednu jednu latinsku školu sa 40 do 100 đaka.«⁴

³ T. Matić, n. d.

⁴ Isto, str. 73.

Svakako su zanimljiva i Maticeva zapažanja o programima, odnosno učevnim osnovama koje su savladavane u tim školama te o razlikama u količinama i vrstama znanja koja su savladavali đaci franjevačkih gimnazija:

»I u Slavoniji su dakako đaci franjevačke gimnazije, čim bi se koliko toliko uputili u latinski, poučavani latinskim jezikom i po latinskim knjigama ili pisanim predavanjima, tako da su absolventi tih škola bili uglavnom vješti latinskom jeziku u pismu i govoru. Posve je drukčije bilo sa svjetovnom mladeži, koja se nije pripravljala za više nauke, nego je došla u školu da steče najpreče znanje za život, u prvom redu da se uputi u čitanje, pisanje računanje, koliko su tražile potrebe svakidašnjice.«⁵

Za visoko obrazovanje franjevačkih đaka osnovan je 1708. u osječkom samostanu filozofski i teološki studij. Stoga Matić konstatira:

»Dok su tako franjevci poslije izгона Turaka izgradili u Slavoniji cio školski sistem za obrazovanje svojega podmlatka, vrlo malo znamo o tome koliko su i svjetovni mladići dolazili na više nauke u franjevački samostan.«⁶

Isusovački »Ratio studiorum«

Dolaskom isusovaca dolazi i do osnivanja javnih gimnazija. Prvu javnu gimnaziju u Slavoniji osnovali su isusovci u Požegi ubrzo poslije odlaska Turaka. Isusovački *Ratio atque institutio studiorum* ili skraćeno *Ratio studiorum* (Metode i uređenje studija) objavljen je 1599. u Napulju. To je skup praktičnih pravila za organizaciju i odgojno-školski postupak u kolegijima. U njemu su svakomu točno propisane dužnosti i ovlasti, razrađena struktura studija: predavanja, dnevni red, raspored i trajanje sati u tjednu, ispiti i promaknuća u viši razred, nagrade, odmor, praznici, školski priručnici, duhovne aktivnosti i slično.

Isusovačko školsko uređenje postalo je najpoznatije i najraširenije u iduća dva stoljeća pa ga zato mnogi drže prvim školskim sustavom u pravome smislu.

»Poslije nekoliko nedjelja boravka u Požegi – valjda negdje oko Božića 1698. – isusovci su na zamolbu nekih pridošlica iz raznih krajeva Slavonije otvorili za njihove sinove infimam gramatices classeni.«⁷

U to vrijeme dolazi do osnivanja osječke gimnazije:

»Ubrzo zatim osnovali su isusovci gramatičku školu u Osijeku (1729.), ali je ta prva osječka gimnazija bila vrlo kratka vijeka: poslije 1737. nema joj više traga, jer su gradske općine (tres civitates camerales Essekincnses) uskratile prinos za uzdržavanje profesora, budući da im se krivo činilo da ih one same plaćaju kad u školi ima malo domaće gradske djece.«⁸

⁵ Isto, str. 94.

⁶ Isto, str. 103.

⁷ Isto.

⁸ Isto, str. 141.

Osnivanje Akademije Posegane

U sedmom desetljeću osamnaestoga stoljeća počelo se živo raditi oko osnivanja viših škola u Slavoniji. Zaslugom zagrebačkog biskupa Tausija (ranije biskupa u Đakovu) požeški isusovci početkom školske godine 1760./1. otvorili su prvo godište filozofskog studija. Otvorenjem te teološke škole u šk. g. 1762./3. i 1763./4. završena je izgradnja požeške visoke škole (Akademije Posegane). Požega je imala već i akademiju, a Osijek je nakon 1737. i prestanka rada prve gimnazije bio bez ikakve više škole. Nastojeći oko prosvjećivanja svojih naroda Marija Terezija darovala je 2000 for. za osnivanje latinskih škola i tako je početkom studenoga 1765. otvorena u Osijeku gramatička škola.

Ukladanje isusovačkoga reda u Slavoniji

Iz Matičeve rasprave o povijesti školstva u Slavoniji vidljivo je da su prve javne škole u Slavoniji bile osnovane i vođene od isusovaca, pa je uklanjanje njihova reda (1773.) imalo važan utjecaj na rad tih škola. Iz svega iznesenog jasno je da je poslije ukinuća isusovačkoga reda najgore prošla požeška škola. Imenovani su za tu školu novi profesori, a uprava je povjerenjena hrvatskom književniku Vidu Došenu. Ubrzo je krenuo prijedlog da se umjesto filozofije i teologije osnuje graditeljska škola. Rezultat je bio nepovoljan: požeški filozofski i teološki studij je godine 1776. ukinut, a graditeljska škola nije osnovana.

Modernizacija škola u Monarhiji

Pod utjecajem prosvjetiteljskih ideja i razvoja znanosti sredinom se 18. st. unose promjene u školske sustave po europskim učilištima. Stoga i bečki dvor nastoji modernizirati škole u Monarhiji, a uz to postupno uvodi germanizaciju u tadašnje latinske škole, u kojima je materinski bio nastavni jezik samo u nižim razredima.

Znameniti *Ratio educationis* iz godine 1777. znatno je laicizirao školstvo, a ostavio je traga i u Slavoniji gdje su se upravo na prosvjetnom planu najviše osjećali znaci stoljetne turske okupacije. Preuzimajući škole u svoje ruke, valjalo je da država utvrdi načela njihove organizacije i osnove odgojnoga i prosvjetnoga rada. Na stolovima tadašnjih učitelja nalazio se u to doba glasoviti metodički priručnik koji je napisao Austrijanac Felbinger, a koji je 1797. godine preveo u nas Josip Herović.

Tri godine od uvođenja novog sustava broj škola se utrostručio. Prosvjetiteljske reforme bečkoga dvora učinile su nužne pretpostavke za razvoj općeg školstva i masovnu naobrazbu djece i mladeži, a u srednjim školama uvele više praktičnih i tehničkih predmeta. Međutim, ostaje za otvorenu

prosudbu je li srednje školstvo, s obzirom na prijašnje isusovačko razdoblje, napredovalo ili nazadovalo.

Proživjevši svoje đачke, studentske i prve profesorske godine u uvjetima političkih pritisaka iz Beča i Pešte, Matić je pod stare dane dao interesantan autobiografski tekst.⁹ Njegove osobne đачke i profesorske uspomene oživljavaju svijet u kojem je živio i ukazuju na sudbine ljudi s kojima se susretao:

»Katkada su se u našu gimnaziju znali iz Zagreba zaletjeti zemaljski školski nadzornici, pa sam takvom jednom zgodom, dok sam još bio u nižim razredima, imao prilike vidjeti Janka Jurkovića, koji je bio požeške gore list (Požežani su ga redovno već zvali Žana Jurković). Za njegov književni rad smo dakako već znali, pa kad je došao k nama u razred, s više smo interesa gledali u njemu pisca pripovijesti iz slavonskoga života nego nadzornika.«¹⁰

U svojim uspomena Matić je iskazao nepogrešiv osjećaj za povijesne okolnosti, uvjerljivo uživljanje u sudbine svojih kolega i profesora, pa tako pred nama oživljava požeška gimnazija iz njegovih đачkih dana, ali i vrijeme i povijesne prilike u tadašnjoj Hrvatskoj. Svojim ustrajnim, ozbiljnim i samoprijegornim istraživanjem Tomo Matić je proučio razvoj srednjega školstva i pučke prosvjete u Slavoniji prije preporoda (posebice u gradovima Osijeku i Požegi) i time dao znatan prilog osvjetljavanju povijesti hrvatskoga školstva.

POVIJEST HRVATSKOGA ŠKOLSTVA U DJELIMA TOME MATIĆA

Sažetak

Područje koje se posebno izdvaja iz Matićeva znanstvenoga interesa je školstvo. Ono, poglavito u Slavoniji, povezano je i s književnim životom i s prihvaćanjem književnih tekstova, ali ponajprije s općim poraštom obrazovanja i kulture. Matić je osvijetlio razvoj hrvatskoga srednjeg školstva i pučke prosvjete u XVII. i XVIII. stoljeću i to u prvome redu u Slavoniji, odnosno u gradovima Osijeku i Požegi.

⁹ T. Matić, *Moje đачke uspomene iz požeške gimnazije (1883–1891)*, u knjizi: Milan Rešetar – Tomo Matić – Franjo Fancev – Josip Badalić – Slavko Ježić – Jakša Ravlić, *Izabrana djela*, knj. 121/I, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1983., str. 142. – 156.

¹⁰ Isto, str. 154.

HISTORY OF EDUCATION IN CROATIA IN THE WORKS OF TOMO MATIĆ

Summary

The sphere that can be distinctly emphasised from his scientific interest is the school system. The school system, particularly in Slavonia, is closely linked with literary life and the acceptance of literary texts, but primarily with the general advance in education and culture.

Matić illuminated the development of Croatian high school education as well as elementary enlightenment during seventeenth and eighteenth centuries, particularly in Slavonia, namely in the cities of Osijek and Požega.

Broj 23.

Ime i prezime učenika, dan i go- dina rođenja	Domaćina, rađno mjesto	Ima, stališ i prebivalište - u kraljevici	Vjerski povjed	Saprednja godnja imena i zbilješka, dan, godina i kr. naročito, kojim po- ljeđe obilati	Od koje škole spro- šao ili je pješa poljeđe		Ime, prezime, stališ i stan odgovarajućeg nastojnika
					I.	II.	
Matić Tomo, rođ. 27. 1784.	Brod, Slavonija	Kraljevina Habsburška Ruk.		—		pluća stan	Matić
I. poljeđe				II. poljeđe			
Obći red:				prvi s odličnom. —			
Čudorednost:				vrloma. —			
Marljivost:				vrloma. —			
Napredak u							
Nauku vjere:				odličan. —			
Latinskom jeziku:				vrloma dobar. —			
Grčkome jeziku:				—			
Hrvatskom jeziku:				vrloma dobar. —			
Njemačkom jeziku:				dobar. —			
Povjestnici:				—			
Zemljopis:				odličan. —			
Računstvu:				vrloma dobar. —			
Prirodoslovnosti:				vrloma dobar. —			
Kronologiji:				vrloma dobar. —			
Hissaju:				/			
Pjevanju:							
Tjelovježbi:							
Zbrojten:							
Vrijeme koje pismeni sastavci:				vrloma. —			
Koliko je sad istova:				43 ispitivanja. —			
Opaske:							

A. za više razreda.

Svjedodžba Tome Matića iz I. razreda niže gimnazije u Požegi šk. god. 1883./84.

Helena Sablić Tomić

Memoarski zapisi Tome Matića

Čitajući literaturu potrebnu za istraživanje memoaristike Tome Matića naišla sam na jednu vrlo ostru rečenicu Matka Peića zapisanu u *Glasi Slavonije*, 22. veljače 1975.¹ Nakon navođenja Matičevih riječi vjerovanja u one mlade koji dolaze poslije njega a kojima će njegova kritička izdanja starih hrvatskih pisaca obradena lingvistički poslužiti kao *kamen temeljac* za estetska i književna valoriziranja istih, Peić upućuje mladim, posebice slavonskim, književnim znanstvenicima prijekor da upravo oni koje je on svojim radom najviše zadužio nisu o velikom Požežaninu Tomi Maticiću povodom jedne njegove godišnjice (12. srpnja 1974.) zapisali ništa slova:

»Koliko mi to mladi „obradujemo“ svjedoči i nehaj, da u povodu godišnjice velikoga Tome Matića (12. srpnja 1874.) nismo ga se sjetili ništa malim člankom! Baš po slavonski i baš znanstveno i baš ljudski!«²

Vjerojatno takvih rečenica o velikim, uglednim hrvatskim književnim imenima ima više pa je, koliko mi se čini, konačno »sazrilo« vrijeme da se o njima i njihovom radu počne sustavnije govoriti, njihov doprinos njegovanju kontinuiteta hrvatske književnosti (književne povijesti i književne teorije) znanstveno valorizirati i sustavnije poznavati.

Kada govorimo o memoarskim zapisima Tome Matića onda prije svega trebamo imati na umu da Tomo Matic nije napisao uobičajene memoare već se kroz nekoliko njegovih tekstova kao što su *Moje uspomene na Vilima Korajca* (1941./1942.), *Moje đačke uspomene iz požeške gimnazije (1883. – 1891.)* (1964.), kao i unutar komentara prije objelodanjanja fragmenata autobiografija Franje Cirakija i Nikole Plantića kao što su *Iz autobiografskih »zapisaka« Franje Cirakija*³ i *Latinska autobiografija Nikole Plantića*⁴ mogu pronaći fragmenti njegova životopisa koji potom kao cjelina daju jasniji portret Tome Matića.

U njima Matic iznalazi prostor za *autobiografsko pamćenje*, u onome smislu u kojemu ga je psiholog E. H. Erikson⁵ definirao kao pamćenje koje

¹ Matko Peić, *Slavonija – književnost*, Osijek, 1984., str. 188. – 190.

² Op. cit., str. 190.

³ Tomo Matic, *Iz autobiografskih »zapisaka« Franje Cirakija*, Građa za povijest književnosti hrvatske, knj. 24, Zagreb, 1953., str. 73. – 89.

⁴ Tomo Matic, *Latinska autobiografija Nikole Plantića*, Vrela i prinosi, br. 9, Sarajevo, 1939.

⁵ E. H. Erikson, *Identity and the Life Cycle*, International Universities Press, New York, 1959.

nastoji rasvijetliti prošlost prije svega zato da bi se razumio kontinuitet *ja* u vremenu i društvu kojemu pripada.

Također je potrebno naglasiti da se Matičevo *prvo lice* čita u većini njegovih književnopovijesnih rasprava u pravilu odmah na početku izbora, pa tako u predgovoru antologije slavonskih književnika prije preporoda *Iz hrvatske književnosti u Slavoniji prije Preporoda* stoji:

»Sastavljajući izbor iz spisa hrvatskih pisaca iz Slavonije prije preporoda nisam prema tome mogao uzeti u obzir u prvom redu, a još manje kao jedini kriterij, umjetničku vrijednost djela, nego sam nastojao iz starih slavonskih pisaca probirati ono, što je karakteristično za njihove poglede na svijet.«⁶

Očito poznavajući osnovne zakonitosti naratologije i retorike, Matić upotrebom iskaznoga subjekta u 1. licu vlastitim znanstvenim autoritetom priskrbljuje povjerenje čitatelja koji njegov izbor autora i obavijesti o njima u antologiji prihvaćaju s punim znanstvenim povjerenjem znajući da je ponuđeno na čitanje upravo tako kako je to autor i zapisao. Inicijalna rečenica u 1. licu odmah upozorava da će autor na *svoj način prikazati i interpretirati* detektirani književni korpus. Takvu upotrebu *ja* Andrea Zlatar u tekstu »*Ja*« *književne teorije*⁷ objašnjava retoričkom snagom takvoga *ja* budući autor već prvom rečenicom upozorava i na svoje prisuće u tekstu prikazujući se na taj način kao znanstvenik, koji poznaje područja istraživanja, pa se može slobodno kretati i prikazivati ono što odabere.

Na taj način Matić piše i uvodnu bilješku u čitanje fragmenata Cirakijevih *Zapisaka* iznoseći ujedno i autokomentar na njegov književni rad i političke stavove:

»Naročito sam iznio, kako je o Rulcu sudio njegov zemljak Trdina, neka se vidi, da Ciraki nije suviše crno prikazao baš tako ponašanje toga Bachova siledžije.«⁸

Dakle, za zaključiti je da je Matić *prvo lice* upisao u cjelokupan kako književnopovijesni tako i istraživački rad.

I upravo u njegovoj uspješnosti, marljivosti i preciznosti u odnosu na građu kojom se bavio krije se ključ koji mu omogućava *pravo na priču* o vlastitom životu. Ono može proizaći, a kako je to navela Amy Schuman⁹, i iz odnosa među već napisanim i objelodanjenim tekstovima koji postaju *kontekstom* koji subjektu osigurava *pravo na riječ*. Naznake budućega pisanja i o vlastitome životu čitaju se i u bilješkama prije Cirakijevih *Zapisaka* koje završavaju Matičevim prisjećanjem na đakovanje u Požegi:

⁶ *Iz hrvatske književnosti u Slavoniji prije Preporoda*, Sabrao i uvod napisao T. Matić, Tekstovi i pregledi, sv. 4, Zagreb, 1942.

⁷ Andrea Zlatar, »*Ja*« *književne teorije*, u knjizi: *Autobiografija u Hrvatskoj*, Zagreb, 1998., str. 169. – 192.

⁸ Op. cit. pod 3, str. 74.

⁹ Amy Schuman, *Pravo na pripovijedanje*, Storytelling Rights, Cambridge Univ. Press, 1986.

»I danas mi je iz dačkih dana ostalo u dragoj uspomeni, kako me je naš gradski načelnik ljubezno primao, kad sam došao zamoliti ga koju knjigu, što bih je inače bio u Požege zaludu tražio.«¹⁰

Prvi nešto veći Matićev prilog našoj današnjoj temi jesu njegove *Uspomene na Vilima Korajca* objelodanjene u *Nastavnom vjesniku* (ožujak – travanj, 1941./1942.). U njih Matić upisuje vlastite društvene i političke stavove koji su, a kao što se vidi u uspomenama, vrlo bliski Korajčevim. Kroz desetak kratkih tematskih cjelina on je uspio osvijetliti ne samo lik Korajčev već ga je upisao u pripadajuće mu vrijeme i mjesto (prva rečenica glasi: »Kad sam 1895. svršio sveučilišne nauke, poslala me vlada u Zemun... U to je doba u Zemunu bio gradski župnik Vilim Korajac.«), dajući budućim čitateljima do znanja da će se uspomene temeljiti kako na osobnom, Matićevom, sjećanju na Korajca tako i na kazivanjima o njemu ljudi iz rodne mu Požege i potom iz Zemuna. Upisujući Korajčev životopis u kulturni, socijalni i politički kontekst prostora u kojemu je živio, Matić opisuje i nekoliko značajnih Korajčevih susreta (npr. s Isom Kršnjavim), da bi se potom vratio na opisivanje Korajčeve naravi, fizičkoga izgleda odnosno prostora u kojemu je stanovao te njegova književnoga rada.

Posebno je interesantno čitati anegdote iz Korajčeva života koje Matić donosi u obliku dijaloga *kako su se stvarno dogodile* s ciljem održavanja čitateljeve pažnje nudeći im na taj način ne samo edukativan već i zanimljiv zapis. Pri tome gotovo uvijek daje do znanja kada je nešto *čuo* iz priča onih koji su to vidjeli ili znali bolje od njega štiteći se tako od eventualnih nepravilnosti, a ipak udovoljavajući vlastitom zahtjevu za *vjerodostojnošću* napisanoga:

»Pričalo se naime, da je bogati zemunski pekar Daschner jednom u društvu pred svima zapitao Korajca, kako je biskup Strossmayer mogao njega poslati u Zemun za župnika. Korajac, kako je bio oštrouman i dosjetljiv, smjesta mu je na to odgovorio: „Znate, kako! Kartali smo biskup i ja. (Poznato je bilo, da je i Daschner volio karte!). Biskup je bio slabe sreće pa je gubio i gubio, dok nije sve izgubio i još mi ostao pet seksera dužan. Uto se ispraznila vaša parokija, i biskup me zovnuo k sebi: *Znaš, šta? Eto ti Zemun, pa smo kvit!*“¹¹

Takav pristup iznošenja sjećanja na Korajca potencirana su sviješću o povijesnosti, o izloženosti čovjeka promjenjivosti vremenskih tijekova, a što je potpuno u skladu s Matićevim načinom priređivanja i uređivanja knjiga u kojima je osim vrlo detaljno navedenih književnih radova i životopisa književnika o kojima je pisao nastojao oslikati *kulturnu povijest* vremena o kojemu piše. Na tome tragu Milovan Tatarin i zapisuje da njegove književne rasprave prije podsjećaju na *sociološke* nego na književne analize budući je njihova paradigma *sociološkokulturološka* i moguće ju je svesti na nekoliko riječi kao što su: *pronaći, popisati, opisati, usporediti, povezati, izdati*. Matiću

¹⁰ Op. cit. pod 3, str. 77.

¹¹ Tomo Matić, *Moje uspomene na Vilima Korajca*, *Nastavni vjesnik*, ožujak – travanj, Zagreb, 1941./1942., str. 254.

je detektirani književni tekst ona spojnica koja mu omogućava uspostavljanje slike razdoblja jer se on ne ustručava književne činjenice uspoređivati sa činjenicama iz administrativnih spisa, župnih matica ili izvješća inozemnih putopisaca.¹²

U priređivačkim djelima, npr. *Stari pisci hrvatski*, posebice se u *tekstološkim* dijelovima posvećenim najistaknutijim slavonskim autorima, kao što su Matija Antun Relković, Antun Kanižlić, Antun Ivanošić, Matija Petar Katančić i Vid Došen, Matić ogleđa kao vrhunski filolog koji dobro poznaje i zakonitosti teksta.

Ono što je još bitno, a što je i do danas ostala zaista prava rijetkost, jest pojavljivanje autorove zahvale u predgovorima knjiga književnopovijesnih izbora, antologija ili rasprava, upućene onima koji su mu omogućili prikupljanje građe što govori u prilog njegovu otvorenom duhu za uspostavljanje dobre komunikacija sa suradnicima koja potom uvjetuje dobru suradnju i u budućnosti:

»Osobno sam zahvalan na velikoj susretljivosti knjižničaru budimskog franjevačkog samostana Ferdinadu Kaizeru koji je ne samo spremno davao zamoljene obavijesti, nego je pače neke Katančićeve rukopise poslao na upotrebu u Zagreb [...].«¹³

Stoga možemo reći da je Matić kao već priznata *društvena institucija*¹⁴ omogućio da Korajac usprkos svojoj teškoj naravi i dosta skromnome (samo kvantitativno, nikako kvalitativno!!) književnom radu postane nezaobilano ime na ljestvicama hrvatske književnosti.

Nakon gotovo dvadesetih godina Matić se odlučio i za pisanje sjećanja na đачke dane. Tako dugi vremenski odmak od uspomena na Vilima Korajca osigurao je Matićevim đачkim uspomena iz požeške gimnazije, dakle priči o njegovom životu, upisivanje u povijest i interes za njih primarno stoga što se Matić svojim dotadašnjim radom već upisao u paradigmu autora sa društveno priznatim tekstovima.

Ukoliko memoari općenito predstavljaju i opisuju povijesno relevantne događaje i ljude, ali s pozicije *osobne* priče, iz perspektive doživljenosti i svjedočenja, onda će nam Matićeve uspomene na gimnazijske dane poslužiti kao povijesno svjedočanstvo, kao istina o vremenu koju još nitko na taj način nije pokazao. Ipak u njima se *subjekt konstruira kao »model za javnost«* sa željom da tako oblikovana individualnost postane društveno prihvatljiva kategorija.¹⁵

¹² Milovan Tatarin, *Tomo Matić i slavonska književna baština 18. stoljeća*, u zborniku radova *Književni Osijek*, priredio Stanislav Marijanović, Osijek, 1996., str. 185. – 196.

¹³ *Stari pisci hrvatski*, knj. XXVI, JAZU, Zagreb, 1940., str. XI. – XII.

¹⁴ Pierre Bourdieu, *Ce que parler veut dire, L'economie des echanges linguistiques*, Fayard, Paris, 1982.

¹⁵ Mirna Velčić, *Pravo na priču o vlastitom životu*, u knjizi: *Otisak priče, intertekstualno proučavanje autobiografije*, Zagreb, 1991.

Uobičajeno je također, a ako ćemo *Đačke uspomene iz požeške gimnazije (1883. – 1891.)* imenovati kratkim memoarskim zapisom da memoare pišu protagonisti zbivanja koji su mijenjali svijet, kao što su političari, književnici, povjesničari, a Matić to zasigurno jest.

Uspomene su napisane iz pozicije sveznajućega pripovjedača iz godine 1961. u prvome licu pa sa razine cijele svoje strukture otkrivaju unaprijed zadane smjernice o kojima valja govoriti (pisati). I ako smo se već složili da je jedna od osnovnih indikatora Matićeva historiografskoga rada odrednica *kulturna povijest* pri kojoj se misli na polazište u bilježenju izvan autorske individualnosti, što odmah upućuje na kontekstualizaciju i situacijsko određenje koje se ogleda u stvaranju cjelovite i zaokružene slike u kojoj su sve pojave istumačene isključivo potrebama vremena, onda su i *Uspomene* pisane na tome tragu.

Naime, Matić već prvom rečenicom kontekstualizira ulogu i važnost požeške gimnazije kada su u Hrvatskoj *tmurna i nemirna vremena* u kojima su Mađari nastojali agresivnim nacionalizmom uvesti mađarski jezik kao službeni u sve javne službe. Nakon uvodnoga povijesnoga uvida u razdoblje o kojemu piše Matić uvodi i imena nekoliko hrvatskih uglednika koja su obilježila detektirano razdoblje (Ivan Mažuranić, grof Ladislav Pejačević, Franjo Josip). Kao vlastiti komentar takva stanja i kao osobni stav prema događajima u zbilji Matić zapisuje:

»Pod tim zloglasnim Khuenovim režimom proživio sam u Hrvatskoj svoju mladost od početka gimnazijskoga školovanja pa do 1899., kada sam otišao iz hrvatske državne službe, jer me Khuenova vlada nije hotjela imenovati srednjoškolskim profesorom zato, što kod saborskih izbora 1897. nijesam glasovao za mađaronskoga kandidata.«¹⁶

Matićeva povijesnost, vremenski odmak od onoga što piše upotpunjen nagomilanim životnim iskutvom, kako bi to vjerojatno Mirna Velčić rekla, poslužila mu je kao *horizont* ili *pozadina* za bilježenje svakodnevnih iskustava, u kojoj mora voditi računa ukoliko želi kod čitatelja proizvesti dojam *autentičnosti*.¹⁷

Nakon kronološkoga uvoda usmjerenoga primarno na političko stanje u Požegi i izvan nje, slijedi uvid u položaj Požege kao slobodnoga kraljevskoga grada izloženoga nemirima koje su izazvali mađarski natpisi na financijskim i carinskim uredima u Zagrebu. I na tome mjestu Matić po prvi i jedini put u uspomene upisuje i notu privatnoga sjećanja.

»Živo se sjećam, kako je na kominjanju kukuruza u kući pokojne mi majke, dakle daleko od krugova zainteresiranih za politička zbivanja, moj ujak savjetovao, da bi bilo najbolje, ako bi nemiri i Požegu zahvatili, da se noćni ležajevi prirede u sobama na podu ispod prozora.«¹⁸

¹⁶ Tomo Matić, *Moja đačke uspomene iz požeške gimnazije (1883. – 1891.)*, Požega, 1964.

¹⁷ Mirna Velčić, *Problem vremena: osobna povijest i historiografski diskurs*, Quorum, 2/3, Zagreb, 1990., str. 286. – 317.

¹⁸ Op. cit. pod 16, str. 2. – 3.

Opisom pročelja požeške gimnazije, njezine geneze i brojnosti učenika (od 200 do 300 učenika) započinju Matićeve uspomene na đачke dane provedene u požeškoj gimnaziji. No, prije negoli uvede u priču imena i prezimena svojih profesora (Antun Mazek, Ivan Kovačević, Gavro Manojlović, Petar Marković, Vjekoslav Hoot, Ivan Tkalčić, Ivan Scherzer...) Matić će, kao što je bilo uočeno i u njegovim književnopovijesnim i književnoteorijskim radovima i raspravama, iznijeti vlastiti stav spram onoga o čemu kani govoriti:

»I danas, poslije dugoga svojega nastavničkoga iskustva, uvjeren sam, da je požeška gimnazija u doba mojega školovanja bila svakako jedna od boljih hrvatskih gimnazija.«¹⁹

Matić je dakle najviše sjećanja vezao uz profesore. Kako bi opisi pojedinih predmeta bili što interesantniji, uz spominjanje imena pojedinoga profesora donosi i način na koji je profesor predavao, kako je izgledao, odnosno bilježi anegdote vezane uz njih. Njemu najdraži predmet bio je matematika, a i profesor matematike, Ivan Tkalčić, ostavio je dosta traga na njegova sjećanja. Tomu u prilog govori i navedena anegdota vezana uz Tkalčića kod kojega su često stanovali nešto problematičniji učenici koje su roditelji njemu povjerali na preodgoj. Jednoga, koji ga je pokušao nadmudriti, usprkos zabrani večernjih izlazaka, Tkalčić je dobro istukao pa se *pričalo da nije poslije imao više volje za noćne izlete*.²⁰

Kod profesora, Matić je posebno cijenio ona predavanja koja su omogućavala sagledavanje problematike o kojoj se u predmetu govori iz različitih smjerova. Takav je, prema njegovim zapisima, bio profesor Ivan Kovačević koji je svojim učenicima, a radi interesantnijega pristupa čitanju latinskih pisaca na kraju jedne školske godine (1886./7.) tiskao priručnik za gimnazijalce pod naslovom *Nešto iz privatnoga života rimskoga građanina*, koji je Matić sačuvao do svojih *starih* dana.

Osim spomenutoga latinskoga jezika, Matić je učio grčki, francuski, talijanski, njemački, staroslavenski i hrvatski jezik.

Autobiografska memorija, a kako to zapisuje i Živa Benčić²¹, postaje organon osobnoga identiteta u svoj njegovoj dvostrukosti: ona osigurava cjelovitost osobe u vertikalni vremena, ali i njezinu konzistenciju u horizontalni društvenih odnosa. Matić je vjerojatno u starijoj životnoj dobi imao potrebu da još jednom istraži vlastito pamćenje (uspomene su napisane 1961.) tako da je u tekst uključen tzv. *sindrom naknadne pameti* koji se ogleda u odabiru samo onih događaja i osoba za koje autor smatra da su u tome trenutku važni za priču o određenom segmentu njegova života. Matić takvu vremen-sku distancu jasno čitateljima stavlja na znanje:

¹⁹ Ibid., str. 4.

²⁰ Ibid., str. 12.

²¹ Živa Benčić, *Uloga autobiografskoga pamćenja u »Buci vremena« Osipa Mandeljštama*, u zborniku radova: *Autotematizacija*, prir. Magdalena Medarić, Zagreb, 1996.

»Gledana očima današnjice ta naša matura – a redovno i sve požeške mature onoga doba – bila je matura svoje vrsti. [...]

Danas, sedamdeset godina poslije naše mature, nema više u životu nijednoga od mojih drugova, a o članovima naše ispitne komisije da i ne govorimo...«²²

Premda pisane u njegovoj osamdesetsedmoj godini života i u uspomenama na daleke gimnazijske dane Matić pokazuje svježinu duha i izrazito visoku razinu hrvatske nacionalne svijesti upućujući i tada oštru kritiku onima koji su pomagali Khuenovoj vladi:

»Za provođenje svojega nasilnoga režima nije Khuen morao dovesti u Hrvatsku sebi u pomoć nijednog Madžara, našao je obilno pomagača među našim ljudima.«²³

O memoaristici Tome Matića možemo zaključiti sljedeće:

- vlastito ime Tome Matića upućuje na priznatu *društvenu instituciju*, na njegov određeni društveni položaj što mu osigurava i pravo na *priču o vlastitom životu*
- Tomo Matić je prvo lice upotrebljavao u svojim književnopovijesnim i književnoznanstvenim raspravama, u uvodnim bilješkama, kometarima, korespondenciji i u sasvim privatnim sjećanjima pa možemo reći da kada govorimo o njegovim memoarskim zapisima moramo uzeti u obzir sva spomenuta područja njegova djelovanja
- Matić je kao subjekt *autobiografskoga diskursa* u svojim radovima konstruirao sebe kao *model za javnost*
- vlastite uspomene nastoji što vjerodostojnije prikaziti čitateljima pa se često puta koristi onim navodima koje je od nekoga čuo odnosno koje je netko (a ne on) vidio vlastitim očima
- iz njegovih memoarskih zapisa vidljivo je njegovo nastojanje za oslikavanjem *kulturne povijesti* detektiranoga vremena kao i ne posustajanje pred izricanjem vlastitoga stava o kulturnim, socijalnim ili pak političkim prilikama toga razdoblja
- u sve svoje radove uspio je upisati hrvatsku nacionalnu pripadnost i brigu za što boljim poznavanjem hrvatske književne baštine.

Matić je iskreno volio ono na čemu je radio, što je posebno vidljivo i iz Peićevih sjećanja na Tomu Matića:

»Okolo podne pojavio se malo pognut, kratko ošišane kose, upravo prelučidnog oka starčić, osamdesetogodišnjak. Bio je to doktor Matić. Koliko je, molim lijepo, u taj sat (a da ne govorimo u ranije sate!) naših filologa i

²² Op. cit. pod 16, str. 15.

²³ Ibid.

povjesničara književnosti osjetilo potrebu da ostavi kuću pa da po snijegu dođu u biblioteku Akademije, da urade ono što je uradio ovaj stari gospodin doktor? Iz džepića na prsluku, on je izvadio nožić i stavio ga na hrpu nezrezenih časopisa, [...] I dok je vani padao snijeg u krupnim pahuljicama, a s malog profesorova noža sipao je sličan sniježić – toliko sam zavolio starog Matica, koliko sam počeo osjećati sličan ako ne prezir, a ono daljmu prema hrpi mladih, recimo znanstvenika bez te Matićeve snage duha!²⁴

Upravo stoga, i Matićev autobiografski diskurs vidljiv u njegovom književno-povijesnom radu i privatnim sjećanjima može biti shvaćen kao svežanj ključeva s kojega nam neće biti teško iznaći i poznate *Ključeve raja*.

MEMOARSKI ZAPISI TOME MATIĆA

Sažetak

Kroz memoarska sjećanja Tome Matića na dane provedene u Požeškoj gimnaziji (*Moje dačke uspomene iz požeške gimnazije 1883. – 1891.*) i na književnika Vilima Korajca (*Moje uspomene na Vilima Korajca*) žele se detektirati osnovni poetički principi njihova bilježenja te uočiti pripadnost kontekstu memoarskoga pisanja u hrvatskoj književnosti. Nadalje, o liku Tome Matića govori se kroz prizmu Peićeva portretiranja ovoga slavonskoga književnog povjesničara.

AUTOBIOGRAPHICAL WORKS OF TOMO MATIĆ

Summary

Autobiographical works of Tomo Matić about his gymnasium days in Požega (*Moje dačke uspomene iz požeške gimnazije 1883. – 1891.*) and the writer Vilim Korajac (*Moje uspomene na Vilima Korajca*) are used to detect basic poetical principles of their recording and their belonging to the context of autobiographical writing in Croatian literature. Furthermore, the character of Tomo Matić is described through Peić's essays about this Slavonian literary historian.

²⁴ Op. cit. pod 1, str. 189.

Matićeve dačke uspomene iz požeške gimnazije

U skromnom broju primjeraka (300 komada) i u skromnoj opremi izašla je godine 1964. u Požegi u vlastitoj nakladi knjižica (»koja se ne prodaje«) skromna naslova: *Moje dačke uspomene iz požeške gimnazije (1883. – 1891.)*. Napisana je u Zagrebu 1961., dakle sedamdeset godina nakon što je pisac napustio gimnaziju i školske klupe. Ponovno je otisnuta 1983. u *Izabranim djelima* Tome Matića u okviru edicije *Pet stoljeća hrvatske književnosti*, koju je priredio i o Matiću članak napisao Josip Bratulić. O knjižici *Moje dačke uspomene* (to nisu jedine uspomene koje je naš pisac objavio!) J. Bratulić je tek zapisao:

»Njegove osobne dačke i profesorske uspomene kao da se poklapaju – u pripovijednom postupku – s prikazom života i sudbine Šenoina *Prijana Lovre*, upravo Lovre Kuhara, čijom se sudbinom pozabavio kad je iz Zemuna došao u Split, gdje je još bila živa uspomena na Šenoina prijatelja.«¹

Dosta pozornosti u svojim *Uspomenama* (imaju 17 stranica) autor je dao političkim prilikama i neprilikama u Hrvatskoj u vrijeme njegova školovanja. A to bijaše doba bana Khuena-Héderváryja i njegovih nasilja i prevara. Odmah na početku piše:

»Kada sam 1883. pod jesen pošao u prvi razred požeške gimnazije, bila su u Hrvatskoj tmurna i nemirna vremena.«²

I slijede stranica i po ili dvije stranice koje govore o zloglasnom režimu Khuena-Héderváryja. Pri kraju Matić se ponovno vraća politici i spomenutom banu, i završava riječima:

»Ta su vremena već davno prošla, nestalo je Khuena, a nijesu ga bili zadugo preživjeli niti njegovi mandatori, mogućnici bečki i peštanski, – ostala je iza njih samo nemila, danas već blijeda uspomena. Izvršila se i na njima vjekovne prokušana istina: svaka sila za vremena.«³

¹ Josip Bratulić, *T. Matić*, u knjizi: Milan Rešetar – Tomo Matić – Franjo Fancev – Josip Badalić – Slavko Ježić – Jakša Ravlić, *Izabrana djela*, priredio Josip Bratulić, *Pet stoljeća hrvatske književnosti*, knj. 121/I, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1983., str. 63.

² Tomo Matić, *Moje dačke uspomene iz požeške gimnazije (1883 – 1891.)*, Požega, 1964., str. 1.

³ Isto, str. 16.

Politici i Khuen-Héderváryju Matic je posvetio ukupno oko četiri stranice. Izriječno kaže da je godine 1899. otišao iz »hrvatske državne službe, jer mu Khuenova vlada nije htjela imenovati srednjoškolskim profesorom zato što kod saborskih izbora godine 1897. nijesam bio glasovao za mađarskoga kandidata«⁴.

Od nedjela bana Khuen-Héderváryja Matic je u nekoliko navrata spomenuo njegovo uporno i bezobzirno nametanje mađarskog jezika. Povjesničari (npr. Rudolf Horvat, Trpimir Macan i dr.) navode i druga, ne manje teška nedjela zloglasnog bana.

»Osim poticanja na iseljavanje Khuenov režim je u Hrvatskoj osnivao mađarske osnovne škole, a u srednjim pogodio prodoru mađarskoga jezika.«⁵

Rudolf Horvat je veoma precizan:

»Khuen je izborne uspjehe u prvom redu polučivao visokim poreznim cenzusom, radi čega su u Hrvatskoj pravo glasa imala samo 2 postotka svega žiteljstva. Izorno se pravo vršilo javnim glasovanjem, uslijed čega morahu za vladine kandidate glasovati činovnici i drugi ovisni ljudi.«⁶

O novčanom izrabljivanju nema kod Matic ni slova, a r. Horvat je i tu konkretan:

»Khuen je 10. prosinca 1889. produžio financijalnu nagodbu s Ugarskom tako da je odsada Hrvatska dobivala samo 44 postotka svojih prihoda.«⁷

U istoj knjizi, u kojoj je Rudolf Horvat napisao citirane rečenice, o Khuen-Héderváryjevu ministru (»predstojniku«) Isi Kršnjavom piše do-slovce:

»Kao takav [Iso Kršnjavi kao predstojnik Odjela za bogošt. i nastavu, 1891. – 1895., op. Š. J.] sagradio je i pregradio preko 90 učevnih zavoda i preko 90 crkvi. Među njima: nove školske zgrade na Trgu 28. listopada u Zagrebu, ženska stručna škola, preparandija i urešenje bogoštovnog odjela. Osnovao je žensku srednju školu (na temelju modernih jezika, te pedagogije), žensku stručnu školu, realnu gimnaziju novoga tipa, koji je tip od nas primljen i u inozemstvu. Utemeljio škole za slijepe i gluhoonijeme s internatom i novu preparandiju u Osijeku, preudesio sistem trgovačke i naučičke škole. Namaknuo lađu na jedra i paru za znanstvene i naučne eks-

⁴ Isto, str. 2.

⁵ Trpimir Macan, *Povijest hrvatskoga naroda*, Nakladni zavod MH – Školska knjiga, Zagreb, 1992., str. 322.

⁶ Rudolf Horvat, *Hrvatska u vrijeme Habsburgovaca od godine 1527. do 1918.*, u knjizi: *Znameniti i zaslužni Hrvati te pomena vrijedna lica u hrvatskoj povijesti od 925–1925.*, Zagreb, 1925., prelistak 1990., str. LXXIII. – Na istoj stranici Horvat je napisao i ovo: »U nebrojenim skupštinama širom Hrvatske izrazio je narod novom banu [nasljedniku Khuen-Héderváryja, banu Teodoru Pejačeviću, op. Š. J.] ovc želje: 1. Neka se uvede opće izorno pravo s tajnim glasovanjem. 2. Neka se osigura sloboda izbora, sastajanja i udruživanja. 3. Neka se sloboda štampe zaštititi uspostavom porote. 4. Neka se ukloni nezakonita uporaba mađarske zastave i jezika mađarskoga. 5. Neka se Hrvatskoj pribavi financijalna samostalnost. 6. Neka se zakonom uredi neodvisnost sudaca te zaštita osobne slobode, kućnoga praga i listovne tajne.«

kurzije. Reformira građanske škole u maic srednje škole trgovačkog i gospodarskog smjera. Počeo izdavanje znanstvene biblioteke za sveuč. nauke. Uveo slōjd. Utemeljio *Nastavni Vjesnik*. Preuredio arkeol. muzej i kupio zbirku kipova grofa Nugenta, tako da je hrv. muzej bio jedan od najbogatijih u bivšoj državi. Nabavio Springerovu biblioteku uz cijenu od 40.000 K. Matici Hrv. dao subvenciju za prijevode klasika. Dne 5. IV. 1896. umirovljen.⁸

U svojim *Uspomenama* naš pisac je u prvom redu povjesničar, a zatim književnik, beletrist. Prikazao je trinaest svojih profesora, počeo je s ravnateljem – prof. Antunom Mazekom, koji je trideset godina bio na čelu požeške Kraljevske velike gimnazije tj. klasične gimnazije, od 1874. Vješto je prikazao i nekoliko svojih profesora koji su ušli u leksikone i enciklopedije: Oton Kučera, Dane Gruber, Gavro Manojlović, Armin Pavić i drugi. Među njima su i dva buduća akademika, članovi akademije koja se danas zove Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti. To su: Dane Gruber i Gavro Manojlović, ovaj posljednji bit će i predsjednik akademije, kao što je bio i naš pisac.

Gavro Manojlović predavao je u požeškoj gimnaziji hrvatski jezik i književnost. Đaci ga nisu mogli uvijek »s punim razumijevanjem slijediti« i zvali su ga »Fantazija«.

»Mene je nagovorio da se u petom razredu upišem u neobavezni tečaj francuskog jezika u profesora Petra Markovića, a potkraj školske godine valjalo je da mu obećam da ću u velikim praznicima čitati – dakako u originalu – Schillerove balade.«⁹

Matić je s mnogo poštovanja prikazivao svoje nastavnike. Nisu mu, što je i razumljivo, svi bili podjednako dragi, ali sve je poštovao. Najživlje je, najlitterarnije, ocrtao svojega profesora matematike, tog najmilijeg mu predmeta u gimnaziji. Profesor se zvao Ivan Tkalčić, bio je čovjek »oštra oka i oštre riječi«.

»Tkalčić je obično imao po nekoliko đaka na stanu i opskrbi, i ti su se njegovi gojenci morali strogo držati dnevnoga reda i rasporeda rada. Zato su roditelji, koji se nisu baš jako pouzdavali u solidnost svojih sinova, rado ih davali u stan profesoru Tkalčiću. Ako bi se koji u toj đačkoj družini ipak usudio kašiti propisani red, znao ga je naš profesor sasvim energično stjerati u red sredstvima kojih upravo ne preporuča moderna pedagogija.«¹⁰

Ali među Tkalčićevim gojencima bio je i jedan koji je volio provoditi »noć po svojoj volji«. I on je slikovito prikazan u *Uspomenama*.

⁷ Isto.

⁸ Velimir Deželić, *Istidor Kršnjavi*, u knjizi: *Znameniti i zaslužni Hrvati te pomena vriedna lica u hrvatskoj povijesti od 925–1925.*, n. d., str. 150.

⁹ T. Matić, n. d., str. 9.

¹⁰ Isto, str. 12.

Tomo Matić je dao mnogo konkretnih podataka o svojoj školi koju je osam godina pohađao, kao uostalom i njegovih dvjestotinjak kolega. Kako je riječ o klasičnoj gimnaziji, autor je obratio veliku pozornost nastavi latinskog i grčkog jezika, dao stvarne podatke o profesorima tih jezika. Poznato poglavlje iz grčke gramatike, grčke nepravilne glagole, naučili su tako da se »nijesmo zamjerali niti mi njemu [profesoru] niti on nama«. ¹¹

U *Uspomenama* nema ni retka o materijalnom položaju profesora, gimnazije, đaka, dačkih roditelja i sl. Kao da se živjelo samo od riječi i politike.

U mnogo čemu razlikuju se memoari Dobriše Cesarića (*Moje osječko đakovanje*, 1967.) od Matićevih. U dvije rečenice zorno je prikazao pjesnik političko raspoloženje koje je vladalo u Osijeku dok je bio gimnazijalac:

»Evo me i pred lijepom baroknom crkvom sv. Mihovila. Mali trg ispred crkve još je uvijek pokriven istim kestenovima, samo je trava između njih druga. Padaju mi na pamet tedeumi, s obaveznim pjevanjem austrijske himne, carevke. Pjevajući njen tekst đaci su uvijek u svom naivnom ali iskrenom patriotskom protestu umjesto *Stjepanove krune sjaj* pjevali *hrvatske nam krune sjaj*, što je redovito bilo zagušeno lojalno pojačanim zvucima orgulja na koru.« ¹²

I Cesarić je prikazao trinaestak svojih profesora o kojima piše poslije pedeset godina u elegičnom tonu. I među njima je jedan koji će poslije postati akademik (dr. Stjepan Muslin). Međutim »glavno lice« (literarno) među tim profesorima je Franjo Zelenka, kao što je među Matićevima Ivan Tkalčić.

»Bio je siroljubac [Zelenka] i često bi poslao nekog đaka, zatekavši ga na ulici, u Türncrovu trgovinu po liptauer i, svjesno kršeći pravila pedagogije, nagrađivao ga za tu uslugu grošem.«

I Matićevi i Cesarićevi memoari pomažu nam doživjeti jedno vrijeme koje je iza nas. Postoji li neka »tajna veza« između vremena prošlog i sadašnjeg?

MATIĆEVE ĐAČKE USPOMENE IZ POŽEŠKE GIMNAZIJE

Sažetak

U skromnom broju primjeraka (300 komada) i u skromnom ruhu izašla je godine 1964. u Požegi u vlastitoj nakladi knjižica (»koja se ne prodaje«) skromna naslova: *Moje đačke uspomene iz požeške gimnazije (1883. – 1891.)*. Napisana je u Zagrebu 1961., sedamdeset godina nakon što je pisac napustio gimnaziju i školske klupe.

¹¹ Isto, str. 5.

¹² Dobriša Cesarić, *Moje osječko đakovanje*, 1967.; isto u knjizi: Dobriša Cesarić, *Pjesme. Memoarska proza*, Pet stoljeća hrvatske književnosti, Zagreb, knj. 113, prir. Marim Franičević, Nakladni zavod Matice hrvatske, 1976. – Citati su uzeti iz ovoga izdanja.

U *Uspomenama* je Matić u prvom redu povjesničar, a zatim književnik, beletrist. Vješto je spojio ta dva pojma, za mnoge nespojiva. Primjerice Dobriša Cesarić je u svojim memoarima (*Moje osječko đakovanje*, 1967.) samo je književnik, majstor detalja i anegdote. Dosta pozornosti u svojoj knjizi Matić je dao političkim prilikama i neprilikama u Hrvatskoj u vrijeme njegova školovanja; to bijaše doba bana Khuen-Héderváryja, njegove mađarizacije i nasilnih metoda. Prikazao je trinaest svojih profesora (isti broj profesora skicirao je i Cesarić), među kojima su i neki koji su ušli u enciklopedije ili leksikone: Oton Kučera, Dane Gruber, Gavro Manojlović, Armin Pavić i dr.

Matić je najživlje, najliterarnije ocrtao svojega profesora matematike, tog najmilijega mu predmeta u gimnaziji. Profesor se zvao Ivan Tkalčić, bio je čovjek oštra oka i »oštre riječi«.

Na kraju rada autor daje kratku usporedbu dvaju memoarskih zapisa – Matićeva i Cesarićeva.

MATIĆ'S SCHOOLBOY MEMORIES OF THE POŽEGA HIGH-SCHOOL

Summary

In 1964 a booklet of modest appearance entitled *Moje đачke uspomene iz požeške gimnazije (1883. – 1891.)*. (*My Schoolboy Memories of the Požega High-School /1883–1891/*) were published by the author in a modest edition of 300 copies. The memories were written in Zagreb in 1961, seventy years after the author had graduated from high-school and left behind the school benches.

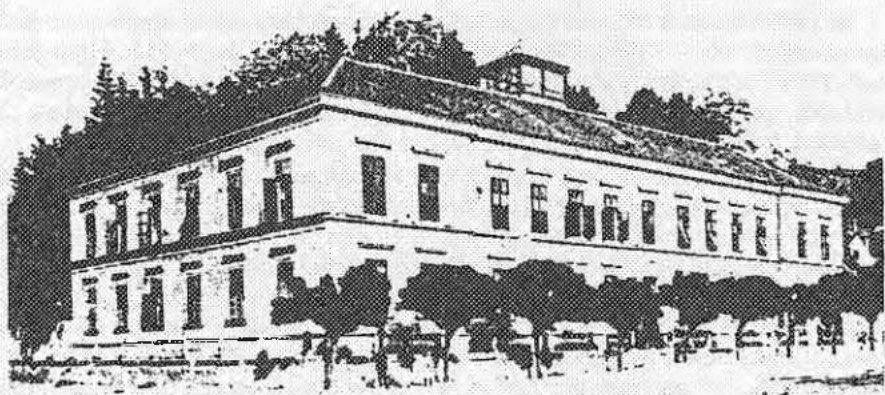
In *Uspomene* (Memories), Matić is first and foremost a historian, before being a fiction writer. Matić, however, skilfully combines these two concepts, which are by many considered irreconcilable. In his memoirs *Moje osječko đakovanje* (*My Schooldays in Osijek*) (1967), Dobriša Cesarić, for instance, a master of detail and anecdote, appears only as a fiction writer. Matić's pays a great deal of attention to political circumstances in Croatia at the time when he was a student; this was the period of Ban Khuen-Héderváry, know for Hungarization of Croatia and his tyrannical methods. He portrays thirteen of his high-school teachers (the same number of teachers were also portrayed by Cesarić), some of which have since been included in encyclopaedias and lexicons: Oton Kučera, Dane Gruber, Gavro Manojlović, Armin Pavić, and others.

The liveliest and most literary of all was the portrayal of Matić's teacher of mathematics, which was his favourite subject in high-school. The teacher's name was Ivan Tkalčić. He was a man of sharp insight and »brittle word«.

The author concludes his paper with a brief comparison of Matić's and Cesarić's accounts of their schooldays and their high-school teachers.

Dr TOMO MATIČ

MOJE ĐAČKE USPOMENE
IZ POŽEŠKE GIMNAZIJE
(1883. - 1891.)

POŽEGA
1964.

Naslovnica posljednje Matičeve za života tiskane knjige: *Moje đačke uspomene iz požeške gimnazije* (1883. - 1891.) (Požega, 1964.)

Prinos Tome Matića hrvatskoj glazbenoj historiografiji

Historiografija, književna historiografija i glazbena historiografija u Hrvatskoj tijekom razvoja u dvadesetom stoljeću prolaze neke zajedničke faze premda ova tri znanstvena područja ne djeluju sinkrono. Hrvatska historiografija svoje najdalje početke bilježi u 13., čak 12. stoljeću (A. Szabo). Historiografija koja se bavi hrvatskom književnom produkcijom, te ona koja za predmet uzima likovnost, stara je (u užem smislu) »tek« nekih stoljeće i pol (prema R. Ivančeviću – I. Kukuljević Sakcinski, *Slovník umjetnikah jugoslovenskih*¹) kao, uostalom, i suvremeno zasnovana historiografija. Hrvatska glazbena historiografija slične je duljine postojanja, od djelovanja iznimne osobe Franje Ksavera Kuhača (1834. – 1911.), no također je u širem smislu starija (16. st.). Sve one bilježe povijesne činjenice. Sve su one odnosne – svaka svojoj znanosti. Zajedničke osobine njihovih razvojnih faza jesu u zajedničkim i istodobnim pokušajima određenja spram hrvatskoga nacionalnog bića što se slikovito može prikazati sudjelovanjem u ediciji *Naša domovina* (ur. F. Lukas, 1943.). No, slijedom desetljeća, glazbena je historiografija bilježila manje rezultate, opsegom, metodološkom razradbom i snagom sintetiziranja (osobito s obzirom na još veliki nedovršeni posao priprema). Pokušavala je slijediti uzore inozemnih primjera.

U diskusiji o početcima hrvatske glazbene historiografije vrijedi se prisjetiti Kuhačevih znamenitih knjiga: *Glasbenog nastojanja i Ilirskih glazbenika* te u današnje vrijeme objavljenog *Uvoda*. Naime, *Historijski uvod* nije bio objavljen u vrijeme tiskanja *Ilirskih glazbenika* 1893. Lovro Županović, priređivač suvremenoga izdanja, smatra da je tada propuštena prilika objavljivanja prvoga (Lovro Županović piše kakvog-takvog) – »pregleda razvoja hrvatske tzv. umjetničke glazbe«². Nadalje:

»Velikim dijelom stručno neprecizan, što je, međutim, za ono vrijeme razumljivo, i djelomice i naivan, *Historijski uvod* očaje autora-glazbenika koji je velikim srcem, silnom ljubavlju prema svojoj domovini i danas go-

¹ Kukuljevićev *Slovník umjetnikah jugoslovenskih* ujedno je vrijedan historiografski izvor za glazbeno područje.

² Franjo Ksaver Kuhač, *Glazbeno nastojanje Gajevih Ilira*, Nakladom knjižare Mučnjak-Sentišbenove, Zagreb, 1885.; isti, *Ilirski glazbenici*, prir. i ur. Lovro Županović, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 1994., str. 305.

tovo neshvatljivim požrtvovanjem samofinancirajući se do novčanoga kraha sakupljao i sakupio na području glazbene historiografije (kao i na ostalima) upravo golemu građu. U kontekstu političke i društvene stvarnosti s kojom se svakodnevno suočavao [...] Kuhač je građu [...] obrađivao u „povišenoj temperaturi”. Želio je [...] dokazati da su Hrvati svojim prinosom glazbenoj (kao i općoj) kulturi Univerzuma [...] *au cour du temps*.³

Značenje prikaza manjih posebnih historiografskih radova za proučavanje različitih pristupa ili različitih skupina građe u razvoju povijesti glazbe u Hrvatskoj, otkriva tek suvremena glazbena historiografija. Razlozi su toliko opravdani s obzirom na manjak izvora da ponekad mala novinska crtica donosi jedini trag o postojanju nekog glazbenohistoriografskog podatka.⁴

Djelo hrvatskoga književnog povjesničara Tome Matića (kao i Franje Fanceva), koji su u novije vrijeme nanovo privukli pozornost muzikologa, vrijedi istraživati i iz aspekta prinosa znanosti o glazbi. Studije Tome Matića bogate su posrednom glazbenom problematikom, nekoliko radova osobito. Pozornost je pridavao temama književnoga sadržaja, dakako, no mnoge od njih su povezane s glazbenom tematikom (poput *Zoranićevih Planina...*, 1897.). Među takvim radovima, za muzikologe, posebno glazbene historiografe, najviše praktične vrijednosti pripada studiji *Muzika i pjevanje u isusovačkom kolegiju i gimnaziji u Požegi* objavljenoj u glazbenom časopisu *Sveta Cecilija* godine 1936., nesumnjivo najvažnijem radu Tome Matića te vrste. U vrijeme kada je Matić objavio taj, zapravo, pregledni historiografski rad glazbene tematike, mogao se osloniti na rijetke i malobrojne srodne studije. Pored priloga Julija Kempfa, među njima se ističu članci Janka Barlea, također objavljeni u *Svetoj Ceciliji* (1908. i 1912. godine). Taj rad, nadalje, kao i neki drugi radovi Tome Matića, zavređuje novo čitanje te usporedbe s novijim radovima glazbene historiografije. Sam je Matić pak Požegu obradio u više svojih radova. Ponešto glazbenih podataka uzeo je u obzir i u radu drukčije građe, *Narodni život i običaji u Požeškoj županiji krajem osamnaestoga vijeka*, objavljenom petnaest godina kasnije (1951.). No tu se radi o vrlo malo podataka o glazbenom folkloru i to samo o tradiciji Vlaha.

»Instrumentata muzičkih gotovo nemaju drugih osim ova dva: mijeh, koji samo time, što se pazuhom pritište, duše u sviraljku, i vokalna lira [tambura] sa četiri ili šest žica.«⁵

Inače, taj rad obiluje drugim korisnim etnološkim podacima i opisima.

Također su glazbeni podatci prisutni u mnogim radovima koji obrađuju scenu, počev od dramatisiranih muka, zatim školskih dramskih predstava. Požega je pritom ponešto zastupljenija, jer se o predstavama u druge dvije gimnazije što su ih isusovci imali u Slavoniji zna vrlo malo.

³ Ibid., str. 304. – 305.

⁴ U tijeku je izradba temeljne bibliografije.

⁵ Tomo Matić, *Narodni život i običaji u Požeškoj županiji krajem osamnaestoga vijeka*, Zbornik za narodni život i običaje, knj. 35, Zagreb, 1951., str. 13.

»U novoj školskoj zgradi požeško se kazalište dobro razvijalo: prema bilješkama *Historije* može se za doba od g. 1729. do 1772., dakle upravo do ukinuća isusovačkoga reda, sastaviti prilično podpun popis prikazanih drama.«⁶

U navedenom radu Tome Maticića, *Muzika i pjevanje u isusovačkom kolegiju i gimnaziji u Požegi*, u cijelosti se donose podatci o glazbenohistoriografskoj građi te Maticić iscrpno upozorava na izvore.⁷ Treba dodati da su Maticićevi podatci jednim dijelom ekscerpt iz njegovih većih radova, što je i logično s obzirom na temeljnu orijentaciju Maticića. S druge su strane pak ti podatci, i ovako ogoljeni, – pouzdani i iscrpni. Čudnim slijedom muzikoloških koraka, mnogi od Maticićevih podataka nisu ni do danas nadmašeni pa niti upotpunjeni. Ostalo je tako unatoč brojnim, ponekad izuzetnim istraživačkim naporima, na primjer – Ladislava Šabana, koji je učinio ogroman, gotovo maestračan rezultat u istraživanju i dokumentiranju orgulja, orguljaša i orguljara.⁸ Pa ipak, upravo Maticićevu građu nije uspio dopuniti.

»Prvo svjedočanstvo življenja nastojanja oko same muzike je nabava orgulja (pozitiva) u godini 1706. Superior požeške rezidencije Andrija Horvat dao je pozitiv načiniti u Ljubljani, a kada je u ljetu 1706. na Horvatovo mjesto za superiora u Požegu došao iz Dubrovnika Ignacij Zanetti, povezao je novi superior iz Zagreba Savom te orgulje [...] Taj pozitiv je 1740. zamijenjen većim orguljama.«⁹

Miroslav Vanino o tome donosi sve što već znamo kao i prvo orguljsko sviranje na tom instrumentu, 31. srpnja 1706. »na golemu radost naroda, koji većinom nikad nije čuo takve svirke«¹⁰. Iste podatke donosi i Ladislav Šaban, oslanjajući se na Barleov članak iz 1912. i Kempfov iz 1936. godine. Šaban izričito veli *graditelj nepoznat*, a s time je u skladu i pregled slovenskih graditelja orgulja.

⁶ Tomo Maticić, *Prosvjetni i književni rad u Slavoniji prije Preporoda*, Djela HAZU, knj. XLI, Zagreb, 1945., str. 107.

⁷ Pored toga, izvore v. u Vanino, *Isusovci i hrvatski narod*, sv. 2. (potpune bibliografske podatke v. u *Literaturi* na kraju rasprave). Među njima su najvažniji *Historia residentiae Poseganae S. J.* i *Diarium residentiae Poseganae SI.* (U daljnjem tekstu navodim kao *Historija* i *Diarium* uz referentne podatke u Maticića i Vanina.)

⁸ U svom je najvažnijem dijelu taj Šabanov rad još u rukopisu. Čuva se u Odsjeku za povijest hrvatske glazbe HAZU. Dakako da je L. Šaban objavio više studija u kojima su sadržani rezultati njegovog vrijednog prikupljanja podataka, no većina građe još čeka sređivanje i objavljivanje.

⁹ Maticić, 1936., str. 78.; *Historia*, str. 24. i 156.; *Diarium*, 30. VIII. 1740. – Nije poznato tko je bio graditelj pozitiva, niti kasnije, orgulja. Ladislav Šaban u skupljenoj građi (v. bilješku 8) navodi poznate podatke za mjesto Požegu dok se u velikom članku o slovenskim orguljarima Požega spominje samo u vezi s franjevačkim orguljama jer je autor iz 1706. i 1740. ostao nepoznat. V. *Orgulje slovenskih graditelja u Hrvatskoj*, Rad JAZU, knj. 385, JAZU, Zagreb, 1980., str. 5. – 84. (+22 slike); Julije Kempf, *Nove orgulje u požeškoj franjevačkoj crkvi, Sveta Cecilija*, X, br. 6, Zagreb, 1916., str. 180. – 182.

¹⁰ M. Vanino, n. d., str. 527.; Maticić, n. mj.

»Već rano spominje se kod isusovačkih crkvenih svečanosti muzika požeške vojničke posade, kod koje su isusovci od prvog dana svojeg boravka u Požezi vršili duhovničku službu. Tako su kod Uskrsnuća 1725. u crkvi sv. Lovre učestvovali 'musici Illustrissimi Domini colonelli', te je njima za volju (jer u požeškoj tvrđavi bili su redovno njemački vojnici) zapjevao superior kod groba 'Christ ist crstanden', a vojnici su pjesmu prihvatili i stavili.«¹¹

»Godine 1732. početkom studenoga kod svečanoga 'Veni Sancte', kojim se u požeškoj gimnaziji otpočela školska godina, veli *Diarium* da se u crkvi sv. Lovre prvi put izvodila figuralna muzika, a u tome su učestvovali laik Aichmayr, gimnazijski magistri Gabler i Meisl, koji su tek prije nekoliko dana bili došli za progosore u Požegu, i jedan svjetovnjak basista. Ime 'nostri musici' [za zbor] ne smije nas zavesti na misao, da je to bio samo muzički zbor, a ne i pjevački [...]«¹²

»U kolovozu 1755. je 'organista noster' Franjo Kulhavi, svršivši drugi razred više gimnazije (retoriku), otišao u franjevački novicijat u Šarengrad, a za njegova školskog druga Franju Forniera¹³, koji je u listopadu iste godine ušao u isusovački novicijat u Trenčinu, veli se također da je bio 'musices noster'.«¹⁴

»No dakako zbor nije bio sastavljen samo od gimnazijalaca. Već g. 1732., kada je u crkvi sv. Lovre 'musica prima vice figuralis facta', vidjeli smo, da se kao učesnici zbora spominju jedan isusovački laik, dva magistra i jedan svjetovnjak basista.«¹⁵

»Muzičkim i pjevačkim zborom je upravljao ('habet curam chori et musicorum', 'praefectus chori', 'regens chori') redovno profesor retorike i poetike, rjeđe profesor sintakse i gramatike, a samo izuzetno koji drugi isusovac. Iz *Historije i Diarija* pribilježio sam ove upravitelje muzičkoga i pjevačkoga zbora: 1745. i 1746. Mag. Jakob Ilić; 1747. Mag. Petar Skenderlić; 1748. Mag. Ernest Steinberg ('habet curam chori') i Mag. Blaž Zaplatnik ('habet curam musicorum domi'); 1749., 1750. i 1751. Mag. Franjo Seklić; 1752. O. Antun Popović; 1756. O. Ambroz Gabler; 1762. i 1763. O. Stjepan Krušec; 1764. Mag. Ivan Vitković; 1765. O. Stjepan Krušec; 1766. i 1767. O. Filip Brajković; 1768. O. Antun Fanello; 1770. O. Josip Budaj; 1771. i 1772. O. Ivan Vitković.«¹⁶

¹¹ *Diarium*, 31. III. 1725.; Matić, n. mj.

¹² *Diarium*, n. mj.; Matić, n. mj.

¹³ Kod Vanina piše *Franjo Fournier*. Spominje i Franju Kulhavija. – Vanino, n. d., str. 545. – 546.

¹⁴ *Diarium*, n. mj.; Matić, n. d., str. 79.

¹⁵ *Diarium*, n. mj.; Matić, n. mj.

¹⁶ Vanino, n. d.: Mag. Jakob Ilić, str. 550., 614. i 628.; Mag. Petar Skenderlić, str. 357., 381., 388., 390. – 394., 466., 550. i 628.; O. Ambroz Gabler, str. 546., 560.; O. Stjepan Krušec, 543., 550., 558., 566., 564. i 664.; O. Filip Brajković, str. 550., 551., 559., 584. i 664.; O. Antun Fanello, str. 550.; O. Josip Budaj, str. 550. Vanino ne spominje: Mag. Ernest Steinberg ('habet curam chori') i Mag. Blaž Zaplatnik ('habet curam musicorum domi'); 1749., 1750. i 1751. Mag. Franjo Seklić; 1752. O. Antun Popović, 1764. Mag. Ivan Vitković.

»U muzičkom i pjevačkom zboru izrijeckom se napominje i figuralno koralno pjevanje. Osim orgulja, koje su redovno pratile crkveno pjevanje, sviralo se i kod crkvenih funkcija i kod svjetovnih svečanosti ne samo u trublje i bubnje (tubae, tympana), nego i na instrumentima sa strunama (fides). U Velikoj nedjelji, a već i od Glušnice, upotrebljavale su se u crkvi 'tubae clausae' i 'fides clausae'.«¹⁷

Matićev članak iz *Svete Cecilije* završava tekstom koji najavljuje gradu koju sam Matić nije uzeo u obzir:

»Posljednja vijest što je još imamo o požeškom isusovačkom muzičkom zboru, jest popis instrumenata i muzikalija toga zbora, što su se poslije ukinuća isusovačkoga reda našli u požeškom kolegiju. Taj je popis sastavljen po odredbi državne vlasti krajem listopada 1776., a objavljen je već u Sv. Ceciliji g. 1908.«¹⁸

Tu Matić na najbolji mogući način nastavlja na Barleove radove iz 1908. i 1912. To su tri važna komplementarna teksta koja obogaćuju historiografsku faktografiju. To nisu samo opisi. To su činjenice u kontekstu. Osobito u slučaju Matićeva teksta.

Barle u spomenutom *Našastaru* iz godine 1776. pored inventara instrumenata precizno navodi vrste i imena skladbi te autore, Benedicta Gajslera, Valentina Rathgebera, Mariana Königsbergera, Antonija Planiczkgoga, Ios. Münstera (v. bilješku 16).

Usporedbe radi, slijede poneki Barleovi navodi iz rada objavljenoga 1912.:

»God. 1714. uveli su Isusovci prvi put pobožnost u čast sv. Franji Ksaverskomu, koja je trajala devet dana. [...] s pukom otpjevanje su hrvatski litanije sv. Franje i prigodna pjesmica. Ta se pobožnost od godine do godine sve više razvijala te je narodu sve više omiljela, a to i radi sjajne glazbe (praeclaram musicum), kojom se onda odlikovao Isusovački kor. Njim je onda upravljao orguljaš Franjo Aichmayer, koji je i sam bio prije isusovački pitomac i djak u Požegi. Spominje se da su god. 1716. otpjevali litanije u počast svecu koralnim načinom (chorali voce).«¹⁹

»Stara je godina 1735. u isusovačkoj crkvi vrlo svečano završena. Poslije prigodne propovijedi, otpjevan je ambrozijanski himan uz gruvanje topova 'inter tubarum tympanorumque concentus'. Uopće se u zavodu mnogo gajila instrumentalna glazba, pa su i crkvene skladbe sprovadjali obično glazbenim nastrojima, koje su svirali isusovački pitomci. Da je bio zavodski orkestar mnogobrojan, svjedoči to, da je god. 1748. izdano oko 100 forinti za nabavu trublja, bubnjeva i muzikalija.«²⁰

¹⁷ *Diarium*, n. mj.; Matić, n. mj. – Za termin *trublja* v. Stanislav Tuksar, *Hrvatska glazbena terminologija u razdoblju baroka. Nazivlje glazbala i instrumentalne glazbe u tiskanim rječnicima između 1649. i 1742. godine*, Hrvatsko muzikološko društvo, Zagreb, 1992., str. 455.

¹⁸ Matić, n. d., str. 80.

¹⁹ Barle, 1912., str. 80. – Gorcspomenuti »laik Aichmayer« djelovao je 1732. godine. (Matić, n. mj.) U svojem pregledu glazbe crkvenih redova u 18. st u Hrvatskoj, Vjera Katalinić također navodi neka od ovdje spomenutih imena, npr. Aichmayer i Rathgebera (1997.).

²⁰ Barle, n. d., str. 80.

Saznajemo i za imena skladatelja misa i/ili drugih crkvenih oblika, Valentina Rathgebgra, Marijana Königsbergera, Benedikta Gaistera, Josipa Münstera, Antuna Planitzkyja, kao i zborovođa, Ivana Vitkovića, Filipa Brajkovića, Antonije Fanella, Josipa Budaja.

U današnje vrijeme tom se tematikom najviše bavio Lovro Županović, koji obrađuje ukupnu glazbenu povijest u Požegi. Dakako, navodi i komentira sve ovdje prikazane podatke. Nadalje, prema Županovićevu istraživanju, komplementarni glazbeni fond u Požegi, knjižnica franjevačkog samostana, sačuvala je devet vrijednih naslova muzikalija te k tomu zabilješku o još dva: *Ordo agendorum et cantandorum in actibus processionalibus*, Beč, 1702., sg. H. e. 23; *Delirii d' amor Divino Giov. Batt. Brevi*, Venecija, 1706., sg. H. b. 21; *Breve metodo per fondamente e con facilità apprendere il canto fermo diviso in tre libri Fabrizio Tettamanzi*, Milano, 1706., sg. I. c. 26; *L' armonico pratico al cimbalo Francesco Gasparini*, Venecija, 1715., sg. I. b. 15; *Series Missarum In hoc libro contentarum*, 1719., rkp., sg. C. a. 25; *Incipiunt MISSAE contra puncto tam de Vivis quam pro Defunctis quae descripsit Fr. Philippus a Capusuar [...]*, 1720., rkp., sg. G. b. 18; *Missale Romanum*, Venetiis, 1725., sg. H. b. 33; *Processionale et antiphonale Romano-Franciscanum de tempore et sanctis concinatum [...]*, 1747., sg. B. e. 16; *Chorus seu Missae chorales pro Co[n]ven[tu] Sancti Spiritus Possegae, Anno Jubilei 1751*, rkp., sg. D. a. 4. (izgubljeno); *Rituale Romanum Pauli V P. M. jussu editum [...]*, 1775., sg. G. f. 76; *Antuphonarium Romanum de tempore et Sanctis ad normam Breviarii ex Decreto S. S. Concilii Tridentini restituti B. Pii V P. M. jussu editi*, Venecija, 17..(?), sg. D. a. 5. (izgubljeno).²¹

Zatim, na tragu Barleovih i Matičevih podataka Lovro Županović u posebnom radu u kojem se ažiurira dio prethodne studije – *Glazbeni život Slavonske Požege u 18. stoljeću* predstavlja još jednom vrijedan prilog poznavanju glazbene kulture Slavonije.²² Izravno ili neizravno, navodeći ga ili ne, mnogi su radovi u posljednje vrijeme naslonjeni na Matičeve studije, poput, npr. članka Vjere Katalinić (v. i bilješku 19).²³ Ennio Stipčević također se u više svojih radova kreće u području navedene tematike, pišući o skladatelju (?) Jurju Mulihu²⁴ ili o

²¹ Lovro Županović, *Razvoj glazbenog života u Slavonskoj Požegi od najranijeg vremena do osnivanja HPD »Vijenac«*, Sveta Cecilija, LI, br. 2, Zagreb, 1981., str. 42. – 44.; LI, br. 3, Zagreb, 1981., str. 62. – 65.; LI, br. 4, Zagreb, 1981., str. 87. – 89.; LII, br. 1, Zagreb, 1982., str. 7. – 9.

²² Lovro Županović, *Glazbeni život Slavonske Požege u 18. stoljeću*, u zborniku: *Glazbeni barok u Hrvatskoj*, ur. Ennio Stipčević, Osor, 1989., str. 155. – 166.

²³ Vjera Katalinić, *Von Jesuiten zu Franziskanern: Kroatische geistliche Musikkultur im 18. Jahrhundert*, u zborniku: *Musik der geistlichen Orden in Mitteleuropa zwischen Tridentinum und Josephinismus. Konferenzbericht*, Trnava, 16. – 19. 10. 1996., Slavistický kabinet SAV, Bratislava, 1997., str. 95. – 102.

²⁴ Ennio Stipčević, *Juraj Mulih i glazba – koncept isusovačkog doprinosa hrvatskoj glazbenoj kulturi*, *Vrela* i prinosi, 21, Zagreb, 1996./97., str. 135. – 140. i 304. – 305.

stvaralaštvu u sjevernoj Hrvatskoj.²⁵ Posljednji objavljeni prinosi našoj tematici skromni su no vrlo važni i znakoviti prilozi Ennija Stipčevića: notni zapis uz gorespomenuti članak i tekst u knjižici koja je popratila glazbeni koncertni program. Radi se o izvedenome glazbenom primjeru isusovca Muliha *Na svet dani Nepomuku*, koji je uz *Vse kai Mati Crikva vuči* iz zbirke *Laudes Dei* (rkp. 1749) jedini do sada sačuvani trag Mulihova mogućega skladateljstva. Do nedavno »nepoznat«, sada »otkriven« i izveden prilikom ovoga koncerta. Naime, to su izgubljeni a u ovom obliku prijepisa Janka Barlèa *zaboravljeni* rukopisni notni primjeri.²⁶ Mulihova je zbirka *Laudes Dei* često spominjana, no kako je izgubljena, osim ova dva primjera, u cjelini nije bila poznata. Sada je nanovo upozoreno i na ta dva preostala i do nedavno još jednom zaboravljena notna zapisa.²⁷

Vrijeme Matićeva aktivnoga rada i isto tako aktivnoga objavljivanja, izuzetno je plodno trajanjem i značenjem. Već sam ranije istaknula njegove početne teme. One se javljaju kroz čitav njegov znanstveni rad: Relković, Zoranić, Molière, Požega, Kačić, i mnoge druge. Naglasci, važnost i opseg studijâ s navedenom tematikom i nama su posebno važni s obzirom na glazbenu tematiku i njezin udio u sveukupnome Matićevu opusu. Iz prikazanih izvora mogu se najkonkretniji, najpouzdaniji i najbogatiji zaključci izvesti u odnosu na tu, glazbenu sastavnicu. Bez suvišnoga argumentiranja a osobito bez suvišnoga elaboriranja, Matić je izložio obrazložene arhivske materijale i svojedobno time znatno obogatio poznavanje glazbene povijesti.

I tim svojim radom pokazao se u svjetlu znanstvenika koji ima jasnu viziju, čvrst stav izgrađen na temelju ozbiljnoga istraživanja te uvid u sveukupnu sliku društvenih pojava.

Literatura

- Janko Barlè, *Juraj Muliš kao glazbenik*, Sveta Cecilija, XV, br. 5, Zagreb, 1921., str. 118. – 121.
- Janko Barlè, *Još o Jurju Mulišu kao glazbeniku*, Sveta Cecilija, XXX, br. 6, Zagreb, 1936., str. 194. – 195.
- Janko Barlè, *Glazbeni našastar požeških isusovaca*, Sveta Cecilija, II, br. 1, Zagreb, 1908., str. 9. – 10.
- Janko Barlè, *Nešto o crkvenoj glazbi kod požeških isusovaca*, Sveta Cecilija, Zagreb, 1912., str. 79. – 80.

²⁵ Ennio Stipčević, *Glazba iz arhiva*, Matica hrvatska, Zagreb, 1997.

²⁶ *Iz hrvatske glazbene prošlosti. Hrvatske barokne arije* [glazbeni program], priř. Ennio Stipčević, Hrvatski glazbeni zavod, 1998.; Barlè, 1921. i 1936.

²⁷ Stipčević, 1992., str. 35. i 164.; L. Županović, *Glazbeni život Slavonske Požege u 18. stoljeću*, n. d., str. 162. i 165.

- Vladimir Biti, *Novoromantičarsko privilegiranje književnosti nad historiografijom*, Umjetnost riječi, br. 4, Zagreb, 1992., str. 333. – 344.
- Božidar Bralo, *Stjepan pl. Hadrović*, Sveta Cecilija, XXVI, br. 1, Zagreb, 1932., str. 22. – 23.
- Grga Čevapović, *Josip sin Jakoba Patriarke*, Budim, 1820.; Zagreb, 1992. (pretisak)
- Franjo Fancev, *Grada za povijest školskog i književnog rada isusovačkog kolegija u Zagrebu (1606–1772)*, Starine JAZU, knj. 37/38, Zagreb, 1934., str. 1. – 176; 1937., str. 181. – 304.
- Ivan Fuček, *Juraj Mulih. Život i djelo*, Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove – Papinsko sveučilište Gregorijana – HAZU, Zagreb, 1994.
- Eduard Hercigonja, *Srednjovjekovna književnost*, u knjizi: *Povijest hrvatske književnosti*, knj. 2, Liber – Mladost, Zagreb, 1975.
- Hrvatski kajkavski pisci*, I, pr. O. Šojat, Matica hrvatska i Zora, Zagreb, 1971.
- Marijan Jaić, *Napisi bogoljubnih crkvenih pismah*, Budim, 1850.
- Marija Janaček-Buljan, *Iz neobjavljenih spisa Franje Kuhača*, magistarski rad, rkp., Muzička akademija, Zagreb, 1983.
- Vjera Katalinić, *Pregled izvora o glazbenoj kulturi baroknog razdoblja na tlu SR Hrvatske*, u zborniku: *Glazbeni barok u Hrvatskoj*, ur. Ennio Stipčević, Osorske glazbene večeri, Osor, 1989., str. 20. – 47.
- Vjera Katalinić, *Von Jesuiten zu Franziskanern. Kroatische geistliche Musikkultur im 18. Jahrhundert*, u zborniku: *Musik der geistlichen Orden in Mitteleuropa zwischen Tridentinum und Josephinismus. Konferenzbericht*, Trnava, 16. – 19. 10. 1996., Slavistický kabinet SAV, Bratislava, 1997., str. 95. – 102.
- Julije Kempf, *Nove orgulje u požeškoj franjevačkoj crkvi*, Sveta Cecilija, X, br. 6, Zagreb, 1916., str. 180. – 182.
- Julije Kempf, *Hrvatski glazbotvorac Vilim Just*, Sveta Cecilija, XXI, br. 3, Zagreb, 1927., str. 133. – 136.
- Julije Kempf, *Pregovori požeškog magistrata o nabavi glazbala god. 1808*, Sveta Cecilija, XXV, br. 1, Zagreb, 1931., str. 17.
- Julije Kempf, *Pokladni plesovi i gradska glazba u Požegi god. 1832.*, Sveta Cecilija, XXV, br. 1, Zagreb, 1931., str. 17.
- Julije Kempf, *Pedeseta godišnjica HPD Vijenac*, Sveta Cecilija, XXVI, br. 6, Zagreb, 1932., str. 205. – 209.
- Franjo Kuhač, *Glazbeno nastojanje Gajevih Ilira*, Nakladom knjižare Mučnjak-Sentilbenove, Zagreb, 1885.
- Franjo Ksaver Kuhač, *Ilirski glazbenici*, prir. i ur. Lovro Županović, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 1994.
- Tomo Matić, *Došenova Jeka planine*, Grada za povijest književnosti hrvatske, knj. 11, Zagreb, 1932., str. 186. – 210.
- Tomo Matić, *Isusovačke škole u Požegi*, Vrela i prinosi, V, Sarajevo, 1935., str. 31. – 34.

- Tomo Matić, *Muzika i pjevanje u isusovačkom kolegiju i gimnaziji u Požegi*, Sveta Cecilija, XXX, br. 3, Zagreb, 1936., str. 77. – 80.
- Tomo Matić, *Prosvjetni i književni rad u Slavoniji prije Preporoda*, Djela HAZU, knj. XII, Zagreb, 1945.
- Tomo Matić, *Narodni život i običaji u požeškoj županiji krajem osamnaestoga vijeka*, Zbornik za narodni život i običaje, knj. 35, Zagreb, 1951., str. 5. – 27.
- Tomo Matić, *Latinska satira*, Grada za povijest književnosti hrvatske, knj. 27, JAZU, Zagreb, 1956., str. 71. – 86.
- Tomo Matić, *Jedna hrvatska školska drama iz Slavonije*, Grada za povijest književnosti hrvatske, knj. 27, JAZU, Zagreb, 1956., str. 87. – 120.
- Nenad Moačanin, *Požega i požeština u sklopu Osmanlijskog carstva (1537. – 1691.)*, Biblioteka Posegana, knj. 5, Naklada Slap, Jastrebarsko, 1997.
- Naša domovina*, ur. Filip Lukas, Glavni ustaški stan, Zagreb, 1943.
- Slobodan Prosperov Novak – Josip Lisac, *Hrvatska drama do narodnog preporoda*, sv. 1 – 2, Logos, Split, 1984.
- Lovro Županović, *Glazbeni život Slavonske Požege u 18. stoljeću*, u zborniku: *Glazbeni barok u Hrvatskoj*, ur. Ennio Stipčević, Osor, 1989., str. 155. – 166.
- Ennio Stipčević, *Hrvatska glazbena kultura 17. stoljeća*, Književni krug, Split, 1992.
- Ennio Stipčević, *Glazba iz arhiva*, Matica hrvatska, Zagreb, 1997.
- Iz hrvatske glazbene prošlosti. Hrvatske barokne arije* [glazbeni program], priredio Ennio Stipčević, Društveni koncert, godište CL XXI (1997./1998.), subota, 31. siječnja 1998. u 20 sati
- Ladislav Šaban, *Orgulje slovenskih graditelja u Hrvatskoj*, Rad JAZU, knj. 385, JAZU, Zagreb, 1980., str. 5. – 84. (+22 slike).
- Božidar Širola, *Hrvatska umjetnička glazba*, Matica hrvatska, Zagreb, 1942.
- Mirjana Škunca, *Franjo Kuhač kao muzički historičar*, Rad JAZU, knj. 351, JAZU, Zagreb, 1969., str. 287. – 324.
- Stanislav Tuksar, *Hrvatska glazbena terminologija u razdoblju baroka. Nazivlje glazbala i instrumentalne glazbe u tiskanim rječnicima između 1649. i 1742. godine*, Hrvatsko muzikološko društvo, Zagreb, 1992.
- Miroslav Vanino, *Isusovci i hrvatski narod*, Biblioteka Vrela i prinosi, knj. 1, Filozofsko-teološki institut Družbe Isusove u Zagrebu, I., Zagreb, 1969.; II., Zagreb, 1987.
- Lovro Županović, *Razvoj glazbenog života u Slavonskoj Požegi od najranijeg vremena do osnivanja HPD »Vijenac«*, Sveta Cecilija, LI, br. 2, Zagreb, 1981., str. 42. – 44.; LI, br. 3, Zagreb, 1981., str. 62. – 65.; LI, br. 4, Zagreb, 1981., str. 87. – 89.; LII, br. 1, Zagreb, 1982., str. 7. – 9.
- Lovro Županović, *Odnos na inozemnom (evropskom) planu*, u knjizi: *Hrvatski pisci između riječi i tona*, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1989., str. 9. – 13.
- Lovro Županović, *Odnos na domaćem (hrvatskom) planu*, u knjizi: *Hrvatski pisci između riječi i tona*, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1989., str. 13. – 21.

Lovro Županović, *Grga (Grgur) Čevapović (1786–1830): Na tragu domaće spjevoigrice (Singspiela)*, u knjizi: *Hrvatski pisci između riječi i tona*, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb, 1989., str. 87. – 96

Lovro Županović, *Glazbeni život Slavonske Požege u 18. stoljeću*, u zborniku: *Glazbeni barok u Hrvatskoj : zbornik radova sa simpozija održanog u Osoru 1985. godine*, Osorske glazbene večeri, ur. Ennio Štipčević, Osor, 1989., str. 155. – 166.

PRINOS TOME MATIĆA HRVATSKOJ GLAZBENOJ HISTORIOGRAFIJI

Sažetak

Među studijama Tome Matića nekoliko radova privlači pozornost muzikologa, posebno glazbenih historioografa. Takva pažnja najviše pripada studiji *Muzika i pjevanje u isusovačkom kolegiju i gimnaziji u Požegi* objavljenoj u glazbenom časopisu *Sveta Cecilija* 1936. godine, nesumnjivo najvažnijem radu Tome Matića te vrste. U vrijeme kada je Matić objavio taj, zapravo, pregledni historioografski rad glazbene tematike, mogao se osloniti na rijetke i malobrojne srodne studije. Među njima ističu se članci Janka Barlea, također objavljeni u *Svetoj Ceciliji* (1908. i 1912.). U današnje vrijeme, tom se tematikom najviše bavio Lovro Županović. Sam je Matić pak Požegu uzeo u obzir u radu drukčije građe, *Narodni život i običaji u Požeškoj županiji krajem osamnaestoga vijeka* objavljenom petnaest godina kasnije (1951.).

U navedenom radu Tome Matića, *Muzika i pjevanje u isusovačkom kolegiju i gimnaziji u Požegi*, u cijelosti se donose podaci o glazbenohistorioografskoj građi te Matić iscrpno upozorava na izvorc. Takav pristup Tome Matića izraz je njegova široko poznatoga stava; ne samo stava temeljitog istraživača čvrsto oslonjenoga na izvorc već znanstvenika koji u isto vrijeme obrađuje građu kao dio sveukupne kulturološke slike pojava koje se u njegovim radovima prikazuju. Taj rad, nadalje, kao i neki drugi radovi Tome Matića, zavređuje novo čitanje te usporedbe s novijim radovima glazbene historiografije.

TOMO MATIĆ'S CONTRIBUTION TO CROATIAN MUSICAL HISTORIOGRAPHY

Summary

Among writings by Tomo Matić, a few of them attract interest of musicologists, especially music historiographers. That kind of attention is mostly displayed in the essay *Muzika i pjevanje u isusovačkom kolegiju i gimnaziji u Požegi* (Music and Singing in Jesuite Collegium and Gymnasium in Požega), published in music journal *Sveta Cecilija* in 1936. In the time Matić's work was preceded by few rare studies of the kind. Among them are of particular interest articles by Janko Barle, also published in *Sveta Cecilija* (1908 and 1912). Today, Lovro Županović has dealt most with this matter.

In the mentioned article by Tomo Matić, *Muzika i pjevanje u isusovačkom kolegiju i gimnaziji u Požegi* (Music and Singing in Jesuite Collegium and Gymnasium in Požega), he brings actually the facts on music-historiographical materials as a whole, making quotations of the sources very carefully. That approach of Tomo Matić presents him being a researcher whose work is basically oriented and strongly referred to sources themselves. In the same time, Tomo Matić elaborates his subject as the part of the wider cultural and social situation. His work deserves the new readings and comparisons with the recent works of music historiographers.

Muzika i pjevanje u isusovačkom kolegiju i gimnaziji u Požegi.

Dr. T. Matić — Zagreb.

Odmah poslije uzmaca Turaka, još prije nego je karlovačkim mirom (1699.) Slavonija i pravno pridružena zemljama Habsburške države, stali su u Slavoniju dolaziti administrativni i prosvjetni radnici, da poslije dugoga turskog gospodstva uvedu u zemlji drugi, novi red. Tako su već u listopadu 1698. isusovci osnovali u Požegi misiju, koja je dvije godine kasnije povišena na rezidenciju, a 1731. pretvorena u kolegij. Kraljevskim pismom poklonjena im je stara, dobrim dijelom razrušena crkva sv. Lovre, kraj koje su odmah 1699. sagradili posvećedan samostan. Intenzivniji rad oko uređivanja crkve, gradnje novoga samostana i izgrađivanja gimnazije, osnovane 1699. godine, počeo je tek onda, kada je po prijedlogu kutjevačkoga opata i vlastelina, zagrebačkoga kanonika Josipa Babića, kutjevačko vlastelinstvo kraljevskom donacijom predano (1700.) isusovcima, da im se namaknu materijalna sredstva za vjerski i prosvjetni rad u Slavoniji.¹

¹ O Lov je priredio dva samostalna koncerta u dvorani Mtv. glazb. zavoda i to: 17. IV. 1934. i 23. I. 1936.

² Isp. radnju: Isusovačke škole u Požegi (Vrela i prinosi, sv. V., Sarajevo 1935).

Početak Matićeva rada *Muzika i pjevanje u isusovačkom kolegiju i gimnaziji u Požegi* objavljenoga godine 1936. u 3. broju časopisa *Sv. Cecilija*

Stanislav Marijanović

Baština i ostavština Tome Matića

Tomo Matić i cjelokupno Matičevo znanstveno djelo potaknuto je, zakupljeno i ispunjeno književnopovijesnom, kulturnom i prosvjetnom starijom i baštinom hrvatskoga naroda. Sedamdeset i pet godina on je istraživački ulazio u posjed te baštine kao samosvojnog i neobraćenog imanja na koje je polagao i opravdao pravo nasljedstva. Obogatio ju je stečenim i novim spoznajama, sačuvao i njegovao u iznadenim rukopisnim vrelima i tiskanim djelima – književnim, kulturnim, crkvenim, prosvjetnim i školskim. U njegovim monografijama, istraživačkim književnopovijesnim i poredbenim studijama i sačuvanoj rukopisnoj ostavštini ogleda se put kojim je prošao, staza koju je tlačio i smjer koji je nakon njega ostao kao stalno potaknuće. Nalazi se u prvim temeljnim kritičkim izdanjima djela i tekstova hrvatskih pisaca koja je priredio (Matije Antuna i Josipa Stjepana Relkovića, Antuna Kanižlića, Antuna Ivanošića, Matije Petra Katančića, Andrije Kacića Miošića, Filipa Graboveca, Franje Cirakija, slavonske školske drame *Judita* Tome Tuzlića, Petra Zrinskoga, Vida Došena i dr.). Provjerljiv je u monografskim povijesnim studijama i sintezama koje se odlikuju znanstvenim prinosima (*Molièrov »L'Avare« i njegovi prethodnici*, 1898.; *Petar Zoranić*, 1909.; *Hrvatski književnici mletačke Dalmacije*, 1926.; *Isusovačke škole u Požegi (1698–1773)*, 1935.; *Osječka humanistička gimnazija od osnutka do g. 1848.*; *Kazalište u starom Osijeku*, 1938.; *Prosvjetni i književni rad u Slavoniji prije Preporoda*, 1945.; *Slavonsko selo u djelima hrvatskih pisaca potkraj osamnaestoga vijeka*, 1961.), kao i u drugim njegovim istraživačkim radovima na književnopovijesne, povijesnoškolske i kulturološke, političke i društvene teme o kojima je pisao među prvima, ali i u radovima drugih istraživača koji su njegove spoznaje preuzimali i nadograđivali. U njima je, kao i u bogatoj ostavštini iz njegove znanstvene radionice, kako nam se pokazalo, baština te baštine, ujedno oslonac i putokaz mlađim istraživačima. Oni će se valjda jednom i osokoliti da o Tomi Matiću – seriozno profiliranom filologu, književnom povjesničaru i znanstveniku koji je svojim kroatističkim porivom i istraživačkim marom prekrivao slavonsko tlo, ali i cijeli hrvatski duhovni prostor – i čijim se djelom svakodnevno služe, napišu utemeljenu monografiju dosad nenapisanu. Ovaj zbornik, njemu posvećen, trasira im put u tu obvezu.

Bio je klasično obrazovan kroatist i romanist, potekao iz bečke Jagićeve i Rešetarove filološke znanstvene škole, s tim što je njihovu znanstvenu me-

todologiju i put u tekstološke analize i sinteze tematski sveo u okvire i predredio jedino interesima hrvatske znanosti u proučavanju svoje jezične, književne i kulturne baštine na cijelome nacionalnom prostoru. U toj reorijentaciji i utemeljiteljskom pregnuću osamostaljivanja hrvatskih studija naći će se na istom putu sa svojim sudruzima u Akademiji Stjepanom Ivšićem i Franjom Fancevom, koji su ga godine 1938. i predložili za izvanrednoga (od 1940. i redovitoga) pravog člana Historičko-filološkog razreda JAZU; preko Katančića i s Josipom Hammom, preko profesorske čitaonice Nacionalne i sveučilišne knjižnice, dr. Mate Tentora i interesnoga znanstvenog pojasa – s Mihovilom Kombošom, preko preporoda, Šenoe, Korajca, potom i Akademijina Odjela za suvremenu književnost – i s Antunom Barcem. Moderna znanost o hrvatskoj književnosti, staroj i novoj, uspostavljena je na njihovim istraživačkim temeljima. U njih je Matić ugradio preko 150 svojih znanstvenih i stručnih radova. A sebi je samom, na kraju, u Zagrebu, privremeno zadržao krcate knjižne police i kutije s arhiviranom nutritivnom građom, smještenom na boravišnim adresama, najprije u Ribnjaku 20^e (do 1. srpnja 1934.), pa u Vlaškoj 70^e/II (do smrti) iz koje je sve to što je proučavao i napisao bilo nastajalo, od Zemuna, Splita i Beča do Osijeka i Zagreba.

Gdje je ta ostavština danas, koja je – izvan obiteljskoga naslijeđa – u posjedu znanstvenih i arhivskih ustanova, i svima dostupna, u kojoj su temelji i tragovi Matićeva neproučavanoga profesionalnog puta? Je li uopće sačuvana, depozitno sređena, i što sadrži, ako jest? U kojoj je mjeri u njoj zastupljena njegova biografičnost i velika korespondentnost, neobjavljeni ili nedovršeni rukopisi, zapisi i prosudbe o hrvatskim piscima i svom vremenu, o kolegijalnim osloncima, suradnicima i znanstvenicima? To su pitanja koja redovito zanimaju istraživače, a zasigurno i proučavatelje Matićeve osobe, njegove znanstvene djelatnosti i ukupnoga značenja i doprinosa hrvatskoj književnoj povijesti i znanosti. U pristupu Matiću i njegovoj djelotvornoj ostavštini mogu im pomoći i njegovi već objavljeni memoarski zapisi.

O svojim dječaćkim godinama, pučkoj školi i prvom učitelju u Kutjevu, o Požežanima i Šijacima, kao i o osebnim zgodama, privlačnoj osobnosti i »oporbenom« značaju požeškoga književnika i gradskoga župnika u Zemunu Vilima Korajca, i općenju s njim, Matić je pisao u djelu *Moje uspomene na Vilima Korajca* (1942!)¹. O svojim gimnazijskim profesorima i življenjem zanimanju za hrvatsku književnost, književnost uopće, i mnogo jačem za teoriju književnosti i povijest hrvatske književnosti, Matić obavještava u zasebnoj knjižici, tiskanoj u svega »300 numeriranih primjeraka, koji se ne prodaju« (a u većem broju ih se bilo našlo samo u Požegi i Akademijinoj knjižnici i shraništu): *Moje dačke uspomene iz požeške gimnazije (1883. – 1891.)*².

¹ Nastavni vjesnik, L, Zagreb, 1942. (ne 1941.!), str. 249. – 258.; isto u knjizi Matićevih studija: *Iz hrvatske književne baštine*, MH, Zagreb – Slavonska Požega, 1970., str. 299. – 410.

² Dačke je uspomene Matić pisao u Zagrebu 1961. kao »najstariji živući požeški gimnazijalac«. Tiposkript rukopisa poklonio je upravi JAZU godine 1981. požeški odvjetnik dr.

U njima on zapisuje i svoje polazno slivačanje koncepcije povijesti književnosti, sukladno Jagićevu:

»Povijest sam zavožio tek kao sveučilišni čak, kada sam baveći se studijem starije književnosti došao do spoznaje, da se povijest razvitka književnosti ne može ispravno razumjeti bez poznavanja javnoga i privatnoga života onoga doba, u kojemu su književnici živjeli.«

(Str. 14.)

U *Gradi za povijest književnosti hrvatske* (1952.) i Akademijinoj kolekciji *Korespondencija Vatroslava Jagića 1* (1953.) sâm je objavio ukupno 12 pisama koja mu je pisao njegov profesor slavenske filologije, znanstveni uzor, promicatelj i svjetski jezikoslovac Jagić, iz Beča u Zemun i Osijek kao »Vaš stari prijatelj« – »Mnogopoštovanom dragom prijatelju«³. Pisma osvjetljaju Matićevu prosvjetnu službu i posljednje godine Jagićeva »tmurnog i monotonog« živovanja u Beču, ali i pojedinosti od većeg značenja: blagovitost velikoga znanstvenika koji nastoji »da poravna staze« Matićevu povratku u Hrvatsku propašću Austro-Ugarske Monarhije, na mjesta dostojna vrsnoći koju je u njemu prepoznao. Jagić mu redigira i »raspravicu« o Zoranićevim *Planinama* i uvodi ga u znanstveni rad, pa u »otmrjeni mir i ljubježljivost« pisanja svoga časopisa *Archiv für slavische Philologie*, s kojim je Matić bio opčinjen i iz kojega je tijekom izlaženja puno naučio. Potkraj godine 1919. Jagić kao njegov zagovornik obavještava Matića da ga je ljubljansko sveučilište zamolilo da im on predloži profesora hrvatskoga jezika i književnosti:

Đuro Kuntarić, kojemu se pismeno zahvalio Akademijin glavni tajnik Hrvoje Požar i izvjestio da ga je dao na čuvanje Akademijinu Odsjeku za povijest hrvatske književnosti, gdje se i sada nalazi. Prethodno je Kuntarić objavio rukopis u zasebnoj publikaciji tiskom Štamparskog poduzeća »Aleksandar Tajkov« (Požega, 1964., str. 1. – 16.) Knjižica je popraćena s *Nekoliko riječi o piscu ovih uspomena* i priređivačevim bilješkama. Uzgred: Gradski muzej u Požegi ima dokumentacijsku zbirku Tome Matića. Ona sadrži, uz ostalo, Matićeve gimnazijske svjedodžbe od I. do VIII. razreda (1883./84. – 1890./91.), sve – »prvi red s odlikom«; osmrtnicu o preminuću dr. T. Matića (21. 12. 1968.) s primljenim sv. sakramentima uz »poseban apostolski blagoslov Svetog Oca Pavla VI.« i pogrebu (24. 12. u 14 sati na požeškom groblju svete Elizabete, uz majku Katarinu); nepotpisani nekrolog *Dr. Tomo Matić*, koji završava rečenicom: »Posljednje njegovo počivalište bilo je ukrašeno vijencem s hrvatskom trobojnicom i sniježnim pokrivačem, pod kojim je ostao počivati vječni san čekajući uskrsnuće mrtvih taj značajan čovjek, kome nisu u životu mnogo cvale ruže ali je sav život stajao kraj svih progona i neđača uz svoj narod vjeran mu do groba.« (*Naše župe požeškoga kraja*, 1969., str. 28. – 29).

³ Jagićevo pismo od 27. prosinca 1922. Matiću u Osijek, *Grada za povijest književnosti hrvatske*, knj. 23, Zagreb, 1952., str. 37. – 39.; *Korespondencija Vatroslava Jagića. Knjiga 1.*, urednik: akademik Petar Skok, JAZU, Zagreb, 1953. – Prilog *Iz korespondencije Vatroslava Jagića* priredio je T. Matić (str. 7. – 18.). – Iz svoje akvizicije Matić objavljuje 11 Jagićevih pisama upućenih njemu: prva 4 p. obuhvaćaju vremenski raspon od 1896. do 1899., kada je Matić »namjesni učitelj« (suplent) u Realnoj gimnaziji i Višoj trgovačkoj školi u Zemunu, s kolegama Vatroslavom Rožićem i Davidom Bogdanovićem. Odatle je položio profesorski ispit iz hrvatskoga i francuskog jezika kao glavnih struka i njemačkoga jezika kao pomoćne struke (1896.) i bio promoviran u Beču za doktora filozofije obranom disertacije »*L'Avare de Molière et ses devanciers*. Ostala pisma upućena su u Osijek (1919. – 1921.), gdje je Matić ravnatelj Velike (klasične) gimnazije pa Državne trgovačke akademije, degradiran od Pribićevićeva režima.

»Ja sam im odmah odgovorio, da bih znao jednoga, kojega ja stavljam više i Drekslera [Vodnika] i Fanceva i Prohaske, – a to je g. direktor osječke gimnazije«,

dakle Matić, koji je potom, na izravni upit ljubljanske Univerze, odgovorio negativno: radije se odrekao sveučilišne profesure i ostao u Osijeku do umirovljenja (1932.) nego da napusti Hrvatsku.

Matić je godine 1942. objavio i separat *Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti. Uz sedamdeset i pet godina rada zagrebačke akademije (1866. – 1941.)*, do svog izbora za potpredsjednika JAZU (1940. – 1941.) i prvog predsjednika HAZU, ali su njegove *Moje uspomene na HAZU (1941. – 1945.)* ostale u autografu, neobjavljene⁴.

O tome i osobnom depozitu u arhivskim fondovima, odnosno o glavnoj Matičevoj ostavštini u Rijetkostima Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu, koja sadrži izvornu građu nastalu znanstvenim radom i građu o njemu kao akademiku i suodnosu s Akademijom, saopćit ću u cjelovitom radu o Matičevoj ostavštini. U ovom prilogu saopćit ću o građi u pismohrani Odsjeka za povijest hrvatske književnosti Zavoda HAZU i prikazati ovu ostavštinu i potanjim osvrtom, jer obuhvaća najopsežniju Matičevu korespondenciju: onu sa sveučilišnim profesorom i akademikom Milanom Rešetarom, Matiću bliskim, kojemu je Matić od godine 1932. – za Rešetarova života u Firenzi – pouzdanik, posrednik i zastupnik u Zagrebu sve do Rešetarove smrti (1942.)⁵ Prema tome, u naknadnom cjelovitom prilogu bavit ćemo se ostavštinom koju su akademici Milan Rešetar i Tomo Matić namijenili kao svoju akviziciju glavnim depozitarima: 1. osobnim arhivskim fondovima Odjela filologičko-književnog HAZU (Odsjeka za povijest hrvatske književnosti Zavoda HAZU) i 2. Rijetkostima Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu; dakle, znanstvenim ustanovama uz koje su obojica akademika bila u tijesnoj znanstvenoj svezi. To ne znači da osobni i obiteljski arhivski fondovi, književne ostavštine i rukopisne zbirke drugih tvoraca građe i ustanova koje ih posjeduju ili čuvaju, ne sadrže i drugu Matičevu primarnu i sekundarnu građu i građu o njemu, kao npr. Arhiv HAZU, Hrvatski državni arhiv i Gradski arhiv u Zagrebu, pa arhivski fondovi i zbirke u Požegi, Splitu, Beču i Osijeku, gradovima u kojima je živio, prosvjetno i

⁴ O tome v. rad Milana Mogušića *Tomo Matić i Akademija* u ovome zborniku.

⁵ Matičevo dopisivanje s Rešetarom nalazi se u Rešetarovoj ostavštini. Ostavštinu je poklonila Akademiji, Rešetarovom voljom, njegova supruga Stanka r. Jagić, i izručila u Firenzi Josipu Defrančeskiju, savjetniku u veleposlanstvu FNRJ u Rimu, 24. prosinca 1948., neposredno pred svoju smrt, sa zamolbom »da se ta pisma za sada ne objavljuju«. Veleposlanik dr. Mladen Ivčković odaslao ih je Akademiji 7. siječnja 1949. preko Ministarstva inozemnih poslova u Beogradu. Zaprimiteljena su tri paketa pisama Rešetaru s popisom 407 adresanata. Pismima su priložena i tri Rešetarova rukopisa: 1. *Tuđe zbirke dubrovačkih novaca*, 2. *Hrvatsvo starih dubrovačkih pisaca* i 3. *Još nešto o medaljeru Pavlu Dubrovčaninu*. Najviše su pisama Rešetaru uputili: A. Belić, don F. Bulić, A. Cronia, M. Deanović, F. Fancev, N. Gjivanić, Đ. Kórbler, P. Kolendić, T. Matić, Lj. Stojanović, M. Talija, L. Vojnović i Vid Vuletić Vukasović.

stručno djelovao, odašiljao suradnju i učestalo se dopisivao s drugim znanstvenicima i ustanovama, dakle, dodatnu građu. I ona je od značenja za Matićevu osobnost, kolegijalnu uslužnost, stručni i istraživački rad, ali i za našu korist: uspostavu njegove životne i radne kronologije, što nadasve očituje i omogućuje upravo njegovo dugotrajno dopisivanje s Rešetarom (pored književne ostavštine u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici), na koju ovdje znanstvenoj javnosti usmjerujemo pozornost.

U osobnom arhivskom fondu akademika Milana Rešetara (1860. – 1942.), klasičnoga filologa, dijalektologa i književnoga povjesničara stare hrvatske književnosti, sva je građa primarno sređena i obuhvaćena popisom (sg. 180). U njoj su sadržana pisma (97) i dopisnice (7) Tome Matića Rešetaru u vremenskom rasponu od 1903. (31. prosinca) do 1942. (7. siječnja). Pisana su iz Splita (2 p., 1903. – 1904.), Zemuna (1 p., 1904.), Beča (5 p., 1907. – 1910.), Osijeka (14 p., 1920. – 1931.), Slatine (3 p., 1931. – 1932.), Zagreba (81 p., 1932. – 1942.) i Požege (1 p., 1937.) u Beč, Zagreb i Firenzu, kamo je umirovljeni Rešetar preselio 1928. godine. S objelodanjenim Jagićevim pismima Matiću (p. iz Beča u Zemun i Osijek, 1896. – 1899. i 1919. – 1922.), iako sva nisu poznata, moguće je uspostaviti neprekinuti niz Matićeva života i rada. U njima se ogleda trajna Matićeva privrženost Jagiću i Rešetaru, svojim znanstvenim osloncima, pa Rešetarovu učitelju don Franu Buliću u Splitu (u njemu je uvijek nalazio »i savjeta i poticaja i pomoći«) i navlastito, na razini intimne, kolegi i prijatelju, osječkom profesoru i kateheti Franji Posavcu⁶, Osijeku i Slavoniji, svojoj zavičajnoj i šijačkoj Požegi, a nadasve svome unučetu Željku – Želji (sinu svoga »iznevjerenoga« sina Franje, pravnika i odvjetnika), kojemu je bio od njegova rođenja brižan »anđeo-čuvar«, u svome domu i otac, i mati, i učitelj u svemu, uzdanica i pomoć sve do smrti. Pisao je o njemu Rešetaru:

»Tko o čemu, ja o njemu. Kamo bih ja bez njega kad on spada u moju bagažu.«⁷

⁶ Matić je u Osijeku godinama stanovao u istoj kući s njim (Podravina 10, danas Kišpaćićeva u Donjem gradu). Poznavali su se od službovanja u Zemunu. Zajedno su posjećivali V. Korajca i bili nerazdružni. Posavac mu je pomagao u svemu. Rešetar je to znao, a Matić mu se izjasnio: »Imate pravo, da sam se ja bio priljubio uz Posavčevu kuću u Osijeku, i da je on ostao u životu, ne bih ja nikada otišao.« (P. u prosincu 1931.)

⁷ Dr. sc. Željko Matić (Slatina, 1931.) dijete rastavljenih roditelja, priljubio se i odrastao s djedom. Diplomirani je pravnik, doktor pravnih znanosti i redoviti profesor na Pravnom fakultetu u Zagrebu s iznimnim ugledom. Član je stalnoga ureda Haške konferencije za međunarodno privatno pravo i Društva za Ujedinjene narode. Bio je savjetnik Predsjednika Republike od 1992. Danas je veleposlanik Republike Hrvatske u Švicarskoj. Djed mu je zavještao svu svoju imovinu kao pravnom nasljedniku. Potpisan je na požeškoj osmrtnici T. Matića sa svojim sinom Denisom, praukomom.

Uz podatke iz sfere bio-bibliografičnosti, pisma sadrže obavijesti i priopćenja o Matićevu prosvjetnom, znanstvenom i uredničkom radu (*Nastavni vjesnik*), suradnji u znanstvenim publikacijama i s Maticom hrvatskom, suodnosu s Akademijom i kontaktnosti s akademikima te Matićeve usputne prosudbe o rezonanciji političkih prilika i posljedičnom stanju u hrvatskim intelektualnim krugovima posijepanim u »klike« nastankom Kraljevine Jugoslavije, uvođenjem šestosijećanjske diktature kralja Aleksandra, oporbenjačkim »sporazumijevanjem« Vlatka Maček s Jugoslavenskom radikalnom zajednicom Milana Stojadinovića (JRZ), a posebno uspostavom Banovine Hrvatske i Nezavisne Države Hrvatske. Sav taj sadržaj dopisivanja neujednačene je vrijednosti, jer je razveden na brojne potankosti iz privatnoga, javnoga i znanstvenoga života, iz pisma u pismo, determiniran Matićevom profesionalnosti u obvezama, znanstvenom zaokupljenosti, svakodnevnim okolnicima i okolnostima te uvjetovan višestrukim Rešetarovim znanstvenim i osobnim upitima i traženjima, svakovrsnim interesom i višestrukom obaviještenosti. Stoga ova korespondencija sa značajkama dokumentarnosti zadobiva potpuniju uporabnu vrijednost u konfrontaciji s ukupnom Rešetarovom korespondencijom u Odsjeku za povijest hrvatske književnosti Zavoda HAZU, Matićevom i Ivšićevom ostavštinom u Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici i rukopisnim fondovima Franje Franceva u Zavodu i Arhivu HAZU, koji su Maticu u zagrebačkom razdoblju najkontaktabilniji akademici, a Fancev, »najbliži onome čime se bavim«. Zato ćemo je prikazati samo selektivno-tematski.⁸

Suodnos Matić – Jagić. Poznato je već iz ovdje napisanoga, iz Matićevih zapisa i spomenute *Korespondencije Vatroslava Jagića I*: Jagić je pratio i usmjeravao Matićev stručni i znanstveni razvitak. Bio mu je jedan od štićenika »lijepih sposobnosti i krasna uspjeha«. Kada Matić u Zemunu, gdje je dospio u »crnu knjigu« Khuenove administracije, poslije položenih stručnih ispita i obranjenoga doktorata, ne može službom u Slavoniju i drugamo u Hrvatsku, on ga ohrabruje:

»[...] ne gubite dobre volje i pouzdanja u svoje lijepe vrline.«

Matićev nepovoljan položaj na hrvatskoj periferiji njemu je na pameti. Neka ga da se odvaži položiti i ispit iz klasične filologije, pa da stekne uvjete za gimnazijskoga profesora i prijeđe službovati u Dalmaciju pod austrijskom upravom. Savjetuje mu da se ne odlučuje za Kotor nego za Dubrovnik ili, još bolje, Zadar:

»U Zadru naučili biste talijanski, ipak je glavni grad a bliže je Hrvatskoj.«

Zahvaljujući njemu Matić je u listopadu 1899. imenovan profesorom i čuvarom knjižnice u splitskoj realci, odakle je 1904. premješten u državnu službu u Beč, da pri Ministarstvu unutarnjih poslova uređuje *List državnih zakona* i redigira hrvatsko izdanje austrijskih zakonskih tekstova, što je prije

⁸ Stoga upućujem na već objelodanjene kontaktno-prinose u radovima: Stjepan Damjanović, *Palcoslavistika u ostavštini Stjepana Ivšića*, u knjizi: *Prvi hrvatski slavistički kongres. Zbornik radova II.*, Zagreb, 1997., str. 13. – 16.; Vida Flaker, *Pisma Franje Franceva Milanu Rešetaru*, u zborniku: *Franjo Fancev. Književni povjesničar i filolog*, Zagreb – Zadar, 1998., str. 237. – 243.

njega obavljao Rešetar, suprug Jagićeve kćeri Stanke. U odluci da se klauzurnom provjerom osposobljenosti natječe za to mjesto, upražnjeno Rešetarovim izborom za sveučilišnoga profesora, ohrabrio ga je don Frano Bulić, a zadobio ga je Rešetarovim sugestijama i preporukom, kojega je Matić za to pismeno zamolio, motiviran znanstvenim razlozima s kojima je upoznao i Jagića.⁹

U bečkim godinama, dok se bavio redaktorskim poslom i usput predavao hrvatski jezik u Školi istočnih jezika te honorarno u Theresianumu, Matić se zbližio s njima obojicom («naš dobri prijatelj»), a njegov znanstveni rad zadobio je na tematskoj usmjerenosti (dubrovačko-dalmatinske teme) i intenzitetu objavljivanja u Jagićevu *Archivu*. Na Jagićevu pismenu intervenciju kod Milana Rojca, povjerenika Odjela za bogoštovlje i nastavu u Zagrebu, Matić je godine 1919. vraćen u Hrvatsku imenovanjem za ravnatelja osječke klasične gimnazije. Mnogo godina poslije, kao ugledan akademik, ojađen na pojedine zagrebačke sveučilišne profesore zbog nebrige o svome znanstvenom podmlatku, piše u veljači 1941. Rešetaru:

»U isto doba s ovim pismom šaljem Vam prospekt za neku knjigu „Sudbine hrvatske“, u koju bi – uz druge Hrvate – ušao i pok. prof. Jagić s mottom „Nemo propheta in patria“. [...] Baš ovih dana sam više mislio na pok. profesora nego obično. Što sam duže ovdje, sve mi je jasnije, zašto naše sveuč. oskudijeva u podmlatku. U nečemu bi mogli gotovo svi da uče od Jagića: ne samo da je on bio neumoran radnik, nego se na njemu vidjelo, kako se veseli, kada se njegovi đaci zanimaju za posao i žele da i sami samostalno rade. Moram iskreno reći, da mi mili bogata riznica njegova znanja i široki mu vidici nijesu toliko imponirali kao njegov usrdni interes i briga, što njegovi đaci rade i hoće li biti što od njih, – i velika strpljivost, kojom se on spuštao do nas mladih ljudi. Nijesam toga mnogo vidio baš ni u ono doba u Beču, no ovdje još znatno manje. A to je šteta, velika šteta.«

Pijetet prema velikim pokojnicima Vatroslavu Jagiću i don Frani Buliću, kao i prema svome gimnazijskom profesoru Gavri Manojloviću, poslije i predsjedniku Akademije (1924. – 1933.), stalno mu je navirao pod pero kad je iz depresivnoga klonuća ponovno izlazio ohrabren, s radnim potaknutcem.¹⁰ Tako će biti, na kraju, i s Milanom Rešetarom: štitio je njegovo ime, hrvatstvo i imetak u NDH, čuvao uspomenu na njegov znanstveni dignitet i ljudski značaj, zahvalan za obilatu pomoć i suradnju s njim.

⁹ Tim Matićevim pismom Rešetaru (Spljet, 31. 12. 1903.) otpočinje njihovo dopisivanje. Premda hvali bogatu Bulićevu knjižnicu, Matić osjeća nedostatak znanstvene literature i potrebu za znanstvenim knjižnicama svojega strukovnog zanimanja: »U Spljetu bi se jedino arheolog mogao intenzivnije baviti poslom, a za našu struku je to jako teško...«

¹⁰ S osjećajem zadovoljstva i priznanja Matić objavljuje prilog o Petru Zrinskom u *Zborniku u slavu Vatroslava Jagića* (Berlin, 1908.), a slavnom slavistu odužuje se i svojim člankom *O stogodišnjici rođenja Vatroslava Jagića* (Obzor, LXXVIII, br. 150, 1938., str. 1. – 2). – Isto tako surađuje prilogom o J. Kavanjinu u *Bulićevu zborniku* (Zagreb – Split, 1924., str. 613. – 624.), a prof. Gavri Manojloviću iskazuje zahvalnost za usađenu ljubav spram hrvatske književnosti u *Moje đacke uspomene* (Požega, 1964., str. 8.).

Dopisivanje s Rešetarom. Sadržavalo je u sebi sve već naznačeno i poznato u znanstvenom svijetu međusobno izabranih: stručne naputke i mišljenja, prijedloge i podrške, znanstvene obavijesti i uzajamne usluge, Matičeva izvješća o svom radu i putovanjima, osobne i obiteljske ispovijesti. A izvan je toga svijeta bila java državne službe i zaklonica u Akademiji, bolje: u njezinim publikacijama, u radu za Akademiju. Od prvih pisama »s odličnim štovanjem odani Vam« T. Matić oslovljava Rešetara invokativno »Veleštovani gosp. profesore« i traži pomoć u proučavanju komedija i transkripcijama i govornih »dubrovanizama« u prerađama i izvedbama Molièrea u Dubrovniku, da ih se bolje ogleda, osvjetli i za tisak priredi, a izvješćuje i o nalazu rukopisa pjesama I. Đurđevića iz godine 1796. (P. od 19. svibnja 1904.) U Beču, između susreta i razgovora, upitne potankosti razmjenjuje u dopisnicama. U osječkome razdoblju (1919. – 1932.), »sjećajući se bečkih dana, kada sam u Vas često tražio i našao savjeta«, Matić obavještava Rešetara o za sebe važnom pitanju – o podastrom znanstvenom životopisu akademiku Ivanu Kasumoviću, koji ga predlaže za dopisnoga člana Akademije, i o mogućem »oružju protiv mene« zbog kojega bi predstojnik Razreda filologièko-historièkog Tomo Maretiè mogao biti protivan izboru: to je svojevremeni Skerlièev napadaj (1908.) na Matičev članak u *Arhivu* o Mèrimèeovoj mistifikaciji hrvatskih narodnih pjesama (1906. – 1907.). Matić mu šalje dva primjerka svoga odgovora nedodirljivom Skerlièu (1908.), da ga »uputi u situaciju«, poznatu Kasumoviću i drugom tajniku Akademije Đuri Kòrbleru, a on neka postupi po svom znanju i obavijesti koga misli da je potrebno, »da na meni pravu zdravu ne ostane mrija«¹¹. U Akademiju je izabran na glavnoj skupštini (25. travnja 1921.), ali je uskoro umjesto priznanja uslijedio njegov premještaj s osjeèke klasiène gimnazije na Trgovaèku akademiju bez pravoga obrazloženja. Znao je da su ga maknuli srpski demokrati (»da napravim mjesto demokratu«),¹² U njega je uue-

¹¹ P. od 22. prosinca 1920.; T. Matić, *Odgovor na èlanak g. prof. Skerlièa »Dve nove studije o Mèrimèeovoj mistifikaciji srpskih narodnih pjesama«*, Brankovo kolo, XIV, 1908., str. 645. – 647. i 661. – 663. – Skerliè je u svojoj kritici, objavljenoj u *Srpskom književnom glasniku* (sv. 5, 1908., str. 375. – 378.) i *Dubrovniku* (XVII, br. 39, 1908., str. 6.) priznao svoje »sluèajne omaške«, na koje je ukazao Matić, ali je Matiću osporavao originalnost i »nauènièku savestnost«, proglašivši Matičevu studiju razlièenom kompilacijom njegovih èlanaka, a Matića frankovcem koji »radi nauku u tim idejama«, jer je mistifikaciju »s r p s k i h narodnih pjesama« naslovio »Mystifikation k r o a t i s c h e r Volkslieder«, dok je te pjesme kupio Vuk kao srpske – podučava Skerliè – oskudna je hrvatska književnost – još vegetovala na jednom provincijalnom slovenaèkom dijalektu«. Na Skerlièeve objede i sljedbu »srpskohrvatske« narodne dvojeziènosti, koja u duhu vukovskoga uèenja sve pjesme ukupno drži srpskima, odgovorio je Matić.

¹² U p. od 2. listopada 1921. izlaže Rešetaru potankosti o svom smjenjivanju. Pokrenulo ga je podzemlje srpskih demokrata na samoj gimnaziji, da bi udajavanjem uglednoga Matića lakše zagospodario duh unitaristièke vladavine gimnazijom, a smijenjen je izravnom intervencijom bivšega vladina povjerenika za unutrašnje poslove Srđana Budisavljevièa (Požoèana!); kao »klasièar« poslan je za direktora »među trgovce«. Inaèe, Matić se u Osijeku držao »koji korak dalje od gospode beogradske«.

sena gorčina, apatija i »jaka averzija spram školske administrativne službe«, a one ga u »našim tmurnim i zalosnim prilikama« pod Pribičevićevim demokratima neće napustiti: »uzrok valjda ne podnosi suncanoga svjetla«.

Da su smjene i premještanje profesora bez pitanja i obrazloženja (»uzroci se ne kazuju«) pod rukom Pribičevićeva ministarstva prosvjete i njegovih nasljednika dobile maha nastupom »šestojanuarskog« režima, Matić navodi Rešetaru primjere i dvojice mlađih znanstvenika, *Slavka Ježića*, profesora hrvatskoga i francuskoga jezika u Osijeku (p. od 20. studenoga 1929.), i docenta *Mirka Deanovića*, koji je maknut pa vraćen na katedru za talijanski jezik i književnost u Zagrebu (p. od 6. studenoga 1932.). Obojica su se izjedała Matiću.

»Ježić je [piše on] osam mjeseci poslije vjenčanja, gdje se tek smjestio, a žena mu pred porođajem – primješten amo u Osijek. Sestra njegova, koja je ovdje namještena, veli da se on bavši mislju, da se odreče službe.«¹³

Kako ministarstvo samovoljno, administrativno-birokratski »vedri i oblači na nebu profesorskom« prikazuje Matić, uz ostalo, i na primjeru svoga umirovljenja (p. od 22. svibnja i 9. srpnja 1932. i prethodna):

»Sagradio se napokon grad koji se dugo gradio: penzionirali su me!«

– ukazom od 29. lipnja 1932., nakon što je njegova molba mimo zakonskih propisa »ležala 11 mjeseci«, a on bio prisiljen moljakti od Banske uprave dopust (»već 19 mjeseci sam na dopustu«) pa od Posavčeve smrti godinu dana (od kolovoza 1931.) prebiva kod sina Franje u Slatini. Odlazak iz državne službe ne donosi mu mira, kojem se bio nadao, ni u Zagrebu:

»Moja 'suverena' volja ne podnosi više stega ni dužnosti.«

Zato napušta direkciju nadbiskupske gimnazije na Šalati, u kojoj je 27. kolovoza 1937. bio posljednji put (»i tako sam gotov sa školskim životom«). Posvetio se znanstvenom.

U prvom su planu ovoga dopisivanja, ipak, Rešetarova poticanja i zanimanje za Matićev znanstveni rad, a Matićevo za novosti u njegovoj »književnoj republici« (misleći na Rešetarovi zaokupljenost Vetranovićem, Gundulićem, M. Držićem i dr.) i u Akademiji s njezinim izdanjima. Matić mu šalje na ogled prve ulomke i plan monografski zasnovane studije »o prilikama mletačke Dalmacije«:

»Da podem istim putem dalje ili da kako drukčije radim? a kad bude gotovo, kamo ću s time? pristaje li u 'Rad'?«¹⁴

¹³ U Državnoj realnoj gimnaziji i s njom spojenoj Trgovačkoj akademiji (danas južna zgrada Pravnoga fakulteta u Osijeku) Matić mu je bio ravnatelj, a Ježić je predavao i u Učiteljskoj školi.

¹⁴ P. od 9. veljače 1921. – Rukopis je u konačnom obliku dosegno 360 str. i bio objavljen u *Radu JAZU* (knj. 231., 1925. i 233., 1927.) pod naslovom *Hrvatski književnici mletačke Dalmacije i život njihova doba*. To je Matićeva najopsežnija studija, do danas nenađmašena. Pretiskana je u nj. knjizi *Iz hrvatske književne baštine* (MH, Zagreb – Slavonska Požega, 1970., str. 17. – 211.).

Rešetar mu dostavlja *Priloge P. Popovića*, separate i druge članke, pita za mišljenje o Prohaskinom hrestomatijskom *Pregledu hrvatske i srpske književnosti I. Do realizma 1880.* iz godine 1920. (Matić: »Lunaček u Obzoru ne će imati pravo, no i ja bih rekao, da u P. [Prohaske] nestaje sve više savjesnosti i objektivnosti.«) Poklanja mu svoje separate, od rada o Vetranovićevu *Posvetilištu Abramovu* i Gundulićevu *Osmanu* do izdanja djela M. Držića (Matić je iz njega »mnogo naučio«), a upućuje i svoje zamolbe i dojave na upite o provenijenciji i predlošku Velikanovićeve *Margarite Kortonske*.¹⁵ Matiće mu šalje kolacionirane prijepise latinskoga izvornika o Iliji L. Crijeviću i njegovoj obuzetosti Plautom u Rimu i Dubrovniku, »te se možete na nj osloniti« (p. od 3. ožujka 1929.). Obavještava ga o neostvorenoj nakani da u *Starinama* tiska rukopisnu *Historia gymnasii regii Essekinensis* u latinskome izvorniku (1928.), s čime se nije složio recenzent F. Fancev (1929.), pa o dovršenoj »radnjici« o mađarskom narodnom pokretu u osječkoj gimnaziji od smrti Josipa II. do ilirizma.¹⁶ Otpočinje proučavati u osječkom Franjevačkom samostanu slavonsku književnost, školsku dramu i pisce (Tomiković, Velikanović), bilježi vrijednu leksikografsku građu i rukopise (Mikalja, Belostenec, Della Bella, Orbin i dr.), koji nestaju iz franjevačke knjižice, među njima i rukopis *Kućnika* S. Relkovića: vidio ga je kod njih prije nekoliko godina, a »danas mu nema više traga«¹⁷. I pridodaje:

»I tako to propada, pa da su oni, koji su do sada pljačkali franjev. knjižnice, svoj plijen na sigurnu mjestu pohranili (kao Kukuljević!), bilo bi to samo u interesu nauke.«

Stoga on predlaže franjevačkom provincijalatu centralizaciju te vrijedne baštine.

»Uzao pitanja« oko objavljivanja Matičevih radova od godine 1919. nadalje dovodi Matića u dodir s urednicima Akademijina *Rada*, *Grade*, *Ljetopisa*, *Starina* i *Bulletina* te *Nastavnoga vjesnika*, ali i do prvih neprilika i opreka s članovima Akademije Boranićem, Dukatom, Fancevom i čelnicima u Matici hrvatskoj.

Dragutin Boranić, Akademijin drugi tajnik (književni, od 1916. do 1942.) i urednik njezinih izdanja, bio mu se zamjerio već 1925. godine otkad je njegov rukopis Došenove *Jeke planine* zaprimljen za *Gradu* propadao neobjavljen (objavio ga je tek 1932. Fancev kao znanstveni redaktor). O Boranićevu

¹⁵ Rešetarovo je drugo izdanje *Djela Marina Držića* (SPH, knj. VII.) Matiće prikazao u praškom časopisu *Slavia* 1931., a svoje je spoznaje o I. Velikanoviću i dramama *Margarita Kortonska* i *Sveta Suzana* objavio u studiji *Kazalište u starom Osijeku* (GPKH, knj. 13, 1938.). Upite o njihovim predlošcima upućuje Rešetaru u pp. od 10. i 19. veljače 1933.

¹⁶ Dovršio ju je i predao u tisak 20. studenoga 1929., a objavljena je u *Nastavnome vjesniku* u svibnju 1930. (*Nastojanje oko mađarizacije...*) s redaktorskim zahvatima u snošljiv Matičev iskaz o mađarizatorskim posezanjima, iz bojazni od policijske zaplijene. (P. od 26. svibnja 1930.)

¹⁷ V. Matičev članak *Rukopis Relkovićeve »Kućnika«*, *Nastavni vjesnik*, XL, Zagreb, 1933., str. 54. – 55.

»tajnikovanju i urednikovanju«, komotnosti, nesusretljivosti i neažurnosti ne samo prema nama »minorum gentium« nego i prema starijim akademcima, te ne odgovaranju ni na ponovljena pisma, a pokazanom smislu za namicanje »rentabilnijih« korektorskih i uredničkih poslova te za izdanja svog *Pravopisa*, zadržao je Matić sasvim nepovoljno mišljenje (dok je bio drugim tajnikom Đ. Körbler »bio sam uvijek u nekoj vezi s Akademijom, a sada je to posve pretao«, p. od 7. lipnja 1931.). Rezerviran stav i kritičke prosudbe iznosio je Matić Rešetaru i u vezi s drugim akademcima iz Akademijine uprave (Albert Bazala, Valé Vouk). Deprimiran njihovim postupcima, bio je ponukan napisati:

»Ne bi mi drago bilo, da se baš sada, gdje ću imati više vremena za rad, razidem s Akademijom.«

U daljem radu, s njima se našao u antitezi, baš kao i Ivšić i Fancev. Od kada je došao u Zagreb, on je i u Matici hrvatskoj i u Akademiji »pošao svojim putem«. U Sveučilišnoj knjižnici bilo mu je »mnogo ugodnije; tamo sam vrlo često«.

S *Franjom Fancevom* ostao je Matić u zapaženo dobrim suradničkim, kolegijalnim i ljudskim odnosima bez obzira na poneke propuste učinjene mu pri objavljivanju radova u Akademijinim izdanjima, štjućući i nastavljajući Fancevljevo djelo uređivanjem *Grade* i nakon njegove smrti. Izborom za prvoga tajnika Akademije (1936.), Fancev će Matića predlagati za redaktora ove važne edicije, kojoj je sâm izborio to značenje, kao što ga je s Ivšićem bio predlagao Akademijinoj glavnoj skupštini »za izvanrednog pravog člana historičko-filozofskog razreda« (20. siječnja 1938.).¹⁸ Svoju zabrinutost za narušenost Fancevljeva zdravlja prekomjernim znanstvenim radom, o naravi njegove bolesti, o njegovim profesorskim službama i o obiteljskim prilikama, dojavljivat će Matić jednako zainteresiranom Rešetaru, a »neprilika s Fancevom« zbog recenzentskog referata i neobjavljivanja u *Starinama* Matićeve rukopisne *Historiae gymnasii regii Essekinensis* u izvornom i cjelovitom tekstu, koju su redom vodili osječki ravnatelji, uvjetovanog Fancevljevim »čudnim savjetima« (1928.), ali i mnogo toga »priličnog«, izostalo je u ovoj dopisivanju i Matićevoj ostavštini. Fancevljeva je sporna recenzija bila, ipak, učinkovita: Matić je u neraspoloženju povukao rukopis, ali se tada dohvatio ozbiljnog proučavanja vrela i ukupnoga gimnazijskoga sustava »do i od Ratio educationis«, i objavio nekoliko temeljnih priloga o osječkoj, požeškoj i drugim gimnazijama, kao i iz povijesti hrvatske prosvjete i školstva u 18. stoljeću, što ga je dovelo i do studije o osječkom kazalištu, pa do arhiva obitelji Brlić u Brodu na Savi, na posljetku, i do otkrića Ivanošićeva Zvekana fratra i brodske *Judite*. Od Fancevljeva izbora za prvoga (gospodarskog) tajnika Akademije (1936. – 1943.), Matić je ispunjen radnim porivom, a primit će i uređivanje *Grade* – »ako upitaju mene« (p. od 7. lipnja 1936.). O novonastalim prilikama u upravi Akademije dojavljuje Rešetaru:

¹⁸ Ljetopis JAZU za godinu 1937./38., sv. 51, Zagreb, 1939., str. 128. – 129.

»Dok je tamo sjedio čovjek, koji je pašovao i terorizirao, bilo je sve u redu, jer je ne samo sâm glasao za jeftičevce već i na druge mlade u službi u tome smislu djelovao. [Vale Vouk] Kad je došao čovjek, koji ne prigiba šije pred svakim režimskim vjetrićem [Fancev], onda je to 'nesreća'. F-u čini se da ne mogu nikako oprostiti, što je izdao te blažene dokumente za domaće podrijetlo ilirskoga preporoda.«¹⁹

(P. od 25. rujna 1936.)

Akademik *Vladoje Dukat*, kojega je otprije poznao – kao bivšega osječkog profesora i školskog nadzornika – bio ga je ozbiljno oneraspoložio kada je uređujući *Bulletin* izbacio iz njega preko polovice pažljivo pripremljenoga rezimea, »stegnutoga« iz opsežne Matičeve studije o književnicima mletačke Dalmacije, i to po svojoj volji, ne obavijestivši ga i ne ponudivši mu da on to učini. (P. od 20. studenoga 1929.) S njim se nije razišao, ali se više uzdao u Fanceva i Ivšića.

Akademik i sveučilišni profesor *Stjepan Ivšić*, kao i Fancev, »vrlo [su] ljubazni spram mene«. S Fancevom radije razgovara nasamo, a Ivšić mu je preimpulzivao, ali bi »po svojoj spremnosti i sposobnostima mogao koristiti nauci«. Uživa i znanstveni ugled Akademije i Sveučilišta u Zagrebu te vidno mjesto u korespondenciji od 1933. (otkad se susreću u Akademijinoj knjižnici i Rogoškoj Slatini), a stalno od godine 1937. Vodeće su teme ove korespondencije: pokrenute javne rasprave u koje je Ivšić uključen; nastavak rada na Akademijinu *Rječniku* prestankom Maretićeva uređivanja (1935.), a posebno otkad »Maretić ode Bogu na pravdu« (»Rječnik je još uvijek res nullius«, p. od 7. ožujka 1938.); opetovani napadaji na Ivšića zbog *Rječnika* i »odležavanja« Bašćanske ploče u Akademijinu podrumu (Matić šalje Rešetaru članke o tome i prigovore Ivšiću iznesene u *Obzoru* i *Hrvatskom narodu*, kao i Ivšićeva »očitovanja« u režimskim *Novostima* i *Jutarnjem listu*, 1939.), a stalno mjesto je i Matičevo dioništvo u osnovanome društvu i časopisu *Hrvatski jezik*, kojemu predsjedava Matić, a uređuje Ivšić.²⁰

Ulomcima iz Matičevih pisama Rešetaru popratit ćemo ovaj »problematični« splet pitanja oko Ivšića (i Akademije).

»Ne znam, jeste li čitali, da je ploča sa Zvonimirovim natpisom iz Baške prenesena ovamo na čuvanje, a na njezinu mjestu je uzidana kopija. Nego stvar nije išla glatko. Pobunio se „narod“ i prvi put spriječio prijevoz, pače ukrali ploču i zakopali je ispod poda u školi. Kako je kamen ploče pjeskovit, sreća da u tome vrtlogu „patriotizma“ nije stradala ploča. Čudno je samo, kako se to „narod“ u čas opet smirio!«

(P. od 2. rujna 1934.)

¹⁹ Matičev članak za prašku *Slaviju* o Fancevljevim *Dokumentima za naše podrijetlo hrvatskoga preporoda (1790–1832)* u *Gradi* (knj. XII, 1933.), koji je poslao uredniku Matiji Murku prije polemika, i od kojega je primio korekturu članka 1935. (»otprilike pred godinu i po«, piše Matić 8. studenoga 1936.), još nije objavljen (»valjda nije podlegao napadima na Fanceva?«). Ili mišljenju svoga sunarodnjaka F. Ilišića? Objavljen je tek 1938.

²⁰ Pisma: 9. siječnja 1938., 17. rujna i 2. studenoga 1939. – V. i prilog Marka Samardžije *Uloga Stjepana Ivšića u Društvu i časopisu »Hrvatski jezik«*, u zborniku: *Prvi hrvatski slavistički kongres. Zbornik radova II.*, n. d., str. 67. – 78.

»Ne znam, kako će se svršiti, s Rječnikom; da nije Fancev tako dobar s I. [Ivšićem], kako jest, rado bih s njime govorio, no bojim se, da bih mogao izvaliti koju, što bi bilo pametnije da prešutim. Još ima u tome poslu jedan vrlo karakterističan momenat: nitko, koliko ja znam, ne pomišlja na Boranića, iako bi po struci koju zastupa u sveučilištu, baš on bio prvi zvan da preuzme Rječnik. No dakako, korekture su i lakše i rentabilnije.«

(P. od 9. siječnja 1938.)

»A sada da Vam odgovorim na upit o „Hrv. jeziku“! Pokrenuli su to studenti iz društva „Matija Gubec“; dva puta su pozvali i mene na sastanak, no ja nijesam išao, a kad sam primio i treći poziv, mislio sam, da ipak nije lijepo ignorirati mlade ljude – i pošao sam. Rezultat je bio, da sam dospio baš u biranje odbora i bio izabran za predsjednika, iako sam se branio. To je učinjeno na prijedlog Ivšićev, koji me je i onda i poslije uvjeravao, ali nije uvjerio, da je bolje, da ne bude predsjed. izraziti lingvista, jer će tako šira publika s više povjerenja susretati društvo (istina jest, da su Maretić i Rožić svojim katkada preravnim purizmom odbijali ljude). I sada eto, bilo ovako ili onako, ja sam volens nolens predsjednik, no akciju vodi prof. Ivšić, koji je predsjednik tzv. stručnoga odbora i urednik lista, koji se upravo razaslije. Akcija i list su potrebni, a dalje ćemo vidjeti.«

(P. od 9. siječnja 1938.)

»Akademiju u zadnje doba dosta napadaju, u prvom redu u listu „Hrv. narod“ (vođa Budak): što bi pisali o imenu, to je zaplijenjeno, a inače više stradava Ivšić nego B. [Bazala]. – I-a napadaju zbog nemara: što ne nastavlja Rječnika i što baščanska ploča već pet godina leži u Akademijinom podrumu (briga za ploču povjerena je bila I-u)... Još se gore stvar zatrovala, što je neki dan izašao u „Novostima“ članak, koji bi imao biti odgovor na te napadaje. Tko im je dao podatke, teško je dakako reći, no informacije su takove, da ih je mogao dati samo koji član uprave ili možebiti koji drugi akademik...«

(P. od 18. lipnja 1939.)

Matić otkriva da je članak o Akademijinu Rječniku u *Novostima* – »čedo Ivšićevo«, tj. da je »napisan na osnovi razgovora s prof. I.«. U članku se kaže:

»Kao nasljednik pok. dra. Maretića najviše se spominje profesor slavenske filologije na zagrebačkom Sveučilištu akademik g. dr. Stjepan Ivšić.«

On je na upit odgovorio »da se ne će i ne može odreći svoga naučnoga rada na području slavenske filologije, tim manje, što želi da do kraja obradi svoj program«.

»Čekam, da se vrati Ivšić (on je factotum odbora ad hoc), pa da potaknem misao, da se Baščanska ploča postavi gdje god u Akademiji za kongres, da se upoznaju s njome i strani učesnici kongresa. Sada je ploči ravno 5 (riječima: pet) godina, što se preselila amo iz Baške: godinu dana se kisela, da se oprostii morske soli, što se na nju nahvatala, a sada se evo četiri godine suši negdje u Akademijinim podrumima... Kao da se ne bi – kad bi i bila potrebna tako duga procedura – mogla sušiti (valjda još i bolje!), da

su je gdje u stubištu ili u kojoj dverani postavili na svjetlu božjem! Nikako ne mogu da shvatim toga blaženoga I.«

(P. od 13. kolovoza 1939.)

»Jučer su „Jutarnji“ i „Obzor“ donijeli člančice o petoj godišnjici, kako je Bašćanska ploča prevezena u Zagreb... Znam iz pouzdana vrela da je u „Jutarnjem“ (sve skupa je priopćeno u obliku dopisa Bašćana, koji su došli na zagreb. Zbor i hotjeli – dakako bez uspjeha – vidjeti ploču) u tome dopisu zatraženo, neka ban oduzme ploču Akademiji i sam je postavi – no redakcija je taj pasus zbiljskoga ili fingiranoga dopisa ispustila.«

(P. od 2. rujna 1939.)

»Osim „Obzora“ i „Jutarnjega lista“ donio je i „Hrv. narod“ podužu bilješku o petogodišnjem jubileju „Bašćanske ploče“ otkako je naime u Akademiji „podrumizovana“ (zlobni novinari su stvorili taj izraz ad hoc). „Hrv. jezik“ nije dalje izašao od br. 6/7, iako je Ivšić svečano obećao krajem šk. godine, da će u ferijama izdati 8 – 10, za koji je gotovo sav materijal bio složen već o Božiću! Po svem sudeći list ne će drugo godišće ni otpočeti.«

(P. od 17. rujna 1939.)

»I-a [Ivšića] napadaju i dalje u novinama radi Rječnika, Bašćanske i Hrv. jezika, a on neki dan preko odvjetnika Dr. Ramljaka dao u „Hrv. list“ očitovanje (t. j. upravo Dr. Ramljak u njegovo ime)! Ni u čem on nije kriv: za Rječnik ne dolazi za nj u obzir „samo“ honorar, nego ako njemu ostane posao i kad se svrše pripreme, latit će se Rječnika; žali, što su prilike takve, da se ploča nije do sada mogla postaviti i da se niti sada ne može; za „Hrv. jezik“ nije kriv, on je i do sada najveći dio posla uradio (to je istina), a nije do sada primio niti novčić honorara (honorara nije naime nitko primao, jer se nije moglo znati, kako će list ekonomski proći). Da je šutio, bilo bi bolje...«

(P. od 2. studenoga 1939.)

Razumljivo, pored osvjetljavanja središnjeg suodnosa Matić – akademici – Akademija, s kojim ćemo zaključiti svoj prikaz, Matić obavještava i o svome ne manje važnom suodnosu s Matićom hrvatskom, od svoga dolaska u Zagreb, i s njezinim predsjednikom *Filipom Lukasom*. Zato piše o svojoj suradnji s Matićinim urednikom *Kola Branimirom Livadićem* i o prekinutoj suradnji u njemu (p. od 8. studenoga 1936.), kao i o svojem prethodnom razlazu s Lukasom dok je bio urednikom *Nastavnoga vjesnika* (1932. – 1933.), koji je poslije zabrane Hrvatskoga profesorskog društva izlazio s Matićinom potporom, te o svojoj uredničkoj demisiji, jer su mu se Matićini čelnici »hotjeli plesti u redaktorske poslove«, to je razlog da nije htio ući u Matićin gospodarski odbor, niti prekinuti druženje s dr. M. Tentorom, koji je iz njega istupio, pa se time konačno zamjerio predsjedniku Lukasu (p. od 10. svibnja 1936.). Brojni su i podatci o Matićevu priređivačkom radu (*Stari pisci hrvatski*) i novim studijskim radovi »o svojim Slavoncima«, sve do zasnove glavnog djela *Prosvjetni i književni rad u Slavoniji prije Preporoda*. (P. od 5. stude-

noga 1941.) U isto vrijeme prosuđuje politička zbivanja pred uspostavom Banovine Hrvatske, ispanjen sumnjom u sporazum Hrvata i Srba. Slaže se s Rešetarom (»škoička se suviše rasklopila«) i uvjeren je da nam »u javnom životu dolaze teški dani«, u kojima njegova skepsa i »zle slutnje« ne će biti opovrgnute:

»Sve je tmurno i oblačno i tko zna kamo plovimo.«

(Pismo od 18. lipnja 1939. nadalje)

Ipak, obojica korespondentnih akademika najviše su zaokupljena samom Akademijom. Ponovno ćemo se poslužiti izvornim ilustracijama, jer se uspostavom Banovine Hrvatske na temelju sporazuma o »rješavanju hrvatskog pitanja (26. kolovoza 1939.) i stvaranjem Nezavisne Države Hrvatske, Akademija suočila s novim odnosima i (ne)mogućnostima. Jedno od prvih pitanja odnosilo se na promjenu Akademijina imena:

»Kod promjena pravila u A. [Akademija] radilo se o prekrštenju u „hrv.“ [hrvatska]; vrlo mnogo stiže peticija od kult. društava i institucija, kojim se A. poziva, da to učini, kad njezina sadašnjega imena ne prihvaća ni A. u Bgdu niti nova Lj. [Ljubljani]. Upravi je povjereno, da pitanje prouči.«

(P. od 5. lipnja 1940.)

»O promjeni Akademijinih pravila nitko sada ne govori, otkako je Banska vlast na zaključak o promjeni imena odgovorila, da je to stvar hrv. sabora. [...] Još uvijek ostaje otvoreno pravopisno pitanje.«

(Matić je tada potpredsjednik JAZU.)

Proglašenjem Nezavisne Države Hrvatske Akademija je stavljena »pod osobitu zaštitu«. Matić tada pribavlja Rešetaru službene potvrde o krštenju, vjenčanju, službovanju i ovjerava mu sve potrebne dokumente i spise o državljanstvu, kojima mu osigurava i »arijski dokaz« za mirovinu i pravo korištenja druge imovine u Hrvatskoj. I ne samo njemu. Matić je za akademike »naš pročelnik«:

»Jugoslavenska akademija je raspustena, a osnovana Hrvatska akademija i imenovana između dosadašnjih članova desetorica, koji imaju da priprave za potvrdu pravila i dalje izborom popune članstvo, a onda da se glavna skupština sazove i da ona izabere predsjednika i upravu. Ni po muke ne bi za mene bilo, da me nijesu imenovali „pročelnikom“ te desetorice, tako da je sav taj posao u prvom redu na meni. Valjda me je to zadesilo kao potpredsjednika, jer ja inače veza nemam nikakovit. [...] Za pravila lako, ali izbor članova bit će živa muka. [...] A kad sve to bude gotovo i dođe glavna skupština, onda je i moja misija gotova.«

(P. od 20. srpnja 1941.)

Nije bilo tako: uslijedile su nove odredbe, zahtjevi i obveze, prije nego što je Matić bio izabran prvim predsjednikom HAZU. Posljednju pošiljku Rešetaru, dopisnicu od 7. siječnja 1942., u kojoj ga obavještava da su jučerašnje *Novine* objelodanile imenovanja novih akademika HAZU, među

kojima je i on, s priznatom arijskom pripadnosti, Rešetar je mogao primiti kao posljednje životno priznanje. Umro je sedam dana poslije, 14. siječnja. Svoj objavljeni nekrolog *Prof. Milan Rešetar* Matić je zaključio retrospektivnim rečenicama, posvećenim Jagiću i njemu, da bi napisao i dvije posljednje:

»Rešetar je kao čovjek bio čvrsto izgrađena ličnost i nije uzmicao od svog mišljenja, no u općenju s ljudima je u iznošenju i zastupanju svojih nazora bio pun obzira i takta. Uz učenjaka poštivao sam u Rešetaru čovjeka, koji mi se uvijek činio utjelovljenjem onoga, što sam u Dalmaciji čuo da zovu „skladnost Dubrovačka“.«

Eto po čemu je Tomo Matić ravan Milanu Rešetaru. I uzor nama samima.

BAŠTINA I OSTAVŠTINA TOME MATIĆA

Sažetak

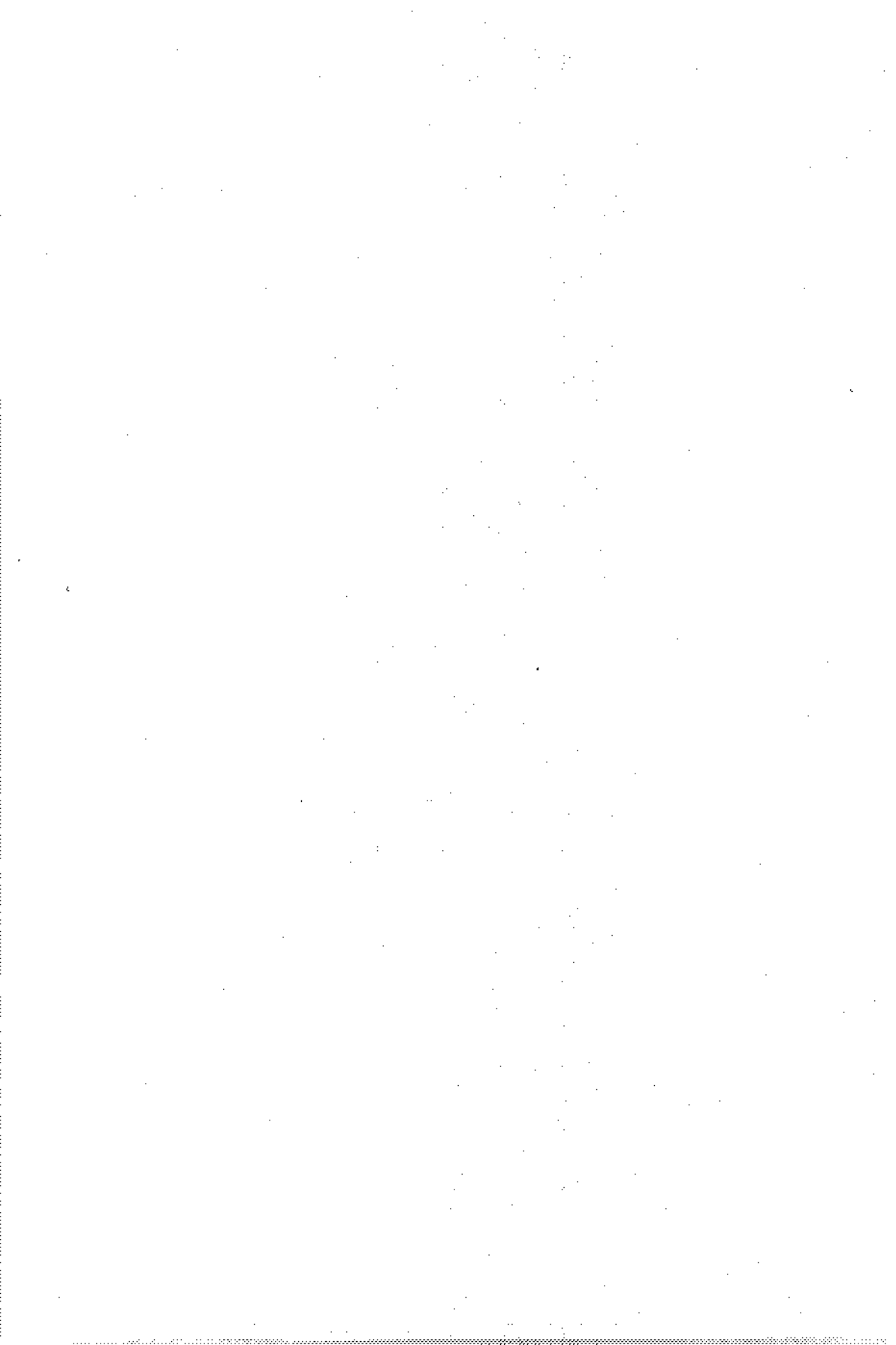
U osvrtu i potanjem prikazu ostavštine Tome Matića obuhvaćena je osobna akvizicija koju su akademici HAZU Tomo Matić i Milan Rešetar namijenili Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici i Odsjeku za povijest hrvatske književnosti Zavoda HAZU u Zagrebu. Ona obuhvaća: 1. izvornu građu nastalu Matićevim prosvjetnim i znanstvenim radom, kao i građu o njemu kao akademiku i njegovu suodnosu s Akademijom; 2. Matićevu najopsežniju korespondenciju – onu sa sveučilišnim profesorom i akademikom Milanom Rešetarom od 1903. do Rešetarove smrti godine 1942. Ona omogućuje djelotvorno proučavanje Matićeve osobe, njegove znanstvene djelatnosti, životne i radne kronologije i ukupnoga doprinosa hrvatskoj znanosti o književnosti.

DAS ERBE UND DER NACHLASS VON TOMO MATIĆ

Zusammenfassung

Im Rückblick und der genauen Darstellung des Nachlasses von Tomo Matić ist die persönliche Aquisition enthalten, die die Akademiker der Kroatischen Akademie der Wissenschaften und Künste (HAZU) Tomo Matić und Milan Rešetar der National- und Universitätsbibliothek und der Anstalt für die Geschichte der kroatischen Literatur der HAZU gemacht haben. Sie umfaßt: 1. das ursprüngliche Material, das durch Matićs aufklärerische und wissenschaftliche Arbeit entstanden ist sowie das Material über ihn als Akademiker und über seine Beziehung zur Akademie; 2. Matićs umfassendste Korrespondenz – mit dem Universitätsprofessor und Akademiker Milan Rešetar seit 1903 bis zu Rešetars Tod im Jahr 1942 – die eine effiziente Analyse von Matić als Person, seiner wissenschaftlichen Tätigkeit, seiner Lebens- und Arbeitschronologie und seines Gesamtbeitrags zur kroatischen Literaturwissenschaft ermöglicht.

Dodatak

Snježana Mostarkić

Bibliografija Tome Matica

Nad bibliografijom Tome Matica

Bibliografija Tome Matica, mozaik sastavljen od preko stotinu i sedamdeset pomno obrađenih pločica, vrelo je raznovrsnih podataka. U prvome redu onih optimističnih, poticajnih, divljenja vrijednih. Naime, tih stotinu sedamdeset i nešto kamenčića, ili bolje rečeno – dragih kamena, ponajprije je potvrda plodna stvaralačkoga vijeka te neumorna istraživačkoga duha koji je zalazio u različita područja humanističkih znanosti, uvijek s istim ciljem – približiti se istini. Stoga između brojnih odrednica kojima danas opisujemo Maticевu znanstveničku osobnost – književni povjesnik, jezikoslovac, kulturolog, komparatist, filolog i dr. – u mom izboru glavno mjesto zauzima potonje navedena, i to u njenu prvotnome značenju: φιλόλογος – ljubitelj znanja, znanosti, istine.

Osim vedrine – koja zatravljuje i u kojoj bi lijepo bilo ostati – u Maticевu »mozaiku« prebiva i jedno gorko svjedočanstvo. Nedvojbeno je potvrdljivo da je kroz vjekove glavno sredstvo promicanja znanosti i znanja bila *knjiga*, a isto tako je već na prvi pogled vidljivo da »knjigama« u Maticевu opusu pripada malen, gotovo neznatan udio. I ono malo što ih ima, objavljeno je za autorova života. Posmrtno su svjetlo dana ugledale jedva dvije: prvu je priredio Josip Pupačić pod nazivom *Iz hrvatske književne baštine*, a drugu Josip Bratulić, uvrstivši nekolicinu Maticевih radova u *Izabrana djela* koja Matic »dijeli« s još petoricom hrvatskih znanstvenika. Mnoštvo Maticевih rasprava, iako mnoge od njih slove kao zakladna djela hrvatske filologije, ostalo je raspršeno po različitim serijskim publikacijama i periodici.

»... na žalost, do mnogih se njegovih studija danas teško dolazi jer su objavljene po edicijama koje su postale već prava rijetkost»,

zapisao je prije trideset pet (!) godina Milan Ratković. Od ovoga zapisa do danas objavljene su spomenute dvije knjige, a i one su već *prava rijetkost*.

Kako uloga bibliografa nije proricati nakladničku budućnost već utvrditi i opisati ono što postoji, tako ću se i ja u svome kratkom razmišljanju nad Maticевom bibliografijom zaustaviti upravo ovdje. Ipak, još jednom ću ustvrditi: Maticeva djela skrivena su u sve teže dostupnoj građi knjižničnih fondova. Pada mi na pamet jedna utješna usporedba: kako ni biser skriven u tami školjke ne gubi svoju privlačnost time što je dalek i nedostupan, tako ni Maticevi radovi, iako izvan dohvata brojnijega čitateljstva – u prvome redu

studentata, ne gube svoju vrijednost. Međutim, biserno zrnje u konačnici ipak čini ogrlicu; stoga je šteta da potpuna niža hrvatske filologije ostane dostupna očima tek najupornijih istraživača, koji uspijevaju prokopati putove do starih, već trošnih kapaka školjaka u kojima se kriju radovi i Tome Matića.

Načela bibliografskoga opisa

Popis i opis objavljenih radova Tome Matića obuhvaća razdoblje od godine 1893. pa do današnjega dana. Posao je uvelike olakšalo postojanje dviju bibliografija istoga autora; prvu je godine 1964. objavio Antun Džanić, a drugu 1970. Josip Pupačić. Polazeći od postojećih bibliografija, ova ih je uglavnom naslijedila, te u neznatnoj mjeri i nadopunila. Ponajprije, ispravljene su uočene materijalne pogreške; naravno, pritom nije isključena mogućnost da su učinjene nove, iako se brojnim provjeravanjima isto nastojalo izbjeći.

Popis radova donesen je kronološki, po godinama, a unutar godina po abecednom poretku naslova.

Opis se bitno razlikuje od postojeće dvije bibliografije jer je težio donijeti što više podataka o izvorniku. Po pristupu je najbliži načinu opisivanja koji primjenjuju sastavljači *Grade za hrvatsku retrospektivnu bibliografiju*, ali mu nije istovjetan. Stoga ću ukratko navesti glavne odrednice primijenjenoga sustava:

- unatoč tomu što je autor svih jedinica isti, on se uvijek iznova navodi s obzirom da njegovo ime ne dolazi uvijek u istome liku
- opis jedinice podijeljen je na dva do pet odjeljaka: prvi odjeljak čine ime autora i naslov te (po potrebi) napomena o vrsti teksta; drugi (po potrebi) naziv publikacije (knjige, časopisa i dr.) u kojoj se dotični tekst nalazi; treći (po potrebi) podatci o seriji, ediciji, knjižnici i sl.; slijedi oznaka stranica; malim slovima donesene su dodatne obavijesti: o potpisu, sadržaju, postojanju posebnoga otiska, donesen je (nedosljedno) i podatak o knjižnici u kojoj je obrađena jedinica pronađena, a katkad i signatura; potonji podatak, iako potpuno neuobičajen u sličnim opisima, vjerujem da bi mogao biti koristan
- svi su podatci vjerno preneseni iz izvornika, a unutar odjeljka međusobno su odijeljeni zarezom
- sve ono što ne postoji u izvorniku a dodano je radi lakšega razumijevanja, doneseno je u uglatim zagrada; iznimka je kratica *str.*, koju bi zbog učestaloga ponavljanja bilo neprilično svaki put stavljati u zagrade
- naslovi i podnaslovi označeni su položenim slovima (kurzivom)
- naslov od podnaslova odvojen je kosom crtom
- naslovi su uvijek pisani kurentom (prvo slovo veliko, ostala mala), pa i onda kada su u izvorniku zapisani velikim tiskanim slovima (verzalom); jedina su iznimka naslovi starih izdanja, tzv. starije hrvatske književnosti, no oni ne dolaze u glavnome dijelu natuknice već u bilješci o sadržaju, a doneseni su prema izvorniku (uglavnom je riječ o Matićevoj transkripciji, katkada Fancevljevoj)

- * uz prethodno načelo vezan je problem pisanja velikoga slova; pri prenošenju naslova iz verzala u kurent, nastojala sam poštivati pravilo o pisanju velikoga slova koje je propisano pravopisom iz vremena u kojem je publikacija objavljena (primjerice: *Iz hrvatske književnosti u Slavoniji prije Preporoda*, iako suvremena norma propisuje malo slovo: *preporoda*)

Legenda znakova

- [...] – pri navođenju je izostavljen dio teksta
- [!] – ne radi se o slovnoj (ili materijalnoj) pogrešci autorice bibliografije već je upravo tako napisano i u izvorniku
- <> – navedeni podatak otisnut je unutar publikacije koja se opisuje, no ne nalazi se na naslovnici odnosno uz glavne podatke koje navodim u natuknici te uz koje sadržajem i pripada; podateci o autoru teksta, kada se nalaze na svršetku teksta (a ne uz naslov) ili negdje drugdje unutar knjige (primjerice u kazalu), također su navedeni u oštrim zagradama
- * – publikaciju sam opisala služeći se sekundarnim izvorom, odnosno nisam uspjela steći osoban uvid u dotično djelo

Kratice

bibl. – bibliografski, -a, -o

br. – broj

ćir. – ćirilica

GK – Gradska knjižnica u Zagrebu

KHAZU – Knjižnica Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti

knj. – knjiga

KOZPHK – Knjižnica Odsjeka za povijest hrvatske književnosti Zavoda za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe HAZU u Zagrebu

lat. – latinica

NSK – Nacionalna i sveučilišna knjižnica u Zagrebu

p. o. – poseban otisak

sg. – signatura

str. – stranica

sv. – svezak

Bibliografija

1.

Matić Tomo, *O književnom radu Matije A. Relkovića. / (Literarna studija.)*
Vienac. Zabavi i pouci, Tečaj XXV., Urednik: Josip Pasarić, 1893., U Zagrebu, Tisak
 Dioničke tiskare.

[po pojedinim brojevima:] Br. 40., God. XXV., U Zagrebu 7. listopada 1893., str.
 643. – 646.; Br. 41., God. XXV., U Zagrebu 14. listopada 1893., str. 660. – 663.; Br.
 42., God. XXV., U Zagrebu 21. listopada 1893., str. 675. – 678.; Br. 43., God. XXV.,
 U Zagrebu 28. listopada 1893., str. 694. – 695.; Br. 44., God. XXV., U Zagrebu 4.
 studenoga 1893., str. 707. – 710.

[Potpisano:] *Požega, 6. rujna 1893. / Tomo Matić, slušalac filozofije*

2.

<Tomo Matić.>, *Zoranić's Planine und Sannazaro's Arcadia. / Ein Beitrag zur Ge-
 schichte der älteren kroat. Literatur.*

Archiv für slavische Philologie., Unter Mitwirkung von A. Brückner, Berlin, J. Ge-
 bauer, Prag, C. Jireček, Wien, A. Leskien, Leipzig, W. Nehrung, Breslau, St. No-
 vaković, Belgrad, A. Wosselofsky, St. Petersburg, Herausgegeben von V. Jagić.,
 Neunzehnter Band. [knj. 19.], Berlin, Weidmannsche Buchhandlung., 1897.
 Str. 466. – 498.

[i p. o., NSK, sg. 94.526]

3.

<Dr. T. Matić.>, *Molièrov »L'Avare« i njegovi prethodnici.*

Nastavni vjesnik. / Časopis za srednje škole., Na svijet izdaju: glavni urednik: Dr. A.
 Musić, kr. sveuč. profesor, i suurednik: O. Kučera, kr. realno-gimn. prof., Knjiga
 [godište] VI., Naklada Kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinske zem. vlade., U Zagrebu
 1898., Kralj. zemaljska tiskara.

Str. 150. – 158., [228.] – 239. i 336. – 345.

[prijevod Matičeve doktorske disertacije »L'Avare« de Molière et ses devanciers]; [Sadržaj:] [uvodni odjeljak],
 str. 150. – 151.; I. *Škac u modernim literaturama prije Molièra*, str. 151. – 158.; II. *Molièrov »L'Avare« i t.*
zv. commedia erudita., str. [228.] – 239.; III. *Molièrov »L'Avare« i commedia dell'arte.*, str. 336. – 345.

4.

<Dr. Tomo Matić.>, *Crtime iz prošlosti c. k. velike realke u Spljetu*

Program c. k. velike realke u Spljetu za školsku godinu 1900.-1901., U Spljetu, Brzoti-
 sak »Narodne tiskare«, 1901.

Str. [IX.] – XX.

[i p. o.]

5.

* <Tomo Matić.>, *Ein kroatisches Gedicht zu Ehren Napoleon's I.*

Archiv für slavische Philologie, Bd. [knj.] 23, Berlin, 1901.

Str. 312. – 315.

[i p. o.]

6.

*Katalog učiteljske biblijoteke. / (Nastavak – izradjen prema novom katalogu sastavlje-
 nom koncem školske godine 1899.-900.)* [naslov nad tekstom; nepotpisano]; [naslov

na naslovnici:] *Katalog učiteljske biblijoteke. / (Nastavak – prirast u školskoj godini 1900.–901.)*

Program c. k. velike realke u Spljetu za školsku godinu 1900.–1901., U Spljetu, Brzotiskak »Narodne tiskare«, 1901.

Str. [III.] – [VII.]

7.

Molières Tartuffe und die italienische Stegreifkomödie., Von Tomo Matić (Spalato) *Studien zur vergleichenden Literaturgeschichte.*, Herausgegeben von Dr. Max Koch, o. ö. Professor an der Universität Breslau., Erster Band. [knj. 1.], Berlin., Verlag von Alexander Duncker., 1901.

Str. [33.] – 42.

8.

Katalog učiteljske biblijoteke. / (Prirast u školskoj godini 1901./2.) [naslov nad tekstom; nepotpisano]; [na naslovnici, u pregledu sadržaja:] *Katalog učiteljske biblijoteke. (Nastavak).* Sastavio dr. Tomo Matić.

Program c. k. velike realke u Spljetu za školsku godinu 1901.–1902., U Spljetu, Brzotiskak »Narodne tiskare«, 1902.

Str. [XLVIII.] – LII.

9.

<Dr. Tomo Matić.>, *Dvije znanstvene publikacije o prošlosti Dalmacije* *Glasnik Matice Dalmatinske*, Godina Druga, Knjiga Druga, (1 svibnja 1902–30 travnja 1903), Izdaje Matica Dalmatinska u Zadru, Zadar, Brzotiskom »Narodnog lista«, 1903., <Za uredništvo odgovara Petar Bilan.>

Str. [43.] – 56.

[Sadržaj:] [uvodni odjeljak], str. [43.]; I. H. Црмнобуквиі. О сочиненіях Петра I екзархову (1487–1572) Ка за ит. 1901., str. [43.] – 50.; II. Constantin Fieček, *Die Romanen in den Städten Dalmatiens während des Mittelalters. Erster Theil.* Wien 1901., str. 50. – 56.

10.

Hrvatska svijest u starih Zadrana., Napisao Dr. T. Matić.

Svačić. / Hrvatski ilustrirani koledar za prestupnu godinu 1904., Sa bogatim književnim darom i svim mogućim podatcima, shodnim za svaku osobu., Izdaje »Hrvatska knjižarnica« u Zadru., Čisti prihod namijenjen je hrvatskoj učećoj sirotinji u Zadru., Senj., Knjižotiskara Ive pl. Hreljanovića., [1903.]

Str. 19. – 22.

[NSK, sg. 156.788]; [i. p. o.]; [usp. sljedecu bibl. jedinicu]

11.

Hrvatska svijest u starih Zadrana., Napisao Dr. T. Matić., Preštampano iz koledara Svačića., Zadar 1903., Nakladom Hrvatske knjižarnice., <Tiskom Ive pl. Hreljanovića, Senj.>

12 str.

[Na 1. str. posveta:] *Omladina / izdanci naroda hrvatskoga / poklanja / Hrvatska knjižarnica / Zadar na Veliku Gospu 1903.*; [NSK, sg. 179.897]

12.

<Dr. T. Matić>, *Biblijografske crtice / »Povjest hrvatske književnosti u Dubrovniku i Dalmaciji« (knjiga I.)* – Napisao Dr. Medini. – Izdanje »Mauce Hrvatske« [Frikaz]

Glasnik Matice Dalmatinske, Godina Treća, Knjiga Treća, (1 svibnja 1904 – 30 travnja 1904), Izdaje Matice Dalmatinska u Zadru, Zadar, Brzotiskom »Narodnog Lista«, 1904., <Za uredništvo odgovara Petar Bilan.>
Str. [50.] – 65.

13.

<T. Matić.>, *Die Widmung eines Gedichtes Vetranić's*.
Archiv für slavische Philologie., Unter Mitwirkung von A. Brückner, Berlin, J. Gebauer, Prag, C. Jireček, Wien, A. Leskien, Leipzig, W. Nehring, Breslau, St. Novaković, Belgrad, A. Wesselofsky, St. Petersburg, Herausgegeben von V. Jagić., Sechszwanzigster Band. [knj. 26.], Berlin., Weidmannsche Buchhandlung., 1904.
Str. 262. – 266.

[i p. o., NSK, sg. 187.156]

14.

Dubrovačke preradbe dviju Molièrovih komedija., Priopćio dr. T. Matić.
Grada za povijest književnosti hrvatske., Na svijet izdaje Jugoslav. akademija znanosti i umjetnosti., Knjiga 4., Uredili M. Šrepić i A. Musić, U Zagrebu 1904., Knjižara Jugoslavenske akademije (Dioničke tiskare)., (Gjuro Trpinac.)
Str. [69.] – 134.

[Sadržaj:] [uvodni dio], str. [69.] – 73.; *Jovadin. / Komedija*., str. 74. – 115.; *Udovica. / Komedija*., str. 116. – 134.; [i p. o., NSK, sg. 14.486]

15.

<T. Matić.>, *Ein Gedicht Kačić's als Volkslied in Slavonien*.
Archiv für slavische Philologie., Unter Mitwirkung von A. Brückner, Berlin, J. Gebauer, Prag, C. Jireček, Wien, A. Leskien, Leipzig, W. Nehring, Breslau, St. Novaković, Belgrad, A. Wesselofsky, St. Petersburg, Herausgegeben von V. Jagić., Sechszwanzigster Band. [knj. 26.], Berlin., Weidmannsche Buchhandlung., 1904.
Str. 267. – 274.

[Potpisano:] *Spalato, im Junij 1902.*; [i p. o., NSK, sg. 187.157]

16.

Zadnji dani Lovre Mahnića / (Šenoina Prijana Lovre)., Priopćio dr. Tomo Matić.
Grada za povijest književnosti hrvatske., Na svijet izdaje Jugoslav. akademija znanosti i umjetnosti., Knjiga 4., Uredili M. Šrepić i A. Musić, U Zagrebu 1904., Knjižara Jugoslavenske akademije (Dioničke tiskare)., (Gjuro Trpinac.)
Str. [179.] – 185.

[i p. o.]

17.

<Dr. T. Matić.>, *Gjuro Šurmin. »Hrvatski preporod«*. I. *Od godine 1790. do 1836.* Zagreb 1903. 8°. VII. 203, 043. II. *Od godine 1836. do 1843.* Zagreb 1904. 8°. 287, 040.
[Prikaz]

Letopis Matice srpske, Knjiga 234. [zapravo: 229. – 234.], Sveska VI. za godinu 1905., U Novom Sadu, Izdanje Matice srpske., 1905., [knj. 231.]

Str. 104. – 111.

[naslov na latinskoj; sve ostalo ćiril.]; [u rubrici:] *Književnost*, [podrubrici:] *Ocene*; [potpisano:] *Beč, u travnju 1905.*; [bilješke pod tekstom]

18.

Molièrove komedije u Dubrovniku., Primljeno u sjednici historičko-filologičkoga razreda Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 5. srpnja 1905., Napisao dr. Tomo Matić.

Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti., Knjiga 166., Razredi historičko-filologički i filozofičko-juridički, 66., U Zagrebu 1906., Knjižara Jugoslavenske akademije (Dioničke tiskare) (Gjuro Trpinac).

Str. [75.] – 163.

[Sadržaj:] [uvodni odjeljak], str. [75.] – 76.; I., str. 76. – 81.; II., str. 81. – 91.; III., str. 91. – 95.; *Misanthrop* / (*Le Misanthrope*), str. 96. – 100.; *Tarfo* / (*Le Tartuffe*), str. 100. – 104.; *Gono aliti gos* / (*Don Juan ou le festin de Pierre*), str. 105. – 107.; *Nauk od mužova* / (*L'École des maris*), str. 107. – 111.; *Nauk od žena* / (*L'École des femmes*), str. 111. – 116.; *Sigroč onijem, koji su zabavili komediji »Nauk od žena«* / (*La Critique de L'École des femmes*), str. 116. – 122.; *Zene pametne* / (*Les Femmes savantes*), str. 123. – 128.; *Ilija aliti muž zabezočen* / (*George Dandin ou le mari confondu*), str. 128. – 134.; *Jarac u pameti* / (*Sganarelle ou le cocu imaginaire*), str. 134. – 136.; *Ženidba usilovana* / (*Le Mariage forcé*), str. 136. – 137.; *Nemoćnik u pameti* / (*Le Malade imaginaire*), str. 138.; *Liječnik i za nevođu* / (*Médecin malgré lui*), str. 139. – 140.; *Ilija Kujav* / (*Le Bourgeois gentilhomme*), str. 140. – 150.; *Udovica* / (*La Comtesse d'Escarbagnas*), str. 150. – 152.; *Jovadin* / (*Monsieur de Pourceaugnac*), str. 152. – 155.; *Došadni* / (*Les Fâcheux*), str. 155. – 160.; *Psike* / (*Psyché*), str. 160. – 163.; *Don Garcija* / (*Don Garcie de Navarre*), str. 163.; [bilješke pod tekstom]; [i p. o.]

19.a

Prosper Mérimée's Mystifikation kroatischer Volksheder., Von T. Matić.

Archiv für slavische Philologie., Unter Mitwirkung von A. Brückner, Berlin, A. Leskien, Leipzig, W. Nehring, Breslau, F. Fortunatov, St. Petersburg, J. Gebauer, Prag, C. Jireček, Wien, St. Novaković, Belgrad, A. Sobolevskij, St. Petersburg., Herausgegeben von V. Jagić., Achtundzwanzigster Band. [knj. 28.], Berlin., Weidmannsche Buchhandlung., 1906.

Str. 321. – 350.

[tri poglavlja; bilješke pod tekstom]; [i p. o., NSK, sg. 92.260]; [usp. bibl. jedinicu 19^a]

20.

Ein Bruchstück von Molières »George Dandin« in der Übersetzung F. K. Frankopans., Von T. Matić.

Archiv für slavische Philologie., Unter Mitwirkung von A. Brückner, Berlin, A. Leskien, Leipzig, W. Nehring, Breslau, F. Fortunatov, St. Petersburg, J. Gebauer, Prag, C. Jireček, Wien, St. Novaković, Belgrad, A. Sobolevskij, St. Petersburg., Herausgegeben von V. Jagić., Neunundzwanzigster Band. [knj. 29.], Berlin., Weidmannsche Buchhandlung., 1907.

Str. 529. – 549.

[uvodni + tri odjeljka; bilješke pod tekstom]; [i p. o., NSK, sg. 303.507]

19.b

Prosper Mérimée's Mystifikation kroatischer Volkslieder., Von T. Matić., (Schluß.) [Završetak]

Archiv für slavische Philologie., Unter Mitwirkung von A. Brückner, Berlin, A. Leskien, Leipzig, W. Nehring, Breslau, F. Fortunatov, St. Petersburg, J. Gebauer, Prag, C. Jireček, Wien, St. Novaković, Belgrad, A. Sobolevskij, St. Petersburg., Herausgegeben von V. Jagić., Neunundzwanzigster Band. [knj. 29.], Berlin., Weidmannsche Buchhandlung., 1907.

Str. 49. – 96.

[završetak trećega poglavlja; 4. i 5. poglavlje]; *Nachtrag*. [Dodatak], str. 78. – 79.; *Beilagen*. [Prilozi. Radi se o sedam primjera francuskih izdanja hrvatske usmene književnosti.], str. 79. – 96.; [bilješke pod tekstom]; [i p. o.]; [usp. bibl. jedinicu 19.]

21.

<T. Matić.>, *Nepoznati Dubrovčanin o smrti Petra Zrinskoga*.

Jagić-Festschrift / Zbornik u slavu Vatroslava Jagića, Berlin, Weidmannsche Buchhandlung, 1908, [posveta na [III.] str. knjige:] *Vatroslavu Jagiću / k. 6. VII. 1908 / drugovi i učenici za spomen // Vatroslav Jagić / zum 6. Juli 1908 / gewidmet von seinen / Freunden und Schülern*.

Str. [338.] – 342.

[bilješke pod tekstom]; [i p. o.]

22.

Dr. T. Matić, *Odgovor na članak g. prof. Škerlića »Dve nove studije o Merimeovoj mistifikaciji srpskih narodnih pesama«*

Brankovo kolo / za zabavu, pouku i književnost, [godište] XIV., 1908., Vlasnik ostavina: Paje Markovića Adamova, urednik: Milan Budisavljević, U Srem, Karlovcima, Srpska manastirska štamparija 1908.

Str. 645. – 647. [i] 661. – 663.

[šir.]; [Potpisano:] *U Beču, početkom mjeseca oktobra 1908.*; [i p. o., NSK, sg. 130.740]

23.

Petar Zoranić, Napisao dr. T. Matić, U Zadru 1909., Izdanje »Matica Dalmatinske«, Zadar, Brzotiskom »Narodnoga lista«, 1909, [na str. [3.] posveta:] *Budiocu hrvatske narodne svijesti o četiri sto-godišnjici rođenja / Matice Dalmatinska*.

55 str.

[bilješke pod tekstom]; [GK, sg. ZF 836.2.09, MAT, p]

24.

<T. Matić>, *Matije Antuna Reljkovića Saur ili divji čovik. Priradio ga prema II. Reljkovićeveu izdanju, uvod i bilješke napisao Dr. David Bogdanović. U Zagrebu 1909.* [Prikaz]

Archiv für slavische Philologie., Unter Mitwirkung von P. Diels, Prag, F. Fortunatov, St. Petersburg, C. Jireček, Wien, L. Miletić, Sofia, St. Novaković, Belgrad, G. Polivka, Prag, M. Rešetar, Wien, W. Schulze, Berlin, A. Sobolevskij, St. Petersburg, K. Štrekelj, Graz, Herausgegeben von V. Jagić., Einunddreissigster Band. [knj. 31.], Berlin, Weidmannsche Buchhandlung., 1910.

Str. [251.] – 253.

[i p. o.] Berlin 1909., Weidmannsche Buchhandlung., S. W. Zimmerstrasse 94., St. Petersburg; K. L. Ricker.; [NSK, sg. 95.008]

25.

<T. Matić>, *Reduplizierung der Präposition »sъ« in Osijek (Slavonien)*.

Archiv für slavische Philologie., Unter Mitwirkung von P. Diels, Prag, F. Fortunatov, St. Petersburg, C. Jireček, Wien, L. Miletić, Sofia, St. Novaković, Belgrad, G. Polivka, Prag, M. Rešetar, Wien, W. Schulze, Berlin, A. Sobolevskij, St. Petersburg, K.

Strekelj, Graz, Herausgegeben von V. Jagić., Einunddreissigster Band. [knj. 31.], Berlin, Weidmannsche Buchhandlung., 1910.
Str. 477.

26.

Neue Beiträge über M. A. Relković., Von T. Matić.

Archiv für slavische Philologie., Unter Mitwirkung von P. Diels, Breslau, F. Fortunatov, St. Petersburg, C. Jireček, Wien, L. Miletic, Sofia, St. Novaković, Belgrad, G. Polivka, Prag, M. Rešetar, Wien, W. Schulze, Berlin, A. Sobolevskij, St. Petersburg, K. Štrckelj, Graz, Herausgegeben von V. Jagić., Zweiunddreissigster Band. [knj. 32.], Berlin, Weidmannsche Buchhandlung., 1911.

Str. 159. – 170.

[Sađržaj:] [uvodni odlomak], str. 159.; 1. *Biographische Daten.*, str. 159. – 162.; 2. *Relkovićs Adelsdiplom.*, str. 162. – 164.; 3. *Relkovićs Nachkommen.*, str. 164. – 166.; 4. *Kochanowski's »Satyr«.*, str. 166. – 168.; 5. *Ausgaben der »Ovčarnica«.*, str. 168. – 170.; [bilješke pod tekstom]; [i p. o.:] Sonderabdruck *Archiv für slavische Philologie* [...] Zweiunddreissigster Band. [knj. 32.], Erstes und zweites Heft. [sv. 1. i 2.], Berlin 1910. [!], Weidmannsche Buchhandlung., S. W. Zimmerstrasse 94., St. Petersburg, K. L. Ricker. [NSK, sg. 108.913]

27.

**Statut der Poljica.* (Übersetzung des Statutes mit Einleitung und Anmerkungen von T. Matić.)

Wissenschaftlichen Mitteilungen aus Bosnien und der Herzegowina, Bd. [knj.] 12., Wien, 1912.

Str. 329. – 396.

[i. p. o.]; [slikovni prilozii]

28.

Der kroatische Schriftsteller M. A. Kuhačević und der Aufstand von Briše., Von T. Matić.

Archiv für slavische Philologie., Unter Mitwirkung von P. Diels, Breslau, F. Fortunatov, St. Petersburg, K. Jireček, Wien, L. Miletic, Sofia, St. Novaković, Belgrad, G. Polivka, Prag, M. Rešetar, Wien, W. Schulze, Berlin, A. Sobolevskij, St. Petersburg, Herausgegeben von V. Jagić., Fünfunddreissigster Band. [knj. 35.], Berlin, Weidmannsche Buchhandlung., 1914.

Str. 73. – 130.

[šest poglavlja; bilješke pod tekstom]

29.

<Priopćio dr. T. Matić.>, *Iz mladih dana Janka Draškovića*

Vjesnik Kr. hrvatsko-slavonsko-dalmatinskoga zemaljskog arkiva., Uredjuje Dr. Ivan Bojnićić pl. Kninski., Godina XVI., Zagreb 1914., Tisak Kralj. zemaljske tiskare. Str. [236.] – 264.

[bilješke pod tekstom]; *Dodatak. / Isprave.* [18 »isprava«, odnosno pisama-izvještaja, na njem. i jedna na franc., koje je T. M. pronašao u pismohrani ministarstva unutrašnjih poslova u Beču], str. 244. – 264.; [i p. o., NSK, sg. II-411]

30.

<T. Matić.>, *Relković' »Satir« in Ragusa.*

Archiv für slavische Philologie., Unter Mitwirkung von P. Diels, Breslau, F. Fortunatov, St. Petersburg, K. Jireček, Wien, L. Miletic, Sofia, St. Novaković, Belgrad, G. Polivka, Prag, M. Rešetar, Wien, W. Schulze, Berlin, A. Sobolevskij, St. Petersburg,

Herausgegeben von V. Jagić, Fünfunddreissigster Band. [knj. 35.], Berlin, Weidmannsche Buchhandlung., 1914.

Str. 437. – 443.

[bilješke pod tekstem]; [i p. o., NSK, sg. 112.032]

31.

Urkundliches über einige kroatische Schriftsteller., Von T. Matić.

Archiv für slavische Philologie., Unter Mitwirkung von P. Diels, Breslau, F. Fortunatov, St. Petersburg, K. Jireček, Wien, L. Miletič, Sofia, St. Novaković, Belgrad, G. Polívka, Prag, M. Rešetar, Wien, W. Schulze, Berlin, A. Sobolevskij, St. Petersburg, Herausgegeben von V. Jagić, Fünfunddreissigster Band. [knj. 35.], Berlin, Weidmannsche Buchhandlung., 1914.

Str. 443. – 452.

[Sadržaj:] [uvodni odlomak], str. 443. – 444.; 1. *Josip Krmptić.*, str. 444. – 447.; 2. *Antun Ivunošić.*, str. 447. – 448.; 3. *Blaž Bošnjak.*, str. 449. – 450.; 4. *Šimun Štefanac.*, str. 450. – 452.; [bilješke pod tekstem]; [i p. o., NSK, sg. 112.031]

32.

Djela Matije Antuna Relkovića, Priredio za štampu i uvod napisao T. Matić, Na svijet izdala Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti., U Zagrebu, Tisak dioničke tiskare, 1916.

Stari pisci hrvatski, Na svijet izdaje Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Knjiga XXIII., U Zagrebu, Knjižara Jugoslavenske akademije (St. Kugli), 1916.

XXXVIII + 679 str. + 2 l. [faksimil 2. str. Vinkovačkoga rukopisa]

[Sadržaj:] <T. Matić>, [uvodna studija:] *I. Matija Antun Relković.*, str. [V.] – XVI., *II. Izdania Relkovićevih djela.*, str. XVI. – XXV., *III. Vinkovački rukopis.*, str. XXV. – XXVIII., *IV. Relkovićeva grafika.*, str. XXVIII. – XXXI., *V. Kako je priredeno ovo izdanje.*, str. XXXI. – XXXVII., [V.] *Literatura o Relkoviću*, XXXVII. – XXXVIII.; *Satir ili ti divji čovik. / (1762.)*, str. [1.] – 58.; *Satir ili ti divji čovik. / (1779.)*, str. [59.] – 170.; *Fabula od mlinaara i njegovog sina.*, str. [171.] – 175.; *Ėzopove fabule.*, str. [177.] – 346.; *Pilpajeve fabule.*, str. [347.] – 460.; *Nauk političan i moralski od Pilpaj-bramine.*, str. [461.] – 493.; *Prava i pomjivo ispisana ovčarnica.*, str. [495.] – 554.; *Postanak naravne pravice.*, str. [555.] – 605.; *Nek je svašta.*, str. [607.] – 659.; *Ispravci pogriješaka.*, str. [661.] – 662.; *Gdje je što.*, str. [663.] – 679.; [NSK, sg. 000.337, sv. 23]

33.

Ein Gundulić im Dienste des preußischen Königs Friedrich Wilhelm I., Von T. Matić.

Archiv für slavische Philologie., Unter Mitwirkung von O. Broch, Kristiania, P. Diels, Breslau, K. Jireček, Wien, G. Polívka, Prag, M. Rešetar, Wien, W. Schulze, Berlin., Herausgegeben von V. Jagić, Sechsenddreissigster Band. [knj. 36.], Berlin, Weidmannsche Buchhandlung., 1916.

Str. 588. – 589.

[bilješka pod tekstem]

34.

Josip S. Relković' Bemühungen um die Hebung des Schulunterrichtes in seiner Heimat. / Ein Beitrag zur Kulturgeschichte Slavoniens., Von T. Matić.

Archiv für slavische Philologie., Unter Mitwirkung von O. Broch, Kristiania, P. Diels, Breslau, K. Jireček, Wien, G. Polívka, Prag, M. Rešetar, Wien, W. Schulze, Berlin., Herausgegeben von V. Jagić, Sechsenddreissigster Band. [knj. 36.], Berlin, Weidmannsche Buchhandlung., 1916.

Str. 165. – 177.

[bilješke pod tekstem]; [i p. o., NSK, sg. 63.277]

35.

Zoranić' Vorfahren., Von T. Matić.*Archiv für slavische Philologie.*, Unter Mitwirkung von O. Broch, Kristiania, P. Diels, Breslau, K. Jireček, Wien, G. Polívka, Prag, M. Rešetar, Wien, W. Schulze, Berlin., Herausgegeben von V. Jagić., Sechsenddreissigster Band. [knj. 36.], Berlin, Weidmannsche Buchhandlung., 1916.

Str. 177. – 181.

[bilješke pod tekstem]; [i p. o., NSK, 63.278]

36.

Zur Entstehungsgeschichte von Relković' »Satir«. Von T. Matić.*Archiv für slavische Philologie.*, Unter Mitwirkung von O. Broch, Kristiania, P. Diels, Breslau, K. Jireček, Wien, G. Polívka, Prag, M. Rešetar, Wien, W. Schulze, Berlin., Herausgegeben von V. Jagić., Sechsenddreissigster Band. [knj. 36.], Berlin, Weidmannsche Buchhandlung., 1916.

Str. 476. – 482.

[bilješke pod tekstem]; [i p. o., NSK, 66.477]

37.

Relkovićev prijevod Pilpajevih basna., Napisao T. Matić., Priljeno u sjednici historičko-filologijskoga razreda Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 31. januara 1919.*Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti.*, Knjiga 220. razreda historičko-filologiškoga i juridičko-filozofiškoga., 96., Cijena K 6 –, U Zagrebu 1919., Knjižara Jugoslavenske akademije Lav. Hartmana (Stj. Kugli), Tisak Nadbiskupske tiskare. Str. [156.] – 169.

[i p. o., NSK, 81.851]

38.

Božičevićev prijevod Petrarkine kancone »Vergine bella, che di Sol vestita«., Priopćio T. Matić.*Grada za povijest književnosti hrvatske.*, Na svijet izdaje Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti., Knjiga 9., Uredio Dr. Đuro Körbler, Cijena 40 K., U Zagrebu 1920., Knjižara Jugoslavenske akademije Lav. Hartmana (Stj. Kugli), Tisak Nadbiskupske tiskare.

Str. [87.] – 93.

[Sadržaj:] [uvodni dio], str. [87.] – 89.; *Pisan alit molitva gospodina Frančiska Petrarke od dive Marije / bogorodice pričiste, po Frani Božičevića u veras čestito / stumačena, počine.*, str. 89. – 93.; [i p. o., sg. 81.979]

39.

Pjesma Petra Divnića »U pohvalu od grada Šibenika«., Priopćio T. Matić.*Grada za povijest književnosti hrvatske.*, Na svijet izdaje Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti., Knjiga 9., Uredio Dr. Đuro Körbler, Cijena 40 K., U Zagrebu 1920., Knjižara Jugoslavenske akademije Lav. Hartmana (Stj. Kugli), Tisak Nadbiskupske tiskare.

Str. [94.] – 98.

40.

V. Došen, insbesondere seine Jeka und der Streit um Relković' Satir., Von T. Matić.

Archiv für slavische Philologie., Unter Mitwirkung von O. Broch, Kristiania, P. Diels, Breslau, G. Polivka, Prag, M. Rešetar, Wien, W. Schulze, Berlin., Herausgegeben von V. Jagić., Siebenunddreissigster Band. [knj. 37.], Berlin, Weidmannsche Buchhandlung., 1920.

Str. 55. – 81.

[uvodni + tri odjeljka; bilješke pod tekstem]; [i p. o.]

41.

Osnovna misao. [!] *Luče mikrokozma.*, Napisao T. Matić.

Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti za godinu 1920., Svezak 35., Cijena K 12 –, U Zagrebu 1921., Knjižara Jugoslavenske akademije L. Hartman (St. Kugli), Nadbiskupska tiskara, Zagreb.

Str. [72.] – 76.

[četiri odjeljka; bilješke pod tekstem]; [i p. o.]

42.

<T. Matić.>, *Iz Slavonije osamnaestoga vijeka. / Prilozi kulturnoj povijesti.*

Slavia / Časopis pro slovanskou filologii, S podporou ministerstva školství a národní osvěty, vydávají O. Hujer a M. Murko., Ročník II., Tiskem a nákladem České grafické unie a. s. v Praze, 1923 – 1924

Str. [660.] – 674.

[Sadržaj:] [uvodni odjeljak], str. [660.] – 661.; *I. Dioba zadruga.*, str. 661 – 663.; *II. Djevojke i udaja.*, str. 663. – 667.; *III. Nezakonita djeca.*, str. 668. – 672.; *IV. Venerička bolest.*, str. 673. – 647.; [bilješke pod tekstem]

43.

<Osijek, Tomo Matić>, *Jerolim Kavanjin o prilikama svojega doba*

Bulićev zbornik / Naučni prilozi posvećeni Franu Buliću prigodom LXXV. godišnjice njegova života od učenika i prijatelja IV. oktobra MCMXXI. MCMXXIV. Zagreb/ Split, <Uredili: M. Abramić i V. Hoffiller, Nacrte za omot i korice izradio Vladimir Kirin, Štampala Zaslada Tiskare »Narodnih novina« u Zagrebu>

Sirena Bvliciana / Commentationes gratulatoriae Francisco Bulić ob XV [!] vitae hvstra feliciter peracta oblatae a discipvlis et amicis, A D IV Non Oct MCMXXI. MCMXXIV, Zagrebiae/Aspalathi, <Ovravervnt M. Abramić V. Hofiler, Frontuspiervm delineavit Vladimir Kirin, Zagrabiae, Formis Officinae Typographicae »Zaklada Tiskare Narodnih novina«>

Str. [613.] – 624.

[bilješke pod tekstem]; [i p. o., NSK, II-5.161]

44.a

Hrvatski književnici mletačke Dalmacije i život njihova doba., Napisao član dopisnik dr. T. Matić., Primljeno u sjednici razreda historičko-filologičkoga od 21. februara 1925.

Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti., Knjiga 231. razreda historičko-filologičkoga i filozofičko-juridičkoga, 101., U Zagrebu 1925., Akademijska knjižara Stj. Kugli, Tisak Nadbiskupske tiskare.

Str. [192.] – 283.

[Sadržaj:] [uvodni odjeljak], str. [192.]; *I. Statističke bilješke o mletačkoj Dalmaciji.*, str. [192.] – 209.; *II. Mlečani.*, str. 209. – 220.; *III. Turci.*, str. 220. – 250.; *IV. Vjera i crkva.*, str. 250. – 283.; [bilješke pod tekstem]; [na posljednjoj stranici:] {Svršit će se.}; [usp. sljedeću bibl. jedinicu]

44.b

Hrvatski književnici mletačke Dalmacije i život njihova doba., Napisao član dopisnik dr. T. Matić., Primljeno u sjednici historičko-filološkoga razreda Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 21. februara 1925., (Svršetak.)

Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti., Knjiga 233, razreda historičko-filološkoga i filozofičko-juridičkoga, 102., U Zagrebu 1927., Akademijaska knjižara Stj. Kugli., Tisak Nadbiskupske tiskare.

Str. [22.] – 84.

[Sadržaj:] V. *Prikazivanja dramska, igre i običaji uopće.*, str. [22.] – 54.; VI. *Vlastela i puk; ekonomske prilike; jezik, narodna svijest i politika; književnost i nauka; obrazovanje i praznovjerje.*, str. 54. – 84.; [usp. prethodnu bibl. jedinicu]; [i kao izvadi iz dviju knjiga *Rada*, uvezani zajedno, NSK, sg. 94.934]

45.

Matija Petar Katanić, profesor u osječkoj gimnaziji., Dr. Tomo Matić – Osijek, *Nastavni vjesnik*, Knjiga [godište] XXXVII., Rujan 1928., Svezak [br.] 1., Izdaje Društvo hrvatskih srednjoškolskih profesora, Urednici: Dr. Vlado Petz i Mile Cindrić, U Zagrebu, Tisak Zaklade Tiskare Narodnih novina, 1928.

Str. 19. – 28.

[bilješke pod tekstom]

46.

Ratio educationis od g. 1777. i «linguae patriae» u osječkoj gimnaziji., Dr. Tomo Matić, Osijek.

Nastavni vjesnik, Izdaje Društvo hrvatskih srednjoškolskih profesora, Knjiga [godište] XXXVI., Urednici: Dr. Vlado Petz i Mile Cindrić, U Zagrebu, Tisak Zaklade Tiskare Narodnih novina, 1928.

Str. 343. – 351.

[bilješke pod tekstom]

47.

Adam Tadija Blagojević. / Prilog za historiju hrvatske književnosti osamnaestoga vijeka., Napisao član dopisnik T. Matić., Primljeno u sjednici historičko-filološkoga razreda Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 2. marta 1928.

Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti., Knjiga 237 razreda historičko-filološkoga i filozofičko-juridičkoga, 104, U Zagrebu 1929, Tisak Nadbiskupske tiskare

Str. [129.] – 171.

[Sadržaj:] [uvod], str. [129.] – 130.; I. *Biografija i bibliografija.*, str. 130. – 134.; II. *Pjesnik putnik.*, str. 134. – 147.; III. *Kinki.*, str. 147. – 163.; IV. *Predika od jedinstva u kršćanstvu.*, str. 163. – 168.; V. *Istaknuti nauk, kako se ovce etc.*, str. 168. – 171.; [i p. o., NSK, 97.092]

48.

Fra Grgo Martić / O dvadesetpetoj godišnjici njegove smrti., Napisao Dr. Tomo Matić, *Hrvatski list*, Božić 1930., Osijek, 25. prosinca 1930. [br. 351., godište XI.], <Četvrtak, 25. prosinca 1930.>

Str. 20. – 21.

49.

Nastojanje oko madžarizacije u osječkoj gimnaziji od smrti Josipa II. do ilirskoga pokreta., Dr. Tomo Matić, Osijek.

Nastavni vjesnik, Izdaje Društvo hrvatskih srednjoškolskih profesora, Knjiga [godište] XXXVIII., Urednici: Dr. Vlado Petz i Mile Cindrić, U Zagrebu, Tisak Zgrade Tiskare Narodnih novina, 1930.

Str. 102. – 119.

[ui odjeljka; bilješke pod tekstem]; [i p. o., NSK, sg. 133.163]

50.

**Prijedlog biskupa Vrhovca o reformi školovanja bosanskih franjevaca*
Nastavni vjesnik, Knjiga [godište] XXXIX., Godina 1930./1931., Zagreb

Str. 61. – 66.

[i p. o.]

51.

Dr. Tomo Matić – Osijek, *Izveštaj austrijskoga političkoga emisara o Dubrovniku iz g. 1805.*

[Na naslovnici:] *Rešetarov zbornik iz dubrovačke prošlosti*, [na prvome listu:] *Mélanges ragusains offerts à Milan Rešetar*, [na unutrašnjoj naslovnici:] *Zbornik iz dubrovačke prošlosti*, Milanu Rešetaru o 70^{ti} godišnjici života, prijatelji i učenici, 1931, Dubrovnik
»Dubrovnik« Knjiga II. 1931, Vlasnici-izdavači: Dr. M. Vidoević i J. Taić, Redakcioni odbor Rešetarova zbornika: Dr. V. Čorović, prof. univ. Beograd, Dr. M. Deanović, doc. univ. Zagreb, Dr. F. Fancev, prof. univ. Zagreb, Dr. F. Kidrić, prof. univ. Ljubljana, Dr. P. Kolendić, prof. univ. Skoplje, Dr. J. Nagy, prof. Ek.-kom. Vis. šk. Zagreb, Dr. M. Tentor, dir. Univ. bibl. Zagreb, Omot izradio T. Krizman prof. Umjet. Akad. Zagreb, Izdanje i štampa Knjižare »Jadran« – Dubrovnik
Str. 165. – 173.

[sazetak na njem.]: *Zusammenfassung / Bericht des österreichischen Emisär über Dubrovnik im J. 1805*, str. 172. – 173.; [i p. o.]

52.

<T. Matić.>, *Milan Rešetar: »Djela Marina Držića« Drugo izdanje*, Zagreb 1930 (*Stari pisci hrvatski, knj. VII., izd. Jugoslav. akad. znanosti i umjetnosti, str. CXLVII + 552*). [Prikaz]

Slavia / Časopis pro slovanskou filologii, S podporou ministerstva školství a národní osvěty, vydávají O. Hujer a M. Murko., Ročník X., Tiskem a nákladem České grafické unie a. s. v Praze, 1931

Str. 410. – 411.

[i p. o., NSK, sg. 169.215]

53.

Dr. Tomo Matić, *Arhivski prilozi o hrvatskim franjevcima u doba Napoleona I.* Hrvatska bogoslovska akademija, *Croatia sacra / Arkiv za crkvenu povijest Hrvata*, Godina 2, Uredio: Dr. phil. Miroslav Vanino, Zagreb, 1932, Tisak Nadbiskupske tiskare
Str. [276.] – 286.

[Sadržaj:] [uvodni odjeljak], str. [276.] – 277.; I. [iz pisma-izvještaja od 29. kolovoza 1805. zagrebačkoga kanonika Vinka Vlatkovića, austrijskoga poklisara u Dalmaciji 1804./5.; njem.], str. 277. – 279.; II. [Vlatkovićevo p. i. od 10. listopada 1806. o francuskoj agitaciji u Dalmaciji i Bosni; njem.], str. 279. – 281.; III. [p. biskupa Vrhovca od 28. rujna 1808. caru Franji I.; njem.], str. 281. – 282.; IV. [p. fra Grgura Varešana od 30. lipnja 1808. biskupu Vrhovcu; tal.], str. 282. – 283.; V. [p. fra G. V. biskupu V. od 30. srpnja 1808.; tal.], str. 283. – 284.; VI. [dva p. bosanskih franjevaca – fra G. V. i fra Augustina Pejčinovića – generalu Wolfu u Beč od 12. rujna 1808.; njem.], str. 284. – 285.; VII. [prepričan sadržaj p. od 27. rujna

1808.], str. 285.; VIII. [p.-i. fra G. V. od 11. prosinca 1808. o Marmontovoj i Dandolovoj akciji u Bosni; njem.], str. 285. – 286.; [usp. bibl. jedinicu 51.]

54.

Došenova »Jeka planine«, Priopćio T. Matić.

Grada za povijest književnosti hrvatske., Na svijet izdaje Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti., Knjiga XI., Uredio Dr. Franjo Fancev, U Zagrebu 1932., Nadbiskupska tiskara.

Str. [186.] – 210.

[Sadržaj:] [uvodni dio], str. [186.] – 187.; [*Jeka planine*], str. 188. – 210.; [i p. o.]

55.

Bričeva narudžba hrvatskih knjiga iz Dubrovnika g. 1834., T. Matić, Zagreb.

Nastavni vjesnik, Knjiga [godište] XLI., Godina 1932./1933., Uredili: Artur Gavazzi, Bare Poparić i Tomo Matić, Zagreb, Izdaje »Pramatica nakl. k. d. Petar Kvaternik i drugovi u Zagrebu« potporom »Matice Hrvatske«

Str. 249. – 250.

[bilješke pod tekstem]

56.

Cenzura djela V. Joanovića, J. Vuića i S. Milutinovića., T. Matić, Zagreb.

Nastavni vjesnik, Knjiga [godište] XLI., Godina 1932./1933., Uredili: Artur Gavazzi, Bare Poparić i Tomo Matić, Zagreb, Izdaje »Pramatica nakl. k. d. Petar Kvaternik i drugovi u Zagrebu« potporom »Matice Hrvatske«

Str. 154. – 156.

[bilješke pod tekstem]

57.

<T. M., Ivičeva »Arhivska grada«, III. knj.> [Prikaz]

Nastavni vjesnik, Knjiga [godište] XLI., Godina 1932./1933., Uredili: Artur Gavazzi, Bare Poparić i Tomo Matić, Zagreb, Izdaje »Pramatica nakl. k. d. Petar Kvaternik i drugovi u Zagrebu« potporom »Matice Hrvatske«

Str. 265.

[u rubrici] *Književne bilješke.*; [nepotpisano i bez naslova; podatci o autoru i naslovu nalaze se u *Sadržaju*]

58.

Još o reformi školovanja bosanskih franjevačkih klerika., T. Matić, Zagreb.

Nastavni vjesnik, Knjiga [godište] XLI., Godina 1932./1933., Uredili: Artur Gavazzi, Bare Poparić i Tomo Matić, Zagreb, Izdaje »Pramatica nakl. k. d. Petar Kvaternik i drugovi u Zagrebu« potporom »Matice Hrvatske«

Str. 152. – 153.

[bilješke pod tekstem]

59.

<T. M.>, *Misli o profesorskom podmlatku.*

Nastavni vjesnik, Knjiga [godište] XLI., Godina 1932./1933., Uredili: Artur Gavazzi, Bare Poparić i Tomo Matić, Zagreb, Izdaje »Pramatica nakl. k. d. Petar Kvaternik i drugovi u Zagrebu« potporom »Matice Hrvatske«

Str. 399. – 401.

[u rubrici:] *Školske bilješke.*

60.

<Dr. T. Matić.>, *Poljanec F., Istorija stare i srednje jugoslovenske književnosti sa čitankom za VI. razred srednjih i njima sličnih škola. Beograd (bez naznake godine).*

[Prikaz]

Nastavni vjesnik, Knjiga [godište] XLI, Godina 1932./1933., Uredili: Artur Gavazzi, Bare Poparić i Tomo Matić, Zagreb, Izdaje »Prmatica nakl. k. d. Petar Kvaternik i drugovi u Zagrebu« potporom »Matice Hrvatske«

Str. 175. – 180.

[u rubrici:] *Književni prikazi.*

61.

Prijamni ispiti za upis u prvi gimnazijski razred., Verus, Zagreb.

Nastavni vjesnik, Knjiga [godište] XLI, Godina 1932./1933., Uredili: Artur Gavazzi, Bare Poparić i Tomo Matić, Zagreb, Izdaje »Prmatica nakl. k. d. Petar Kvaternik i drugovi u Zagrebu« potporom »Matice Hrvatske«

Str. 251. – 254.

Verus [= T. M.]; [u rubrici:] *Škola i život*; [usp. bibl. jedinicu 65.]

62.

<T. M.>, [*Revue des études slaves*, XII, 3–4 (Paris 1932.)]. [Prikaz]

Nastavni vjesnik, Knjiga [godište] XLI, Godina 1932./1933., Uredili: Artur Gavazzi, Bare Poparić i Tomo Matić, Zagreb, Izdaje »Prmatica nakl. k. d. Petar Kvaternik i drugovi u Zagrebu« potporom »Matice Hrvatske«

Str. 397.

[u rubrici:] *Književne bilješke.*

63.

<T. M.>, <*Vanino o J. Mikalji*> [Prikaz]

Nastavni vjesnik, Knjiga [godište] XLI, Godina 1932./1933., Uredili: Artur Gavazzi, Bare Poparić i Tomo Matić, Zagreb, Izdaje »Prmatica nakl. k. d. Petar Kvaternik i drugovi u Zagrebu« potporom »Matice Hrvatske«

Str. 397. – 398.

[u rubrici:] *Književne bilješke.*; [bez naslova; podatak o naslovu nalazi se u *Sadržaju*]

64.

<T. M.>, <*Vaninova »Vrela i prinosi«, I. knj.*> [Prikaz]

Nastavni vjesnik, Knjiga [godište] XLI, Godina 1932./1933., Uredili: Artur Gavazzi, Bare Poparić i Tomo Matić, Zagreb, Izdaje »Prmatica nakl. k. d. Petar Kvaternik i drugovi u Zagrebu« potporom »Matice Hrvatske«

Str. 265. – 266.

[u rubrici:] *Književne bilješke.*; [nepotpisano i bez naslova; podatci o autoru i naslovu nalaze se u *Sadržaju*]

65.

Prijamni ispit za upis u prvi gimnazijski razred, [nepotpisano]

Intarnji list, Treće izdanje, Godina XXII, broj 7632., Zagreb, nedjelja 30. travnja 1933.

Str. 25.

[Bilješka pod tekстом:] *Ovaj je članak izašao u »Nastavnom Vjesniku« za veljaču-ožujak 1933. i mi ga zbog aktualnosti s dopuštanjem pisca donosimo u cijelosti.* [usp. bibl. jedinicu 61.]

66.

<T. M.>, *Dokumenti za naše podrijetlo hrvatskog preporoda / (1790.–1832.) / Skupio i uvodom popratio dr. Franjo Fancev, Zagreb 1933. (Grada za povijest književnosti hrvatske, knjiga XII. Izdanje Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti).* [Prikaz] *Nastavni vjesnik*, Knjiga [godište] XVII. [treba: XLII.], Godina 1933./1934., Uredili: Dr. Milovan Gavazzi i Dr. Vladimir Vrkljan, Zagreb, Izdaje »Prmatica nakladno k. d. Petar Kvaternik i drugovi u Zagrebu« potporom »Matice hrvatske«
Str. 223. – 224.

[i p. o., NSK, sg. 169.148]

67.

<T. M.>, *Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, knj. 248., Zagreb 1933.* [Prikaz] *Nastavni vjesnik*, Knjiga [godište] XVII. [treba: XLII.], Godina 1933./1934., Uredili: Dr. Milovan Gavazzi i Dr. Vladimir Vrkljan, Zagreb, Izdaje »Prmatica nakladno k. d. Petar Kvaternik i drugovi u Zagrebu« potporom »Matice hrvatske«
Str. 304.

68.

Rukopis Relkovičeva Kućnika, T. Matić, Zagreb.
Nastavni vjesnik, Knjiga [godište] XVII. [treba: XLII.], Godina 1933./1934., Uredili: Dr. Milovan Gavazzi i Dr. Vladimir Vrkljan, Zagreb, Izdaje »Prmatica nakladno k. d. Petar Kvaternik i drugovi u Zagrebu« potporom »Matice hrvatske«
Str. 54. – 55.

[bilješke pod tekстом]

69.

Izveštaj austrijskoga političkoga emisara o Dubrovniku i njegovu balkanskom zaleđu iz god. 1805., Priopćio T. Matić.
Startne, Na svijet izdaje Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Knjiga XXXVII., Uredio Ferdo Šišić, U Zagrebu 1934, Tisak Nadbiskupske tiskare
Str. [177.] – 188.

[Sadržaj:] [uvodni odjeljak], str. [177.]; [Matićev prijepis izvještaja zagrebačkoga kanonika Vinka Vlatkovića, austrijskoga izaslanika u Dubrovniku godine 1805., upućenoga austrijskoj Polizeihofstelle, o događajima iz iste godine u Dubrovniku; njem.], str. [177.] – 188.; [i p. o., NSK, sg. 135.648]; [usp. bibl. jedinicu 51.]

70.

<T. Matić.>, *Prigodom nove publikacije o Jurju Križaniću.*
Nastavni vjesnik, Knjiga [godište] XLIII., Godina 1934./1935., Uredili: Dr. Milovan Gavazzi i Dr. Vladimir Vrkljan, Zagreb, Izdaje »Prmatica nakl. k. d. Petar Kvaternik i drugovi u Zagrebu« potporom »Matice Hrvatske«
Str. 67. – 70.

[Prikaz knjige *Autour de Križanić* (1934.) koju je na franc. napisao Nizozemac H. J. A. van Son.]

71.

Dr. Tomo Matić (Zagreb), *Isusovačke škole u Požezi (1698–1773)*

Vrela i prinosi / Zbornik za povijest Isusovačkoga reda u hrvatskim krajevima, Uredio: Dr. Miroslav Vanino d. i., Sarajevo 1935, »Nova tiskara« Vrček i dr.
Fontes et studia historiae societatis Iesu in finibus Croatorum, Broj [sv.] 5., Fasc. 5
Str. [1.] – 61.

[Sadržaj:] *Vrela i literatura*, str. [1.] – 3.; I. *Škole u Slavoniji za Turaka. Dolazak isusovaca. Donacije kutjevačke opatije. Uređivanje rezidencije u Požegi*, [..], str. 4. – 17.; II. *Osnivanje gimnazije. Profesori. Školske zgrade. Knjižnice. Nastavni rad*, str. 17. – 27.; III. *Broj i stalež đaka (svćenici gimnazijalci). Briga za prehranu siromasnih gimnazijalaca. Đaci prosjaci. Disciplina*, str. 27. – 31.; IV. *Gimnazijska Marijina kongregacija. Muzički i pjevački zbor. Deklamacije i kazališne predstave. Požeški đaci u hrvatskoj književnosti u Slavoniji*, str. 31. – 46.; V. *Suzbijanje analfabetizma po selima požeške okolice. Osnovna škola u Požegi. Njemačka škola u Požegi*, str. 46. – 50.; VI. *Požeška akademija (studij filozofije i moralne teologije). Njezini slušaoci*, str. 50. – 54.; I. *prilog / Stariješine požeških isusovaca*, str. 54. – 55.; II. *Prilog / Praefecti scholarum inferiorum*, str. 55.; III. *prilog / a) Profesori gramatike i humaniora*, str. 56. – 58.; b) *Profesori filozofije*, str. 58.; c) *Profesori moralne teologije*, str. 58.; IV. *Prilog / Statistika učenika*, str. 59. – 61.; [i. p. o., NSK, sg.: 142.909]

72.

<Dr. Tomo Matić.>, *Stogodišnjica požeške kolegije*

Život, Godište XVI., Izdali svćenici Družbe Isusove u Zagrebu, Zagreb 1935., Tiskom »Glasnika presv. Sreća Isusova«.

[na nasl. broja:] *Život / List za unuurašnju kulturu*, 1935, studeni br. 9, prosinac br. 10, God. XVI.

Str. [385.] – 390.

73.

<Dr. Tomo Matić.>, *Bolesni simptomi obiteljskoga života po slavonskim selima u osamnaestom stoljeću*

Hrvatska smotra / Nacionalni i socijalni mjesečnik, Za redakcioni odbor uredili: D. Žanko i V. Rieger, Godina IV., Zagreb 1936.

[na naslovnici pojedinoga broja:] [broj] 7, srpanj 1936.

Str. 215. – 223.

[tri poglavlja; bilješka pod tekstom]

74.

Muzika i pjevanje u isusovačkom kolegiju i gimnaziji u Požegi, Dr. T. Matić – Zagreb.
Sveta Cecilija. Smotra za crkvenu glazbu s glazbenim prilogom. Glasilo Cecilijina društva u Zagrebu, God. XXX., Svibanj, lipanj 1936., Sv. [br.] 3.

Str. 77. – 80.

75.

Arhivske bilješke o Josipu Šporeru, Dr. T. Matić, Zagreb.

Nastavni vjesnik, Knjiga [godište] XLV., Sv. [br.] 1. – 3., Uredili: Dr. Milovan Gavazzi i Dr. Vladimir Vrkljan, Zagreb 1936./1937., Izdaje »Pragmatica nakl. k. d. Petar Kvaternik i drugovi u Zagrebu« potporom Matice Hrvatske

Str. 153. – 156.

76.

<T. M.>, *O Miroslav Vanino, Le p. Barthélémy Kasić S. J., écrivain croate (1575–1650). Etude [!] bio-bibliographique. Archivum historicum S. J. VI, 216–258 (Romae 1937).* [Prikaz]

Nastavni vjesnik, Knjiga [godište] XLV., Sv. [br.] 1.-3., Uredili: Dr. Milovan Gavazzi i Dr. Vladimir Vrkljan, Zagreb 1936./1937., Izdaje »Prmatica nakl. k. d. Petar Kvaternik i drugovi u Zagrebu« potporom Matice Hrvatske.

Str. 184. – 185.

[u rubrici:] *Književni prikazi*; [1 bilješka pod tekstem]

77.

<Dr. T. Matić>, *Vrela i prinosi*. – Knj. VI. – Sarajevo, 1936. [Prikaz]

Nastavni vjesnik, Knjiga [godište] XLV., Sv. [br.] 1.-3., Uredili: Dr. Milovan Gavazzi i Dr. Vladimir Vrkljan, Zagreb 1936./1937., Izdaje »Prmatica nakl. k. d. Petar Kvaternik i drugovi u Zagrebu« potporom Matice Hrvatske

Str. 52. – 53.

78.

Dr. T. Matić (Zagreb), *Borba protiv nepismenosti u Slavoniji u osamnaestom vijeku / Uspomena na ljude, koji su po rasutim i zabitim slavonskim mjestima pokrenuli borbu protiv nepismenosti*

Hrvatski list, Božićni broj, Osijek, 25. XII. 1937., Broj 354. (5948.), [godište XVIII.]

Str. 21. – 22.

79.

Das humanistische Gymnasium zu Osijek [Essek] von der Gründung bis zum Jahre 1848., Auszug aus der im »Rad«, Bd. 257, S. 1.-82, veröffentlichten Abhandlung., Von Tomo Matić.

Bulletin international de l'Academie yougoslave des sciences et des beaux-arts de Zagreb; classes d'histoire et de philologie; de philosophie et de droit; des beaux-arts et belles-lettres. – Livre [knj.] 9. (1937), (Extrait) [p. o.]

Str. [43.] – 64.

[njem. prijevod studije *Osječka humanistička gimnazija od osnutka do godine 1848.*; usp. bibl. jedinicu 81.]; [Sadržaj:] I. *Schulen in Slavonien unter der Türkenherrschaft.*, str. [43.]; II. *Die ersten Franziskaner- und Jesuitenschulen in Slavonien nach der Vertreibung der Türken.*, str. [43.] – 44.; III. *Das erste Jesuitengymnasium in Osijek (1729–1737). Wiedereröffnung der Gymnasiums im J. 1765. Ausführungen von Dramen.* [...], str. 44. – 46.; IV. *Reorganisation der Gymnasien in Ungarn und Kroatien («Ratio educationis» vom Jahre 1777).* [...], str. 46. – 49.; V. *Das Osijeker Gymnasium nach Abzug der Jesuiten. Professoren aus dem Franziskanerorden. Unterbringung des Gymnasiums im eigenen Gebäude.* [...], str. 49. – 51.; VI. *Reformen Josefs II. Umgestaltung der kroatischen Gymnasien nach dem österreichischen Vorbild; Germanisation.* [...], str. 51. – 52.; VII. *Tod Josefs II. und Aufhebung seiner Schulreformen.* [...], str. 53. – 56.; VIII. *Spätere Änderungen der «Ratio educationis» v. 1777. Wie der vorgeschriebene Lehrplan im Osijeker Gymnasium vorgenommen wurde.*, str. 56. – 58.; IX. *Disziplin. Vergehen und Strafen. Baden und Eisschleifen verboten.* [...], str. 58. – 60.; X. *«Ratio educationis» vom J. 1806. Lehrplan und dessen Durchführung im Osijeker Gymnasium.* [...], str. 60. – 63.; XI. *Disziplin nach dem Jahre 1806. Körperliche Strafen.* [...], str. 63. – 64.

80.

Dr. Tomo Matić, Zagreb, *Gimnazijalci u Slavoniji prije 200 godina / Bojevi među obrtničkom omladinom i «dacima-prosjacima» u Osijeku i Požezi*

Hrvatski list, Broj 161. (5716.), Osijek, nedjelja 13. lipnja 1937., Godina XVIII.

Str. 17. – 18.

81.

Osječka humanistička gimnazija od osnutka do godine 1848. / Prilog za povijest srednjih škola u Hrvatskoj, Napisao član dopisnik Tomo Matić, Primljeno u sjednici

historičko-filološkičkog razreda Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 10. siječnja 1934.

Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti., Knjiga 257 razreda historičko-filološkoga i filozofičko-juridičkoga, 115. U Zagrebu 1937. Tisak Nadbiskupske tiskare. Str. [1.] – 82.

[Sadržaj:] I. *Škole u Slavoniji za turskoga gospodstva.*, str. [1.] – 3.; II. *Prve franjevačke i isusovačke škole u Slavoniji poslije izгона Turaka.*, str. 3. – 5.; III. *Prva isusovačka gimnazija (gramatika) u Osijeku (1729–1737).* Isusovci 1765. nanovo osnivaju u Osijeku gimnaziju (gramatiku). *Dramske predstave.* Njemački jezik u školi. *Pokušaj uvođenja humanističkih razreda (poezije).* *Ukinuće isusovačkog reda.*, str. 5. – 10.; IV. *Reorganizacija gimnazija u Ugarskoj i Hrvatskoj (Ratio educationis od g. 1777.).* *Nastavni predmeti: Materinski jezik u gimnazijama.*, str. 10. – 23.; V. *Osječka gimnazija poslije odlaska isusovaca.* *Franjevec profesori u gimnaziji.* *Gimnazijska zgrada.* *Otvaranje humanističkih razreda.* *Sporovi oko učenja živih jezika.*, str. 23. – 30.; VI. *Reforma Josipa II. Izjednačenje s austrijskim gimnazijama; germanizacija.* *Oduzimanje uprave osječke gimnazije franjevcima.* *Tuđinci franjevci dolaze za profesore.* *Izjednačenje profesorskih plaća s austrijskima.*, str. 30. – 37.; VII. *Smrt Josipa II. i ukidanje njegovih školskih reformi.* *Školske knjige u narodnom jeziku.* *Mađarski jezik neobligatan predmet.* *Vlada nastoji, da se što više uči mađarski.*, str. 37. – 42.; VIII. *Kasnije promjene u Ratio educationis od god. 1777.* *Kako se propisana naučna grada učila u osječkoj gimnaziji.*, str. 42. – 51.; IX. *Disciplina.* *Prekršaji i kazne.* *Kupanje i sklizanje.* *Polazak kazališta i plesova.* *Privedivanje kazališnih predstava.* *Odijevanje duka.*, str. 51. – 56.; X. *Ratio educationis od g. 1806.* *Nastavna osnova i njezino provođenje u osječkoj gimnaziji.* *Napredak mađarske nacionalne ideje i učenje mađarskoga jezika.* *Prve znake hrvatskoga preporoda.*, str. 56. – 67.; XI. *Disciplina poslije g. 1806.* *Tjelesne kazne.* *Zabrana kupanja i sklizanja.* *Kazalište i plesovi.* *Đački nemiri g. 1848.*, str. 67. – 71.; *Dodaci*, str. 71. – 80.; *Vrela i literatura*, str. 80. – 82.; [i p. o.]

82.

Dr. T. Matić, Zagreb. *Prva osječka gimnazija / Postojala je od godine 1729–1737. – Prva kazališna predstava u Osijeku bila je priredena godine 1735.*

Hrvatski list, Broj 86. (5641.), Osijek, na Uskrs (28. ožujka) 1937., Godina XVIII. Str. 18.

[Fotografija T. Matića s tekstom:] *Dr. Tomo Matić, član Akademije znanosti i umjetnosti u Zagrebu*

83.

*Dr. Tomo Matić, »Abecevica« iz XVIII. vijeka za analfabete u požeškom kraju *Vrela i prinosi / Zbornik za povijest Isusovačkoga reda u hrvatskim krajevima*, Sarajevo, »Nova tiskara« Vrčak i dr., 1938.

Str. 103 – 107. + 1 l.

[i p. o., NSK, sg. 147.192]

84.

Autor pjesme »Sličnorični natpis groba zvekanovoga [treba: Zvekanovoga, S. M.]«. Napisao član dopisnik Dr. Tomo Matić, Primljeno u sjednici historičko-filološkoga razreda Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 8. ožujka 1937.

Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti., Knjiga 260 razreda historičko-filološkoga i filozofičko-juridičkoga, 117, U Zagrebu 1938., Tisak Nadbiskupske tiskare. Str. [199.] – 216.

[i p. o., NSK, sg. 169.074]

85.

**Isusovački kolegij i akademija u Požegi u god. 1773.*

Vrela i prinosi / Zbornik za povijest Isusovačkoga reda u hrvatskim krajevima, Sarajevo, »Nova tiskara« Vrčak i dr., 1938.

Str. 108. – 115.

[i p. o., NSK, 147.195]

86.

*K. Filić, *Povijest varaždinske gimnazije. (Spomenica varaždinske gimnazije 1636–1936., Varaždin 1937., str. 45–116).* [Prikaz]

Vrela i prinosi / Zbornik za povijest Isusovačkoga reda u hrvatskim krajevima, Sarajevo, »Nova tiskara« Vrčec i dr., 1938.

Str. 169. – 172.

87.

Kazalište u starom Osijeku., Napisao T. Matić

Grada za povijest književnosti hrvatske., Na svijet izdaje Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti., Knjiga XIII., Uredio Dr. Franjo Fancev, U Zagrebu 1938., Nadbiskupska tiskara.

Str. [91.] – 108.

[bilješke pod tekstem]; [i p. o., NSK, sg. 169.078]

88.

<Dr. Tomo Matić.>, *Prvi dan francuskoga gospodstva u Karlovcu god. 1809.*

Hrvatska smotra / Nacionalni i socijalni mjesečnik, Za redakcioni odbor uredio Ivan Oršanić, Godina VI., Zagreb 1938.

[na naslovnici broja:] Veljača, Broj 2

Str. 68. – 71.

89.

<Dr. T. Matić.>, *O stogodišnjici rođenja Vatroslava Jagića (rođj. 6. VII. 1838.)*

Obzor, Godina LXXVIII, Broj 150., Zagreb, utorak 5. srpnja 1938.

Str. [1.] – 2.

90.

<T. Matić.>, *»Dokumenti za naše podrijetlo hrvatskoga preporoda (1790–1832)«.* *Skupio i uvodom popratio Dr. Franjo Fancev.* Zagreb 1933. (*Grada za povijest književnosti hrvatske, knjiga XII. Izdanje Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti.*) [Prikaz]

Slavia / Časopis pro slovanskou filologii, S podporou ministerstva školství a národní osvěty, vydává Slovanský ústav v Praze., Redigují O. Hujer a M. Murko., Ročník XVI., 1938–1939, Tiskem a nákladem České grafické unie a. s. v Praze

Str. 616. – 619.

91.

<T. Matić.>, *»Gospoda doktor« i »gospoda profesor«*

Hrvatski jezik, Knjiga [godiste] I., 1938–1939., Uredio Dr. Stjepan Ivšić, Izdalo Društvo »Hrvatski jezik« u Zagrebu, <»Tipografija« d. d., Zagreb>, [br. 8/10]

Str. 167. – 168.

92.

<Dr. T. Matić.>, *Hrvatska narodna imena mjeseci*

Hrvatski jezik, Knjiga [godiste] I., 1938–1939., Uredio Dr. Stjepan Ivšić, Izdalo Društvo »Hrvatski jezik« u Zagrebu, <»Tipografija« d. d., Zagreb>, [br. 1]

Str. 13. – 15.

[bilješka pod tekstem]

93.

<Dr. T. Matić>, *Jedna rdava navika*

Hrvatski jezik, Knjiga [godište] I., 1938–1939., Uredio Dr. Stjepan Ivšić, Izdalo Društvo »Hrvatski jezik« u Zagrebu, <»Tipografija« d. d., Zagreb>, [br. 2/3] Str. 57. – 58.

94.

<Dr. T. Matić>, *Zamjena za »uslovljivati« i »uvjetovati«*

Hrvatski jezik, Knjiga [godište] I., 1938–1939., Uredio Dr. Stjepan Ivšić, Izdalo Društvo »Hrvatski jezik« u Zagrebu, <»Tipografija« d. d., Zagreb>, [br. 4/5] Str. 87. – 89.

95.

Dr. Tomo Matić (Zagreb), *Latinska autobiografija Nikole Plantića*

Vrela i prinosi / Zbornik za povijest Isusovačkoga reda u hrvatskim krajevima, Uredio: Dr. Miroslav Vanino d. i., Sarajevo 1939, »Nova tiskara« Vrčec i dr.

Fontes et studia historiae societatis Iesu in finibus Croatorum, Broj [sv.] 9., Fasc. 9.

Str. [1.] – 61.

[Sažetak na lat.:] *Summarium*, [potpisuje] (M. V.), str. [130.]; [dva odjeljka]; [bilješke pod tekstem]; [u drugome odjeljku Plantićev životopis na lat.], str. 131. – 132.

96.

Dr. Tomo Matić (Zagreb), *Borba protiv kmetstva u Slavoniji / Zanimljivosti iz djela hrvatskih pisaca 18. stoljeća*

Hrvatski list, Broj 357 (7055), Osijek, na Božić 25. prosinca 1940., Godina XXI.

Str. 17. – 18.

[Autorova fotografija s potpisom:] *Dr. Tomo Matić, Fotocink.* [Fotocinkografija] *Grad. tiskare k. d. (Br. 1489)*

97.

**Knjižnice zagrebačkoga, varaždinskoga i požeškoga kolegija i osječke misije.*

Vrela i prinosi / Zbornik za povijest Isusovačkoga reda u hrvatskim krajevima, Sarajevo, »Nova tiskara« Vrčec i dr., 1940.

Str. 47. – 67.

[i p. o., sg. 175.181]

98.

Korajčev prijevod Molièrove komedije »L'Avare«, Napisao T. Matić

Grada za povijest književnosti hrvatske., Na svijet izdaje Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti., Knjiga XV., Uredio Dr. Franjo Fancev, U Zagrebu 1940., Nadbiskupska tiskara.

Str. [145.] – 150.

[i p. o., sg. 175.909]

99.

Pjesme Antuna Kanižlića, Antuna Ivanošića i Matije Petra Katančića, Priredio za štampu i uvod napisao T. Matić, Izdala Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb 1940, Tisak Nadbiskupske tiskare

Stari pisci hrvatski. Izdaje Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Knjiga XXVI, Zagreb 1940, Tisak Nadbiskupske tiskare

XCV + 344 str. + 1 l.

[Sadržaj:] *Pregled sadržaja*, str. [V] – IX.; <T. Matić>; [predgovor], str. [XI.] – XII.; [uvodni dio:] *Život i rad Antuna Kanižlića*, str. [XIII.] – XLI.; *Život i rad Antuna Ivanošića*, str. XLI. – LIX.; *Život i rad Matije Petra Katančića*, str. LIX. – XC.; *Napomene uz ovo izdanje*, str. [XCI.] – XCV.; *Pjesma iz Kanižlićevih molitvenika*, str. [1.] – 40.; *SVETA / ROŽALJIA / PANORMITANSKA DIVICA / NAKIČENA I IZPIVANA / PO / ANTUNU KANIŽLIĆU / POŽEŽANINU*. // *U Bètu, / Pritiskano s' od Ghelena slovī / 1780.*, str. [41.] – 144.; *OPIVANE SLIČNORIČNO / GROBA / JOZIPA ANTUNA / ČOLNIČA OD COLKE / BISKUPA DIAKOVACKOGA I BOSANSKOGA, / DAVNO JURVE SLOŽENO PO JEDNOMU U SLAVONJI DUŠT / UPRAVITELJU SLAVNE BISKUPIJE ZAGREBAČKE MISNIKU, / SADA PAKO NA SVITLO DANO OVE TEKUĆE [1] GODINE 1785. // U ZAGREBU, / PRITISKANO KOD IVANA TOME PLEMEN. OD TRATTNERN, / CESAR, I KRAL. STAMPARA, 1786.*, str. [145.] – 166.; *SLIČNORIČNI NADPIS GROBA ZVEKANOVOGA*, str. [167.] – 178.; *SVEMOGUĆI NEBA I ZEMLE STVORITEL, / SKITICOM / PRVOGA, DRUGOGA I TREĆEGA [1] / POGLAVJA / KNIGE PORODA, / PO RAZUMU S. PISMA NAKIČEN I ISPIVAN / PO ANTUNU IVANOŠIĆU, / BISKUPIJE ZAGREBAČKE MISNIKU SVITOVNOMU, / GODINE 1788. // U ZAGREBU, / PRITISKANO KOD JOSIPA KAROLA KOTSCHÉ.,* str. [179.] – 234.; *PJESMA / OD / JUNAČTVA [1] VITÉZA PEHARNIKA, / REGEMENTA OGULINŠKOGA OBRSTARA, / KOJU OGULINAC PJEVA NUZ TAMBURU, KAKO ONI REGEMENT NEGOV TRI TURSKE ČETE [1], KOJE BIU Z JURIŠEM NAVALJILE NA DREŽNIKA GRĀDA, POSIĆE [1] I Ū BIJEK NATIRA 4^{GA} DANA MALOGA TRĀVNA GODINE 1788.*, str. [235.] – 241.; *PISMA, / KOJU / PIVA SLAVONAC UZ TAMBURU I A / I. IČANIN ODPIVA / OD / UZETIA TURSKE / GRADIŠKE / ILITI / BERBIRA GRADA, / KOJEG OSVOJI GLASOVITI PO SVEG SVITA / KRAJEVINAH VITEZ / GENERAL FELDMARŠAL / VIŠE NEGO SEDAMDESETLITNI STARAC / GEDEON LAUDON / POD / NEOBLADANIM RIMSKIM CAROM I / MAGARSKIM KRALEM / JOSIPOP II, / CILE VOJSKE PRVI / VOJVODA, ZAPOVIDNIK I / UPRAVITEL.* / *Godine 1789. dana 29. srpnja.* // *U ZAGREBU / PRITISKANO KOD JOSIPA KOTSCHÉ.,* str. [243.] – 252.; *PEDESETOGODIŠNOMU / MISNIKU / MLOGO POŠTOVANOMU / IVANU / PAVLOVIĆU, / NAŠIČKOGA [1] MANASTIRA DRUGI PUTA / VEĆE PRIVRIDNOMU / POGLAVARU, / NA DAN S. BARTOLA / BLAGDAN / DRUGE NOVE MISE / OBLUŽIVAJUĆEMU, / IZ ZAGREBA POSLANO ČESTITOVANE [1] / GODINE 1788. // U ZAGREBU, PRITISKANO KOD JOSIPA KAROLA KOTSCHÉ.,* str. [253.] – 256.; *FRUCTUS / AUCTUMNALES / IN IUGIS / PARNASSI PANNONII / MAXIMAM PARTEM / LECTI / LATIA ET ILLYRICA / CHELI DECORI / VATE / MATH. PETRO / KATANČIĆ / PANNONIO / IN ARCHIGYMN. ZAGRĀB. / SCHOL. HUM. PROFESSORE P. O. // ZAGRĀBIAE / TYPIS TRATTNERIANIS MDCCXCI.,* str. [257.] – 322.; *Različne pjesme iz Katančićevih rukopisa i iz »Istri adcolarum geographia vetus« (Budim 1826.),* str. [323.] – 344.

100.

T. M-ć., Blagojević, I. Adam Tadija [Enciklopedijska natuknica]

Hrvatska enciklopedija, Svezak II, Autonomasī – Boito, Naklada Hrvatskog izdava-
lačkog bibliografskog zavoda, Tisak – Bakrotisak – Offset tipografija, Zagreb 1941

Encyclopediae Croatica, Tomus II, Autonomasī – Boito, Sumptibus Institutu Bibliografici croatici, Zagrebiae, In aedibus »Typographiae«, Zagrebiae MCMXLI
Str. 609.

[pod tekstem] *Lit.* [literatura o A. T. B.], [usp. bibl. jedinice 135. i 169.]

101.

Dr. Tomislav Matić (Zagreb), *Hrvatski pjesnik u tamnici na Spielbergu / Senjanin Mateša Kuhačević bio je osuđen na doživotnu tamnicu zbog svoga slobodarskog mišljenja i rada Hrvatski list*, Uskršnji broj, Broj 105 (7165), Osijek, nedjelja 13. travnja 1941., Godina XXII.

Str. 22. – 23.

102.

Josip Keresturi i njegovi pogledi na političke prilike poslije smrti Josipa II., U javnoj svečanoj sjednici »Strossmayerova dana nauke i umjetnosti« 4. veljače 1940. predavao red. pravi član, Dr. Tomo Matić

Rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, Knjiga 270 razreda historičko-filološkičkoga i filozofičko-juridičkoga, 122, U Zagrebu 1941, Narodna tiskara, Kaptol 27 Str. [149.] – 188.

[uvodni + četiri odjeljaka; bilješke pod tekstom]; [i p. o., NSK, sg. 171.025]

103.

Josip Keresturi über die politische Lage nach dem Tode Josefs II., (»Rad« 270, S. 149–188.), Von Dr. Tomo Matić.

Bulletin international de l'Academie croate des sciences et des beaux-arts de Zagreb; Classes: d'histoire et de philologie; de philosophie et de droit; des beaux-arts et belles-lettres. – Livre [knj.] 13. (1941), (Extrait) [p. o.]

Str. [29.] – 39.

[prijevod na njem. rada *Josip Keresturi i njegovi pogledi na političke prilike poslije smrti Josipa II.*]; [četiri poglavlja; bilješka pod tekstom]; [usp. prethodnu bibl. jedinicu]; [NSK, sg. 176.732]

104.

Moje uspomene na Vilima Korajca, Tomo Matić, Zagreb

Nastavni vjesnik, ožujak – travanj, 1941 – 1942, [Zagreb]

Str. [249.] – 258.

[bilješke pod tekstom]; [sažetak na njem.:] *Zusammenfassung*, str. 258.; [i p. o., NSK, sg. 176.968]

105.

<Tomo Matić>, Zagreb., *Osvrt na »Vrela i prinose«*

Nastavni vjesnik, Knjiga [godište] L, Svezak [br.] 1 – 6, 1941 – 1942, Uredili: Karlo Kempni i Emil Štampar, uz suradnju šireg uređivačkog odbora, Izdaje Društvo hrvatskih srednjoškolskih profesora, Zagreb

Str. 74. – 78.

[u rubrici:] *Ocjene i prikazi*; [1 bilješka pod tekstom]; [i p. o., NSK, sg. 179.281]

106.

<Tomo Matić, Zagreb.>, † *Prof. Milan Rešetar*

Nastavni vjesnik, Knjiga [godište] L, Svezak [br.] 1 – 6, 1941 – 1942, Uredili: Karlo Kempni i Emil Štampar, uz suradnju šireg uređivačkog odbora, Izdaje Društvo hrvatskih srednjoškolskih profesora, Zagreb

Str. 244. – 247.

[u rubrici:] *Staleške i društvene vijesti*

107.

Djela Andrije Kačića Miošića, Priredio za štampu i uvod napisao T. Matić, Knjiga prva: Razgovor ugodni., Izdala Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti., Zagreb 1942.

Stari pisci hrvatski, Izdaje Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Knjiga XXVII, Zagreb 1942, Tisak Narodne tiskare Zagreb, Kaptol 27

LX + 625 str.

[Sadržaj:] <T. Matić>, *Život i rad Andrije Kačića Miošića.*, str. [V.] – LII. [sedam odjeljaka]; *Napomene uz ovo izdanje.*, str. [LIII.] – LX.; *RAZGOVOR UGODNI NARODA SLOVINSKOGA*, [u] *komu se uka-*

uzije početak i svrha kraja slovinski, koji puno godišta vladaše slovinskim državam [...] / PO FRA ANDRIJI KAČIČU MIOŠIČU / [...] / U MLECI NA MDCCLVI. / PO DOMINIKU LOVIŽI. / Z dopuštehem starešina., str. [1.] – 96.; RAZGOVOR UGODNI NARODA SLOVINSKOGA, / u komu se ukazuje početak i svrha kraja slovinski, koji puno vikòva vladaše svim slovinskim državam [...] / PO FRA ANDRIJI KAČIČU MIOŠIČU IZ BRISTA / [...] / U MLECI NA MDCCLIX. / PO DOMINIKU LOVIŽI. / Z DOPUŠTEHEM STAREŠINA., str. [97.] – 616.; Pregled sadržaja, str. [617.] – 625.; [bilješke pod tekstom; slikovni prilozi]; jusp. bibl. jedinice 115., 160. i 161.]

108.

Dr. T. Matić (Zagreb), *Fra Filip Grabovac, mučenik hrvatske narodne misli* / *Hrvatski list*, Broj 1 (7348), Osijek, četvrtak 1. siječnja 1942., Godina XXIII. Str. 17.

109.

Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti / Uz sedamdeset i pet godina rada zagrebačke Akademije / (1866.–1941.), Dr. Tomo Matić, predsjednik Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti

Prosvjetni život, Glasilo ministarstva nastave – Državnog zavoda za narodnu prosvjetu i Hrvatskoga saveza uljudbenih i prosvjetnih društava, God. I., Zagreb, srpanj – kolovoz 1942., Broj 1. – 2., <Izdaje: Ministarstvo narodne prosvjete, glavno ravnateljstvo za obće narodno prosvjetljivanje, Uređuje: Odsjek za književnost, umjetnost i prosvjetnu promičbu, Glavni urednik: Dr. Slavko Ježić, odsječni nadstojnik, Članovi uredništva: Prof. Dragutin Tadijanović i Prof. Stanko Gašparović, izvjesitelji za književnost i umjetnost>

Str. 12. – 14.

110.

Iz hrvatske književnosti u Slavoniji prije Preporoda, Sabrao i uvod napisao T. Matić, Izdanje Hrvatskog izdavačkog bibliografskog zavoda, Zagreb 1942

Tekstovi i pregledi, Sv. 4.

225 [228] str.

[Sadržaj:] <T. Matić>, [predgovor], str. [5.], [potpisan:] *U Zagrebu, u rujnu 1942., Pogled na prosvjetni i književni rad u Slavoniji*, str. [7.] – 37.; *Iz pjesamo A. Kanižlića*, str. [39.] – 55.; *Iz »Svete Rozalije» A. Kanižlića*, str. [56.] – 65.; *Josip Milunović: Kolika je koristi znati knjigu stili*, str. [66.] – 68.; *Iz »Satira» M. A. Relkovića*, str. [69.] – 169.; *Iz »Aždaje sedmoglave» V. Došena*, str. [170.] – 176.; *Iz »Pjesnika putnika» A. T. Blagojevića*, str. [177.] – 179.; *Iz »Fructus autumnales» M. P. Katančića*, str. [180.] – 190.; *Iz »Opivanja sličnoričnogu groba J. Čohnića» od A. Ivanošića*, str. [197.] – 200.; *A. Ivanošić: Pjesma od junačtvu viteza Pehamika, regementa ogulinskoga obrstara*, str. [201.] – 207.; *A. Ivanošić: Pisma od uzeća Turske Gradiške iliti Berbira Grada*, str. [208.] – 218.; *A. Filipović: Tužba grožda negrišnoga*, str. [219.] – 222.; *Pozdrava na prave Slavonce*, str. [223.] – 225.; *Pregled sadržaja*, str. [227.] – [228.]; [NSK, sg. 173.448, sv. 4]

111.

Razvitak visokih škola i znanstvenih društava u Hrvatskoj.

Ljetopis Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti za godinu 1941./1943., Svezak 54., U Zagrebu 1943., Narodna tiskara, Kaptol 27

Str. [44.] – 59.

[predavanje T. M. objavljeno u sklopu izvještaja:] *Svečana sjednica o godišnjici Nezavisne Drzave Hrvatske dne 11. travnja 1942.*

112.

<T. Matić>, *Trag jedne do sada nepoznate Katančićeve pjesme*

Časopis za hrvatsku poviest, [sv.] 3, <Uređuju: prof. dr. Miho Barada i prof. dr. Ljubo Karaman, knjiga I., Zagreb 1943., svezak 3.>

Str. 240. – 243.

[bilješke pod tekстом; veći navod iz Katančićeva djela *Libellus de poesi illyrica* na lat.]

113.

<Dr Tomo Matić>, *Sad te svaka rdja gazi... / Kako su hrvatski književnici mletačke Dalmacije mislili o Mletčanima*

Spremnost / Misao i volja ustaške Hrvatske, God. III, Br. 118, Zagreb, 21. svibnja 1944. Str. [9.]

[slikovni prilozi: Ernest Tomašević, *Vela Luka* (crtež); Jerolim Miše, *Tomo Matić* (crtež iz mape HIBZA *Naši dragi suvremenici*)]

114.

**Iz prošlosti klasičnih gimnazija u Slavoniji*

Iz povijesti hrvatskoga školstva i prosvjete, Društvo hrvatskih srednjoškolskih profesora, Zagreb, 1944.

Str. 173. – 187.

115.

Djela Andrije Kačića Miošića, Priredio za štampu T. Matić, Knjiga druga: *Korabljica*, Izdala Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb 1945, Tisak Narodne tiskare

Stari pisci hrvatski, Izdaje Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Knjiga XXVIII., Zagreb 1945, Tisak Narodne tiskare

321 [325] str.

[Sadržaj:] *KORABLICA / PISMA SVETOGA / I SVIH VIKOVA SVITA DOGAĐAJI POGLAVITIH, / U DVA POGLAVIA RAZDIJELNA. / [...] U MLECIMA MDCCLX. Pritiskano od Antona Basanesa. / Z DOPUŠTENEM STAREŠINA.*, str. [1.] – 321.; *Pregled sadržaja*, str. [323.] – [325.]; [KOZPHK]; [usp. bibl. jedinice 107., 160. i 161.]

116.

T. M-ć., *Došen*, 3. *Vid* [Enciklopedijska natuknica]

Hrvatska enciklopedija, Svezak V, Dilatacija – električka, Naklada Hrvatskog izdavačkog bibliografskog zavoda, Tisak – Bakrotisak – Offset tipografija, Zagreb 1945

Encyclopaediae Croatica, Tomus V, Dilatacija – električka, Sumptibus Instituti Bibliografici croatici, Zagrebiae, In aedibus »Typographiae«, Zagrebiae MCMXLV

Str. 221.

[ispod natuknice:] *Lit.* [literatura o V. D.]; [usp. bibl. jedinicu 150.]

117.

Katančićev »*De poesi illyrica libellus ad leges aestheticae exactus*«, Napisao pravi član T. Matić, Primljeno u sjednici povijesno-jezikoslovnoga razreda Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti 3. studenoga 1944.

Rad Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, Knjiga 280 razreda povijesno-jezikoslovnoga i filozofsko-pravnoga, 127, U Zagrebu 1945, Narodna tiskara, Kaptol 27

Str. [148.] – 186.

[osam poglavlja i bilješke pod tekстом]; [i p. o., NSK, sg. 180.588]

118.

Prosvjetni i književni rad u Slavoniji prije Preporoda, Napisao Dr. Tomo Matić, Izdala Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, U Zagrebu, Tiskara C. Albrecht (P. Acinger), Zagreb, Radićeva ul. 26., 1945.

Opera Academiæ croaticæ scientiarum et artium, Djela Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, Knjiga XCLI, U Zagrebu, 1945
176 str.

[Sadržaj:] <T. Matić>, [predgovor; potpisan:] *U Zagrebu, mjesec srpnja 1944.*, str. [5.] – 7.; *I. Slavonija pod Turcima. Vjerski život.* [...], str. [9.] – 20.; *II. Oslobođenje Slavonije od Turaka. Vojničko uređenje Granice.* [...], str. [21.] – 42.; *III. Nauči kršćanski. Crkvena pjesma. Lekcionari. Katančićev prijevod Biblije.* [...], str. [43.] – 66.; *IV. Relkovičev »Satir«.* Protivnici i branioci njegovi. [...], str. [67.] – 85.; *V. Pjesme o suvremenim ratovima. Utjecaj Kačićeva »Razgovora ugodnoga«.* [...], str. [86.] – 103.; *VI. Isusovačke crkvene drame i recitacije. Školske drame isusovačkih gimnazija.* [...], str. [104.] – 114.; *VII. Pučke knjižice o gospodarstvu. »Kučnik« J. Stj. Relkovića.* [...], str. [115.] – 120.; *VIII. Prijevodi djela o Petru Velikomu i Napoleonu Bonapartu. Bogdaničev astronomska rad i knjižica o povijesti starih istočnih naroda.*, str. [121.] – 132.; *IX. Nastojanja oko pravopisa i jezika. Gramatike M. A. Relkovića i M. Lanosovića.*, [...], str. [133.] – 142.; *Biografske i bibliografske bilješke.* str. [143.] – 169.; *Popis pisaca i prosvjetnih radnika.*, str. [171.] – 174.; *Pregled sadržaja.* str. [175.] – 176.; [NSK, sg. II-9, sv. 41]

119.

Andrija Kačić Miošić, *Razgovor ugodni naroda slovinskoga*, Nakladni zavod Matice hrvatske, 1946

Hrvatski pisci, [u impresumu:] Uredio i korigirao Dr. Tomo Matić, Vinjeta na omotu Fedor Vaić

340 [342] str.

[Sadržaj:] *Razgovor ugodni naroda slovinskoga*, str. [5.] – 332.; <T. M.>, *Kako je priredeno ovo izdanje*, str. 333.; *Rječnik nepoznatih riječi*, str. 334. – 336.; *Sadržaj*, 337. – 340.

120.

T. Matić, *Matija Petar Katančić, hrvatski učenjak i pjesnik*

Osječki zbornik, Br. II. i III., Uredio: dr. Josip Bösendorfer, Muzej Slavonije u Osijeku, Musée de la Slavonie à Osijek, Osijek 1948. godine

Str. 163. – 173.

[uvodni + tri odjeljka; bilješke pod tekstom]; [sažetak na franc.] *Résumé*. [!]

121.

Mihanovičeva »Reč domovini od hasnovitosti pisanja vu domorodnom jeziku«, Tomo Matić

Historijski zbornik, God. II., 1949., Broj 1 – 4, [na unutr. naslovnici:] Izdaje Povijesno društvo Hrvatske Zagreb, Tisak i naklada Nakladni zavod Hrvatske / Zagreb, <Redakcioni odbor: Vladimir Babić, Miroslav Brant [!], Grga Gamulin, Marko Kostrenčić, Jaroslav Šidak, Glavni i odgovorni urednik: Jaroslav Šidak>

Str. 177. – 183.

[bilješke pod tekstom]; [sažetak na franc.] *Résumé*

122.

Barjaktarijev latinski prijevod Orbinijeva »Il regno degli Slavi«, Tomo Matić

Historijski zbornik, Godina III, 1950, Broj 1 – 4, Povijesno društvo Hrvatske Zagreb, Naklada »Školske knjige« / Zagreb, <Redakcioni odbor: Vladimir Babić, Miroslav Brant [!], Grga Gamulin, Marko Kostrenčić, Jaroslav Šidak, Glavni i odgovorni urednik: Jaroslav Šidak>

[bilješke pod tekstom; veći navod Orbinijeva predgovora:] *D. Maurus Orbinus ad lectorem*. [lat.], str. 196.; [sažetak na franc.] *Résumé*, str. 197.

123.

Filip Grabovac, *Cvit razgovora naroda i jezika iliričkoga aliti rvačkoga*, Priredio Tomo Matić, Zagreb, 1951

Stari pisci hrvatski, Knjiga 30, Urednik: Josip Badalić, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti

280 [284] str. + 9 l.

[Sadržaj:] Tomo Matić, *Život i rad Filipa Grabovca*, str. 5. – 20.; *Cvit razgovora*, str. 21. – 275.; *Pregled sadržaja*, str. 277. – 280.; [bilješke pod tekstom]

124.

Tomo Matić, *Leksički pabirci iz starih čakavskih pisaca*

Slavistična revija / Časopis za literarno zgodovino in jezik, Letnik IV, 1951, Ljubljana

Str. 60. – 65.

[tri odjeljka; bilješke pod tekstom]; [sažetak na franc.:] *Résumé*; [i p. o., NSK, sg. 312.046]

125.

Motiv Olive u starijoj hrvatskoj književnosti, Tomo Matić

Grada za povijest književnosti hrvatske, Knjiga 21, Uredio akademik Antun Barac, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1951

Str. 143. – 219.

[i p. o.]

126.

Tomo Matić, *Narodni život i običaji u Požeškoj županiji krajem osamnaestoga vijeka*

Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena, Knjiga 35., Uredili: akademik Dragutin Boranić i prof. Milovan Gavazzi, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti u Zagrebu, Zagreb, 1951

Str. 5. – 27. + 1 l.

[veći navod na lat.]; *Bilješke*

127.

Prinos za historijat motiva Lucićeve »Robinje«, Tomo Matić

Grada za povijest književnosti hrvatske, Knjiga 21, Uredio akademik Antun Barac, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1951

Str. 245. – 248.

128.

Tomikovićeve »Život Petra Velikoga« i njegov talijanski izvornik, Napisao T. Matić

Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, <Knjiga 285>, Odjel za filologiju, Knjiga 2., Urednik: akademik Petar Skok, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1951

Str. 5. – 14.

[bilješke pod tekstom]; [i p. o., NSK, sg. 311.369]

129.

Jedno pismo Vatroslava Jagića, Dr. Tomo Matić

Grada za povijest književnosti hrvatske., Knjiga 23, Uredio akademik Antun Barac, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1952

Str. 37. – 39. + 2 l. [faksimil Jagićeva pisma Matiću]

130.

<T. Matić.>, *Un écho de la polonophilie allemande en Croatie*
Revue de littérature comparée, Fondée par F. Baldensperger et P. Hazard, Dirigée
 par J.-M. Carée, professeur à la Sorbonne [et] M. Bataillon, professeur au Collège
 de France, Publiée avec le concours du Centre national de la recherche scientifique,
 et, pour la bibliographie, l'U. N. E. S. C. O., 26e année – 1952, Paris, Boivin et Cie,
 Libraires-éditeurs, 5, Rue Palatine (VIe)

<trimestrielle> [tromjesečnjak], [godište XXVI., br. 1, siječanj – ožujak, 1952.]
 Str. 84. – 87.

[dva odjeljaka; bilješke pod tekstom]; [i p. o.]

131.

Tomio Matić, *Četiri priloga proučavanju hrvatske književnosti*, (Prihvaćeno u 11. sjednici V. odjela 7. X. 1952.)

Grada za povijest književnosti hrvatske., Knjiga 24, Uredio akademik Antun Barac, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1953

Str. 73. – 108.

[Sadržaj:] 1. *Iz autobiografskih »zapisaka«* Franje Čukčija, str. 73. – 88.; 2. *Nepoznata pjesma Josipa Stjepana Relkovića*, str. 89. – 98.; 3. *Odjek njemačkog polonojstva u Hrvatskoj*, str. 98. – 106.; 4. *Stitni prilozi za biografiju Vida Došena*, str. 107. – 108.; [i p. o., NSK, sg. 319.167]

132.

Iz korespondencije Vatroslava Jagića, Priopćio T. Matić

Korespondencija Vatroslava Jagića, Knjiga 1., Urednik: Akademik Petar Skok, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, <Štampano u Tiskari Izdavačkog zavoda Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti 1953. godine>

Str. 7. – 18.

[Sadržaj:] [uvod], str. 7.; [tekstovi Jagićevih pisama i dopisnica Tomi Matiću], str. 8. – 18.; [bilješke pod tekstom]

133.

T. Matić, *Prva redakcija Tanclingerova rječnika*

Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti., <Knjiga 293>, Odjel za filologiju, Knjiga 4., Urednici: Akademik Petar Skok i prof. Sreten Živković, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1953

Str. 253. – 279.

[devet odjeljaka; bilješke pod tekstom]; [i p. o., NSK, sg. 318.886]

134.

Tomio Matić, *Izdanja Kačićeva »Razgovora ugodnoga«*

Zbornik za narodni život i običaje južnih Slavena, O 250. godišnjici rođenja fra Andrije Kačića Miošića, Knjiga 38., Urednici: Akademik Dragutin Boranić, Prof. dr. Milovan Gavazzi, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1954

Str. 274. – 281.

[sažetak na njem.] *Zusammenfassung / Die Ausgaben des »Razgovor ugodni«* von Kačić; [i p. o., NSK, 328.291]

135.

T. Mć., *Blagojević, I. Adam Tadija* [Enciklopedijska natuknica]

Enciklopedija Jugoslavije, [knj.] I, A–Bosk, Zagreb MCMLV, Izdanje i naklada Leksikografskog zavoda FNRJ

Str. 619.

[pod tekstom:] *Lit.* [literatura o F. G.]; [usp. bibl. jedinice br. 100. i 169.]

136.

Ignjat Alojzija Brlić i Ivanošićev »Sličnorični natpis groba Zvekanovoga«, Priopćio T. Matić, (Primljeno za štampu u »Građi« na 1. sjednici V. Odbora od 5. 1. 1954.)

Grada za povijest književnosti hrvatske, Knjiga 25, Uredio Akademik Antun Barac, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1955

Str. 229. – 237.

[Sadržaj:] [uvodni odjeljak], str. 229. – 237.; *Predgovor Ignjata Alojzija Brlića ispred njegove redakcije teksta »Sličnoričnoga natpisa groba Zvekanovoga«*, str. 232.; *I. Sličnorični nadpis*, str. 233.; *II. Sličnorični nadpis*, str. 234.; *Ogledi iz Brlićeve redakcije teksta »Sličnoričnoga natpisa groba Zvekanovoga«*, str. 234. – 237.; [bilješke pod tekstom]

137.

Kajkavski prijevod Voltairove Henriade, Priopćeno iz književne ostavštine prof. Fr. Fanceva, Dr. Tomo Matić

Grada za povijest književnosti hrvatske, Knjiga 25, Uredio Akademik Antun Barac, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1955

Str. 167. – 210.

[Sadržaj:] [uvodni odjeljak], str. 167. – 169.; *Prilog A*, str. 169.; *Prilog B*, str. 170.; *Prilog C*, str. 170. – 171.; *HENRIADA / Jedno vitezopevanje od Voltaira. / Z francuskoga jezika sada našem materinskom v mero-složnih stihovima vdomaćeno*, str. 172. – 210.; [bilješke pod tekstom]; [i p. o.]

138.

Tomo Matić, *Rukopisi Aleksandra Patačića*

Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, <Knjiga 304.>, Odjel za filologiju, Knjiga VIII., Urednik Dr. Josip Torbarina, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1955

Str. 105. – 133.

[šest odjeljaka; bilješke pod tekstom]; [i p. o., NSK, sg. 328.281]

139.

Tomo Matić, *Vitezovićeve »Lexicon latino-illyricum«*

Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, <Knjiga 303.>, Odjel za filologiju, Knjiga VII., Urednik: Akad. Petar Škok, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1955

Str. 5. – 49. + 1 l. [faksimil prve stranice Vitezovićeve rječnika te vjetrenice]

[pet odjeljaka; bilješke pod tekstom]; [i p. o., NSK, sg. 328.189]

140.

Jedna hrvatska školska drama iz Slavonije iz osamnaestoga vijeka, Priopćio T. Matić, (Prihvaćeno za »Građu« na 9. sjednici od 26. XI. 1955.)

Grada za povijest književnosti hrvatske, Knjiga 27, Uredio Mate Hraste, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1956

Str. 87. – 119.

[Sadržaj:] [uvodni dio], str. 87. – 91.; *Actio comica idiomatice illirico / producta a juventute gymnasii Broodensis / Argumentum: Judith, victrix Holofernis*, str. 91. – 119.

141.

Tomo Matić, Kačićev »Razgovor ugodni« među kajkavcima
Grada za povijest književnosti hrvatske, Knjiga 27, Uredio Mate Hraste, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1956
Str. 209. – 213.

142.

Komedija »Ciarlatano in moto« Antuna Ferdinanda Putice / priređena za tisak od F. Fanceva s predgovorom i bilješkama Tome Matića
Anali Historijskog instituta u Dubrovniku, Dubrovnik, 1956.
Godina IV.-V., Uređivački odbor: Marko Kostrenčić, Grga Novak, Cvito Fisković, Glavni urednik: Cvito Fisković, Historijski institut Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku
Str. 483. – 502.

<T. M.> [uvodni odjeljak], str. 483.; [Ciarlatano in moto], str. 483. – 501.; [sažetak:] *Résumé*, str. 502.; [bilješke pod tekstom napisao T. M.]

143.

Latinska satira protiv mašarona iz godine 1842., Priopćio T. Matić, (Primljeno za štampu u »Gradi« na 3. sjednici V. odjela od 31. III. 1955.)
Grada za povijest književnosti hrvatske., Knjiga 27, Uredio Mate Hraste, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti., Zagreb, 1956
Str. 71. – 86.

[Sadržaj:] [uvodni dio], str. 71. – 76.; <Franjo Milasinić>, *Mattini Sarcasti / Pseudo-Nasonis Iirici / Metamorphosis unica / Artis poeticae amatoribus et osoribus / ad novum annum dicata / 1843 / Lipsiae / Typis B. G. Teubneri*, str. 77. – 86.; [i p. o., NSK, sg. 334.071]

144.

Tomo Matić, Pabirci iz Arhiva austrijske Polizeihofstelle iz godina 1797.–1810.
Starine, Knjiga 46., Odjel za filozofiju i društvene nauke, Urednik: akademik Grga Novak, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1956
Str. 45. – 62.

[navodi na njem.; bilješke pod tekstom]; [i p. o., NSK, sg. 333.586]

145.

Andrija Kačić Miošić, *Razgovor ugodni naroda slovinskoga*, Zora, izdavačko poduzeće, Zagreb, 1956

Djela hrvatskih pisaca, Izvanredno izdanje, Urednik: Dragutin Tadijanović, Kačić Miošić, *Razgovor ugodni*, Uredio Tomo Matić, Opremio Boris Dogan, <Ilustracije: Boris Dogan, Marika Kalentić, Ivo Kalina, Ferdinand Kulmer, Nevenka Lovrić, Ico Polović>
439 [440] + VIII str.

[na 5. str. posveta:] *Uspomeni dvjestogodišnjice prvog izdanja Razgovora ugodnoga 1756 – 1956*; [Sadržaj:] <Tomo Matić>, *Život i književni rad Andrije Kačića Miošića (1704–1760)*, str. 9. – 16. [četiri poglavlja]; <T. M.>, *Izdanja »Razgovora ugodnoga«*, str. 17. – 20.; <T. M.>, *Literatura o Kačiću*, str. 21. – [23.]; *RAZGOVOR UGODNI NARODA SLOVINSKOGA u komu se ukazuje početak i svrha kraja slovinskih. / koji puno vijekova vladase svim slovinkim državam, / s različitim pismami od kralja, bana i slovinskih vitezova / izvađen iz različitih knjiga / i složen u jezik slovinski / PO-FRA ANDRIJI KACIĆU IZ BRISTA, / štioću jubilatomu reda Male braće sv. Franje, / države Prisy. Otkupitelja u Dalmaciji*, str. 25. – [418.]; *Napomene: <T. M.>*, *Bilješke uz pjesme »Razgovora ugodnoga«*, str. 421. – 430.; <T. M.>, *Rječnik manje poznatih riječi*, str. 431. – [433.]; <T. M.>, *Kako je priređeno ovo izdanje*, str. [434.]; *Kazalo*, str. 435. – 438.; [slikovni prilozi], str. I. – VIII.; *Slikovni prilozi* [popis], str. 439.

146.

<T. M.>, [uvod u Fancevljevu transkripciju *Mačusa i Čavalice*] Franjo Fancev, *Skvadrovičeva pjesma »Mačus i Čavalica«*, Iz ostavštine prof. Fanceva priopćio T. Matić, (Primljeno za Građu na 11. sjednici V. Odjela od 17. XI. 1953.) *Građa za povijest književnosti hrvatske.*, Knjiga 27, Uredio Mate Hraste, Jugoslaven-ska akademija znanosti i umjetnosti., Zagreb, 1956
Str. 25. – 42.

[Sadržaj:] <T. M.>, [uvodni dio], str. 25. – 26.; *I. Mačus i Čavalica*, str. 26. – 38.; *II. [Koločepa nevjestice]*, str. 38.; *III. [Priveselo primaletje]*, str. 39. – 41.; [T. Matić], *IV. Razlike u tekstu Kurelčeva izdanja i rukopisa № 30*, str. 41. – 42.; [bilješke pod tekstom napisao T. M.]; [i p. o., NSK, sg. 334.072]

147.

<T. M.>, [uvod u Fancevljevu transkripciju *Pokrinokata*] Franjo Fancev, *Pokrinokat*, Iz ostavštine prof. Fanceva priopćio T. Matić, (Primljeno za Građu na 11. sjednici V. Odjela od 17. XI. 1953.) *Građa za povijest književnosti hrvatske.*, Knjiga 27, Uredio Mate Hraste, Jugoslaven-ska akademija znanosti i umjetnosti., Zagreb, 1956
Str. 43. – 69.

[Sadržaj:] <T. M.>, [uvodni dio], str. 43.; *Pokrinokat / Komedija*, str. 44. – 69.; [bilješke pod tekstom napisao T. M.]

148.

Petar Zrinski, *Adrijanskoga mora sirena*, Priredio Tomo Matić, Zagreb, 1957
Stari pisci hrvatski, Knjiga 32, Urednik Akad. Stjepan Musulin, Jugoslavenska aka-demija znanosti i umjetnosti
416 [418] str. + 1 l. [faksimil 48. stranice Bečkoga rukopisa *Opside* te listine s vlastoručnim potpisom P. Zrinskoga]

[Sadržaj:] <T. Matić>, [predgovor], str. 5. – 18.; *Adrijanskoga mora sirena*, str. 19. – 32.; *Obside sigecke del prvi*, str. 33.; *Historija*, str. 34. – 49.; *Del drugi*, str. 49. – 62.; [...] *Del petajsti*, str. 263. – 279.; *Plač Ari-jane*, str. 279. – 285.; [Eho], str. 285. – 287.; *Žalost Orfeusa za Euridice*, str. 287. – 290.; *Orfeus k Platonu za Euridice*, str. 290. – 292.; *Epigrammata*, str. 292.; *Atila*, str. 292.; *Sigetški Zrinski Miklouš*, str. 292.; *Del Vid Žarković*, str. 292. – 293.; *Radivoj i Juranić, vojvode*, str. 293.; *Farkašić Petar*, str. 293.; *Vzdihanje k Odkupitelu na križu raspetomu*, str. 293. – 296.; *Ispivanje*, str. 296.; *Tomačenje imen i riči neznanih*, str. 297.; *OBSIDIO SIGHETTANA / CARMEN HEROICUM CROATICUM / AUCTORE ET SCRIPTORE / MANU PROPRIA / COMITIS PETRI A ZRINIO / CROATIAE BANI*, str. 299. – 416.; *Pregled sa-držaja*, str. [417.] – [418.]; [bilješke pod tekstom]

149.

Dvije orijentalne tudice u starih hrvatskih pisaca, Toma [!] Matić, Zagreb
Slovo, Vajsov zbornik, Izdanje Staroslavenskog instituta u Zagrebu, Zagreb 1957
[na unutrašnjoj naslovnici:] *Zbornik posvećen Josipu Vajsu prilikom 60-te godišnjice njegova dolaska u Hrvatsku*, [br.] 6 – 8, Odgovorni urednik: Dr. Svetozar Ritig, Uredio Josip Hamm
Str. 292. – 296.

[sažetak na franc.:] *Résumé*; [i p. o.]

150.

T. Mć., *Došen*, 2. *Vid* [Enciklopedijska natuknica]
Enciklopedija Jugoslavije, [knj.] 3, Dip-Hid, Zagreb MCMLVIII, Izdanje i zaklada Leksikografskog zavoda FNRJ
Str. 64.

[pod tekstom:] *Lit.* [literatura o V. D.]; [usp. bibl. jedinicu 116.]

151.

Tomo Matić, *Lexicalia iz starih hrvatskih pisaca*, (Prihvaćeno za štampu u »Radu« na 7. sjednici V. odjela od 24. XI. 1956.)

Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, <Knjiga 315>, Odjel za filologiju, Knjiga X., Urednik: Dr. Petar Guberina, dopisni član, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1957

Str. 29. – 75.

[i kao p. o.]; [usp. bibl. jedinicu 153.]

152.

T. Matić, *Grabovac, Filip* [Enciklopedijska natuknica]

Enciklopedija Jugoslavije, [knj.] 3, DTP-Hid, Zagreb MCMLVIII, Izdanje i zaklada Leksikografskog zavoda FNRJ

Str. 523.

[pod tekstem:] *Bibl.* [bibliografija], *Lit.* [literatura o F. G.]; [usp. bibl. jedinicu 170.]

153.

T. Matić, *Lexicalia iz starih hrvatskih pisaca / (Nastavak)*, (Primljeno na sjednici V. odjela od 28. V 1960)

Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, <Knjiga 327>, Odjel za filologiju, Knjiga XII, Urednik: Dr. Petar Guberina, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1962

Str. 185. – 235.,

[uvodni + dva odjeljka]; [i p. o.]; [usp. bibl. jedinicu 151.]

154.

T. Matić, *Književni rad Luke Ilića Ortovčanina*, (Primljeno za štampu na 8. sjednici V. Odjela 28. XII 1959)

Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, <Knjiga 324>, Odjel za filologiju, Knjiga XI, Urednik: Dr. Josip Torbarina, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1962

Str. 115. – 144.

[deset poglavlja; bilješke pod tekstem]; [i p. o., NSK, sg. 363.979]

155.

T. Matić, *Relković ili Reljković?*, (Primljeno za »Građu« na 6. sjednici V. Odjela od 12. X. 1957.)

Građa za povijest književnosti hrvatske, Knjiga 28, Uredio Akademik Mare Hraste, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1962

Str. 325. – 331.

[tri poglavlja; bilješke pod tekstem]; [i p. o., NSK, sg. 370.537]

156.

Rukopisi Gledevićeve drame »Belizarijo aliti Elpidija«, Tomo Matić

Anali Historijskog instituta u Dubrovniku, Dubrovnik, 1962.

Godina VIII-IX, Uređivački odbor: Marko Kostrenčić, Grga Novak, Cvito Fisković, Glavni urednik: Cvito Fisković, Historijski institut Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku

Str. 331. – 335.

[bilješke pod tekstem]; [i p. o., NSK, sg. 379.769]

157.

T. Matić, *Slavonsko selo u djelima hrvatskih pisaca potkraj osamnaestoga vijeka*, (Primljeno za štampu na 3. sjednici V odjela od 26. III 1957.)

Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, <Knjiga 324>, Odjel za filologiju, Knjiga XI, Urednik: Dr. Josip Torbarina, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1962

Str. 5. – 61.

[13 odjeljaka; bilješke pod tekstem]

158.

T. Matić, *Urota P. Zrinskoga i F. K. Frankopana u prigodnim hrvatskim pjesmama njihova doba*, (Primljeno za štampu u »Građi« na 3. sjednici V odjela od 26. III 1957)

Grada za povijest književnosti hrvatske, Knjiga 28, Uredio Akademik Mate Hraste, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1962

Str. 229. – 261.

[Sadržaj:] [pet odjeljaka:] I. [do] V, str. 229. – 240.; *Prilog I / Cantio mixta*, str. 240. – 249.; *Prilog II / Alia verò de rebellione comitis Petri Zrinyi*, str. 249. – 260.; *Prilog III* [pjesma u kojoj je lirski subjekt Petar Zrinski], str. 260. – 261.; [bilješke pod tekstem]

159.

Tomo Matić, Zagreb, *Hrvatski putopis iz sredine osamnaestoga vijeka*

Zbornik u čast Stjepana Ivšića, Izdalo Hrvatsko filološko društvo, Zagreb, 1963

Collectanea in Stephani Ivšić honorem a Societate philologica croatica edita Zagrabiæ MCMLIII, [na str. [V.] knjige:] *Ivšićev zbornik*, Urednici: Mate Hraste, Ljudevit Jonke, Milan Ratković, Članovi Uređivačkog odbora: Mirko Deanović, Ivo Franješ, Voljko Gortan, Zdenko Škreb, Josip Torbarina, Sreten Živković

[uvodno + III poglavlja], str. 255. – 261.; [sadržetak na njem.:] *Zusammenfassung*, str. 261.; [bilješke pod tekstem]; [NSK, sg. II-26.121]; [i p. o., NSK, sg. 371.297]

160.

Djela Andrije Kačića Miošića, Izdanje priredio i uvod napisao Tomo Matić, Knjiga prva, Razgovor ugodni, Novo izdanje, Zagreb, 1964

Stari pisci hrvatski, Knjiga 27, Urednik Akad. Mirko Deanović, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti

LV + 625 str.

[Sadržaj:] <T. Matić>, *Život i književni rad Andrije Kačića Miošića*, str. V. – XLIX.; *Napomene uz ovo izdanje*, str. XLIX. – LV.; *RAZGOVOR UGODNI NARODA SLOVINSKOGA*, / [u] komu se ukazuje početak i svrha kraja slovinski, koji puno godišta vladāše slovinskim državam [...] / *PO FRA ANDRIJI KAČIĆU MIOŠIĆU* / [...] / *U MLECI NA MDCCCLVI*. / *PO DOMINIKU LOVIŽI*. / *Z dopuštećenem starešinā*, str. [1.] – 96.; *RAZGOVOR UGODNI NARODA SLOVINSKOGA*, / u komu se ukazuje početak i svrha kraja slovinski, koji puno vikōva vladāše svim slovinskim državam [...] / *PO FRA ANDRIJI KAČIĆU MIOŠIĆU IZ BRISTA* / [...] / *U MLECI NA MDCCCLIX*. / *PO DOMINIKU LOVIŽI*. / *Z DOPUŠTEŃENEM STAREŠINĀ*, str. [97.] – 616.; *Pregled sadržaja*, str. [617.] – 625.; [bilješke pod tekstem]; [KHAZU]; [usp. bibl. jedinicu 107., 115., 161. te 164.]

161.

Djela Andrije Kačića Miošića, Izdanje priredio i uvod napisao Tomo Matić, Knjiga druga, Korabljica, Novo izdanje, 1964, Zagreb

Stari pisci hrvatski, Knjiga 28, Urednik Akad. Mirko Deanović, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti

[slijedi još jedna unutrašnja naslovnica, preuzeta iz objavka iz 1945.:] *Djela Andrije Kačića Miošića*, Priredio za štampu T. Matić, Knjiga druga: *Korabljica*, Izdala Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb 1945, Tisak Narodne tiskare Stari pisci hrvatski, Izdaje Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Knjiga XXVIII., Zagreb 1945, Tisak Narodne tiskare 321 [325] str.

[Sadržaj:] *KORABLJICA / PISMA SVETOGA / I SVIH VIKOVA SVITA DOGAĐAJI POGLAVITIH, / U DVA POGLAVIA RAZDIJELNA. / [...] U MLECIMA MDCCLX. Priškosano od Antona Basanesa. / Z DOPUŠTENEM STAREŠINA.*, str. [1.] – 321., *Pregled sadržaja*, str. [323.] – [325.]; [KHAZU]; [usp. bibl. jedinice 107., 115. i 160.]

162.

Dr Tomo Matić, *Moje đučke uspomene iz požeške gimnazije (1883. – 1891.)*, Požega, 1964.

15 [16] str.

[potpisano:] *Zagreb 1961. godine*; [na naličju naslovnice i na 3. omotnoj stranici:] <Dr Đuro Kuntarić>, *Nekoliko riječi o piscu ovih uspomena*; [NSK, sg. 377.747]

163.

<T. Matić>, *Život i književni rad Andrije Kačića Miošića*. [p. o.]

Djela Andrije Kačića Miošića, Izdane priredio i uvod napisao Tomo Matić, Knjiga prva, Razgovor ugodni, Novo izdanje, Zagreb, 1964

Stari pisci hrvatski, Knjiga 27, Urednik Akad. Mirko Deanović, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti

Str. [V.] – LV.

[sedam poglavlja], str. [V.] – XLIX.; *Napomene uz ovo izdanje*, str. XLIX. – LV; [bilješke pod tekstom]; [usp. bibl. jedinicu 160.]

164.

T. Matić, *Karnarutićevo »Vazetje Sigeta grada«*, (Rad je primljen za štampu na 7. sjednici Odjela za filologiju dana 13. XI 1964.)

Grada za povijest književnosti hrvatske, Knjiga 29., Uredio Akademik Ljudevit Jonke, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1968.

Str. 5. – 39.

[Sadržaj:] [uvodna studija], str. 5. – 8.; *VAZETJE SIGETA GRADA / složeno / PO BRNI KARNARUTIĆU ZADRANINU / IN VENETIA, MDLXXXIII. / Ad instantia di Rugier d'Alba*, str. 9. – 39.

165.

T. Matić, *Motiv Genoveve u starijoj hrvatskoj književnosti*, (Rad je primljen za štampu na 8. sjednici Odjela za filologiju dana 31. X 1960.)

Grada za povijest književnosti hrvatske, Knjiga 29., Uredio Akademik Ljudevit Jonke, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1968.

Str. 41. – 101.

[Sadržaj:] [uvodna studija], str. 41. – 50.; *ŽIVOT SVETE GENUVEVE / rodite hercegovice od Brabant. / U jedno na verše složito i na svitlo / iliričkim jezikom dato i sastavito / po plemenito rodnomu gospodinu / AN-TUNU JOSIPU KNEZOVICU / crkve prvostolne koločke kanoniku / i kustod., prepoštu infulat. svetoga / Ireneja i stola apostolskoga notara / Godine 1761. / U PEŠTI štampano po Francisku Antunu Eitzenbergu.*, str. 51. – 101.; [i p. o.]

166.

*Tomo Matić, *Nastojanja Josipa S. Relkovića na podizanju školske nastave u njegovu zavičaju / Prilog kulturnoj povijesti Slavonije*

Simpozij »Doprinos Slavonije hrvatskoj književnosti«, Skupština općine Vinkovci, Vinkovci – Zagreb, 1968.

Str. 179. – 190.

[i p. o.]

167.

T. Matić, *Vitezovićevo »Odijenje sigetsko« i »Sejčica«, (Rad primljen za štampu na sjednici Odjela za filologiju dana 8. I 1964.)*

Grada za povijest književnosti hrvatske, Knjiga 29., Uredio Akademik Ljudevit Jonke, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1968.

Str. 103. – 169.

[Sadržaj:] [uvodni dio], str. 103. – 108.; *Odijenje [!] sigetsko*, str. 109. – 165.; *Sejčica*, str. 166. – 169.; [i p. o., NSK, sg. 408.669]

168.

Tomo Matić, *Iz hrvatske književne baštine, Matica hrvatska, Zagreb – Slavonska Požega, 1970*

Knjižnica studija i monografija o hrvatskoj kulturnoj baštini, Glavni urednik: Vlatko Pavletić, Urednik: Josip Pupačić

447 [448] str.

[Sadržaj:] <Josip Pupačić>, *Tomo Matić* [predgovor; potpisani:] *U Zagrebu, kolovoza 1968.*, str. 5. – 14.; *Iz hrvatske književne baštine: Hrvatski književnici nleitačke Dabrnacije i život njihova doba*, str. 17. – 211.; *Petar Zoranić*, str. 213. – 248.; *Molièreove komedije u Dubrovniku*, str. 249. – 274.; *Odlomak Molièreova »George Dandina« u prijevodu F. K. Frankopana; <S njemačkoga prevela T. Marčetić>*, str. 275. – 292.; *Slavonsko selo u djelima hrvatskih pisaca potkraj osamnaestoga vijeka*, str. 293. – 375.; *Kazalište u starom Osijeku*, str. 377. – 398.; *Moje uspomene na Viliama Korajca*, str. 399. – 410.; *Prilozi: Bibliografija radova Tome Matića. (1893– 1968)*, str. 413. – 429.; *Napomene*, str. 431. – 433.; *Kazalo imena*, 435. – 446.; *Sadržaj*, str. 447.

169.

T. Mć., *Blagojević, Adam Tadija* [Enciklopedijska natuknica]

Enciklopedija Jugoslavije, [knj.] 2, Bje–Crn, <drugo izdanje>, Jugoslavenski leksikografski zavod, Zagreb 1982

Str. 7.

[pod tekstem:] *Lit.* [literatura o A. T. B.]; [usp. bibl. jedinice 100. i 135.]

170.

Tomo Matić, *Studije i sjećanja*

Milan Rešetar, Tomo Matić, Franjo Fancev, Josip Badalić, Slavko Ježić, Jakša Ravlić, *Izabrana djela*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb 1983.

Pet stoljeća hrvatske književnosti, Knjiga 121/I: Milan Rešetar, *Članci*; Tomo Matić, *Studije i sjećanja*; Franjo Fancev, *Studije, predavanja, polemike*; Josip Badalić, *Studije i zapisi*; Slavko Ježić, *Članci*; Jakša Ravlić, *Rasprave*; Priredio: Josip Bratulić, *Likovni prilozi: Josip Vaništa*

503 [506] str. + 6 l. [faksimili fotografija]

[Sadržaj:] <Josip Bratulić>, [predgovor], str. 55. – [64.]; <J. B.>, *Bibliografija / Izdanja djela Tome Matića*, str. 65.; *Važnija literatura o Tomi Matiću*, str. 65. – [66.]; *Slavonsko selo u djelima hrvatskih pisaca potkraj osamnaestoga vijeka*, str. 69. – [134.]; *Hrvatski pjesnik u tavnici na Spielbergu*, str. 135. – [141.]; *Moje dache uspomene iz požarke gimnazije (1883–1891)*, str. 142. – 156.; <J. B.>, *Napomena*, str. 157.

171.

T. Mć., *Grabovac, Filip* [Enciklopedijska natuknica]

Enciklopedija Jugoslavije, [knj.] 4, E-Hrv, <drugo izdanje>, Jugoslavenski leksikografski zavod »Miroslav Krleža«, Zagreb 1986

Str. 465.

[pod tekstom:] *Lit.* [literatura o F. G.]. [usp. bibl. jedinicu 151.]

172.

Tomo Matić, *Kada sam bio na čelu Hrvatskoj akademiji znanosti i umjetnosti*, Priredio: Milan Moguš

Vjesnik HAZU, Broj 5-6/1992., Godište 1., [Zagreb]

Str. 17. – 39.

[Radi se zapravo o tekstu Milana Moguša nastao na temelju podataka te mnogobrojnih navoda iz Matićevih dnevnika zapisa, no kako je u izvorniku kao autor potpisan T. M., a M. M. tek kao priređivač, tako ovaj tekst donosim kao da mu je autor istinu samo Matić. Nap. S. M.]

Kazalo bibliografskih jedinica po naslovima

- »Abecevic« iz XVIII. vijeka za analfabete u požeškom kraju – 83
- Adam Tadija Blagojević. / Prilog za historiju hrvatske književnosti osamnaestoga vijeka. – 47
- Adrijanskoga mora sirena [prir. T. M.] – 148
- Arhivske bilješke o Josipu Šporeru – 75
- Arhivski prilozi o hrvatskim franjevcima u doba Napoleona I. – 53
- Autor pjesme »Sličnorični natpis groba Zvekanovoga« – 84
- Barjaktarijev latinski prijevod Orbinijeva »Il regno degli Slavi« – 122
- Biblijografske crtice / »Povjest hrvatske književnosti u Dubrovniku i Dalmaciji« (knjiga I.) – Napisao Dr. Medini. – Izdanje »Matice Hrvatske«. – 12
- Blagojević, Adam Tadija – 100, 135 i 169
- Bolesni simptomi obiteljskoga života po slavonskim selima u osamnaestom stoljeću – 73
- Borba protiv kmetstva u Slavoniji / Zanimljivosti iz djela hrvatskih pisaca 18. stoljeća – 96
- Borba protiv nepismenosti u Slavoniji u osamnaestom vijeku / Uspomena na ljude, koji su po rasutim i zabitim slavonskim mjestima pokrenuli borbu protiv nepismenosti – 78
- Božićevićev prijevod Petrarkine kancone »Vergine bella, che di Sol vestita«. – 38
- Brlićeva narudžba hrvatskih knjiga iz Dubrovnika g. 1834. – 55
- Cenzura djela V. Joanovića, J. Vuića i S. Milutinovića. – 56
- Crtice iz prošlosti c. k. velike realke u Spljetu – 4
- Cvit razgovora naroda i jezika iliričkoga aliti rvackoga [prir. T. M.] – 123
- Četiri priloga proučavanju hrvatske književnosti – 131
- Das humanistische Gymnasium zu Osijek [Essek] von der Grndung bis zum Jahre 1848. – 79
- Der kroatische Schriftsteller M. A. Kuhačević und der Aufstand von Briće. – 28
- Die Widmung eines Gedichtes Vetranić's. – 13
- Djela Andrije Kačića Miošića [prir. T. M.] – 107, 115, 160 i 161
- Djela Matije Antuna Rejkovića [prir. T. M.] – 32
- Dokumenti za naše podrijetlo hrvatskog preporoda / (1790.–1832.). / Skupio i uvodom popratio dr. Franjo Fancev, Zagreb 1933. (Građa za povijest književnosti hrvatske, knjiga XII. Izdanje Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti). – 66
- »Dokumenti za naše podrijetlo hrvatskoga preporoda (1790–1832)«. Skupio i uvodom popratio Dr. Franjo Fancev. Zagreb 1933. (Građa za povijest književnosti hrvatske, knjiga XII. Izdanje Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti). – 90

- Došen, Vid – 116 i 150
- Došenova »Jeka planine«. – 54
- Dubrovačke preradbe dviju Molièrovih komedija. – 14
- Dvije orijentalne tudice u starih hrvatskih pisaca – 149
- Dvije znanstvene publikacije o prošlosti Dalmacije – 9
- Ein Bruchstück von Molières »George Dandin« in der Übersetzung F. K. Frankopans. – 20
- Ein Gedicht Kačić's als Volkslied in Slavonien. – 15
- Ein Gundulić im Dienste des preuchen Königs Friedrich Wilhelm I. – 33
- Ein kroatisches Gedicht zu Ehren Napoleon's I. – 5
- Fra Filip Grabovac, mučenik hrvatske narodne misli – 108
- Fra Grga Martić / O dvadesetpetoj godišnjici njegove smrti. – 48
- Gimnazijalci u Slavoniji prije 200 godina / Bojevi među obrtničkom omladinom i »dacima-prosjacima« u Osijeku i Požegi – 80
- Gjuro Šurmin »Hrvatski preporod«. I. Od godine 1790. do 1836. Zagreb 1903. 8°. VII. 203, 043. II. Od godine 1836. do 1843. Zagreb 1904. 8°. 287, 040. – 17
- »Gospoda doktor« i »gospoda profesor« – 91
- Grabovac, Filip – 152 i 171
- Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti / Uz sedamdeset i pet godina rada zagrebačke Akademije / (1866.–1941.) – 109
- Hrvatska narodna imena mjeseci – 92
- Hrvatska svijest u starih Zadranu. – 10 i 11
- Hrvatski književnici mletačke Dalmacije i život njihova doba. – 44a i 44b
- Hrvatski pjesnik u tamnici na Spielbergu / Senjantin Matesa Kulačević bio je osuđen na doživotnu tamnicu zbog svoga slobodarskog mišljenja i rada – 101
- Hrvatski putopis iz sredine osamnaestoga vijeka – 159
- Ignjat Alojzija Brlić i Ivanošićev »Sličnorični natpis groba Zvekanovoga« – 136
- Isusovačke škole u Požegi (1698–1773) – 71
- Isusovački kolegij i akademija u Požegi u god. 1773. – 85
- Ivičeva »Arhivska grada«, III. knj. – 57
- Iz hrvatske književne baštine – 168
- Iz hrvatske književnosti u Slavoniji prije Preporoda – 110
- Iz korespondencije Vatroslava Jagića – 132
- Iz mladih dana Janka Draškovića – 29
- Iz prošlosti klasičnih gimnazija u Slavoniji – 114
- Iz Slavonije osamnaestoga vijeka. / Prilozi kulturnoj povijesti. – 42
- Izabrana djela – v. Studije i sjećanja

- Izdanja Kačićeva »Razgovora ugodnoga« – 134
- Izvjestaj austrijskoga političkoga emisara o Dubrovniku i njegovu balkanskom zaleđu iz god. 1805. – 69
- Izvjestaj austrijskoga političkoga emisara o Dubrovniku iz g. 1805. – 51
- Jedna hrvatska školska drama iz Slavonije iz osamnaestoga vijeka – 140
- Jedna rđava navika – 93
- Jedno pismo Vatroslava Jagića – 129
- Jerolim Kavanjin o prilikama svojega doba – 43
- Josip Keresturi i njegovi pogledi na političke prilike poslije smrti Josipa II. – 102
- Josip Keresturi über die politische Lage nach dem Tode Josefs II. – 103
- Josip S. Relković' Bemühungen um die Hebung des Schulunterrichtes in seiner Heimat. / Ein Beitrag zur Kulturgeschichte Slavoniens. – 34
- Još o reformi školovanja bosanskih franjevačkih klerika. – 58
- K. Filić, Povijest varaždinske gimnazije. (Spomenica varaždinske gimnazije 1636–1936, Varaždin 1937., str. 45–116). – 86
- Kačićev »Razgovor ugodni« među kajkavcima – 141
- Kada sam bio na čelu Hrvatskoj akademiji znanosti i umjetnosti – 172
- Kajkavski prijevod Voltaireove Henriade – 137
- Karnarutićevo »Vazetje Sigeta grada« – 164
- Katalog učiteljske biblijoteke. / (Nastavak – izradjen prema novom katalogu sastavljenom koncem školske godine 1899.-900.) – 6
- Katalog učiteljske biblijoteke. / (Prirast u školskoj godini 1901./2.) – 8
- Katančićev »De poesi illyrica libellus ad leges aestheticae exactus« – 117
- Kazalište u starom Osijeku. – 87
- Knjževni rad Luke Ilića Oriovčanina – 154
- Knjižnice zagrebačkoga, varaždinskoga i požeškoga kolegija i osječke misije. – 97
- Komedija »Ciarlatano in moto« Antuna Ferdinanda Putice – 142
- Korajčev prijevod Molièrove komedije »L'Avare« – 98
- Latinska autobiografija Nikole Plantića – 95
- Latinska sonira protiv mađarona iz godine 1842. – 143
- Leksički pabirci iz starih čakavskih pisaca – 124
- Lexicalia iz starih hrvatskih pisaca – 151 i 153
- Marija Petar Katančić, hrvatski učenjak i pjesnik – 120
- Marija Petar Katančić, profesor u osječkoj gimnaziji. – 45
- Marije Antuna Reljkovića Satir iliti divji čovik. Priredio ga prema II. Reljkovićevu izdanju, uvod i bilješke napisao Dr. David Bogdanović. U Zagrebu 1909. – 24

- Mihanovićeva »Reč domovini od hasnovitosti pisanja vu domorodnom jeziku« – 121
- Milan Rešetar: »Djela Marina Držića«. Drugo izdanje. Zagreb 1930 (Stari pisci hrvatski, knj. VII., izd. Jugoslav. akad. znanosti i umjetnosti, str. CXLVII + 552). – 52
- Misti o profesorskom podmlatku. – 59
- Moje đачke uspomene iz požeške gimnazije (1883. – 1891.) – 162
- Moje uspomene na Vilima Korajca – 104
- Molières *Tartuffe und die italienische Stegreifkomödie.* – 7
- Molièrov »L'Avare« i njegovi prethodnici. – 3
- Molièrove komedije u Dubrovniku. – 18
- Motiv Genoveve u starijoj hrvatskoj književnosti – 165
- Motiv Olive u starijoj hrvatskoj književnosti – 125
- Muzika i pjevanje u isusovačkom kolegiju i gimnaziji u Požegi. – 74
- Narodni život i običaji u Požeškoj županiji krajem osamnaestoga vijeka – 126
- Nastojanja Josipa S. Relkovića na podizanju školske nastave u njegovu zavičaju / Prilog kulturnoj povijesti Slavonije – 166
- Nastojanje oko madžarizacije u osječkoj gimnaziji od smrti Josipa II. do ilirskoga pokreta. – 49
- Nepoznati Dubrovčanin o smrti Petra Zrinskoga. – 21
- Neue Beiträge über M. A. Relković. – 26
- O književnom radu Matije A. Relkovića. / (Literarna studija.) – 1
- O. Miroslav Vanino, *Le p. Barthélémy Kašić S. J., écrivain croate (1575–1650). Etude [!] bio-bibliographique.* Archivum historicum S. J. VI, 216–258 (Romae 1937). – 76
- O stogodišnjici rođenja Vatroslava Jagića / (rodj. 6. VII. 1838.) – 89
- Odgovor na članak g. prof. Skerlića »Dve nove studije o Merimeovoj mistifikaciji srpskih narodnih pesama« – 22
- Osječka humanistička gimnazija od osnutka do godine 1848. / Prilog za povijest srednjih škola u Hrvatskoj – 81
- Osnovna misao Luče mikrokozma. – 41
- Osvrt na »Vrela i prinose« – 105
- Pabirci iz Arhiva austrijske Polizeihofstelle iz godina 1797.–1810. – 144
- Petar Zoranić – 23
- Pjesma Petra Divnića »U pohvalu od grada Šibenika«. – 39
- Pjesme Antuna Kanižlića, Anuina Ivanošića i Matije Petra Katančića – 99
- Pokrinokat – v. uvod u Fancevljevu transkripciju »Pokrinokata«
- Poljanec F., *Istorija stare i srednje jugoslovenske književnosti sa čitankom za VI. razred srednjih i njima sličnih škola.* Beograd (bez naznake godine). – 60

- Prigodom nove publikacije o Jurju Križaniću.* – 70
- Prijamni ispiti za upis u prvi gimnazijski razred.* – 61 i 65
- Prijedlog biskupa Vrhovca o reformi školovanja bosanskih franjevacā* – 50
- Prinos za historijat motiva Lucićeve »Robinje«* – 127
- † *Prof. Milan Rešetar* – 106
- Prosper Mérimée's Mystifikation kroatischer Volkslieder.* – 19a i 19b
- Prosvjetni i književni rad u Slavoniji prije Preporoda* – 118
- Prva osječka gimnazija / Postojala je od godine 1729–1737. – Prva kazališna predstava u Osijeku bila je priredena godine 1735.* – 82
- Prva redakcija Tanclingerova rječnika* – 133
- Prvi dan francuskoga gospodstva u Karlovcu god. 1809.* – 88
- Rad Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, knj. 248., Zagreb 1933.* – 67
- Ratio educationis od g. 1777. i »linguae patriae« u osječkoj gimnaziji.* – 46
- Razgovor ugodni naroda slovinskoga [prir. T. M.]* – 119 i 145
- Razvitak visokih škola i znanstvenih društava u Hrvatskoj.* – 111
- Reduplizierung der Proposition »ъ« in Osijek (Slavonien).* – 25
- Relković ili Reljković?* – 155
- Relković' »Satir« in Ragusa.* – 30
- Relkovićev prijevod Pilpajevih basna.* – 37
- Revue des études slaves, XII, 3–4 (Paris 1932.)* – 62
- Rukopis Relkovićeve Kućnika* – 68
- Rukopisi Aleksandra Patačića* – 138
- Rukopisi Gleđevićeve drame »Belizarijo aliti Elpidija«* – 156
- Sad te svaka rdja gazi... / Kako su hrvatski književnici mletačke Dalmacije mislili o Mletčanima* – 113
- Skvadrovićeva pjesma Mačus i Čavalica – v. uvod u Fancevljevu transkripciju »Mačusa i Čavalice«*
- Slavonsko selo u djelima hrvatskih pisaca potkraj osamnaestoga vijeka* – 157
- Statut der Poljica.* – 27
- Stogodišnjica požeške kolegije* – 72
- Studije i sjećanja* – 170
- Tomikovićev »Život Petra Velikoga« i njegov talijanski izvornik* – 128
- Trag jedne do sada nepoznate Katančićeve pjesme* – 112
- Un écho de la polonophilie allemande en Croatie* – 130
- Urkundliches über einige kroatische Schriftsteller.* – 31

- Urota P. Zrinskoga i F. K. Frankopana u prigodnim hrvatskim pjesmama njihova do-
ba* – 158
- [uvod u Fancevljevu transkripciju *Mačusa i Čavalice*] – 146
- [uvod u Fancevljevu transkripciju *Pokrinokata*] – 147
- W. Došen, insbesondere seine Jeka und der Streit um Relković' Satir* – 40
- Vanino o J. Mikalji* – 63
- Vaninova »Vrela i prinosi«, I. knj.* – 64
- Vitezovićev »Lexicon latino-illyricum«* – 139
- Vitezovićevo »Odišenje sigetsko« i »Sejčica«* – 167
- Vrela i prinosi. – Knj. VI. – Sarajevo, 1936.* – 77
- Zadni dani Lovre Mahnića / (Šenoina Prijana Lovre).* – 16
- Zamjena za »uslovljivati« i »uvjetovati«* – 94
- Zoranić' Vorfahren.* – 35
- Zoranić's Planine und Sannazaro's Arcadia. / Ein Beitrag zur Geschichte der literen
kroat. Literatur.* – 2
- Zur Entstehungsgeschichte von Relković' »Satir«.* – 36
- Život i književni rad Andrije Kačića Miošića.* [p. o.] – 163

**HRVATSKI KNJIŽEVNI
POVJESNIČARI**

**ZNANSTVENA DJELATNOST
TOME MATIĆA**

**Pristigli sažeci priopćenja na znanstvenom
skupu**

**Zagreb-Slavonski Brod-Osijek-Kutjevo-Požega-Zadar
20.-24. travnja 1998.**

Naslovnica knjižice sa sažetcima priopćenja održanih na znanstvenome skupu
Znanstvena djelatnost Tome Matića (Zagreb - Osijek - Zadar, 20. - 24. travnja 1998.)

Snježana Mostarkić

Literatura o Tomi Matiću

Sastaviti popis literature o kakvoj osobi, nije nimalo zahvalan posao, jer već unaprijed je nešto izostavljeno; nešto uslijed neznanja, a nešto i namjerno. Da pojasnim: sigurna sam da su i ovoga puta u riraku ostale pojedine jedinice koje bi trebale ući u popis literature o Tomi Matiću, no nemogućnost da se dopre do svih relevantnih tekstova usud je svakoga bibliografskoga popisa. Što se tiče drugoga, namjernoga izostavljanja, radi se o određivanju kriterija, tj. pronalaženju odgovora na pitanje koje tekstove odrediti kao *literaturu o Tomi Matiću*. Sastavljajući ovaj popis, ograničila sam se na one tekstove kojima je Matičeva osobnost/djelatnost bila neposredan poticaj nastanka i(li) glavni predmet obradbe. Izuzetak je studija Brede Kogoj-Kapetanić. Stoga dodatno upućujem na one njene stranice na kojima se govori poglavito o Maticu. Da sam kao kriterij ubrajanja tekstova u literaturu o Maticu uzela načelo da toj literaturi pripada svaki tekst u kojem se Tomo Matić tek spominje, broj jedinica dosegao bi mnogo šire razmjere. Popis bi se, nedvojbeno, uvišestručio, no zatamnila bi se slika o tome tko je i kada pisao upravo o Maticu (a ne o kakvu drugom predmetu usput upućujući na Matića).

Pri navođenju jedinica nisam ulazila u iscrpan bibliografski opis (kakav je primijenjen u *Bibliografiji*) već sam sastavila uobičajene bilješke s osnovnim, vjerodostojnim podatcima o pojedinoj jedinici. Zvezdica uz natuknicu označuje da dotičnu jedinicu navodim prema sekundarnom izvoru, odnosno da nisam imala prilike osobno steći uvid u dotično djelo. Podosta nedoumica zadao mi je tekst *Kada sam bio na čelu Hrvatskoj akademiji znanosti i umjetnosti*, čiji je autor *de facto* Milan Moguš, no kako se potpisuje tek kao priređivač, a na Matića upućuje kao na autora, i ja sam uvažila takav pristup. Podatke o dotičnome tekstu donijela sam u *Bibliografiji*.

Na koncu, zahvaljujem osobama koje su mi pomogle uputivši me na pravi trag, ponajprije prof. dr. Tihomilu Maštroviću.

Heinrich Morf, <»Il Pedante« und Molières »Tartuffe«>, Studien zur vergleichenden Litteraturgeschichte, knj. 1, Berlin, 1901., str. 272.; [osvrt u rubrici *Notizen* (Bilješke) na Matičev rad *Molières Tartuffe und die italienische Stegreifkomödie*]

Tih. O. [Tihomir Ostojić], *T. Matić »Prosper Mérimée's Mystifikation kroatischer Volkslieder«* (Poseban oisak iz *Archiv-a für slav. Philologie*, Bd. XXVIII str. 321 – 350 i Bd. XXIX str. 49–79; a dalje, do str. 96, »Prilozi«). Letopis Matice srpske, LXXXIII, knj. 244, Novi Sad, 1907., str. 124. – 126., ćir.

- Tih. O. [isti], *Dr. Tomo Matić. Molièrove komedije u Dubrovniku (Preštampano iz 166. knjige »Rada« Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti). U Zagrebu 1907. Str. 89 vel. 8°, u n. d., str. 127., ćir.*
- J. [Jovan] Skerlić, *Dve nove studije o mistifikaciji srpskih narodnih pesama. / T. Matić [!]: »Prosper Mérimé's Mystification kroatischer Volkslieder«.* »Archiv für slavische Philologie«, 1906–1907, XVIII–XIX Band. / Louis Leger, de l'Institut: »Une supercherie littéraire de Mérimée«. »La Nouvelle Revue«, 15 juin 1908., Srpski književni glasnik, [godište VIII], knj. 21, sv. 5, Beograd, 1908., str. [375.] – 380.
- Ivan Rengjeo, *Reduplizierung der Präposition sъ im slav. Donautale.*, Archiv für slavische Philologie, knj. 32, Berlin, 1911., str. 620. – 621.
- V. J. [Vatroslav Jagić], [Reduplizierung der Präposition sъ im slav. Donautale], u n. d., str. 621.
- Dr. Franz Krček, *Reduplizierung der Präposition sъ im Ugrorutheinschen.*, u n. d., str. 622.
- Dr. Nik. [Nikola] Andrić, *Hrvatski Silvio Pellico. Život i smrti jednog starog Senjanina*, Narodne novine, LXXIX, br. 249, Zagreb, 29. listopada 1913., str. [1.] – [3.]; [zvjezdicom uz naslov upućuje se na bilješku pod tekstom koja glasi:] *Dr. Tomo Matić: »Der kroatische Schriftsteller M. A. Kuhačević und der Aufstand von Brijune«.* *Osobiti oisak iz XXXV. knjige Jagićeva »Archiva«.*
- I. M. [Ivan Milčetić], *Poljički statut*, Savremenik, VIII, Zagreb, 1913., str. 198. – 199.; [zvjezdicom uz naslov upućuje se na bilješku pod tekstom koja glasi:] *Statut der Poljica von A. Pavich Pfauenthal, Tomo Matić und Milan Rešetar.*
- V. J. [Vatroslav Jagić], *Statut der Poljica. Von Alfons Pavich von Pfauenthal, Tomo Matić und Milan Rešetar. Wien 1912, lex. 8° 81 (S.-A. aus »Wissenschaftlichen Mitteilungen aus Bosnien und der Herzegowina« XII. Band 1912).*, Archiv für slavische Philologie, knj. 35, Berlin, 1914., str. 262. – 269.
- Josip Matasović, *Bilješka k izdanju Relkovićevih djela*, Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti za godinu 1919., sv. 34, Zagreb, 1920., str. 110. – 112.
- [Ivan Kasumović*], *Dr. Tomo Matić*, Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti za godinu 1921., sv. 36, Zagreb, 1922., str. 64. – 68.; [Matićev životopis i bibliografija povodom njegova izbora za pravoga člana Akademije]
- Dr. V. P. [Vlado Petz], *Dr. T. Matić, Hrvatski književnici mletačke Dalmacije i život njihova doba. Rad Jugoslavenske akademije, knjiga 233. – Zagreb 1926.*, Nastavni vjesnik, XXXVI, Zagreb, 1928., str. 129. – 131.
- [?], *Matić, Tomo* [leksikonska bilješka], u knjizi: *Leksikon Minerva*, Minerva nakladna knjižara, Zagreb, 1936., stupac 869.
- *Vojislav Bumbaširović, *Slavonski književnici osamnaestoga stoljeća*, Pravda, br. 12.873, Beograd, 1940.
- I. L. [Ivan Lendić], *Razgovor s Pročelnikom Hrvatske Akademije*, Hrvatski narod, III, br. 173, Zagreb, 6. kolovoza 1941., str. 8.; [slikovni prilog: Marijan Šimunić, crtež Tome Matića]

* Autor određen prema *Literaturi* Josipa Bratulića (PSHK, knj. 121/I, Zagreb, 1983., str. 65.).

- Zm., *Dr Tomo Matić* [životopis i popis radova u novinskome članku:] *Prvih deset članova Hrvatske Akademije*, nav. mj.
- Emil Štampar, *Nekoliko novijih radova Dra. Tome Matića*, Nastavni vjesnik, knj. L, sv. 2, Zagreb, studeni – prosinac, 1941./1942., str. 100. – 111.
- A. Barac, *Iz hrvatske književnosti u Slavoniji prije Preporoda*, Hrvatska revija, XVI, [sv. 2], Zagreb, 1943., str. 393.
- Dragutin Gjurić, *Hrvatska književnost u Slavoniji prije Preporoda*, Hrvatska smotra, XI, br. 7–10, Zagreb, srpanj – listopad, 1943., str. 548. – 549.
- Pavao Tijan, *Kad se Slavonac lati pera. [...] 70-godišnjica predsjednika Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti*, Spremnost, III, br. 126, Zagreb, 16. srpnja 1944., str. 12.; [slikovni prilog: Marijan Šimunić, crtež T. Matića].
- Ljubomir Maraković, *Dva nova izdanja Hrvatske Akademije. Kačićeva »Korabljica« i Dra T. Matića »Knjiga o Slavoniji«*, Spremnost, IV, br. 167, Zagreb, 29. travnja 1945., str. 10.
- Đuro Kuntarić, *Nekoliko riječi o piscu ovih Uspomena* [prigodan tekst na ovitku knjige:] Tomo Matić, *Moje đачke uspomenene iz požeške gimnazije (1883. – 1891.)*, Požega, 1964., 2. i 3. omotna str.
- Milan Ratković, *Tomo Matić. Plodna 90-godišnjica*, Telegram, V, br. 222, Zagreb, 24. srpnja 1964., str. 5.
- M. U. [Mate Ujević], *Matić, Tomo* [enciklopedijska natuknica s bibliografijom Matićevih radova], *Enciklopedija Jugoslavije*, knj. 6, Izdanje i naklada Jugoslavenskog leksikografskog zavoda, Zagreb, 1965., str. 49., stupac 2.
- Antun Djamić, *Bibliografija radova Tome Matića. O devedesetoj godišnjici života*, Filologija, knj. 5, Zagreb, 1967., str. 193. – 202.
- Breda Kogoj-Kapetanić, *Komparativna istraživanja u hrvatskoj književnosti*, Rad JAZU, knj. 350, Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 1968., str. 305. – [404.]; posbice str. 335. – 336.
- Antun Djamić, *Tomo Matić. In memoriam*, Filologija, knj. 6, Zagreb, 1970., str. 391. – 392.
- Mladen Kuzmanović, *Tomo Matić*, Croatica, I, sv. 1, Zagreb, 1970., str. 434. – 435.
- Josip Pupačić, *Tomo Matić* [uvod], u knjizi: Tomo Matić, *Iz hrvatske književne baštine*, Matice hrvatska, Zagreb – Slavonska Požega, 1970., str. 5. – 14.
- [isti], *Bibliografija radova Tome Matića. (1893–1968)*, u n. d., str. 413. – 429.
- J. P. [isti], *Napomene*, u n. d., str. 431. – 433.
- Ivo Slaviček, *Veza književnost – život. (Tomo Matić: »Iz hrvatske književne baštine«, Matice hrvatska Zagreb – Slavonska Požega, 1970)*, Revija, XI, br. 2, Osijek, ožujak – travanj, 1971., str. 151. – 152.
- Josip Badalić, *Crte iz života dr. Tome Matića*, Marulić, IV, br. 3, Zagreb, rujan 1971., str. 66. – 72.
- *Dragan Mucić, *Dr Tomo Matić o izvorima i počecima hrvatske duhovne drame u Slavoniji u XVIII. stoljeću*, u knjizi: *Zbornik Pedagoške akademije u Osijeku*, I, Osijek, 1971.

- Jaroslav Šidak, *In memoriam*. 9. [nastavak niza *In memoriam* iz *Historijskoga zbornika* 21/22 i 22/23], *Historijski zbornik*, XXV/XXVI, Povijesno društvo Hrvatske Zagreb, Zagreb, 1972./3., str. 652. – 654.
- *A. P. [Antun Petković], *Matić, Tomo*, u knjizi: *Požeški leksikon*, Slavenska Požega, 1977.
- Josip Bratulić, [predgovor], u knjizi: Milan Rešetar, *Tomo Matić*, Franjo Fancev, Josip Badalić, Slavko Ježić, Jakša Ravlić, *Izabrana djela*, Pet stoljeća hrvatske književnosti, knj. 121/I, prir. Josip Bratulić, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb, 1983., str. 55. – 64.
- J. B. [isti], *Bibliografija. Izdanja djela Tome Matića*, u *n. d.*, str. 65.
- J. B. [isti], *Važnija literatura o Tomi Matiću*, u *n. d.*, str. 65. – 66.
- J. B. [isti], *Napomena*, u *n. d.*, str. 157.
- Matko Peić, *Zaboravljen Tomo Matić. (U povodu nedavne stogodišnjice rođenja velikog našeg jezikoslovca i književnika Tome Matića)*, *Glas Slavonije*, XXXII, br. 9160, Osijek, subota, 22. veljače 1975., str. 8.; isto (s ponešto izmijenjenim naslovom: *Zaboravljeni Tomo Matić. (U povodu nedavne stogodišnjice rođenja velikog našeg jezikoslovca i književnika – Tome Matića)* u knjizi: Matko Peić, *Slavonija – književnost*, <Mala teorijska biblioteka>, [sv. 17.], <Izdavački centar »Revija«, Radničko sveučilište »Božidar Maslač« Osijek>, <Tisak: RO »Zagreb«, Samobor 1984.>, str. 188. – 190.
- Josip Lisac, *Hrvatski leksik i hrvatska leksikografija u proučavanjima Tome Matića*, *Filologija*, knj. 24/25, Zagreb, 1995., str. 209. – 215.
- * Josip Lisac, *Ivšićev časopis »Hrvatski jezik« i Tomo Matić*, *Napredak*, XLIV, 1995., str. 271. – 274.
- Josip Lisac, *Tomo Matić i hrvatski jezik*, *Mogućnosti*, XLII, br. 4/6, Split, travanj – lipanj, 1995., str. [183.] – 190.
- Milovan Tatarin, *Tomo Matić i slavenska književna baština 18. stoljeća*, u zborniku: *Književni Osijek. Književnost u Osijeku i o Osijeku od početaka do danas. Studije i eseji*, priredio Stanislav Marijanović, Pedagoški fakultet, Osijek, 1996., str. 185. – 196.
- [?], *Matić, Tomo* [leksikonska natuknica], u knjizi: *Hrvatski opći leksikon*, Leksikografski zavod »Miroslav Krleža«, Zagreb, 1996., str. 595., 1. stupac
- (B. D.) [Branimir Donat], *Matić, Tomo* [leksikonska natuknica], u knjizi: *Tko je tko u NDH. Hrvatska 1941. – 1945.*, Minerva, Zagreb, 1997., str. 260. – 261.
- [?], *Matić, Tomo* [leksikonska natuknica], u knjizi: *Hrvatski leksikon*, II. svezak, L–Ž, Naklada Leksikon d. o. o., Zagreb, 1997., str. 81., 1. stupac

Marinko Šišak

Kronika znanstvenoga skupa o Tomi Matiću

Znanstveni skup o Tomi Matiću održan je u tri hrvatska sveučilišna grada: Zagrebu, Osijeku i Zadru u vremenu od 20. do 24. travnja 1998. Kao i kod ranijih skupova o hrvatskim književnim povjesnicima početak je bio u Zagrebu, a po prvi put se u organizaciju skupova uključio i Pedagoški fakultet Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera iz Osijeka. Također prema tradiciji, prije početka skupa predstavljen je zbornik radova s prethodnoga skupa. Promoviran je *Zbornik o Franji Fancevu*, hrvatskom književnom povjesniku iz prve polovice dvadesetog stoljeća (Virje, 1882. – Zagreb, 1943.). U *Zborniku* su sabrani radovi dvadeset pet autora izloženi na znanstvenom skupu o F. Fancevu, a predstavili su ga 17. travnja u predvorju Nacionalne i sveučilišne knjižnice prof. dr. Josip Bratulić, prof. dr. Stipe Botica, prof. dr. Tihomil Maštrović i dr. Josip Stipanov. Josip Bratulić govorio je o značenju Franje Fanceva u hrvatskoj književnoj historiografiji i u povijesti hrvatske kulture, te o njegovom cjelokupnom opusu, naznačujući najvažnije dijelove i doprinose književnopovijesnoj struci. Stipe Botica ukratko je dao pregled radova objavljenih u svesku o Fancevu koji se predstavljao javnosti. Tihomil Maštrović tim je povodom izložio zamisao cijeloga projekta o hrvatskim književnim povjesnicima predstavljajući istodobno i ranije tiskane zbornike o Mihovilu Kombolu i Slavku Ježiću, koji su izišli kao prva dva sveska u knjižnom nizu *Hrvatski književni povjesničari*. Istodobno, najavio je znanstveni skup o Tomi Matiću. Josip Stipanov iscrpno je govorio o Franji Fancevu kao ravnatelju Nacionalne knjižnice i istaknuo doprinos vrsnog znanstvenika i na tom polju, naglašujući da se i danas u središnjoj hrvatskoj knjižnici poštuju pojedina rješenja koja je uveo F. Fancev. U prostoru predvorja NSK, gdje je održano predstavljanje, izloženi su brojni tiskani radovi Franje Fanceva iz fundusa Knjižnice (članci, studije, priređene knjige, separati itd.), te rukopisi iz njegove ostavštine.

Radni dio skupa o Tomi Matiću započeo je tri dana kasnije (ponedjeljak, 20. travnja) u Preporodnoj dvorani Narodnoga doma u Opatičkoj ulici 18, prvom sjednicom znanstvenoga skupa. Sjednici su predsjedali prof. dr. Josip Bratulić, prof. dr. Tihomil Maštrović i akademik Slobodan Novak. Osim sudionika skupa nazočni su bili i gosti te predstavnici tiska. Skup je pozdravio akademik Ivo Padovan, predsjednik Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti. Akademik Padovan istaknuo je kako je ovaj skup dostojna počast Tomi Matiću, hrabrom hrvatskom znanstveniku i domoljubu, koji je

svoju nacionalnu svijest dokazivao osobito u radu Akademije. Posebno je govorio o zauzetom i požrtvovnom radu akademika Matića za vrijeme vođenja HAZU od godine 1942. do 1946., kada je hrabro i dosljedno štitio dignitet i imovinu Akademije. Predsjednik HAZU na kraju je posebno naglasio želju Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti da danas ispravi nepravde koje su nanesene u prošlosti njenim članovima iz ideoloških i političkih razloga i zaželio je uspješan rad sudionicima skupa.

Skup su još pozdravili: u ime Ministarstva znanosti i tehnologije Republike Hrvatske dr. Jure Zovko, pomoćnik ministra znanosti i tehnologije, prof. dr. Ante Stamać u ime Društva hrvatskih književnika i akademik Dubravko Jelčić, tajnik Razreda za književnost Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti.

Radni dio skupa otvorio je svojim priopćenjem o Matićevu proučavanju Petra Zoranića prof. dr. Nikica Kolumbić s Filozofskog fakulteta u Zadru. O hrvatskoj svijesti starih Zadrana u interpretaciji Tome Matića govorio je prof. dr. Tihomir Maštrović, upravitelj Odsjeka za povijest književnosti Zavoda za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe HAZU iz Zagreba. Dr. Mijo Korade iz Hrvatskoga povijesnog instituta govorio je o Matićevu istraživanju Požeškoga kolegija, dok je prof. dr. Branka Brlenić-Vujić s Pedagoškoga fakulteta Sveučilišta u Osijeku govorila o Matićevoj slici slavonske književne baštine 18. stoljeća između »kulturne povijesti« i umjetničke vrijednosti. Mr. Vida Flaker iz Odsjeka za povijest hrvatske književnosti Zavoda za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe HAZU govorila je o metodološkim obilježjima Matićevih radova o Kuhačeviću, dok je prof. dr. Nevenka Košutić-Brozović dala ocjenu Matićeva doprinosa razvoju hrvatske književne komparatistike.

Nakon završetka prve sjednice sudionici skupa uputili su se autobusom Agronomskog fakulteta iz Zagreba, koji je ljubaznošću dekana prof. dr. Zvonka Mustapića bio čitavo vrijeme na raspolaganju, prema Osijeku. Po lijepom proljetnom vremenu prvo zaustavljanje bilo je predviđeno u Slavonskom Brodu, rodnom mjestu akademika Tome Matića. U Brodu je za sudionike upriličeno primanje kod dožupana brodsko-posavskog g. Zvonimira Markotića, koji je sudionicima skupa sažeto iznio presjek kroz povijest Slavonskog Broda i ukratko upoznao goste s kulturnim i drugim akcijama koje se poduzimaju u Brodu. Zahvalu na riječima dobrodošlice izrekli su T. Maštrović i J. Bratulić, a sastanak kod dožupana pratila su i opširno zabilježila sredstva javnoga priopćavanja. Nakon primanja mr. Mato Artuković, voditelj brodske ispostave Hrvatskog instituta za povijest, odveo je goste na objed a potom na razgledanje Franjevačkog samostana i barokne tvrđave na kojoj se prema studiji obnove obavljaju opsežni arhitektonski i građevinski zahvati. Nakon dužega razgledanja Broda sudionici su produžili put prema Osijeku, kamo su stigli u večernjim satima i smjestili se u Hotelu Osijek.

Znanstveni skup nastavljen je u utorak, 21. travnja drugom sjednicom u velikoj dvorani Pedagoškoga fakulteta Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera

u Osijeku. Druga sjednica bila je podijeljena u dva dijela: dopodnevni i popodnevni. Skup su na početku pozdravili prodekanica za nastavu Pedagoškoga fakulteta doc. dr. Ana Pintarić te u ime Županije slavonsko-baranjske književnik Stjepan Tomaš.

Radni dio skupa otvorio je prof. dr. Josip Bratulić s Filozofskoga fakulteta u Zagrebu temom o Tomi Matiću i slavonskim piscima. Prof. dr. Stipe Botica s Filozofskoga fakulteta u Zagrebu govorio je o Matićevu kritičkom čitanju Grabovčeva *Cvita*, a prof. dr. Josip Kekez, također s Filozofskoga fakulteta u Zagrebu, o Matićevu gledanju na književnost u Dalmaciji i Slavoniji. Najveći dio ove sjednice bio je posvećen Matićevim pregledima i analizama slavonske književnosti u Matićevoj interpretaciji i o tome su govorili nastavnici i suradnici Pedagoškoga fakulteta u Osijeku: Tihomir Živić govorio je o Matićevim radovima na njemačkom jeziku, a posebno o ulozi Slavonije u tim književnopovijesnim i jezikoslovnim prikazima; mr. Goran Rem izložio je obrise nacрта za »novu povijest slavonske književnosti«, dodirujući samo usput ulogu Tome Matića; mr. Ružica Pšihistal izlagala je na temu življene i pisane povijesti osamnaeststoljetne Slavonije u Matićevim književnopovijesnim radovima; prof. dr. Stanislav Marijanović govorio je o književnoj ostavštini Tome Matića; mr. Vlasta Rišner pošla je tragom Matićeve bilješke o Antunu Nagyju, dok je mr. Zlata Šundalić obradila Matićevo čitanje Kanizlićeva djela; doc. dr. Sanda Ham govorila je o jezikoslovnim vrijednostima Matićevih jezičnih prilagodbi starih hrvatskih pisaca; mr. Helena Sablić Tomić posvetila je svoje priopćenje memoarskim zapisima Tome Matića. Dr. Stana Vukovac iz Slavenskoga Broda obradila je Matićevu recepciju u književnoj kritici; mr. Vanda Babić s Filozofskoga fakulteta u Zadru govorila je o Tomi Matiću kao suradniku *Grade za povijest književnosti hrvatske*; dr. Antonija Zaradija-Kiš sa Staroslavenskog instituta u Zagrebu obradila je nekoliko Matićevih članaka iz leksikografske struke; mr. Ivica Matičević, znanstveni novak iz Odsjeka za povijest hrvatske književnosti Zavoda za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe HAZU iz Zagreba, govorio je o Matićevim radovima o hrvatskim književnim povjesničarima; mr. Goran Novaković iz Zagreba govorio je o Matićevu prikazu kulturno-prosvjetnoga i književnog života Slavonije; Snježana Mostarkić, znanstvena novakinja iz Odsjeka za povijest hrvatske književnosti Zavoda za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe HAZU iz Zagreba jezikoslovno je obradila Matićevo čitanje Relkovićeva *Satira*; dr. Gorana Doliner iz Odsjeka za povijest glazbe Zavoda za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe HAZU iz Zagreba valorizirala je u svom priopćenju Matićev doprinos hrvatskoj glazbenoj historiografiji.

U stanci između dviju sjednica u foyeru Hrvatskoga narodnog kazališta u Osijeku održana je tribina za sudionike znanstvenoga skupa i za javnost. U prvome dijelu, nakon pozdravnih riječi intendanta HNK gospodina Željka Čaglja, prikazani su video-zapisi ulomaka dramske predstave *Slavonska Judita*, koju je otkrio Tomo Matić, a na scenu osječkoga kazališta postavio Ma-

rin Carić. U drugome dijelu publici su predstavljene znanstveni zbornici iz knjižnoga niza *Hrvatski književni povjesničari*. Zbornike su predstavili prof. dr. Nikica Kolumbić (*Zbornik o Franji Faņcevu*), prof. dr. Stipe Botica (*Zbornik o Slavku Ježiću*), prof. dr. Josip Bratulić (*Zbornik o Mihovilu Kombolu*), dok je o cijeloj seriji govorio glavni urednik, prof. dr. Tihomil Maštrović.

U srijedu, 22. travnja sudionici su se uputili u Kutjevo, mjesto u kojem je Tomo Matić polazio osnovnu školu. Nakon primanja kod načelnika općine gospodina Stipe Grgića, gosti su obišli vinarske podruma Kutjeva d. d. Potom je u predvorju Osnovne škole Zdenka Turkovića otkrivena spomen-ploča Tomi Matiću. Osim ravnatelja škole g. Miljenka Crnjca, na otvaranju su govorili prof. dr. Tihomil Maštrović i prof. dr. Josip Bratulić, predsjednik Matice hrvatske. Na ploči je uklesan tekst:

AKADEMIK TOMO MATIĆ
(1874. – 1968.)

HRVATSKI KNJIŽEVNI POVJESNIČAR I FILOLOG
PREDSJEDNIK HRVATSKE AKADEMIJE ZNANOSTI I UMJETNOSTI
(1942. – 1946.)

OD 1880. DO 1883. POLAZIO JE I ZAVRŠIO PUČKU ŠKOLU U KUTJEVU

O 30. OBLJETNICI SMRTI PODIŽE OPĆINA KUTJEVO

Nakon kraćeg zadržavanja i objeda u Kutjevu, u 17 sati istoga dana u Velikoj vijećnici Zupanije požeško-slavonske održana je javna tribina pod naslovom *Književni povjesničar i kulturni djelatnik – akademik Tomo Matić*. U Požegi je Tomo Matić polazio gimnaziju i proveo velik dio svojega života. Domaćin tribine bio je g. Tomislav Radonić, dožupan požeško-slavonski, a tribinu je vodio prof. dr. Tihomil Maštrović. Na tribini su o Tomi Matiću govorili J. Bratulić, T. Maštrović, B. Mesinger, N. Kolumbić, S. Marijanović i H. Sablić Tomić.

Sudionici su prespavali u Požegi u hotelu Anin Dol i sutradan ujutro uputili se preko Zagreba u Zadar. U Zagrebu su se priključili neki od sudionika, koji su prema programu trebali izlagati u Zadru. Nakon zaustavljanja i kraćeg odmora u motelu Borje na Plitvičkim jezerima, autobus sa sudionicima stigao je predvečer u Zadar. Sudionici su se smjestili u hotelu Novi Park na Boriku.

U petak, 24. travnja, u Svečanoj dvorani Filozofskoga fakulteta u Zadru održana je treća sjednica znanstvenoga skupa posvećenog djelatnosti Tome Matica. Na početku sjednice skup je pozdravio domaćin prof. dr. Mile Mamić, dekan Filozofskoga fakulteta:

»Neumrli naš Stjepan Radić rekao je: „Čovjeka koji zaboravlja svoju prošlost smatramo ludakom. Hrvatski narod neće da bude takav ludak.“

Mi smo, na žalost, morali prešućivati jedan dio svoje prošlosti. Žrtve te čudne kobi bili su i mnogi naši velikani, koji su upravo u toj kratkoj državotvornoj fazi naše povijesti dali najviše.

Vrijeme je da se to razdoblje prevrednuje i da ti velikani dobiju zasluženo mjesto u našoj kulturnoj povijesti.

Ježić, Kombol, Fancev dočekali su da se s njim skine prašina zaborava. Njima se sad pridružuje i Tomo Matić. Doći će i drugi na red!

Hvala organizatorima toga pothvata.

Sve vas, poštovane kolegice i kolege, u ime našega Fakulteta srdačno pozdravljam. Posebno pozdravljam sudionike ovoga znanstvenog skupa, koji će nam svojim priložima rasvijetliti jedan djelić nekoć nam zabranjene povijesti.

Posebno mi je drago što ovi skupovi strukturom predavača i mjestima održavanja povezuju mnoga hrvatska kulturna središta.«

Mons. Marijan Oblak, nadbiskup zadarski u miru pozdravio je nazočne zaželjevi im uspješan rad i brojne plodove znanstvenoga rada u korist hrvatske kulture.

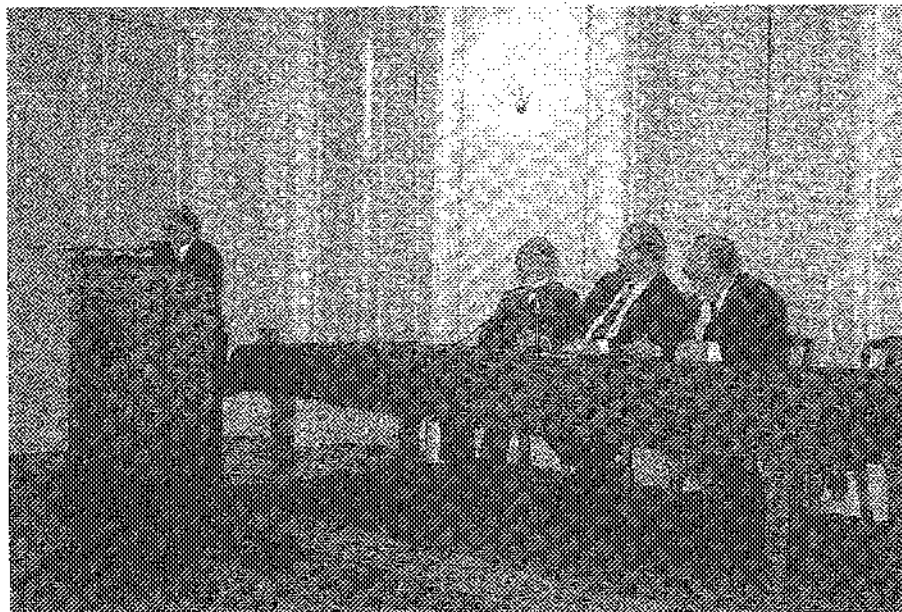
Prvi je izlagao akademik Milan Mogaš, koji je obradio Maticjevu djelatnost u doba njegovoga predsjednikovanja Hrvatskom akademijom znanosti i umjetnosti (1942. – 1946.), ali i prije i nakon toga vremena. Akademik Franjo Švelec obradio je Maticjeve *Stare pisce hrvatske*. Dr. Bogdan Mesinger s Pedagoškog fakulteta u Osijeku govorio je o Tomi Maticju i slavonskom prosvjetiteljskom moralizmu; dr. Nina Aleksandrov-Pogačnik s Pedagoškog fakulteta u Mariboru (Slovenija) govorila je o inspirativnosti komparatistike i Tomi Maticju kao karici u slijedu kroatista-komparatista; prof. dr. Krunkoslav Pranjić s Filozofskoga fakulteta u Zagrebu govorio je o stihu i dikciji u Tome Maticja; dr. Šimun Jurišić s Filozofskoga fakulteta u Zadru obradio je Maticjeve memoarske zapise; prof. dr. Josip Lisac s Filozofskoga fakulteta u Zadru za temu je uzeo Maticjevu obradbu Jakova Pletikose; mr. Hrvojkja Mihanović-Salopek iz Odsjeka za povijest hrvatske književnosti Zavoda za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe HAZU iz Zagreba razmotrila je ulogu himnodije u Maticjevom sagledavanju hrvatskoga prosvjetiteljstva; dr. Ljiljana Kolenić s Pedagoškog fakulteta iz Osijeka izlagala je o Maticjevim pogledima na leksik i frazeologiju Kanižlijeve *Rožalije*.

Održana je i promocija neom tiskanog *Zbornika o Franji Fancevu*. Na promociji su govorili prof. dr. T. Maštrović, prof. dr. S. Botica i prof. dr. N. Kolumbić.

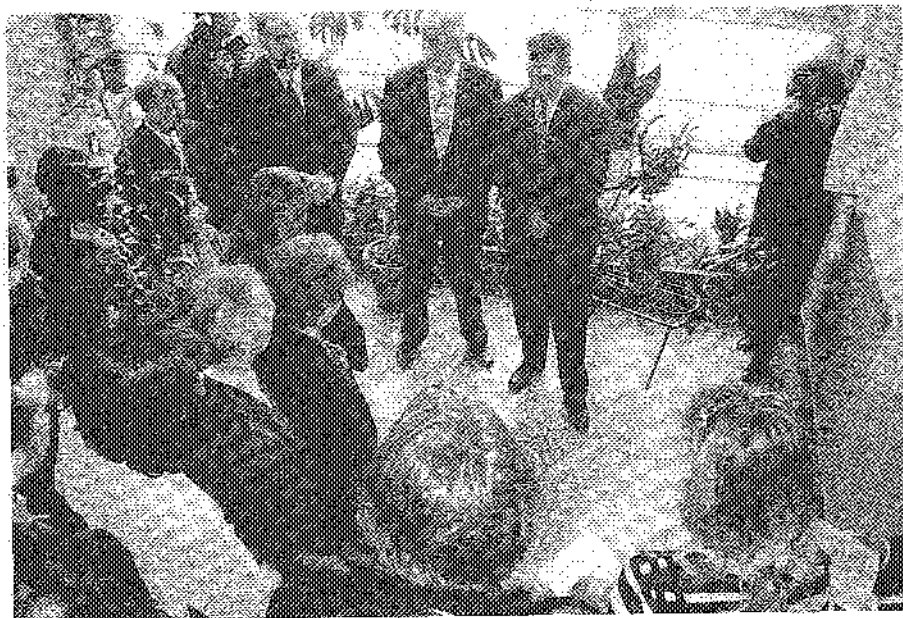
Na kraju treće sjednice znanstvenoga skupa prof. dr. Tihomil Maštrović održao je završnu riječ istaknuvši da je znanstveni skup u cijelosti uspio utvrditi raznolikost i visoku kvalitetu znanstvenoga djela Tome Matića, te na znanstveno relevantan način potvrdio pretpostavku da je T. Matić jedan od najboljih hrvatskih književnih historiografa. Ujedno, najavio je izlazak iz tiska *Zbornika o Tomi Matiću* s radovima s ovoga skupa do 21. prosinca 1998. kada bilježimo tridesetu obljetnicu Matićeve smrti. Znanstveni skup a ponajviše *Zbornik* bit će odgovor na nepravедna prešućivanja T. Matića te važan doprinos suvremene hrvatske filološke znanosti daljnjem proučavanju Matićeva djela. Također, T. Maštrović najavio je nastavak niza skupova skupom o Albertu Haleru sljedeće godine.

Istu večer u organizaciji Hrvatskoga filološkog društva iz Zadra održana je zajednička već pomalo tradicionalna riblja večera za sve sudionike skupa u restoranu »Foša«. U subotu, 25. travnja svi sudionici skupa, zajedno s domaćinima iz Zadra, otišli su brodom na izlet u Preko na otoku Ugljanu. Domaćin na otoku bio je mr. Robert Bacalja s Filozofskoga fakulteta u Zadru, koji je goste proveo otokom. Nakon ugodne šetnje uz more gosti su se prevezli brodicom na otočić Galevac (Školjić) na kojem je samostan trećoredaca, glagoljaša, gdje ih je dočekaо i bio uzornim domaćinom fra Božo Sučić. Pažnju gostiju osobito je privukla samostanska knjižnica s brojnim knjigama iz XVII. i XVIII. stoljeća, a nekoliko ih je i iz XVI. st. Najstarija je iz 1548. godine. Uz samostan se nalaze grobovi znamenitih hrvatskih muževa: preporoditelja i urednika *Zore dalmatinske* Ante Kuzmanića i don Ive Prodana, političara i kulturnoga djelatnika. O njima je govorio T. Maštrović. Nakon ribljeg ručka u hotelu u Preku sudionici su se vratili u Zadar, a potom produžili autobusom u Zagreb gdje su stigli predvečer, nakon četiri intenzivna dana provedena na sjednicama znanstvenoga skupa ali i neobaveznim druženjima. Autobus je ukupno prevalio gotovo 1500 kilometara, a za svo vrijeme o svim detaljima puta skrbiла je gospođica Andrea Pисnjak.

Na kraju, treba istaknuti dragocjenu pomoć koju su u organizaciji skupa i pokrivanju troškova smještaja i boravka snosili: u Brodu Zupanija brodsko-posavska; u Osijeku Zupanija osječko-baranjska i Grad Osijek te Pedagoški fakultet u Osijeku; u Kutjevu Općina Kutjevo i Kutjevo d. d.; u Požeги Zupanija požeško-slavonska, a u Zadru Filozofski fakultet u Zadru.

Predsjednik HAZU akademik Ivo Padovan pozdravlja znanstveni skup o Tomi Matiću na početku prve sjednice 20. travnja u Preporodnoj dvorani Narodnoga doma u Zagrebu. Radno predsjedništvo (s lijeva na desno): akademik S. Novak, prof. dr. T. Maštrović i prof. dr. J. Bratulić

Svečanost otkrivanja spomen-ploče Tomi Matiću 22. travnja 1998. u prostorijama osnovne škole u Kutjevu, koju je polazio i T. Matić od 1880. do 1883.

S predstavljanja knjižnoga niza *Hrvatski književni povjesničari* u foyeru osječkoga Hrvatskoga narodnog kazališta (s lijeva na desno: prof. dr. J. Bratulić, prof. dr. T. Maštrović, prof. dr. S. Marjanović i prof. dr. N. Kolumbić)

Sudionici znanstvenoga skupa u posjetu Preku na otoku Ugljanu

Napomena

U ovome zborniku nalaze se radovi nastali na temelju priopćenja sa znanstvenoga skupa o Tomi Matiću. Svi su tekstovi autorski radovi te je sačuvana njihova vjerodostojnost, odnosno objavljuju se u onome liku u kojem su dospjeli u Uredništvo *Zbornika*. Ispravljene su tek uočene slovne i strojopisne pogreške te je do stanovite mjere ujednačeno bilježenje »pod crtom«, ali i tom prigodom uvažavana su načela pojedinoga autora. Eventualne materijalne pogreške ispravljene su u dogovoru s autorom.

Slikovni materijal objavljen u ovoj knjizi donosi se prema originalima što se čuvaju u Muzeju grada Požege, Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici u Zagrebu, Odsjeku za povijest hrvatske književnosti Zavoda za povijest hrvatske književnosti, kazališta i glazbe HAZU u Zagrebu i u zbirci obitelji Matić.

Zahvaljujemo svima koji su nam omogućili korištenje Matićeve rukopisne ostavštine, kao i svima onima koji su na različite načine pomogli da ovaj zbornik bude što kvalitetniji te da bude objavljen o tridesetoj obljetnici Matićeve smrti.

Kazalo imena

A

AICHMAYR, Franjo 332, 333
ALAGOVIĆ, Aleksandar 301
ALBRECHT, Dragutin 154, 196, 262
ALEKSANDAR III. (Orlando Bandinelli), papa 57
ALEKSANDAR I. Karađorđević 14, 346
ALEKSANDROV-POGAČNIK, Nina 100, 153, 411
ANDRIĆ, Nikola 142, 244, 248, 250, 251
ANTOLJAK, Stjepan 54, 306
APPENDINI, Franjo Marija 50, 51
AQUILINI, Ignacije 136
ARANZA, Josip 40, 42
ARIOSTO, Ludovico 305
ARPADOVIĆI, dinastija 30
ARTUKOVIĆ, Mato 408
ASPER, Spiro (pseud.). – vidi: Komhol, Mihovil.

B

BACALJA, Robert 412
BACH, Alexander 29
BABIĆ, Josip 302
BABIĆ, Krunoslav 13
BABIĆ, Ljubo 13, 19
BABIĆ, Stjepan 209
BABIĆ, Tomo 136, 137, 216
BABIĆ, Vanda 295, 409
BABUKIĆ, Vjekoslav 210, 283
BAČIĆ, Ambroz 108
BADALIĆ, Josip 53, 63, 67, 103, 153, 154, 209, 243, 290, 313, 323
BALEN, Josip 27
BARAC, Antun 13, 14, 29, 30, 33, 36, 92, 100, 169, 285, 288, 293, 299, 342
BARAKOVIĆ, Juraj 40, 55, 58, 59, 60, 64, 65, 68, 70, 163, 238
BARIČEVIĆ, Adam Alojzij 291
BARJAKTARI, Juraj 77, 305, 306
BARLÈ, Janko 135, 301, 330, 331, 333, 334, 335, 338
BARTHES, Roland 102
BARTUČEVIĆ, Hortenzij 60
BASILE, Vinko 260
BAŠIĆ, Milivoje 290
BATTYAN, Josip 205
BAZALA, Albert 11, 12, 13, 36, 351
BAZALA, Vladimir 26, 353
BALEN 27
BEAUMARCHAIS, Pierre Augustin Caron de 95
BEGOVIĆ, Milan 56, 57, 280
BEKER, Miroslav 101, 102, 110, 116, 142
BELAN, Jerka 116
BELIĆ, Aleksandar 344
BELIĆ, Miljenko 201
BELOSTENEC, Ivan 27, 170, 216, 265, 350
BEMBO, Pietro 305
BENČEVIĆ-BRLIĆ, Zdenka 82, 84
BENČIĆ, Živa 320
BERISLAVIĆ, Petar 59
BETTERA, Baro 136
BIDPAJ. – vidi: Pilpaj
BIONDIĆ, I. 304
BIRKFELLER, G. 235

- BITI, Vladimir 113, 336
 BLAGOJEVIĆ, Adam Tadija 10, 71, 76,
 109, 111, 112, 113, 114, 126, 127,
 210, 288, 303
 BLAŽEK, Pavle 192
 BOCCACCIO, Giovanni 52, 146, 157
 BOGDANOVIĆ, David 122, 124, 170,
 174, 175, 184, 189, 192, 343
 BOGIŠIĆ, Rafo 39, 105, 168, 175, 188,
 192, 197, 198
 BOGNER, Ivo 175, 192
 BOGNER, Josip 100
 BORANIĆ, Dragutin 11, 13, 24, 25, 36,
 173, 192, 350, 353
 BORISLAVIĆ, Martin 234
 BOSANAC, Stjepan 169, 189
 BÖSENDORFER, Ignaz 105, 106
 BÖSENDORFER, Josip 198
 BOŠKOVIĆ, Ruđer 305
 BOŠKOVIĆ-STULLI, Maja 208
 BOŠNIAK, Blaž 245
 BOTICA, Stipe 161, 165, 407, 409, 410,
 412
 BOŽIĆEVIĆ, Frano 10, 149, 296
 BRAJKOVIĆ, Filip 332, 334
 BRALO, Božidar 336
 BRATULIĆ, Josip 63, 67, 71, 72, 75,
 80, 103, 131, 168, 175, 176, 179,
 184, 192, 193, 209, 243, 244, 290,
 292, 293, 304, 323, 359, 407, 409,
 410, 413, 414
 BREŠIĆ, Vinko 81
 BRLENIĆ-VUJIĆ, Branka 89, 94, 97,
 408
 BRLIĆ, ob. 81, 133, 351
 BRLIĆ, Andrija Antun 82, 83, 84, 85,
 86
 BRLIĆ, Dobroslav 124
 BRLIĆ, Ignjat Alojzije 81, 82, 86
 BRLIĆ, Ivan 82
 BRLIĆ, Zdenka Benčević. – vidi:
 Benčević-Brlić, Zdenka
 BROZ, Ivan 40, 185
 BROŽOVIĆ, Dalibor 209
 BROŽOVIĆ, Nevenka Košutić. – vidi:
 Košutić-Brozović, Nevenka
 BUDAJ, Josip 332, 334
 BUDAK, Mile 13, 14, 16, 353
 BUDISAVLJEVIĆ, Srđan 348
 BUDMANI, Pero 39, 40, 50
 BULIĆ, Frane 18, 344, 345, 347
 BULJAN, Marija Janaček. – vidi: Jana-
 ček-Buljan, Marija
- C
- CAR EMIN, Viktor 57
 CARIĆ, Dubravka Crnojević. – vidi:
 Crnojević-Carić, Dubravka
 CARIĆ, Marin 84, 410
 CARPACCIO, Vittore 18, 19, 20, 23
 CESARIĆ, Dobriša 326, 327
 CIHLAR NEHAJEV, Milutin 57
 CIRAKI, Franjo 315, 316, 341
 COYER 114
 CRIJEVIĆ, Hija 256, 350
 CRNOJEVIĆ-CARIĆ, Dubravka 84,
 85, 86
 CRNJAC, Miljenko 410
 CROCE, Benedetto 100
 CRONIA, Arturo 344
 CULLER, Jonathan 102
 CURTIUS, Ernst Robert 200
- Č
- ČAGALI, Željko 409
 ČALIĆ, Dušan 190
 ČEVAPOVIĆ. – vidi: Čevapović
 ČIČIN-ŠAIN, Vera 193
- Ć
- ĆEVAPOVIĆ, Grgur (Grga) 43, 103,
 255, 336, 337

D

- DAMJANOVIĆ, Stjepan 346
 DANIČIĆ, Đuro 39, 170, 171
 DANTE ALIGHIERI, 44, 52, 53, 146, 157
 DASCHNER 217
 DE ALBIS, Petar. – vidi: Zoranić, Petar
 DEANOVIĆ, Mirko 344, 349
 DE BEAUMARCHAIS, Pierre-Augustin Caron. – vidi: Beaumarchais
 DEFRANČESKI, Josip 344
 DELLA BELLA, Ardelio 123, 271, 292, 350
 DELORKO, Olinko 19, 20
 DEVČIĆ, Ivan 247
 DEŽELIĆ, Velimir 325
 DILTHEY, Wilhelm 100
 DIMITROVIĆ, Nikola 39
 DIVKOVIĆ, Matija 210
 DIVNIĆ, Petar 295, 296
 DJAMIĆ, Antun 72, 99, 207, 233, 288, 360
 DOLINER, Gorana 329, 409
 DOŠEN, Vid 10, 40, 46, 71, 72, 76, 83, 99, 103, 106, 108, 109, 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 121, 122, 125, 126, 127, 161, 207, 210, 288, 312, 318, 336, 341, 350
 DRAŽIĆ, Ivan 136
 DREKSLER, Branko. – vidi: Vodnik, Branko
 DRŽIĆ, Džorc 39, 42, 136, 147
 DRŽIĆ, Marin 256, 349, 350
 DUKAT, Vladoje 13, 261, 262, 264, 265, 350, 352
 DUKIĆ, Davor 243
 ĐURIŠIN, D. 142

D

- DAMIĆ, Antun. – vidi: Djamić, Antun
 ĐURĐEVIĆ, Ignjat 41, 136, 148, 196, 200, 348

E

- EFREMOVA, T. F. 236
 ERIKSON, E. H. 315
 ETEROVIĆ, Karlo 162, 165
 EZOP 76, 109, 124, 143, 149, 174, 192

F

- FALIŠEVAC, Dunja 53, 168, 188
 FANCEV, Franjo 10, 14, 15, 21, 53, 63, 67, 103, 132, 138, 139, 149, 171, 188, 196, 198, 200, 201, 205, 206, 207, 209, 243, 256, 290, 291, 294, 301, 303, 304, 313, 323, 330, 336, 342, 344, 346, 350, 351, 352, 353, 360, 407, 410, 411, 412
 FANELLO, Antun 332, 334
 FARLATI, Daniele 305
 FASMER, M. 236, 237
 FEDRO 109
 FELBINGER, 312
 FERIĆ, Đuro 255
 FILIPOVIĆ, Adam 109, 190, 191, 288
 FLAKER, Aleksandar 153, 154, 195
 FLAKER, Vida 122, 243, 345, 408
 FLEISCHMANN, J. 173, 191
 FORKO, Josip 75, 104, 106, 197, 198
 FORNIER, Franjo 332
 FORTIS, Alberto 44, 148
 FRAGONARD, Jean Honoré 95
 FRANGEŠ, Ivo 168, 188, 195, 197, 198
 FRANIČEVIĆ, Marin 105, 326
 FRANKOPAN, Fran Krsto 72, 75, 78, 148, 150, 155, 158, 210
 FRANJO JOSIP I., 319
 FREGE, Gottlieb 111
 FRIDRIK VILIM II., prus. kralj 90
 FROL, Ivo 35
 FUČEK, Ivan 135, 304, 336

G

- GABLER, Ambroz 332
 GAJ, Ljudevit 209, 263, 287, 336

GAISLER, Benedikt 333, 334
 GALOVIĆ, Fran 57
 GAVAZZI, Artur 13
 GAZAROVIĆ, Marin 70
 GAZOTTI, A. 104
 GEORGIJEVIĆ, Krešimir 197, 198
 GIUSTINIANO, 58
 GIIVANOVIĆ, N. 344
 GJURIĆ, Dragutin 287, 288
 GLEDEVIĆ, Antun 40, 208
 GRABOVAC, Filip 40, 43, 46, 68, 72,
 76, 99, 161, 162, 163, 164, 165, 195,
 210, 251, 274, 276, 277, 341, 409
 GRAČANIN, Mihovio 13
 GRDENIĆ, D. 169, 189
 GREIMAS, A. J. 111
 GRGIĆ, Stipe 410
 GRGURIĆ, M. 56
 GRUBER, Dane 325, 327
 GUARINI, Giambattista 157, 305
 GÜBERINA, Ivo 30
 GUČETIĆ BENDEVIŠEVIĆ, Savko
 40, 50
 GUNDULIĆ, Ivan 29, 39, 40, 121, 210,
 217, 218, 219, 220, 349, 350
 GUYARD, M. F. 142

H

HABSBURGOVCI, din. 324
 HABDELIĆ, Juraj 216, 265
 HADROVIĆ, Stjepan 336
 HALER, Albert 100, 412
 HAM, Sanda 275, 280, 409
 HAMM, Josip 169, 189, 213, 342
 HARSCH, Dragutin 191
 HARTMAN, Lavoslav 168, 171, 173,
 188, 189, 191, 192, 254
 HAUPTMANN, Ljudmil 13
 HEKTOROVIĆ, Petar 51, 146, 254
 HELDENTALSKI, Adam Filipović 264
 HERCEG, Rudolf 25
 HERCIGONJA, Eduard 336

HERGEŠIĆ, Ivo 142, 143
 HEROVIĆ, Josip 312
 HIRSCH, E. D. 111, 113
 HOMER, 44
 HONDL, Stanko 10, 11, 15
 HOOT, Vjekoslav 320
 HORVAT, Andrija 331
 HORVAT, Rudolf 255, 324
 HOŠKO, F. E. 304
 HRELJANOVIĆ, Ivo 55

I

ILIĆ, Jakob 332
 ILIJIĆ, Stjepko 56, 57
 IVAKIĆ, Jozo 57
 IVANČEVIĆ, Radovan 329
 IVANOŠIĆ, Antun 10, 40, 43, 46, 72,
 76, 81, 89, 91, 99, 107, 108, 109, 132,
 161, 195, 196, 207, 210, 212, 213,
 216, 221, 245, 259, 260, 276, 288,
 291, 303, 318, 341, 351
 IVEKOVIĆ, Ćiril 56
 IVEKOVIĆ, Franjo 185, 233
 IVEKOVIĆ, Mladen 344
 IVIĆ, Nenad 116
 IVŠIĆ, Stjepan 10, 14, 24, 25, 32, 34,
 180, 181, 182, 186, 187, 188, 207,
 208, 235, 279, 281, 342, 346, 351,
 352, 353, 354
 IVŠIĆ, Mara 300

J

JAGIĆ, Stanka 344
 JAGIĆ, Vatroslav 39, 40, 41, 42, 43, 45,
 46, 49, 51, 61, 67, 75, 76, 79, 100,
 101, 103, 107, 112, 121, 127, 128,
 129, 142, 146, 147, 153, 154, 158,
 167, 169, 185, 190, 195, 196, 207,
 233, 237, 238, 245, 256, 289, 292,
 341, 343, 345, 346, 347
 JAIĆ, Marian 138
 JAKOŠIĆ, Josip 103, 105, 106, 123, 125,
 126, 291

- JAMBREŠIĆ, Andrija 27, 265
 JANAČEK-BULJAN, Marija 336
 JAUSS, Robert H. 101
 JEDVAJ, J. 169, 189
 JELČIĆ, Dubravko 92, 93, 94, 168, 188,
 197, 199, 408
 JELIĆ, Luka 52
 JEMBRIH, Alojz 304
 JEŽIĆ, Slavko 5, 63, 103, 104, 154, 169,
 189, 197, 199, 209, 243, 253, 290,
 313, 323, 349, 407, 410, 411
 JIREČEK, Konstantin 41, 42
 JOSIP II., hrv.-ug. kralj 10, 115, 123,
 126, 131, 291, 350
 JURIŠIĆ, Blaž 24, 25
 JURIŠIĆ, Šimun 323, 411
 JURKOVIĆ, Janko 172, 181, 189, 313
 JUST, Vilim 336
- K
- KAČIĆ, Grgur 29
 KAČIĆ MIOŠIĆ, Andrija 9, 28, 29, 30,
 40, 42, 43, 44, 46, 72, 76, 77, 99, 109,
 121, 128, 136, 161, 162, 168, 178,
 179, 182, 190, 193, 195, 207, 208,
 210, 211, 215, 217, 218, 219, 276,
 277, 280, 335, 341
 KAIZER, Ferdinand 318
 KAJFEŠ 32
 KAMOV, Janko Polić 155
 KANIŽLIĆ, Antun 10, 40, 43, 46, 72,
 76, 89, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98,
 99, 107, 108, 109, 132, 134, 136,
 137, 138, 161, 170, 171, 188, 195,
 196, 197, 198, 199, 200, 201, 205,
 206, 207, 210, 211, 212, 213, 214,
 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221,
 232, 259, 260, 261, 263, 266, 268,
 269, 270, 272, 276, 278, 279, 280,
 281, 288, 291, 301, 303, 305, 306,
 318, 341, 411
 KAPETANIĆ, Breda Kogoj. – vidi: Ko-
 goj-Kapetanić, Breda
 KAPIĆ, Juraj 57
 KARADŽIĆ, Vuk Stefanović 348
 KARAMAN, Ljubo 18, 19, 20, 31, 32,
 34, 35
 KARLIĆ, Petar 56
 KARNARUFIĆ, Brne 40, 45, 46, 55,
 60, 61, 64, 65, 72, 207, 236, 254, 296,
 297
 KASANDRIĆ, Petar 56, 70
 KASUMOVIĆ, Ivan 13, 348
 KAŠIĆ, Bartol 136, 271
 KATALINIĆ, Vjera 333, 334, 336
 KATALINIĆ JERETOV, Rikard 56, 57
 KATANČIĆ, Mاتیja Petar 10, 40, 43,
 46, 72, 76, 77, 89, 91, 93, 94, 95, 96,
 98, 99, 107, 108, 109, 110, 132, 161,
 195, 196, 207, 210, 211, 212, 213,
 214, 216, 221, 259, 276, 288, 291,
 318, 341, 342
 KATIČIĆ, Radoslav 209
 KAVANJIN, Jerolim 10, 42, 68, 69, 71,
 163, 357
 KAZNAČIĆ, Ivan Antun 39
 KEKEZ, Josip 67, 409
 KEMPENSKI, Toma 256
 KEMPF, Julije 196, 198, 262, 301, 330,
 331
 KERESTURI, Josip 10, 291
 KHUEN-HÉDERVÁRY, Karlo 29, 319,
 321, 323, 324, 327, 346
 KIRIN, Vladimir 19
 KIŠ, Antonija Zaradija. – vidi:
 Zaradija-Kiš, Antonija
 KLEIN, Lav 196, 262
 KLOTZ-KLAIĆ 26
 KNEZOVIC, Antun Josip 108, 138, 261,
 262
 KNEŽEVIĆ, Petar 136, 137
 KNIEWALD, Dragutin 30
 KOCH, Max 142, 155
 KOCHANOWSKY, Jan 125, 143, 146,
 250
 KOGOJ-KAPETANIĆ, Breda 100, 112,
 142, 154, 156
 KOLENDIĆ, Petar 41, 344
 KOLENIĆ, Ljiljana 213, 411

- KOLONIĆ, Leopold 286
 KOLUMBIĆ, Nikica 49, 53, 408, 410, 412, 414
 KOMBOL, Mihovil 5, 39, 64, 100, 105, 132, 139, 154, 163, 169, 189, 197, 198, 248, 253, 342, 407, 410, 411
 KÖNIGSBERGER, Marijan 333, 334
 KORADE, Mijo 260, 301, 309, 408
 KORAJAC, Vilim 10, 78, 140, 148, 150, 155, 291, 296, 315, 317, 318, 322, 342, 345
 KÖRBLER, Đuro 40, 344, 348, 351
 KOSOR, Josip 57
 KOSTELIĆ, Adam 57
 KOŠUTIĆ-BROZOVIĆ, Nevenka 141, 408
 KOVAČEVIĆ, Ivan 106, 320
 KOZARAC, Josip 117
 KOŽIČIĆ-BENJA, Simun 55, 59, 60, 64, 65
 KRALJEVIĆ, Miroslav 198
 KRANJČEVIĆ, Silvije Strahimir 280
 KRAVAR, Zoran 133, 199
 KRČELIĆ, Baltazar Adam 104, 126, 127
 KREŠEVLIAKOVIĆ, Hamdija 13
 KRIŠKOVIĆ, Vinko 13
 KRIŽANIĆ, Juraj 76
 KRMPOTIĆ, Josip 106, 109, 245
 KRNDARUTIĆ, Brne. – vidi: Karnarutić, Brne
 KRSTIĆ, Kruno 209
 KRŠNJAVI, Izidor 317, 324, 325
 KRTICA, Matej Franjo 123
 KRUŠEC, Stjepan 332
 KUČERA, Oton 325, 327
 KUGLI, Stjepan 171, 188
 KUHAČ, Franjo Ksaver 329, 330, 336, 337
 KUHAČEVIĆ, Mateša Antun 10, 77, 121, 163, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 408
 KUHAR, Lovro 323
 KUJUNDŽIĆ, Nedjeljko 304
 KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, Ivan 42, 50, 68, 126, 188, 196, 198, 262, 329, 350
 KULHAVI, Franjo 332
 KUNTARIĆ, Đuro 292, 343
 KURZBÖCK, Josip 126
 KUŠAR, Marcel 56
 KUZMANIĆ, Ante 412
 KUZMANOVIĆ, Mladen 99, 287, 292
 KUZNECOVA, A. I. 236
 KVATERNIK, Eugen Dido 15, 16
- L
- LAHNER, Juraj 260
 LANOSOVIĆ, Marijan 81
 LANOVIĆ, Mihajlo 13
 LEOPOLD I., hrv.-ug. kralj 302
 LEHMANN, 191
 LENDIĆ, Ivo 285
 LIPOVČIĆ, Jerolim 138
 LISAC, Josip 207, 209, 291, 292, 337, 411
 LIVADIĆ, Branimir 354
 LOREDAN, Ant. 162
 LOVRIĆ, Božo 57
 LOVRIĆ, Edo 13
 LOVRIĆ, Ivan 44
 LUCIĆ, Hanibal 149, 295
 LUDOVIK I., hrv.-ug. kralj 68
 LUKAS, Filip 329, 337, 354
 LUNAČEK, Vladimir 350
- LJ
- LJUBIĆ, Šime 39, 50, 67
- M
- MACAN, Trpimir 324
 MAČEK, Vlatko 346
 MAGDIĆ, Mile 246, 247, 248, 249
 MAHNIĆ, Lovro 295

- MAJCENIĆ, V. 16
 MAKANEC, Julije 30, 31
 MALASPINA, Giov. 162
 MAMIĆ, Mile 411
 MANDELIŠTAM, Osip 320
 MANOJLOVIĆ, Gavro 320, 325, 327, 357
 MARETIĆ, Tomislav 45, 276, 279, 348, 352, 353
 MARIJA TEREZIJA 126, 127, 247, 310, 312
 MARIJANOVIĆ, Stanislav 84, 85, 86, 94, 168, 190, 262, 341, 409, 410, 414
 MARIJANOVIĆ, Milan 56, 57
 MARKOTIĆ, Zvonimir 408
 MARKOVIĆ, Petar 320, 325
 MARKOVIĆ, Željko 13, 36
 MARTIĆ, Grgo 29
 MARTINOVIĆ, I. 304
 MARULIĆ, Marko 39, 52, 70, 136, 157, 188, 215, 254
 MASTROVIĆ, Tihomil 6, 55, 56, 403, 407, 408, 410, 411, 412, 413, 414
 MATHEIS, Matej de. – vidi:
 Matijević, Matej
 MATIČEVIĆ, Ivica 188, 253, 409
 MATIĆ, Denis 345
 MATIĆ, Željko 12, 345
 MATIJA, hrv.-ug. kralj 29
 MATIJEVIĆ, Matej 64
 MATOŠ, Antun Gustav 56, 57
 MAZEK, Antun 320, 325
 MAŽURANIĆ, Ivan 29, 282, 319
 MEDARIĆ, Magdalena 320
 MEDINI, Milorad 51, 57, 154, 253, 254, 256, 257
 MEISL 332
 MENAC, Antica 218, 219, 220
 MENCETIĆ, Šiško 39, 42
 MÉRIMÉE, Prosper 75, 121, 148, 149, 150, 155, 348
 MESINGER, Bogdan 410, 411
 MEŠTROVIĆ, Ivan 13, 14
 METTERNICH, Clemens Wenzel Lothar 29
 MEYER-LÜBKE. – vidi: Meyer-Lübke, Wilhelm
 MEYER-LÜBKE, Wilhelm 142, 147
 MIHANOVIĆ, Antun 208
 MIHANOVIĆ, Robert Frangeš 11
 MIHANOVIĆ-SALOPEK, Hrvojka 131, 411
 MIKALJA, Jakov 26, 292, 350
 MIKLOŠIĆ, Franjo 236
 MILCINOVIĆ, Adela 57
 MILETIĆ, Stjepan 57
 MILUNOVIĆ, Josip 106, 133, 205, 287, 288, 303, 305, 306
 MIŠE, Jerolim 151
 MITTERPACHER, Ljudevit (Ludovik) 115, 116, 302, 305, 306, 307
 MOAČANIN, Nenad 337
 MOGUŠ, Milan 9, 171, 189, 209, 210, 218, 219, 220, 344, 403, 411
 MOLIÈRE, Jean Baptiste Poquelin 9, 10, 41, 43, 50, 72, 75, 107, 141, 145, 147, 148, 149, 150, 155, 156, 158, 210, 289, 290, 291, 296, 305, 335, 341, 343, 348
 MOSTARKIĆ, Snježana 167, 189, 282, 359, 403, 409
 MOZART, Wolfgang Amadeus 95
 MULIH, Juraj 134, 135, 137, 304, 305, 334, 335, 336
 MÜNSTER, Josip 333, 334
 MURKO, Matija 352
 MUSLIN, Stjepan 169, 189, 326
 MUSTAPIĆ, Zvonko 408
 MUSSOLINI, Benito 77

N

- NAGY, Antun 259, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 269, 270, 271, 272, 273, 409
 NALJEŠKOVIĆ, Nikola 39, 42, 136

- NAPOLEON I. Bonaparte 10, 110, 121, 271
 NAZOR, Vladimir 13, 30, 31, 32, 33, 34, 36, 56, 57
 NIGER, Toma 59
 NIKOLIĆ, Ferdo 175, 192
 NIKOLIĆ, Rikard 57
 NODIER, Charles 148
 NOVAK, knez 235
 NOVAK, Slobodan 407, 413
 NOVAK, Slobodan Prosperov 197, 337
 NOVAK, Vjenceslav 56, 57
 NOVAKOVIĆ, Goran 309, 409
 NOVAKOVIĆ, Stojan 154
 NUGENT, 325
- O**
- OBLAK, Marijan 411
 OBRADOVIĆ, Dositej 290
 OCVIRK, Anton 142
 ORBINI, Mavro 77, 306, 350
 ORIOVČANIN, Luka 81
 ORSEOLO, Pietro II. 68
 OSTOJIĆ, Tihomir 289, 290
 OVIDIJE NAZON, Publije 52, 146, 157
 OŽEGOV, S. I. 236
- P**
- PACHER, Vjekoslav 247
 PADOVAN, Ivo 407, 413
 PALMOTIĆ, Junije 40
 PAVIČIĆ, Slavko 169, 189
 PANDŽIĆ, Vladimir 304
 PANTELIĆ, Miroslav 235, 238
 PASARIĆ, Josip 176, 183, 189
 PAVELIĆ, Ante 26, 27, 33
 PAVELIĆ, Jozo 24
 PAVIĆ, Armin 40, 325, 327
 PAVIĆ, Emerik 44, 103, 106, 138
 PAVIĆ, Matija 106, 261
 PAVLE VI., papa 343
- PAVLETIĆ, Vlatko 78
 PAVLIČIĆ, Pavao 84, 85, 86, 199, 200
 PECHANŠ, H. 127
 PEDERIN, Ivan 208
 PEIĆ, Matko 93, 94, 97, 100, 122, 315, 322
 PEJAČEVIĆ, Franjo 305
 PEJAČEVIĆ, Jakob 305
 PEJAČEVIĆ, Ladislav 319
 PEJAČEVIĆ, Teodor 324
 PELLICO, Silvio 250, 251
 PETAR I. ALEKSEJEVIČ, rus. car 110
 PETAR I. VELIKI. – Vidi: Petar I. Aleksejevič
 PETRAČIĆ, Franjo 39
 PETRAK, Nikica 193
 PETRARCA, Francesco 52, 146, 157, 296
 PETRAVIĆ, Ante 53, 248
 PETROVIĆ PEĆIJA, Petar 57
 PFEIFFER, Julije 198
 PICCHIO, R. 195
 PICHOS, Cl. 116, 142
 PILAR, Martin 13
 PILLER, Matija 115, 116, 302, 305, 306, 307
 PILPAJ 124, 143, 144, 149, 150, 155, 174, 192
 PINTARIĆ, Ana 409
 PISNJAK, Andrea 412
 PLANITZKY, Antun 333, 334
 PLANTIĆ, Nikola 315
 PLAUT, Tit Makcije 156, 350
 PLETIKOSA, Jakov 207, 208, 209, 211, 411
 POGAČIĆ, Milka 57
 POGAČNIK, Nina Aleksandrov. – vidi: Aleksandrov-Pogačnik, Nina
 POLJANEC, Franjo 255, 256, 257
 POPOVIĆ, Antun 332
 POPOVIĆ, Pavle 41, 350
 POSAVAC, Franjo 345

- POSAVAC, Zlatko 100
 POŽAR, Hrvoje 343
 PRANJIĆ, Krunoslav 411
 PRANJIĆ, M. 304
 PRERADOVIĆ, Petar 43
 PRIBICEVIĆ, Đorđe 343, 349
 PRICA, Zlatko 19, 20
 PRIMOVIĆ, Paskoje 136
 PRODAN, Ivo 56, 412
 PROHASKA, Dragutin 196, 198, 344, 350
 PŠIHISTAL, Ružica 99, 409
 PUPAČIĆ, Josip 61, 67, 78, 88, 142, 155, 209, 233, 243, 244, 256, 286, 287, 289, 293, 295, 297, 359, 360
 PUTANEC, Valentin 169, 189
- Q**
- QUESNAY, François 131
- R**
- RAČKI, Franjo 9, 39
 RADIĆ, Stjepan 411
 RADONIĆ, Tomislav 410
 RADAUŠ, Vanja 38
 RAMLJAK, 354
 RANJINA, Đinko 200
 RANJINA, Nikša 39
 RAPIĆ, Đuro 127
 RATHGEBER, Valentin 333, 334
 RATKOVIĆ, Milan 78, 359
 RATKOVIĆ, Stjepan 14, 23, 24, 67
 RAVLIĆ, Jakša 53, 63, 67, 103, 209, 243, 290, 313, 323
 RELKOVIĆ, Ivan 122
 RELKOVIĆ, Josip Stjepan 110, 111, 112, 113, 114, 115, 116, 117, 118, 121, 122, 123, 129, 168, 169, 171, 172, 292, 303, 341, 350
 RELKOVIĆ, Matija Antun 9, 10, 40, 41, 42, 43, 45, 46, 50, 71, 72, 75, 76, 89, 90, 91, 92, 94, 95, 96, 97, 99, 103, 105, 109, 121, 122, 124, 125, 126, 127, 128, 129, 133, 142, 143, 149, 150, 155, 161, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 192, 193, 195, 207, 208, 210, 211, 215, 216, 218, 219, 249, 250, 282, 286, 288, 290, 293, 318, 335, 341, 409
 RELJKOVIĆ, – vidi: Relković
 REM, Goran 409
 REM, Vladimir 193
 REŠETAR, Milan 13, 14, 45, 67, 71, 103, 178, 179, 209, 243, 256, 290, 313, 323, 341, 344, 345, 346, 347, 348, 349, 350, 351, 352, 354, 355
 REŠETAR, Stanka 347
 REŽEK, Ivo 19
 RIŠNER, Vlasta 259, 409
 RITTIG, Svetozar 35
 ROGIĆ, P. 169, 189
 ROJC, Milan 347
 ROUSSEAU, A. M. 116, 142
 ROVIS, Franjo Ksaver 302
 ROŽIĆ, Vatroslav 343, 353
 RULAC 316
 RUMPLER, Antun 196, 197
- S**
- SABIĆ, Marin 57
 SABLJIĆ TOMIĆ, Helena 315, 409, 410
 SAHID, 143
 SALOPEK, Hrvojka Mihanović, – vidi: Mihanović-Salopek, Hrvojka
 SAMARDŽIJA, Marko 352
 SANNAZZARO, – vidi: Samazzaro
 SANNAZZARO, Jacopo 41, 43, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 61, 75, 146, 147, 150, 155, 157, 292
 SASIN, Antun 40, 50
 SAUSSURE, Ferdinand de 101
 SCALINA, 147
 SCHERER, W. 250
 SCHERZER, Ivan 196, 320
 SCHILLER, Friedrich 325

- SCHMELING 110
 SCHNEIDER, Artur 13, 15, 32, 34
 SCHUMAN, Amy 316
 SEBASTIJANOVIĆ, Franjo 109, 303
 SENEKOVIĆ, Martin 173, 174, 191, 192
 SERTIĆ, Đuro 138
 SKENDERLIĆ, Petar 332
 SKERLIĆ, Jovan 348
 SKOK, Petar 236, 238, 343
 SKVADROVIĆ, 296
 SOLAR, Milivoj 89
 SORGA, Miho 234
 SPRINGER 325
 SREMEC, Zlatan 35, 36
 SRŠAN, Stjepan 103, 306
 STAMAĆ, Ante 102, 408
 STANIĆ, Marko 56
 STARČEVIĆ, Šime 125
 STAY, Benedikt 305
 STEINBERG, Ernest 332
 STIPANOV, Josip 407
 STIPČEVIĆ, Ennio 334, 335, 336, 337, 338
 STOJADINOVIĆ, Milan 346
 STOJANOVIĆ, Lj. 344
 STOJKOVIĆ, Benedikt. – vidi: Stay, Benedikt
 STOJKOVIĆ, M. 25, 169, 189
 STROHAL, Rudolf 173, 191
 STROSSMAYER, Josip Juraj 32, 36, 288, 317
 STRUČIĆ, Marko 302
 STULLI, Joakim 27, 123, 236
 STULLI, Maja Bošković. – vidi: Bošković-Stulli, Maja
 SUČIĆ, Božo 412
 SZABO, Agneza 329
- Š
- ŠABAN, Ladislav 331, 337
 ŠAFARÍK, Pavel Josef 50, 125, 198, 291
 ŠANTEK, Miroslav 17, 31, 32, 34, 35
 ŠENOA, August 56, 323, 342
 ŠERCER, Antun 13
 ŠIDAK, Jaroslav 243
 ŠIMUNIĆ, Marijan 160
 ŠIMUNOVIĆ, Petar 169, 189
 ŠIROLA, Božidar 13, 337
 ŠIŠAK, Marinko 407
 ŠIŠIĆ, Ferdo 20, 30
 ŠKARA, Danica 217
 ŠKORJAČ, I. 25
 ŠKREB, Stjepan 23, 35
 ŠKREB, Zdenko 154
 ŠKUNCA, Mirjana 337
 ŠOJAT, Olga 336
 ŠOKOTA, Mirjana 209
 ŠREPEL, Milivoj 103, 142
 ŠTAMPAR, Emil 286, 287, 290, 291, 293
 ŠTEFANEC, Šimun 106, 169, 245
 ŠTEFANIĆ, Vjekoslav 238
 ŠUBAŠIĆ, Ivan 25
 ŠULEK, Bogoslav 27, 209
 ŠUNDALIĆ, Zlata 195, 262, 409
 ŠUNTEK, Miroslav 13
 ŠURMIN, Đuro 168, 189, 254, 255, 256, 257
 ŠVAGELJ, Dionizije 83, 86
 ŠVELEC, Franjo 39, 51, 52, 53, 54, 105, 164, 165, 289, 411
- T
- TADIJANOVIĆ, Blaž 81, 133, 292
 TADIJANOVIĆ, Dragutin 190
 TADIN, M. 234
 TAFRA, Branka 283
 TAINE, Hippolyte 42, 62, 117, 244
 TALI, M. 344
 TANZLINGER. – vidi: Tanzlinger-Zanotti, Ivan
 TANZLINGER-ZANOTTI, Ivan 55, 62, 64, 65, 77, 207, 292

- TASSO, Torquato 157
 TATARIN, Milovan 97, 168, 190, 317, 318
 TAUBE, Friedrich Wilhelm 115, 116, 302
 TAUSZY, Franjo 205, 312
 TENTOR, Mate 342, 354
 TEOKRIT 146
 THALLER, Pavao 304
 TIEGHEM, Paul van 142
 TIHANOV, A. I. 236
 TIJAN, Pavao 289, 293
 TKALČIĆ, Ivan 325, 326, 327
 TKALČIĆ, Petar 320
 TOLIĆ, Benjamin 101
 TOMAŠ, Stjepan 409
 TOMIKOVIĆ, Aleksandar 77, 210, 263, 350
 TORBARINA, Josip 53, 154, 156
 TRATTNER, I. M. 271
 TRENK, Franjo 303
 TRESIĆ PAVIČIĆ, Ante 56, 57
 TRUHELKA, B. 18
 TUCIĆ, Srđan 56, 57
 TUĆAN, Fran 13, 14, 36
 TUKSAR, Stanislav 333, 337
 TURKOVIĆ, A. 108
 TURKOVIĆ, Milan 301
 TURKOVIĆ, Zdenko 410
 TUZLIĆ, Tomo 83, 84, 86, 341
- V
- VAJS, Josef 238
 VALEČIĆ, G. 301
 VALJEVAC, Matija 40
 VANIČEK, Franjo 247
 VANINO, Miroslav 196, 205, 256, 292, 301, 302, 303, 331, 332, 337
 VARIČAK, Vladimir 13, 15
 VEBER TKALČEVIĆ, Adolf 43, 282
 VELAGIĆ, Z. 304
 VELČIĆ, Mirna 318, 319
 VELIKANOVIĆ, Ivo 81, 350
 VELZEK, A. 189
 VERGILIJE MARON, Publije 44, 52, 146, 157
 VETRANOVIĆ, Mavro 10, 39, 42, 121, 208, 349, 350
 VIDALI, Vidal 162
 VIDULIĆ, Jerolim 136
 VILOV, Stjepan 106
 VINCE, Zlatko 181, 190
 VINJALIĆ, Gašpar 44
 VIŠESLAV, hrv. knez 18, 19, 20, 21, 22, 23
 VITALJIĆ, Andrija 136
 VITANOVIĆ, J. 281, 282
 VITEZOVIĆ-RITTER, Pavao 27, 40, 45, 46, 72, 77, 104, 207, 292, 296, 297
 VITKOVIĆ, Ivan 332, 334
 VODNIK, Branko 53, 100, 104, 109, 132, 139, 153, 154, 169, 190, 196, 198, 289, 344
 VOJNOVIĆ, Lujo 344
 VOLANTIĆ, Ivan 205
 VOLTAIRE, François Marie Arouet 149, 296
 VOLTIĆ, Josip 27
 VONČINA, Josip 46, 54, 168, 170, 171, 175, 180, 181, 182, 183, 187, 189, 190, 193, 210, 215, 216, 217, 233, 266, 268, 269, 271, 275, 276, 279, 280, 281, 283
 VOUK, Václav 36, 351, 352
 VRANČIĆ, Faust 182, 190, 216
 VRHOVAC, Maksimilijan 123
 VRKLJAN, Ante 34, 35
 VUČKOVIĆ, T. 111
 VUJIĆ, Branka Brlenić- . - vidi:
 Brlenić-Vujić, Branka
 VUKOVAC, Stana 285, 409
 VULETIĆ, Vid 344

W

WALDMAN, G. 113

WOLLMAN, S. 142

Z

ZANETTI, Ignacij 331

ZAPLATNIK, Blaž 332

ZARADIJA-KIŠ, Antonija 233, 409

ZEČEVIĆ, Divna 208, 264, 265, 271,
272

ZELENKA, Franjo 326

ZIMMERMANN, 15, 34, 35

ZLATAR, Andrea 316

ZLATARIĆ, Dominik 40

ZORANIĆ, Petar 9, 40, 41, 43, 48, 49,
50, 51, 52, 53, 54, 55, 58, 60, 61, 62,
64, 65, 70, 71, 75, 121, 146, 147, 149,
150, 155, 156, 157, 159, 163, 289,
292, 330, 335, 341, 343

ZORE, Luko 39

ZOVKO, Jure 408

ZRINSKI, ob. 233

ZRINSKI, Adam 297

ZRINSKI, Juraj 60

ZRINSKI, Nikola 60, 61, 256

ZRINSKI, Petar 9, 40, 43, 45, 46, 72,
77, 78, 99, 161, 195, 207, 233, 258,
296, 341, 347

Ž

ŽEPIĆ, Sebastijan 39

ŽIVIĆ, Tihomir 121, 409

ŽIVKOVIĆ, S. 169, 189

ŽMBGAČ, Viktor 154

ŽUPANOVIĆ, Lovro 329, 334, 335,
336, 337, 338

Sadržaj

<i>Riječ urednika</i>	5
RADOVI SA ZNANSTVENOGA SKUPA	
<i>Milan Moguš: Tomo Matić i Akademija</i>	9
<i>Franjo Švelec: Matićevi Stari pisci hrvatski</i>	39
<i>Nikica Kolumbić: Prilog Tome Matića proučavanju Petra Zoranića</i>	49
<i>Tihomil Maštrović: Hrvatska svijest u starih Zadranu u interpretaciji Tome Matića</i>	55
<i>Josip Kekez: Tomo Matić o književnosti u Dalmaciji i Slavoniji</i>	67
<i>Josip Bratulić: Tomo Matić, proučavatelj hrvatske književnosti u Slavoniji</i>	75
<i>Vinko Brešić: Matićeva »brodska Judita«</i>	81
<i>Branka Brlenić-Vujić: Matićeva slika slavonske književne baštine 18. stoljeća između kulturne povijesti i umjetničke vrijednosti</i>	89
<i>Ružica Pšihistal: Življena i pisana povijest osamnaestoljetne Slavonije u Matićevim književnopovijesnim radovima</i>	99
<i>Tihomir Živić: Slavonija u književnopovijesnim i jezikoslovnim prilozima Tome Matića na njemačkome jeziku</i>	121
<i>Hrvojka Mihanović-Salopek: Pogled Tome Matića na hrvatsko crkveno prosvjetiteljstvo</i>	131
<i>Nevenka Košutić-Brozović: Doprinos Tome Matića razvoju hrvatske komparatistike</i>	141
<i>Nina Aleksandrov-Pogačnik: Inspirativnost komparatistike. (Tomo Matić – kronika u slijedu kroatista-komparatista).</i>	153
<i>Stipe Botica: Matićevo kritičko izdanje Grabovčeva Cvita</i>	161
<i>Snježana Mostarkić: Matićevo čitanje Relkovićeve Satira</i>	167
<i>Zlata Šundalić: Pripomenak uz Matićevo čitanje Kanižlićeva djela</i>	195
<i>Josip Lisac: Uz Matićevu obradbu Jakova Pletikose</i>	207
<i>Ljiljana Kolenić: Frazeologija Kanižlićeve Rožalije</i>	213
<i>Antonija Zaradija-Kiš: Tomo Matić – leksikograf</i>	233
<i>Vida Flaker: Metodološka obilježja Matićevih radova o Kuhačeviću</i>	243
<i>Ivica Matičević: Tomo Matić o hrvatskim književnim povjesničarima</i>	253

<i>Vlasta Rišner</i> : Tragom Matičeve bilješke o Antunu Nagyu	259
<i>Sanda Ham</i> : Jezikoslovna vrijednost priređivačke djelatnosti Tome Matića	275
<i>Stana Vukovac</i> : Tomo Matić u kritici	285
<i>Vanda Babić</i> : Tomo Matić kao suradnik u <i>Gradi za povijest</i> <i>književnosti hrvatske</i>	295
<i>Mijo Korade</i> : Požeški kolegij u istraživanju Tome Matića	301
<i>Goran Novaković</i> : Povijest hrvatskoga školstva u djelima Tome Matića	309
<i>Helena Sablić Tomić</i> : Memoarski zapisi Tome Matića	315
<i>Šimun Jurišić</i> : Matičeve đачke uspomene iz požeške gimnazije	323
<i>Gorana Doliner</i> : Prinos Tome Matića hrvatskoj glazbenoj historiografiji	329
<i>Stanislav Marijanović</i> : Baština i ostavština Tome Matića	341
DODATAK	
<i>Snježana Mostarkić</i> : Bibliografija Tome Matića	359
Kazalo bibliografskih jedinica po naslovima	396
<i>Snježana Mostarkić</i> : Literatura o Tomi Matiću	403
<i>Marinko Šišak</i> : Kronika znanstvenoga skupa o Tomi Matiću	407
<i>Napomena</i>	415
<i>Kazalo imena</i>	417

ZBORNIK o TOMI MATIĆU

HRVATSKI KNJIŽEVNI POVJESNIČARI

Sv. 4.

GLAVNI UREDNIK:

prof. dr. sc. Tihomil Maštrović

TAJNIK UREDNIŠTVA:

Marinko Šisak, prof.

LEKTORICA I KOREKTORICA:

Snježana Mostarčić, prof.

RAČUNALNI UNGS:

Ingrid Štepan

KORICE:

Rebernak & Waldgoni

RAČUNALNI SLOG:

Stjepan Ocvirk

TISAK:

AEROBA, Zagreb

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Zagreb

UDK 886.2.09 Matić, T. (063)

ZNANSTVENI skup Tomo Matić (1998 ; Zagreb, Osijek, Zadar)

Tomo Matić : književni povjesničar i filolog : zbornik radova sa znanstvenoga skupa, Zagreb - Osijek - Zadar, 20. - 24. travnja 1998. / [glavni urednik Tihomil Maštrović]. - Zagreb : Hrvatski studiji [etc.], 1998. - 431 str. : ilustr. ; 25 cm. - (Hrvatski književni povjesničari : znanstveni zbornici ; sv. 4)

Bibliografske bilješke uz tekst. - Kazala. - Summaries ; Zusammenfassungen ; Riasunto.

ISBN 953-96165-9-X

1. Tomo Matić

981207111

Tiskanje ove knjige novčano je pomoglo Ministarstvo znanosti i tehnologije Republike Hrvatske i Županija osječko-baranjska.

TOMO MATIĆ, književni i kulturni povjesničar (Slavonski Brod, 12. srpnja 1874. - Zagreb, 21. prosinca 1968.). Osnovnu školu završio je u Kutjevu, gimnaziju u Požegi. Studirao u Beču gdje je 1896. diplomirao hrvatski i francuski jezik i iste godine doktorirao. Srednjoškolski profesor u Zemunu, Splitu pa redaktor hrvatskog izdanja Lista državnih zakona u Beču od godine 1904. God. 1919.-1921. ravnatelj klasične gimnazije u Osijeku, 1921.-1932. ravnatelj Trgovačke akademije. Godine 1932. je umirovljen, te dolazi u Zagreb gdje je obnašao dužnost ravnatelja nadbiskupske klasične gimnazije (1932.-1937.). Od 1942. do 1946. predsjednik je Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti.

Njegova književnopovijesna studija rezultat su vlastitih istraživanja po brojnim pismohranama, poznavanja objavljene izvorne građe, te posebno pažljivog čitanja djela hrvatskih pisaca, pri čemu je povijest književnosti tumačio kao povijest svestranog i sustavnog duhovnog, društvenog i političkog života hrvatskoga naroda u prošlosti.

Proučavao je veze hrvatske književnosti s francuskom i talijanskom, a važne prinose dao je povijesti školstva i kazališta. Znanstveni opus Tome Matića obasije velik broj književnih studija, rasprava i osvrtu. Kao vrstan tekstolog priredio je kritička izdanja brojnih hrvatskih pisaca.

Proučavanja su pokazala da je Tomo Matić prilazio znanstvenome radu pa općim znanstvenim zahtjevima jer se u radu držao sustavnosti, argumentiranosti i logičnosti, oslanjao se na izvorne dokumente, bio je dobro upućen u dotadašnju literaturu i prihvaćao je pouzdane rezultate prijašnjih istraživanja. Radovi Tome Matića izdržali su ozbiljnu kritiku novih spoznaja jer je zbog svoje kritičnosti i tu dobio velike pohvale. Zato Matićeve sudove ne samo da u budućim proučavanjima ne možemo mimoći nego ih ni bitnije izmijeniti.

akademik Stjepan Babić

Sveukupno gledajući, raznovrstan i bogat kulturni i književnopovijesni rad Tome Matića osvijetljen je u ovom zborniku također raznovrsnim metodološkim postupcima: od izrazito pozitivističkih do interpretativnih i analitičkih. Ovako svestrano osmišljeno Matićevo djelo neprijeporno je pokazalo podjednako i snagu i mogućnosti naše suvremene kritičke misli, kao i stvarnu vrijednost Matićeva znanstvenog i kulturnog doprinosa, te njegovog mjesta u hrvatskoj književnoj historiografiji. U tome je i najveće značenje ovog zbornika.

akademik Miroslav Štel

ISBN 953-96165-9-X

